

SAHABE'DEN
GÜNÜMÜZE

ALLAH DOSTLARI

1373 / 1954 - 1414 / 1993

ZAMAN

Süle

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**ZAMAN
ALLAH DOSTLARI KAMPANYASI
KİTAP SERİSİ**

Şule Yayınları : 19
Kaynak Eserler Dizisi 1

**Genel Yayın Yönetmeni
A. Ali Ural**

Yayın Danışmanları
Prof. Dr. H. Kamil Yılmaz
Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu
Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal
Doç. Dr. Ahmed Nedim Serinsu

Redaksiyon-Tashih
Doç. Dr. Sedat Cereci

Dizgi-Sayfa Düzeni
Şule Yayınları

Kapak
Ramazan Erkut

Baskı ve Montaj
EBNER&SPIEGEL
Eberhard-Finckh-Str. 61
D-89075 Ulm-Germany

ISBN
9757796-16-6

Adres : Zaman Media GmbH
Sprendlinger Landstr. 107-109
D-63069 Offenbach-Germany
(+49) 69 300 34 160
Faks: (+49) 69 300 34 250

SAHABE'DEN GÜNÜMÜZE ALLAH DOSTLARI

10

ONUNCU CİLD TELİF HEYETİ

Prof. Dr. Suat YILDIRIM
Prof. Dr. H. Kamil YILMAZ
Prof. Dr. Ethem CEBECİOĞLU
Dr. Dilaver SELVİ
Mehmet TALŪ
Said AYKUT
Nihat AZAMAT
Mustafa ÖZDAMAR
Ahmet ERSÖZ
Nurettin ALBAYRAK
Mustafa BAYBURTLU
Ali Haydar BOSTANCI
Prof. Dr. Ali YILMAZ

Prof. Dr. İrfan GÜNDÜZ
Doç. Dr. Muzaffer ECEVİT
Abdullah KUCUR
Ahmet KASIM
Osman Bülent MANAV
Rahmi SERİN
Seyfettin KURT
Umran SELMAN
Mustafa DEMİRCİ
Erol ERDOĞAN
A. Vehbi VAKKASOĞLU
A. Ali URAL

ŞÖLE YAYINLARI
2002

© Bu eserin bütün hakları mahfuzdur.

İzin alınmadan kısmen de olsa iktibas edilemez.

İÇİNDEKİLER

TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ (OLGUN) (R.H) (ö. 1370/1951) /13	
AHMED HAMDÎ AKSEKÎ (R.H) (ö. 1370/1951) /21	
Basın Hayatı /22	
Bulgar Zulmünü Ortaya Koyan Yazılar /22	
Öğretimde Yeni Bir Metod Deniyor /22	
Millî Mücadele Saflarında /23	
İstiklâl Mahkemesi'nde /25	
Dinî Boşluğu Doldurma Gayretleri /25	
Eserlerinde Devrin İhtiyaçlarını Nazara Alırdı /25	
Türkçe Kur'an Hastalığı Yeniden Nüksediyor /26	
İktidarın Zihniyeti: Dinde Reform /26	
Diyanete Baskı /28	
Ahmed Hamdi Diyanet İşleri Başkanı Oluyor /29	
İslâm Dini /30	
Osman Yüksel'in Hamdi Hoca'yı İkazı /30	
Tavşana Dom Dom Kurşunu Atma /31	
Kore Şehidleri Mevlidi /32	
Vefatı /32	
Necip Fazıl'ın Yazısı /32	
ABDÜLAZİZ BEKKİNE (R.H) (ö. 1371/1952) /33	
KEMÂLÎ EFENDÎ (R.H) (Ö. 1373/1954) / 36	
HOCA AHMED TAHİR MEMİŞ EFENDÎ (R.H) (ö. 1373/1954) / 44	
Dinî ve Tasavvufî Hayatı / 46	
Bazı Güzel Sözleri / 50	
Mektuplarından Seçmeler / 52	
Sık Okuduğu ve Sevdığı Beyitler / 53	
ALVARLI MUHAMMED LUTFÎ EFENDÎ (R.H) (ö. 1376/1956) / 54	
Hayatı / 54	

- Alvarlı'nın Pırlanta Bir Mektubu / 59
 İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL İNAL (R.H) (ö. 1376/1957) / 60
 Bazı Önemli Eserleri / 63
 SÜLEYMAN HİLMİ TUNAHAN (R.H) (ö. 1379/1959) / 66
 Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Kabulü / 69
 Ferhatlar'a Son Ziyareti / 70
 Dini Öğretmek İçin Verdiği Mücadele / 71
 Demokrat Parti Dönemi / 72
 Bursa Hadiseleri / 75
 Vefatı ve Sonrası / 76
 Süleyman Efendi Hazretleri'nin Şahsiyeti / 78
 HACI VEYİSZÂDE MUSTAFA KURUCU (R.H) (ö. 1379/1960) / 81
 Yakınlarının ve Tanıdıklarının Dilinden Bazı Hatıralar / 83
 İrfan, Amel ve Hikmet Âbidesi Bir İnsan / 83
 Kara Devir / 86
 Zor Yıllar / 88
 Yurdumda Garip Oldum / 89
 Bir Kalpten Bin Kitap Çıkar / 90
 Yeğeni Ali Ulvi Kurucu'nun Hacı Veyiszâde'nin Vefatı Dolayısıyla
 Kaleme Aldığı Şiir / 91
 BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ (R.H) (ö. 1379/1960) / 91
 Doğumu ve Yetiştirilmesi / 92
 Sürgün Edilmesi / 98
 Kısaca Bazı Fikirleri / 103
 Risale-i Nur'un Özellikleri / 105
 Mahviyet ve Şefkati / 108
 Risâle-i Nur'dan Bazı Parçalar / 108
 Kur'an'ın Dâima Yeni Kalması / 108
 Kur'an Medeniyeti ile Seküler Batı Medeniyeti'nin Karşılaştırma-
 sı / 109
 Kur'an'ın Mutlak Hâkimiyeti / 110
 Mü'minlerin Kardeşliği / 113
 Tasavvuf, Tarikat ve Velâyet Hakkında / 117
 İhlâsı Kazanmanın Dokuz Yolu / 120
 Tembellik Zindanı'na Düşme Sebebi / 121
 Mü'minin Hayata Bakışı / 123
 ALİ HAYDAR EFENDİ (R.H) (ö. 1379/1960) / 124
 Doğumu ve Tahsili / 124

İlmî Seviyesi / 124
Vazifeleri / 125
Tarîkatı ve Şeyhi / 125
Siyasî Faaliyetleri / 126
Kişiliği / 127
Vefatı / 127
Eserleri / 128
Ali Haydar Efendi'nin Bir Müridine Yazdığı Nazmedilmiş Bir Mektubu / 128
ABDÜLHAY EFENDİ (R.H) (ö. 1381/1961) / 132
Mektup ve Sözlerinden Bir Demet / 133
MAHMUD CELALEDDİN ÖKTEN (R.H) (ö. 1380/1961) / 135
Kısaca Hayatı / 135
Celal Hoca'nın Hayatından Unutulmaz Anlar / 136
Hela Kandiliyle Ders / 136
Müellim, Muallim / 136
Kafası Kalbi Her Şeyi Sağlam Bir Nesil Yetiştirmek İstiyordu / 138
Dahilek Ya Resûlallah / 140
Haketmişsindir / 145
Celâl Hoca'nın Kelâm, Fıkıh, Ahlâk, Tefsir, İslâm Tarihi ve Siyer'e Dair Fikirleri / 147
Mânevî Değeri Çok Yüksek Biriydi / 150
YAMAN DEDE (R.H) (ö. 1382/1962) / 151
Öğrenci ve Dostlarından Bazı Hatıralar / 152
Hepsi de Allah Vergisi / 153
Gönlünden Rahmet Yağan Adam / 153
Mektupları / 154
Kurb-ü Bu'de Iraktır Gönlüm / 154
Yaman Dede'den Na'atlar ve Gazeller / 159
ABDÜLKERİM EL-HATTÂBÎ (R.H) (ö. 1383/1963) / 163
Abdülkerim'in Cesareti ve Mücadelesi / 164
HASAN BASRÎ ÇANTAY (R.H) (ö. 1384/1964) / 166
Basın Hayatı / 167
Milletvekilliği / 171
Mehmed Âkif'le Olan Yakın Dostluğu / 172
Âkif'ten Hatıralar / 173
İstiklâl Marşını Yazmaya Âkifi, Çantay Hoca İkna Etmmişti / 174
Örnek Bir Okul / 176

- Türkçe'de Hazırlanan En Güzel Kur'an /177
 Türkçe Kur'an'la İbadet Münakaşası /178
 Meâl Geliriyle Yapılan Cami /179
 Çantay Hoca'dan Hatıralar /180
 ALASONYALI HACI CEMAL ÖĞÜT (R.H) (ö. 1386/1966) /182
 Konuşmalarında Halkın Seviyesine İnerdi /182
 Çok Yönlü Bir Hayat /183
 Hoca'nın Kurduğu Milli Müdafaa Teşkilatı /184
 Türk Milleti Her Zaman Müslümandır ve Müslüman Kalacaktır /184
 Kâbuslu Günler /185
 Tabutta Yatan Talebe /186
 Yetiştirdiği Talebeler /186
 Mareşal'in Cenaze Töreninde Gençliğin Galeyanı /186
 Radyodan İlk Mevlit Yayını /187
 Unesco Temsilcisini Hayran Eden Kitap /187
 Necip Fazıl ve Cemal Hoca /188
 Cemal Hoca Çocukları Çok Severdi /189
 İhtiyaç Sahiplerine Yardım Etmek En Büyük Zevkiydi /189
 Nezaket ve Efendiliği /189
 Kimsenin Yanlışını Yüzüne Vurmazdı /190
 Maneviyat Büyüklerine Saygı /190
 Aktüel Konularda Görüşleri /190
 MUHAMMED ŞEMSEDDİN YEŞİL (R.H) (ö. 1388/1968) / 192
 İMAM ABDULLAH HARUN (R.H) (ö. 1389/1969) / 196
 Irk Ayrımı Politikası / 196
 Abdullah Harun'un İmam Seçilişi / 196
 Mücadele Büyüyor / 197
 İmam Abdullah'ın Şehadeti / 198
 LADİKLİ AHMED AĞA (R.H) (ö. 1389/1969) / 199
 Şiirlerinden Örnekler / 200
 ÖMER NASUHI BİLMEN (R.H) (ö. 1391/1971) /203
 Anadolu'nun Allah Diyen İnsana İhtiyacı Var /203
 Memuriyet Hayatı /204
 Hayatı Boyunca Siyasetten Uzak Kaldı /205
 İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin Bastığı Âbide Eser /205
 Diğer Eserleri /205

İslâm Âleminin Geri Kalma Sebepleri / 206
80 Yaşından Sonra Yazılan Tefsir / 209
Dinî Sorulara Cevap Vermekte Titizliği / 209
Eşsiz Bir Nakilciydi / 210
Ömer Nasuhi Bilmen Hoca'dan Hatıralar / 210
ABDÜLHAKİM EL-HÜSEYNÎ (R.H) (ö. 1392/1972) / 216
İrşadı / 217
İki Temel Esas / 217
İSMAİL HAKKI TOPRAK (R.H) (ö. 1393/1973) / 221
Bazı Güzel Sözleri / 222
DEDE PAŞA (R.H) (ö. 1394/1974) / 225
MAHİR İZ (R.H) (ö. 1394/1974) / 226
Hocahğı / 227
Muhiti ve Çalışmaları / 227
Sohbetleri / 228
Vefatı / 228
Eserleri / 228
Hoca'nın Hayatından Silinmeyen İzler, Güzel Nükteleri ve Deyiş- leri / 229
Merzifon Eşekleri / 229
Tavır Ölçüsü / 229
Bilgi, Görgü ve Nezaket Pınarı Nezih Bir İnsan / 229
Allah'ın Rızası ve Dinin Cemiyete Âit Temeli / 231
Gönlü Zengin Bir İnsan / 233
Veciz Sözlerinden Bir Demet / 236
Kötümser Değildi, Kimseyi Kötülemeyi de Sevmezdi / 237
Güzel Bir İnsandı / 240
MUHAMMED MUHYİDDİN-İ HÂKÎ (R.H) (1396/1976) / 242
AHMED HUSREV ALTINBAŞAK (R.H) (ö. 1398/1977) / 245
Üstad Bediüzzaman ve Ahmed Husrev Efendi / 246
Kalemle Hizmet / 247
İnzivâ ve Hizmet Hayatı / 248
Evrâd-ü Ezkârı / 249
Sohbetleri ve Tavsiyeleri / 249
Tevâfuklu Kur'ân / 251
ABDÜLHALİM MAHMUD (R.H) (ö. 1398/1978) / 253
Tarihçe-i Hayatı / 253
Hizmetleri / 254

Eserleri / 257
Tasavvuf Anlayışı / 258
HACI MUSTAFA HAYRİ ÖĞÜT (R.H) (ö. 1400/1979) / 259
Doğumu / 260
Gençliği ve Öğrenimi / 260
Evlilikleri / 261
Tarıkata Girişi / 261
Allah Öyle Tecelli Etti / 265
Vefatı / 269
Tasavvufi Görüşü / 273
MEHMED ZÂHİD KOTKU (R.H) (ö. 1401/1980) / 275
Kendi Dilinden Terceme-i Halleri / 275
İrtihallerine Dâir Tarih ve Beyitler / 276
Eserlerinden Seçmeler / 276
Sadakat / 276
Ahde Vefa / 281
Allah'tan Korku ve Recâ / 282
Peki Velî Kimdir? / 285
İsâr / 285
Ucûb / 286
Zâlimlere Meyil Etmemek ve Zulme Karşı Direnmeye Dâir / 288
Mehmed Zâhid Efendi'nin Hakkında Yazılanlardan Bir Demet / 292
Gökkubbemizden Bir Yıldız Kaydı / 292
Soluğu Komor Adalarına Ulaştı / 294
İrtihal Haberinin Basında Akisleri / 295
Aydın Kesimin Yoğurucusu İdi / 296
Hocaefendi'nin Eserleri / 297
MUSTAFA ÖZEREN EFENDİ (R.H) (ö. 1404/1982) / 298
Vilâyetten Velâyete / 300
RAMAZANOĞLU MAHMUD SÂMİ EFENDİ (R.H)
(ö. 1404/1984) / 303
Edeb / 306
Kalb-i Selim / 307
Helâl Lokma Titizliği / 310
Cömertliği / 311
İrşad Hizmetleri / 312
Merhamet ve Tevazu / 313
Günlük Hayatı / 314

Eserleri / 316
Dâsitân-ı Hazret / 320
ŞÂHİDE ANNE (R.H) (ö. 1404/1984) / 322
Bediüzzaman'la Tanışması / 323
Örnek Bir Müslüman Hanım / 326
Tebliğ ve İrşad Çalışmalarındaki Metodu / 327
Şâhîde Anne'nin İrşad Çalışmalarına Parlak Bir Örnek: Şûle Yüksel Şenler Hanımefendi / 328
Şâhîde Anne'nin Şairliği / 330
Seher Vaktinde Rabbe 'Tenha Bir Kavuşma' / 330
MUZAFFER OZAK (R.H) (ö. 1406/1985) / 332
Tahsili / 332
Vazifeleri / 332
Vefatı / 333
Eserleri / 333
Güzel Öğütleri ve İlâhileri / 334
Ölüme Dâir / 334
HULÛSÎ YAHYAGİL (R.H) (ö. 1407/1986) / 339
Şiddetli Bir Tokat / 342
HACI HASAN EFENDİ (R.H) (ö. 1408/1987) / 347
Mânevî Emanet ve Silsile-i Şerifteki Yeri / 348
İrşad ve Cihad Dönemi / 350
Şairliği / 351
Hastalığı ve İrtihali / 352
MEHMED FEYZÎ EFENDİ (R.H) (ö. 1410/1989) / 353
Bazı Sözleri / 355
DÂRENDELİ SEYYİD OSMAN HULÛSÎ EFENDİ (R.H) (ö. 1411/1990) / 355
Mânevî Hayatı / 360
Hulûsî Efendi'nin Divanına Bakış / 365
GÖNENLİ MEHMED EFENDİ (R.H) (ö. 1412/1991) / 373
Gönenli Mehmed Efendi'nin Hayatından İktibaslar ve Nükteleri / 374
İnsan Olması Yetmez mi? / 374
Ümit Kapısı Kapatılamaz / 374
Mücadeleye Dair Bir Sözü / 374
Anneye Dâir / 374
Hakka Dâir / 375
İnsana Dâir / 375

Nemelâzımcılığa Hayır / 375
Tefekküre Dâir / 375
Kahraman Hoca Katiller Koğuşunda / 375
Al Kismetini / 376
Devamlı Dağıtırdı / 378
İnzar İğnesi / 379
Gönenli'den Nükteler / 379
Karga Yemi / 379
Sen Bilen Rabbim / 380
Bana Bile / 380
MUHAMMED İHSAN OĞUZ (R.H) (ö. 1412/1991) / 380
SEYYİD MUHAMMED RÂŞİD EROL (R.H) (ö. 1414/1993) / 387
Tevbe ve Telkini / 389
İlme Teşviki / 391
Zikir Telkini / 391
Rabıta ve Tevessül Hakkındaki Görüşleri / 392
İNDEKS /397
Konu Başlıkları İndeksi /399

TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ (OLGUN) (R.H)

(ö. 1370/1951)

Asıl adı **Mehmed Tahir**'dir. "*Tâhirü'l-Mevlevî*" diye şöhret bulmuş olup, 5 Ramazan 1294 (13 Eylül 1877) Perşembe günü İstanbul'da Aksaray Molla Gürani Mahallesi Mehter Sokağı 3 numaralı evde dünyaya gelmiştir. Babası hademe-i hâssa başçavuşu **Saffet Bey**, annesi ise Sultan Abdülaziz'in cariyelerinden **Emine Emsal Hanım**'dır.

Saraya mensup ve Mevlevî Tarîkatı'yla içiçe olan bir aile muhitinde büyüyen **Mehmed Tahir**, tahsil hayatına Hekimbaşı Ömer Efendi mektebinde başlamıştır. Daha sonra Gülhane Askeri Rüşdiyesi ve Menşe-i Küttâb-ı Askerî okullarını bitirerek resmî tahsilini tamamlamıştır. Ancak gördüğü resmî tahsil onun ilim aşkını tatmin etmediğinden, ilim öğrenmenin yaşı olmadığı inancıyla Galata Mevlevihânesi şeyhi **Es'ad Dede Efendi**, **Filibeli Muhammed Rasim Efendi**, **Şeyh Mustafa Tunûsî** ve **Mehmed Akif Ersoy** gibi önemli şahsiyetlerden Arapça ve Farsça öğrenmiş ve *Mesnevî-i Şerîf*, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, *Muallakât-ı Seb'a Şerhi*, *Zevzent* gibi eserleri okuyarak ilmini genişletmiştir.

Tercüme-i halini kaleme alan yakın dostu hattat ve şair **Suûdü'l-Mevlevî**, "*Denilebilir ki, bizdeki ekseri erbâb-ı kalem gibi Hüdâ-yı Nâbit olarak yetiştirmiş ve malûmatını sa'y-ı zâtıyla elde etmiştir*" diyerek müellifin ilim öğrenme aşk ve gayretine işaret etmiştir. **Mehmed Tahir**, 1308 (1892) yılında resmî tahsilini tamamladığı Menşe-i Küttâb-ı Askerî adlı okuldan mezuniyeti sonrası, 1.6.1308 (13.6.1892) tarihinde Bâb-ı Serasker-i Piyade Daire-

si üçüncü şube jurnal kısmı mülâzımı olarak memuriyet hayatına atılır. Bir yandan memuriyet hayatını devam ettirirken öte yandan ilmi faaliyetlerini de sürdürür.

Tâhirü'l-Mevlevî kendisinden *Mesnevî* ve *Hâfız Divânı*'nı okuduğu, Mesnevîhanlık icâzeti aldığı **Es'ad Dede Efendi**'nin ve aile çevresinin etkisiyle Cemaziyelahir 1312 (Kasım 1894)'te Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi **Mehmed Celâleddin Dede Efendi**'ye intisâb ederek Mevlevî Tarîkatı'na girmiştir. Aynı yıl hocası **Es'ad Dede Efendi** ile hacca gidip geldikten sonra, tarîkatta muhiblikle yetinmeyerek çile çıkarmak arzusuyla 1.1.1311 (13.1.1896) tarihinde memuriyetten istifa etmiştir. Mevlevî Tarîkatı usûlü üzere 1001 günlük çilesini muvaffakiyetle tamamlayarak "**Dede**" ünvanını almış ve tekkede hücrenişin (oda sahibi) olmuştur. Hicrî 1313 (1896)'da başlayan çilesini 1316 (1899)'da tamamlaması üzerine şu beyitlerle bu olaya tarih düştüğü:

*Yazdı tarihin mücevher beyt ile kilk-i sürûr
Olmasıyla vaz-ı erkâma resîde çillemiz*

*Lütf-ı Molla oldukda münclâ serde Tâhir
Feyz-i Hakla oldu encâma resîde çillemiz"*

Çilesi süresince boş durmayan **Mehmed Tahir**, *Kur'ân ve Ma'z-ı Kur'ân* adlı eseri Farsça'dan Türkçe'ye çevirmiş, *Hilye-i Hazreti Mevlânâ* adıyla bir eser nazmetmenin yanı sıra birçok gazel ve tevarih tanzim etmiştir.

Çile sonrası vakıf lokması yememek ve geçimini kendi el emeği ile kazanmak için dergâhtan ayrılarak "*Tahir Dede Kütüphanesi*" adıyla bir yayınevi kurmuş ve basın hayatına atılmıştır. *Hilye-i Hazreti Mevlânâ ve Mir'at-i Hazreti Mevlânâ* ve *Cevri İbrahim Çelebi*'nin *Hilye-i Çâr-yâr-ı Güzin* adlı kitaplarını neşretmiştir. Bu arada yayınlamaya başladığı *Resimli Gazete* isimli gazetenin idare tarafından kapatılması ve bazı baskılar sonucu **Tahir Dede Kütüphanesi**'ni kapatmak zorunda kalmıştır.

Yayıncılığa son verdikten sonra, **Sultan Abdülaziz**'in kızı **Nazime Sultan**'ın daveti üzerine sarayda vekilharçlık yapmaya başlayan **Tâhirü'l-Mevlevî**, okuyup yazma işlerini de ihmal etmeyerek hicrî 1318 (1900) tarihinde *Divançe-i Tâhir* adlı şiir kitabını yayınlamıştır. Ziraat Nezâreti'nde açılan bir imtihanı kazanarak, çileye girmek için ayrıldığı memuriyet hayatına 19.11.1319

(2.12.1903) tarihinde yeniden başlamıştır. 1 Mart.1339 (1923) tarihinde emekli oluncaya kadar devam eden memuriyeti ile birlikte öğretmenlik ve müderrislik de yapmıştır.

Bilgi Yurdu adlı dergide müellifin hayatı ile ilgili bir yazı kaleme alan Dr. Reşit Gürsey'in şu satırları, onun çok yönlü bir kişiliğe sahip olmanın yanı sıra iyi bir öğretmen olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır: "*Üstad Tahir Olgun, evvelâ lisan ve tarih şubelerinde bir âlimdir. İkinci olarak da bir şairdir. Üçüncü şahsiyeti öğretmenliktir. Bilmek başka, öğretebilmek başkadır. Tahir Olgun, her iki cihette de muvaffaktır. Yalnız talebesi değil, meslektaşları olan öğretmenler bile onu pek severler. Bir mecliste daima bakir fıkralarıyla muhitine hem güzel saatler geçirir hem de mutlaka bir şey öğretir.*"

İslâm tarihi, edebiyat tarihi ve tasavvuf sahalarında yoğunlaşan çok sayıda matbu ve gayri matbu eserlerinin büyük bir kısmı muallimlik ve müderrislik faaliyetlerinin ürünüdür. Bu eserlerinin başlıcaları şunlardır:

Tarih-i Enbiyâ, Asr-ı Saadette Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri, Müslümanlıkta İbadet Tarihi, Hitabet Dersleri, Kitab-i Resmîyye, Kavaid-i Edebiyye Dersleri, Edebiyat Lügati, Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra, Hazreti Peygamber ve Zamanı, Dest-aviz-i Faris-i Hanan, Amuzgar-ı Parisi vb.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin 74 yıllık ömrünün en verimli dönemlerini oluşturan ve yukarıda bazılarının ismini saydığımız eserlerini yazmasına vesile olan muallimlik ve müderrislik devresi toplam 40 yıl kadar sürmüştür. Bu süre zarfında görev yaptığı okul ve medreselerle, okuttuğu dersler hakkında kendisi şu bilgileri verir: "*Müderrisliğe intisâbım 1319 (1903) senesindedir. İlk defa Burhân-ı Terakki ve Rehnümâ-yı Füyûzât namındaki husûs mekteplerde Farisî, sonra ikincisinde Tarih-i İslâm okuttum. Darüşşafaka'da 39 sene hizmet ederek Tarih-i İslâm, Usûl-i Tahrir ve Edebiyat dersleri verdim. Sonra ihtiyar ve kulakları ağırlaşmış diye çıkarıldım. Uzun seneler hizmetimin mükâfatı olmak üzere bana dört yüz lira verildi. Fakat ben bu parayı tade ettim. Medresetü'l-Kuzat'da Resmî Kitabet, Medresetü'l-Vaizin'de Siyer-i Nebi, Darü'l-Hilâfe Medârisi'nde Tarih ve Edebiyat, Mûsikiyât Mektebi'nde Türkçe tedaris ettim.*"

Görüldüğü gibi onun tedris faaliyeti oldukça uzun sürmüştür. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra verilen mücadeleler

neticesi kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile birlikte toplum hayatında çok köklü değişiklikler yaşanmıştır. Yapılan değişiklikler çerçevesinde çıkarılan 3 Mart 1340 (1924) tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile köklü eğitim müesseseleri olan medreseler kapatılınca, dinî hizmetleri yapacak elemanları yetiştirmek amacıyla açılan, 29 adet İmam-Hatip okulundan biri olan İstanbul İmam-Hatip Okulu onun görev yaptığı yerlerden birisidir.

27.4.1340 (1924) tarihinde 1500 kuruş maaşla atanan **Mehmed Tahir** burada edebiyat, hitabet ve inşad muallimliği yapmıştır. Orta dereceli bir okul olarak açılan bu mekteplerin, İlahiyat Fakültesi'ne mezun verecek olacak şekilde lise derecesine çıkarılması dileğiyle yazdıkları bir dilekçe sebebiyle onbeş arkadaşı ile birlikte azledilmiştir. 8.11.1341 (1925) tarihinde meydana gelen bu azl olayına kadar bu okuldaki görevine devam etmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin yaşadığı zaman dilimi oldukça sıkıntılı olayların yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Osmanlı Devleti gibi bir cihan imparatorluğu yıkılmış ve onun sahip olduğu toprakların cüz'î bir kısmında yeni bir Türk devleti kurulmuştur. Yeni kurulan devletle birlikte yapılan değişiklikler dolayısıyla toplum hayatında birçok sıkıntılar yaşanmış, yine birçok insan isyanlar, hapisler, sürgünler ve idamlarla yüzyüze gelmiştir.

Bu dönemde kurulan İstiklâl Mahkemelerinden nasibini alan çok sayıda âlimden birisi de **Tâhirü'l-Mevlevî**'dir. O, hiçbir sebep gösterilmeden İstanbul'da gözaltına alındıktan sonra yapılan sorgulamalar sonucu yargılanmak üzere Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilmiştir. **İskilipli Âtîf Efendi**'nin *Frenk Mukalidliği ve Şapka* adlı risâlesinden beş adet satmış olmasının bedeli olarak, 7 Aralık 1925'ten beraat ettiği 3 Şubat 1926'ya kadar çok sıkıntılı bir hapis hayatı geçirmiştir.

Bu sıkıntılı dönem ve bazı dostlarının kendisinden yüz çevirmesine rağmen metanetini kaybetmemiş ve inancından asla taviz vermemiştir. O dönemlerde yazmış olduğu şu mısralar onun metanetinin ve sarsılmaz inancının güzel bir ifadesidir:

*"İmanımı nifâk ile mestûr tutmadım
Dinsizliğin takınmadım iğrenç nikâbını*

*Sarsılmadı metâneti rûh-ı akîdemin
Cismin geçirdi gerçi cihân inkılâbını*

*Mağdur olup ta azl ile tevkif habs ile
Duydum samîm-i ruhta dehrin ikâbını"*

Tâhirü'l-Mevlevî'nin en büyük özelliklerinden birisi, fikirlerinde samimi ve tutarlı olmasıdır. O, yazdığı kitaplarda inancından taviz vermeden doğru bildiğini kaleme almış ve sağlam delillere dayanarak yazdıklarını savunmuştur. İslâm'a ve İslâm büyüklerine karşı yapılan saldırılara sessiz kalmamış, yazdığı risâle ve makalelerle, nazmettiği şiirlerle bu saldırılara cevaplar vermiştir. *Hallâc-ı Mansur'a Dair, Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri* ve *Mesnevî'nin Mu'terizine İkinci Cevap* gibi risâleleri bu şekilde kaleme alınmış eserlerdendir. Bu çerçevede *Beyânü'l-Hak, Sırât-ı Müstakîm, Sebîlü'r-Reşad, Mahfil, İslâm Yolu* ve *Çığır* gibi dergilerde çok sayıda ilmi makalesi yayınlanmıştır. O cumhuriyetle birlikte hızlanan batılılaşma eğilimleri ile birlikte meydana gelen değişiklikleri endişeyle izlemiş ve toplumsal hayatta ortaya çıkan dinî yozlaşma onu huzursuz etmiştir. "*Hülya Günleri*" başlığıyla *İslâm Yolu* dergisinde yayınlanmış olan şu şiiri onun bu duygularının tercümanı olmuştur:

Hülya Günleri

*Zikir, Kur'an Sesi, susmuş Ma'bedde
Tanrı'ya ibadet pek gizli kalmış
Hâlâ zevk ararız bu mezellette
Haklı düşünenler artık azalmış*

*Hakk'ın Rahmânına secde eden yok
Tarîk-i ıslaha dönüp giden yok
Her taraf çöl gibi yeşil çimen yok
Karanlık yollarda ruhlar bunalmış*

*Ne kadar söyleyip ağlasan da az
Dik derin kuyuya meşale varmaz
Haksız hakikat pek kolay sormaz
Gönüller hülyanın zevkine dalmış*

Tâhirü'l-Mevlevî'nin en önemli ve adını ölümsüzleştiren eseri, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin* şerhi olan ondört cilt halinde basılan *Şerh-i Mesnevî* adlı çalışmadır. Bu kitap, onun Fatih Camii'nde başlayıp, Süleymaniye ve Laleli camilerinde devam eden

Mesnevî derslerinden oluşmuştur. Derin bir vukûfiyetle okuttuğu dersleri sonucu meydana gelen bu eser, maalesef ömrü yetmediği için yarım kalmıştır. Bu kitapta onun tasavvufî konulardaki fikirlerinin yanı sıra, güncel bazı konulardaki düşünceleri de yer almaktadır.

Kendisini yakından tanıyan dostlarının ifadelerine göre, onun en önemli özelliklerinden birisi de nüktedan ve keskin dilli bir hicivci olmasıdır. Merhum **Mahir İz**, yakın dostu olan **Tâhirü'l-Mevlevî**'nin bu yönüyle ilgili *Yılların İzi* adlı hatıratında bilgi vermiştir. Buna göre hiciv deyince akla gelen meşhur divan şairimiz **Nefî**'nin kendisine kelb (köpek) diyen zamanın meşhur simalarından **Tâhir Efendi** hakkında söylediği,

*Tâhir efendi bana kelb demiş
İltifatı bu sözde zâhirdir
Mâlikî mezhebim benim zira
İtikadımca kelb Tâhir'dir.*

kıt'asına karşı asırlar sonra **Tâhirü'l-Mevlevî**, bütün **Tâhirler** adına **Nefî**'ye şu dörtlükle cevap vermiştir:

*Zehr-i hicvi cihâna neşredenin
Dili bî-şek zebân-ı efîdir
Tâhir olmaz köpek, fakat beşere
Nefî vardır (*) o halde Nefî'dir.*

O, hiciv ve mizah edebiyatına olan vukûfiyetini de "*Mizahî*" mahlâsı ile yazdığı dörtlüklerle ispat etmiştir. Hayat pahalılığı, trafik, ihtikar, yolsuzluk, rüşvet vb. konular, onun hicvettiği mevzulardan bazılarıdır.

Tâhirü'l-Mevlevî, matbuat âlemine kazandırdığı yazılar ve çıkardığı dergilerle uzun yıllar hizmet etmiştir. Bu hizmetleri dolayısıyla erbâb-ı kalem tarafından "*Şeyhu'l-Muharririn*" olarak vasıflandırılmış ve matbuat âlemine yaptığı hizmetlerin küçük bir karşılığı olarak, 1948 yılında düzenlenen bir jübile töreni ile basın hayatına elli yıl hizmet veren muharrirlerden birisi olarak ödüllendirilmiştir. *Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri* adıyla yayınlanan hatıratında uzun uzadıya anlattığı, basın hayatında karşılaştığı sıkıntıları ve nasıl ademe (yokluğa) mahkûm edildiklerini şu dörtlüğü ile dile getirmiştir:

(*) Faydası vardır...

*Elli yıldır yazı yazan kalemler
Türlü zulüm gördü, duydu elemeler
Şimdi bazı nazarlarda hepsi de
Beyhûde yer işgal eden ademler*

Tâhirü'l-Mevlevî'nin ilim öğrenmek ve öğretmekle, talebe yetiştirmek ve eser vermekle geçen çileli ömrü, her fânî gibi Allah'ın "irci'î" emri gereğince bir gün sona ermiştir. Ömrünün son zamanlarına doğru geçirdiği rahatsızlıkları artmış ve 15 Ramazan 1370 (20 Haziran 1951) Çarşamba günü ruhunu Rabbine teslim etmiştir. Cenazesi ertesi gün talebeleri ve dostları tarafından evinden alınarak Sümbül Efendi Camii'ne getirilmiş ve öğle namazını müteakip kılınan cenaze namazı sonrası Yenikapı Mevlevihânesi Hâmûşan Mezarlığı'nda medfun bulunan annesinin yanında toprağa verilmiştir.

*İstemem nakl-i cenazemde çelenk ü ahenk
Debdebe ile girilen saha değildir makber
Orası dergehidir bârgehi Mevlâ'nın
Kapısından içeri acz ile girmek ister*

Cenaze töreni, yukarıda yazılı kıtasında yer alan ifadelerine uygun olarak çok mütevazı bir şekilde yapılan Tâhirü'l-Mevlevî'nin mezar taşına kaydedilmesini vasiyet ettiği şu dörtlük çok meşhurdur:

*Eli boş gidilmez gidilen yere
Rabbım boş gelmedim ben, suç getirdim
Dağlar çekemezken o ağır yükü
İki kat sırtımla pek güç getirdim.*

Edebiyat çevrelerinde fikirlerine itibar edilen bir şahsiyet olarak tanınmasına ve görüşlerine başvurulmasına rağmen, hiçbir edebiyat tarihinde adından bahsedilmemesi gariptir. Oysa onun edebî sahada yazdığı eserler, iki divan ve bir divançeden oluşan şiirleri, edebî kudretinin delilleridir. Kanaatimizce o, İslâmî düşüncelerinden taviz vermemesi sebebiyle çoğu İslâmî fikirlere sahip edebiyatımız gibi kasıtlı olarak unutulmaya mahkûm edilmek istenmiştir. Onun çok sayıda tanzim etmiş olduğu dinî edebiyatımızın güzide örneklerinden bir münâcâtını buraya alıyoruz:

*Ey benim kalbimde gizlenen Rabbim
Bu sırra şehâdet ediyor kalbim*

*Onun şehâdeti benim bilişim
Zevki değil, ondan bitmiyor işim
Sen bende gizlisin ben Seni talip
Ararım izini hâsır u hâib*

*Sen bana kendimden pek fazla yakın
Ederim ben Seni bulmağa akın*

*Damlada gizlenmiş koca bir deniz
Aramakta damla denize bir iz*

*Bir damla kalbimde ey Bahr-i Kerîm
Keremdir Senin için olması mukîm*

*Fakat benim vehmî bir benliğim var
Oluyor denizle damlaya dîvar*

*O benlik önünde ben kaldım âciz
Gözümde oluyor (Senlik)'e hâciz*

*Benlik dîvarını temelden indir
Denizi damlaya hakkıyla sindir*

*Hayır... Öyle değil o vehmi kaldır
Damlayı denize lütfunla daldır*

*Kalmasın alâkam (ben) ile (biz)'le
Benden beni al da Kendin'de gizle*

*Duayı öğreten Sensin eden ben
Makbul olmasını beklerim Senden*

KAYNAKLAR: "Tâhîrî'l-Mevlevî", *Vakit*, 23 Haziran 1951, s. 1; Güngör, Zülfikar, *Tâhîrî'l-Mevlevî (Olgun), Hayatı, Eserleri ve Dini Edebiyatla İlgili Şiirleri*, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Ankara Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994; Gürcey, Dr. Reşid, "Tahir Olgun'un Hayatı ve Eserleri", *Bilgi Yurdu*, Yıl:3, s. 30, İkinci Kanun, s. 912-918;

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I (yay. haz. Dr. M. Akkuş, Dr. A. Yılmaz), İstanbul 1990, s. 332-342; İz, Mahir, *Yılların İz*, İst. 1990, s. 233-234; Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun), *Dinî, Tarihî, Edebi Makaleler I "Hayatım"*, 1a-8a, İst. Ktb. Fethi Sezayî Türkmen Bl., no: 170; a. mlf., *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî I*, İst. Ün. Ktp., T.Y. 9387; Talu, Ercüment Ekrem, "Merhum Tahir Olgun", *Son Posta*, 22 Haziran 1951, s. 2.

ZÜLFİKAR GÜNGÖR

AHMED HAMDİ AKSEKİ (R.H) (ö. 1370/1951)

Adı ve hizmeti Diyanet'le bütünleşmiş olan **Ahmed Hamdi Akseki**, 1887'de Akseki'nin Güzelsu nahiyesinde doğdu. Babası Güzelsu Camii İmamı **Mahmud Efendi**'dir. Beş yaşından itibaren Kur'an-ı Kerim'i okumaya başladı. İlk hocası, babası oldu. 12 yaşında annesini kaybetti ve ondan beklediği şefkatin sıcaklığını, artık hep ilimde aradı. Nahiyesinin iki medresesinden biri olan Mecidiye Medresesi'nde tahsile başladı. Burada Arapça ve dinî ilimlerin yanı sıra, hocası **Abdurrahman Efendi**'den hat dersi aldı ve mühür kazımayı da öğrendi.

14 yaşına geldiğinde babası onu Ödemiş'e götürerek, **Karmanlı Süleyman Efendi** Medresesi'ne verdi. Burada Arapça, Farsça, Fıkıh, Hadis ve İslâm inançlarına dair dersler okudu. Tahsili sırasında, mühür kazıyarak geçimini sağladı.

Babasının da isteği üzerine, 1905'de İstanbul'a geldi. Fatih dersiâmlarından **Mehmed Şükrü Efendi**'nin derslerine devam ederek, 1914'de icâzet aldı. Bu yıllarda **Mehmed Âkif**ten de Arap Edebiyatı dersleri okudu. Bu arada devrinin tanınmış bazı âlimlerinden özel dersler aldı.

Ahmed Hamdi Efendi, medrese tahsilinin yanı sıra, o zamanki üniversiteye de girdi. Darülfünûn'un Yüksek Dinî İlimler Şubesi'ne kaydoldu. Fakat, son sınıftayken bu fakültenin kapatılması üzerine, Darü'l-Hilâfeti'l-Âliye Medresesi'ne nakledilerek, oradan mezun oldu. Daha sonra da bir ihtisas tahsili olan, **Medresetü'l-Mütehassisin**'in Felsefe, Kelâm ve Hikmet-i İlahiyye Şubesi'ne girdi. Burayı da birincilikle bitirdi ve aynı bölümde ruus imtihanını (doktora) vererek dersiâm (prof.) oldu. Böylece yüksek tahsil müesseselerinde hocalığa hak kazandığı zaman, otuz iki yaşında idi.

Basın Hayatı

Ahmed Hamdi Efendi, henüz yirmi bir yaşında iken (1908) basın hayatına girdi. Genç yaşından itibaren, bilhassa *Sebilü'r-Reşad* dergisinin en önemli yazarları arasında adını duyurdu. Bazı dinî, içtimai, ahlâkî ve felsefî yazıları Beyrut ve Mısır gazeteleri tarafından iktibas edildi. İstanbul'daki tahsil hayatının büyük bir bölümü, yazı ve makalelerinde, kazandığı imkânla devam edebilmiştir.

Bulgar Zulmünü Ortaya Koyan Yazılar

Balkan Savaşı'ndan önce, *Sebilü'r-Reşad* dergisinin Bulgaristan ve Romanya muhabirliğini yaptı. Bulgarların bütün şiddet ve baskılarına rağmen, her türlü tehlikeyi göze alarak, Bulgaristan'ı dolaştı. Buradaki müslümanları irşâda çalıştı ve onların yaşayışlarını, Bulgarlardan gördükleri zulüm ve cefaları, uzun uzun açıkladı. "*Bulgaristan Mektupları*" başlığıyla yayınlanan bu yazılar büyük bir ilgi gördü.

Ahmed Hamdi Hoca'nın o günkü yazılarında, Bulgarların şimdiki zulümlerini görebilen ince tesbitler vardır. Hatta son yazısında, "*Bulgarların mutlaka savaşa gireceklerini açıklaması*" Balkan Savaşı'nın boyutlarını çok önceden haber veren bir ileri görüşlülük belgesidir.

Öğretimde Yeni Bir Metod Deniyor

Ahmed Hamdi Efendi'nin ilk hocahğı, Heybeliada Mektebi-i Bahriye-i Şahane'de oldu. Devrin Şeyhülislâm'ı **Mustafa Hayri Efendi'nin** tensibi ve hocası **İzmirli İsmail Hakkı'nın** himmetiyle, daha Mutehassısın Medresesi'nin son sınıfındayken, şimdiki "*Deniz Harp Okulu*" mânâsındaki bu okula, Din ve Ahlâk dersleri ve Din Felsefesi öğretmenliğine tayin edildi (Mart 1916). Bu vazifesine ek olarak, İrşad Medresesi'nde Tarih ve Felsefe, Darul-Hilâfe Medresesi'nde Felsefe müderrisliği verildi.

Hoca'nın bilhassa Bahriye Mektebi'nde verdiği dersler çok önemlidir. Çünkü, o zamana kadar çok kuru ve sıkıcı bir metodla işlenen dinî ve ahlâkî konuları, yepyeni bir anlayışla ve müsbet ilimlerle bağdaştırarak anlatmaya başlamış, bu suretle de genç bahriyelilerin üzerinde derin te'sirler meydana getirmiştir.

Ahmed Hamdi Efendi, uyguladığı yeni metod ile sadece bahriyeli talebelerin değil, aynı zamanda mektebin müdürü ve öğ-

retmenleri tarafından da fevkâlade sevilip sayılmıştır. Gençlerin vicdanlarında din duygusunun samimiyetle gelişmesine çalışmış; bu bakımdan da din dersi o yıllarda Bahriye Mektebi'nde en sevilen ve beklenen bir ders olmuştur. Daha sonraki yıllarda, bu okuldaki derslerini "*Dini Dersler*" adı altında üç kitap halinde bastırıp yayınlamıştır. Bu derslerde, özellikle dikkati çeken ve takdir toplayan kısımlar, "*himmet-i şer'iyye ve mesâlih-i içtimaiyye*" başlığını taşıyordu. Bu bölümlerde, ibadetlerin emrediliş hikmet ve sebepleriyle, ferde ve cemiyete kazandırdığı faydaları açıklanıyordu.

Milli Mücadele Saflarında

1916-1918 arasında, çeşitli camilerin kürsü şeyhliklerinde bulundu. Kürsü Şeyhliği, o zaman Arapça okunan hutbeyi, dil bilmeyenlere, Cuma namazından sonra açıklamak maksadıyla konulmuştu. 1919'da İrşad Medresesi'nin Vaizler şubesine, Tarih Felsefesi hocası oldu. 1921'de de İbtidai Dahil Medresesi'ne müderris tayin edildi.

Aynı yıl, Anadolu'daki Milli Mücadele hareketine katılmak üzere, bütün vazifelerinden istifa ederek gizlice Ankara'ya geldi. **Hamdi Efendi**'nin Milli Mücadele'nin mânevî cephesindeki hizmetleri çok önemlidir. Bir yandan yazı, vaaz ve irşadlarıyla halkı; diğer yandan da dinî konferanslarıyla gençleri aydınlatmaya çalıştı. 1922'de Ankara Sultani Mektebi Dinî İlimler muallimi oldu. Aynı yılın Ramazan'ında Ankara Daru'l-Muallimin konferans salonunda dinî konuşmalar yaptı. Daha sonra bu ilmi konuşmalarını "*İslâm Dini Fıtridir*" adı altında yayınladı. Yine aynı yıllarda, Şer'iyye Vekâleti'ndeki Tedrisat Umum Müdürlüğü'ne getirildi. Bu vazifeye başlayınca, tahsil arkadaşlarından kıymetli bir hey'eti etrafında topladı. Bunlar arasında daha sonraları Diyanet İşleri Başkanlığı da yapacak olan **Hasan Hüsnü Erdem** de vardı.

Bu kıymetli hey'etin de yardım ve desteğiyle, medreselerin müfredat programlarının ıslahı konusunda ciddi çalışmalar yaptı. Hazırladığı rapor ve layihalar ile Daru'l-Hilâfe Medreseleri'nin sayısı 13'ten 38'e çıkarılmıştı. 1922 Ağustos'unda TBMM'nde görüşülen Şer'iyye Vekâleti bütçesi sırasında, **Hamdi Efendi**, sık sık açıklamalar yapar; medrese eğitimi ve bu konuda yapılacak değişiklikler hakkında mebusları aydınlatır. Bu konuşmalarından birinde şöyle der:

"Sabri Efendi hazretleri iki medreseden bahsettiler. Şer'iyye

Vekâleti'nin iki medresesi vardır. Birisi, Daru'l-Hilâfeti'l-Âliye, diğeri Medâris-i İlmiyye buyurdular. Daru'l-Hilâfe Medreseleri'nde yeni ilim ve fenler tahsil edildiği halde, Medâris-i İlmiyye'de yoktur buyurdular. Halbuki bu, asla böyle değildir. Bir defa, Daru'l-Hilâfe demek, Medâris-i İlmiyye'nin tekâmül etmiş bir cinsidir. Ve bu da 1330 (1914) da neşredilmiş bir nizamnâme veyahut bir kanun ile, bunun bütün idaresi, bütün tedrisatı, tayin ve tesbit edilmiştir. Umumi Harb'de (Birinci Dünya Savaşı) bütün medrese talebesi de diğer mektepler talebesi gibi asker olduklarından, Anadolu'da bulunan medreseler tamamen kapanmıştır. Fakat, Daru'l-Hilâfe'ye devam edenler, Anadolu'nun 15 yerinde Daru'l-Hilâfe açmışlar. Yani medreselerin ıslah edilmiş şekli, 15 yerde tatbik edilmiştir. Şimdiye kadar o şekil devam ediyordu. Geçen sene Yüce Meclis, Umumi Harb (seferberlik) esnasında kapanmış olan medreselerin canlandırılması için tezahüratta bulunmuş ve bunun nizamnâmesi tensib edilmiş, yapılmış... Bugünkü ilmiye medreselerinde tamamıyla değilse de Daru'l-Hilâfe'de okunan derslerin hemen hepsi konmuştur. Riyaziyyat, tarih, tabiiyat vardır. Yalnız yabancı dil yoktur ki, o yabancı dil geçen sene -hangi sebebe dayandığını bilmiyorum- Daru'l-Hilâfe medreselerinden maatteessüf kaldırılmıştır. Fakat bu, niçin kaldırılmıştır? Kim kaldırmış, niçin kaldırmış? Kimse bilmiyor.

Bendeniz, bu sene yabancı dili bütçeye koydum. Encümene teklif ettik. Maalesef encümen kabul etmedi. Halbuki, bu yabancı dil, mutlaka medreselere konmalıdır. Çünkü, İstanbul'da bulunan Daru'l-Hilâfe medreselerinde yabancı dil tedrisatı devam ediyor. Nizamnâmesi de vardır. Fransızca, İngilizce, Rusça, Almanca bu dört dilden birini öğrenmek şarttır. Biz encümene teklif ettik. Fakat encümen kabul etmemiştir. Bendeniz bunu yine ısrarla rica ediyorum, istirham ediyorum. Daru'l-Hilâfe medreselerine mutlaka yabancı dil konmalıdır.

Sonra efendim, İlmiye Medreselerine gelince, bunlar mutlaka bu halde kalmayacaktır. Medâris-i İlmiyeler, Daru'l-Hilâfelerle birleşeceklerdir. Fakat bunun mükemmel olanı, mükemmel olmayanını mutlaka ortadan kaldıracaktır. Eğer, Medâris-i İlmiyeler mükemmelse, Daru'l-Hilâfeler kalkar, o kalır. Eğer Daru'l-Hilâfe medreseleri mükemmelse, öbürlerini ortadan kaldırır ve ikisi birleştirilir; bir müessese haline getirilir. Ve bugün bunun esası konulmuştur. Medâris-i İlmiye ve Daru'l-Hilâfe ayrı ayrı olmayacaktır. Her ikisi bir hale gelecektir. Medâris-i İlmiyye'ye yeni ilimlerin konulmasına sebeb de bundan ibarettir."

İstiklâl Mahkemesi'nde

Ahmed Hamdi Hoca, 1925'te Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde yargılandı. 1920 yılında kurulan "*Tarikat-ı Salahiye*" Cemiyeti'ne üye olduğu ve çalışmalarına katıldığı iddiasıyla İstiklâl Mahkemesi'nde korkulu anlar yaşadı. Çünkü, bu cemiyetle ilgili görülen 11 kişiye idam, birçok kişiye de ağır hapis cezaları verilmişti. Bu cemiyetle alakası olmadığını savunan **Hamdi Efendi**, beraat etti.

Dini Boşluğu Doldurma Gayretleri

Ahmed Hamdi Efendi'nin Müşavere Heyeti âzâlığı sırasındaki ilk ve en mühim işi, **Elmalılı Hamdi Efendi**'nin *Hak Dini Kur'an Dili*'ni ve *Sahih-i Buhari Tercid-i Sarih* tercümesini yayına hazırlamak olmuştur. Bu iki temel eserin tetkiki ve basıma hazırlanması, özellikle **Hamdi Efendi**'nin yoğun mesaisiyle mümkün olabilmıştır. Zaten, **Rifat Hoca**'nın Başkan olduğu dönemde, Diyanet önemli ölçüde onun tarafından idare edilmiştir denilebilir. Ayrıca, yine bu dönemde, özellikle halk için, çocuklar ve öğrenciler için dinî eserler hazırlayıp yayınlarak, devrin bu konudaki korkunç boşluğunu doldurmaya çalışmıştır. *Ahlâk Dersleri*, *Askere Din Dersleri*, *Köylüye Din Dersleri*, *Ve'l-Asr Sûresi'nin Tefsiri*, *Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.) ve Müslümanlık*, *Peygamberimiz'in Mucizeleri* ve *Yeni Hutbelerim* bu dönemde halka ışık tuktan eserler olmuştur.

Eserlerinde Devrin İhtiyaçlarını Nazara Alırdı

1939'da Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı oldu. Bu vazifesi sırasında da *İslâm Fitri, Tabii ve Umumi Bir Dindir* adlı hacimli ve ilmi eserini yazdı. Bunun yanı sıra, 4 kitap halinde *Yavrularımıza Din Dersleri*'ni yayınladı. Eserlerinin isimlerinden de anlaşılacağı üzere, **Akseki Hoca**, devrin ihtiyaçlarını gözönüne alarak, eser yazmıştır. Bir yandan çocuklar için, diğer yandan da münevverler için İslâm hakkında doğru bilgi verecek kitaplar yazmıştır. Emsallerinin olmaması sebebiyle bu eserler, yıllar yılı Anadolu'da dinini öğrenmek ve öğretmek isteyen insanların temel başvuru kitapları olmuştur. 1941'de vefat eden **Rifat Hoca**'nın yerine **Ord.Prof. Şerafeddin Yalıtıkaya** Diyanet Başkanı tayin edildi. **Akseki Hoca**, **Yalıtıkaya**'nın ölüm tarihi olan 1947 yılına kadar, Başkan Yardımcılığı görevini devam ettirdi.

Türkçe Kur'an Hastalığı Yeniden Nüksediyor

Ancak, Hamdi Efendi'nin Yaltekaya dönemindeki Diyanet Başkan Yardımcılığı birçok sıkıntılarla geçti. Çünkü geçmiş dönemdeki Türkçe Kur'an'la ibadet etmek hastalığı yeniden nüksemişti. Hatta, Şerafeddin Yaltekaya'ya bu işi becerirse, ömür boyu Diyanet Başkanlığı vaadedildiği söylenmekteydi. Aslında, Cumhurbaşkanı İnönü'nün kesin talimatı ile Diyanet Başkanı'nın öyle davrandığı da en çok konuşulanlar arasındaydı. Sözüne güvenilir âlimlerden olan Hasan Basri Çantay Hoca, 1947 Ağustos'unda ölümünden sonra, Yaltekaya hakkında şöyle yazmıştı:

"Rahmetlinin, Kur'an-ı Kerim'i yalnız haricte değil, namazda da Türkçe okutmak, Kitabullah'ın birçok âyetlerini makasla kırkıp, ancak kendisinin beğendiklerini ve tercüme ettiklerini namaz âyetleri olarak kabul ettirmek hevesiyle ve üstad-ı azamın himmetiyle o makama geldiğini ve bir zaman o hevesin ardından koştüğünü, bu maksatla birçok görüşmeler ve araştırmalar yaptığını biliyorum."

Diyanet İşleri Başkanı'nın, yıllar önce yazdığı yazılarla da "Arapça'dan başka dillerde ibadet edilebilir" şeklinde fikir beyan etmesi, Çantay Hoca'yı teyid etmektedir.

İktidarın Zihniyeti: Dinde Reform

Siyasî iktidarın o dönemdeki zihniyeti de dinde reform istikametinde idi. Hatta, belki de reform ve değiştirme, bir ilk merhale sayılacak; asıl hedef, dinin cemiyet hayatından büsbütün silinmesi olacaktı.

O dönemlerin dinî sahadaki icraatını anlayabilmek için, basit birkaç vesikaya göz atmak yeterlidir. Milli Şef'in Matbuat Müdürü (Basın-Yayın Genel Müdürü) olan Vedat Nedim Tör, Kur'an'dan İktibaslar isimli eseri neşretmesi üzerine, Eşref Edib Bey'e şu resmî yazıyı gönderir:

"Biz, her ne şekilde ve surette olursa olsun, memleket dahilinde dinî neşriyat yapılarak, dinî bir atmosfer meydana getirilmesine ve gençlik için dinî bir zihniyet fideliği vücudunda getirilmesine taraftar değiliz." (17 Mayıs 1942).

Birkaç yıl sonra ise, Matbuat Umum Müdür Muavini İzzeddin Nişbay, İstanbul gazetelerine şu yazıyı gönderir:

"Gazetelerinizin son yıllardaki neşriyatı arasında dinden

bahseden bazı yazı, mütalâa, imâ ve temsillere rastlanmaktadır. Bundan sonra din mevzuu üzerinde gerek tarihi, gerek temsili ve gerekse mütalâa kabilinden olan her türlü makale, fıkra ve tefrikaların neşrinden tevakkî edilmesi (kaçınılması) ve başlanmış olan bu gibi tefrikaların en çok on gün zarfında nihayetlendirilmesi..." (1945).

15 Mayıs 1944'de yapılan Halk Partisi Kurultayı'nda bir rapor sözkonusu edilmişti. Yine o devir siyasilerinin dine bakış açılarını ve dolayısıyla da Diyanet İşleri'nin tavrı ve tutumunu anlayabilmek için bu raporun altı maddesine bakalım:

1- Dünya işlerini din işlerinden tamamiyle ayırmış olan bu rejimde, Diyanet İşleri Reisliği gibi bir teşkilâtın yer almaması.

2- Kur'ân ve din tatbikatının öztürkçe olarak tanzim ve tertibi.

3- İbadet yerlerinin Türk geleneğine uygun bir tarza konularak halkevlerinin ibadet yeri, ibadet yerlerini de halkevlerine benzer bir şekle ifrağı.

4- Ruhbanlığın icabı olarak herşeyin silinmesi, ezcümle sarık, cübbe ve din tatbikatında kullanılan her nevi kıyafetin ilgası.

5- İbadet usûl ve zamanlarının tanzimi.

6- Diyanet İşleri Reisliği yerine, Dil Kurumu'na benzer bir teşkilât ikame edilerek din teşkilâtının devlet bünyesinden çıkarılarak millete mâl edilmesi.

Yine o dönemde bir Başbakan, Meclis kürsüsünden "*din zehirdir*" diyebilmiş; Milli Şef İnönü ise, 1950'deki Taksim mitinginde, "*Din, medenî hayat yaşamaya mâni bir zehirdir*" diye konuşmuştu. İnönü'nün bir başka Başbakanı da: "*Halkın kafasından din fikrini silmek için bize bir otuz sene daha lâzım*" diyordu.

İşte böyle bir dönemin Diyanet İşleri Başkanı olan Şerafeddin Yalpkaya, yukarıdan gelen aykırı fikirleri uygulamaya koymakta önemli bir engelle karşılaştı. Bu engel, yardımcısı Ahmed Hamdi Aksekili idi. Bilhassa Kur'ân'ın Türkçe tercümesiyle namaz kılınması çalışmaları sırasında Aksekili Hoca'nın isabetli müdahaleleri olmuştur. Diyanet Reisi Şerafeddin Yalpkaya'nın, kendisinden bu konuda bir rapor istemesi üzerine, Aksekili Hoca, yüz sayfa kadar tutan çok değerli ilmi bir araştırma yapmıştır. Bu raporu alan Diyanet Başkanı itiraz mecali bulamamış, fakat

bu kıymetli araştırmayı da gizli tutmuş ve açıklamamıştır. O günden bugüne hâlâ gün ışığına çıkmamış bu değerli hatıranın yayınlanmasını, Hoca'nın değerli varislerinden ısrarla istirham ederiz. Aksekili, bu kitabını incelemesi için, eski Şer'iyye Vekili Mustafa Fehmi Efendi'ye de vermişti. Mustafa Fehmi (Gerçekler) Hoca, çok beğendiği bu eser için manzum bir takriz (övgü) yazmıştır:

*Hamd-i bihad Hüdâ-yı lemyezele
Nazm-ı Kur'an'a verdi kudsiyet.
El sürer pak olanlar ancak ona
Lafzi, mânâsı istiyor hürmet.*

*Pak ve saf olmayanlar alamaz
Lütf-u mânâyı remz-i Kur'an'da
Kendu zu'munca Türkçe Kur'an'la*

.....
Türkçe Kur'an mı var behey şaşkın?

.....
*Rabbim etsin bu kurretü'l-aynım,
Kulu Hamdi ile daima şâdan
İsteriz biz çoğalsın emsâli
Âmin, âmin bi-hürmeti'l-Kur'an...*

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren söylentisi kulaktan kulağa dolaşmaya başlayan Türkçe Kur'an'la ibadet meselesi, sürekli gündemde tutulmuştur. Bu bakımdan da Diyanet mensuplarının, özellikle de başkanlarının en netameli meşgalesi bu iş olmuştur. Ezanın ve Cuma hutbelerinin Türkçeleştirilmesiyle başlayan, daha sonra ise, namazda tercüme Kur'an okutma faaliyetleriyle kendini gösteren bu anlayış, İkinci Diyanet İşleri Başkanı zamanında da (1941-47) yeniden hararetle ele alınmıştır. Fakat Şerafeddin Yalıtıkaya'nın gırtlak kanserinden vefatı üzerine tekrar yarıda kalmıştır.

Diyanete Baskı

Aslında, o dönemlerde Diyanet'e yapılan baskılar, sadece ibadet dilinin Türkçe olması konusuna da inhisar etmiyordu. Vaiz ve hatiplerin, Hükümet'in prensiplerine ters düşmemesi, mümkün merteye suya sabuna dokunmadan, dini, Allah ile kul arasındaki bir vicdan işi olarak anlatmaları isteniyordu. Bilhassa Ramazanlarda geçici olarak camilerde görevlendirilen konuşmacılar için, saded haricine çıktıkları hakkında şikâyetler yağıyor, birçok kimse de konuşmaya cesaret edemiyordu.

Meselâ, İstanbul Müftülüğü'nün yukarıdan gelen bu türlü şikâyetleri önlemek için çıkardığı matbu emrinde şu cümleler vardır:

"Geçen sene Ramazan'da camilerde ders veren vaiz efendilerden bazıları dîni ve ahlâkî olması lâzım gelen esaslardan saparak haklarında kanunî takibat icrasını gerekli kılacak derecede... Vaizlerle hatiplerin ve sair ilmiye mensuplarının bu tebliğ münderecatını nazar-ı dikkatlerinden geçirmeleri ve binnetice Hükûmet'in âmâl (emelleri) ve maksadının muvaffakiyetiyle başarmasına herkesten ziyade gayret sarfetmeleri..."

Bu türlü şikâyetlerden yılan ve yıpranan İstanbul Müftüsü **Fehmi Ülgener Hoca**, Diyanet Reis Vekili **Ahmed Hamdi Aksekili**'nin *"Ramazan'da mesuliyet ve murâkabesi altında vaaz ve sikası vermesine izin verildiğini açıklaması üzerine"*, Emniyet Müdürlüğü'nde ve Dahiliye Bakanlığı'ndaki formaliteleri bahane ederek, bu yetkiyi kullanmak istemediğini ifade eden bir yazı yazar. Görüldüğü gibi, o zamanlar dîn ve Diyanet üstündeki baskıların şiddetinden dolayı İstanbul Müftüsü, kendisine verilen faydalı bir yetkiyi, ne olur ne olmaz diyerek reddetmek yoluna gitmeyi tercih edebilmektedir. Gerçekten bu baskı hâlâ da bitmiş değildir. Her ne kadar azalmışsa da Diyanet, zaman zaman dışarıdan yoğun baskılara maruz kalmıştır. Bunlara tipik bir örnek olmak üzere, **Prof. İlhan Arsel**'in 7 Şubat 1969 tarihli *Cumhuriyet*'ten şu satırlarına bakalım:

"Eğer Diyanet Başkanlığı, Şeriatte mevcut haram ve yasaklarla vatandaşın karşısına dikilmeye kalkışacak olursa, bu takdirde Türk'ün çağdaş ve medeni (ve Atatürkçü) yaşantılarını tüm olarak değiştirmesi ve çöl Arabınıninkine benzer düzene alışmaya çalışması zaruri olacaktır... Bu, çok tehlikeli bir yoldur. Ve kendilerini anayasa kayalıklarına çarpmak ve zinde kuvvetlerin altında ezilmek gibi sonuçlara götürür."

Yine aynı basının, keçisi çalınan müftü haberini, *"Müftü keçi çaldı"* diye vermesi çok meşhur bir çarpıtmadır. Bu konuda verilebilecek olan yüzlerce misal, Diyanet'in, ne türlü bir baskı altında tutulduğunu gayet açık göstermeye yetecek acı belgelerdir.

Ahmed Hamdi Diyanet İşleri Başkanı Oluyor

Şerafeddin Yaltkaya'nın ölümü üzerine (1947), **Ahmed Hamdi Hoca**, Türkiye Cumhuriyeti'nin 3. Diyanet İşleri Başkanı

oldu. Belki de o devir idaresinden beklenmeyen bir seçim olduğu için, **Akseki**'nin Diyanet Reisi olması, büyük bir sevinç meydana getirdi. **Profesör Kâmil Miras** bu sevinci şöyle ifade eder:

*"Cumhuriyet devrinin üçüncü Diyanet İşleri Reisi olan **Hamdi Akseki**, resmî hayatı, ilmi kıymeti ve yüksek karakteri itibariyle hiç şüphesiz birincisidir... İlme, fazilete ve kazanılmış hakka hürmet eden kadim dostum Başbakan **Recep Peker**'i, bu isabetli seçiminden dolayı hürmetle takdir eder, yeni Diyanet İşleri Reisimizi tebrik eylerim."*

Tâhiru'l-Mevlevî (Olgun) de sevincini, tarih düşürerek manzum olarak seslendirir:

*Sevinsin müslümanlar kim Diyanet
Makamı buldu hakkıyla Reisin
O cay-i mu'tena fahreyle elbet
Hentüz gördü liyakatli celisin.*

*Edip tevfikini, ya Rab, zâhiri
Onun sa'yiyle kıl İslâm'ı ilâ.
Resûl-i Ekrem olsun destgiri
Şereflensin onunla Şer'i garra.*

*Dese pek doğrudur, Hamd-i fazıl:
Riyaset mevkii çoktan yerimdi.
Gelip bir vahy-i dil, tarihi oldu:
Verildi müstahikka hakkı şimdi. (1366).*

İslâm Dini

Ahmed Hamdi Hoca'nın Diyanet İşleri Başkanlığı sırasında yazdığı *İslâm Dini* isimli eser, defalarca basılmış, bugüne kadar 1.5 milyon tiraja ulaşmıştır. Yine bu dönemde, öğretmen ve öğrenciler için *Açıklamalı Din Dersleri* nin birinci ve ikinci kitapları ile *Namaz Sürelerinin Türkçe Tercüme ve Tefsiri*'ni yazdı.

Osman Yüksel'in Hamdi Hoca'yı İkazı

Hamdi Hoca, 1950 yılında hacca gitmek istedi. Hatta bazı hazırlıklarını da yaptı. Durumu bildirmek ve veda etmek üzere devrin Cumhurbaşkanı **İnönü**'yü ziyaret etti. **İnönü**, **Hoca**'nın

haccını bir yıl tehir etmesini istedi. Çünkü, o sene seçim senesi idi. Böyle bir durumun kendileri aleyhine kullanılabileceğini söyledi. Tabii Hoca da hac yolculuğunu ertelemek zorunda kaldı. Tam o sıralarda da Diyanet İşleri Başkanlığı'na ilk defa olmak üzere resmî bir makam arabası verilmişti. Bunun üzerine Hoca'nın hemşehrisi olan merhum Serdengeçti Osman Yüksel, Serdengeçti dergisinde kendine has nükteli üslûbuyla bir yazı yazdı. Bu yazıda, ona "Allah'ın emri mi mühim, İnönü'nün ki mi?", "Allah gel diyor, İnönü gitme diyor, siz hangisine uyacaksınız?" diye soruyordu. "Hem de Azrail'le anlaşmanız mı var ki seneye gideceğinizi söylüyorsunuz?" diyordu. Zaman zaman Hoca'nın evine misafir giden o günlerin üniversite öğrencisi olan Osman Yüksel, Hoca tarafından çok sevilmesine rağmen, onu iyice hırpalıyordu. Hoca, müsamahalı ve mütevazı idi. Serdengeçti de onun bu vasfını bildiği için olacak şiddetle yükleniyor ve soruyordu: "Hoca Efendi, Sırat Köprüsü'nü sana verilen bu makam arabasıyla mı geçeceksin? Bırak bunlara uymayı!"

Rahmetli Serdengeçti'yi Allah konuşturmuş... Çünkü Hoca, 1951 yılına tehir ettiği haccını maalesef eda edememişti.

Tavşana Dom Dom Kurşunu Atma

Merhum Serdengeçti, sadece Hoca'ya değil, en ufak bir hatasından dolayı, başka sevdiklerine de zaman zaman böyle hücumlarda bulunurdu. Öyle günlerden birinde çok sevdiği Hasan Basri Çantay Hoca'yı ziyaret eder. O ziyaret sırasında, Hoca, Serdengeçti'nin çok etkilendiği bir misal vererek, hizmet etmek isteyen şahsiyetlere çatmamasını; asıl huncını inançsızlara, vatan ve millet düşmanlarına yöneltmesini ister. Der ki:

"Bizim Balıkesir köylerinde yaban domuzu avlarlar. Bunun için, köyler arasında yerleşmiş bir usûl ve işbölümü vardır. Bir köy, silah bakımını yapar; bir başkası domuz için özel dom dom kurşunu hazırlar; bir diğeri av köpekleri besler, yetiştirir; bazıları gözcülük yapar. Sürek avı başladığında herkes pür dikkat sadece domuz vurmanın peşindedir. O sırada avlamayı en çok sevdikleri bir hayvan önlerine çıksa bile, kimse dönüp bakmaz ve ona dom dom kurşunu atmaz. Çünkü bu kurşun, sözgelimi tavşan için değil, domuz içindir. Eğer bu domuz için hazırlanmış olan kurşunu biri tavşana atarsa, büyük bir suç işlemiş sayılır.

Oğlum Osman, sen de dom dom kurşununu bizim tavşanla-

rimıza atma!"

Kore Şehidleri Mevlidi

Ahmed Hamdi Hoca, 10 Aralık 1950'de İstanbul Süleymaniye Camii'nde Kore Şehidleri için okutulan tarihî mevlitte, çok heyecanlı bir konuşma yapmıştı. Bu konuşması çeşitli dillere de çevrilerek bütün dünyaya nakledildi. Kore'de Mehmetçiğin gösterdiği büyük başarının sırrını tarihimizin derinliklerinde aramak gerektiğini açıklayan Hoca, birçok tarihî örneklerle cemaati ağıltır.

Peygamber Efendimiz de şehidliğin ne yüksek bir merteye olduğunu şu mübarek sözleriyle anlatmışlardır: *"Ne olaydı, Hak yolunda, Allah yolunda şehid olaydım; tekrar dirilip tekrar şehid olaydım."*

Vefatı

Bu konuşmasından bir ay kadar sonra makamında hastalandı. Üç gün hasta yattıktan sonra, 9 Ocak 1951'de vefat etti. Garp ve Şark kültürüne vukuf peyda ederek 50 adet eser veren bu değerli âlimimiz için **Bekir Sıdkı Sancar**, şu tarihi düşürmüştür:

*İrcü fermanı geldikte Diyanet Başkanı
Azm-i ukba eyledi mağfur ola, mesrur ola
Kudsiyan cevherle tanzim ettiler tarihini
Aksekili Hamdi Efendi'nin durağı nur ola.*

(H. 1370)

Necip Fazıl'ın Yazısı

Vefatından üç gün sonra, merhum **Necip Fazıl**, *Büyük Doğu*'da şu enteresan yazıyı yazmıştı: *"Diyanet İşleri Reisi Aksekili Ahmed Hamdi vefat etti. Allah rahmet eylesin! Kendisinin (rejim) boyunca gelmiş geçmiş bazı ekfer Diyanet veya denâet reislerinden olmadığını, buna rağmen birçok zaaflarla dolu bulunduğunu birkaç kere kaydetmiştik. Her fert için azami nailiyet payesi olan asgari mü'min sıfatıyla bu zâta rahmet niyaz ederken, gelecek nüshalarımızda onun şahsiyeti hakkında bazı şeyler neşredeceğimizi bildiririz."*

Ahmed Hamdi Aksekili'nin asgari mü'min sıfatını göstermekte olan şu levha, pek mânâlıdır:

Bir gün Necip Fazıl Kısakürek, Diyanet İşleri Reis Mua-

vini bulunduğu sıralarda, ona şöyle dedi:

"Bu makamda, bu şartlarla bulunmaktansa, kanalizasyon ameleliği yapıp sırtınızda necaset (pislik) taşımayı tercih etmez miydiniz?"

O vakit **Ahmed Hamdi**, sapsarı olmuş ve **Necip Fazıl'a** şu cevabı vermişti:

"Hakkın var! Ben, daha fazla fenalığa mâni olmak için bu makamda oturuyorum!"

Allah, onu ve cümlemizi affetsin!..."

KAYNAKLAR: A. Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete İslâm Âlimleri*, s. 165-189, İstanbul 1994.

A. VEHBİ VAKKASOĞLU

ABDÜLAZİZ BEKKİNE (R.H) (ö. 1371/1952)

İstanbul'un Mercan semtinde doğdu. Kazan'dan göç ederek İstanbul'a yerleşen tüccar **Halis Efendi'nin** oğludur. Beyazıt Kaptanpaşa Camii imamı **Halil Efendi'den** Arapça ve din dersleri aldıktan sonra Dârü'ttedris Mektebi'ne girerek buradan mezun oldu. Onbeş yaşında ailesiyle birlikte Kazan'a gitti. Öğrenimine bir süre Kazan'da devam ettikten sonra Buhara'ya geçerek devrin tanınmış âlimlerinden dinî ilimleri okudu. Babası vefat edince tekrar Kazan'a döndü. 1917 Sovyet Devrimi'nin ardından onaltı kardeşiyle birlikte İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı. Bir süre Bakü'de kaldıktan sonra 1921'de İstanbul'a döndü. Geçimini sağlamak için kardeşleriyle birlikte bakkal dükkânı işletti. Daha sonra Bayezid Medresesi'ne (Vakıf Hat Sanatları Müzesi) devam etti. Bu yıllarda medrese arkadaşı **Mehmed Zahid Kotku Efendi** ile birlikte meşhur Nakşibendî-Hâlidî şeyhi **Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhanevî'nin** (ö. 1893) halifelerinden **Tekirdağlı Şeyh Mustafa Feyzi Efendi'ye** (ö. 1926) intisâb etti. Kendisinden icâzet ve **Gümüşhanevî'nin Râmüzü'l-Ehâdis** adlı eserini okutma izni aldı (1922). Tarikat silsilesi, **Mustafa Feyzi, Ömer Ziyâeddîn**

Dağıstânî ve Gümüşhanevî vasıtasıyla Nakşibendiliğin Hâli-diyîye kolunun kurucusu **Hâlid el-Bağdâdî**'ye ulaşır. Şeyhinin vefatından sonra uzun yıllar **Serezli Hasib (Yardımcı) Efendi**'den (ö. 1949) istifade etti.

Abdülaziz Efendi, irşâd izni aldıktan sonra imamlık görevi-ne başladı; Beykoz ve Aksaray'da adı tesbit edilemeyen iki camide bir süre görev yaptı. Bu göreve daha sonra Yazıcı Baba ve Kefevî camilerinde devam etti. Görevi, 1939'da Zeyrek'teki Çivizâde Ümmü Gülsüm Camii'ne nakledildi. Soyadı kanunu çıkınca "**Bekkine**" soyadını aldı. Bu camide onüç yıl hizmet yaptı. İkinci defa gittiği hac dönüşü hastalandı. 2 Kasım 1952'de vefat etti. Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Edirnekapı Sakızağacı Şehitliği'ne, şeyhi **Hasib Efendi**'nin yanına defnedildi. Ölümünden sonra irşâd faaliyeti, imamlık görevini Bursa'dan Çivizâde Camii'ne nakleden **Mehmed Zâhid Kotku** (ö. 1980) tarafından sürdürüldü.

Abdülaziz Bekkine daha çok "**Hacı Aziz Efendi**" adıyla tanındı. Tekkelerin kapatılmasından sonra diğer şeyhler gibi irşâd faaliyetini evinde yaptığı sohbetlerle sürdürdü ve özellikle üniversite öğrencileri üzerinde etkili oldu. Cumhuriyet devrinin dikkate değer fikir adamlarından **Nureddin Topçu** ona intisâb ederek düşünce dünyasına yeni bir yön verdi. **Topçu**'nun "**Yıldırım'ın Huzurunda**" başlıklı yazısı şeyhinin ölümünden duyduğu büyük acı ve uğradığı yıkımın ürünüdür.

Abdülaziz Bekkine'nin uzun yıllar okuttuğu *Râmüzü'l-Ehâdis* dersleri derlenerek *Ramûz el-Ehâdis* (Hadisler Derya Tercümesi) adıyla yayımlanmıştır (I-II., İstanbul 1982).

Abdülaziz Efendi, bir gece dostlarıyla sohbet ederken, "*Bir gün gelir danışacak hocalarınız da bulunmaz, öyle bir günde seçeceğiniz insanda arayacağınız vasıf nedir?*" diye sorar. Herkes bir şeyler söyler; ancak bu cevaplar onu tatmin etmez. Kendisi şöyle buyurur: "*O kimsenin sabrını kontrol edersiniz. İnsanlarda riyânın karışmayacağı tek vasıf sabırdır. Sabır, musibet geldiği an hiç şikâyet edilmeden sineye çekebilme halidir. Şikâyet ilk anda fevân eder de sonra sineye çekerse ona sabırlı değil, tahammüllü insan denir.*"

Bir gün dostlarına: "*Mü'min dünyaya nasıl bakar?*" diye bir soru sordu. Herkes bir şey söyledi. Neticede sorunun cevabını yine kendileri verdiler: "*Mü'minin nazarı öyledir ki dünyadaki zevk u*

safaya bakar, arkasında Cehennemi görür. Yani mü'minin nazarı dünyaya takılmaz."

Bir talebesi anlatıyor: Hoca Efendi'yi görüp sohbetlerine başladıktan sonra içimden gelen bir hisle dargın olduğum arkadaş ve akrabalarım ile barışmayı düşündüm. Gidip özür dileyip onlarla barıştım. Diğer taraftan da izzet-i nefsimi ayaklar altına mı alıyorum diye bir düşünceye kapıldım. Hoca Efendi'ye bu durumu anlattığımda gülümseyerek:

"Senin nefsinin izzeti var mı?" dediler.

Ben de: *"Evet hocam, izzet-i nefsimiz yok mudur?"* dedim. Aynı soruyu tekrar sordular.

Ben de: *"İzzet-i nefsimiz vardır"* dedim.

Onun üzerine: *"Hiç nefsin izzeti olur mu? Nefis bir hayvandır, onun izzeti olmaz. Ancak vasfin izzeti olur. Meselâ öğretmenlik, babalık ve hocalık gibi. Kim ki vasıflıdır, o izzetlidir"* buyurdular.

"Allah sana nasıl ihsan etti ise sen de öyle ihsan et" (1) meâlindeki âyette geçen ihsanı, bir Cuma hutbelerinde şöyle izah ettiler: *"Bu ihsanın iki mânâsı vardır: Biri ubûdiyetle ihsan, diğeri umûmiyetle ihsan. Ubûdiyetle ihsan, Allah seni nasıl kayırdı, gözetti ise sen de Rabbine karşı öyle kulluğunu yap, haddini bil, kulluğunu bil demektir. Umumiyetle ihsan ise Allah sana nasıl varlık verdi ise sen de onu ihtiyacı olanlara öylece dağıt demektir."*

Abdülaziz Efendi'nin bazı sözleri:

"Dinin temeli fedâkârlık üzerine kâimdir."

"Peki demesini öğrenmek lâzımdır."

"Seni Mevlâ'ndan alıkoydu ise dünya, bir çöp de olsa dünyadır."

"İyi niyetin ardı arkası yoktur."

"Aynayı tanı, ayna ile hemhal ol, aynalaş."

"İslâm başlı başına mesûliyet ve mükellefiyettir, ondan kaçamayız."

"Cenâb-ı Hakk'a ihtiyacımız olmadığı an yoktur, gafletten

(1) Kasaa, 77.

hissedemiyoruz."

"Aklın görevi ihtimalleri hesaplamaktır."

KAYNAKLAR: Gümüşhanevi, *Râmûzü'l-Ehâdis Tercümesi*, (trc. Abdülaziz Bekkine) (nşr. Lütfi Doğan, M. Cevad Akşit), İstanbul 1982, I, XV-XVIII; Nurettin Topçu, *Taşralı*, İstanbul 1959, s. 238-244; a. mlf., *İslâm ve İnsan*, İstanbul 1971, s. 38; Mustafa Kutlu, "Nurettin Topçu İçin Bir Biyografi Denemesi" *Hareket*, nr. 112 (Ocak-Şubat-Mart 1976) s. 110-120; Nihat Azamat, *"Bekkine Abdülaziz"*; Orhan Okay, *"Abdülaziz Efendi'den Birkaç Hatıra"*, Zaman Gazetesi, 12 Nisan 1990.

NİHAT AZAMAT

KEMÂLÎ EFENDİ (R.H) (ö. 1373/1954)

Erzurum'un Pasinler ilçesine bağlı Güllüköy'de doğdu. Doğum tarihi nüfus cüzdanına göre 1881 olmakla birlikte kendisinin anlattığı hayat hikâyesinden bu tarihten önce doğduğu anlaşılmaktadır. **Kemâlî Efendi** yirmisekiz yaşında iken memleketinden ayrılarak seyahate çıktığını, bu seyahatinin onbir yıl sürdüğünü ve 1901'de İstanbul'a geldiğini söyler. Bu durumda 1861'de dünyaya geldiği söylenebilir.

Asıl adı **Osman** olan **Kemâlî Efendi**, henüz çocuk yaşta tutulduğu aşkın esiri olarak ümitsizce yaşar, bir taraftan da ilim tahsiline devam eder. Onsekiz yaşında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberler ve **Şeyhu'l-Kurra Hafız Efendi**'den Kıraat-ı Âsım üzere icâzet alır. Daha sonra Nakşibendi şeyhi **Ahmed-i Taşkesânî**'den şer'î ilimleri tahsil ederek yirmisekiz yaşında mezun olur. Kendi ifadesiyle *"galeb-i aşk"* memleketini ona haram kıldığından Diyarbakır, Musul, Bağdat, Necef ve Kerbelâ'yı dolaşır. 1901'de İstanbul'a gelir.

Kemâlî Efendi gürbüz ve sıhhatli bir çocuk olarak dünyaya gelmesine rağmen kendi ifadesine göre *"henüz âlâyiş-i ilâhiyye ve masnûâtı sübhâniyyeyi idrak etmeden"*, yani Cenâb-ı Hakk'ın yaratmış olduğu ve çeşit çeşit renklerle bezeyip süslediği bu âlemi tanımaya başlamadan çiçek hastalığına yakalanarak iki gözünü de kaybeder.

Altı yaşına geldiği zaman aile büyükleri çocuğun kimseye muhtaç olmadan yaşaması için ne şekilde yetiştirileceğini görüşmek üzere bir toplantı yaptılar. Aile efradından bazıları hayatını kazanması için saz çalmayı öğrenmesini, bazıları ise medreseye verilerek ilim ve irfan yolunda yetiştirilmesini, bir kısmı da hâfız olmasını ve bu suretle hayatını kazanmasını ileri sürdüler. Babası **Halil Efendi'nin** de desteklediği bu son görüş kabul edildi.

Bir süre köy imamlarından ders aldı. Daha sonra Erzurum'da bir şanssızlık eseri olarak hâfız yetiştirme usûlünü bilmeyen bir hocaya teslim edildi. Kendi ifadesine göre, *"hoca usûl bilmediğinden doğrudan doğruya Bakara Sûresi'nden başlayarak her gün bir sahife ders verir ve bu dersler birkaç cüz olunca hepsini birden dinler ve her yanlış için üç sopa vururdu."* **Kemâlî Efendi** bu hocanın bilgisizliği yüzünden dört sene boşuna vakit kaybettiğini, ne hâfız olabildiğini ne de sopadan kurtulabildiğini söyler.

Bu hocanın derslerinden bir netice alınamayınca o medreseden alınarak, yine kendisinin daima şükranla bahsettiği, Erzurum ulemâsından *"Yeşil İmam"* diye anılan Cafer Ağa Camii imam ve hatibi **Şeyhulkurra Seyyid Mustafa Efendi'ye** teslim edilir. Bu zâtın nezaretinde bir yıl içinde hafız olur ve icâzet alır. Bu sırada onsekiz yaşındadır. Daha sonra **Şeyh Ahmed-i Taşkesanî'den** dinî ilimleri tahsile başlar. Olağanüstü zekâ ve hafızası sayesinde hem kendi derslerini hem de kendinden ileride olan arkadaşlarının derslerini dinleyerek onlardan önce bu dersleri öğrenir. Bu arada **Fuzûlî** ve **Hafız'ın** divanlarını ve **Hz. Mevlâna'nın Mesnevî'sini** ezberler.

Yine kendisi anlatıyor: *"O zaman dersler camide okutulurdu. Bazan bir caminin beş yerinde beş ayrı hoca ders verirdi. Ben bunların hangisini dinlesem o dersi eksiksiz olarak aynen bir plak gibi zabdetmekte hiç zahmet çekmez, olduğu gibi hıfzederdim. Medrese hayatında diğer talebeler gibi hiç sıkıntı çekmedim. Günnün birinde elime icâzet verdiler."*

Bütün bu söylediklerine rağmen tatmin olmayan **Kemâlî Efendi**, hâlâ bir şeyler aramakta fakat neyi aradığını kendisi de bilmemektedir. *"Ne çâre ki içimde bilmediğim bir kuvvet beni yine bilmediğim bir şeylere çekip götürüyordu"* diyen **Kemâlî Efendi**, bu hislerini şöyle dile getiriyordu:

*"Çocukluğumda bir pir-i muhterem
Bana ders verirdi sanırdım dedem
Meğer o aşk imiş görsem de bilmem
Ayrılmazdım onun nakîri idim."*

Kemâli Efendi, yüzünü göremediği bir sevgiliye çok kuvvetli bir aşk ile bağlandı. O aşk ile yandı. Derdine derman ararken **Kolağası Ali Rıza Efendi** ile tanıştı. Bu zâtın sohbetlerine devam etti. O ilâhî sohbetler sırasında istidadında gizli irfân tohumları yeşermeye ve hakikat sırlarının goncaları gönlünde açılmaya başladı. Derdi büsbütün arttı; gönlündeki yârini dağ bayır demeyip, aramaya koyuldu.

Bir masal kahramanı gibi bir elde âsâ, bir elde keşkûl, binbir zorluğa katlanarak, parasız pulsuz, aç susuz, köy köy, kasaba kasaba dolaştı. Diyarbakır, Musul, Bağdat Necef ve Kerbelâ'ya gitti. Necef ve Kerbelâ'da mersiye ve kasideler okuyarak, Hz. Peygamber'in evlâdına ve onları sevenlere yapılan zulümleri gözlerinden kanlı yaşlar akıtarak yana yakıla terennüm etti.

Uzun bir yolculuktan sonra Trablusşam'a geldi. Trablusşam müftüsü ile tanıştı. Orada onbir ay kaldıktan sonra İskenderun ve Antakya'ya gitti. Dolaştığı yerlerde Ehl-i Beyt sevgisini anlatan gazel ve mersiyele söyledi. Daha sonra Haleb'e gitti. Halep Mevlevîhânesi'nde bir müddet kaldı. Oradan Konya'ya geldi. O sırada Mevlânâ Dergâhı'nda postnişin olan **Abdülvâhid Çelebi**, **Kemâli Efendi**'yi çok sevdi ve dergâhta uzun süre misafir etti. **Abdülvâhid Çelebi**'nin oğlu **Abdülhalim Çelebi**'nin hizmetiyle kendisine mesnevîhanlık tevcih edilerek Sikke-i Mevlevî giydirildi. **Kemâli Efendi**, Şapka Kanunu çıkana kadar bu sikke ile dolaştı.

1901'de İstanbul'a gelen **Kemâli Efendi**, Bayazıt Camii avlusunda arzuhalcilik yaptı. Daha sonra kendisini Erzurum'dan tanıyan Fatih müderrislerinden **Hacı Nazmi Efendi**'nin ısrarı üzerine Fatih Camii'inde *Mesnevî* okutmaya başladı. 1903'de halka vaaz ve nasihat vermek üzere Selânik'e gönderildi. Burada İttihat ve Terakki Fırkası'nın ileri gelenlerinden **Doktor Şükrü Kâmil**, **Talât Paşa** ve **Manyasızâde Refik** beylerle tanıştı. İstanbul'a döndüğünde Şehzadebaşı Camii'nin yanındaki Âmâlar Medresesi şeyhliğine tayin edildi. Öte yandan Üsküdar'da *Mecelle* okutmaya

başladı (1904). Bu sırada dostlarından **Fazlullah Rahimî Efendi** ile birlikte bir iş için Eyüp'e gitti. Eyüp Nişanca'sındaki Şeyh Murad Dergâhı postnişini **Seyyid Abdülkâdir-i Belhî**'nin müridi olan **Rahimî Efendi**, dergâha uğrayarak mürşidini ziyaret etti. **Kemâlî Efendi** de dergâhın avlusundaki şadırvanda arkadaşını beklerken birden ondokuz sene önce gördüğü rüyayı aynı heyecan ve tazeliği ile yaşamaya başladı.

Erzurum'da **Kolağası Ali Rıza Efendi**'nin sohbetlerine devam ettiği sıralarda bir gece rüyasında kendisini ahenkli su seslerinin geldiği şadırvanlı avluda görür. Kendisine bir ayı musallat olur. Bu ayıdan kurtulmak için çok uğraşır fakat kurtulamaz. Çünkü hayvandan bir kıl çekilse kendi vücudundan çekilmiş gibi acı duyar ve kurtarmak isteyenlere de o acının tesiriyle el sürdürtmek istemez. O sırada **Kolağası Ali Rıza Efendi** gelir ve elindeki kılıkla ayıya vurur fakat bu vuruştan **Kemâlî Efendi**'nin canı çok yanar ve feryad etmeye başlar. **Ali Rıza Efendi** çok uğraşır ise de onu kurtarmayı başaramayınca **Abdülkâdir-i Belhî** isminde bir zât gelir ve kendisini kurtaracağını söyleyerek gider.

Kemâlî Efendi, ondokuz yıl önce gördüğü bu rüyayı düşünürken şadırvanlı avluya bakan bir kapı gıcırtyla açılır ve kapıdan yaşlı bir zât çıkarak yavaş yavaş yanına gelir. Bu zâtın heybetinden **Kemâlî Efendi**'nin bütün vücudunu bir titreme sarar. Yanına gelen **Abdülkâdir-i Belhî** hazretleri, elini alına koyar ve Besmele çeker çekmez **Kemâlî Efendi** o mübarek zâtın ayaklarına kapanır, ağlamaya başlar. Ağlamaktan takatsiz düştüğünden kucaklayarak içeriye götürürler. Kendine geldiği zaman **Abdülkâdir-i Belhî** hazretleri: "Oğlum, bugünden itibaren bizi zimsin ve burada kalacaksınız" der. **Kemâlî Efendi** bu emre uyar ve tam iki sene dergâhtan hiç dışarı çıkmayarak mürşidiyle hemhal olur. Onsekiz yıl kendilerine hizmet ederek yüksek mânevî derecelere nâil olur. Kendisi bunu şöyle anlatıyor:

*"Eyüp civarında buldum selâmet
Orada parladı nûr-ı hidâyet
İmâm-ı zamâne ettim inâbet
O ulu dergâhın hasîri idim.*

*Orada verildi cümle mevâhib
Orada kesildi her bir metâlib
Orada tamam oldu menzîl merâtib
Yâkûb-ı zamanın beşîri idim.*

*Onsekiz yıl ettim ol pîre hizmet
Âh hizmetten büyük var mıdır devlet
Her bir ahvâlîme habîrdi hazret
Ben de her halinin habîri idim."*

Arzuhalcilikten mecelle şârihliğine, hocalıktan mesnevîhanlığa kadar çeşitli iş ve mesleklerde bulunan Nakşî, Mevlevî ve Hamzavî tarikinin en yetkili temsilcilerinden feyz alan **Kemâlî Efendi**, ömrünün son yirmibeş yılını Eyüp Nişancı'sındaki evinde mânevî refah içinde geçirdi.

Kemâlî Efendi, 8 Ocak 1954 Cuma gecesi vefat etti. Pazar günü Nişanca'daki evinden alınarak önce Şeyh Murad Dergâhı'na götürüldü. **Seyyid Abdülkâdir-i Belhî** hazretlerinin kabri şeriflerinde bir fatihalık vakfedildikten sonra cenaze namazı Eyüp Camii'nde kılındı. Na'ş-ı şerifleri Edirnekapı Mezarlığı'nda rahmet-i ilâhiye tevdi kılındı.

Kemâlî Efendi'nin şiirleri *Kemâlî Divanı*'ndan *Aşk Sızıntıları* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1. bs. 1947, 2. bs. 1957, 3. bs. 1987). *Amentü Şerhi*, *Hilkat ve İnsaniyet*, *İslâm'da Hacc*, *Esrâr-ı Kur'an*, *Elif Lâam Mim Tefsiri*, *Bîat-ı Hakikiye*, *İnnâ Aradne'l-Emânete Âyetinin Tefsiri*, *İslâm'da Vefâ*, *Hekim-i Kâmil*, *Mürşid-i Kâmil ve Sâlikin Ahvâlîni Bildirir Bir Temsil*, *Namaz*, *Zekât ve Oruc'un Hakikatı* adlı risâleleri "*İrfan Sızıntıları*" adlı bir kitapta derlenmiştir.

Kemâlî Efendi'nin *Divan*'ından şiirlerine örnekler verelim:

*Na't-ı aşkın eyledi her nikmeti, ni'met bana
Vird-i aşkın verdi bir mihnetde bin rahat bana.*

*Vâridât-ı aşkı gör kim aldı her vâriyyetim
Fakr içinde verdi bîpâyân bir devlet bana.*

*Zühd ü takva hırkasın yakdım, yele verdim külün
Âşıkım Âl-i abâ hubbu yeter tâat bana.*

*Câm-ı aşka can verip içdim der-i meyhanede
Küşe-yi meyhane oldu menba'-i hikmet bana.*

*Eyledi arş-ı vücdâda istiva, sultan-ı aşk
Verdi cümle âleme hükmetmeye kudret bana.*

Nâr-ı dünyadan göztim yumdum, açıldı nûr-i aşk
Sâbit oldu suhf-i âlem serbeser âyet bana.

Eyleyüp benlik belâsından rehâ bir pîyr-i aşk
Hücre-yi dervişi kıldı ravza-yi Cennet bana.

Aşk-ı Hayder, Hayber-i nefsi yıkıp fethetti hep
"Kenz-i mahfî" gevheri oldu bütün kısmet bana.

Deyr ü mescidden çıkıp, atdim tarîk-i aşka can
Cân u cânân oldu bir, hem fırkat ü vuslat bana.

Eyledim niyyet Salât-ı Aşk-ı Hayder kılmağa
Bu namâzı tâ ebed kılmak dürrür niyyet bana.

Kesfolub zulmetde nûr a'mâ iken oldum basîr
Neş'et-i eşya göründü neş'e-yi vahdet bana.

Mutma'ın oldum harîm-i aşka girdim bir-rıza
Râzı oldu "İrcî" emrin verip İzzet bana.

Gör Kemâlî aşkı kim şerh etti her bir âyeti
Âyet-i "innî enallah" dan gelir hayret bana.

Bülbül-i gülzâr-ı aşkım, başka gülzar istemem
Tâlib-i dîdar-ı yârim, ayrı dîdar istemem.

Bakdı dil mir'at-ı dilden oldu dildarım ayân
Gitdi dil, dildar geldi, başka dildar istemem.

"Sâki-i rûz-i elest" peymanesinden bâde nûş
Olduğum gündenberi medhûşum hüşyar istemem.

Hak diyen zâkirde Hak olmazsa zikri şîrk olur
Fîkr-i Hak'dan gayrı dilde başka efkâr istemem.

Her nefeste nefy ü isbat etmeyen Mevlâsını
Zâkir olmaz, nefsini isbatla inkâr istemem.

Kâ'betullaha giren şah olsa da giymez libas
Ben ziyaretname tesbih ü zünnar istemem.

Sâimim gerçi iki âlem muradından bu gün
Ben Kemâlî iyde yetdim gayrı iftar istemem.

*Kasr-ı dil tahtında senden gayrı sultan istemem
Hâk-i pâyinde gubarım, cân u cânân istemem.*

*Varlığım sensin, senindir benliğim, sensin ne var
Çün vücûdudur vücûdum, gayr-ı irfân istemem.*

*Vâhime fîkr ü hayâl, idrâk ü hıfzın mahzeni
Siyreti hayvan dolu sûretde insan istemem.*

*Bu merâyâ da "lika-ullah" ı gör olmuş ayân
Gayrı görme vehmdir zan içre iman istemem.*

*Feyz-i nûr-i "Hayy ü Kayyum" dur vücûh-i kâinat
Câmi-i küldür Muhammed, başka burhan istemem.*

*İstemem benden diyen, ya isteyen, memnun olan
Hayr u şerri halkeder şanındürür, şan istemem.*

*Katreler deryada derya katrelerde gizlidir
Nâr içinde nûr var, nûr içre niyran istemem.*

*Kudret-i aşkından a'lâ var mı Rabb-ül Âlemin
Her ne var aşkın Kemâlî akl u iz'an istemem.*

*Ben neyim bir pîr elinde nây'e benzer âlemîn
Bî-tasarruf bî-dilem, âh u figandır âdetim.*

*Âyet-i "İnnî enallah" dan haber sorsan eğer
Aç gözün ibretle bâk mefhum-i ayn-ı âyetim.*

*Âdemin aslı tûrab ise, tûrabın aslı ne
Yâ bu mevcudun nedir ma'nası gark-ı hayretim.*

*Ben beni saldıım fırak-ı nâre, kıldım nûru nâr
Benliğimdir mâni-i tevhid-i vahdâniyetim.*

*Çün selât-ı daima niyyet edip el bağladım
Kâ'be-yi maksuda seddoldu bu cism ü sûretim.*

*Soyunup benlik libâsın giyeli takva donun
Her nefeste "nefy ü isbat" dır hakiki taatim.*

*Sırr-ı "mâ-evhâ" yı bilmek abd-i mahz olmaktadır
Abd-i mahzolmak bu yolda terk-i candır niyyetim.
Çeşm-i unsurla bakıp mahsul-i unsur görme kim
Zâhiri unsurdanım bâtında kenz-i hikmetim.*

*Vahy-i Hak'dır sözlerim benden Kemâli görme kim
Ne hayatım var ne varım ne tenim ne kudretim.*

*Mecnun gibi Leylâ'lara bakdım seni gördüm
Düştüm çöle sahralara bakdım seni gördüm.*

*Derdinle bu siyнемde açıldı nice dağlar
Pestîlere, bâlâlara bakdım seni gördüm.*

*Gülzâr-ı mehabbetde gezerken dil-i şeydâ
Saf saf dil-i şeydâlara bakdım seni gördüm.*

*Gözyaşı muradımdı, Fırat oldu, olup Şat
Girdim ulû deryalara bakdım seni gördüm.*

*Sensiz ne zaman var, ne mekân var ne de imkân
İmlâlara efzalara bakdım seni gördüm.*

*Bakdıkca hayâlinle şu eşyada seraser
Esrar u muammalara bakdım seni gördüm.*

*Ben benliğimi sende itirdim seni buldum
Sen kıldığın imhalara bakdım seni gördüm.*

*Mir'at-ı mehabbetde ayân oldu cemâlin
Mahbûb-i dilâralara bakdım seni gördüm.*

*Bu bezm-i dilârada ne kim var ise bir bir
Ednâlara a'lâlara bakdım seni gördüm.*

*Sensiz ne ilim var, ne eser var ne Kemâli
Peydâlara ihfâlara bakdım seni gördüm.*

KAYNAKLAR: İbnülemin, Son Asır Türk Şairleri, III, 1306-1307; Kemâli Divanı'ndan Aşk Sızıntıları, İstanbul 1977; Kemâli Efendi, İrfan Sızıntıları, İstanbul 1987.

HOCA AHMED TAHİR MEMİŞ EFENDİ

(R.H) (ö. 1373/1954)

Babası, Maraş vilayet kâtibi **Berberzâde Mehmed Ne'î Efendi**, annesi Hızanoğulları'ndan **Esmâ Hanım**, dedesi ise vilayet baş kâtibi **Ahmed Efendi**'dir. Kardeşleri, Kulâğkutlu imam-hatibi Nakşî şeyhi **M. Ali Dur Efendi**'ye (1875-1939) intisâb eden ve ondan hilâfet alan **Bekir Sıtkı Özcan** (1890-1971) ve **Ömer Özcan** (1899-1980) efendiler ile **Şerife** ve **Cemile** hanımlardır.

Ahmed Tahir Efendi hazretlerinin çocukluk yılları ile ilk tahsil devresi Maraş'ta geçer. Maraş-Kayseri arasındaki Göksun vadisini yürüyerek Kayseri'ye gider ve Medrese-i Ulâ'da tahsil görür. Daha sonra medrese arkadaşları olan **Hüseyin Avni** ve **Yusuf Bahri** beyler ile İstanbul'a gelir ve Dârülfünûn-i Sultânî'ye kaydolur. İlm-i hukuk, ulûm-i fûnûn-i riyâziye ve tabîiye şubelerinde okur ve diploma alır. Bu arada Halvetiye Tarîkatı'nın Şa'bâniye kolundan Fatih türbedarı **Ahmed Amiş Efendi** hazretlerine bağlanır. Böylece kendisini çok geniş bir tasavvufî muhitin içinde bulup mânen terakkî ederken, bir taraftan da tahsiline devam eder. Medresetü'l-Kuzât'ı **Ömer Nasûhi Bilmen** (1883-1971) ve **Bekir Hâkî Yener** (1882-1975) efendilerle beraber okur ve bitirir. Artık kadı ve dersiâm olmaya hak kazanmıştır.

Ahmed Tahir Efendi hazretleri, daha sonraki yıllarda hem hukuk, hem ilâhiyat ve hem de Fen Fakültesi'nde tabîiye tahsili görüp mezun olduğunu, ancak tasavvuf yolunda bunların hiçbirisinin faydası olmadığını, aldığı üç diplomanın da dolapta durduğunu söyler.

Askerliğini, Kafkas cephesinde 3. Ordu Kumandanı **Vehib Paşa**'nın (1877-1940) hukuk müşaviri olarak tamamlar. Sivas'ın Suşehri kazasında kadılık ve kaymakam vekilliği yapar. **Ahmed Tahir Efendi** hazretlerinin 1915'den Sivas Kongresi'nin yapıldığı 1919 tarihine kadar Suşehri'nde bulunduğunu biliyoruz.

Kadılık dönemine ait bir anısını **Ahmed Tahir Efendi** hazretleri şöyle anlatır: *"Kocası ölmüş, bir çocuk sahibi dul bir kadının emlakine elkoyan bir mütegalibeden, kadının hakkını alıvermekten duyduğum hazzı hiçbir şeyde duymadım."* **Ahmed Tahir**

Efendi hazretlerini, daha sonraki yıllarda İstanbul'da Ayasofya Camii vâizi olarak görüyoruz. 24.11.1934 tarihinde Ayasofya Camii müze haline getirilince Cuma namazlarından sonra Sultanahmet Camii'nde ve Pazar günleri öğleden sonra da Nuruosmaniye Camii'nde vaazlarına devam eder. Minbere çıkmayan **Ahmed Tahir Efendi** hazretleri, minber dibine serili bir mindere oturur, ya-vaş sesle sohbet havası içinde konuşur; fakat cemaatin hepsi konuşmalarını duyar ve istifade ederlerdi.

Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilen **Ahmed Tahir Efendi** hazretleri, İran, Osmanlı ve tasavvuf edebiyatına da hakkıyla vâkıf idi. Vaazları esnasında âyet ve hadisler okur, **Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden**, *Divân-ı Kebîr*'inden beyitler naklederek onları cemaatin anlayacağı şekilde tercüme ve izah buyururlardı. İstanbul'da hâkimlik yapan **Fâzıl Uluocak Bey**, onun vaazlarını kaçırmamak için üç yıl izin kullanmadığını ifade etmektedir. Yine hemşehrisi eski Temyiz Reisi merhum **Abdullah Aytemiz Bey**, diz çökerek huşu içerisinde birbuçuk saat kadar süren vaazı dinledikten sonra; "*Buna vaaz denmez; bu, vaazdan başka bir şey*" diyecektir. **Ahmed Tahir Efendi** hazretleri gibi vaaz edebilecek ilmî kudrete sahip bir zâtın yukarıdaki ifadesi, onun insanlara tesir etmekteki mânevî gücünü ve ilmî müktesebâtını ifadeye kâfi samız. 1953 yılının sonlarına kadar vaizliğe devam eder.

Öbür taraftan 21.4.1941 tarihinde Bayezid Devlet Kütüphanesi tasnif heyetinde hâfız-ı kütüb olarak vazifeye başlar. 13.7.1951 tarihine kadar devam eden bu çalışmaları esnasında irşad vazifesini de devam ettirir. Kütüphane müdürü **Muzaffer Gökmen Bey**, onu, "*Kütüphanede şeyh mertebesine erişmiş, günde 30-40 ziyaretçisi gelen dokunulmazlığı olan kişi*" diye tavsif eder.

49 yaşında iken tahminen 1935-36 yıllarında **Behice Hanımefendi** ile evlenir. Bu zamana kadar kâh Yahnikapan'daki bir evde, kâh Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nin bir odasında ikamet eden **Ahmed Tahir Efendi** hazretleri, Koska'daki evlerine taşınır. Bu ev artık hem bir ikâmetgâh, hem de **Ahmed Tahir Efendi** hazretlerine gönül bağı ile bağlı olanların ziyaret ettikleri bir mekân ve sohbethâne olacaktır. İlmî ve tasavvufî faaliyetlerini, camilerde vaaz ve sohbet ederek ya da mektuplar yazarak devam ettirir.

Ahmed Tahir Efendi hazretlerinin, üstadı **Türbedar Ah-**

med Amiş Efendi hazretlerini medheden Farsça bir şiiri ile Nu-ruosmaniye ve Sultanahmet camilerindeki vaazlarından bazılarını ihtiva eden 136 sayfalık bir defter mevcuttur. Bilhassa üniversite-nin değişik fakültelerinde okuyan ve memuriyete atılıp memleke-tin muhtelif yerlerinde vazife alan bağhlarına yazdıkları mektup-ları, maalesef bugüne kadar biraraya getirilip neşredilememiştir.

29.6.1947 tarihinde ciddi bir rahatsızlık geçirir. 1954 yılının Nisan ayında, Sahâflardaki **Muzaffer Ozak Efendi** merhumun dükkânından çıkarken ayağı kayınca uyluk kemiği kırılır. Üç ay sonra da bir mide kanaması geçirir. 7.7.1954 günü Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne kaldırılır. Üç gün sonra 10.7.1954 günü sa-at 1.20'de Rabb-i Rahîme kavuşur. 12 Temmuz 1954 Pazartesi gü-nü Bayezid Camii'nde öğle namazından sonra **Hadımîli Musa Kâzım Efendi**, cenaze namazını kıldırır. Tabutuna onun büyük azizi **Kuşadalı İbrahim Efendi** hazretlerinin "*tâc-ı şerif*"i ko-nularak omuzlarda taşınır. Vasiyetine uyularak Fatih Haziyesi'n-de üstadı **Türbedar Ahmed Amiş Efendi** hazretlerinin yanında-ki -daha önce Surre Emîni **Haşım Paşa**'nın kendisi için yaptırdığı ancak Hicaz'da vefatı sebebiyle boş bulunan kabirde- toprağa veri-lir.

Bugün bir ziyaretgâh olan kabrindeki mezar taşında şunlar yazılıdır:

Yâ Hû!
Mişkât-ı feyz-i nübüvvet
Misbâh-ı sırr-ı velâyet
Pişvâ-i ehl-i vasilet
Muktedâ-i sâlikin-i hakikat
Tâcül-urefâ fahrül-ulemâ
Ahmed Tâhir Memiş el-Mar'aşî
El-Halvetiyyü's-Şa'bânî
Râh-i şerifi için el-Fâtiha.
10 Zilka'de 1373 / 11 Temmuz 1954

Dini ve Tasavvufi Hayatı

Kayseri'de Medrese-i Ulâ'yı bitirip arkadaşları **Hüseyin Av-ni** ve **Yusuf Bahri** beylerle İstanbul'a geldikleri zaman İstan-

bul'un isim yapmış meşâyihini ziyaret ederler. O zamanki ölçülerine göre kendilerine uygun bir şeyh ararlar. Eyüp Nişancı'sında Şeyh Murad Dergâhı postnişini sâdât-ı Hüseyniye'den **Abdülkâdir Belhî** hazretlerini ziyaretlerinde, *"Böyle mürşid bulunmaz. Sizin nasibiniz Fatih Türbedarı Ahmed Amiş Efendi olsa gerek. Bir de ona gidiniz"* cevabıyla karşılaşırılar.

İki arkadaşı, Türbedar hazretlerine giderler. Kur'an-ı Kerim okumakta olan Türbedar hazretleri, kendilerine şöyle bir nazardan sonra, *"Bu okuduğumun sevabını size bağışladım"* buyurur. El öpüp ayrılırlar. Kararlaştırılan gün **Ahmed Tahir Efendi** hazretlerinin arkadaşları, gülerek *"Biz gittik"* deyince; *"Öyleyse ben de yalnız giderim"* der ve huzura varıp el öper. Huzurda cildiyeci **Reşad Bey**'in babası **Selim Bey**, başka bir rivayette **Miralay Şükrü Bey** ile diz dize oturup sohbet ediyorlarmış. **Ahmed Tahir Efendi** hazretleri, edeble oturup onları dinlerken **Ahmed Amiş** hazretleri, **Ahmed Tahir Efendi** hazretlerinin yüzüne bakarak, *"A be Selim! Seninle böyle (her şeyi açık açık) konuşuyoruz, ama burada bir hoca var. Sonra o hoca bize ne der?"* diye sorduktan sonra *"Ama o hoca bizdendir"* diye ilâve ederler.

Ahmed Tahir Efendi hazretlerine, *"Hoca, şimdi ben seni okutayım; sonra da sen beni okutursun"* diyerek elini uzatırlar.

Başka bir gün de **Ahmed Amiş Efendi** hazretleri, **Ahmed Tahir Efendi** hazretlerine sorarlar:

"Hoca, Arapça okudun mu?"

"Okudum"

"Maksûdu okudun mu?"

"Okudum."

"Ben de okudum. Emsile'den izhar okudun mu?"

"Okudum."

"Ben de okudum. Ama bir türlü anlayamadım" dedikten sonra ilâve ederler:

"Hoca, şimdi ben seni okutayım; sonra da sen beni okutursun."

Bu cümleyi üç defa tekrardan sonra **Ahmed Tahir Efendi** hazretlerinin çenesine hafifçe bir tokat vururlar. **Ahmed Tahir**

Efendi hazretleri, **Türbedar Aziz'in** elini öper ve kendilerine kopması imkânsız bir gönül bağı ile bağlanır. Ziyaret ve sohbetlerine devam eder. Gittikçe artan muhabbet ve meveddetine mükâfat olarak, **Ahmed Amiş Efendi** hazretleri ona, "**Ahmed'ler ikileşti**" iltifatında bulunurlar.

Fatih Türbedarı Ahmed Amiş Efendi hazretlerinin tarikat silsilesi, **Niğdevî Şeyh Bekir Efendi** hazretleri, **Bosnavî Mehmed Tevfik Efendi** hazretleri, **Kuşadalı İbrahim Efendi** hazretleri, **Beypazarî Ali Efendi** hazretleri ile **Çerkeşi Şeyh Mustafa Efendi** hazretlerine ulaşır. Tarikat-i Halvetiyyü's-Şa'bâniyye'nin **Çerkeşi** koluna bağlı olan **Kuşadaviyye'nin** o günkü müşidi **Türbedar Ahmed Amiş Efendi** hazretleridir.

Ahmed Tahir Efendi hazretleri,

*Halvetîde pîr-i sâni tarîkatte muktedâ
Vâris-i sırr-ı Nebî'dir Çerkeşi Şeyh Mustafa*

beytini yazdırıp devlethanelerine levha olarak asmışlardı.

Evrenoszâde Sâmi Bey merhuma da,

*Rûm u Şam'da hem Mısır'da nice nice teşnegân
Kuşbaba'dan nûş edüp buldu hayât-ı câvidân*

beytine bir redif yazmalarını işaret buyurmuşlardı.

Türbedar Ahmed Amiş Efendi hazretleri için de,

*Zahidâ suret gözetme semme vechullahı gör
Türbedar âyinesinde Ahmed-i Muhtâr'ı gör*

derlerdi.

Bir taraftan vâizlik ve kütüphanede tasnif heyeti âzâlığı gibi vazifelerini devam ettirirken, bir taraftan da **Türbedar Ahmed Amiş Efendi** hazretlerinin vefatı (20 Şaban 1338/9 Mayıs 1920) üzerine yerine kaim olan **Kayserili Mehmed Tevfik Efendi'ye** bağlanıp hizmetini de devam ettirir. 26.6.1927'de onun da vefatı üzerine **Ahmed Tahir Efendi** hazretlerini müşid olarak görürüz. Halifeleri **Mustafa Özeren Efendi** hazretleri ile **Kolağası Halil Efendi**, **Oduncu Veli Baba**, **Evrenoszâde Sâmi Bey**, **Hasan Nevres**, **Babanzâde Ahmed Naîm**, **Miralay Hilmi Sanlıtop**, **İmam Ziya Bey**, **Şeyh Zâfirzâde Mecdüddin Zâfir**, **Edebiyatçı Ali Âli**, **Neyzen Tevfik**, **Şair Muhiddin Râif**, **Şems-i**

Sivasî ahfâdından kütüphane müdürü Hüseyn Şemsi Bey, Succi Ekrem Baba, İbnürrahmi Ali Tayyar Bey, Hacı Muzaffer Ozak Efendi, M. Ali Yitik, Abdülbaki Gölpınarlı gibi pek çok zevat, Ahmed Tahir Efendi hazretlerinin sohbet halkasında bulunurlardı. Zamanın genç kuşağından üniversitenin muhtelif fakültelerinde okuyan pek çok talebe de Ahmed Tahir Efendi hazretlerinin sohbetlerinin müdavimi idiler.

Bu sohbetler, genellikle Küllük'te Kâzım Efendi'nin kahvesinde, Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nde, daha sonraları da Çengelköy'deki ikamet buyurdıkları yazlık köşkte yapılırdı.

Mahir İz Bey merhum, *Yılların İzi* adlı eserinde (s. 230), "*Ricâl-i ilmiyeden, aynı zamanda sofîyeden Maraşlı Tahir Efendi ile mensuplarından kayınpederim Muhiddin Râîf Bey'in delâleti ile görüştüm. Çok hafif ruhlu, besûş, müsamahakâr, engin bir zâtı. Nuruosmaniye'de Mesnevî okuturdu. Çok zamanlarını Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nde geçirirdi. Yazları Çengelköyü'ndeki ikâmetgâhında hürmethkârlarıyla toplantılar yapılırdı. Ben onlarda bulunamadım. Bayezid'de Küllük'te yaptığı sohbetlerde birkaç defa bulunmuştum*" diye yazıyor.

Celâleddin Çelebi Efendi, Ahmed Tahir Efendi hazretlerini, tevhidin menbaı olarak görür. Merhum Muzaffer Ozak Efendi hakkında yazılan bir yazıda, "... ikinci şeyhi Seyyid Ahmed Tâhirü'l-Maraşî'den Fütûhât-ı Mekkiyye ve Füsûs" okuduğunu söylemektedir.

Abdülbaki Gölpınarlı Bey ile Farsça olarak bilhassa *Mesnevî* ve *Divân-ı Kebîr* üzerinde uzun mübahaseler yaptıkları ve **Abdülbaki Bey**'i bir çok hususta tenvir ettiği bilinmektedir.

Ahmed Tahir Efendi hazretleri, tam bir İstanbul efendisi olup terbiye, edeb ve nezakette son derece ileri idiler. Kimseyi kırmaz ve darıltmazlardı. Huzuruna gelenlerin seviyelerine göre konuşur ve hitap ederlerdi. İhvanını yaşları, seviyeleri, meşreb ve mesleklerine göre gruplar halinde ayrı ayrı kabul ederlerdi. Son derece kanaatkâr ve mütevâzi idiler. Bazen Koska'daki bir lokantadan bir kâse çorba içer, bazen de bir dilim kavun ve bir parça ekmekle iktifa ederlerdi. Her gün üç gazete okurlardı.

Her halleri bir ders, bir ibret ve örnekti. Kimsenin hatasını yüzüne karşı söylemez, ya bir kıssa veya tatlı bir nükte ya da temsille hissettirirlerdi. Ağlayanlara acır ve merhamet eder, gözyaşı-

na dayanamazlardı. Sabırlı idiler. Sükûtu severlerdi.

Bilhassa elini öpen gençlere, üniversitelilere özel bir alâka gösterirlerdi. Onları korur, görür ve gözetirdi. İhtiyaçlarını karşılar, problemlerini çözerdi. Tedris, terbiye ve telkinle onları istidatları istikametinde yönlendirir, mânevî ve maddî her şeyleri ile ilgilendirirdi. *"Bizde Kalenderlik yoktur; ayakkabılarınız boyalı, pantolonunuz ütülü olsun"* derlerdi. *"Siz Melâmi misiniz?"* sualine, *"Hayır! Biz Şabânîyiz"* cevabını vermişlerdi. *"Dünya işi uydurmak, ahiret işi çalışmakla, Allah'a kurbîyet ise Allah ve Rasûlüne muhabbet ile olur"* buyururlardı. İhvanından çokça Kur'ân okumalarını, mânâsı üzerinde durmalarını ve onun gereklerine uygun amel etmelerini ve sohbete devamlı, rabitalarına hâle getirmeden muhabbetlerini artırmalarını ısrarla isterdi.

Binbir ihtimamla üzerinde titrediği gençler, okudukları okulların en iyi talebeleri olmuşlar, tahsili bitirince de her biri bir içtimâî mevki sahibi olup, memlekete ve millete nice hayırlı hizmetler ifâ etmişlerdir. İçlerinde rektör, profesör, bakan ve müsteşarların da bulunduğu bu ilim ve irfan ordusunun yetişmesindeki gayretinin büyüklüğü, içinde yaşadığı devrin özellikleri bilinmeden hakkıyla idrak edilemez.

Yerine kaim olan **Mustafa Özeren Efendi** hazretleri, **Ahmed Tahir Efendi** hazretlerini *"Temkînin kemâlinde idi, hilmiyyet-i Muhammediyye sahibi idi"* diye tavsif buyururlardı.

Bazı Güzel Sözleri

"Rasûle muhabbet vacibdir. Eğer Rasûlümüze muhabbet aşk derecesini bulursa, o vakit 'İnsan benim gizli hazinem, ben de insanın gizli hazinesiyim' hadisi vardır. Onun sırrı tahakkuk eder. Aşk gönlü istilâ edince nefis ölür."

"Kimin Rasûle muhabbeti fazladır, imanı tamdır. Kiminki noksansa imanı noksandır. Onun ahlâkını taklid edersek, onun muhabbeti kalbimize nüfûz eder. Zikir aşkı, aşk da visâli doğurur."

"Her saadetimiz Rasûl-i Ekrem'e muhabbetimizledir."

"Her velînin kemâli, Rasûl-i Ekrem'i anlayışı nisbetindedir."

"Velînin namazında Hak ile arasındaki hâil kalkar. Hak ile karşı karşıya şuhûda gelir. Bu şuhûd da mutlaka namazda olur."

"Hakkı yerinde kullanmamak israftır."

"En ziyade sabra muhtaç olduğumuz an, sabrımızı kaybettiğimiz andır."

"Rü'yet başlayınca, rüya kesilir."

"Kâmillere en makbul hediye, ahde vefadır."

"Her maraza Cenab-ı Hak bir deva halketmiştir."

"Nefsi öldürmek o kadar zordur ki, ben nefsimi öldürdüm diyen evliyanın, daha köşeyi dönmeden nefsi karşısına çıkar."

"Biz, her işte müsebbib-i hakikiyi görür, vasıta olana müteşekkik kalırız."

"Hakkı yıkmağa sa'y edenlerin hepsi fir'avundur; kim olursa olsun."

"Zalimler, Allah'ın sıyrılmış kılıcıdır. Hangi milletler, hangi kulları asi ise ona müstevil kılar. Mutl olanlardan Cenab-ı Hak bunu kaldırır. Düşmanın kafasına iradeyi veren Allah'tır."

"Hakiki kurban, nefsinin Hak için ifnâ etmek, kurban etmektir."

"İbrahimü'l-meşreb olunuz. Ama İbrahim olmadan da kendinizi ateşe atmayınız."

"Gerçek kurban odur ki, tüm mâsivâdan benlik bakiyesini ifnâ etmektir."

"Yarım hoca dinden, yarım hekim candan, yarım şeyh de imandan eder."

"Kader bahisleri, akıl ile halledilemez ve anlaşılamaz; hal ile anlaşılır. Onun için ehlullah kader meselesinin konuşulmasını yasak etmişlerdir."

"İnsan gönlü sür-i müphemdir. İnsanla oynamaya gelmez."

"Mürşid-i kâmil bulmak müşkildir. Bulduktan sonra onu bilmek daha güçtür. Onun gibi olmak, onun hakikatine ermek ise en güçtür."

"Şeriat-i garrâ-i Ahmediyye'nin müzdâdını her an müyesser eyle Allahım!"

"İnsanda en son kaybolan, mânevî saltanat hırsıdır."

"Nefis nârdan halkolunmuştur, iman nurdan. Cinsi cinsine çeker; nefis cehenneme, iman cennete. Nefse muhalefet ede ede nihayet nefis sana mutâvaat ve hizmet eder, cenneti kazanır. Nefis öldürülürse Hak bulunur. Cihad-ı ekber budur. Hind fakirlerinin yaptığı muamele gibi değildir. Mağaralara filan çekilme yok. Nefsi, yıllarca aç durmak öldürmez. Nefsin yola gelmesi ancak peygamberlerin, evliyanın sayesinde mümkün olur. Onun ilacını onlar bilir. Onu akîm bırakırlar. Nefis akîm bırakılınca perde kalır. Dünyadan giderken amelini elbise yaparlar, onun içine koyarlar. Hangi ameli fazla ise kefeni ondan dikerler, onunla gider. Ondan yapılan kafese o ruhu koyarlar. Asıl kabir budur. Muhabbet-i Rasûlullah hangi kalpte bulunursa o yanmaz."

Mektuplarından Seçmeler

"Allah'ın tahiyat, selâm ve berekâtı daima üstünüzde olsun. Ondan hiç ayrılmayasınız. Gönülden de Hakk'a yakın kılan hallerle muvaffak olasınız. Ruhaniyet âleminin zevki, bu âlemdaki zevklere nisbetle katre ile derya gibidir... Eskiden maneviyat yolu çok güçtü, her şeyden feragat lâzımdı. Fakat şimdi bu feragat tedricen olur. Çağlar değiştikçe evvelki çağların hali, zevki, gidişi geride kalır... Sen bağlı ol, koça boynuz yük olmaz, demişler. Yavaş yavaş yoluna devam et." (8.1.1947)

"Allah, feyz ve terakkide bereket ihsan etsin. Namazlarını muntazaman kıldığına memnun oldum. Orucunu da zevkli olarak tutarsın. Gözünü gönlünden, gönlünü de Hak'dan ayırmamaya ve gafletten kendini kurtarmaya çalışırsın. Sa'y senden, dua ve himmet de bizden. Rıza, Allah'tan ümidimizdir. Her şeyde Hakk'ın kudretini bilmeye çalış. Her şey Hak Teâlâ'nın nurundandır. Bir şeyin eseri de o şeyin aslıdır. İnşallah zamanı gelir, tevhid neş'esinin arslanı olursun. Şimdilik fakiri rabitadan ayırma. Şeriatı tut, gide gide hakikati yutarsın." (22.5.1950)

"Dünya ve ahirette saadet-i hal verecek a'mâl-i sâlihaya muvaffak olmanı Hak'tan niyaz eylerim. Namazına devamına memnun oldum. Zikir ve râbitana dikkat etmeni, mümkün olduğu kadar her işinde Hak ile beraber bulunduğunu müdrik bulunmanı tavsiye ederim. İstidâdın müsait görünmektedir. Göreyim seni, o istidadı zâyî etme. Elinden geldiği kadar artırmaya çalış. Her işinde Hak muînin olsun." (Tarihsiz)

"Her işinin bilhassa kalp işlerinin önlerinde terakkisine en-

gel olan mânilerin bertaraf olmasını çok arzu ederim. Namazına, zikrine müdâvemet et. Râbitanı ihmal etme." (4.6.1952)

"Mânâdaki şehadet kelimesine ve 'sübhanek'e okumanıza çok memnun oldum. Rabbime hamd ü senâlar olsun ki faktirini yalana çıkarmadı. Gide gide bu okumalar zevke müncer olur. O vakit 'sübhanek'e okumanın ne demek olduğunu tam anlarsın. Namazını ve boş vakitlerinde de faktiri hatırlamayı unutma. Sen benim gözüme, oradan buraya baka baka dur. Üzüm üzüme baka baka kararır', demişler. Bir gün gelir sen de kararırırsın. Nûr-i sevâde sonra da sevâd-ı a'zama nâil olursun. Allah sa'y edene verir. Sö-zünü geri almaz. Dünyaya çalışana dünyayı, âhirete çalışana âhireti, kendine yüz çevirene kendini bahşetmekte va'di vardır; verir. Takdir-i Hüdâ herkese bir yer ayırmıştır. Hukuku tahsil eden-ken Hakk'ın tahsiline de bakmalı." (19.2.1947)

Sık Okuduğu ve Sevdığı Beyitler

Seyyid Nigârî'den:

Uşşâka gerek râbita-i metni ki yoksa
Esmâya devâm ile müsemmâ ele girmez

Şems-i Sivâsî hazretlerinden:

Sür çıkar ağyâr-ı dilden tâ tecellî ede Hak
Padişah konmaz saraya hâne ma'mûr olmadan

Hüseyin Lâmekânî hazretlerinden:

Sen çık aradan hânesini sahibine ver
Bişek gelir ıssı evine, sen savulunca

Şimdi koma, kim sonra çıkarması güç olur güç
Şeytan çerisi hâne-i kalbe konulunca
Çektik bu cihan içre nice mihnet ü zahmet
Ol pîr-i Hüdâ mürşid-i kâmilî bulunca

Ey Lâmekânî'm ben beni çok aradım çok
Sinemde mukîm olduğun tâ duyulunca

Rûhî-i Bağdâdî'den:

*Dergâh-ı pîre varub dirliğini arz etme
Anda hergiz ne sipâhi ne zâim isterler*

*Cürmünü mu'terif ol tâata mağrûr olma
Ki şifâhâne-i hikmette sakim isterler*

*Kible-i maânîyi fehm eylemeyen geçerular
Sehv-i secde idûb ecr-i azim isterler*

KAYNAKLAR: Mühendis Ahmet Erdem Bey'in notları; Dr. Hamdi Hızalan Bey'in sohbetlerinden notlar; Dr. Vahyi Şenel, *Buldum Bilemedim*, Daktilo edilmiş metin; A. Osman Okutan'ın notları; A. Süheyl Ünver, *Dayıbeynâme*, s. 14; *İlmiye Sahnâmesi*, s. 241; O. Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, I-II, İstanbul 1977, s. 157-159; M. Gökmen, *Kitaplar Arasında 44 Yıl*, İstanbul, s. 140; Mahir İz, *Yılların İzi*, s. 230; V. Vakkasoğlu, "Maneviyat Dünyamızda İz Bırakanlar", *Tercüman*, 20.12.1986; M. N. Bursalı, *İstanbul ve Anadolu Ehlîyaları*, İstanbul 1986; s. 568-573.

ABDULLAH KUCUR

ALVARLI MUHAMMED LUTFİ EFENDİ (R.H)

(ö. 1376/1956)

Hayatın mertebeleri vardır. İnsan, mânevî iklimden hissesi ve kemâlâtı nisbetinde hayatın yüksek mertebelerine namzet olabilir. Ulu ruhlar, o zirvelerde yaşarlar. Onun içindir ki onların ölümleri, yaşamlarından daha canlı ve diridir. Onlardan hayatta iken korkanlar, ölümlerinden sonra da korkmuşlardır. **Alvarlı Efe** hazretleri, o ulu mertebelerin asrımızdaki temsilcilerindendir.

Hayatı

Erzurum'un Hasankale (Pasinler) ilçesinin Kındığı köyünde doğdu. Babası **Hoca Hüseyin Efendi**'den tahsil gördü. Babasından icâzet aldıktan sonra Erzurum'da tanınmış bazı âlimlerin derslerini takip etti. 1891 yılında Hasankale'nin Sivash Camii'ne imam tayin edildi. Aynı yıl babasıyla birlikte Bitlis'e giderek Nakşibendî şeyhi **Muhammed Pîr-i Küfrevî**'ye intisâb etti. Riyâzetini tamamladıktan sonra **Pîr-i Küfrevî**'nin halifesi olarak Hasankale'ye döndü. Bir süre buradaki görevine devam ettikten

sonra Erzurum'un Dinarkum köyüne giderek imamlık yaptı. 12 Şubat 1916'da Ruslar'ın Erzurum çevresini işgale başlaması üzerine babasıyla birlikte Erzurum'a geldi.

Rus istilası süresince Tercan'ın Yavi köyünde imamlık yaptı. Ruslar'ın çekilmeye başlamaları ve Ermeniler'in katliama girişmeleri üzerine Yavi ve komşu köylerden topladığı altmış kişilik bir müfrezeyle Ermeniler'e karşı koydu. Oyuklu köyü yakınlarında Ruslar'a ait büyük bir silah deposunu ele geçirdi. Daha sonra Haydari Boğazı'ndaki Zergide köyünde Türk ordusuna katıldı ve ordu ile birlikte Erzurum'a girdi (12 Mart 1918). Aynı gün babası şehid düştü.

Erzurum'un kurtuluşundan sonra tekrar Hasankale'ye döndü. Kendisine teklif edilen Hasankale müftülüğü görevini kabul etmeyerek Hasankale'ye bağlı Alvar köyü halkının isteği üzerine oraya yerleşti. Halk arasında "Alvar imamı" ve "Efe hazretleri" ünvanıyla tanındı. Bir Nakşibendî-Hâlidî şeyhi olarak 1939'a kadar bu köyde, bu tarihten sonra da Erzurum'da bölge halkını irşad ile meşgul oldu. 12 Mart 1956'da vefat etti. Cenazesi Alvar köyüne götürülerek oraya defnedildi.

Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazan Alvarlı Muhammed Lutfi Efendi'nin şiirleri ölümünden sonra oğlu Seyfeddin Mazlumoglu tarafından derlenerek *Hulâsatü'l-Hakâyık* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1974). Bu divanda çeşitli nazım şekilleriyle söylenen yediyüzü aşkın şiir mevcuttur. Hece vezni ve oldukça sade bir Türkçe'nin kullanıldığı bu şiirlerden bazıları da bestelenmiştir.

O, fâni hayatını bekâ yolunda feda etti. Bütün ahvâl, akvâl ve etvârının ekseni, o kudsî kaynak (Kur'ân) olmuş ve hiçbir taviz vermemiştir. Yaşadığı yıllar, yıkılışın ve hüsrânın ağır darbelerine maruz kalmış, müslümanların bütün barınakları, binbir hileyle yok edilmiştir. Böylesi ağır bir darbenin etkisiyle o ince ve derin ruh neler hisseder, neler söyler ve o ulu dergâha hangi yakarışlarda bulunur?.. Bu yönü, asıl mertebe nisbeti ile bizce meçhuldür. Bilinen tek şey, *Hulâsatü'l-Hakâyık*'ın bu inleyişlerle dolu olduğudur. Bir şiirinde:

"Senden dilerim daima ihsânımı Yâ Râb
Af eyle beni cümle-i ihvânımı Yâ Râb" der.

Onu yine şu mısralarla inler görürüz:

*"Çaremiz kesildi, dizde dermân yok
İnkırâz erişti elde fermân yok"*

*Karargir olacak dartı'l-emân yok
Kemer-i re'fetin sürresi besler."*

Ömür gemisi dert deryasına garkolur. Bu sebeple onun gözyaşları hiç mi hiç durmaz, akar:

*Yârelerim sıra sıra senemde
Kan ağlar gözlerim daimanemde
Âşıklar demişler devr-i kadîmde
Aklımı ruhları el aldı gitti.*

*Bu dert derunumu her dem yâreler
Rakîb gaddar ciğerlerimi pâreler
Ne felektir benim bahtım kâreler
Bağ-u bostanımı Nil aldı gitti.*

Âlem-i İslâm bir asırdan bu yana kendi bayramlarına hasret çeker. "Bayram, o bayram" hiç olmadı. Matemlerin dünya âfâkını sardığı bir dönemde bayram nasıl olur ki?.. Alvarlı Efe hazretleri böylesine çile ve ızdırabın ağır darbelerinden hiçbir zaman kurtulamaz; onu yüce yapan unsurların en önemlisi de bu olsa gerek. Kendi derdi ve kendi zevki yoktur. Onda İslâm âleminin derdi ve müslümanların mazlum feryadları vardır:

*Mevlâ bizi afvede
Gör ne güzel iyd olur
Cürm-ü hatalar gide
Bayram o bayram olur*

*Merhamet ede Rahîm
Dermanı vere Hakîm
Lutfede lütf-i Kadîm
Bayram o bayram olur*

*Dildeki Rahmân olur
Derdlere dermân olur
Azâde fermân olur
Bayram o bayram olur*

*Lutfî'ye lutf u kerem
Dahil-i bâb-ı harem
Daima Allah direm
Bayram o bayram olur.*

Şerî ilimlerin zirvesinde sosyal çevreyi incelemiş ve yaşanabilir bir gönül eri topluluğuna mazhar olmuştur. O gün ne yapılabildi? Nasıl yaşanmalı ve neyi, ne kadar söylemeliydi? O, bunları idrak edebilmişti. Mânevî iklimden hissesine bakabilen bir kimse Alvarlı'nın garibler zincirinin güçlü halkalarından birini oluşturduğunu görecektir.

Derdini, dağ, taş, dere demeden durmadan anlatacak, fakat nazarkâh-ı ilâhî olan kalplere gelince onlara içini, bütün elem ve arzusuyla bir türlü duyuramayacaktır. Zor bir imtihandan geçmektedir. Zaten zirvedekiler, hep bu zorlarda denenip imtihan olurlar. İz bırakanlar ve o izlerden yolları açılanlar hep aynı kadere paylaşırlar: Yalnızlık, çile ve çaresizlik. Tevekkül, onlar için en kudsî bir siperdir. Özlerindeki sekînet, onlara acılarda bile direnmeyi ve cehdi öğretmiştir.

Leylâ ve Mecnûn, Alvarlı Efe hazretlerinde yeniden dirilirler. Onlarla bir şeyler anlatır. İslâm'ın geleceğini, halini onlarla vafeder. Onlar, doğrunun söylenemez olduğu her devirde yüce ruhların tek tercihi olurlar adeta.

*Bir ateş-i can sûz ki bülbüllere düştü
Ol vakt-i seher gonce-i hamrâlara sığmaz.*

*Gülşen-i gönül güllerinin zevki seherde
Bahşolsa dile bülbül-i şeydâlara sığmaz.*

*Mecnûnların sahralara sevk eyledi Leylâ
O cazibe-i kâkül-i Leylâlara sığmaz.*

*Bir an görünür Mecnûn'a Leylâ cemâline
Bu seyr-i safâ dide-i şehîlâlara sığmaz.*

*Sultan-ı muhabbet kura tahtını gönülde
O vakt o gönül arş-ı muallâlara sığmaz.*

*Bir dil ki der-i dergâh-ı dildâre yetişmiş
Canansız o can cennet-i alâlara sığmaz.*

*Bir zevk ki olur ârif-i billâhide Lutfi
Bast olsa eğer var olan eşyâlara sığmaz.*

Alvarlı'nın muhterem Fethullah Gülen Hoca Efendi'nin hayatında da derin tesirleri olmuştur. Burada hatıralarından birkaç cümle nakletmek istiyorum:

"Onu, çocukluğumun başına konmuş büyük bir iltifat sayacağım. 'Talebem' sözüyle her başımı okşadıkça, o günkü hislerimle kendimi sağlam bir emniyet noktasına dayanmış hisseder, ruhumu bir inşirahın sardığını duyardım.

...

O, ötelere göç ettiği zaman, ben hayatımın henüz onaltıncı yılının yamaçlarında dolaşıyordum. Buna rağmen ilk şuur ve ilk ihsaslarıma seslenen bir ruh olması itibariyle, benim onu idrake kapalı yaşı, başım ve istidatlarımdan daha ziyade, onu yine onun tenezzüllerinde yakaladığımı, tanımaya çalıştığımı ve bugünkü seziş, duyuş ve hissedişlerimi o günkü ihtiraslarıma borçlu olduğumu rahatlıkla söyleyebilirim.

....

O, anlayabildiğim ölçüler içinde büyükçe yaşadı; ama katiyen debdebeye düşmedi. Hakk'a kurbiyet dairesinde dönlüp durdu; fakat hiç mi hiç ihtişama ve âlâyîşe yüz vermedi. Âdeta bir humakuşu gibi gölgesi vardı, kendisi yoktu.

O, akıl gözünlü doğru düşünce ile birleştirmeye muvaffak olmuş ve kalb-kafa izdivacı gibi çok az talihlinin ulaşabildiği bir noktada kutup bir insandı.

O, en kötü dönemde, en ağır şartlar altında kimseye 'pes etmeden' ve hiçbir şeye takılıp kalmadan medrese ilimleri ile tekkenin aşk ve şevkini te'lifi başarmış çok nadide temiz soluklardan biriydi. Himmetindeki yükseklik ve idaresindeki bu derinlik sayesinde bizlerle ilkler arasındaki mesafeyi bir ölçüde kapamaya muvaffak olmuş ve arkadan gelenlere zemin hazırlamıştır. O hep

himmeti âli olarak yaşadı ve himmeti de insanımızın kendi dünyasına, kendi kültürüne uyanması istikametinde idi.

Evet, bir taraftan lâubâlilerin, başıboşların iplerini çekiyor; onlara çizgilerini ve çizgilerinde derinleşmeyi gösteriyor, diğer yandan da eski sistemde İslâmî ilimlerle meşgul olanları marifetullah, muhabbetullah ve zevk-i rûhâniye bir şeyler katarak, hemen her kesimden rûhâniyattan esintiler meydana getirmeye çalışıyor.

Bütün hayatı boyunca bu ikinci diriliş rüya ve hülyalarıyla yaşadı. O ve emsalinin samimi gayretleri sayesinde bu çorak ülke ve bu düşkünler diyarında çok şey değişti. Karın, buzun eridiği her yanda gül bahçeleri meydana geldi."

Alvarlı'nın Pırlanta Bir Mektubu

Alvarlı Efe hazretlerinin, Erzurum, Narman kazasının Tuztaşı köyündeki **Abdülkâdir-i Geylânî** hazretlerinin torunlarından **Ali Baba'nın** oğlu **Hasan Baba'ya** yazdığı mektubu onun mânevî ikliminden ruhlara bir esinti olarak takdim ediyorum:

*"Saadetlü, Muhabbette mah-ı birader, mihribanım, Muhabbette cân-ü beraberim, envâr-ı didem **Hasan Baba**. Esselâmü aleyküm ve rahmetullâhi ve berekâtühü... Muhabbetnâmeyi aldım, ferahlarla doldum. Dareynde desgin Hazreti Allah ola. Sebeb-i sâadetin feyz-i Resûlullah ola... Birader, Can-ı pirimiz, sülâle-i tâhireden olduğunuz muhakkak şuhûd-u kesir ile meşhuddur. Nûr-u didem, zamane sükût, hellâkel büyü, hırkan başına çek bu zaman, inzivada bulursun ol emân. Bize göndermiş olduğunuz muhabbetnâmenizde bizi bu kadar yüksek göstermek doğru değildir. Gönderdiğiniz adama da yazıktır. Şöyle ki: Hal-i hizmette kaybeden payidar oldu. Fenasında keyde keyde mihr-i âşina oldu. Yüzün yere koyan kazandı. Başını diken nacağı yedi... Bu kadar medh ü senâzin başını yukarı kaldırır. Olur ki helâk eder, öldürür. Fevallâhi ben razı değilim. Ne mutlu ol adama ki, kendi çulu altında kendi kaybolmuş. Biraderlerinize hürmetle selamlarımı tebliğ edin.*

Eddâi

Alvarlı Muhammed Lutfi
İbn-i Hüseyin Ramazan-ı Şerif 1355"

Karşılıklı gönderilen bu muhabbetnâmede hürmet, edeb, fe-

raset ve feragat iklimini yaşıyoruz. Eskimeyen sözler, uluların sözleridir. Efe hazretlerinin o devir için tesbiti şudur: "*Zamane sükküt, hellâkel büyütt.*" Yani, zamane çok bozuk ve barınaksız. Sığınaklar helak oldu. Öyleyse böyle bir zeminde hırkını başına çek bu zaman, inzivada bulursun ol emân. Kudslilerin bu nâmeden alacağı pek çok temel düsturları vardır. Hizmet ehline bu yakut düsturlar Efe hazretlerinin yadigârıdır. "*Hal-i hizmette gaybeden payidar oldu.*" Yani, hizmet ederken kendisini gizleyen payidar oldu. Fenasında keyde keyde mihr-i aşinâ oldu.

Bu vesileyle o kudsi ruhu bir defa daha anıyor; binlerce selam, onu seven bütün gönüllere ve sonsuz rahmet, ona ve ona ben-zeyenlere olsun.

KAYNAKLAR: Ahmed Ersöz, *Alvarlı Efe Hazretleri*, Nil. Yay. 1991 İzmir; Muhammed Lutfi, *Hulâsütü'l-Hakâyk*, İstanbul 1974, s. 508-512; Talip Aktepe, *Alvar İmanı Muhammed Lutfi Efendi'nin Şiirleri* (1969), Atatürk Üniv. Merkez Ktp., Dokümantasyon kısmı, nr. T. 811, 316, A 47 (ayrıca Muhammed Lutfi Efendi'nin torunu Sadi Mazlumoglu'nun verdiği bilgilerden de faydalanılmıştır.); T.D.V. *İslâm Ansiklopedisi*, c. 2, s. 552.

AHMED ERSÖZ

İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL İNAL (R.H) (ö. 1376/1957)

Ramazan 1293/1870'de İstanbul'da dünyaya geldi. Babası Sadrazam Yusuf Kâmil Paşa'nın mühürdarlarından Seyyid Muhammed Emîn Paşa; annesi de Hamîde Nergis Hanım'dır.

Babası ve annesi kendisini son derece itina ile büyüttmüşler ve yetişmesine çalışmışlardır. Babası çocukların eğitimiyle ilgili olarak şöyle dermiş:

"Evlâdını döverek, söverek terbiye etmeğe kalkışanlar, onlara terbiyesizlik ve yüzüzlük öğretmiş olurlar. Çocuğun en ziyâde korktuğu şey, dövülüp sövülmektir; ona alıştıktan sonra korkacağı ne kalır."

İbnülemin, kendisinin durumunu ve anne-babasının kendisine gösterdiği şefkati şöyle dile getirir:

"Pek zayıf ve nahif olarak doğmuşum. Asabiyyü'l-mizâc, şedidü't-teessür, sertü'l-infiâl, rakiku'l-kalb olduğumdan, ebevey-

nim beni kemâl-i lutf u nüvâziş ile büyütmeğe itina etmişlerdir."

"Pek mütedeyyin ve sâlih olan o baba ile anne, bana ve kardeşlerime pek küçük yaşımızda, en büyük terbiye olan dîni telkînâtta bulunarak, bizi mütedeyyin ve menâhiden muhteriz (haramlardan kaçınan) olarak yetiştirmişlerdir."

İlk eğitimlerini evinde babasından ve evlerine sık sık gelen, **Mehmed Âkif**in babası **İpekli Tahir Efendi**'den almıştır. Her gün evlerine gelerek bunlara meşk ettiren **Hasan Tahsin Efendi**'den sülûs ve nesih yazıyı öğrenmiştir. Trabzon'lu **Hoca Hüsnü Efendi**'den yıllarca tefsir, hadis ve İran Edebiyatı okumuştur. Resmî okul olarak Süleymaniye imâretindeki Şehzade Rüşdiyesi'ne girmiş, sonra da Mülkiye'ye devam etmiştir. Mülkiye'yi bitirmeden ayrılmış; daha sonra Hukuk Mektebi'ne ve medrese derslerine devam etmiştir.

Hayatında en çok zevk aldığı şeyin okumak olduğu söylenebilir. Genç yaşında, birçok ilim adamıyla düşüp kalkmış, babası sayesinde birçok devlet adamıyla beraber olmuştur. Bu arada babasının bütün kitaplarını okuduktan sonra eline geçen parayla da devamlı kitap alarak, "*hazine*" denilen zengin kütüphanesini meydana getirmiştir. **İbnülemin**'in musikiye de çok düşkün olduğu bilinmektedir.

Babasının memuriyeti dolayısıyla Adana, Sivas, Elazığ, Ankara ve İzmir'de bulunmuş, Sadaret makamında Eyalât-ı Mümtâze ve Muhtâre kaleminde, maaşsız olarak memuriyete başlamıştır. Dokuz ay sonra, başarılı görülerek, kendisine 40 kuruş maaş bağlanmış, kısa zamanda yükselerek sadâret mektûbî kalemine geçmiştir. Daha sonra, çekemeyenler yüzünden çeşitli yerlere sürülmüş ve çok sıkıntı çekmiştir. Bu yüzden bir müddet sonra memuriyetten ayrılmıştır. Ancak, babası da görevden azledildiği için yeniden mektûbî kalemine dönmek zorunda kalmış, hatta müdürlüğe kadar yükselmiştir. Arkasından Eyalât-ı Mümtâze ve Muhtâre, Bâb-ı Âlî Müdevvenât-ı Kânûniyye ve Takvîm-i Vekayî müdürlükleri ile Evkâf-ı İslâmiyye İdare Meclisi üyeliği, Divân-ı Humâyûn Beylikçiliği görevlerinde bulunmuştur.

İstanbul'un işgâlinde Fransız yetkilinin oturacağı yer olarak **İbnülemin**'in ailesinin oturduğu konak seçilir. Bu sebeple Fransız askerler konağa işgalci edasıyla girerler ve bir gün içinde boşaltılmasını isterler. Fakat binlerce cild kitabın dolu olduğu dolap-

ları ve rafları, bir oda dolusu eski-yeni gazete ve mecmua koleksiyonunu, ev eşyalarını, antika sanat eserlerini, levhaları ve diğerlerini, yeni bir ev bularak, yağın şiddetli yağmur altında yirmidört saat içinde taşımak imkânı olmadığından, rica-minnet kitapların ve benzeri şeylerin, evde kilitli dolaplarda kalması kabul edilir. Bâb-ı Âlî civarında bulunan bir eve eşyalar nakledilir. Küçük kardeşi **Mehmed Selim**'in de şiddetli hasta olduğu ve bu halde yatakta yattığı bir sırada ortaya çıkan böyle bir taşınma, **İbnülemin**'i çok bunaltmış; bu halde iken ağzından şu dörtlük çıkıvermiştir:

*"Dârımızdan dâr edüp berbâd ü târâc ettiler
Hazret-i Âdem gibi cennetten ihrâc ettiler
Zevk-bahşâ beyt-i firdevsîde eylerken karâr
Bir temelsiz külb-i ahzâna muhtâc ettiler"*

(Bizi evimizden uzaklaştırıp darmadağın ettiler ve yağmaladılar. Bizi, Hz. Âdem'in çıkarıldığı gibi cennetmisal evimizden çıkardılar. İnsana zevk veren, Firdevs cennetindeki köşklere benzeyen evimizde oturup dururken, bizi temelsiz bir hüznün kulübesine muhtâc ettiler.)

Evde kalan bütün kitap ve eşyalar, Fransız askerler ve onların arkasından gelen İngilizler tarafından yağmalanmış, tahrib edilmiş ve çalınmıştır. **Süleyman Nazif**, **İbnülemin**'in başına gelenler üzerine, *"Onlar kalbine giremediler, evine girdiler"* demiştir.

4 Şevval 1341/20 Mayıs 1923'de, *"elimiz, ayağımız, müdritimiz, müdebbirimiz, her şeyimiz"* dediği kardeşi **Ahmed Tevfik**'in ölümü üzerine, ailenin geçimi üzerine kalmış; 1922'de memuriyetten uzaklaştırılarak kendisine bağlanan 1750 kuruşluk mazûliyet maaşıyla bu ağır yükü taşımaya çalışmıştır.

İbnülemin Mahmud Kemal, Cumhuriyet döneminde, birçok kısa süren, özellikle tarihi ve kültürel hazinelerin ortaya çıkarılmasına yönelik görevlerde bulunmuştur. Târih-i Osmanî Encümeni âzâlığı bu görevlerden biridir.

Birçok yerde başkalarının da yaptığı gibi, Encümen müdürü **Halil Edhem Bey**, **İbnülemin**'i kıskanmaktadır. İlk işe başladığı gün, kendisine epeyce zor bir iş teklif edilir. Biraz isteksizlik gösterir. Bunun üzerine **Halil Edhem Bey**, yanında oturan **Necip**

Asım Bey'e, yavaşça, "*Kendine güvenemedi* " der. **İbnülemin** söylenileni anlar, ancak anlamamazlıktan gelerek ne söylediğini sorar; "*Bir şey söylemedim*" cevabını alınca, orada bulunan kâtiibe hitaben, "*Kendime güvendim ve yazacağım*" diyerek verilen işe koyulur. Ondan sonra işi mükemmel olarak bitirdiği gibi *Encümen* mecmuasında yazılar da yazar.

İbnülemin, *Tarîk*, *Tercümân-ı Hakikat*, *Asır*, *Mütalâa* ve *Beyânü'l-Hak* gazetelerinde yazılar yazmış; *Resimli Gazete*'yi çıkaranlar arasında bulunmuştur. Ayrıca çok sayıda risâle ve kitap yazarak, ilim ve kültür hayatımıza kazandırmıştır. Buna rağmen bu konuda büyük bir tevazu göstererek şöyle der: "*Artık bizim gibi acezenin (âcizlerin), eser te'lîfine kalkışması, cür'et-i câhilâne (câhilce cür'et) değildir de nedir?*"

Şu satırları yazarken sânih oldu (birden ağızından döküldü):

*"İlmine hüküm ettiren insâna fart-ı cehlidir
Ehl-i irfân cehlîni âlim olunca anlıyor."*

(İnsana, ilmine hükmetme cesâreti veren, cehâletinin taşkınlığıdır. İrfân sahibi olan, âlim oldukça câhilliğini anlıyor.)

Bazı Önemli Eserleri

Son Asır Türk Şairleri, *Osmanlı Devleti'nde Son Sadrazamlar*, *Tarihce-i Eukâf ve Terâcim-i Ahvâl-i Nüzzâr*, *Sabîh*, *Hulâsa-i Ziraat*, *Hulâsa-i Ticâret*, *Kemâlü'l-Kitâbe fî-Keşfi's-Siyâse*, *Hoş Sadâ*, *Feyz-i Cenâd*, *Vefeyât-ı Ricâl*.

Babası hocalarından olduğu için **Mehmed Âkif** ile çocukluk arkadaşlığı yapmıştır. Onunla birlikte şiir denemelerine başladıysa da şiirden çok ilimle meşgul olmayı tercih etmiştir. Hatta, "*âşık olmadıkça şâir olmak, yanmadıkça yakmak, ağlamadıkça ağlamak*" kendince mümkün olmadığından şiire rağbet de etmemiştir. Buna rağmen hiç şiir yazmamış değildir. Güzel şiirleri vardır.

Kıt'a

*Zikr-i Hak'dan bir nefes gâfil olan
Eyler imhâ-yı hayât-ı yek-nefes
Zikr-i Hak'dır nuhbe-i ömr-i beşer
Mâ-sivâyâ mürde-dil eyler heves*

Na't-ı Şerif

*Ey rûh-ı muşahhas ki bütün cânlara cânsın
Ağyâra nihânsın dil-i uşşâka ayânsın*

*Bâyundur eden güllere irâs-ı revâyih
Rûyunla da mihr ü mehe enver-feşânsın*

*Her zerre senin lem'a-i hüsnün ile celtdir
Zâhirde fakat mihr-i hafıyyü'l-lemeânsın*

*Hüsn-i ezeli âşık-ı hüsn-i ezelindir
Bir öyle cemîlsin ki cemâllerde nihânsın*

*Aşkındır eden sûret-i hestiyi nümâyân
Aşkınla ki âyine-i imkân u gümânsın*

*Ser-tâ-be-kadem dideyiz ey muzhir-i Hâlk
Göster bize didârını kim mazhar-ı ânsın*

*Keşfeyle nikâb-ı rûhunu sırrını göster
Görsün ki cihân sırr-ı latîfû's-sereyânsın*

*Dünyâda yere düşmedi sâyen fakat ey nûr
Ukbâda ruûs-ı beşere sâye-resânsın*

*Ey muhbe-i mahlûk-ı ahad gelmedi mislin
Vallahi ve billâhi vahid-i dü-cihânsın*

*Ümmîd-i kerem etmededir sâlih ü tâlih
Sen kân-ı kerem melce-i âfet-zedegânsın*

*Atf-ı nazar et hâline bi-çâre Kemâl'in
Bî-çârelere lutf ile dâim nigerânsın*

Ya Vedûd

*Ey âşık-ı sâdik-ı ilâhî
Göster bize aşkını ke-mâ-hî*

*Aşk oldu sebep vücûd u vecde
Âdem o sebeple etti secde*

*Hubb-ı ezeli cihâna sâri
Bir zerre değil o sirdan âri*

*Tevfikî refik edince Allâh
Uşşâkı eder o sirdan âgâh*

Kıt'a

*Vasl-ı yâre kesb-i isti'dâd eden âşıkların
Zikri cânân fikri cânân cânı da cânân olur*

*Âh-ı âteş-bâr ile ettikçe mahv-i cism ü cân
Tâ-be-mahşer cisminin her zerresi bin cân olur*

Gençlik yıllarında iken, Nakşibendiliğin Hâlidîyye kolu şeyh-lerinden **Şeyh Abdülmennân Osman Efendi**, Denizli'den gele-rek evlerinde misafir olur. Bir gün sabah namazını edâ ettikten sonra, kardeşiyle birlikte **İbnülemin**'e tarikat telkîninde bulunur.

Bundan sonrasını kendisi şöyle anlatır:

"Tarıkata sülûk için henüz niyyet yoktu. O mürşid-i fâzıl, me'mûren gelmiştir ki, ifâ-yı me'mûriyyet etti ve birkaç gün sonra Denizli'ye gitti. Otuz seneyi mütecâviz zamândan beri tarik-ı Nakşibendî-i Hâlidî'ye sâlik olduğum hâlde, maatteessüf kesb-i feyz edemeyerek,

*Sâf olsa da kalb kedûret-âlûd
Esrâr-ı vücûda mahrem olsam*

*Bilsem ki nedir hakikatım âh
Âdem gibi ben de Âdem olsam*

zemzemesiyle nevha-sâz olmaktayım. Mebâdî-i şebâbdan (gençli-ğin ilk yıllarından) beri gazete ve mecmûalarda mebâhis-i müte-nevviaya ait yazılar yazdım. Dine, ahlâka, tasavvufa, hikmete, edebiyâta, siyasete ve târihe müteallik kitab şeklinde matbû ve gayr-i matbû eserlerim vardır."

Süleyman Nazîf, İbnülemin için şu beyiti söylemiştir:

*Kemâl Bey ki o Mahmûd nâm u haslettir
Ne kendi kimseye benzer ne kimse kendisine*

Hüseyin Vassâf Bey, İbnülemin'i medh etmek üzere şu şîiri yazmıştır:

*Âşık-ı Fahr-i cihânsın Hazret-i Mahmûd Kemâl
Şâir-i hikmet-beyânsın Hazret-i Mahmûd Kemâl*

*Sözlerin haktır hakikattır riyâdan pek baid
Sen edib-i nûkte-dânsın Hazret-i Mahmûd Kemâl*

*Feyz ü ihsânınla teshîr eyledin mülk-i dili
Revnak-efzâ-yı cinânsın Hazret-i Mahmûd Kemâl*

*Neş'e-i dîniyyenin hayrânıdır erbâb-ı dîn
Âleme ibret-feşânsın Hazret-i Mahmûd Kemâl*

*Meclis-i irfânına ihlâs ile hâzır olan
Âşıkın Vassâf'a cânsın Hazret-i Mahmûd Kemâl*

İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, 24 Mayıs 1957-tarihinde vefat etmişlerdir.

KAYNAKLAR: Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (yazma), (I-V) İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, No.: 2305-2309; İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. I-III, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. IV, Dergah Yayınları, İstanbul 1981.

Prof. Dr. ALİ YILMAZ

SÜLEYMAN HİLMİ TUNAHAN (R.H)

(ö. 1379/1959)

Silistre'de 1306/1888 yılında dünyaya geldi. Babaları **Fatih Sultan Mehmed** tarafından "*Tuna Hanı*" ünvanıyla şereflendirilmiş, soylu bir aileye mensuptur. Babası, ilmiye çevresinden **Osman Efendi**'dir. Tahsilini İstanbul'da tamamlamış ve Silistre'nin Satırlı Medresesi'nde yıllarca müderrislik yapmıştır. Oramın en tanınmış dersiâmlarındandır.

Osman Efendi, gençlik çağında İstanbul'da tahsilini devam ettirirken bir rüya görür: Vücudundan bir parça kopup göğe yük-

selmiş, oradan ışıık saçmaktadır. **Osman Efendi**, bu rüyayı kendi sulbünden dünyaya gelecek hayırlı bir evlat mânâsına yorar ve Silistre'ye dönüşünde evlenir.

Allah, kendisine dört evlat bahşetti. O da bunlara, sırasıyla, **Fehim, Süleyman Hilmi, İbrahim ve Halil** isimlerini verdi. Çocuklar büyüyor, **Osman Efendi** de rüyada kendisine işaret edilenin hangisi olduğunu anlayabilmek için merak ve ilgiyle onların hâl ve tavırlarını izliyordu.

1306 yılında doğan ve ikinci çocuğu olan **Süleyman Hilmi**, gün geçtikçe diğer kardeşlerinden farklı olduğunu hissettirmeye başlar. **Osman Efendi**, Silistre Satırlı Medresesi'nde müderris olduğundan, çocuklarının ilk tahsillerini de kendi verir. Bu ilk tahsil sırasında **Süleyman Hilmi**, zekâ, anlayış, öğrenme kabiliyeti ve bilhassa takvasıyla günden güne tebâruz etmektedir.

Bu arada **Osman Efendi**, nasihatlarıyla oğlunun daha iyi olmasını temine çalışmakta, her fırsatta ona bir şeyler öğretmeye gayret etmektedir.

Osman Efendi, **Süleyman**'ı Satırlı Medresesi'nden sonra Silistre Rüştiyesi'ne verir. Silistre Rüştiyesi'nden mezun olduktan sonra sıra İstanbul'a gelir.

Osman Efendi, artık farklı bir gözle bakmaya başladığı oğlu **Süleyman**'ı İstanbul'a gönderirken içinde sevinç, umut, heyecan ve ayrılıkların ayrılmaz parçası olan hüznün, birbirine karışmıştı. Oğluna bakarken, dolu dolu olan gözlerinde muhabbet ve hürmet biraradaydı. Daha önce kendisinin de geçtiği yollardan geçmek üzere İstanbul'a gönderiyordu onu. "*Oğlum*" dedi, kendisinden bir parçaya hitab etmenin o derin hazzıyla, "*Oğlum, usûl-ü fıkıh ilmine iyi çalışırsan, dininde kuvvetli olursun; mantık ilmine iyi çalışırsan, ilminde kuvvetli olursun...*"

Babasının bu nasihatı, **Süleyman Efendi**'nin gönlüne öylesine işlemiş, öyle derin kazınmıştı ki, hem usûl-ü fıkha, hem mantığa ve hem de diğer bütün derslere iyi çalıştı. O insanüstü gayrete, bazan vücudu isyan ediyor, burnundan gelen kan, önündeki kitabın sayfalarına damlıyordu. Fakat o, yine de pes etmez, çalışırdı.

Bir gün ağır şekilde hastalandı ve yatağa düştü. Öyle ağırdı ki hayattan ümidini kesmişti. O böyle yorgan döşek yatarken, üs-

tazı **Salâhuddîn İbn-i Mevlânâ** (r.a.), kendisini ziyarete geldi. Hayattan ümidini kesen **Süleyman Efendi**'nin gözlerinden inci gibi yaşlar süzülüyordu. Üstazı bunun üzerine: *"Evlâdım, sen hiç üzülme"* der, *"bu hastalıktan kurtulacaksın. Okuyup büyük adam olacaksın ve çok itibar göreceksin. Hatta sen, kaptanı gayr-ı müs-lim olan bir gemiye binecek olsan, o dahi sana saygı gösterecek..."*

1913 yılında Fatih'te Sahn Medresesi'ne kaydolan **Süleyman Efendi**, *"Büyük"* lâkabıyla da anılan **Bafralı Ahmed Hamdi Efendi**'nin -ki bu zât, devrin en büyük dersiâmlarındandır- ders halkasına dahil olur. Buradaki tahsil hayatı da oldukça parlak ve başarılı geçen ve medrese muhitlerinde kendisi hakkında *"yetişirse iyi bir âlim olacak"* görüşü yaygın olan **Süleyman Efendi**, İstanbul'daki tahsili sırasında, yılda bir veya iki yılda bir olmak üzere izne gelebilmektedir. Bu *"sıla-i rahim"* ler sırasında gördüğü rüyadaki *"ışık parçası"* nın **Süleyman Efendi** olduğuna iyice kanaat getirmiş bulunan **Osman Efendi**, oğluna gayet hürmetkâr davranmaktadır. O içeri girdiği vakit *"Buyurun Süleyman Efendi oğlum"* diyerek ayağa kalkmakta ve ona ta'zim göstermektedir. **Süleyman Efendi** ise bundan son derece sıkılıp utanmaktadır.

Günler günleri kovalar ve **Süleyman Efendi**, tarihler 1916'yı gösterirken, **Bafralı Hamdi Efendi**'den icazetnâmesini alır. Derecesi birinciliktir ve **Süleyman Efendi**, 28 yaşındadır.

İlmî kariyerine son noktayı koyabilmek ve dersiâm olabilmek maksadıyla, Süleymaniye medreselerinden **Medresetü'l-Mütehassısîn'e** kaydolar. Seçtiği bölüm Tefsir ve Hadis'tir. **Medresetü'l-Mütehassısîn'e** kaydolmadan önce **Medresetü'l-Kuzat**'ın yani Kadılık Mektebi'nin imtihanına girer ve burayı da birincilikle kazanır. Çok sevinir ve sevincini ailesiyle paylaşmak için babasına telgraf çekerek muvaffakiyetini bildirir. Babasının cevâbî telgrafı gecikmez. Ama bu bir tebrik veya takdir değil, ikaz telgrafıdır: *"Süleyman! Ben seni Cehennem'e göndermek için İstanbul'a göndermedim."*

Süleyman Efendi, babasının, *"Üç kadıdan ikisi Cehennem'de biri Cennet'tedir"* mealindeki Hadis-i Şerifi hatırlatmak istediğini anlar; zaten onun niyeti kadı olmak değil, bütün zâhîrî din ilimlerinde kemâle erebilmektir. Bunu, yani gerçek niyetini bir telgrafla babasına bildirip onun yüreğini ferahlattıktan sonra tahsiline devam eder. **Medresetü'l-Kuzat**'tan iyi dereceyle mezun

olan **Süleyman Efendi**, *Medresetü'l-Mütehassisin'in* Tefsir ve Hadis bölümünden de 1919 yılında birincilikle mezun olur.

O artık bir "*İslâm Hukukçusu*" ve "*Dersiâm*" dır. *Dersiâm*, umumî müderris yani icâzetnâme verebilen hoca anlamına gelir. *Dersiâm*'ın, bugünkü üniversitelerde cârî hiyerarşi içinde tam karşılığını bulmak zordur. Lâkin Osmanlı'nın medrese hiyerarşisinde, en yüksek ilmi rütbe olduğunu söylemek, bu tâbirin mânâsının anlaşılması bakımından, zannederiz yeterli olur.

Ne garip tecellîdir ki **Süleyman Efendi**'nin icâzetnâmesini almasından itibaren beş sene zarfında TBMM kurulur, Saltanat kaldırılır, Osmanlı Devleti tarihe gömülür; son Osmanlı sultanı **Mehmed Vahidüddîn**, dedelerinin vatan eylemek uğruna 600 yıldan beri kanları pahasına mücadele ettikleri topraklardan sürülür, Cumhuriyet ilan edilir ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüğe girer.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Kabulü

Saruhan Mebusu **Vasıf Bey** ve arkadaşları, o gün oldukça neşeli ve mutluydular. Çünkü biraz önce, TBMM'ne sundukları Tevhid-i Tedrisat Kanunu Meclis'te kabul edilmiş, buna dayalı olarak da medreseler ve diğer dinî eğitim müesseselerinin kapatılmasına karar verilmişti. Artık din eğitimi de eğer gerekirse lâik Cumhuriyet tarafından verilecekti.

Bu haber, birçok insanı hiç ilgilendirmede bile. Fakat İstanbul'daki medreselerin müderrislerinin cemiyetinde hararetli tartışmalara sebep oldu. O vakit, sayıları 500-520 civarındaydı. Bu kanunla, hepsinin asıl vazifesi olan "*müderrislik*" lerine son verilecek, kendileri de hükûmetin uygun göreceği yeni vazifelere (imamlık, vaizlik, emeklilik gibi) tayin edileceklerdi. Hemen hepsi, fiilî durumu kabullenmiş gibi görünüyordular. Yalnız, Fatih dersiâmlarından **Süleyman Hilmi Efendi**, bu hadisenin, din ilimlerinin ve Kur'ân ilimlerinin kaybolmasına sebep olacağını düşünüyor ve diğer arkadaşlarını ikaz etmeye çalışıyordu:

"Ey dersiâmlar! Sizler bu memlekette, bugün için dinin teminatlarısınız. İkişer, üçer kişi okutup, onlara dini öğretirseniz, asgarî elli sene, bir iki nesil boyu, İslâm'ın ömrünü uzatmış olacaksınız. Bunu yapmazsanız, huzur-u ilâhîde mesuliyetten yakanızı kurtaramazsınız."

Fakat zamanın idaresinin dine bakış açısını bilen müderrisler, hiç de istekli görünmüyorlardı. **Süleyman Efendi**, sonunda, arkadaşlarının bazılarını, *"Biz, aşağıda isim ve imzaları bulunan dersiâmlar, hükümetimizin Harb-i Umûmî gibi büyük bir felâketten çıkması dolayısıyla, mâlî muzâyaka içinde bulunduğunu dikkate alarak, dinî ve İslâmî ilimleri fahriyyen okutmaya hazır olduğumuzu bildirir..."* şeklinde devam eden bir telgraf çekmeye ikna edebildi. Fakat cevaben gelen telgraf gayet açıktı: *"Memlekette, Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüktedir, hilâfına hareket, şiddetle cezayı müstelzimidir."*

Böylelikle **Süleyman Efendi'nin** de dersiâmhğı, 500 arkadaşı yahut meslektaşı gibi son bulmuş ve kendisi *"vaiz"* olarak tayin edilmiştir.

Korkunun dağları beklediği bu vasatta, diğer dersiâmlar teslim bayrağını çekerken, **Süleyman Efendi'ye** öğütte bulunmayı da ihmal etmediler: *"Artık hocalıkta bize ekmek kalmadı. Bize tevdi edilecek yeni mesleklere gidelim."*

O ise bütün azim ve kararlılığıyla: *"Efendiler, hocalık bir meslek, bir ekmek teknesi değildir. Hocalık, Allah'ın, Rasûlullah'ın, Kitabullah'ın ve din-i mübin-i İslâm'ın tebliğ memurluğudur"* diye cevap verdi.

Süleyman Hilmi Efendi, 1924 yılında *"İstanbul vaizliği"* ne tayin edilmişti. Artık onun da önünde iki yol vardı: O da diğer arkadaşları gibi kırk lira civarındaki vaizlik maaşını alıp köşesine çekilecek, hiçbir şeye karışmayacaktı. Yahut dedelerinin, uğrunda oluk oluk kan döktüğü Kur'an'ı ve ondan neş'et eden ilimleri, o şehidlerin torunlarına da öğretme davasını omuzlamak suretiyle ruhundan, özünden koparılmaya çalışılan yeni İslâm ve Türk nesline, feyz-i ilâhî'yi, nur-u ilâhî'yi aşılama davasını üstlenecekti. Birinci yol, ne kadar rahat ve kolaysa, ikincisi de o kadar meşakkatli ve zordu. Hiç düşünmeden ikincisini tercih etti. O günden sonra talebe okutmayı hayatının davası olarak gördü.

Ferhatlar'a Son Ziyareti

Süleyman Efendi, 1926 senesinde doğduğu yer olan ikiyüz hanelik Ferhatlar köyüne bir ziyaret yaptı. Kırk gün civarında kaldığı bu son ziyareti esnasında, kimbilir neler düşündü, neler konuştu?.. Silistre'den tahsil için ayrılışından bu yana geçen zaman içinde neler olmamıştı ki? O İstanbul'a gittiği vakit, Silistre

bir Osmanlı şehriydi. Oysa şimdi bir Bulgar şehri olmuştu; Osmanlı Devleti'nin de yerinde yeller esiyordu.

Büyük ümitlerle ve azimle İstanbul'a yani Dersaadet'e gitmiş, kanmayan bir iştihâ ve dinmeyen bir aşkla ilim tahsil etmişti. Dersâm olmuş ve sıra tam öğretmeye gelmişti ki Cumhuriyet ilan edildi, Tevhid-i Tedrisat çıktı, medreseler kapatıldı, onlarca yıl ilim için uğraşıp didinen ve ömürlerini ilme veren yüzlerce insan, ellerine tutuşturulan "*vaizlik*" belgeleriyle sokağa atıldı. 1928 yılında da muhterem babası **Osman Efendi** vefat etti.

Dini Öğretmek İçin Verdiği Mücadele

Herşeyden evvel Silistreli **Süleyman Efendi**, gerek tertemiz ve şerefli nesebi itibariyle, gerek zamanındaki geçerli ilimlerin tamamını biliyor olması ve gerekse Şeriat-ı Garrâ-i Muhammediye'yi harfiyen yaşama gayreti sebebiyle ulûm-u diniyeyi öğretmeye tam ehil bir zâttı. İşte bu ehliyet ve dirayet, ilmiye sınıfını yeniden diriltme ve yeşertme sevdâsında onu ısrarlı kıldı.

Talebe okutmayı seçmişti, fakat talebe bulunmuyordu. O günkü yönetimin din üzerine uyguladığı baskı ve zulûmden korkan, sinen insanlar, bırakın okuyup yazmayı, "*Allah*" demekten bile korkuyorlardı. İslâm'ın beş temel şartının bile yerine getirilemediği, hatta bir hatim, bir yağmur duası merasiminin bile tertip lenemediği, kişinin kendi evlatlarını bile okutamadığı bir hürriyetsizlik ortamıydı. Hocalar hocahıklarını, müslümanlar müslümanlıklarını gizlemek zorundaydı. "*Herkes pireler gibi saklanıyor ve ortaya çıkmıyordu.*"

Süleyman Hilmi Efendi, o zor günleri şöyle anlatıyor: "*Okutma imkânı yoktu, fakat okuyan dahi bulamadım. Bir zaman geldi, mebus maaşı kadar para verip talebe okutmak istedim, bulamadım. Parayı alıp kaçıyorlardı, çünkü korkuyorlardı. O zaman, ümidim kırıldı. Bu ilimler yeryüzünden kaybolacak diye korkuyordum. Bunun üzerine kızlarımı okutmaya başladım. İleride torunlarım olursa onlara öğretirler ve böylece bu ilimler yeryüzünden kaybolmaz, dedim. Fakat sonradan Cenab-ı Hak sebepler halketti ve okutma imkânı buldum. Yaşlılardan başladık, gençler daha sonra geldi. Ve şimdi yürüyor... Bütün bunlar, Cenab-ı Hakk'ın bize lütfudur.*"

Evet, önce yaşlılar gelmişti. **Süleyman Efendi**, bir yandan İstanbul'un değişik camilerinde vaaz ediyor, bir yandan da camile-

rin müezzinliklerinde, apartman bodrumlarında, bulabildiği her yerde talebe okutmaya çalışıyordu. İlmiye sınıfının ilk tohumları şekillenirken aynı zamanda vaazlarıyla ve hususi sohbetleriyle, ilmiye sınıfını maddeten ve mânen destekleyecek gönüllüler halkasını teşkil etmeye çalışıyordu. Gedikpaşa'daki Azakzâde apartmanının bodrumunda, **Avukat Osman Bey**, **Hacı Refik**, **Mehmet Efendi**'yle oluşan halkaya, sonra sonra, **Biletçi Hüseyin Efendi**, **Tüccar Çırpanlı Mustafa Efendi**, **Beypazarlı Terzi Ali Bey**, **Kalaycı Hoca**'lar dahil oluyor... Samimiyetle, ihlâsla söylenen "**Allah**" lafzının etrafındaki çember gittikçe büyüyordu. Yeni yeni tutuşan kandillerin etrafında, yeni halkalar oluşuyordu. Topçular'da, Kısıklı'da, Şehzadebaşı'nda... Bu arada gizli polis teşkilatının amansız takipleri sürüyordu. Tutuklamalar, nezaretler, sorgular, işkenceler, zulümler, onun azimli ve şerefli direnişi karşısında eriyip gidiyordu. İstanbul'da bunalıtlılar, Kabakça'ya, oradan Kuşkaya mağarasına... Yine yakaladılar, Toroslar'a gitti. Yıldırımadılar, durduramadılar. "*Bizim hiç duracak zamanımız yok. Ümmet-i Muhammed'in evlatları Cehenneme bir sel gibi akıp giderken, biz onlara seyirci kalamayız. Bu selden ne kütük kurtarır sak kârdır*" diyordu. Vaizlik belgesini iptal ettiler. Hiç orali olmadı. Kendilerince maddî imkânsızlıklarla yoracaklar, ona rahatsızlık vereceklerdi. "*Biz, değil yorgunluk, rahatsızlık, mezara gidiyor dahi olsak okumak, okutmak ve hizmet denince koşmamız gerekir* demişti.

1949'da resmî Kur'an kurslarının açılmasına izin veren kanunla, nizamlı, intizamlı, yerleşik olarak başlayan teşkilatlanmalar, 1950 Demokrat Parti iktidarının getirdiği nisbeten rahat ortamda, hızla inkişaf etti.

Demokrat Parti Dönemi

1950'lerde oluşan serbestlik havası içinde, dinî faaliyetler kısmen rahatlamış ve yavaş yavaş filizlenmeye başlamıştı. Yıllardır dökülen gözyaşları meyvelerini veriyordu. Kur'an kursu formundaki ilk çalışma, 1951 yılında, Konya Lezzet Lokantası sahibi **Mustafa Bey**'in Çamlıca'daki evinin birinci katında başlamıştı. Burada, yeni gelenlere temel dersler veriliyor, bir yandan da ileri seviyedeki ders grupları oluşuyordu. Yine de çileli günlerdi. Aynı yerde yeniliyor, içiliyor, yatılıyor ve ders okunuyordu. Yenilenler de Konya Lezzet Lokantası'nda artan yemekler ve biraz meyve ile sebze... Bütün bu imkânsızlıklara rağmen **Süleyman Efendi**

hazretlerinin yüreğinden yükselen sevgi ve gayret, evlatlarını sarıp sarmalıyor, onları, zorluklara karşı dayanıklı kılıyordu.

Bir gün talebe başkanını çağırmış, yemeklerinin durumunu sormuştu:

"Nasıl evlâdım, yemeklerinizi iştîha ile yiyebiliyor musunuz?"

Talebe başkanı:

"Efendim, yemeklerimiz iyi, iştîha ile yiyoruz. Aramızda para toplayıp sirke vs. aldık, domates salatası yapıyoruz. Böylece yemekler, daha iştahlı yeniyor" deyince, **Süleyman Efendi** hazretleri:

"Bir daha aranızda para toplamayın, ihtiyacınız olursa bana haber verin" diyerek iç cebinden dörde katlanmış bir elli lira çıkarıp başkana uzattı. O, *"Talebeden para alınmaz, verilir"* diyen bir merhametin sahibi ve varını yoğunu İslâm için harcayanlar çizgisinin temsilcisiydi. Cumhuriyet döneminde, dersiâmlık ve vazilik maaşı dahil, devletten aldığı ücretin bir kuruşunu dahi kendine harcamayarak talebelerine sarfetmişti.

Mustafa Efendi'nin evi, yeni yeni katılanlar yüzünden dar gelmeye, yetersiz olmaya başlamıştı. Yeni bir yer arandı ve **Aziz Mahmûd Hüdâyî** hazretlerinin çilehanesinin yanında bir yer bulundu. Buraya, Üsküdar Müftülüğü'ne bağlı olarak ilk resmî Kur'ân kursu açıldığında, takvimler 1952'yi gösteriyordu. Ateş tuşmuştu artık, ışık yükseliyor, buzlar eriyordu.

Okuttuğu talebelerini, Anadolu'nun her tarafına gönderiyor, halkın dinini, diyânetini öğretilmelerini tembihliyor, onları, talebeleriyle irşada davet ediyordu. Anadolu'nun her yerinden sevinçli haberler geliyordu. Böyle bir haber geldiğinde, sohbet ediyor dahi olsa hemen sohbeti keser, kalkar ve şükür namazı kılardı. Evlatlarının gurbet elde, himmet ve gayretle binbir meşakkate rağmen gerçekleştirdiği hizmetler, onun için çok, ama çok önemliydi.

Bir gün **Prof. Asaf Ataseven**, ziyaretine geldiğinde Efendi hazretlerinin arkasında, bazı yerleri işaretlenmiş bir harita gördü ve mahiyetini sordu. O da Anadolu'da evlatlarının Kur'ân kursu açtığı yerlere işaret koyduğunu ve bu işaretlerin günden güne artmasından da çok sevinç duyduğunu anlattı. Evlatlarını, yurdun her yanına, evlâdını askere yollayan bir anne şefkatiyle gönderi-

yor, onlar da efendilerine olan sevgilerinden dolayı hizmet mahallerine severek ve iştiaqla gidiyorlardı. Bolu'da bir gün sonra hizmete dağılacak talebelere, misafir olarak orada bulunan yaşlı bir zât sordu:

"Süleyman Efendi sizi nereye gönderirse göndersin, gider misiniz? Gittiğiniz yerlerde, tanıdığınız yok, cebinizde paranız yok, size yardım edecek kimse yok..."

Talebeler, hiç tereddüt etmeden:

"Nereye olsa gideriz, çünkü Hz. Üstaz bizi yalnız bırakmaz" diye cevap verdiler. Hayretler içinde kalan ihtiyar zâtın:

"Niçin? Siz, Hazret-i Üstaz'ı annenizden babanızdan daha mı çok seviyorsunuz ki gönderdiği her yere tereddütsüz gidiyorsunuz?" sorusuna da talebeler hep birlikte *"evet"* cevabını verince, ihtiyar zât, olanları Efendi hazretlerine anlatır.

Efendi hazretleri, tebessüm ederek:

"Tabii annelerinden de babalarından da çok severler. Çünkü anne babaları, sadece onların bu deni dünyaya gelmelerine vesile olmuştur. Biz ise onları âlem-i ervahtan alıyoruz, dünya, kabir, mahşer ve suâlden geçirip, cennet ve cemal-i ilâhî'ye kadar götürüyoruz" buyururlar.

Valide Sultan... Hayat arkadaşı, dert ortağı, çile ortağı... Hapisler, işkenceler, yokluklar, yalnızlıklar... Hepsine büyük bir metânetle sabretmişti. Çok sıkıldıkları, çok zorlandıkları bir gün: *"Efendim, ne olur biraz dinlenseniz, ara verseniz. Çok yıpranıyoruz"* dediler. Efendi hazretleri, gülümsedi, sefkatle ona baktı ve hiçbir şey söylemedi. O gece **Valide Sultan**, eşini rüyasında gördü. **Süleyman Efendi**'nin dilini koparmışlar ve masaya koymuşlardı. Korkuyla uyandı. Ertesi sabah, o daha hiçbir şey anlatmadan **Süleyman Efendi** hazretleri: *"Gördün ya hanım, hizmeti bir an bırakacak olsak, dilimizi koparırlar..."* buyurdu.

O günden sonra ne çileye, ne eziyete, ne yokluğa tek kelime söylemedi. Kendisine, nezâketinden dolayı, emir sigasıyla bile hitap etmeyen Efendisinin emirlerine harfiyen uydu. Kendi dertlerini unutup, talebelerin sıkıntı ve dertleriyle ilgilenmeye başladı. Yine Efendi hazretlerinin ve talebelerinin sıkıntından bunaldığı bir günde: *"Altmış talebenin bir arada, sıkıntısız ders okuduğunu görürsem, altmış kurban keseceğim"* diyerek nezretti. 1955 yılında,

sadece Çamlıca Kursu'nda yüzaltmış talebenin bir arada ve huzurlu ders okuduğunu görünce, her hafta bir kurban kesip talebelere ikram ettirerek nezrini yerine getirmiştir.

Süleyman Efendi, sadece Anadolu'daki değil, bütün dünya'daki müslümanların dertleriyle dertleniyordu. 1956'da Cezayir müslümanları Fransızlara karşı istiklâl mücadelesi verirken Türkiye hükûmeti beynelmîl mahfillerde Fransızları desteklemiş ve Milletler Cemiyeti'ndeki oylamanın Cezayirli aleyhine neticelenmesinde etkili olmuştu. Bu politika, binlerce Cezayirli müslümanın Fransızlarca katledilmesine, aynı zamanda İslâm ülkeleri nezdinde Türkiye'ye olan itimadın azalmasına sebep olmuştu. O günlerde **Süleyman Efendi**, vaaz ettiği kürsülerden: "*Cezayirli kardeşlerimiz bize, Milli Mücadele sırasında hanımlarının bileziklerini gönderdiler, çeşitli yardımlarda bulundular. Biz yardımda bulunamıyoruz, bari Cezayirli kardeşlerimize dua edelim*" diyerek, gönlünün feryadını aksettirmişti.

Talebe okutması ve diğer dinî hizmetleri bir yana, bu duası bile zamanın muhafazakâr bilinen Demokrat Parti iktidarının işgüzar bürokratları tarafından, rejim aleyhine bir davranış olarak alınmış ve karakollarda sorguya çekilmiştir.

İslâm ışığı, her yeri aydınlatıyordu. "*Rencide olur dide-i huffâş ziyâdan*" hükmü fehvasınca, ışıktan rahatsız olan yarasa-lar, bu ışığı söndürme hesapları yapmaya başladılar. Allah'ın tertibinin en yüce tertip ve en ince hesap olduğunu bilmeden, birtakım tertiplere giriştiler.

Bursa Hadiseleri

Zavallı, birkaç kuruşla kandırılmış, bir avuç ayyaş ve meczup; bunlardan daha da aciz, bunlara bel bağlamış birkaç bürokrat... 1957 yılında Bursa Ulu Camii'nde, hutbe esnasında, tekbirler getirerek hadise çıkarıyorlar. Güya mehdî tarafından gönderilmişler, cihad başlatmışlar ve şeriatı getiriyorlarmış(!). Yakalanıyorlar, karakola götürülüyorlar. Ayyaşlar, karakolda verdikleri ifadede, kendilerinin İstanbul'da bulunan **Süleyman Hilmi Tunahan** tarafından gönderildiklerini ve onun müridânından olduklarını söylüyorlar.

Bu sırada Kütahya'da bulunan **Süleyman Efendi**, polis marifetiyle yakalanıp hapse gönderiliyor. 59 gün, "*Medrese-i Yusufta* hizmet ettikten, oradaki mahkûmlara tebliğ yaptıktan sonra mah-

kemeye çıkarılıyor. **Süleyman Efendi** tarafından gönderildiklerini iddia eden zavallılar, hâkimin, "*Söyleyin bakalım, Süleyman Efendi, burada olanlardan hangisi?*" sorusuna: "*Süleyman Efendi, burada yok*" diye cevap veriyorlar. Onu gösteremiyorlar. Çünkü onu tanımıyorlar. Neticede beraat kararı alınıyor.

Süleyman Hilmi Tunahan hazretleri, yorgun argın ve hastalığı daha da şiddetlenmiş bir halde İstanbul'a döndü. Dönüşünde, dostları ve talebeleri ziyaretine geldi. Ziyaretine gelenlerden biri: "*Efendim, rahatsızsınız, artık dinlenin. Bakın, evlatlarınız yetişti. Bundan sonra hizmeti onlar yürütsün*" dediğinde, bütün yorgunluğuna, hastalığına rağmen celâllenip doğrularak: "*Tekeri patlayan şoför, tamir bitince, kaybettiği vakti kazanmak için daha hızlı gider. Bizim de bu iki aylık kaybı daha fazla çalışarak telâfi etmemiz lâzım*" buyurdular.

Şeker hastalığına rağmen hizmetten ve talebelerinden ömrü boyunca bir an ayrılmadı. Her gün dört vasıtayla, Topçular'a, ileri seviyedeki talebelerini okutmaya gitti. Topçular'ı son teşriflerinde Kur'an-ı Kerim hatmi yaptırdıktan sonra evlatlarına tavsiyelerde bulunmuş, vefatını işaretle: "*Bir daha görüşmemiz mümkün değildir. Görüşmemiz inşaallah rûz-i cezada olur, yevm-i mahşerde olur*" buyurmuştur. Çıkarken, "*Birinizin irşadı için ne çekiyorum, Allah bilir*" dediği evlatlarına, ellerini parçalayarak, yüreğini kanatarak, gözyaşlarıyla ıslatarak, çileli Anadolu toprağından, sabırlı bir bahçıvan titizliğiyle yeşerttiği güllerine, son bir kez daha bakarak: "*Evlatlarımı, dünya gözüyle bir kere daha görmüş olayım*" dedi ve oradan ayrıldı.

Bu hadiseden kısa bir müddet sonra h. 1379 (m. 1959) yılında ebedî âleme irtihal buyurdu...

Vefatı ve Sonrası

Vasiyeti gereği, mübârek naaşının, ceddinden **Fatih Sultan Mehmed**'in yaptırdığı **Fatih Camii**'nin avlusuna defni için gerekli bütün işlemler yapılmış, "*Bakanlar Kurulu Kararı*" çıkarılmıştı. Bu sebeple, binlerce talebesi ve seveni, erken saatlerden itibaren cami avlusunda toplanmaya başlamışlardı.

Tabut alınıp Kısıklı'dan çıkıldığı zaman, Altunizade'ye doğru muazzam bir insan konvoyu uzanmıştı. Tabut, Üsküdar'a götürülecek ve oradan da karşıya geçirilerek dersiâmlara mahsus olan **Fatih Mezarlığı**'nda hazırlanan kabre defnedilecekti.

Bu vaziyeti gören İstanbul Valisi, derhal İçişleri Bakanı **Namık Gedik** 'e telefon ederek bu ihtişam karşısında telaşa düştüklerini ve ne yapacaklarını sorar. **Namık Gedik** de tabutu Üsküdar'dan karşıya geçirmemelerini ve Üsküdar yakasında bir mezarlığa defnettirmelerini emreder.

Cenaze konvoyu Altunizade'ye gelmişti ki önlerine, Üsküdar Emniyet Amirliği'ne mensup polisler ve askeri kuvvetler tarafından barikat kurulduğunu gördüler. Karşıdakiler, kendi tabiri ile *"Karacaahmet Mezarlığı'nda polisin açtığı bir çukura"* gömülmesi için emir aldıklarını, gerekirse zor kullanacaklarını söylediler. Bunun üzerine itirazlar, mücadeleler, mücade edilmesi için faaliyetler yapıldı ise de tesir etmedi. İkindiye kadar beklenildi. Neticede cenaze sahipleri feraset ve dirayetle, hadise çıkarmaktansa, istemeyerek de olsa bu zulme rıza gösterdiler ve cenaze namazı kılınarak Karacaahmet Mezarlığı'na götürüldü. Oraya defnedildi. Cenazenin Fatih'e geleceğini düşünen halk, cenazenin Fatih'e defnine izin verilmediğini öğrenince topluluklar halinde Sirkeci rıhtımına koşuştular. Fakat defin işlemine yetişemeyip ancak definin sonra gelebildiler. Böylece, hayatı boyunca bir türlü rahat vermedikleri **Süleyman Efendi** hazretlerinin naaşına dahi zulmetmekten çekinmediler. Bu hali, bir vesile ile kendisi de: *"Bizim sağlığınımdan korktukları gibi, vefatımızdan da korkacaklar"* şeklindeki ifadesiyle işaret etmişti. Bugün Karacaahmet'teki kabir-i şerif*-fi her gün binlerce talebesi tarafından ziyaret edilip Fatiha okunurken cenazelerini engelleyen habisin cesedi, bilinmeyen bir çukura atılmıştır.

Günümüzde, kendilerinin vazifesi ve irşad salâhiyeti, tamamiyle ve kemâliyle devam etmektedir. Talebeleri de Üstazlarının himmet ve teveccühleriyle, hiçbir yanılsa ve sapmaya meydan vermeksizin, onun bizzat yaşayarak gösterdiği *"Ehl-i Sünnet"* çizgisinde hizmetlerini sürdürmektedirler.

Bugün, ülkenin her ilinde, ilçesinde, köyünde ve hatta sadece Türkiye'de değil, dünyanın dörtbir yanında, yetiştirip gönderdiği talebeleri sayesinde, hizmet, günbegün inkişaf etmektedir. Onun evlatlarına emanet ettiği davayı, kendilerinin bir sözüyle hatırlatarak **Süleyman Efendi**'nin hayatının anlatıldığı bu bölümü noktalamak istiyoruz:

"Bu vazifeleri siz devam ettireceksiniz. Buna mecbursunuz. Bunu yapmadığınız takdirde şu on parmağımı mahşerde yakanız-

da bulacaksınız. En namusait zamanlarda dahi talebe okutmaya devam edeceksiniz. Dağ başında olsanız elinize bir kişi geçse ona Kur'an'ı ve dini öğreteceksiniz."

Süleyman Efendi Hazretleri'nin Şahsiyeti

Onun emeli, Kur'an ilimlerini öğretmek ve yaymanın yanında, Kur'an ahkâmını da yaşatmaktı. *"Benim evlatlarım, İslâm'ın şerefini yaşayarak gösterecekler"* diyerek, onların İslâm'ı özümsemelerini ve yaşayış tarzlarına sindirmelerini arzu ederdi. Etrafına ışık saçıp kendisini tüketen mum gibi değil, hem etrafını aydınlatan aynı zamanda kendi aydınlığını da muhafaza eden ışık misali idi. Hayatla ilgili hususları öğrenmekle kalmayıp, aynı zamanda harfiyen tatbik edilmesini de isterdi. Kendisi, bizzat yaşayarak, Muhammedî bir hayatın nasıl olması gerektiğini talebelerine gösterir, onların da gittikleri yerlerde, sadece *"hâl/söz"* yoluyla değil, *"hâl"* yoluyla da irşadda bulunmalarını ister ve tenbihlerdi. Ders için zaman ve mekân seçmezdi. Ders yeri ne kadar uzak olursa olsun, dersini aksatmazdı. Kısıklı'dan Topçular'a dört ayrı vasıta ile ulaşabilmesine rağmen hiç yüksünmeden gidip geldi. Uyku ve ihtiyaçları dışındaki bütün vakitlerini bu uğurda harcar hatta az uyumalarına rağmen *"Allah bizi az uykuyla kandırsa da keşke daha çok ders okusak"* diyerek, günün tamamını değerlendirmek isterdi.

Süleyman Efendi, dinî eğitim ve tedrisata sürat kazandırmıştır. Eskiden 10-15 yıl süren tedrisatı, Cenab-ı Hakk'ın da lütfuyla, 2-3 senede öğretmiştir. Hayattayken basılmış tek eseri olan *Kur'an Harf ve Harekeleri* isimli küçük risâlesiyle, Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek, aylardan haftalara, hatta günlere inmişti. Kendisi *"Şimdi sürat zamanıdır, tahsili uzatma zamanı değildir"* derdi. Bir süre okuttuğu evlatlarını, Anadolu'nun muhtelif yerlerine gönderir, va'z u nasihatlar ettirir, oradaki müslümanlara Kur'an öğretmelerini tenbih ederdi. Vazifesini tamamlayıp gelenleri, okumadıkları kitapları okuyarak tedrisatlarını tamamlardı. Onun talebeleri bir taraftan ilim tahsil ederken, bir taraftan da tahsil ettikleri ilmi, Ümmet-i Muhammed'in evlâdına öğretirlerdi. Beşikten mezara kadar ilim tahsil etme düsturunu bizzat uygulayarak talebelerine de uygulattı.

Medresedeki, hoca'nın ibareyi okuyup mânâ vermesi ve talebelerin dinlemesine dayalı öğretim metodu yerine, talebelerin önceden çalışarak ibareyi okuma, mânâ verme ve anlatmasına, hoca-

nın da onların eksiklerini tamamlamasına dayalı yeni bir metodla tedrisat yapmıştır. İbareyi, ders halkasında bulunan bütün talebelere sırasıyla okuttuğundan, talebelerinin dikkatini kitaba ve derse yoğunlaştırmıştır. Okumaya başlayacak talebeye "*harf-i cer'e dikkat et, zamiri atlama*" gibi ipuçları verdikten sonra okutur ve onların yaptığı küçük hataları görmezden gelirdi. İbarenin bütünü ve anlatılmak isteneni anlayabilmişlerse, telaffuz ve i'rab hatalarına kızmaz, "*dumanı doğru çıksın yeter*" diye onları teşvik ederek ezbercilik yerine dersin özünü kavramalarına önem verirdi.

Meseleleri izah ederken kaynak gösterir, delilsiz hüküm vermezdi. Şüphesiz ki medreselerdeki 15-20 senelik tahsili, 2-3 seneye sığdırmak, sadece ilmi bir metodla olacak şey değildi. Zülüm ortamında böyle bir başarı, ancak Cenab-ı Hakk'ın bir lütfu ve Varis-i Nebî olmanın bir keremidir.

Talebelerini çok severdi. İlim öğrenme ve talebe sevgisi onda aşk, tutku derecesindeydi. Her talebenin maddî-mânevî rahatsızlıklarıyla ilgilenir, incinmemeleri, örselenmemeleri için elinden gelen gayreti gösterirdi. Birisi rahatsızlanacak olsa kendi elleriyle doktora götürür, ilaçlarını yaptırır, tedavileri ile uğraşır. Asla talebe seçmezdi. Talebelerin arasında zengin-fakir, zeki-kıt anlayışlı ayrımı yapmaz, hepsiyle ilgilenirdi. "*Evinin yolunu bulabil-sin, yeter. Allah'ın izniyle okuturuz*" derdi. Evlatlarının çekingenliklerini, korkularını, onlara olan sevgisini hissettirerek yenmişti.

Dersleri asla sıkıcı değildi. Uzun derslerin aralarında hatıralarını anlatarak talebeleri rahatlatır, dersten soğumamalarını sağlardı. Evlatlarının din ilimleri sahalarında yetişmelerini arzu ettikleri kadar, dünya umuruna da fevkalâde vâkıf olmalarını arzu buyururlardı.

Kendisi gerçek bir beyefendi, bir İstanbul efendisiydi. Tertemiz ve sade giyinişle, davranışlarıyla, vakarıyla, kendisini uzak-tan tanıyan ve hatta tanımayıp ilk defa görenlerde dahi bir hürmet ve ta'zim hissi uyandırır. İstanbul'un işgali sırasında, karşıya geçmek üzere bir vapura binmiş ve vapurun dolu olması sebebiyle ayakta kalmıştı. Yukarıdan, kaptan köşkünden kendisini gören gayr-i müslim kaptan, haber göndererek yukarı gelmelerini istemiş ve "*Siz ayakta kalacak insan değilsiniz, buyurun buraya oturabilirsiniz*" diyerek kaptan köşkünde oturacak yer göstermiş ve uğurlarken de "*Bu vapura her bindiğinizde, gelip buraya otu-*

rabilirsiniz" diye eklemişti.

Kendisini sevenler ve hürmet gösterenler bir yana, kendisine sıkıntı verenlere bile tebessüm ve muhabbetle yaklaşır, mümkün olduğunca gönüllerini alırdı. Evini aramaya gelen polis memurlarına kahve ikram etmesi ve ev halkının yadırgamalarına karşı da *"Onlar memurdurlar, vazifelerini yapıyorlar, yorulmuşlardır"* diye karşılık vermesi, bunun en güzel örneklerindendir.

Yine bir iftar öncesinde, evinin karşısındaki kahvede oturan ve kendisini takiple vazifeli olan sivil polis memuruna giderek *"Oğlum, sen oruçlusun, akşam da yaklaştı, benim arkamdan gel de bizde iftar edersin"* deyip evine davet etmesi, polis memurunu son derece şaşırtmış ve duygulandırmıştı. Daha sonra bu polis, evlatları arasına katılacaktı...

İnsanlara ve bilhassa talebelerine karşı son derece nazik ve müşfikti. Yanında okumak talebiyle Anadolu'dan gelen gençleri biraz bekletmiş ve yanlarına geldiğinde de *"Evlâdım, terli idim, o yüzden geciktim, özür dilerim"* diye gecikme sebebini söyleyerek nezâketini ortaya koymuştur.

Ölçülü ve zekice olmak şartıyla şakayı sever, zaman zaman talebeleri ve aile efradıyla şakalaşır. Hayattaki zorlukları bile tebessümle karşılamasını bilirdi. Dinî tedrisatın yasak olması yüzünden, Kabakça'nın Kuşkaya'sında, kovuklarda talebe okutmaya başlamıştı. Fakat rejim bir türlü yakasını bırakmıyordu. Kendisini sürekli taciz ederek her gittiği yerde bulan ve karakola sevkederek assubay, orada da talebelerine ders okuturken basmıştı. Lâkin o, hem bu tatsız hadiseyle talebelerinin şevkinin kırılmasını önlemek hem de durumun ne derece acı olduğunu ifade edebilmek için assubaya bakmış, gülümsemiş ve *"Evlâdım, sen tazi olsun, dağda tavşan bırakmayacakmışsın"* demişti. İnsan sabrını taşıracak hadiseler karşısında bile sakin bir şekilde geçirir, karşısındakine koz olacak tavırları asla sergilemezdi. En olumsuz şartlarda bile ümitsizliğe düşmez, pes etmeden kararlılığını devam ettirirdi.

Gayeye ulaşmak için her türlü çileye göğüs gerer, asla makam ve mevki hırslı taşımazdı. *"Hizmet muvaffak olsun da bizim yerimiz caminin pabuçluğu olsun"* derdi.

Peygamber Efendimizin örnek hayatını tam mânâsıyla yaşardı. Resûlullah (s.a.v.) Efendimize bağlılığı, Sünnet-i Seniyye'si-

ne olan irtibatı, tarifi mümkün olmayan bir derecede fevkalâdeydi. Çünkü Resûlullah'ın sünnetlerini normal ibadetlerde yerine getirdiği gibi nafile ibadetlere de çok dikkat ederlerdi. Her gece Tehec-cüd namazına mutlaka kalkarlardı. Bunun haricinde Duha ve Evvâbin namazlarını da geçirmezlerdi. Sabah namazından önce ve sonra *Evrâd-ı Bahaiyye* ve *Evrâd-ı Fethiyye*'yi okurlardı. Yani Resûlullah'ın Sünnet-i Şerîfini harfiyen yerine getirmek için can atar, o yoldan ayrılmazdı.

Uzun söztün kıyası, "*kâmil*" bir mürşid ve eksiksiz bir âlim olmanın yanında, muhterem ve muhteşem bir "*insan*" dı...

KAYNAKLAR: Süleyman Efendi'nin Talebelerinden Emekli Müftü Mustafa Özalp'tan alınan şifâhî bilgiler, (Zeytinburnu, İstanbul); Talebelerinden Nurettin Nemengâni'den alınan şifâhî bilgiler, (Tarsus, İçel); Talebelerinden Emekli Vaiz Şükrü Taşkuran'dan alınan şifâhî bilgiler, (İçel); Süleyman Efendi'nin yeğeni Şerif Tunahan'dan alınan şifâhî bilgiler; "Büyük Müceddid İçin Ne Dediler", alınan şifâhî bilgiler, Dizi-Röportaj, Salih Güçlü, *Ufuk Haftalık Siyasi Gazete*; *Son Devrin Din Mazlumlari*, Necip Fazıl Kısakürek, Büyük Doğu Yayınları; Süleyman Hilmi Tunahan Özel Sayısı, *Ufuk Haftalık Siyasi Gazete*, 371. sayı, 15 Eylül 1976; Süleyman Efendi'nin Damadı Kemal Kaçar ile Dizi Röportaj, Nazlı Ilıcak, *Tercüman Gazetesi*, 4-15 Aralık 1989.

OSMAN BÜLENT MANAV-SEYFETTİN KURT

HACI VEYİSZÂDE MUSTAFA KURUCU (R.H)

(ö. 1379/1960)

1886 yılında Konya'da dünyaya gelen **Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi**, kendisi için gerekli olan temel ilimleri tahsilden sonra Meşrûtiyetin son yıllarında Konya'da kurulan İslâh-ı Medâris-i İslâmiyye Cemiyeti'ne katılarak bu cemiyetin Konya'da açtığı İslâm Üniversitesi'nde müderris olarak vazife yapmıştır.

Daha sonra cumhuriyetin ilk yıllarında "*İslâh-ı Medâris-i İslâmiyye Üniversitesi*" kapatılınca kendisi için vazgeçilmez bir insanlık ve müslümanlık vazifesi olarak kabul ettiği eğitim ve öğretim işlerini evlerde ve camilerde sürdürmüştür.

Hem ilmiyyeden hem de sūfiyyeden bir zât olan **Hacı Veyiszâde**'nin hayatında inziva pek yoktur. Hep cemiyetin içinde olmuştur. Halkın içinde akl'a beraber olmanın en özel, en güzel örneğini **Hacı Veyiszâde**'de görmüştü çağdaşları.

Evinden çıktığı andan itibaren önüne gelen herkesi, müslümanları; *"es-selâmu aleyküm"*, gayr-i müslimleri de; *"es-selâmu alâ meni't-tebea'l-hüdâ"* diye selâmlayan, her kesimin gönlünü alan, kendi nefesine fazla zaman ayıramayan, hep başkaları için koşup koşuşturan **Hacı Veyiszâde**, İmam-Hatip Okulu başta olmak üzere Konya'daki bütün hayır kurumlarının daima başında yer almıştır.

Çok büyük bir velî ve çok etkili bir irşâd adamı olduğu halde öylesine sade yaşamış ki Konya'da kendisini sevmeyene, sevemeyene pek rastlanmamıştır. *"Ya tahammül ya sefer!"* vartalarında o, daima tahammülü seçmiştir.

Ömrü boyunca imamlık ve öğretmenlik vazifesini hep birlikte yürüten **Hacı Veyiszâde**, Konya İmam-Hatip Okulu'nun o tarihlerdeki müdürüne iltifat edip ikramlarda bulununca müdürün **Hacı Veyiszâde** hakkındaki raporlarına muttalî olanlar: *"Hocam, siz bu müdüre iltifat ediyor, ikramlarda bulunuyorsunuz ama bu adam, sizin aleyhinize raporlar yazıyor; Maarif Vekâleti'ne, Kemalist değildir diye şikâyet ediyor sizi!"* demişler.

Hacı Veyiszâde, şu cevabı vermiş:

"Hay Allah razı olsun babam, ya Kemalist diye rapor verseydi, o zaman ne yapacaktık? Böyle şeyleri takıntı etmeyin kendinize. Bir mü'minin yetişmesi için bin münâfığın kahrını çekerim ben! İnsan bahçevanıyım ben!"

*Yâr için ağyâra minnet ettiğim ayıp eyleme
Bâğı ban bir gül için bin hâre hizmetkâr olur!"*

Konya İmam-Hatip Okulu'nda bir gün öğrencilerle arasında şu konuşma cereyan etmiş:

"Hocam, geçenlerde Ladik'e gittik, Ahmed Ağa'yı ziyaretet!"

"İyi babam, Rabbim Allah'ım hayırlara vesile eylesin. İyileri ziyaret iyiliğe vesile olur, iyi etmişsiniz! Aferin!"

"İyi ama hocam, Ahmed Ağa bir şey söyledi size, bir şey söy-

ledi bize! Hızır (a.s.) geliyor mu size!"

"Gelmişse ne olmuş? Gelen gelir, giden gider! Size ne bundan? Siz, size düşeni yapmaya bakın! Siz, üstünüze vazife olanı yapın, derslerinize iyi çalışın da siz de hazır olun, Hızır olun!"

5 Şubat 1960 tarihinde dâr-i bekâya irtihal etmiştir. Konya'da Üçler Mezarlığı'nda medfundur.

Yakınlarının ve Tanıdıklarının Dilinden Bazı Hatıralar, Hacı Veyiszâde'nin Güzel Sözleri

Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi, kendi izafi tedbirlerini Allah'ın mutlak takdirine denk düşürmesini bilen bir bilge, ilim ve irfan âbidesi bir şahsiyet. Onu tanıyanlardan onu sorduk:

İrfan, Amel ve Hikmet Âbidesi Bir İnsan

Hacı Veyiszâde'nin torunu Prof. Dr. Mustafa Fayda anlatıyor:

"Ben çocuktum, derinlemesine tanıma, tahlil etme şansım olmadı. Ama yine içindeydim dedemin hayatının. Dedem benim görebildiğim senelerde 24 saati çok enteresan geçen bir insandı. Bizim evimiz, kızının çocukları olduğumuz için aynı ev değildi ama aynı sokağın içindeydik. Sürekli girer çıkardık dedemin yanına. Sabah namazı ve namazdan sonra camide mihrapta yaptığı sohbetle açardı günü. Sonra işrak namazını kılar eve gelirdi. Eğer okullar açıksa bir taraftan derslere hazırlanır, bir taraftan da hafif bir kahvaltı ederdi.

Çok iyi hatırlıyorum. En küçük teyzemiz evdeydi daha o zaman. Dedem gözlüğünü takar, ders hazırlığı yapar, teyzem de elinde fincan... biri boş biri dolu. Onu ona onu ona boşaltarak dedemin aceleyle içeceği çayı içirebilecek hale getirmeye çalışırdı.

Kış günlerinde olurdu bilhassa bu. Sabahla mesai saatleri birbirine çok yakın ya, bir elinde kitap, bir elinde çay fincanı hafif bir kahvaltı eder, çıkardı hemen... Her konuda olduğu gibi ders konusunda da titizdi. Aksatmazdı, bir faytona atlar giderdi."

"Hangi derslere giriyordu hocam?"

"Benim Konya İmam-Hatip Okulu'ndaki öğrencilik yıllarımda dedem Tefsir, Hadis, Kelâm ve Fıkıh derslerine giriyordu. Arapça derslerine de girmiş ilk yıllarda.

Derslerinde çok titizdi, esnetmezdi, uyuklatmazdı. Dudaklarımızı ısırırdık, bir esneme hali falan geldiği zaman kendimizi tutmak için. Derhal yakalardı gevşeme anlarımızda: 'Huysuzlar! Yan gayışları girdiniz yine! Çabuk toparlayın kendinizi!' derdi.

Dedemin boş ve gevşek geçen bir vakti yoktu. Abdestsiz yere bastığını sanmam ki vâki olsun. İki ders arasında boş bir saati varsa o saati içinde; eğer böyle bir boşluk yoksa teneffüslerde derhal abdest tazeler ve bol bol nafilâ namaz kılardı. Bir odası vardı bu işe mahsus, daha doğrusu hademelerin odasında yapardı bunu.

Dedem kendisi çok kılardı ama öğrencilerini nafilâlerle uğraştırmazdı. Hatta şöyle bir şey anlatırlar. Babasını dedemin ziyaretine getiren bir öğrencisi, nafilâden sormuş da: 'Baban dursun' demiş, 'Sen nafilâyile uğraşma! Dersine çalış sen! Ders çalışma farzı dururken nafilâyile uğraşamazsın sen...'

İlim tâlipleriyle bir başka türlü meşgul olurdu dedem. Nesi var nesi yoksa her şeyini, var gücünü ortaya koyardı onlar için. Tâ Islâh-ı Medâris-i İslâmiye'de başlamış, dedemin eğitimciliği. En yasakçı devirlerde bile daima özel öğrencileri olmuş ve onların herşeyiyle ilgilenmiş.

Çok farklı bir tarafı vardı dedemin. Bir şeyi sadece yapmazdı; hem yapar, hem de yaşardı onu. Yaşamadan yaptığı bir şey yoktu. Allah uğrunda, Resûlullah'ın izinde din, iman, kitap, Kur'an, vatan, millet ve insanlık muhabbeti... Çok geniş çerçeveli hatta belki çerçeveler ötesi coşkun bir muhabbet ve bu muhabbet içinde çok yanlı, çok yönlü hizmet... Hayat tarzı buydu onun. Biri-leri yetismeye başlayınca ya da yetişme gayreti içine girince öylesine sevinirdi ki bunu anlatmak, buna bir ifade elbisesi bulmak çok zordur.

Bir gün babam para verdi. Gittim **Elmalılı Hamdi Yazır** merhumun tefsirini aldım. O zamanlar bugünkü gibi setli paket düzeni falan yok. O dokuz cildin yarısını bir koltuğuma, yarısını da öbür koltuğuma kıstırdım eve gidiyorum. 14 veya 15 yaşlarındayım işte. İmam-Hatib'deki öğrencilik yıllarım. Dedemle karşılaştım yolda. Sordu: 'Ne o', dedi. Şöyle sevimli bir kaş göz mimiğiyle:

'Elmalılı Hamdi Yazır merhumun tefsiridir dede!' diye cevap verdiğim zaman yüzünde beliren sevinç parıltısı mı diyeyim,

ışığı mı diyeyim, nuru mu diyeyim... O kadar sevindi ki, o sevinci ifade edebilecek kelime bulamıyorum! Birilerinin yetişme gayreti içine girmesi onu tadından yarıyordu herhalde? Evet, öyle!"

"Öğleye kadar İmam-Hatib'deki dersleriyle meşgul. Öğleden sonra?"

"Öğle namazına malum Aziziye Camii'ne gelirdi. Yine faytonla gelirdi. Namazdan sonra evine gider, yemeğini yer ve kaylûleye yatar. Öğle ile ikindi arasında 1.5 saatlik bir uykusu vardı. Sonra aklınıza gelebilecek her türlü hayır hizmetleri ve sosyal hizmetler faslı başlardı. Dedemin bana göre en hoş tarafı, sosyal hayatın, hapishanesinden hastahanesine, İmam-Hatibinden camiine kadar hepsiyle çok aktif biçimde meşgul olmasıydı.

İnsanların menfaatine olan, faydadarı hâli olmayan her türlü faaliyetin, her türlü hizmetin içinde vardı güzel dedem. Görüşüp konuşmadığı insan yoktu, herkesle diyalog içindeydi. Hiç kimsenin aleyhinde konuşmazdı, söyleyeceği şeyi yüzüne söylerdi herkesin.

İkinci namazından sonra Aziziye Camii'ne yakın bir yerde oturan damadının evine gider, kahvesini orada içerdi. Eğer yapılacak edilecek bir şey, gidilecek bir yer yoksa akşam namazına kadar orada kalırdı. Bazı ziyaretleri orada kabul ederdi.

Dedemin günleri o kadar dolu geçerdi ki. Şimdi meselâ... Gerek okuldaki gerek okul dışındaki eğitim öğretim hizmetleri ve diğer faaliyetleri yanı sıra nişan, düğün, ölüm, doğum hadiseleri, hasta ziyaretleri, fukaraya yardım büyük yer tutuyordu dedemin hayatında. Herkesin, herşeyine koşan bir insandı dedem. Tatili yoktu. Ben, tatil yaptığını pek hatırlamam dedemin.

Herkesle ilgilenir, herkese dua eder, herkese selâm verirdi. Dedemin selâmı meşhurdur biliyorsunuz. Çocuk, kadın, erkek, yaşlı, genç, ölü, diri, önüne gelen herkese selâm verirdi. Hatta öyle ki dedemin bu selâmı çocuklar için bir eğlence meselesi olurdu. Dedem daha onlara selâm vermeden onlar dedeme selâm verirler, dedem de başlarını okşaya okşaya 'aleyküm selâm, aleyküm selâm' der giderdi. Elindeki çerez torbasından çetnevîr dağıta dağıta giderdi. Çetnevîr dediğim de çifte kurutulmuş, çifte kavrulmuş sarı leblebidir.

Bir keresinde dayımla İstanbul'a gitmişler, Galata Köprü-

sü'nden geçiyorlarmış. Dedem yine her zaman olduğu gibi sağına soluna, önüne gelen herkese selâm vere vere yürüyünce herkes birbirine bakışmaya başlamış. Tuhaflarına gitmiş. Dayım: 'Baba' demiş, 'burada selâm vermesek olmaz mı?' 'Niye' diye sormuş dedem. Dayım: 'Bunların içinde müslüman olmayanlar da var, hem pek alan da yok', deyince dedem: 'Olsun babam', demiş 'onlar almazlarsa ben geri alırım selâmımı olur biter. Biz verelim de onlar almayacaksa yine almasın.'

O, bir şeylerin propagandasını yapmazdı. Yapmayı düşündüğü şeyleri yaşırdı."

"Malum bir şeyin propagandasını yapmakla onu bizatihi yaşamak farklı şeyler diyebilir miyiz hocam?"

"Evet! O akşam namazını kıldıktan sonra evine gelirdi. Akşam namazı ile yatsı arasında da yarım saate yakın bir uykusu vardı. Tabi herhangi bir davet olmazsa. Dedem uzanır, anneannem bize gelir, çeyrek saat oturur kalkardı. 'Vakit geliyor, hocayı kaldırayım' der, giderdi. Her gün böyleydi bu.

Yatsıdan sonra da dedem geldi mi erken kalkardı. Gece namazları vardı, teheccüdü vardı. Ta çocukluğundan beri kılarmış teheccüdü dedem. Hatta şöyle bir şey dinlemiştim aileden. Büyük dedem **Hacı Veyis Efendi**, 'Mustafa'yı kaldırayım' diyerekten odasına girdiği zaman dedemi yani **Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi**'yi hep uyanık bulurmuş seccadesi üstünde. Büyük anneme: 'Mustafa bizi geçti mâşâallah hatun!' dermiş. Çocukluğunda oluyor bunlar...

O, erken yatar, erken kalkardı; ama geç giderdi camiye. Bunu özellikle yapıyordu. Sabah namazını erken başlatmayı daha efdal görenler de var. Ama dedem geç başlatmayı efdal görüyordu herhalde. Güneşin doğmasına yarım saat kala falan başlatırdı namazı. Sabah namazından sonra da malum sohbeti yapar ve yeni günü açardı."

Kara Devir

Mânevî değerlerin devrin giyotinleri altında kıyım kıyım kıyıldığı, meydanların darağaçları ormanı haline getirildiği netâmeli yıllar. Allah'ın önce baş, sonra taş ettiği çirkin insanların Nemrutluk devirleri. Dinden, dondan soyunan bir avuç ayıp uşağının efendilerine ihanet ettiği kara günler.

Konya, Devilbaşı Vakıası'ndan yeni çıkmış, cezalı, sıkı denetim ve baskı altında. Dinlerini öğrenmek isteyen çocuklar, hocalarının evinde hırsızlığa gider gibi gidip geliyorlar. Kendilerinden ilim çalınan hocalar, darağaçlarında sallanıyorlar.

İşte o günlerden birinde **Hacı Veyis Efendi** karakola götürülüyor. Suçu insan olmak, müslüman olmak, insanları iki cihanın azizliğine çağırmak, çocuk okutmak! Sorgu, sual, karanlık aydınlık altında gül yüzüne bir şaplak iniyor. Talihsiz bir tokat. Görevlinin eli havada donup kalıyor. **Hacı Veyis Efendi**'nin kendisini tokatlayan görevliye söylediği bir tek cümle var: *"Hakkını helâl et evlâdım, elin acımış olabilir..."* **Hacı Veyis Efendi**'nin bu bilgeliği karşısında âniden şiddetli güneş ışığı altında kalmış bir kardan adam gibi yere yığılıveriyor. Eli havada donup kalan görevli daha sonra da: *"Ben ettim sen etme hocam!"* diyerek eline ayağına sarılırken **Hacı Veyis Efendi**, görevliyi kollarından tutup ayağa kaldırdıktan sonra: *"Zalim olma oğul! Sen de insan evlâdısın! Bu memleket müslümanların memleketidir!"* diyerek karakoldan çıkıp gidiyor.

Hacı Veyis Efendi, tek kuruş ücret almadan hizmet üreten bir bilgedir. Onu yıllar sonra eşi **Muhsine Hanım**, torunu **Ali Ulvi**'ye şöyle anlatacaktır:

"Deden merhum, tam elli sene her işi yaptı. Tek kuruş maaş almadı. Köyde bir tarlamız vardı. O tarlayı ektirir, biçtirir, oradan gelenle geçinirdik. Başka bir şeyimiz de yoktu. Kıt kanaat geçinirdik ama kimseye belli etmez, kimseden birşey istemez, almazdık. Hep verirdi, verebildiğince verirdi. Deden merhum işte böyle bir insandı oğul! Kabri cennet olasıca bir gün: 'Efendi' dedim, 'havalara yüzümü eğdi. Kış geliyor bana entarilik bir pazen alsan...' 'İnşâallah', dedi. Parası olmayınca 'inşâallah' der başka bir şey söylemezdi rahmetli. Bir iki gün geçti bir daha söyledim. Yine: 'İnşâallah', dedi. Bir kaç gün sonra bir daha söyledim. Yine 'inşâallah' deyince ağzından şu çıkmıştı. 'Efendi bu mahallenin hakkında hiç mi utanma yok? Hiç düşünmezler mi bu hocaefendinin bir evi var, barkı var, çoluğu var, çocuğu var, ne yapar, ne eder diye? Bu hocaefendi beş tane çocuk büyüttü, ne yerler, ne içerler, ne giyerler diye hiç mi akıllarına gelmez?"

Aman efendim ne demişim. Deden merhum, kabri cennet olasıca bir öfkelenildi bir öfkelenildi! Hiç öyle kızdığını görmemiştim: 'Muhsine, Muhsine' dedi. 'Aman ağzındaki tükürüğü yutayım

deme, yutma tükür! Bu söz karnına gitmesin. Eğer ağzından çıkan bu söz Beyşehir Gölü'ne düşse göl zehirlenir, balıklar ölür. Tükür o sözü çabuk, yutma! Tevbe et, istiğfar et! Ben boynumu büküp istiğfar çekmeye başlayınca sesi yumuşadı. Mesele ne olursa olsun kırmayı sevmezdi. Yanık bir sesle: **'Muhsinel Benim mahallemdeki cemaat, doğudan gelen muhacirlerdir. Ben elimden gelse hicret edip gelen bu insanlara maaş bağlarım. Ben onlardan nasıl bir şey umarım?' dedi.**"

Zor Yıllar

Fazilet ve hamiyetlerine pâyân yoktu. Gece demiyor, gündüz demiyor boyuna insaniyete İslâmiyet taşıyacak güzel insan yetiştirmeye uğraşıyorlardı. Islâh-ı Medâris yüz güldürüyordu. Müderrisler dirayetli, talebeler pek gayretliydi. O günlerde devrin tek hâkimi, astığı astık, kestiği kestik Zeval Paşa, Konya'ya gelmişti. Gelip gördüğü, incelediği yerler arasında Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye de vardı. Zeval Paşa'ya Islâh-ı Medâris'i genç müderris **Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi** gezdirmişti. Paşa, bu inceleme sırasında dershanelere de girerek talebelere birbirinden zor sorular yönelmiş, talebeler de hiç beklenmeyen çok güzel cevaplar vermişti. Paşa ve beraberindeki heyetin gidişinden sonra **Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi**, Islâh-ı Medâris Rektörü **Ziya Efendi**'ye: *"Talebe-i ulûm evlatlarımızı bir görmeliydiniz hocam"* dedi. **Ziya Efendi**, biraz huzursuz ve derin endişe içinde **Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi**'yi dinliyordu. *"Ne oldu, ne oldu?"* diye sordu. **Hacı Veyiszâde**: *"Aman hocam, neler olmadı ki?.. Soru yağmuruna tuttular; fakat çok güzel, çok isabetli cevaplar verdi bizimkiler"* dedi. **Ziya Efendi**: *"Eyvah Mustafa, eyvah!"* dedi; *"Keşke tutup pörsüp büzükseler de iyi cevap vermeselerdi!"* **Hacı Veyiszâde** hayretini gizleyemedi. *"Niye hocam?"* Şimdi gider kapatma emrini gönderir o herif, göreceksin. **Hacı Veyiszâde**, **Ziya Efendi**'nin yüzündeki derin endişeyi işte o anda çözebilmişti. Gerçekten de bir süre sonra Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye resmen kapatılmış ve din ve dünyayı bütünleştiren İslâmiyet'in her türlü-sü yasaklanmıştı.

Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi o günlerde: *"Medreseleri kapatanların kapıları kapansın!"* Medreseleri kapatanların kapıları kapansın! diye çok yanıp tutuşmuştu. Artık ne kadar süreceği bilinmeyen bir fetret devri başlamıştı ama bu yangın içinde çok çocuk okutmuştu **Hacı Veyiszâdeler**.

İkinci Câhiliye devri, güzel insanlara nefes aldırmıyordu. Meydanlar darağaçlarıyla doluydu. Din ve dünya bütünlüğünü savunan, gizli saklı çocuk okutanların kimisi ipe gidiyor, idam ediliyor; kimisi de hapiste, nezarete işkence görüyordu.

31 Mart Vakıası, Arnavutluk İsyanı, Trablusgarb İsyanı, Yemen, Balkan savaşları, Birinci Dünya Harbi, işgal yılları, Milli Mücadele, İmparatorluğun sonu, hilâfetin ilgası, Cumhuriyet, devrimler derken, yıllar yılları kovalayıp gitmişti. Yıllar, akıp geçerken çok şeyleri de yıkıp götürmüştü.

Yurdumda Garip Oldum

Yıl 1930'du. Hacı Veyis Efendi'nin küçük oğlu **İbrahim Efendi**, bu kara devir içinde çatlama noktasına geldi. Haftanın birkaç gününü evde, birkaç gününü de hapiste geçiriyordu. Artık zorlanmaya başlamış, bütün sabır ve takati, ya tahammül ya sefer noktasında düğümlenmişti. Bu darlanma içinde oğlu **Ali Ulvi**'yi Mısır'a, Ezher'e göndermeye karar verdi. "Oğlum" dedi **Ali Ulvi**'ye... "Benim aşkım sizi okutmak, seni Mısır'a göndereceğim. Hem de Ezher'e!" **Ali Ulvi**, babasının bu kararından ötürü hem sevindi hem üzüldü. Kekremsi buruk bir mutluluk duygusu, yanık yüreğini yaladı geçti. Zira kendi öz yurdunda parya kalmanın neticesiydi bu. O günlerde **İbrahim Efendi**'nin bu kararından haberdar olan Konya âyanından **Hacı Mehmed Ağa**, **İbrahim Efendi**'ye: "Hocam, yarın akşam bize buyurun" dedi. **Hacı Mehmed Ağa**, **İbrahim Efendi**'ye uğurlama ziyafeti çekecekti. Ziyafete Konya'nın önde gelen bütün âlimleri davetliydi. Aralarında müfessir **Çelikzâde Mehmed Vehbi Efendi** de vardı. Ertesi gün yemekten sonra **Hacı Mehmed Ağa**, **İbrahim Efendi**'ye: "Hocam, maaile hicret ediyormuşsunuz... Nereye gidiyorsunuz? Memleketin size ihtiyacı var? Sonra bir de şu... Ben hacca gittim. Bugünlerde Hicaz'da muazzam bir fakirlik var; sanatınız yok, mesleğiniz yok. Ne yapacaksınız orada, ne yiyip ne içeceksiniz" deyince **İbrahim Efendi** yanık, buruk, kırık bir sesle: "**Hacı Mehmed Ağa**" dedi. "Yurdumda garip oldum yahu! **Mehmed Akif**'in iki mısraı var:

Görünmez âşina bir çehre olsun reh güzârımda
Ne gurbettir çöken İslâm'a, İslâm'ın diyârında!

Sadece İslâm'ın diyârında değil, evimde de garip oldum ben.

Oğlumu okutmak istiyorum, okutamıyorum. Bütün mel'anet serbest. Zaptiye'nin işi gücü beni takip etmek. Üç gün evde, dört gün nezarete kalıyorum her hafta! Bir tarlam vardı onu sattım, ailemin zinetini sattım, onlar bitinceye kadar bunları okutacağım. Biterse su satacağım, huccâca su taşıyacağım, hamallık yapacağım. Kalbi kırık, hayalleri yanık İbrahim Efendi böyle söyleyince Mehmed Vehbi Efendi: "Hacı Mehmed Ağa, bu hale gelmiş imana aşk derler, aşk. Bunun önünde durulmaz, bırakın gitsin de yavrularını okutsun. Benim iki oğlum var, ikisi de câhil kaldı. Biri tüccar oldu, birisi hukuk mezunu... Kitaplarım hangi mezatta satılacak, onun gamını çekiyorum şimdi."

Bu aşk, bu gayret, bu hamîyyet ve samimiyetin gayreti İbrahim Efendi'nin suçu, tek suçu okutmak! Çocuk okutmak! Talebe okutmaktır!

İbrahim Efendi, Medine'ye gitmiş temiz ravzada serinlemişti ama doğup büyüdüğü memleketin ahvâlini de yüreğinde taşıdığı için gamdan, kederden azâde bir hayat sürememişti.

Bu arada Zeval Paşa dönemi sona ermiş ama Isfenks Paşa dönemi başlamıştı. Resmî terör azalmadan hatta artarak devam ediyordu.

Devrinin Dahiliye Vekili'nin imzasıyla bir tamim gelmişti bütün gazete ve dergilere... Allah'tan ve ahlâktan bahsetmek resmen yasaktı. İşte bu sosyal ve siyasal yangınlar içinde Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi, Konya'da kardeşi İbrahim Efendi'nin bıraktığı boşluğu da doldurmaya çalışarak geceyi gündüze, gündüzü geceye katarak yangının çekirdeğinde bir gülistan kurma gayretiyle çırpınıyordu.

Bir Kalpten Bin Kitap Çıkar

Bir sohbet sırasında Mehmed Ali Beşdal, Hacı Veyiszâde'ye bir teklif yaptı: "Hocam" dedi. "İlimde, bilimde, irfanda bir deryasınız. Ne olur, bir kitap yazsanız da bunun birazını da olsa kağıt üzerinde bıraksanız?" Hacı Veyiszâde, önce şöyle bir espri yaptı: "Bilmiyor musunuz? Benim yüzlerce hatta binlerce eserimin olduğunu!"

M.Ali Beşdal: "Bilmez olur muyum hocam, yetiştirdiğiniz ve yetiştirmekte olduğunuz kıymetli talebelerinizden elbette haberdarım. Ancak kitap yazmadınız" deyince Hacı Veyiszâde, söz yu-

mağını şu özlü cümleyle bağlayıverdi:

“Bir kalpten bin kitap çıkar; fakat bin kalpte bir kitap bulunmaz...”

Yeğeni Şair Muharrir Mütefekkir Ali Ulvi Kurucu'nun Hacı Veyiszâde'nin Vefatı Dolayısıyla Kaleme Aldığı Şiir

Derânî bir visâl aşkıyla gel zâir bu dergâha
Büyük ârif bu yerden nur olup yükseldi Allah'a.
O lâhûtî güneş artık ufuklardan gurub etti
Vefâsız mâsivâlardan nihayet el çekip gitti
Garib öksüz kalan iklim değildir sade bir Konya
Bu eşsiz matem hüzünü ile yanmış bütün dünya
İbadethaneler, mihrab ve minberler yetim oldu
İlahî neş'eler, kudsî emeller büsbütün soldu
Kan ağlar hep büküp boynuyla rengârenk açan güller
Ne muhrik besteler inşad eder kabrinde bülbüller
Ölümsüz yâdı bâkîdir yaşar her an gönüllerde
Mübârek tatlı siması gülümser sanki her yerde
Gönüller fetheden ulvî mücâhid burada medfundur
İlâhî bin tecellinin temaşasıyla memnundur
Likâullah'a ermiş lutf-u Rabbânî Veyiszâde
Bütün envâra müstağrak kesâfetlerden âzâde

KAYNAKLAR: Mustafa Özdamar, Hacı Veyiszâde, İst. 1993.

MUSTAFA ÖZDAMAR

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ (R.H) (ö.1379/1960)

Bediüzzaman'ın hayatını yazmak, 19 ve 20. yüzyıl Türk-İslâm tarihini yazmak gibidir. Zira o, Tanzimat ve Meşrutiyet'i ile Osmanlı döneminde, tek parti ve çok partili şekli ile Cumhuriyet döneminde yaşamış, üstelik her dönemde etkili rol oynamış bir şahsiyet, bir ilim, fikir, cihad ve irşad adamıdır.

Yirminci asrın bitmek üzere olduğu bir dönemde 19. yüzyıl uzak bir mazi saymak doğru değildir. Zira asrımızı ilgilendiren ve

zihinleri meşgul eden meselelerin esasını 19.yüzyılda bulmaktayız. İçinde bulunduğumuz zamanı anlayabilmek için dünü yani geçtiğimiz asrı incelemek gerekir. Sadece İslâm dünyasının değil, genel olarak dünyanın da en dehşetli sarsıntılara maruz kaldığı bu dönemleri yaşayan, gözlemleyen, Kur'ân'ın ışığı altında inceleyen ve aksiyonunu ortaya koyan doksan yıllık bu bereketli hayattan yeni nesillerin alacağı büyük feyizler olduğu muhakkaktır.

Doğumu ve Yetiştirilmesi

Said Nursî, 1290/1873'te Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Nurs köyünde doğdu. Babasının adı **Mirza**, annesinininki **Nuriye**'dir. Ağabeyi **Molla Abdullah**'ın ilim tahsil etmesinin kendisine kazandırdığı itibara imrenerek dokuz yaşında Tağ köyünde **Muhammed Emin Efendi**'nin medresesinde öğrenime başladıysa da çok geçmeden Nurs'a döndü ve haftada bir gün gelen ağabeyinden temel bilgileri öğrenmekle tahsilini devam ettirdi. Öğreniminin en verimli safhası, onbeş yaşındayken 1888'de **Muhammed Celâli**'den ders aldığı üç aylık devredir. O zâttan **Molla Câmî**'den nihayete kadar, ortalama on yılda okutulan bütün metinleri üç ayda okuyup diploma aldı. Kitaplardan sadece anahtar bilgileri öğreniyordu. Alet ilimlerini kapsayan bu öğrenimin ardından, sıcağın kavrulmuş toprağın suyu yutması gibi temel ilimlere yöneldi. **Usûl**'den **Cem'ül-Cevâmi'**, **Kelâm**'dan **Şerhü'l-Mevâkıf** gibi ağır metinlerden günde ortalama iki yüz sayfalık bir kısmı anlayarak okuyordu. Bu sıralarda Şirvan'daki ağabeyinin yanına gittiğinde icâzet aldığını söyleyince o inanmamış, sıkı bir sınamadan sonra küçük kardeşinin kendisini geçtiğini görerek talebelerinden gizli bir şekilde ondan ders almaya başlamıştı.

Siirt'te **Molla Fethullah** da imtihan sonucunda onun başarısını tesbit etti, yanında bulunduğu bir hafta içinde, günde bir-iki saatlik meşguliyetle **Sübkî**'nin **Usûl-i Fıkh**'a dair **Cem'ül-Cevâmi'** eserini ezberlediğini görünce "*Zekâ ile hafıza kuvvetinin ifrat derecede bir kimsede bir araya gelmesi nadirdir*" deyip hayretini belirtti ve kitabına şu cümleyi yazdı:

قَدْ جَمَعَ فِي حِفْظِهِ جَمْعَ الْجَوَامِعِ حَبِيبَةً فِي جَمْعَةٍ (Cem'ül-Cevâmi' kitabının tamamını bir haftada ezberlemiştir). Sonunda üzü, Siirt, Bitlis gibi bölge valilerinin, onu korumaya mecbur kalacakları boyutlara vardı.

Tillo'da **Kubbe-i Hasiye** türbesinde inzivada **Kamus-ı Muhit**'i ezberlerken bir gece **Abdülkâdir Geylânî**'yi rüyasında görür. "*Git, Miran aşireti reisi Mustafa Paşa'yı hidâyete davet et; zu-*

davet et; zulümden vazgeçip namaza, emr-i ma'rûfa başlasın" der. **Molla Said**, derhal Miran aşiretine doğru Tillo'dan hareket eder. Büyük bir cesaretle tebliğini yapar. Paşa, onu öldürmeye kalkar; fakat sonunda yola gelir.

Bir süre Mardin'de ikamet eden **Molla Said**, çok genç yaşta içtimâî ve siyasî hadiselerle ilgilenmeye başlar. Kendisinden endişelenen Mardin mutasarrıfı onu, muhafızlarla kelepçeli olarak Bitlis Valiliği'ne sevk ettirir. Namaz kılmak için kelepçelerinin çözülmesini ister. Jandarmalar kabul etmeyince kendisi açar. Jandarmalar, bu hali kerâmet addedip hayretler içinde kahrılar; özür dileyip her türlü hizmete âmâde olduklarını söylerler. İleriki yıllarda **Bediüzzaman**'a: *"Kelepçeleri nasıl açtın?"* diye sorulunca *"Ben de bilmiyorum, olsa olsa namazın kerâmetidir"* diye cevap vermiştir.

Bitlis'te vali ile bazı memurların içki âlemi yaptıklarını öğrenince emr-i ma'rûf yapar. Önce hiddetlenen vali, az sonra onu geri çağırarak, *"Herkesin bir üstadı vardır. Artık benim de üstadım sensin"* der. İşbu **Vali Ömer Paşa**, ona sarayında yer ayırır, ısrarla iki sene misafir eder; kızı ile evlendirme isteğini **Bediüzzaman** kabul etmez.

Bir gün meşhur şeyhlerden **Muhammed Küfrevî**'nin kendisine beddua ettiğini işitince onu ziyaret eder. **Küfrevî** hazretleri kendisine iltifat edip teberrüken ders verdi ki **Said**'in bir hocadan okuduğu en son ders budur. Böylece o haberin asılsız olduğu da ortaya çıkar.

Daha sonra **Molla Said**, Van Valisi **Hasan Paşa**'nın daveti üzerine 1893'te onbeş yıl sürecek olan Van ikametini başlattı. Burada öğretim ve irşad hizmetini yaparken hükûmet görevlileri ve muallimlerle de temasta bulundu; geleneksel Kelâm ilminin, İslâm akâidini yeni dünya şartları karşısında açıklamaya yetmediği kanaatine vardı ve fen bilimlerini öğrenmeye koyuldu. Coğrafya, Matematik, Fizik, Kimya, Jeoloji, Astronomi, Biyoloji, Tarih ve Felsefe'ye dair kitapları, o ilimlerin uzmanlarıyla konuşacak derecede öğrendi.

Molla Said, kendisine has bir öğretim usûlü geliştirdi. İlim ehli ona *"Bediüzzaman"* lakabını vererek değişik özelliklerini ifade etmek istediler. Bulunduğu ortamda yaşayan âlimlerden, şu yönlerde farklı bir tutumu vardı:

1- Maaş ve hediye kabul etmiyordu. 2- Kendisine sorulan tüm sorulara cevap verdiği halde ilim ehlinde hiç kimseye soru sormuyordu. 3- Talebelerini de zekât ve hediye kabulünden men ediyordu. 4- Dünyada mücerred kalmak istiyor; ev, bark, eşya, aile kaydı altına girmiyordu.

Günün birinde **Vali Tahir Paşa**, bir gazetede ki şu müthiş haberi kendisine gösterir: İngiltere Sömürgeler Bakanı **Gladston**, mecliste Kur'an'ı gösterip "*Müslümanları bu kitaptan uzaklaştırmadıkça onlara tam hâkim olamayız.*" demiştir. Bu dehşetli haber, **Bediüzzaman**'ın şahıkasına ulaşmış olan iman heyecanında dalgalanmalar meydana getirerek; "*Kur'an'ın sönmez ve söndürülemez mânevî bir güneş olduğunu dünyaya isbat edeceğim ve göstereceğim!*" der.

Fen bilimleri adına Batı'dan gelecek dalâletlere karşı koymak gayesiyle kurulmasını ideal edindiği üniversiteyi Van veya Diyarbakır'da açmak düşüncesiyle 1896'da İstanbul'a gitti. Netice alamayınca aynı maksatla 1907 yılında İstanbul'a ikinci defa gitti. Kısa zamanda İstanbul'da şöhreti yayıldı. Dinî ilimler alanında sorulan her soruya ikna edici cevaplar verdiğine dair - o zaman üniversite öğrencisi olup bizzat kendisine soru soran **Hasan Fehmi Başol** (Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi ve Başkanı), **Ali Himmet Berki** (Yargıtay Başkanı) gibi - birçok şahid vardır.

Hilâfet merkezinde siyasi temaslarla İslâm'a hizmet eden **Bediüzzaman**, gazetelerde, meydanlarda, kürsülerde sık sık görünüyordu. Meşrutiyetin ilanından sonra bazı arkadaşlarıyla İttihad-ı Muhammedî cemiyetini kurdu. Bütün müslümanları üyesi sayan bu cemiyet, hızlı bir gelişme kaydetti. Geldiği ileri sürülen "*Hürriyet*"in şer'i sınırlar çerçevesinde kalması için gayret gösteriyordu.

Tanin, *İkdam*, *Serbesti*, *Mizan*, *Şark ve Kürdistan*, *Volkan* gibi çeşitli gazetelerde yazıyordu. Devrin siyasi şartları içinde ve kaygan siyaset zemininde, geleneksel Saltanat idaresinin devamının zor olduğunu düşünüyor, bundan dolayı meşrutî idareyi bir çare olarak görüyordu. "*Eski hal muhal, ya yeni hal ya izmihlâl*" diyordu. **Saîd Halim Paşa**, **Babanzâde Ahmed Naîm**, **Filibeli Ahmed Hilmi**, **Mehmed Âkif**, **Elmalılı M. Hamdi** gibi birçok İslâmcı ilim ve fikir adamı da böyle düşünüyorlardı. Fakat çok geçmeden İttihat ve Terakki hükûmetinin, daha çok menfi tesirler altına girdiğini görünce doğru bildiğini söylemekten geri durma-

mıştır. Bu arada 31 Mart hadisesi oldu; birçok hoca arasında o da tutuklanıp idam istemiyle yargılandı. Sıkı Yönetim Mahkeme Başkanı Hürşid Paşa'nın: "*Sen de Şeriat istemişsin öyle mi?*" sorusuna şu cevabı verdi: "*Şeriatın bir hakikatına bin ruhum olsa feda etmeye hazırım. Zira Şeriat, sebeb-i saadet ve adalet-i mahz ve fazilettir. Fakat ihtilâlcilerin istediği gibi değil!*" Kendisine yapılan ithamlara karşı yaptığı uzun savunma, daha sonra iki defa tab edilmiştir. Cesurca müdafaası neticesinde idam beklerken beraat etti. Mahkeme heyetine teşekkür etmeksizin mahkemeden çıktı. Beyazıd'dan Sultanahmed'e kadar kendini izleyen bir halk kitlesi önünde "*Zalimler için yaşasın Cehennem!*" nidasıyla ilerledi. İsyan eden sekiz taburu itaate sevk ettiği sabit olunca Sıkı Yönetim Mahkemesi, onun isyana katılmadığını anlamış ve beraat ettirmişti.

Bu olaydan sonra İstanbul'da fazla kalmaz; 1910 yılında Van'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılır, Batum yoluyla Van'a giderken Tiflis'e uğrar. Tiflis'te Şeyh San'an tepesinde bir Rus polisi ile ilginç bir konuşması olur. İslâm'ın geleceğinden ümitli olduğunu ifade etmesi üzerine Polisin, çağdaş müslümanların esir, zayıf ve fakir olup varlık göstermelerinin imkânsız olduğunu söylemesine karşılık verdiği şu kerâmetli cevap, 1990'lı yıllardan sonra meşhur olmuştur: "*Müslümanlar tahsile gitmişler: İşte Hindistan, İslâm'ın kabiliyetli bir evlâdıdır, İngiliz lisesinde okuyor. Mısır, İslâm'ın zeki bir mahdumudur, İngiliz Mülkiye mektebinden ders alıyor. Kafkas ve Türkistan, İslâm'ın iki bahadır oğullarıdır, Rus harbiyesinde talim ediyorlar.*" ⁽¹⁾ Daha sonra Van bölgesini dolaşarak ilmi ve içtimai konularda etrafı aydınlatır. Gezileri esnasında kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplar, *Münâzarat* adlı bir kitapta toplanmıştır.

1911 kışında Şam'a gittiğinde orali bazı âlim dostlarının ricası üzerine Ümeyye Camii'nde tarihi bir hutbe verdi (bu hutbenin Arapça orijinali küçük bir kitap halinde iki defa yayınlandıktan sonra bizzat müellif tarafından Türkçe tercümesi de yayınlanmıştır). Bu hutbede, İslâm dünyasını geri bırakan etkenlerin şunlar olduğunu tesbit eder:

1- Yeis. 2- Toplum hayatında sıdkın (doğruluğun) ölmesi. 3- Düşmanlık arzusu. 4- Mü'minleri birbirine bağlayan mânevî bağları bilmemek. 5- İstibdat (Baskı). 6- Şahsî menfaat peşinde koş-

(1) Nur Talebeleri'nden bir hizmet grubu, 1995 yılında Tiflis şehrinde bir özel lise açmışlardır.

ma.

Bu hastahkların ardından tedavi yollarını da göstermektedir. Bu hutbenin bir yerinde, 50 sene sonra gelecek nesillere hitab ettiğini söyler ki, Yirminci asrın son üçte birinde onun eserlerinin daha büyük bir yayılma göstermesi, bu hitabın tam yerinde olduğuna delil teşkil eder.

1913 yılında, Van'da kurmayı planladığı üniversite için devlet, ondokuz bin altın tahsis ettiyse de şimdiki üniversite kampüsünün de yerleştiği Edremit semtinde temeli atılan üniversite, I. Dünya Savaşı sebebiyle tamamlanamadı.

1915 yılında cihad fetvasına beş âlimden biri olarak imza attı. Fetvayı Kuzey Afrika'da dağıtıp Van'a döndü. **Bediüzzaman**, fiili olarak da cihadın içindeydi. Kafkas cephesinden sonra Van tarafına geçip Doğu Anadolu savunmasına katıldı. Çoğunu talebelerinin oluşturduğu gönüllü milis kuvveti, beş bin kadar askerden meydana geliyordu. Bir yandan bu alaya kumanda ederken fırsat buldukça at üstünde talebelerinden **Molla Habib'e İsharatü'l-İ'caz** tefsirini Arapça olarak yazdırıyordu. Bitlis müdafaası esnasında birliğinden üç talebesiyle kalıncaya kadar çarpıştı. Sonra yaralı bir vaziyette esir düşüp Sibirya'daki Kosturma'ya gönderildi.

Bir gün esir kampını teftişe gelen Rus Başkumandanı **Nikola Nikolaviç**'in önünde herkes ayağa kalkarken o kalkmadı. Sebebi sorulunca "*Ben İslâm âlimiyim. İmanlı kimse gayr-i müslime kıyam etmez*" cevabını verdi. Kumandan idamını emretmişken **Bediüzzaman**'ın son arzusu olan iki rek'âthk namazından sonra emrini geri aldı. Bu hadiseyi kendisi anlatmamış, esir kampında beraber kaldığı bazı zâtların tanıklığına dayanarak tarihçi **Abdurrahim Zapsu** (*Ehl-i Sünnet Mecmuası*, 1948, c.2, sayı: 46) yayınladıktan sonra tasdik etmiştir. Komünizm ihtilali ile sarsılıp bölünen Rusya'nın karmaşıklığından faydalanarak dört yıl süren esaretten firar ile kurtulup Petersburg, Varşova, Viyana yoluyla 1334 yılında İstanbul'a dönmeye muvaffak oldu.

Dünya savaşından sonra, 1918 yılında kurulup Osmanlı Devleti'nin en yüksek din kurulu durumunda olan Dar'ül-Hikmeti'l-İslâmiye üyeliğine orduy-ı hümayun adayı olarak tayin edildi. Bu kurulda **Elmahlı M. Hamdi (Yazar)**, **İzmirli İsmail Hakkı**, **Şeyh Saffet (Yetkin)** gibi zâtlar üye olup **Mehmed Akif** de kuru-

lun genel sekreteriydi.

Harbin sonuna doğru İngiliz siyasetinin iç yüzünü ortaya koyan *Hutuvât-ı Sitte* adlı risâlesini yayınladı ve İstanbul'un her tarafına dağıttırdı. İngilizler 1920 yılında İstanbul'u işgal edince bu risâle, İngiliz Başkumandanına gösterildi ve Bediüzzaman'ın bütün kuvvetiyle aleyhte bulunduğu kendisine ihbar edildi. Kumandan onu idam etmeye niyetlendiyse de böyle bir hareketin, Doğu Anadolu'da büyük bir kargaşaya ve İngiliz aleyhtarlığına sebep olacağı yönündeki uyarıları dikkate alarak bu kararından vazgeçti.

İşgal döneminde İngiltere Anglikan Kilisesi baş papazı, İslâm hakkında kapsamlı altı soru hazırlamış ve yetkili din âlimlerinin cevaplarını istemişti. **Elmahlı Muhammed Hamdi Yazır, Abdülaziz Çavuş** gibi birkaç zât, küçük bir kitap çapında cevaplar hazırladılar. **Bediüzzaman** ise *"Ben onlara bir tek kelimeyle bile cevap vermem. Cevabım tükürüktür"* deyip bu tutumunun sebebini şöyle açıklamıştır: *"Çünkü zalim devletin, ayağını boğazımıza bastığı dakikada, papazlarının mağrur bir eda ile suâl sormasına karşı yüzüne tükürmek lâzım gelir."* Bu cevap, onun farkını ve mizacını gösteriyor. Üstad, bu kişilerin maksatlarını keşfedip: *"İşte biz, adamı böyle yeneriz. Şayet sizin dininiz hak olsaydı bu perişan vaziyete düşmezsiniz. Şimdi bizim üstünlüğümüzü anlayın bakalım!"* dercesine bu soruları yönelttiklerini keşfedip bu ağır cevabı vermişti.

5 Mart 1920'de Hamdullah Suphi, V. Ebuzziya, Mazhar Osman, F. Kerim Gökay, Süheyl Ünver, M. Şekip Tunç ve Hakkı Tarık Us ile Yeşilay'ı kurdu. 1921 yılının Ocak ayında İskilipli Atıf, Mustafa Sabri, Ermenekli Saffet efendilerle Müderrisler Cemiyeti'ni kurdu.

Anadolu'da başlatılan İstiklâl hareketini destekledi. **Şeyhül-İslâm Dürrizâde**'nin bu hareket aleyhindeki fetvasının, esaret altında verilmiş olduğundan geçersiz olduğunu belirtti. İstanbul'daki önemli ve başarılı hizmetlerinden dolayı Ankara hükûmeti, onu Ankara'ya davet etti. *"Ben tehlikeli yerde mücadele etmek istiyorum"* diyerek bu teklifi kabul etmedi. Zaferden sonra 9 Kasım 1922'de davet tekrarlandı ve bu defa kabul etti. Meclis'te, resmî karşılama töreni yapılmasına dair karar çıktı. Mebusların dinî yönden lâkayd olduklarını görünce 19 Ocak 1923'de üç sayfalık bir beyanname dağıtarak onları uyardı. Namaz kılanlara alt-

muş mebus daha katıldı. Namazgâh olan küçük bir odayı, büyük bir mescid haline getirtti. İdealindeki üniversiteyi gündeme getirdi; 163 milletvekilinin oyu ile bu iş için yüzelli bin banknot ödenek ayrıldı.

Bediüzzaman, İslâm âleminde bir diriliş olacağına dair kuvvetli ümidi sebebiyle Ankara'ya gelmişti. Gençliğinden bu yana tüm çabaları hep bunun içindi. Siyasî açıdan bu yöndeki son teşebbüsü, Ankara'da oldu. Fakat karşısına kuvvetli engeller çıktı.

Bir gün Meclis'te, **Mustafa Kemal Paşa** ile iki saat kadar başbaşa görüşmüş; yapılacak inkılâbın Kur'an'dan kaynaklanması gerektiğini, Avrupalıları taklit etmenin doğru olmayacağını anlatmıştı. **Mustafa Kemal**, **Bediüzzaman**'ın nüfûzundan istifade etmek için ona mebusluk veya vaktiyle Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'de olduğu gibi Diyanet'te âzâlık veya Şark Umûmî Vaizliği'ni teklif eder. Fakat **Bediüzzaman** kabul etmez. Meclis'teki ortamı da değerlendirerek siyaset alanında yapacağı bir şey kalmadığını düşünür; Van'a gidip Erek dağında bir mağarada inzivâya çekilir. Bu düşünce, aslında başka bir alandaki hareketi planlamak gayesiyle yapılan bir gerilim, koşmak için yapılan bir geri çekilmeydi. Dalâletin, ilim ve medeniyet kisvesiyle girdiği, yöneticilerin çoğunun Avrupalı fikirlere meftun olduğu, dinî faaliyetlerin yasaklandığı, dinî eğitim veren okulların kapatıldığı, totaliter tek parti yönetiminin hâkim olduğu bir dönemde, teşkilâttan mahrum olan dinî hizmet, realitede yok sayılırdı. **Bediüzzaman**, neticesiz kalmaya mahkûm âni çıkışlar yapmayı asla düşünmedi; İslâm beldelelerinden birine yerleşme, orada hizmete devam etme tekliflerini de kabul etmedi. O, her zaman, mücadelelin kızıştığı yeri tercih etmiştir.

Sürgün Edilmesi

Diyanet tarafında ortaya çıkan **Şeyh Said** hareketine katılmadığı halde, o kıyamın neticesinde (Şubat 1925), kış mevsiminde, Erzurum yolu ile İstanbul'a götürülüp ifadesi alındıktan sonra Burdur'a sürüldü. 7 ay orada kaldıktan sonra büsbütün tecrid etmek gayesiyle 1926'da, Isparta'ya bağlı dağlık üçra bir köy olan Barla'ya gönderildi. Ne var ki Allah Teâlâ, kendi hesabının, mahlûkların hesabını bozacağına aşık bir delil göstermek istiyordu. Dağ başında bir köydeki birkaç köylüyle bile görüşmesi yasaklanmış, devamlı gözetim altında ihtiyar, garip, fakir bir insanın yazdığı hakikatleri dünyanın her tarafına yayıp hidayete su-

samış gönüllere ulaştırabileceğini gösterdi. Yanında Kur'an-ı Kerim'den başka kitabı yoktu.

Barla öyle bir dirilişe kaynak oldu ki bir tarihçinin tesbitiyle "*Türkiye'de dinsizlerin planını altüst etti.*" İman hareketi, dolaylı olarak içtimaî bir netice de aldı; Ceberut Halk Parti idaresini de -şefi İsmet İnönü'nün ikrarı ile- deviren hareket oldu.

Barla sürgünü ile Bediüzzaman'ın, 1925-1960 yılları arasında otuzbeş yıl süren hapis, sürgün, baskı dönemi başlamıştı. Üstad, yazma bilmekle beraber hattı işlek ve güzel değildi. Bazı kâtiplere yazdırır, elden ele kopyalar çıkarmak suretiyle eserler yayılır, yazılanları da müellif bizzat tashih ederdi. Matbaadan istifade imkânı yoktu. Bunun siyasi ve malî sebepleri vardı elbette. Fakat asıl kültürel boyut üzerinde durmak gerekir. Üstad, harf inkılabının bir emirle bin yıllık mazi ve kültürle ilgisinin kesilmesine karşı yeni nesile, Kur'an harfleriyle yazılan eski kültürümüzü tanıtmak istiyordu. *Risale-i Nur*, yazılışından ancak otuz yıl sonra, 1956'da matbaada basılabildi. Üstad, o kadar zor şartlarda otuz sene boyunca bu işin ekol olarak belki de tek temsilcisi oldu. Fotokopi hatta teksir makinası imkânının bile olmadığı zamanda tek çare, bakarak el yazısı ile nüsha çoğaltmak oluyordu. Bir kipten bir tek suret elde edebilmek için haftalarca, aylarca yazmak gerekiyordu. Kâtip sayısı sınırlıydı. İşte *Risale-i Nur* hizmeti, şakirdlerin kollarını matbaa haline getirdi. Altıyüz bin nüsha eser böylece çoğaltıldı ki böyle bir çalışma, tarihte misli görülmemiş bir çalışmadır. Kısa bir zaman sonra Üstad'ın sade fakat en şiddetli baskı dönemlerinde olduğu gibi serbestlik zamanında da pek semereli olan teşkilâtı kurulmuş bulunuyordu: Yerleşim merkezlerinde talebelerin irtibat merkezi olan medrese (dershane), kâtip talebeler, kitap ve mektupları taşıyan Nur postacıları. Üstad, Barla'da sekizbuçuk yıl kaldı. Onun boş durmadığını gören İslâm aleyhtarları: "*Rejim aleyhinde cemiyet kuruyor*" iddiasında bulundular. 1935'de Eskişehir Ağır Ceza Mahkemesi, hakkında dava açtı. Neticede keyfi olarak, tesettürle ilgili ayetin tefsirinden ötürü kendisine onbir ay hapis cezası verildi. Halbuki isnad edilen devlet düzenini değiştirmek için teşkilât kurma suçu sabit olsaydı ya idam veya müebbed hapis cezası verilmesi gerekirdi.

Geçimini nasıl sağladığı hep merak edilmiştir. Mahkemede şöyle demiştir: "*Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'de aldığım maaştan çoğunu, o zaman yazdığım kitapların tab'ına sarfettim; az bir kısmı-*

nı hacca gitmek için ayırmıştım. İşte iktisat ve kanaat bereketiyle o cüz'i para bana dokuz yıl kâfi geldi. Hâlâ o mübarek paradan bir miktar var." Geçim konusunda Emirdağ'da da şöyle diyecektir: "Ondokuz sene iki yüz banknot ile şiddetli iktisat ile idare ettim." "Palto ve fanila ve pabucunu satmakla maişetini temin eden..."

27 Mart 1936'da Eskişehir hapishanesinden çıktıktan sonra Kastamonu'ya sürgün edilip polis karakolunun karşısında bir eve yerleştirildi. Tedbirli bir tarzda, civardan hizmete gelenler vasıtasıyla eserlerini yayıyor, Isparta ve diğer yerlerle irtibatı devam ettiriyordu. Kastamonu'da sekiz yıl kaldıktan sonra, bu hizmetin durdurulamayıp daha da yayıldığı görülünce 1943'de 126 talebesiyle Denizli Ağır Ceza Mahkemesi'ne sevk edildi. Prof. Necati Lügal, Prof. Y. Z. Yörükan ve Türk Tarih Kurumu'ndan Yusuf Aykut'tan oluşan ehl-i vukuf, bütün eserleri incelemesi neticesinde: *"Bediüzzaman'ın siyasi faaliyeti yoktur. Eserleri ilmi, imânidir. Kur'an'ın tefsiri mahiyetindedir. Onun mesleğinde cemiyetçilik ve tarihçilik yoktur"* dedi. Mahkemece 130 parçalık külliyyatın hepsine 15 Haziran 1944 günü beraat kararı verilip bu karar temyizce de tasdik edildi.

Denizli Mahkemesi'nde kendisi de tarihî bir müdafaada bulunmuştu. Müdafaasının bir yerinde şöyle demişti: *"Evet, biz bir cemiyetiz ve öyle bir cemiyetimiz var ki her asırda üçyüzelli milyon mensupları var. Ve her gün beş defa namazla, o mukaddes cemiyetin prensiplerine kemâl-i hürmetle alâkalarını ve hürmetlerini gösteriyorlar...İşte biz, bu mukaddes ve muazzam cemiyetin efrâdındanız ve husûsî vazifemiz de Kur'an'ın imânî hakikatlerini tahkiki bir sûrette ehl-i imâna bildirip, onları ve kendimizi kurtarmaktır.*

Eğer laik Cumhuriyeti soruyorsanız, ben biliyorum ki laik mânâsı, bitaraf kalmak, yani hürriyet-i vicdan düsturuyla dinsizlere ve sefahatçilere ilişmediği gibi, dindarlara ve takvacılara da ilişmez bir hükûmet telakki ederim. Yirmi senedir ki hayat-ı siyasiye ve içtimaiyeden çekilmişim. Hükûmet-i Cumhuriye ne hal kesbettiğini bilmiyorum. El-iyazu billah, eğer dinsizlik hesabına, imânına ve âhiretine çalışanları mes'ul edecek kanunları yapan bir dehşetli şekle girmiş ise, bunu size bilâ-pervâ ilân ve ihtar ederim ki bin canım olsa, imâna ve âhirete feda etmeye hazırım."

Denizli hapishanesinden çıktıktan sonra hükûmet, onu

Emirdağ'nda ikamete gönderdi. Fakat hizmeti yayıldıkça hakkındaki kanunsuz şiddet uygulaması artıyordu. Kendisi: "*Denizli hapsindeki bir aylık sıkıntıyı Emirdağ ikametinde bir günde çekiyordum*" demiştir. Bir süre sonra Kaymakamlık, camiye çıkmasını menetti. Prensip olarak, sadece hizmetle ilgili olanlarla zarûret miktarı görüşürdü. Halk ile temas etme fırsatını, yaptığı gezintilerde bulurdu. Rastladığı insanlara kısa dersler verir, irşad ve nasihatla bulunurdu.

Derken 1948 Ocak ayında, ülkenin çeşitli yerlerinden toplanmış ellidört talebesiyle Afyon'da tutuklandı. Afyon'un soğuk kışında yetmişbeş yaşındaki ihtiyar birinin yirmi ay hücre hapsinde tutuklu kalması, ölüme terkedilmesi demekti. Fakat o, dine hizmet yolunda, böyle olumsuz davranışları bile iyiye yoruyor, Allah'a tam bir teslimiyet gösterip sabrediyordu. Şahsına verilen sıkıntıların fazlalığını, bütün cemaate duyulan hiddeti teskin vasıtası diye yorumlayıp memnun olmuştu. Hapishanede onunla gizlice görüşmeye çalışan talebeleri falakaya yatırılıyordu. Herşeye rağmen, diğer hapishaneler gibi, Afyon hapishanesi de "*Medrese-i Yusufiye*"ye dönüştü. Caniler ıslâh-ı hâl ettiler. Hatta ceza süresini tamamlayan bazı mahkûmlar: "*Kendimizi suçlu göstermek suretiyle onlarla beraber kalacağız*" dediler. Burada Üstad, hapishane müdürüne yazıp dedi ki: "*Rusya'da Bolşevizm fırtınası ve Fransız İhtilâli önce hapishanede başladı, fakat Risale-i Nur şakirdleri Eskişehir, Denizli, Afyon'da hapishanelerini ıslah etti.*"

Mahkeme kendisini yirmi ay mahkûm etme kararı aldı. Yarıtay'ın bu kararı bozmasına rağmen kanunsuz oyalamalar ile tekrar aynı karara hükmedildi. Mahkeme devam ederken Demokrat Parti iktidara gelip genel af ilan etti. Tahliye edildiler. Mahkeme ancak 11 Eylül 1956'da beraat verdi. Tahliyeden sonra Emirdağ'da ikamet etti. Afyon hapsinden sonra mektepliler ve memurlar, hissedilir derecede onun halkasına dahil oldular. Bazı üniversiteli gençlerin yayınladığı *Gençlik Rehberi* adlı kitabı, dava konusu olunca muhakeme için 1952'de İstanbul'a celbedildi. **Abdurrahman Şeref Laç** ve **Mihri Helav** gibi değerli avukatlar savunmada yer aldılar. Mahkeme, beraatle neticelendi. Halk, özellikle gençlik, kendisine büyük ilgi gösterdi. Uzun bir ayrılıktan sonra İstanbul'a, sılaya gelir gibi gelmişti.

1953'te Isparta'da ikamete başladı. Demokrat Parti iktidarını, ezanı aslî şekliyle okuma imkânı vermesi sebebiyle tebrik edip vatan ve millet hizmetinde muvaffakiyet temennisinde bulundu;

ayrıca *Risale-i Nur*'u serbest bırakıp Ayasofyayı da cami haline getirmesi için Hükûmet'e bir mesaj gönderdi. 1953'te üç ay İstanbul'da kâh fethin 500. yıldönümü kutlamalarına katıldı. 1956'da eserleri, talebelerinden bir heyetçe yeni Türk harfleriyle yayınlanmaya başladı.

1960 başlarında Ankara ve Konya'ya gitmesi siyasî çevreleri telâşa verince Hükûmet, radyodan bildiri yayınlıyarak Emirdağ'da ikamet etmesini istedi. İşte o, hapishane dışındayken bile -1925-1960 yılları arasında- hep böyle mahkûm muamelesi gördü. Fakat Osman Yüksel'in dediği gibi "*O, Mahkemelerden mahkemelere sürüklendi. Ama mahkûmken bile hükmediyordu.*"

18 Mart 1960'da Emirdağ'dan Isparta'ya, oradan da gizlice Urfa'ya gitti (21 Mart). Bakanlığın acele Urfa'yı terketme emrine, Urfa'lı siyasiler ve halk karşı koydu. Emri tebliğ eden Emniyet Müdürü'ne: "*Ağır hastayım. Dönecek takatim yok. Zaten buraya ölmeye geldim*" dedi. 23 Mart sabaha karşı Kadîr Gecesi vefat etti. Tereke hakimi, saat, cübbe ve yirmi lira tesbit edip kardeşine verilmesini hükme bağladı. 24 Mart Perşembe günü Halilurrahman Dergâhı avlusundaki kabre defnedildi. Cenaze namazına bütün Türkiye'den halk akın etmişti.

Vefatından iki ay sonra 27 Mayıs askerî darbesi yapıldı. 12 Temmuz 1960 gecesi Urfa'nın her tarafı askerî zırhlı birliklerce tutuldu. Saat 01.00'de demir parmaklıklar kesilip varyozlarla mezar yıkıldı. Cesed hiç bozulmamıştı. Sadece kefen biraz sararmıştı. Konya'dan askerî uçakla getirilen kardeşi Abdülmecid Nursî, mezarın naklinde hazır bulundurulmuştu. Onun verdiği bilgiye göre cesed, askerî bir uçakla geceleyin Afyon askerî havaalanına nakledildi. Oradan da karayoluyla Isparta tarafına götürülüp meçhul bir yere defnedildi.

Yirminci asırda devlet yönetimini elinde bulunduranlar tarafından mezarda bile ona yapılan bu muamele, Üstad'ın dalâleti ne derece çılgına çevirdiğinin bir göstergesidir. Kadîr Mısıroğlu, *Sebil* dergisinde, 1979'da onu anarken kapak resmi olarak onun fotoğrafını koyup altına şu cümleyi yazmıştı: "*Türkiye'de dinsizlerin planını altüst eden adam.*" Bu tarihî tesbitin doğruluğunun yüzlerce delilinden biri de zalimlerin onun ölüsünden bile korkarak mezarını bilinmeyen bir yere nakletmeleridir. Ne var ki zalim insanların eliyle kader-i ilâhî, onun ihlâşlı bir dileğini gerçekleştirmiyordu. Birçok talebesinin yanında söylediği ve yazılı mektupları

içinde neşredilen bir sözünde şöyle demişti: “Benim kabrimi, gayet gizli bir yerde bir-iki talebemden başka hiç kimse bilmemek lâzım geliyor... Dünyada beni sohbetten meneden bir hakikat, elbette vefatımdan sonra da, bu suretle, beni sevap cihetiyle değil, dünya cihetiyle menetmeye mecbur edecek.”⁽¹⁾

Vefatından uzun seneler önce 1923’de yazdığı ve yeni harflerle de vefatından beş yıl önce yayınlanan *Sözler* kitabının sonunda imza kabilinden koyduğu *ed-Dâi* hatimesinde 1379’da vefat edeceğini sonra mezarının yıkılacağını ve Asya’da İslâmiyet’in inkişaf edeceğini, Allah’ın ilhamı ile bildirmişti.⁽²⁾

Kısaca Bazı Fikirleri

Üstad Bediüzzaman’ın “Eski” ve “Yeni Said” dönemlerinde yazdığı birçok eser vardır. Türkçe, Arapça ve az miktarda Farsça yazmıştır. Eserleri hacim olarak toplam altı bin sayfa tutmaktadır. Eserlerinde nakle değil, yeni, orijinal fikirlere yer verir. Diğer eserlerde bulunabilecek bilgileri onlara havale edip tekrara gerek duymaz.

Eserlerinin çoğu Kur’ân tefsiri mahiyetindedir. Konuya girerken bir veya daha çok ayetten hareket eder. Fakat eseri, alışılmış lafzî tefsir tarzında değildir. Kur’ân hakikatlerinin kuvvetli hüccetlerini ortaya koyması itibarıyla, farklı ve önemli bir tefsirdir. Kur’ân’ın hidayetini insanlara anlatma işini gerçekleştiren, insanın aklını, nefsini, duygularını ikna eden bir eserdir. Aslında insanların çoğunun, lafzî tefsirlerden çok, bu tür eserlere ihtiyaçları vardır.

İnsanlar, muayyen konularda Kur’ân’ın insanlığa getirdiği hidayeti anlamak isterler. Tefsirlerin tamamını okuyacak vakti olan çok az insan vardır. Bu sebeple konulu tefsir, bu asırda yayılmış ve yayılmakta olan bir tefsir türüdür. İşte *Risale-i Nur* külliyyatı, İslâm’ın temeli ve yirminci asırda en çok hücum edilen kısmı olan iman hakikatlerine dair, akaid esaslarına dair ayetleri, özellikle onlardan kastedilen hidayet, maksad ve neticeler itibarıyla

(1) Bu hakikat ihlâs olup, onu şöhretten, insanların —mânevî kabilden dahi olsa— ticaretlerinden menetmektedir.

(2) Üstad vefât ettiğinde, A.Ü. Hukuk Fakültesi 1. sınıf öğrencisi idim ve o günlerde memleketim olan Ergani’de bulunuyordum. Bediüzzaman’ın vefat haberinin radyodan duyulduğu gece, ilçenin müftüsü olan babam merhum M. Zeki Yıldırım’ın etrafında geniş bir terâvîh cemaati ile çayhanede oturuyorduk. Haber duyulunca babam beni eve göndererek *Sözler*’i getirmemi söyledi. Getirdim. Üstad’ın imzam dediği *ed-Dâi* kıtasını okuduk (Suat Yıldırım).

tefsir eden konulu tefsir örneklerindendir.

Bediüzzaman'ın hayatı boyunca izlediği gayelerden biri de İslâm ehlinin eğitim müesseseleri olan medrese, mektep ve tekkeyi kendilerinden beklenen rolleri yerine getirecek tarzda besleyip mücehhez kılmak idi. Medrese programlarının yeniden düzenlenmesini şart görüyordu. Ona göre tefeyyüz eksikliğinin sebebi, alet derslerinin asıl derslerin yerine geçmiş olması, şerh ve hâşiyelerle fazla meşgul olma ve fen bilimlerinin yokluğu idi. Mektepleri de dinî dersler yönünden beslemek gerekiyordu. Mezunlarının istihdam yerlerini de düşünmek lâzım gelirdi. İşte böylece her biri, farklı bir tarafa çekip götüren medrese, mektep ve tekke ruhunu birleştirip bunların her birinden nasibini almış kâmil insan yetiştirme peşinde idi. "*Medresetü'z-Zehra*" adını verdiği üniversite modelinde bu uyumu gerçekleştirmeyi hedefliyordu.

İslâm toplumunun üç eğitim kurumu olan medrese, mektep ve tekkenin koordineli çalışmasını istiyordu. Bunların birbirinden kopuk oluşu, her birinde gurur ve taassubu ortaya çıkarıyordu. Halbuki ona göre İslâm binasında, bunların her birinin yeri vardı. "*İslâmiyet hariçte temessül etse bir menzili mektep, bir odası medrese, bir köşesi zâviyedir. Salonu ise hepsinin toplandığı yerdir. Biri, diğerinin noksanını tekmil için bir şûra meclisi olarak, nûrânî sağlam sarayı ortaya koyacaktır.*" İdealindeki Medresetü'z-Zehra'nın, bu ilâhî sarayı temsil etmesini bekliyordu.

Özellikle Van, Diyarbakır, Siirt, Bitlis gibi şark vilayetlerinde açılmasına ihtiyaç gördüğü bu okulların, Osmanlı mozayigini bir arada tutacak harç olacağını ve muhtemel menfi akımlara karşı sed teşkil edeceğini düşünüyordu. Buna dair yirmiden fazla arşiv belgesi vardır.

"Her mü'min i'lâ-yı kelimetullah ile mükelleftir. Bu zamanda (cihadın) en mühim vesilesi maddeten terakki etmektir."

O, güçlü dış düşmanları bile ümitsizliğe değil, gayrete vesile yapıyordu: "*Onlar, bizim uyanmamıza vesiledir. Onlardan fen alacağız. İslâm'ın sulh dini olduğuna inandıracacağız. Dinin bürhanlarıyla ikna edip, İslâm'ın mükemmelliklerini ve güzelliğini ni fiillerimizle göstereceğiz.*"

Bediüzzaman'ın yetiştiği 19. asır, İslâm dünyasının ve bütün dünyanın en sancılı bir dönemine rastlıyordu. Rönesans sonrası Avrupa'da bilim, Kiliseye rağmen gelişince modern bilimin

temsilcileri dine karşı veya en azından dinle ilgisiz materyalist bir istikamette ilerlemiş ve yeni bir cahiliye ordusu, güçsüz İslâm dünyası üzerine hücum etmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu, İran ve Afganistan dışındaki bütün İslâm dünyası, Batılılarca sömürgeleştirilmişti. Bu felaketlerin sebebini, bazı fikir adamlarımız gibi **Bediüzzaman** da incelemişti.

O, 1909'da yayınladığı programını, daha sonra devam eden elli yıllık hayatı boyunca da izlemiştir. "**Bediüzzaman**'ın *fihriste-i makasadı ve efkârının programıdır*" makalesindeki fikirleri özetle şöyledir:

- 1- İslâm âlemini terakkiye sevkedecek uyanışı sağlamak.
- 2- Müslümanların üç temel eğitim kurumu olan medrese, mektep ve tekke arasında uyum sağlamak.
- 3- İlmî çevrelerde hürriyeti tesis etmek.
- 4- Medreselerde ihtisas şubeleri kurmak.
- 5- Geniş kitleleri irşad edecek vaiz ve hatiplerin yetiştirilmesini yeni baştan ele almak.
- 6- Osmanlı toplumunu geliştirmek için en büyük üç düşman olan *cehâlet*, *zarûret* (fakirlik) ve *ihtilâfî* yenmek. Bu üç düşmana karşı *ma'rifet* (bilim ve eğitim), *sanat* (endüstri) ve *ittifak* silahıyla cihad etmek.
- 7- Hilâfet makamının ıslâh edilmesi.
- 8- Osmanlı devletinin dağılıp beylikler haline dönüşmemesi için İttihad-ı Muhammedî fikrinin geliştirilmesi.
- 9- Millî birliği sağlayarak, Kürtlerin ihtilâfî sebebiyle zayıf olan büyük kuvvetlerinden istifade etmek.

Risale-i Nur'un Özellikleri

Mehmed Akif'in:

"Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alarak ilhâmı
Asrın idrakine anlatmalısınız İslâm'ı."

şeklinde güzelce ifade ettiği özlemi, **Bediüzzaman**, *Risale-i Nur*'la kısmen gerçekleştirmiştir.

Hadis-i Şeriflerin de Kur'ân'ın tefsiri olduğunu ve ondan ayrı

sayılmaması gerçeğini unutmaksızın **Bediüzzaman** Kur'ân'dan yola çıkar, İslâm'ın esas meseleleri ile meşgul olur; israiliyat, menkıbeler, âdetler yönü ile fazla meşgul olmaz.

Risale-i Nur, iman hakikatlerini, akla yaklaştırarak aklî delillerle izah ve ikna etmeye çalışır. Akla hitab ederken kalbi, duyguları ve nefsi ihmal etmez. Bu eserleri okuyanların, nefislerini tezkiye edip ahlâklarını düzeltmesi, Müellif'in, rızâ-yı ilâhîden başka bir tesir altında kalmamasından ileri gelir.

Risale-i Nur'da **Bediüzzaman**, mevzuya girerken ona esas teşkil eden, hareket noktası olan ayeti veya ayetleri yazar. Bazen misallerin de yardımıyla ayetin hedefi olan hidayetin aydınlığına ulaştırır ve yazılanın, ilgili ayetin yüzlerce, binlerce inceliklerinden biri olduğunu söyler. Bu arada, son asırlarda ortaya çıkan dalâletlerin, bâtil, felsefî ve ideolojik fikirlerin kötü etkileri izale edilir, adları verilmeksizin, o akımlar, kuvvetli aklî delillerle çürütülür.⁽¹⁾ Bazen konu, suâl-cevap üslûbuyla verilir. *Risale-i Nur*'un kendine has üslûbu, meşgul olanlar tarafından hemen farkedilir. Etkisinin sebebi de soruların, müellifin nefsinin veya dalâlet temsilcilerinin sorduğu suâllere, dolayısıyla umumî derde tercüman olmasından ileri gelir.

Kur'ân'ın, Allah'ın varlığını ve birliğini ispat ederken kullandığı ihtira (yaratma) ve inayet delilini, *Risale-i Nur*, asrımızın insanına, bu asırda ortaya çıkan bilimsel verileri de değerlendirerek açıklar. Kelâmın klasik metodu ise Kur'ân'dan istifade etmekle beraber Felsefeden de etkilendiğinden Kur'ân'ın metodundan farklılık arzemiş, işi uzatmıştır. Kelâm metodu, dağda bulunan bir kaynağın suyunu borular döşeyerek getirir. Yol uzar, tad biraz değişebilir. Bazen tıkanıklık olabilir. Kur'ân'ın metodu ise Hz. Musa'nın âsâsı gibi vurduğu yerden su çıkarır. Nitekim İslâm âleminin en büyük âlimlerinden biri olan **Fahreddin er-Râzî** de yazdığı son eser olan *Tefsir-i Kebir*'inin mukaddimesinde, Kelâm metodunun, Kur'ân metodu yanında çok cılız kaldığını bildirir.

Hakikate ulaştıran ve Kur'ân'dan alınan diğer bir metod olan tasavvuf yolunun en büyük önderlerinden **İmam Rabbânî** de velâyeti, küçük ve büyük diye ikiye ayırıp "*velâyet-i suğrâ*" yolunun uzun, perdeli ve ulaşılması zor olduğunu, büyük yani "*velâyet-i kübrâ*"nın ise tasavvuf berzahına girmeden nübüvvet

(1) İ.K. Salihi, s.125-129. Onun "*Ehl-i Küfür*", "*Ehl-i Dalâlet*", "*Ehl-i Sefahet*" genel isimleriyle kastettiği bâtil cereyanları, onları tanıyanlar bilir.

verâseti ile hakikate ulaştırdığını, Sahabe, T-bi'n, bazı büyük Tebe-i Tabi'n ve âhîrzamanda gelecek olan bir cemaate müyesser olacağını söyler.

Risale-i Nur, Kur'an hidayetini anlatan yeni bir iman mektebidir. Yeni bir dâva değil, asıl dâva olan İslâm içinde bir bürhandır.

Risale-i Nur, ikna metodunu rehber edindiğinden hakikatü'l-hakaika götüren bir başka metod olan⁽¹⁾ ilm-i tasavvuf ve tarikat yerine, ilm-i Kelâm ve Usûlü'd-din içinde bir velâyet-i kübra yolunu açmıştır ki ortaya çıkan muasır dalâlet cereyanlarına galebe etmesinin sırrı buradadır. Diğer birçok ulemanın eserleri der ki: "Velî ol, gör. Makâmata çık, bak! Nurları, feyizleri al!" *Risale-i Nur* der ki: "Her kim olursan ol bak, gör. Yalnız gözünü aç, hakikati müşahade et, ebedî saadetin anahtarı olan imânını kurtar."

Hislerine kapılan, akl ve kalbi hislerine yenik düşen insana *Risale-i Nur*, haram lezzetlerdeki elemeleri, dalâlettteki çıkmazları göstererek irşad eder.

"*Risale-i Nur*, ism-i Câmî'e mazhar olduğundan, onun küllî ma'rifet, hakikat, fikir ve hizmet çerçevesini, herkes kendi idrak ve anlayışı, teveccüh ve kabiliyeti, ruhundaki kabul ve safveti, azim ve gayreti nisbetinde alır, öyle yansıtır. Tabir caizse *Risale-i Nur*, şahs-ı mânevîsi içinde tek bir meyve ağacı yetiştiren bir bahçe değil, mütenevvi ağaçlar, meyveler, çiçekler, güller ve gülistanlar barındıran muhteşem bir bahçe, tatlı bir iklimdir."

"*Risale-i Nur*, sadece cüz'î bir tahribatı, küçük bir evi değil, İslâmiyeti içine alan büyük bir kaleyi tamir ediyor. Bin seneden beri İslâm aleyhinde ileri sürülen, birbiri üstüne birikmiş şüpheleri, Kur'an'dan aldığı ilaçlarla tedaviye çalışıyor."

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin İslâm dünyası ile ilgilenmediği ve "Türkiye Avrupalılaştı, Hıristiyanlaştı" denildiği dönemde, Türkiye'de İslâmî hizmetlerin devam ettiği, Türkiye'nin Müslüman olup Müslüman kalacağı fikrini sürdüren hizmet, **Bediüzzaman** etrafında özellikle 1925-1950 döneminde halkalanan *Risale-i Nur* hizmeti olmuştur. Bu Kur'an ve iman hizmetini, şiddetli kanunların engellerine takılmadan yapmış olması da harikadır. Gerek risalelerde, gerek Müellifin ve yakın talebelerinin yıllarca

(1) Bediüzzaman'ın Mektubât'ında yer alan *Telvihat-ı Tis'a* adlı 15 sayfalık bir hülâsa, tarikatın, risaletin bir hücceti olan velâyet yolunu gösteren İslâmî bir eğitim ve irşad müessesesi olduğunu açıklar.

gösterdikleri faaliyetlerinde kanunlarca mahkûm edilecek durumların pek bulunmaması ilahî bir lütuf olmuştur.

Mahviyet ve Şefkati

Bediüzzaman, kendisini pek yüksek bir mevkide sayan bazı talebeleri hakkında şöyle bir değerlendirme yapar: *"Eğer hâşâ, ben kendimi öyle bilsem, olmamasına delildir. Kendimi öyle bilmesem, onların o hediyesini kabul etmemek lâzım geliyor."* Zira o hediye getirenler, Üstad'ı yüksek makamda bir zât düşünerek getirdiklerinden, o da bunu, hediyeinin reddine gerekçe yapıyor.

Bediüzzaman 'ın metodunun en temel unsurlarından biridir. Bu hususta Mevlâna'lardan bile ileri olduğu söylenebilir. Zira kendisine otuzbeş sene işkence edenlere, 70-80 yaşında demeden zindan zindan süründürenlere, öldürücü şekilde ondokuz defa zehirletenlere karşı tutumu bunu göstermektedir: *"Bana zulmeden cânilere beddua edemiyorum. Çünkü o zalim gaddarın ya peder ve validesi gibi ihtiyar biçarelere veya evlâdı gibi masumlara maddî ve mânevî darbe gelmemek için, dört-beş masumun hatırına binaen o zalim gaddara ilişmiyorum, bazen de helâl ediyorum."*

Bunu söylemek, zulme maruz kalmayanlara kolay gelir. Fakat camı biraz yanan kimsenin -sabrî ve hoşgörülü olarak bilinse bile- nasıl bedduaya başlayıp intikam hırsı ile dolduğunu hep biliriz, görürüz. Bu olgunluğu göstermek için Hz. Peygamber'in gerçek bir varisi olmak gerekir.

Bediüzzaman'ın hayatını, ilim ve fikrini, cihad ve aksiyonunu, yaşadığı İslâm ahlâkını inceleyen herkes onu -kemali ile Hz. Peygamber aleyhi's-salatu ve's-selam için doğru olup onun mükemmel varisleri hakkında da geçerli olan- şu vecize ile tanıtmakla tatmin olur: *"Bir âlemi bir insanda dercetmek, Allah'ın kudretinden uzak değildir."*

Risale-i Nurdan Bazı Parçalar

Bediüzzaman'ın düşünceleri hakkında bir fikir verebilmek için, onun eserlerinden bazı pasajlar nakletmek faydalı olacaktır:

Kur'an'ın Dâima Yeni Kalması

Risale-i Nur'un en fazla üzerinde durduğu konulardan biri, Kur'an'ın bütün asırlarda geçerli olan Allah kelâmı olduğunu an-

latmaktadır. Aşağıda buna dair bir parça nakledeceğiz:

"Kur'an, her asırda tâze nâzil oluyor gibi tazeliğini, gençliğini muhafaza ediyor. Evet, Kur'an, bir hutbe-i ezeliye olarak umum asırlardaki umum tabakat-ı beşeriyeye birden hitab ettiği için öyle daimî bir şebâbeti (tazeliği) bulunmak lâzımdır.

Hem de, öyle görülmüş ve görünüyor. Hattâ, efkârca muhtelif ve istidatça (kabiliyetçe) mütebâyin (birbirine zıt olan, birbirinden ayrı) asırlardan her asra göre güya o asra mahsus gibi bakar, baktırır ve ders verir. Beşerin âsâr (eserleri) ve kanunları, beşer gibi ihtiyar oluyor. Değişiyor, tebdil ediliyor. Fakat, Kur'an'ın hükümleri ve kanunları, o kadar sabit ve râsihdir ki (temeli sağlam ve kuvvetli), asırlar geçtikçe daha ziyade kuvvetini gösteriyor. Evet, en ziyade kendine güvenen ve Kur'an'ın sözlerine karşı kulağını kapayan şu asr-ı hâzır ve şu asrın ehl-i kitab insanları Kur'an'ın يَا أَهْلَ الْكِتَابِ * يَا أَهْلَ الْكِتَابِ hitab-ı mürşidânesine o kadar muhtaçtır ki, güya o hitab doğrudan doğruya şu asra müteveccihdir ve يَا أَهْلَ الْكِتَابِ * يَا أَهْلَ الْكِتَابِ lâfzı mânâsını dahi tazammun eder (ih-tiva eder). Bütün şiddetiyle, bütün tazeliğiyle, bütün şebâbetiyle يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ sayhasını âlemin aktarına (âlemin her yanına) savuruyor.

Meselâ: Şahıslar, cemaatler, muarazasından (mücadelesinden) âciz kaldıkları Kur'an'a karşı; bütün nev'-i beşerin ve belki (hatta) cinnîlerin de netice-i efkârları olan medeniyet-i hâzıra (Batı medeniyeti), Kur'an'a karşı muaraza vaziyetini almıştır. İcâz-ı Kur'an'a karşı, sihirleriyle muaraza ediyor. Şimdi, şu müt-hiş yeni muarazacıya karşı İcâz-ı Kur'an'ı, قُلْ مَنْ جَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ âyetinin dâvasını isbat etmek için medeniyetin muaraza suretiyle vaz'ettiği esâsatı ve desâtirini, Esâsat-ı Kur'âniye ile karşılaştıra-cağız.

Kur'an Medeniyeti'yle Seküler Batı Medeniyeti'nin Karşılaştırılması

...Medeniyet-i hâzıra, felsefesiyle hayat-ı içtimaiye-i beşeriyede (insanların sosyal yaşamında) nokta-i istinad (dayanak noktasını) 'Kuvvet' kabul eder. Hedefi 'Menfaat' bilir. Düstur-u hayatı 'Cidal' (mücadele, kavga) tanır. Cemaatlerin râbitasını 'Unsuriyet (ırkçılık) ve menfî milliyet' bilir. Gayesi, hevesat-ı

nefsâniyeyi tatmin ve hâcât-ı beşeriyeyi tezyid etmek (*insanların ihtiyaçlarını fazlalaştırmak*) için bazı 'Lehviyat'tır (*eğlencelerdir*) Halbuki: Kuvvetin şe'ni, (*işi, gereği*) tecâvüzdür. Menfaatin şe'ni, her arzuya kâfi gelmediğinden üstünde boğuşmaktır. Düstûr-u cîdâlin şe'ni, çarpışmaktır. Unsurîyetin şe'ni, başkasını yutmakla beslenmek olduğundan tecâvüzdür. İşte şu medenîyetin şu düstur-larındandır ki, bütün mehâsiniyle (*iyilikleriyle*) beraber beşerin yüzde ancak yirmisine bir nevi sûrî (*görünüşe ait olan, zâhiri*) sadet verip seksenini rahatsızlığa, sefaletle atmıştır.

Amma Hikmet-i Kur'âniye ise, nokta-i istinadı, kuvvet yerine 'Hakk'ı kabul eder. Gayede, menfaat yerine 'Fazilet ve Rıza-yı İlâhî'yi kabul eder. Hayatta, düstur-u cîdâl yerine 'Düstur-u teâvün'ü (*yardımlaşma ilkesini*) esas tutar. Cemaatlerin râbitalarında, unsurîyet ve milliyet yerine 'Râbîta-i dînî (*din bağı*) ve sınıfı ve vatanı' kabul eder. Gayâtı, (*gayeleri*) 'Hevasat-ı nefsânîyenin nâmeşrû tecâvüzâtına sed çekip (*meşrû olmayan ihtirasları önleyip*) ruhu maâliyâta (*yüksek fikir ve derin bilgilere*) teşvik ve hissiyât-ı ulviyesini (*yüce, yüksek hislerini*) tatmin etmektedir ve insanı kemalât-ı insaniyeye sevkedip insan etmektedir.' Hakkın şe'ni ise, ittifaktır. Faziletin şe'ni, tesanüddür (*dayanışmadır*). Teâvünün şe'ni, birbirinin imdadına yetişmektir. Dinin şe'ni, uhuvvettir (*kardeşliktir*), incizabdır (*kaynaşmadır*). Nefs-i emmareyi (*insanı kötülüğe sevkeden nefsin isteklerini*) gemlemekle bağlamak, ruhu kemâlâta kamçulamakla serbest bırakmanın şe'ni, sadet-i dâreyndir (*iki cihan mutluluğudur*). İşte, medenîyet-i hâzıra, edyân-ı sâbika-i semâviyeden (*daha önce gönderilmiş semâvî, hak olan dinler*), bâhusus Kur'ân'ın irşâdâtından aldığı mehâsinle beraber Kur'ân'a karşı böyle hakikat nazarında mağlûb düşmüştür." (Sözler, İstanbul, 1958, s. 427-429).

Kur'ân'ın Mutlak Hâkimiyeti

وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ اَلَيْسَ بِاللَّهِ عَصَىٰ لِّلْمُتَّقِينَ

"Kur'âna sınıksız sarılınız, ayrılık çıkarmayınız" (Âl-i İmrân, 103)

"Elif, lâm, mim. Kitab, işte budur. Onda hiçbir şüphe yoktur. Müttakilere rehberdir." (Bakara, 1-2)

"Ümmet-i İslâmiyenin ahkâm-ı diniyede (*dinin hükümlerinde*) gösterdiği teseyyüb (*gevşeklik, aldırnamazlık*) ve ihmalin hence en mühim sebebi şudur:

Erkân (esaslar, temeller) ve ahkâm-ı zaruriye ki (mutlak inanılması ve yerine getirilmesi gerekli hükümler), yüzde doksandır. Bizzat Kur'an'ın tefsiri mâhiyetinde olan, sünnetin mahdudur. İctihâdî olan (ictihada konu olan) mesâil-i hilâfiye (ihtilaflı mes'eleler) ise, yüzde on nisbetindedir. Kıymetçe mesâil-i hilâfiye ile erkân ve ahkâm-ı zaruriye arasında azim tefâvüt (büyük farklılık) vardır. Mesâil-i ictihâdiye (ictihadî mes'eleler) altun ise, öteki birer elmas sütundur. Acaba doksan elmas sütunu, on altunun himayesine vermek, mezcedip tâbi kılmak caiz midir?

Cumhûru (halk çoğunluğunu), bürhandan (delilden) ziyade me'hazdeki (kaynaktaki) kudsiyet imtisale (emirleri tutmaya) sevk eder. Müctehîdinin (müctehidlerinin) kitapları vesile gibi, cam gibi Kur'an'ı göstermeli, yoksa vekil, gölge olmamalı.

Mantıkça mukarrerdir ki (kararlaştırılmış ki); zihin, melzumdan (gereğin, lâzımın üzerinde cereyan etmekten) tebeî olarak (aradaki bağ nedeniyle, takiple) lâzıma intikal eder ve lâzımın lâzımına tabii olarak etmez. Etse de, ikinci bir teveccüh ve kâd ile eder. Bu ise, gayr-i tabiidir (normal dışıdır).

Meselâ; hükmün me'hazi olan şeriat kitapları melzum gibidir. Delili olan Kur'an ise, lâzımdır. Muharrik-i vicdan olan (vicdanı harekete geçiren) kudsiyet, lâzımın lâzımıdır. Cumhurun nazarı kitaplara temerküz ettiğinden (yoğunlaştığından), yalnız hayal meyal lâzımı tahattur eder (hatırlar). Lâzımın lâzımını, nâdiren tasavvur eder. Bu cihetle vicdan lâkaydlığa alışı, cumudet peyda eder (katılaştır).

Eğer zaruriyat-ı diniyede doğrudan doğruya Kur'an gösterilse idi, zihin tabii olarak müşevvik-i imtisal (imtisale, hükümlere tutunmaya teşvik edici) ve mûkız-ı vicdan (vicdanı uyarıcı) ve lâzım-ı zâtî olan (bizzat lâzım) kudsiyet'e intikal ederdi. Ve bu suretle kalbe meleke-i hassasiyet (duyarlılık kabiliyeti) gelerek, imanın ihtaratına (uyarılmasına, ihtarlarına) karşı asamm (sağır) kalmazdı.

Demek şeriat kitapları, birer şeffaf cam mâhiyetinde olmak lâzım gelirken, mürur-u zamanla (zamanın geçmesiyle) mukallidlerin (taklitçilerin) hatası yüzünden paslanıp, hicab olmuşlardır (perdelenmişlerdir). Evet bu kitaplar, Kur'an'a tefsir olmak lâzım iken başlı başına tasnifat (bağımsız, başlı başına eserler) hükmüne geçmişlerdir. Hâcât-ı diniyede (dinî ihtiyaçlarda) cumhurun enzarını (nazarlarını) doğrudan doğruya, câzibe-i i'caz ile (mu'ci-

ze oluşunun çekiciliğiyle) revnekdar (*parıl parıl*) ve kudsiyetle hâledar (*çevrili*) ve daima imân vasıtasıyla vicdanı ihtizaza getiren (*titreştiren*) Hitab-ı Ezelinin (*ezeli hitabın, Cenab-ı Allah'ın insanlara ezeli seslenişinin*) timsali bulunan Kur'an'a çevirmek üç tarikledir (*yolladır*):

1. Ya müelliflerin bihakkın lâıyk oldukları derin bir hürmeti, emniyeti tenkid ile kırıp, o hicabı izale etmektir. Bu ise, tehlike-
dir, insafsızlıktır, zulümdür.

2. Yahut tedricî (*aşama aşama*) bir terbiye-i mahsusa ile (*hususî terbiyeyle*) kütüb-ü şeriatı (*şeriat kitaplarını*) şeffaf birer tefsir suretine çevirip, içinde Kur'an'ı göstermektir. Selef-i müctehidin (*ilk müctehidlerin*) kitapları gibi; 'Muvatta', 'Fıkıh-ı Ekber' gibi. Meselâ: Bir adam İbn-i Hacer'e nazar ettiği vakit, Kur'an'ı anlamak ve Kur'an'ın ne dediğini öğrenmek maksadıyla nazar etmeli. Yoksa İbn-i Hacer'in ne dediğini anlamak maksadıyla değil. Bu ikinci tarik de zamana muhtaçtır.

3. Yahut Cumhurun nazarını, ehl-i tarikatın yaptığı gibi, o hicabın fevkine (*üstüne*) çıkararak üstünde Kur'an'ı gösterip, Kur'an'ın halis malını yalnız ondan istemek ve bi'l-vasıta olan (*vasıtalı olan*) ahkâmı vasıttan aramaktır. Bir âlim-i şeriatın (*şeriat âliminin*) va'zına nisbeten, bir tarikat şeyhinin va'zındaki olan halâvet (*tatlılık*) ve câzibiyet (*çekicilik*) bu sırdan neş'et eder.

Umur-u mukarrerredendir ki (*doğruluğu kabul edilmiş işlerdendir ki*), efkâr-ı âmmenin (*kamuoyunun*) bir şeye verdiği mükâfat, gösterdiği rağbet ve teveccüh ekseriya o şeyin kemaline nisbeten değildir, belki ona derece-i ihtiyaç (*ihtiyaç derecesi*) nisbetindedir. Bir saatçının bir allâmeden ziyade ücret alması bunu te'yid eder (*kuvvetlendirir*).

Eğer cemaat-ı İslâmiyenin hâcât-ı zaruriye-i diniyesi (*dinin gereklerine olan ihtiyacı*) bizzat Kur'an'a müteveccih olsa idi, o Kitab-ı Mübin, milyonlarca kitablara taksim olunan rağbetten daha şedit bir rağbete, ihtiyaç neticesi olan bir teveccühe mazhar olur. Ve bu suretle nüfus üzerinde bütün mânâsiyle hâkim ve nâfiz (*etkili*) olurdu. Yalnız tilavetiyle (*okunmasıyla*) teberrük olunan (*bereket ve kutsallık elde edilen*), bir mübarek derecesinde kalmazdı... (Sünûhat, İstanbul, 1993, s. 43-46).

Mü'minlerin Kardeşliği

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ * أَدْفَعِ بِالَّذِي مِى أَحْسَنُ فَاذًا الَّذِي يَنْتَك
وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ * وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

"Mü'minler ancak kardeşirler (Onun için ihtilâfa düşen) kardeşlerinizin arasını bulun." (Hucurat, 10).

"Sen, kötülüğü, en güzel olan iyi bir tutumla önle. O vakit bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, yakın bir dost oluvermiştir." (Fussilet, 34)

"O takva sahipleri (...) öfkelerini yutanlar, insanların kusurlarını affedenlerdir. Zaten Allah iyi davrananları sever." (Âl-i İmrân, 134)

Mü'minlerde nifak ve şikak (bölünme), kin ve adâvete (düşmanlığa, kine) sebebiyet veren tarafgirlik ve inad ve hased; haki-katça ve hikmetçe ve insâniyet-i kübrâ (ideal insanlık) olan İslâmiyetçe ve hayat-ı şahsiyece ve hayat-ı içtimaiyece ve hayat-ı mâneviyece çirkin ve merduttur; muzır ve zulümdür. Ve hayat-ı beşeriye için zehirdir. Şu hakikatın gayet çok vücuhundan "Altı Vecih"ni beyan ederiz:

Birinci Vecih: Hakikat nazarında zulümdür.

Ey mü'mine kin ve adâvet besleyen insafsız adam! Nasıl ki, sen bir gemide veya bir hânede bulunsan, seninle beraber dokuz mâsum ile bir cânî var. O gemiyi gark (batırmak) ve o hâne-i ih-rak etmeye (yakmaya) çalışan bir adamın, ne derece zulmettiğini bilirsin. Ve zâlimliğini, semâvâta (göklere) işittirecek derecede ba-ğıracaksın. Hattâ bir tek mâsum, dokuz cânî olsa; yine o gemi hiç bir kanun-u adâletle (adalet kanunuyla) batırılmaz.

Aynen öyle de: Sen, bir hâne-i Rabbâniye (Allah'ın evi) ve bir sefine-i İlâhiye (Allah'ın gemisi durumunda) olan bir mü'minin vücudunda imân ve İslâmiyet ve komşuluk gibi dokuz değil, belki yirmi sıfat-ı mâsume (masum taraf ve vasıflar) varken; sana mu-zır olan ve hoşuna gitmeyen bir cânî sıfatı yüzünden ona kin ve adâvet bağlamakla, o hâne-i mâneviye-i vücudun (mânevî vücud evinin) mânen gark ve ihrakına, tahrip ve batmasına teşebbüs ve ya arzu etmen, onun gibi seni' (çirkin) ve gaddar bir zulümdür.

İkinci Vecih: Hem, hikmet nazarında dahi zulümdür. Zira mâlûmdur ki: Adâvet ve muhabbet, nur ve zulmet (karanlık) gibi

zattırlar. İkisi, mânâ-yı hakikisinde (*gerçek anlamıyla*) olarak beraber cem' (*bir arada*) olamazlar.

Eğer, muhabbet, kendi esbâbının rüçhaniyetine göre (*sebeplerinin ağır basmasıyla*) bir kalbde hakikî bulunsa, o vakit adâvet mecâzî olur; acımak sûretine inkılâb eder (*acımaya dönüşür*). Evet, mü'min, kardeşini sever ve sevmeli. Fakat fenalığı için yalnız acır. Tahakkümle (*baskıyla*) değil, belki (*bilakis*) lütufla ıslahına çalışır. Onun için nass-ı hadîs ile (*hadisin açık, gerçek ifade-siyle*): "Üç günden fazla mü'min mü'mine küsüp kat'-ı mükâleme (*konuşmamazlık*) etmeyecek."

Eğer esbâb-ı adâvet galebe çalıp (*düşmanlık sebepleri ağır basıp*), adâvet, hakikatiyle bir kalbde bulunsa, o vakit muhabbet mecâzî olur, tasannu' (*yapmacık hareket*) ve temellük (*yaltaklanma*) sûretine girer.

Ey insafsız adam! Şimdi bak ki: Mü'min kardeşine kin ve adâvet ne kadar zulümdür. Çünkü: Nasıl ki sen, âdi küçük taşları, Kâ'be'den daha ehemmiyetli ve Cebel-i Uhud'dan (*Uhud Dağı'ndan*) daha büyük desen, çirkin bir akılsızlık edersin. Aynen öyle de: Kâ'be hürmetinde olan îmân ve Cebel-i Uhud azâmetinde (*büyükliğünde*) olan İslâmiyet gibi çok evsâf-ı İslâmiye (*İslâmî sıfatlar*) muhabbeti ve ittifakı istediği halde, mü'mine karşı adâvete sebebiyet veren ve âdi taşlar hükmünde olan bâzı kusurattı, îmân ve İslâmiyete tercih etmek, o derece insafsızlık ve akılsızlık ve pek büyük bir zulüm olduğunu, aklın varsa anlarsın!..

Evet, tevhîd-i îmânî (*iman birliği*), elbette tevhîd-i kulûbu (*kalblerin birliğini*) ister. Ve vahdet-i itikad (*inanç birliği*) dahi, vahdet-i içtimaiyeyi (*toplumsal birliği*) iktiza eder (*gerektirir*). Evet, inkâr edemezsin ki: Sen bir adamla beraber bir taburda bulunmakla, o adama karşı dostâne bir râbıta anlarsın; ve bir kumandanın emri altında beraber bulunduğunuzdan arkadaşâne bir alâka telâkki edersin. Ve bir memlekette beraber bulunmakla uhuvvetkârâne bir münâsebet hissedersin. Halbuki: İmânın verdiği nur ve şuur ile ve sana gösterdiği ve bildirdiği Esmâ-i İlâhiye (*Allah'ın isimleri*) adedince vahdet alâkaları ve ittifak râbitaları ve uhuvvet münâsebetleri var. Meselâ:

Her ikinizin; Hâlik'iniz (*Yaratıcınız*) bir, Mâlik'iniz (*Sahibi-niz*) bir, Mâbûd'unuz (*ibadet ettiğiniz*) bir, Râzık'ınız (*Rızkınızı veren*) bir... bir bir, bine kadar bir bir. Hem Peygamber'iniz bir, Dîn'iniz bir, Kible'niz bir... bir bir, yüze kadar bir bir. Sonra köyü-

nüz bir, devletiniz bir, memleketiniz bir... ona kadar bir bir. Bu kadar bir birler vahdet ve tevhîdi, vifak ve ittifakı, muhabbet ve uhuvveti iktiza ettiği (*gerektirdiği*); ve kâinatı ve küreleri birbirine bağlayacak mânevî zincirler bulundukları halde; şikak ve nifâka, kin ve adâvete sebebiyet veren örümcek ağı gibi ehemmiyetsiz ve sebatsız (*dayanaksız, sağlam olmayan*) şeyleri tercih edip mü'mine karşı hakikî adâvet etmek ve kin bağlamak; ne kadar o râbîta-i vahdete (*birlik ve beraberlik bağına*) bir hürmetsizlik ve o esbâb-ı muhabbete (*muhabbet, sevgi sebeplerine*) karşı bir istihfaf (*küçümseme*) ve o münâsebât-ı uhuvvete (*kardeşlik ilişkilerine*) karşı ne derece bir zulüm ve i'tisaf (*zulüm ve haksızlık*) olduğunu; kalbin ölmemiş ise, aklın sönmemiş ise anlarsın...

Üçüncü Vecih: Adâlet-i mahzâ'yı (*adaletin tam hakikisi*) ifade eden لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ "Hiç kimse, başkasının günah yükünü yüklenemez." (İsra, 15) sırrına göre; bir mü'minde bulunan câni bir sıfat yüzünden, sâir mâsum sıfatlarını mahkûm etmek hükümünde olan adâvet ve kin bağlamak, ne derece hadsiz bir zulüm olduğunu ve bhusus (*özellikle*) bir mü'minin fena bir sıfatından darılıp, küsüp; o mü'minin akrabasına adâvetini teşmil etmek (*kapsatmak, genişletmek*), إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلَمٌ sîga-i mübalâğa ile (*etkili ifadeyle*) gayet azîm bir zulüm ettiğini, hakikat ve şeriat ve hikmet-i İslâmiye sana ihtar ettiği halde; nasıl kendini haklı bulursun, "Benim hakkım var" dersin?

Hakikat nazarında sebab-i adâvet (*düşmanlık sebebi*) ve şer olan fenalıklar, şer ve toprak gibi kesittir (*koyu ve karanlıktır*); başkasına sirâyet ve in'ikâs etmemek (*aksetmemek*) gerektir. Başkası ondan ders alıp şer işlese, o başka mes'eledir. Muhabbetin esbâbı olan iyilikler, muhabbet gibi nurdur; sirâyet ve in'ikâs etmek, şe'nidir (*gereğidir*). Ve ondandır ki: "Dostun dostu dosttur" sözü, durûb-u emsâl (*atasözleri*) sırasına geçmiştir. Hem onun içindir ki: "Bir göz hâtırı için çok gözler sevilir" sözü, umumun lisânında gezer.

İşte ey insafsız adam! Hakikat böyle gördüğü halde, sevmediğin bir adamın, sevimli mâsum bir kardeşine ve taallûkatına (*onunla ilgili olanlara*) adâvet etmek, ne kadar hilâf-ı hakikat (*hakikata ters*) olduğunu hakikat-bîn (*hakikatı gören, hakikata inanan*) isen anlarsın...

Dördüncü Vecih: Hayat-ı şahsiye nazarında dahi zulümdür. Şu dördüncü vechin esası olarak birkaç düsturu dinle:

Birincisi: Sen, mesleğini ve efkârını hak bildiğin vakit: *"Mesleğim haktır veya daha güzeldir"* demeye hakkın var. Fakat, *"yalnız hak benim mesleğimdir,"* demeye hakkın yoktur. وَعَنِ الرَّحْمَٰنِ (Memnun olmak istemeyen göz, kusur görmez; fakat beğenmek istemeyen göz, bir yığın kusur çıkarır) sırrınca, insafsız nazarın ve düşkün fikrin hakem olamaz. Başkasının mesleğini butlân ile mahkûm edemez.

İkinci Düstur: Senin üzerine haktır ki: *Her söylediğin hak olsun. Fakat, her hakkı söylemeğe senin hakkın yoktur. Her dediğin doğru olmalı. Fakat, her doğruyu demek doğru değildir.* Zira senin gibi niyeti hâlis olmayan bir adam, nasihatı bâzan damara dokundurur, aksülâmel yapar.

Üçüncü Düstur: Adâvet etmek istersen, kalbindeki adâvete adâvet et; onun refine (kaldırılmasına) çalış. Hem, en ziyade sana zarar veren nefs-i emmârene ve hevâ-i nefsine adâvet et, ıslahına çalış. O muzır nefsin hâtırı için mü'minlere adâvet etme. Eğer düşmanlık etmek istersen; kâfirler, zındıklar çoktur; onlara adâvet et. Evet, nasıl ki muhabbet sıfatı, muhabbete lâyıktır; öyle de: Adâvet hasleti, her şeyden evvel kendisi adâvete lâyıktır. *Eğer hasmını mağlûp etmek istersen, fenalığına karşı iyilikle mukabele et.* Çünkü: Eğer fenalıkla mukabele edersen, husûmet tezâyüd eder (düşmanlık artar). Zâhiren mağlûb bile olsa, kalben kin bağlar, adâveti idame eder. Eğer iyilikle mukabele etsen, nedâmet eder, sana dost olur... (İyi kimseye değer verirken gönlünü fethedersin. Düşük kimseye değer vermen ise onu azdırır.) hükmünce, mü'minin şe'ni, kerîm olmaktır. Senin ikramınla sana musahhar olur. Zâhiren leîm (düşük) bile olsa, îmân cihetinde kerîmdir. Evet, fena bir adama: "İyisin iyisin" desen, iyileşmesi ve iyi adama: "Fenasın fenasin" desen, fenalaşması çok vuku bulur. Öyle ise, وَإِنْ تَعَفَّوْا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا (Onlar, boş sözle meşgul olanlara rastladıklarında, onlara bulaşmadan geçip giderler.) (Furkan, 73) "Eğer affeder, kusurlara bakmaz ve suçları örterseniz şüphe yok ki Allah da Gafûrdur, Rahîmdir." (Teğabûn, 14) gibi desâtir-i kudsiye-i Kur'âniyeye (Kur'an'ın yüce prensiplerine) kulak ver; saâdet ve se-

lâmet ondadır. (Mektûbat, İst., 1979, s. 242)

Tasavvuf, Tarikat, Velâyet Hakkında

“إِنِ اتَّقَى اللَّهَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ” “İyi bilin ki Allah'ın velilerine korku yoktur, onlar mahzûn da olmazlar.” (Yunus, 62)

[Şu kısım, turûk-u velâyet (velâyet, velîlik yolları) hakkında olup “Dokuz Telvih (işaret)”tir.]

Birinci Telvih: “Tasavvuf”, “tarikat”, “velâyet”, “seyr ü sülûk” nâmları altında şirin, nûrânî, neş'eli, rûhânî bir hakikat-ı kudsiyye (yüce hakikat) vardır ki; o hakikat-ı kudsiyyeyi ilân eden, ders veren, tavsif eden (vasıflandıran) binler cild kitabı ehl-i zevk ve keşfin muhakkikleri (hakikatı araştırıp bulan büyük âlimleri) yazmışlar, o hakikatı ümmete ve bize söylemişler. جَزَاهُمْ اللَّهُ خَيْرًا كَثِيرًا Biz, o muhit denizinde birkaç katre (damla) hükmünde birkaç reşhalarını (sızıntılarını) şu zamanın bâzı ilcâatına (zorlamalarına) binaen göstereceğiz.

Suâl: Tarikat nedir?

Elcevap: Tarikatın gaye-i maksadı, ma'rifet (Allah'ı tanıma) ve inkişâf-ı hakaik-ı îmâniyye (iman hakikatlarının netleşmesi) olarak, Mi'râc-ı Ahmedî'nin (A.S.M.) (Hz. Peygamber'in, Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna rûhen, cismen, hâlen çıkması mucizesi) gölgesinde ve سایesi altında kalb ayağıyla bir seyr ü sülûk-u rûhânî neticesinde, zevkî, hâlî ve bir derece şuhudî (görülebilene) hakaik-ı îmâniyye ve Kur'aniyyeye (iman ve Kur'an hakikatlerine) mazhariyet; “tarikat”, “tasavvuf” nâmiyle ulvî bir sır-ı insânî (insanın yüce bir sırrı) ve bir kemâl-i beşerîdir.

Evet, şu kâinatta insan bir fihriste-i câmia (evrenin küçük bir örneği) olduğundan, insanın kalbi binler âlemin harita-i mânevîyyesi (mânevî haritası) hükmündedir. Evet, insanın kafasındaki dimağı (beyni), hadsiz telsiz telgraf ve telefonların santral denilen merkezi misillî (gibi) kâinatın bir nevi merkez-i mânevîsi olduğunu gösteren hadsiz fûnun ve ulûm-u beşeriyye (fenler ve beşerî ilimler) olduğu gibi, insanın mahiyetindeki kalbi dahi, hadsiz hakaik-ı kâinatın mazharı, medârı, çekirdeği olduğunu; had ve hesaba gelmiyen ehl-i velâyetin yazdıkları milyonlarla nûrânî kitaplar gösteriyorlar.

İşte, mâdem kalb ve dimağ-ı insânî (insan beyni) bu merkezdedir; çekirdek hâletinde bir şecere-i azîmenin cihazatını tazam-

mun eder (*büyük bir ağacın cihazlarını içine alır*) ve ebedî, uhrevî, haşmetli bir makinenin âletleri ve çarkları, içinde dercedilmiştir. Elbette ve her halde o kalbin Fâtırı (*Yaratıcı*), o kalbi işlettiirmesini ve bilkuvve (*potansiyel durumdan aktif duruma*) taşıyandan bilfiil vaziyetine çıkarmasını ve inkişafını ve hareketini irâde etmiş ki, öyle yapmış. Mâdem irâde etmiş, elbette o kalb da hi akıl gibi işliyecek. Ve kalbi işlettiirmek için en büyük vâsita, velâyet merâtibinde (*basamaklarında*) zikr-i İlâhî ile tarîkat yolunda hakâik-i imâniyyeye teveccüh etmektir (*yönelmektir*).

...

Üçüncü Telvîh: Velâyet, bir hüccet-i Risâlettir (*Peygamberlik delilidir*); tarîkat, bir bürhan-ı Şerîattır (*Şeriat delilidir*). Çünkü: Risâletin tebliğ ettiği hakaik-i imâniyyeyi, velâyet; bir nevi şuhûd-u kalbî ve zevk-i rûhânî ile aynelyakîn (*göz ile görür derecede bilir*) derecesinde görür, tasdik eder. Onun tasdîkı, Risâletin hakkaniyetine kat'î bir hüccettir. Şerîat ders verdiği ahkâmın (*dini emirlerin*) hakaikını, tarîkat; zevkiyle, keşfiyle ve ondan istifadesiyle ve istifazasıyla (*feyizlenmesiyle*) o ahkâm-ı şerîatın (*dini emirlerin*) hak olduğunu ve Hak'tan geldiğine bir bürhan-ı bâhirdir (*açık bir delildir*). Evet, nasıl ki velâyet ve tarîkat, Risâlet ve Şerîatın hücceti ve delilidir; öyle de: İslâmiyetin bir sır-ı kemâli (*mükemmelliğinin anahtarı*) ve medâr-ı envârı (*nurlarına erişme vestlesi*) ve insaniyetin, İslâmiyet sırrıyla bir mâden-i terakkiyatı (*ilerleme kaynağı*) ve bir menba'-ı tefeyyüzâtıdır (*feyizlerin kaynağıdır*).

İşte bu sır-ı azîmin (*derin sırrın*) bu derece ehemmiyetiyle beraber, bâzı fırak-ı dâlle (*Kur'ân ve iman yolundan sapan, dalâlete gidenler*) onun inkârı tarafına gitmişler. Kendileri mahrum kaldıkları o envardan, başkalarının mahrumiyetine sebep olmuşlar. En ziyade medâr-ı teessüf (*üzüntü sebebi*) şudur ki: Ehl-i Sünnet ve Cemâatin bir kısım zâhirî uleması (*görünüşe göre hüküm veren ulemâ*) ve Ehl-i Sünnet ve Cemâate mensub bir kısım ehl-i siyaset gafil insanlar; ehl-i tarîkatın içinde gördükleri bâzı su'-i istimâlâtı (*yolsuzlukları*) ve bir kısım hatîatı (*hataları*) bahane ederek, o hazine-i uzmâyı (*büyük hazineyi*) kapatmak, belki (*hatta*) tahrip etmek ve bir nevi âb-ı hayatı dağıtan o kevser menba'ını kurutmak için çalışıyorlar. Halbuki eşyada, kusursuz ve her ciheti hayırlı şeyler, meşrebler, meslekler az bulunur. Alâküllihal (*haliyle*) bâzı kusurlar ve sû'-i istimâlât olacak. Çünkü; ehil olmayanlar bir işe girseler, elbette sû'-i istimâlâf ederler. Fakat Cenâb-ı

Hak, âhirette muhasebe-i a'mâl (*amellerin hesaplanması*) düsturuyla, adâlet-i Rabbanîyesini, hasenat ve seyyiatın (*iyilikler ve kötülüklerin*) müvazenesiyle (*karşılaştırılmasıyla*) gösteriyor. Yâni, hasenat (*sevaplar*) râcih (*üstün*) ve ağır gelse, mükâfatlandırır, kabûl eder; seyyiat (*günahlar*) râcih gelse cezalandırır, reddeder. Hasenat ve seyyiatın müvazenesi, kemiyete (*nicelik, sayı*) bakmaz, keyfiyete (*nitelik*) bakar. Bâzi olur, birtek hasene bin seyyiata tereccüh eder (*baskın çıkar*), afvettirir. Mâdem adâlet-i İlâhiye böyle hükmeder ve hakikat dahi bunu hak görür; tarîkat, yâni Sünnet-i Seniyye dairesinde tarîkatın hasenatı seyyiatına kat'îyyen müreccah olduğuna (*galip geldiğine*) delil: Ehl-i tarîkat, ehl-i dalâletin hücumu zamanında imanlarını muhafaza etmesidir. Âdi (*sıradan*) bir samimî ehl-i tarîkat; sûrî, zâhiri bir mütefenninden (*şekle bağlı bir bilginden*) daha ziyade kendini muhafaza eder. O zevk-i tarîkat vasıtasıyla ve o muhabbet-i evliya (*velilere sevgi beslemek*) cihetiyle imânını kurtarır. Kebâirle (*büyük günahlar işleyince*) fâsık (*günahkâr*) olur, fakat kâfir olmaz; kolaylıkla zındıkaya sokulmaz. Şedîd bir muhabbet (*ileri bir sevgi*) ve metîn bir itikad ile ahtab (*hak tarikatların reisleri*) kabûl ettiği bir silsile-i meşâyihî (*şeyhler silsilesini*), onun nazarında hiçbir kuvvet çürütemez. Çürütmediği için, onlardan itimadını kesemez. Onlardan itikadı kesilmezse, zındıkaya giremez. Tarîkatta hissesi olmayan ve kalbi harekete gelmiyen, bir muhakkik âlim zât da olsa, şimdiki zındıkların desiselerine (*hilelerine*) karşı kendini tam muhafaza etmesi müşkülleşmiştir.

Birşey daha var ki: Daire-i takvâdan hariç, belki (*hatta*) Daire-i İslâmiyetten hariç bir sûret almış bâzı meşreplerin ve tarîkat nâmını haksız olarak kendine takanların seyyiatıyla tarîkat mahkûm olamaz. Tarîkatın dinî ve uhrevî ve ruhanî çok mühim ve ulvî neticelerinden sarf-ı nazar (*şöyle dursun*), yalnız âlem-i İslâm içindeki kudsi bir rabîta olan uhuvvetin inkişafına ve inbisatına (*genişlemesine, yayılmasına*), en birinci, te'sirli ve hararetili vasıta tarikatlar olduğu gibi; âlem-i küfrün ve siyaset-i Hristiyanîyenin, nûr-u İslâmiyeti söndürmek için müdhiş hücumlarına karşı dahi, üç mühim ve sarsılmaz kal'a-i İslâmiyyeden bir kal'asıdır. Merkez-i Hilâfet olan İstanbul'u beşyüz elli sene bütün âlem-i Hristiyanîyenin karşısında muhafaza ettiren, İstanbul'da beşyüz yerde fişkuran envâr-ı tevhid (*tevhid nuru*) ve o merkez-i İslâmiyedeki ehl-i imânın mühim bir nokta-i istinadı (*dayanağı*), o büyük câmilere arkalarındaki tekyelerde "Allah Allah!" diyenlerin kuvvet-i imaniyyeleri ve mârifet-i İlâhiyeden gelen bir mu-

habbet-i ruhânî (*Allahı tanımadan gelen ruhanî bir sevgi*) ile cûş u huruşlarıdır (*coşup taşmalarıdır*).

İşte ey akılsız hamiyet-füruşlar ve sahtekâr milliyet-perverler! (*Vatan ve millet için çalıştığını iddia edenler*). Tarikatın, hayat-ı içtimaiyyenizde (*sosyal hayatınızda*) bu hasenesini (*güzelliklerini*) çürütecek hangi seyyiatlardır, söyleyiniz? (Mektubat, İstanbul, 1979, s. 415).

İhlâsı Kazanmanın Dokuz Yolu

Dalâlet, inkâr ve nifak ehli, çoğu zaman rekabetsiz ittifak ettikleri halde; hak yolda olan ve birbirleriyle anlaşmaları lâzım gelen bazı dinî cemaat mensuplarının ihtilafları hakkında şöyle diyor:

"Ehl-i dalâletin zilletindendir (*aşağılığındandır*) ittifakları. Ehl-i hidayetin izzetindendir ihtilâfları. Yâni ehl-i gaflet olan ehl-i dünya ve ehl-i dalâlet, hak ve hakikata istinad etmedikleri için zâif ve zelildirler. Tezellül için (*aşağılıkları sebebiyle*), kuvvet almaya muhtaçtırlar. Bu ihtiyaçtan, başkasının muavenet (*yardım*) ve ittifakına samimi yapışırlar. Hattâ meslekleri dalâlet ise de, yine ittifakı muhafaza ederler. Âdetâ o haksızlıkta bir hakperestlik, o dalâlette bir ihlâs (*samimiyet, içtenlik*), o dinsizlikte dinsizdârane bir taassub ve o nifâkda (*münafıklıkta, anlaşmazlıkta*) bir vifak (*anlaşma*) yaparlar; muvaffak olurlar. Çünkü samimi bir ihlâs, şerde dahi olsa, neticesiz kalmaz. Evet, ihlâs ile kim ne isterse Allah verir.

Amma ehl-i hidayet ve diyânet; ve ehl-i ilim ve tarikat, hak ve hakikata istinad ettikleri için... Ve her biri bizzat tarik-i hakda (*hak yolunda*) yalnız Rabbini düşünüp, tevfikine (*Allah'ın yardımına*) itimad ederek gittiklerinden, mânen o meslekten gelen izzetleri var. Zaaf hissettiği vakit, insanların yerine Rabbine müracaat eder; medet ondan ister. Meşreblerin ihtilaflıyla (*tutulan özel feyiz yolları farklı olunca*) zâhir meşrebine muhalif olana karşı muavenet ihtiyacını tam hissetmiyor... İttifaka ihtiyacını göremiyor. Belki, (*hatta*) Hodgâmlık ve enaniyet (*kendi keyfini düşünmek ve benlik*) varsa, kendini haklı ve muhalifini haksız tevehhüm ederek (*zannederek*), ittifak ve muhabbet yerine, ihtilâf ve rekabet ortaya girer. İhlâsı kaçıır, vazifesi zîr ü zeber (*altüst*) olur.

İşte, bu müdhiş sebebin verdiği vahîm (*korhunç*) neticeleri görmemenin yegâne çaresi, 'Dokuz Emir'dir.

1. Müsbet hareket etmektir ki, yâni: Kendi mesleğinin muhabbetiyle hareket etmek. Başka mesleklerin adâveti (*düşmanlığı*) ve başkalarının tenkîsi (*noksan görme*), onun fikrine ve ilmîne müdahale etmesin, onlarla meşgul olmasın.

2. Belki, daire-i İslâmiyet içinde, hangi meşrebde olursa olsun, medar-ı muhabbet (*muhabbete sebep olan*) ve uhuvvet ve ittîfak olacak çok râbta-i vahdet (*birlik, beraberlik bağı*) bulunduğunu düşünüp ittîfak ederek...

3. Ve haklı her meslek sahibinin, başkasının mesleğine ilişmemek cihetinde hakkı ise: 'Mesleğim hakdır, yahud daha güzeldir' diyebilir. Yoksa başkasının mesleğinin haksızlığını veya çirkinliğini îmâ eden 'hak yalnız benim mesleğimdir veyahud güzel benim meşrebimdir' diyemez olan insaf düsturunu rehber etmek.

4. Ve ehl-i hakla ittîfak, Tevfik-i İlâhînin bir sebebi (*Allah'ın yardım etmesine vesile olan bir sebep*) ve diyanetteki izzetin bir medarı olduğunu düşünmekle...

5. Hem ehl-i dalâlet ve haksızlık (*tesanüd sebebiyle*) cemaat sûretindeki kuvvetli bir şahs-ı mânevînin dehâsiyle (*hükmi şahsiyet dehasıyla*) hücumu zamanında; o şahs-ı mânevîye karşı, en kuvvetli, ferdî olan mukavemetin mağlup düştüğünü anlayıp; ehl-i hak tarafındaki ittîfak ile bir şahs-ı mânevî çıkarıp; o müdhiş şahs-ı mânevî-i dalâlete karşı, hakkaniyeti muhafaza ettirmek.

6. Ve hakkı, bâtılın savletinden (*saldırısından*) kurtarmak için...

7. Nefsini ve enaniyetini...

8. Ve yanlış düşündüğü izzetini...

9. Ve ehemmiyetsiz rekabetkârane hissiyatını terketmekle ihlâsı kazanır, vazifesini hakkiyle ifa eder..." (Lem'alar, İstanbul, 1990, s. 148).

Tembellik Zindanına Düşme Sebebi

İslâm dünyasının geri kalma sebepleri ve kurtuluş çarelerini, Kur'an'dan aldığı derslerle şöyle özetler:

"Soru: Zindan-ı atâlete (*tembellik zindanına*) düştüğümün zün sebebi nedir?

Cevap: Hayat bir faaliyet ve harekettir. Şevk ise matiyyesidir (*bineğidir*). İşte himmetiniz şevke binip mübareze-i hayat meydanına çıktığı vakit, en evvel düşman-ı şedîd (*şiddetli düşman*) olan yeis (*ümitsizlik*) rast gelir. Kuvve-i mâneviyesini kırar. Siz o düşmana karşı لَا تَقْطَرُوا (Allahın rahmetinden ümit kesmeyiniz) kılıncını istimâl ediniz (*kullanınız*).

Sonra muzahemetsiz (*engelsiz*) olan hakka hizmetin yerini zapt eden meylût-teveffuk (*herkesten üstün olma eğilimi*) istibdadı hücumla başlar. Himmetin başına vurur, atından düşürttürür. Siz سِرًّا (Sırf Allah rızasını gözetiniz) hakikatını o düşmana gönderiniz.

Sonra da il-el-i müteselsiledeki terettübü (Allah'ın koyduğu sebep netice zincirini, hikmet basamaklarını) atlamakla müşevveş (*altüst eden*) acûliyet (*acelecilik*) çıkar, himmetin ayağını kaydırır. Siz وَأَصْبِرُوا وَاصْبِرُوا (Sabredin, sabırda başkalarını geçin) emrini siper ediniz.

Sonra da, medeni-i bittab' (*yaratılış gereği medeni*) olduğundan ebnâ-yı cinsinin (*insan kardeşlerinin*) hukukunu muhafazaya ve hakkını onlar içinde aramağa mükellef olan insanın âmâlini (*amellerini*) dağıtan fikr-i infiradî (*tek başına olmak fikri, ferdiyetçilik*) ve tasavvur-u şahsî karşı çıkar. Siz de خَيْرَ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ (İnsanların hayırlısı insanlara en fazla yararı dokunandır.) olan mücahid-i âli himmet (*gayreti yüce olan mücahidi*) mübarezesine çıkarınız.

Sonra başkasının tekâsülünden (*tembelliğinden, gevşekliğinden*) görenek fırsat bulup, hücum edip belini kırar. Siz de عَلَى اللَّهِ [وَأَعِزُّوا] (Tevekkül edecek olanlar – başkasına değil – yalnız Allaha dayanıp güvensinler) olan hısn-i hasîni (*sağlam kaleyi*) himmete melce (*sığınak*) ediniz.

Sonra da acz ve nefsin itimadsızlığından neş'et eden (*kendine güvensizlikten ileri gelen*) ve işi birbirine bırakmak olan düşman-ı gaddar geliyor. Himmetin elini tutup oturtturur. Siz de لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ (Siz doğru yolda olursanız, sapkınlar size zarar veremez) olan hakikat-ı şâhikayı (*en yüce hakikatı*) üzerine çıkarınız. Tâ, o düşmanın eli o himmetin dâmenine (*eteğine*) yetişme-

sin.

Sonra Allah'ın vazifesine müdahale eden dinsiz düşman gelir, himmetin yüzünü tokatlar, gözünü kör eder. Siz de: *اسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتُ* • وَلَا تَتَّخِذْ عَلَى سَبِيلِكَ (Efendine emir vermeye kalkışma "Sana verilen emirleri dosdoğru ifa et") şeklindeki kâr-âşına (işbilir) ve vazifeginas (vazifesine sadık) olan hakikati gönderiniz. Tâ onun haddini bil-dirsin.

Sonra umum meşakkatın (tüm zahmet ve sıkıntıların) anası ve umum rezaletin yuvası olan meylürrahat (rahat düşkünlüğü) geliyor. Himmeti kayd eder (bağlayıp) zindan-ı sefalet (sefillik zindanına) atar. Siz de: *لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى* (gayretinin neticesinden başka bir şey insanın eline geçmez) olan mücahid-i âlicenabı (yüce ruhlu asil mücahidi) o cellâd-ı sehhâra (sihirbaz cellada) gönderiniz. Evet, size meşakkatta büyük rahat var. Zira, fitratı müteheyyic (yaratılıştan hareketli) olan insanın rahatı yalnız sa'y ve cidalde (çalışma ve mücadelede) *إِنْ لَكُمْ فِي الْمَشَقَّةِ الرَّاحَةُ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَشَتَّى*

(Münâzarat, İstanbul, 1991, s. 80).

Mü'minin Hayata Bakışı

"Dünya mâdem fânidir. Hem mâdem ömür kısadır. Hem mâdem gayet lüzumlu vazifeler çoktur. Hem mâdem hayat-ı ebediye burada kazanılacaktır. Hem mâdem dünya sahipsiz değil. Hem mâdem şu misafirhane-i dünyanın (dünya misafirhanesinin, gayet Hakîm ve Kerîm bir müdebbiri (Yöneticisi) var. Hem mâdem ne iyilik ve ne fenalık, cezasız kalmıyacaktır. Hem mâdem *لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا أَلًا وَنَسْمًا* "Allah hiç kimseye takatının dışında yük yüklemmez." (Bakara, 286) sırrınca teklif-i mâlâyutak (güç yetmez olan yükümlülük) yoktur. Hem mâdem zararsız yol, zararlı yola müreccaktır (tercih edilir). Hem mâdem dünyevî dostlar ve rütbelere, kabir kapısına kadardır.

Elbette en bahtiyar odur ki: Dünya için âhireti unutmasın; âhiretini dünyaya fedâ etmesin; hayat-ı ebediyesini hayat-ı dünyeviye için bozmasın; mâlâyânî (faydasız) şeylerle ömrünü telef etmesin; kendini misafir telâkki edip misafirhane sahibinin emirle-

rine göre hareket etsin; selâmetle kabir kapısını açıp saâdet-i ebediyeye girsin... (Hâşiye)^(*) (Mektubat, İstanbul, 1979, s. 66).

KAYNAKLAR: Tahsin Tola ve Said Özdemir, *Bediüzzaman Said Nursi, Tarihçe-i Hayat*, s. 132, 213, 383, 391, 453, 487, 584, 618; a.mlf., *Sözler*, s. 427-429, 737; a.mlf., *Emirdağ Lahikaları*, II, s. 173, 217, 496; a.mlf., *Mektûbat*, s. 184-186, 242, 415, 457-472; a.mlf., *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s. 189, 239, 188; a.mlf., *Şuâlar*, s. 179; a.mlf., *Münâzarat*, s. 71-76, 127; a.mlf., *Sünâhat*, s. 43-46, *Lem'alar*, s. 148, *Âsâr-ı Bediyye*, s. 372-378, 350, 356; a.mlf., *Divan-ı Harb-i Örfî*, s. 16; a.mlf., *Hutbe-i Şâmiye*, s. 34-35; Necmeddin Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, İst. 1974, s. 39-40, 50-57, 128-131, 191; a.mlf., *Bediüzzaman Sempozyumu, Doğu'nun Kurtulmasında Bediüzzaman Faktörü*, s. 253; Ahmed Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde İnkılâp Hareketleri*, s. 512; Sinan Akşın, *31 Mart Olayı*, s. 129 vd; İbrahim Canan, *İslâm Düşüncesinin 20. Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu*, s. 87-88; Şener Dilek, *Risale-i Nur'un Metod ve Gayesi*, s. 145, *Yeşilay Dergisi*, 1966, s. 392, *Dünya Gazetesi*, İstanbul, 20 Temmuz 1960 nüshası.

Prof.Dr. SUAT YILDIRIM

ALİ HAYDAR EFENDİ (R.H) (ö. 1379/1960)

Doğumu ve Tahsili

Batum'un Ahıska kazasında 1288/1870 senesinde dünyaya gelmiştir. Babası Şerif Efendi'dir. İki yaşındayken annesini, dört yaşındayken babasını kaybeden Ali Haydar Efendi, ilk tahsilini memleketinde yapmıştır. Bilâhere Erzurum'a gelerek, oradaki Bakırcı Medresesi'ne devam etmiştir. Daha sonra İstanbul'a giderek, Fatih Camii'nde derslere ve tahsilini ikmal ile Beyazıd dersiâmlarından Çarşambalı Hoca Ahmed Hamdi Efendi'den 1319/1901 yılında icâzet almıştır. Hocasının derslerine devam ederken, şeriat kadısı yetiştiren Medrese-i Kuzat'a giderek oradan da şehadetnâme almıştır.

İlmî Seviyesi

Ali Haydar Efendi'nin derin bir bilgisi vardı. Dinî ilimleri ihâta eden bir zekâyâ malikti. Dört mezhebe vukûfiyeti, her birinden fetva verebilecek derecede idi. Hitabeti de çok kuvvetliydi. Binaenaleyh, hitab ettiği cemaatı hemen tesiri altına alırdı. Uğrun-

(*) (Hâşiye): Bu mâdemler içindir ki; şahsıma karşı olan zulümlere, sıkıntılara aldırımıyorum ve ehemmiyet vermiyorum. "Meraka değmiyor" diyorum ve dünyaya karışmıyorum.

da, hayatı boyunca mücadele verdiği en büyük gayesi, Allah'ın indirdiği ile hükmetmektir. Maruz kaldığı çile ve meşakkatlara göğüs germiştir. Emr-i bi'l-ma'rufa büyük önem verir, "Din-i mübin-i İslâm'ın devam ve bekâsı, Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin devamına; Din-i mübin-i İslâm'ın inkırazı (yıkılması) ise emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin terkine bağlıdır" derdi.

Vazifeleri

Ali Haydar Efendi, 10 Eylül 1318/1902 tarihinde yapılan imtihanları kazandıktan sonra 1322/1906 yılında Fatih Camii'nde talebe okutmaya başlamış, böylece Fatih dersiâmları arasına dahil olmuştur.

1909'da Fetvahâne'de fetva işine girmiş, gösterdiği büyük iktidarla 1333/1914 yılında, Sahn Medresesi fıkıh müderrisliğine tayin edilmiştir. 1334/1915 yılında Şeyhül-İslâm'lık'ta yeni kurulan "Te'lif-i Mesâil Heyeti" reisliğine tayin edilmiştir. 1335/1916 yılında Huzur dersleri başmuhatablığına tayin edilmiş, bu dersler 1342/1923'e kadar devam etmiştir. Padişahlığın kaldırılması ile bu derslerden de mahrum kalmıştır. Meşihat müesseseleri kaldırılınca açıkta kalmış ve geri kalan ömründe dersiâm maaşı ile iktifa etmiştir.

Müderrislik, müsevvitlik gibi dinî vazifelerden uzaklaştırıldıktan sonra yıllarını, dinî tedrisat ve tasavvufî neşve içinde geçirmeye hasretmiştir. Birçok talebe yetiştirmiştir. Kendisine intisâb eden birçok müridânı, tarik-ı Hakka sülûk ettirmiştir.

Tarîkatı ve Şeyhi

Ali Haydar Efendi'nin bu denli ilmi faaliyetleri yanında tasavvufî hayatı da vardı. Nakşibendî Tarîkatı'nın Hâlidî kolu meşayihlerindendir. Silsile sırasında otuzbeşinci sırada yer almaktadır.

Şeyhi, Bandırma'da medfun Mevlânâ Ali Rıza el-Bezzaz idi. **Ali Haydar Efendi**, Nakşibendî Tarîkatı'nın şeyhlerinden olan Mevlânâ Muhammed Mustafa İsmet Garibullah'ın (Silsile sırası: 32) Fatih Çarşamba Cebecibaşı mahallesindeki konağını tekke edindi. Şeyh İsmet Efendi Dergâhı adını alan bu tekkede, irşad makamına oturmasına rağmen beş yıl bu hakkı gasbedilmiş, bu durum, müridlerinden **Hâfız Halil Sâmî Efendi** tarafından yazılan bir dilekçe ile saraya intikal ettirilmişti. Nihayet 1338/1919 yılında **Ali Haydar Efendi**'nin postnişinliği bizzat pa-

dişah tarafından tasdik edilmiştir.

Dört padişahın zamanında bilfiil vazife yapmış olan ve bil-hassa **Sultan II. Abdülhamid Han**'ın iltifatlarına kavuşan **Ali Haydar Efendi**, Cumhuriyet devri boyunca dinî tedrisât ile meşgul oldu. Yirmibeş yıl boyunca göz hapsinde tutuldu.

Oğlu **Hâlid Gürbüzler**, babasıyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

*"Babam, kimseyle kötü olmamamızı söylerdi. Oturalım, çaylar, kahveler içelim demez, devamlı ilimle meşgul olurdu. Erzurum'dan **Alvarlı Mehmed Efendi** hazretleri, **Ramazanoğlu Sâmî Efendi** hazretleri sık sık ziyaretine gelirlerdi. **Hâsib Efendi** hazretleri ile **Mehmed Zahid Kotku Efendi** hazretleri de gelirlerdi. Devrin bütün âlimleri ziyâretine gelir, sohbet ederlerdi."*

Ali Haydar Efendi, talebelerinin ve sevenlerinin ilmi yönünden daha ileri olmalarını ister, *"Sulbünden değil, yolumdan gelen benim evlâdımdır"* derdi. Kendisi ilmi mütâlâayı hiç bırakmazdı. Zevcesi **Hanife Hanım**'a: *"Hanife Hanife! Yeni bir câhilliğimi daha gördüm. Yeni bir şey daha öğrendim"* derdi. İbadete çok düşkündü.

Küçük oğlu **Bahâüddîn Gürbüzler**'in ifade ettiğine göre ilim öğrenmek, öğretmek ve insanlara İslâmiyet'i anlatmakla meşgul olurdu.

Siyasî Faaliyetleri

Ali Haydar Efendi'nin en büyük gayesi ve derdi, Allah'ın indirdiği ile hükmetmek, yani İslâm'ın hâkim olması idi. Devamlı bunu telkin eder, *"Şeriatçıyım"* der ve böyle denilmesini isterdi. Yaşadığı devrin şartları gereği, tarafından Demokrat Partisi'ne destek verildiği halde, *"Ben demokratım"* gibi sözlerden hoşlanmazdı, talebelerine de dedirtmezdi. Bu yüzdendir ki, İttihad ve Terakki fırkasına girmesi için **Hüseyin Cahid** ve **Talât Paşa** tarafından ısrarlı teklifler gelmesine rağmen, bu teklifleri kabul etmemiştir. Çünkü o, müslümanların idaresinde imanlı, ihlâşlı ve emin kimselerin söz sahibi olmasını ister, telkinlerini bu yönde yapardı. Hatta bir ara tekke ve zâviyelerin kapatılmasından sonra Türkiye'de kurulan yeni idareye karşı olduğu öne sürülerek Ankara'ya götürülmüştü. Ankara'da **İskilipli Âtîf Hoca** ile birlikte zor şartlar altında hapisanede kaldığı sırada rüyasında şeyhini gör-

dü. Şeyhi ona:

"Oğlum, 33 defa *Fetih Sûresi*'ni okursan kurtulursun" dedi. **Ali Haydar Efendi** okumaya başladı. Bir yandan da okuduğu sayıyı ranzaya işaretliyordu. Onun böyle yaptığını gören **İskilipli Âtîf Efendi**: "*Hoca, ne yapıyorsun?*" diye sorunca, "*Rüyamda şeyhim böyle böyle söyledi. Sen de oku kurtulursun*" dedi. **Âtîf Efendi**: "*Bu gece rüyamda Peygamber Efendimiz'i gördüm. Peygamberimiz sallallâhü aleyhi ve sellem, 'Ben seni çağırıyorum, sen müdâfaanı hazırlıyorsun!' buyurdu. Ben de müdâfaanâmemi yırttım*" dedi. **Ali Haydar Efendi** okumaya devam etti. Daha sonra kurtuldu.

Kişiliği

Ali Haydar Efendi, ibadete, şer'î hükümlere riayet etmeye çok düşkündü. Bir edebın terkine bile razı olmazdı.

O, gözlerin nuru, kalblerin sürûru idi. Marifet deryası ve sırlar hazinesiydi. Pek az kimselere nasib olabilen makamların sahibiydi. Aşkla, muhabbetle yanan kalblerin tabibi idi. Ömrü, dini ihya etmeye çalışmakla geçti. Kur'ân-ı Kerim'i çok okurdu. Nefse güvenmemeyi telkin ederdi. Nefsi, mutmainne derecesine çıkarabilmek için zikir ehli olmanın gerektiğini söylerdi. Günde, elli bin kelime-i tevhid okurdu.

Vefatı

Dergâhın bulunduğu mahalde bulunan evinde 1 Ağustos 1960 yılında âyetler okuyarak, etrafındakilere nasihatler ederek, tebessüm ede ede dâr-ı bekâyâ göç ederken, arkasında gözü yaşlı binlerce mürid bırakmıştır. Cenazesi üç kere yıkandı. Önce müderris ve Beşiktaş Müftüsü **Fuad Efendi**, sonra Eminönü Müftüsü **Ali Yekta Efendi** tarafından yıkanan cenazesi, daha sonra da İsmail Ağa Camii İmam-Hatibi **Mahmud Efendi** tarafından yıkanmıştır. Vasiyeti üzere hocası olan Reisü'l-Ulemâ **Çarşambalı Ahmed Efendi**'nin de kabrinin bulunduğu Fatih Camii kabristanına defnedilmesi istendi. Fakat buna müsaade edilmedi. Yavuz Selim Camii'nde **Ramazanoğlu Sâmî Efendi** tarafından kaldırılan cenaze namazından sonra Edirnekapı Sakızağacı kabristanına defnedildi.

Ali Haydar Efendi, birçok müridânını tarik-ı Hakk'a sevk etmiş, seyr u sülûkünü yaptırmıştır. İrşad makamını da Mah-

mud Efendi hazretlerine bırakmıştır.

Eserleri

Kur'an-ı Kerim'in bazı âyet-i kerîmelerini tefsir etmiş, önemli ikaz ve tenbihlerde bulunmuştur. Bunları, kendi Kur'an-ı Kerim'inin kenarına yazmıştır. Bu Kur'an-ı Kerim, şu anda **Mahmud Efendi** hazretlerinin elindedir. Yazılmaya başlanan "*Rûhü'l-Furkan*" tefsirinde, bu çok kıymetli bilgilere âyet-i kerîmelerin tefsiri esnasında yer verilmektedir.

Ali Haydar Efendi'nin Bir Müridine Yazdığı Nazmedilmiş Bir Mektubu

Mektub

*Hamd u senâ Allah'a olsun müdâm
Mustafa ve ehline her dem selâm*

*Dinleyin ey derdimin ortakları
Vecd-i yârın âşik sâdıkları*

*Mektubunuz bizlere buldu vusûl
Açtı Mevlâm sizlere sadrında yol*

*Hak için aldım sizi yoldaşlığa
Bu garib illerde arkadaşlığa*

*Şimdi lâzım idelim ahd u misâk
Girmeye tâ araya asla şikâk*

*Âdâb üzere olalım sirru ve celî
Rabbimize tutalım doğru yolu*

*Her bir işte istikamet farz bize
Gitmek için yol budur Rabbimize*

*Allah için eyleyelim sohbeti
Böyle aziz ehli derdin âdeti*

Kendi hevâmızı artık koyalım
İsr-i paki Mustafa'ya uyalım

Ona ittiba ile olur feth-i bâb
Böyle ilân etti bunu hak kitab

Şer'i paki taç idelim başlara
Düşmeyelim başkaca teşvişlere

Nefis ile daim mücâhid olalım
Ölmeden evvel ölüp uyanalım

Ehl ü şurb u neumi taklîl edelim
Bu uğurda nefsi tezlîl edelim

Kalbi tenhâ tutalım hem halveti
Rabbimizden isteyelim vuslatı

Terk-i ağıâr eyleyelüm hak için
Hakka firâr eyleyelüm hak için

Savmı siwa eyleyenin iftarı
Vâsılı haktır dedi hak peygamberi

Say idelim günleri hem leyâli
Zikr idelim Mevlâyı zülkemâli
İşte bu yol silsilemiz yoludur
Silsilemiz işte bu yol ehlidir

Rabbimize azm-i visâl edelim
Silsileye doğru uyup gidelim

Rehberimiz silsilemiz ricâli
Başkaca yoktur bu yolun mecâli

Öğrenelim silsilemiz hâlini
Tâ tutalım hakkın doğru yolunu

İşte böyle ahd ile aldım sizi
Hem çıkarmayın gönülden acizi

*Zikredelim muhtasaran silsile
Arzedeyim nazm ile ehli dile*

*Yadigârım ola bu ihvânıma
Fatiha ihsân eder er cânıma*

*Seyyidü'l-kevineyn hatemü'l-enbiyâ
Ahmed u Mahmud u Muhammed Mustafa*

*Hazret-i Siddık azam yar-i gar
Bize anın nisbeti var yadigâr*

*Selman ü Kasım ve İmam Cafer
Ser tâcımız her birisi serâser*

*Beyazid-i Bestâmî Ebu'l-Hasenü'l-Harkânî
Ebû Aliyyi'l-Fermedî Yusufu'l-Hemedânî*

*Ser hâcegândır Abdülhaliki'l-Gucdüvânî
Arif Mahmud Aliyyü'l-Râmitenî*

*Baba Simmâst dahi Emir Külâl
Herbirisi ricâlullah bunda yok asal cidâl*

*Geldi şah-ı Nakşibend sonra Attâr
Geldi hâceki Ya'kûb Ahrâr
Zâhid ve sonra hâceki
Verdi Bâkibillah feyz bâki*

*Elf-i sâni müceddid pîr u pîrânımız
Sultanımız pîr u minnetdârımız*

*Nam-ı meşhur İmam-ı Rabbânî
İzni hak ile tecdid etti bu dini*

*Seyyidimiz serverimiz bu bizim
Rehberimiz serdârımız bu bizim*

*Urvetü'l vüskâ ve seyyüddin sonra
Nûra nisbet etti tâ seyyidi nûra*

*Sonra Habibullah bu nûrun mazharı
Sonra Abdullah Şah-ı Dehlevî*

*Gucduvânî hazret-i Hâlid Ziyâuddîn bu âyân
Mucdiyân taze can buldu bununla nakşıyan*

*Sonra Abdullah-ı Mekki hazretleri
Bu diyâra memur etmiş İsmeti*

*İsmeti bil İsmeti bil İsmeti
Bilmesi lâzım veliyyü'n-nimeti*

*Mustafa İsmet garibullah budur
Feyzi cari kutbu ehlu'llah*

*Bu zât Nurullaha verip yedini
Kendi yedi kılmış anın yedini*

*Sonra Bezzaz Ali bulup bu nûru
Nûra garketti o Ali Haydarî*

*Bâb u âli bâb u âli her giren
Maksûduna nâil olur dil veren*

*İşte aziz silsilemiz erleri
Her birinin tahte'l-kubâb yerleri*

*Her kim alır silsilemiz yâdına
Erdire Allah ânı murâdına*

*Her okuyan silsilemiz aşk ile
Feyzi vafır bulur izn-i hak ile*

*Silsilemiz müselsel eyle ya rabbe'l-enâm
Yürüstün böyle müselsel tâ ola yevmü'l-kıyâm*

Âmin... Âmin... Âmin...

KAYNAKLAR: Mahmûd Efendi hazretleri, Hacı Emrullah Efendi, Ahmed Çelener, Abdullah Ustaosmanoğlu, *Ruhu'l-Furkan Tefsiri*, 1-5 (devam ediyor. 30 cilt olacak inşaallah).

MEHMET TALÛ

ABDÜLHAY EFENDİ (R.H) (ö. 1381/1961)

İsmi **Abdülhay** olup babası **Fikri Efendi**, dedesi **Şerif Ali Efendi**'dir. 1884 (h.1302) senesinde İstanbul'da doğdu. 1961 (h.1381) senesinde İstanbul'da vefat etti. Kabri, Yahya Efendi Dergâhı mezarlığındadır.

Abdülhay Efendi'nin dedesi **Şerif Ali Efendi**, Mekke'den İstanbul'a geldi. Bir müddet Aksaray'daki Oğlanlar Tekkesi'nin şeyhliğini yaptı. Sonra Tosya'ya giderek Kadiri Tekkesi şeyhi **İsmail Rûmî** hazretlerinin torunlarından biriyle evlendi. Tekrar Mekke'ye giderek orada ikamete başladı. İşte **Fikri Efendi** burada doğmuştur.

Fikri Efendi, Mekke'den Mısır'a geldi. Askerlik mesleğine girip albaylığa kadar yükseldi. Gördüğü bir rüya üzerine Mısır'dan İstanbul'a gelip Kaygusuz Baba Dergâhı'na intisâb etti. Sultanahmet'teki bu dergâhta uzun müddet kırba ile su taşıdığı için kendisine "*Kırbacı Baba*" ismi verildi. Bu dergâhta mürid olup "*Surûri Fikri*" ismini aldıktan sonra Zeyrek yokuşu başında yanmış olan Ümmü Gülsüm Camii'ni tamir ettirdi. Mısır'da kuyumculuk mesleğine mensup bir zâtn **Zeyneb** adlı kızıyla evlendi. Bu evlilikten **Abdülhay Efendi** dünyaya gelmiştir. Üç aylıkken babası vefat eden **Abdülhay**, yetim kaldı. Annesi, oğlunu alıp Ümmü Gülsüm Camii'nin meşrûtasına (lojmanına) yerleşti.

Çok küçük yaşlarda ilim tahsiline başlayan **Abdülhay Efendi**, annesinin gayretiyle Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona hıfzetmeye muvaffak oldu. Zamanın eğitim sistemine göre yürüttüğü tahsil işinde gayet yüksek bir seviyeye geldi. 18 yaşına geldiğinde babasının tamir ettirdiği Ümmü Gülsüm Camii'ne imam olmuştu. Aslen Kadiri, meşreben Nakşibendî idi. Son Nakşî şeyhlerinden Gümüşhanevî şeyhi **İsmail Necati Efendi**'den icâzet aldı. Bir dönem Çiçekçi Camii imam-hatipliğini de yaparak Yahya Efendi Dergâhı'nın şeyhliğini yürüttü. Öte yandan Baytar Mektebi'nde ayniyât muhasibliği yaptı. Daha sonra bu görevinden emekli olan **Abdülhay Efendi**, soyadı kanunu çıkınca "*Öztoprak*" soyadını aldı. İrşad vazifesine devam etti. 1961 senesinde rahmet-i Rahmân'a kavuştuğunda Yahya Efendi Dergâhı mezarlığına defnedildi.

Fıkhi ve tasavvufi mevzularda gayet geniş malumata sahip

olan Abdülhay Ali Efendi, Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilirdi. Mütevazi, hilm sahibi ve haramlardan sakınma hususunda son derece titizdi. Cömert, misafirperver ve diğergam olduğundan sofrasına bir fakiri almadan oturmazdı. Yakınlarına, dostlarına, müridlerine ve sevenlerine gönderdiği bazı mektupları Abdülhay Efendi'nin Mektupları adlı bir risâlede toplanmıştır.

Mektup ve Sözlerinden Bir Demet

"Eğer hakkı bilersen her şey senin hadimin olur. Eğer hakkı bilmezsen sen her şeyin hademesi olursun!"

"Seni Allah'a yalvartan günahın, seni mağrur eden sevabından daha iyidir."

"Âsinin kırık kalbi, itaat sahibiymiş gibi geçinenin kibirinden daha hayırlıdır."

"Kötülere kötü deme! Nankörlük ve kötülük illetine tutulduklarını söyle!"

"Sana yol açılabilmesi için varlık dağının kaldırılması lâzımdır. İnsanın özbenliği, kendi hakikatına perde olur!"

"Bir kimsenin ahlâklı olması, herkesin ayıbını örtüp, herkesi iyi görmek ve göstermekle mümkündür."

"Varlığın şerefi her tecellide mücidi görmek, bilmek ve tanımdır."

Abdülhay Efendi'nin mektupları da son derece özlü ve üslûp bakımından fevkalâdedir. Sevdiklerinden birine yazdığı mektupta şöyle diyor:

"Kemâl derecesine ulaşan insanların, yükseldikçe tevazusunda ve sûreten kendinden aşağı olanlara karşı davranışlarındaki güzellik artar. Zannolunmasın ki onun bu tevazusu, kadr u kıymetini azaltır. Hayır, belki daha fazla yükseltir. Zaten 'Allah için tevazu edeni Allah Teâlâ yüceltir' hadis-i şerifinin anlamı budur."

Dünyevî, uhrevî, maddî ve mânevî mertebelere yükselen kimseler, asla kendi kulluklarını unutmaz. Allah için alçakgönüllü olur, Allah'ın kullarına karşı sertlik ve şiddetten kaçınırsa her iki cihanda Allah Teâlâ onun derecesini yükseltir."

Kibirli olmayı âdet edinenler ise Cenâb-ı Hak tarafından burnu yere sürtülecek kimselerdir. Onlar, terbiye ve imtihan kam-

çalarıyla zelil olurlar. Hülâsa benlik, kibir ve ucub taslamak, insana hiç yaraşmaz. Şeytan, onca ibadetine rağmen kibir ve benliği yüzünden kovuldu ve lânetlendi. Âdem (a.s.) ise zelil bir topraktan yaratıldığını unutmuyarak: 'Ey Rabbimiz! Biz, nefsimize zulmettik. Eğer sen bizi bağışlamaz ve bize rahmet etmezsen hüsrana uğrayanlardan oluruz.' demiş ve Rahmet-i Hakk'a iltica etmiştir. İşte bu sebepten ötürü O, yeryüzünde emanet-i ilâhiyyeyi yüklenmiş ve bütün yaratılmışlar üzerinde mükerrerem kılınmıştır. Binaenaleyh bütün kibirliler, şeytan ehliendir."

Abdülhay Efendi, bir müridine şöyle nasihat etmiştir:

"Oğlum! Vücudumuzu elimizden geldiği kadar helâl lokma ile doyuralım ki o vücud, Allah'a ibadette pek hafif ve latif olarak ruha uysun! Haramlarla beslenen vücud, Allah'a ibadete kalkmada gevşek davranır ve ağırlık gösterir. Bu hal sonunda esasen latif olan ruha da tesir eder ve onu da kendi gibi ağırlaştırıp karanlıklara boğar. İlâhî ufuklara çıkmaya kabiliyeti kalmaz ve nihayet ölür. Günahların büyükleri, küçüklerine ehemmiyet vermemekten başlar.

Evlâdım! Kendini gözet, senin aslın pek necibdir, pek temizdir. Aslına benzemeyen dallar, aslının mazhar olduğu maddî ve mânevî teveccühe kavuşamazlar. İslâm dininin bütün emirleri, insanların ahlâkını düzeltmek, bütün yasakları da yine onların faydaları içindir.

Dicle nehri kıyısında yediği bir elmanın sahibini bulup helâlleşmek için çeşitli külfetleri göze alması, **İmam-ı Azam**'ın babası **Sabit b. Hürmüz**'ün ahlâkının yüksekliğini gösterir. Onun bu temizliği, kendisinden, müslümanların büyük çoğunluğunun mezhebine bağlandığı **İmam-ı Azam Ebû Hanîfe** gibi bir zâtın vücûda gelmesine sebep olmuştur.

Hayırlı evlâtların babaları da hayır ve iftiharla anılır. Seni göreyim, haramlardan hatta mekruhlardan dahi kendini sakın! Ecdâdının asâletine vâris olduğunu şu perhizkârlığınla isbat et! Bu şeref, sana dünyada ve âhirette kâfidir."

Abdülhay Efendi, hayır yapmanın önemini de şöyle anlatmaktadır:

"Umûma faydası olacak hayır bırakmak ne hoştur. Hayat defteri kapanır fakat amel defteri ondan menfaat görüldüğü müddetçe kapanmaz, hayır yazılır. Üç şey vardır ki sahibinin hayırlı

amel defterini kapatmaz: Umûma faydası dokunacak ilim ve sanat öğretmek, kuyu kazdırmak, su getirtmek, hastahane, köprü ve yol yapmak, bir de ardından hayır dua edecek sâlih evlâd bırakmak...

Ne çare var ki herkes buna muvaffak olamıyor. Cenâb-ı Hak, cümlemizi kendi lütfuyla hayra yakın eylesin ve muvaffak kılsın!"

KAYNAKLAR: Abdülhay Efendi'nin Mektupları, Seha Neşriyat, 1990; İbrahim Beğen, Veliler Sofrası, Pamuk Yayınları, 1993; Türkiye Gazetesi Evliyalar Ansiklopedisi, c.1, s.369; Sabri Yılmaz, İstanbul ve Anadolu Evliyaları, İst. 1992, s.1073.

MUSTAFA ÖZDAMAR

MAHMUD CELALEDDİN ÖKTEN (CELAL HOCA) (R.H) (ö. 1381 /1961)

Kısaca Hayatı

Mahmud Celaleddin Ökten, 1882'de Trabzon'da doğmuştur. Küçük yaşta hafız olduktan sonra ilk ve orta tahsilini burada tamamlamış, bu arada medreseye devam ederek icâzet almıştır. 1905 yılında yüksek tahsil için İstanbul'a gelmiş, önce Dâru'l-Muallimîn'i daha sonra Dâru'l-Fünûn Edebiyat Şubesi'ni bitirmiştir. İstanbul'da medrese camiasıyla temas kurarak devrin meşhur üstadlarından hususî dersler almış, Dâru'l-Fünûn'daki hocalarıyla uzun yıllar devam eden dostluklar kurmuştur. İlk resmî görevi 1912'de tayin olunduğu İstanbul Sultaniyesi Arapça muallimliği'dir. Arapça derslerinin 1926'da kaldırılmasına kadar devam eden Arapça muallimliği sırasında, "*Celal Hoca*" lakabıyla anılmaya başlamıştır.

Bu tarihten sonra İstanbul'un muhtelif mekteplerinde Türkçe, Edebiyat ve Felsefe okutmuştur. 1947'de emekliye ayrılan **Celal Hoca**, 1948'de açılan 10 aylık İmam-Hatip Kursu'nun din dersleri öğretmeni ve müdürü olmuştur. 1950 yılında iktidar değişince 7 yıllık İmam-Hatip Okulu lâyihasını Millî Eğitim Bakanlığı'na sunmuş ve bu teklifi kabul edilmiştir. **Celal Hoca**, 1951 yılında açılan İstanbul İmam-Hatip Okulu'nun kurucusu ve ilk müdürüdür. Bu yönüyle İmam-Hatip okullarının bânisi ve maddî-mânevî rehberi olarak kabul edilir. Bu görevde üç yıl kaldıktan

sonra aynı okulda hocalığa devam etmiş ve buradan, 1959'da Yüksek İslâm Enstitüsü'ne tayin olunmuştur.

Celal Hoca'nın bu son görevi, 1961 sonbaharında rahlesi başında ders hazırlarken gelen ilahî davete icabet edinceye kadar devam etmiştir. Hayatının olgunluk çağının başlarında bir nasib alan **Celal Hoca** bu nasibi ömrünün sonuna kadar muhafaza etmiş, bu şevkle üç kere hac yapmış ve vefatına kadar cami derslerini ihmal etmemiştir.

Celal Hoca'nın Hayatından Unutulmaz Anlar, Güzel Sözleri

Celal Hoca son derece zarif bir insandı. Ama gerektiğinde heybetini ve celâletini ortaya koymasını bilirdi. İlim aşığı bu insan, çile çekmiş, gün görmüş, yüzlerce insanı aydınlatmıştır. Onun yekpare hayır ve nur olan hayatından bazı bölümler sunalım.

Hela Kandiliyle Ders

Celaledin, Trabzon'dan ayrılmadan önce babadan kalma nesi varsa hepsini akrabası olan bir adama emanet etmişti. İşte o akrabası, **Celaledin**'e her ay bir miktar para gönderiyordu. Fakat o da her zaman vaktinde gelmiyor ve aksamalar oluyordu. Bu zorluklar içerisinde Dâru'l-Muallimîn'de muallimlik tahsil eden **Celaledin**'e uzun soğuk kış gecelerinde birkaç mum ve bir mangal kor bile konfor gözüktüyordu bazen. Çünkü onları bulamadığı günler ve geceler de oluyordu. Akşamları belli bir saatten sonra han kapıları kapanıp da herkes uykuya dalınca heladan getirdiği kandille ders çalışmak zorunda olduğu geceler bile olmuştur.

İstanbul'a geleli iki sene olmuştı. Bir taraftan kendi mektebine gidiyor, bir taraftan da fırsat buldukça medreselere uğruyordu. Mektepli, medreseli birçok arkadaş edinmişti. Medrese talebesi cerre çıkardı o zamanlarda. Bütün Ramazan boyunca o köy senin, bu kent benim birçok yer ve yöre dolaşılır, vaaz edilir, Kur'ân okunur, mevlid, hatim derken bunların karşılığında da hediye kabiline bir şeyler toplamırdı. Arkadaşları **Celaledin**'i de yanlarında götürmek isteyince o, bunu reddetmiş, "*Hayır, yapamam bunu*" demişti.

Müellim, Muallim

Celal Hoca'nın kayınbiraderi **H. Cevdet Soydanses** anla-

ıyor:

"Mütareke yıllarındaydı. Bu tarihte ben Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medreseleri'nin ibtidâ-i dahil kısmı talebesiydim. Aynı zamanda Hırka-i Şerif Camii'nin de müezziniydim. Civarımızda Tarîk-i Rifaiyye'den Ümmî Kenan Dergâhı'nda her Cuma namazdan sonra Rıfâî âyini icra edilirdi. O meş'um günlerin elem ve ızdıraplarını kısmen de olsa dindirebilmek için biz de oraya gider, Cenâb-ı Hakk'a tazarruatta bulunurduk.

Gelenler arasında ilmiyyeden düzgün kıyafetli, altın kelebek gözlüklü, kumral ve zarif sakallı bir zât vardı. Ciddî tavır ve edası, muhatabını teskin eden pürüzstüz ifadeleri herkesin dikkatini çekiyordu. Ben de kendisiyle tanışıp konuşmak istiyordum. Fakat her hususta ondan küçük olmam cesaretimi kırıyordu. Her hafta âyinden sonra dergâhın şeyhi merhum **Kenan Rıfâî**'nin odasına giriliyor, ilmi ve tasavvufî sohbetler ediliyordu. Sohbetin devamı müddetince merhum üstad **Celal Hoca** buradakilere merci' ve me'haz oluyordu. Onun sohbetine hayran oluyordum.

Bir Cuma zikrinden sonra Kıyâme Sûresi'ni okudum. Okuyuşum pek hoşlarına gitmiş olacak ki dışarı çıkarken:

'Bârekallah pek güzel okudunuz. Kıyâme sûre-i şerifinin meâl ve muhteva zenginliğini âdeta önümüze döktünüz! Bârekallah bârekallah tebrik ederim, teşekkür ederim!' diye iltifat ettiler bana.

'Kiminle teşerrüf ediyorum efendim?' dedim. Nükteli bir cevap verdiler. Hafîf tebessüm ederek şöyle dediler:

'İstanbul Sultanisi'nde Arabî müellimiyim!'

Celal Hoca'nın çok ince bir hiciv ucu var bu nüktenin içinde bana göre. İstanbul Sultanisi'nde bıçak gibi girmiş çıkmış derslere demiştim ya? İşte o bıçak gibilik dolayısıyla hocanın celâline kapılarak daha fazla, daha disiplinli, daha sık ders çalışmak zorunda kalan ve kendilerince ezilen, üzülen öğrencilerine uzanıyor bu ince hicivin ucu. Malum, muallim öğretene demektir. Müellim ise üzen, ezen demektir."

Şimdi Cevdet Soydanses'in anlattıklarına devam edelim:

"O andan itibaren birbirimize ısınıverdik. Dost olduk, arkadaş olduk. **Hoca**'nın kendi tabiriyle ağabey-kardeş olduk. Mekteplerin tatil devresine tesadüf eden yaz günlerinde sık sık İstan-

*bul'un civarındaki mestrelere gider gezerdik. Yaz tatili bitip de mektepler, medreseler tedrisata açılınca eskisi kadar fazla sık görüşemedik. Hafta sonları buluşabiliyorduk ancak. Bu hafta sonlarında bazan tekkelere, bazan da Saraçhane başındaki Trabzonlu **Hafız Osman Efendi**'nin kiraathanesine giderdik. Arapça, Fransızca ve Cebir derslerinde eksikliğim vardı. Biraz zorlanıyordum bu derslerde. Durumu kendisine açtım. Derhal ders vermeye başladı. Zira üçünde de üstaddı o.*

Derse başlayınca nerede olursak olalım dostluk yüzünü çıkarır, hocalık yüzünü takardı âdeta. Ders sırasında bazan azıcık gevşeyerek latife yapmaya kalksam: 'Ciddiyete hezil karıştırma!' diye ihtar ederdi. Sonra ders bitince yine arkadaşlık havasına dönerdik. Ama ders anında buna asla müsaade etmezdi.

Câhiliye devri Arap edebiyatını çok iyi bilirdi. Câhiliye devri Arap edebiyatını bilenler, Kur'an'ı daha iyi anlarlar. O devrin feshâhat ve belâgatı içinde inmiştir Kur'an.

5000 beyit vardı ezberinde. İnsanı dehşete düşüren bir hafızaya sahipti."

Kafası, Kalbi, Her Şeyi Sağlam Bir Nesil Yetiştirmek İstiyordu

1925'lerde ilk açılan İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda Arapça muallimiydi **Celal Hoca**. Fakat uzun sürmedi bu. Aynı yıl içinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu eleştirdiği için görevine derhal son verildi **Hoca**'nın.

Kendisine yapılan tebligatta, bu konudaki tahkikatın devam ettiği, ikinci bir emre kadar görevine son verildiği bildiriliyordu. Sonra aklandı, göreve iade edildi ama bu kez İmam Hatip Okulu'na değil de İstanbul Sultaniyesi'ne. Tarih 15 Ocak 1926 idi. Bu da uzun sürmedi. Kısa bir süre sonra bir değişiklik daha oldu. Âdeta Rus ruleti oynanıyordu. Zalim paşalar, hep cemiyet ve milletin üstündeydi.

O günlerde okullardan Arapça dersleri kaldırıldığı için **Celal Hoca**, önce Adana Erkek Muallim Mektebi Din dersleri muallimliğine tayin edilmiş fakat hemen ardından aynı okulda İstanbul Sultaniyesi'nde Türkçe muallimi olarak bırakılmıştı. Sonra uzun bir koşturmacı başladı. Sosyal hayatın hayhuyları, siyasal yaşamın gerginlikleri birbirlerini tartıp tırmalarken İstanbul'un bütün okullarını dolaştı **Celal Hoca**. Kiminde Türkçe okuttu, kiminde

Edebiyat, kiminde de Felsefe'nin sarmal dünyasını açmaya çalıştı gerçeğe.

Çok keskin ve sıkı bir disiplin içinde İstanbul'un bütün okullarını dolaştıktan sonra 1947 yılında Vefa Lisesi Felsefe öğretmeni-
niyken 65 yaşını doldurduğu için yaş haddinden emekli edildi. Devlet, Celal Hoca'yı emekli etti ama Celal Hoca, kendini emekli etmedi. O sebeple 1947'de emekli olduktan sonra 1948'de İstanbul'da Küçük Langa'da açılan İmam -Hatip Kursu'nun başına geçti hemen.

Eğitim ve öğretim süresi 8-10 ayla sınırlı bir kurstu bu. Elbet yeterli değildi ama ilerisi için bir temeldi, tohumdu, çekirdekti. 1930'lardan bu yana devam eden yasağın içinden kurtarılmış, canavarın kursağından kapılmış bir parçaydı bu nihayet. Bir taraftan bu kursu çekip çeviriyor, bir taraftan da kafasında ve kalbinde devamlı proje üretiyordu. Nitekim 1950'lerde bu kursların lise dengi 7 senelik bir okul haline getirilmesi için ilk müracaatını yaptı. Bu iş için defalarca Ankara'ya gitti geldi Hoca.

Fikrini kabul ettirmişti. Artık sıra, bu okulların statülerini tespit etmeye ve ders programlarını hazırlamaya gelmişti. Talim Terbiye Dairesi'nde uzun uzun konuştu Hoca. Şöyle anlatıyor o günleri, İstanbul Müftüsü Selahattin Kaya:

"1950-51 yıllarında İmam-Hatip okullarının kuruluş hazırlıkları yapılmaktadır. Bu mekteplerin bir sene mi yoksa üç sene mi olacağı meselesi Diyanet İşleri Başkanlığı ile Maarif Vekâleti arasında çıkmaz bir münakaşa konusu olmakta ve bu iş uzayıp gitmektedir. O zaman 10 aylık İmam -Hatip Kursu'nun müdürü ve hocası olan üstadımız, hemen bugünkü 7 senelik İmam-Hatip mekteplerinin vücuda gelmesini sağlayacak bir lâyiha hazırlayarak Ankara'ya gidiyor. 7 senelik İmam-Hatip Okulu sözünü duyan Maarif Vekâleti'ndeki Talim Terbiye erkânı beyinlerinden vurulmuş gibi şaşkınlığa uğruyorlar. Hele programdaki Arapça derisi sözünü duyan o şaşkın ve bu işlerden anlamayan zevât, bir anda kendilerini toparlayarak derhal Hoca'ya hücumla başlıyorlar. Onlara göre bu mekteplerde Arapça'ya hiç lüzum yoktu. İslâmî bilgi seviyesinden yoksun olan o heyet, Hoca'nın verdiği izahat, getirdiği deliller, yaptığı ateşli müdafa karşısında bocalıyor ve işi mugâlataya dökerek Arapça'yı İmam -Hatip okullarına sokmak için var kuvvetleriyle direniyorlardı. Biri üç, diğeri üç buçuk saat süren münakaşa ve münazara sonunda Hoca, o heyetten işin

çıkamayacağını görünce bir yolunu bularak Maarif Vekili **Tevfik İleri Bey** ile evinde görüşüyor, fikrini izah ediyor ve vekili ikna ediyor. Vekil'in toplantıya gelerek heyete karşı: 'Arapça okunmayan İmam-Hatip mekteplerini kabul etmem' demesi üzerine bugünkü programıyla İmam-Hatip okulları gerçekleşiyordu."

Dahilek Yâ Resûlallah

Celal Hoca, Medine'de Harem-i Hâtem-i Enbiya içinde cemalette tecellisi peşinde. Dahilek çekip duruyor gönülcağızı: "*Dahilek yâ Rasûlallah!*" diliyle gönlü arasında gide gele yanmış bir cümle bu: "*Dahilek dahilek yâ Habîballah!*" Ey Allah'ın elçisi, ey Allah'ın sevgilisi bizi kabul et, diyor.

Bir yatsı vakti kızı **Hümeysra Hanım**'la Konyalı şair **Ali Ulvi Bey** var yanında. Yatsıyı Ravza'da kılacaklardır. Bir alev yalayıp duruyor yüreğini sürekli. İçinden dışına, dışından içine uzanıp duran... Dahilekten sonra bir şeyler daha söylemek istiyor ama söz dağarcığının ağzını açamıyor bir türlü. İçini oyan yangın şiddetini artırıncaya ağılamaklı bir hal sarıyor **Celal Hoca**'yı ve **Fuzûlî** imdadına yetişiyor o an *Su Kasidesi* ile:

*Ya Habîballah, yâ hayra'l-beğzer müstâkinem
Eyle kim lebi çeşmeler yanıp direr hem vare su
Sensin ol bahr-i kerâmet kim şeb-i mi'râcda
Şebnem-i feyzin yetürmüş sâbitu seyyare su*

Gözleri buğulandı **Celal Hoca**'nın. Gönlünde fokurdayan duyguları gözlerinde buharlaşıyordu.

*Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ
Eylerim çok hamd-ü senâ
Nasıl kul olayım Sana?
Göster didarını bana!*

Yığıldı kaldı Mescid-i Nebvî'de **Celal Hoca**. Eridi âdeti.

Namazdan sonra Ravza'dan çıkıp da otele dönünce kızı **Hümeysra Hanım**'a: "*Kızım*" diyor **Celal Hoca**, "*Biz Ali Ulvi Bey*'le biraz sözleşeceğiz. Sen git, istirahatine bak, çok yoruldun."

"*Estağfurullah babacığım, yorgunluğum söz konusu değil*

ama başbaşa bırakayım ben sizi yine de" diyor.

Sonra otelin bahçesinde hurma lifinden örülmüş hasır kol-tuklara oturulunca kaç zamandır içinde tuttuğu söz yumağını salı-veriyor **Celal Hoca**.

İlk haccından sonraki halet-i ruhiyyesini yanık ve titrek bir sesle anlatıyor **Ali Ulvi Bey**'e:

"Hacdan memlekete döndükten sonra içimde bir aşk ateşinin yanmakta olduğunu hissettim. Ömrümde görmediğim bir ateş gün geçtikçe artıyordu. Âdeta kalbimin alevler içinde yandığına şahid oluyordum. Bilâd-ı mukaddese'ye ait o mübarek ve muazzaz hatıralar hayalimde canlanıyor, beni deli divane ediyordu. Mekke-i Mükerreme'yi hatırlayınca Kâbe-i Muazzama bütün heybet ve celâliyle bir nur deryası halinde dalgalanıyordu. Tavaf edenler sanki ışığın etrafında narin cismini ateşlere atan pervaneler gibi yanıp dönmekte ve dönüp yanmaktaydılar. Bembeyaz ihramlarıyla hacılar, nurdan denizlerde yıkanan ruhları andırıyorlardı. İçten gelen o yanık 'Lebbeyk' sesleriyle ihtiraslardan temizlenerek tertemiz bir ruh neşesi içinde nur ülkesine yükseliyorlar, başka âleme uçuyorlardı.

Evet, hacdan geldikten sonra memlekette okunan ezanlardan 'Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah' cümle-i cellesini iştirken Medine-i Münevvere gözümün önünde canlanıyor, o mübarek bel-denin taşı toprağı gönlümde tutuyor. Ravza-i mutahhara, eşsiz bir çiçek bahçesi gibi hayatımın ufuklarını süslüyor. Ruhuma yayılan kokular, bütün varlığımı mest ediyordu. Yüce Peygamber sanki bu günahkâr ümmetine iltifat buyurarak 'Dergâhımızın kapısı açıktır gel!' diyordu. Güzel Medine candan ve cihandan geçen **Mec-nûn**'un haline acıyan **Leylâ** gibi bu nâcize şefkat ve merhamet, vuslat ve saadet dolu kucagını açıyordu. Bîçare gönlüm diyordu ki, 'O mübarek iklim'e varınca derdimin devâsını bulacağım.' **Hız. Bilâl Habeşî**'nin yerleri, gökleri dize getiren ezanını işiteceğim. Zaman oldu ki gündüzleri hayal ve hatırımdan çıkmayan bu lâhûtî manzaralar, geceleri rüyama girmeye başladı. Kalbimin ateşler içinde yandığını hissederek hıçkırıklarla uykudan uyanı-yordum. Benim bu halimi gören vefâkâr refîkam, halimi soruyor ve bana ne olduğunu öğrenmek istiyordu. Kendisine 'İçimde yanan ateş, bir bardak suyla değil, denizleri dökse yine de sönmeyecek' diyordum. Evet, öyle geceler geçirdim ki sanki yattığım yatak bile ateş kesiliyordu. Kalkıp abdest alıyor ve namaz kılıyordum. Secde-

lerde döktüğüm gözyaşlarıyla içimde biraz serinlik, ruhumda biraz inşirâh ve vicdanımda huzur ve itmi'nan buluyordum. Ve ma'bûd-u bi'l-hakkıma elimi açıp, boynumu büküp yalvarıyordum:

'Ey Allah'ım, halim sana malum ya Rabbi! Bütün ömrüm gaflet içinde geçti. Huzuruna çıkacak yüzüm yok, beni kulluğa kabul eyle! Af ve mağfiretine lâyık kıl! Habîbinin civarını nasib et, yüksek şefaâtına nail eyle!'

Yanık bir şairimizin şu beyti o zaman lisan-ı hâlim idi:

*Yâ Rab medet et, derdime dermânını göster
Ya canımı al, ya bana cânânımı göster
Ağlatma beni Yusuf-u Kenânımı göster*

Bu minvâl üzerine aylar geçiyor fakat ben ateşler içinde yanıyordum. Gönlümün derinliklerinden durmadan çağlayan bir ses bana:

'Ey biçare âşık! Senin derdinin dermanı oralardadır. Sen onu Hayme-i Leylâ'nın civarında bulacaksın. Beytullah'ı tekrar görmeden, Hacer-u Esved'e yüz sürmeden huzûr-u habîb-i kibriyâda gözyaşlarıyla es-salâtü ve's-selâmu aleyke yâ seyyidi yâ Rasûlallah! demeden bu hiddet sona ermeyecek kalbinde, yanan ateş sönmeyecek' diyordu.

Artık yola çıkmaya karar verdim. Fakat yalnız değilim ki aile, çoluk çocuk, yakın uzak akrabalar var. Onlara nasıl izah edeceğim, beni yakan ateşi onlara nasıl anlatacağım? Derken onlara da derdimi anlatmaya ve nihat kararımı bildirmeye azmettim. Merhum **Mehmed Akif**'in Necip Çölllerinden Medine'ye adlı ölmez eserinde:

Eserdi kumda yüzerken serin serin nefesin

Akan sular gibi çağlardı her tarafta sesin

dediği gibi yollara düşecektim. Aile efrâdım beni vazgeçirmek için çok uğraştılar. En sonunda gördüler ki ben bu yolda ölmeye kararlıyım. Bütün maddî kıymetler gönlümden silinmişti. Ne ağır yol masrafları, ne de yolda maruz kalacağım sıkıntılar gözüme görünmüyordu. Nihayet benim bu ciddî halimi gören kızım, beraber gelmek fedakârlığını gösterdi. Kızımın bu itaat ve ferâgatını unu-

tamam. Görüyorsunuz ya bana annelik yapıyor, bütün zahmetleri-me katlanıyor. Gerçi evlâtlarımın hepsinden memnunum, Rabbim cümlesini aziz etsin.

Kızımın bana yol arkadaşı olacağını görünce artık gamlı yüzüm güldü. Yanan kalbim bir parçacık olsun serinledi. Vakta ki yola çıktık, artık ömrümün en tatlı anlarını yaşıyordum. Cidde'ye geldik, Mekke-i Mükerreme'ye hareket ediyoruz. Fakat kalbimde ateş yeniden hareketlenmeye başladı. Gözlerimden boşanan yaşlar, ihtiyar irademi yok ediyor, hıçkırıklar sesimi kesiyor ve nefesimi tıkıyordu. Beni bu büyük saadetime erdiren Allah'a karşı sonsuz şükranlarımı arzederken; 'Bütün kusur ve günahlarımla dergâhına geldim. Gerçi ben bunlara lâyık değilim. Fakat sen kabul etmezsen ben kimlere iltica ederim, hangi dergâhın eşiğine kapanırm. Senin kapından başka kapım var mı?' diyerek Mekke-i Mükerreme'ye vâsıl olduk. O mukaddes beldenin bütün ibret ve mucize dolu tarihi bilhassa sevgili Peygamberimiz'in dün mazlum olarak oradan çıkışı, bugün muhteşem fetih ordusu ile girişi tüm azâmeti ile hayalimde canlanıyordu. Bâbu's-Selâm'dan girip de Kâbe-i Muazzama'yı karşımda görünce tamamen kendimden geçmişim. Rehber efendi elimden tutuyor ve şu meâldeki duayı okuyordu: 'Yâ Rabbi, Kâbe-i Muazzama'nın şan ve şerefini, celâl ve mahabetini, azâmet ve ihtişamını artır.'

Gözyaşları içinde tavâfa girdik. Mübarek Hacer-i Esved'i öperken ruhumu gaşyeyleyen o lahûti kokunun hâlâ mest ve hayranlıyım.

Bu müstesna hadise, benim için en büyük bir ders ve hayatımda en mühim bir dönüm noktası oldu. Nitekim Resûlullah Efendimiz, 'Bir saatlik tefekkür, altmış yıllık nafile ibadetten daha hayırlıdır' diye buyurmuşlardı. Yüce Peygamberimiz, bu hadisi şerifleriyle öyle derin ve mühim meseleyi halletmiş oluyorlar ki, tefekkür saatlerinde insan bütün tasavvurlarının tasdik olunduğuna, varlığının her zerresinin hakkın tecelliyatıyla dolduğuna şahit oluyor. O lahûti anlarda bütün şüpheler siliniyor, sebep ve müsebbibler silsilesi kesiliyor. İmanın artık yakîn ve itmi'nân derecesine vardığı bütün ulviyyetiyle temaşa ediliyor. Binaenaleyh ruhun o yükseliş anlarının bir lahzası, gafletle geçen bin ömre değişilmez. Rabbim imkânlar verirse Kur'ân-ı Kerim ve Felsefe ünvanı altında bir eser yazacağım. Felsefe'nin ömrü boyunca tespit edememiş olduğu tevhid hakikatini, Kur'ân-ı Kerim'imizin Âyet el-Kürsî ve İhlâs sûrelerinde nasıl billurlaştırdığını arzetmek en

büyük emelimdir. Bu sebepten bu asırda din âliminin Batı'yı anlaması, felsefeyi bilmesi son derece zarûrîdir fikrindeyim. Çünkü insan bilmeyince öğretemez. Görmeyince dinini bizzat düşmanın kullandığı modern ve objektif silahlarla müdafaa edemez. Bence bu mesele, bugün İslâm dünyasını alâkadar eden en hayati meselelerdendir ve bunun izahı çok uzun sürer. Görüşlerime iştirak etmediğiniz yerlerde münakaşa etmenizi ve beni tenkid etmenizi ayrıca hatırlatırım. Zira yine Akifimizin:

Gitme ey yolcu, beraber oturup ağlaşalım

Elemin bir yüreğin kârı değil paylaşalım.

dediği gibi her müslümanın bu meseleyi müdrik bulunması ve çare araması zarûrîdir. Yoksa iki asırdan beri bütün dünyayı altüst eden ve milletlerin sinesinde umulmaz yaralar açan maddeci pozitivizm tehlikesi, bir yangın gibi saçakları sarmak üzeredir. Binaenaleyh din âlimlerine pek büyük vazifeler düşüyor. Bu asırda onun yükü dağlardan ağırdır. Zira dünün cihad şartlarıyla bugünün savaş sistemleri hayli değişmiştir. Fikirlerin mücadele serisi demek olan felsefi doktrinlerin boğulduğu girdaplarda her zaman imdada koşacak yegâne kurtarıcının din olduğunu, asrın ifadesiyle isbat lâzımdır.

Bahsimizden uzaklaşmış olmayalım. Binaenaleyh tekrar ediyorum, imanın kemâlini bulması için peygamberlerin irşâdına, kısacası Kur'ân'ın nuruna, Fahr-i Cihan'ın destûruna ihtiyaç vardır. Bütün ömürleri boyunca bu ilâhî temâşânın feyzi ile mest-u hayran yaşayan âşıklar ve o tecelli ruhuna gark olmuş ârifler, ne bahtiyar insanlardır değil mi? Ben böyle izaftı bir neş'enin zevkiyle ihtiyar ve irademi kaybettim. Kalbimde yanan ateşlere tahammül edemeyerek çöllere düştüm de acaba Cenâb-ı Peygamber, Hira Dağı'nda ilk defa Cibrail ile buluştuklarında ulu dağların kabul etmediği emaneti deruhte ettiklerinde neler görmüşler? Neler duymuşlar ve neler sezmişlerdir? Hele o cihan tarihinin en büyük ve en müthiş hadisesi olan Mi'râc, ne harikalar harikası bir tecellidir. Fikri ve ruhi sapıklıklar içinde kahrolup giden perişan insanlığa anlatmak lâzımdır ki, hakikat-i Muhammediyye'nin hayranı olmayan ve o lahûtî zevk ve neş'eyi bulmayan herhangi bir felsefe cılızdır, sönüktür. En acı mahrumiyetler içinde yaşamaya mahkûmdur. Bu nurun feyzinden mahrum yaşayan bütün tefekkür sistemleri, insanın fikrini asla tenvîr ve kalbini tatmin edemez. Ruhunu kemâl ve cemâl ufuklarına yükseltip iç âlemini hu-

zur ve saâdete kavuşturamaz.

Sultanım! Bu derdin sonu gelmez, nurlu mevzû fânî ifadele-re sığmaz. Neredeyse sabah ezanları okunacak, konuştuğum ka-dar daha konuşsam kalbimin derinliklerindeki dile gelmez. Hisle-rimi bir ben bilirim, bir de Allah. Şu kadar var ki, beşerî aczimi itiraf ederken ve ifademîn en samimî tercümanı olan gözyaşlarımı dökerken tatmin bulduğumu hissediyorum."

Celal Hoca böyle dökülüp saçılınca, **Ali Ulvi Bey**: "Efen-dim" dedi. "Malum-u âliniz aynı halden her edib, her şair, her mütefekkir şikâyet etmiştir. Büyük **Akif**imize:

'Ağlarım ağlatamam, hissederim söyleyemem, dili yok kalbi-min ondan ne kadar bızırım' dedirten de aynı hal değil midir?"

"Evet", dedi **Celal Hoca** yorgun bir sesle. "Doğru, öyledir! el-hak öyledir!"

Haketmişsindir

Celal Hoca konusunu araştırmaya başladığım zaman ilk gö-rüştüğüm insan **Doç. Dr. M. Ali Sarı** olmuştur. Bana bir dizi isim sıralamıştı. Bu isimlerden biri de **Mü'min Çevik**'tir.

Şunları anlattı Mü'min Çevik bize:

"Celal Hoca'yı ilgili hatıra çok, fakat bir tanesi var ki tam onu anlatır. Zannediyorum 1954-55 ders yılıydı. Bir Matematik hocamız vardı. Sûreti de sîreti gibi çirkin bir adamdı. Hani bir ağaç, bir kütük, bir odun biraz yanar söner de yarı yarıya kömür-leşir ya, onun gibi bir adam işte. Bu yüzden isli doru filan derlerdi kendisine. İşte bu adam bir gün Matematik dersinde: 'Bizim geo-metride bir çizgimiz, sizin Fatiha'nızdan daha kıymetli' dedi.

*Herif bunu söyleyince hepimiz buzlaştık sanki, donduk kal-dık. İstanbul İmam -Hatip Okulu'nda söyleniyor bu söz. Birbiri-mize şöyle bir bakiştık. Her tarafımız titremeye başladı, donduk kaldık. Dersin sonlarına doğru olmuştu bu olay. Az sonra zil çal-dı. Hoca dışarı çıktı. İkinci ders yine Matematikti. Aynı adamın dersi yani. Tenefüse falan çıkmadık, bu adama bir ders vermeliy-dik. Ne yapalım, ne edelim derken arkadaşlarımızdan birisi Düz-celi **Şerafeddin**, sınıfın kara tahtasını boydan boya kaplayacak şekilde koskocaman bir protesto yazdı. Koskoca tahtaya büyük harflerle bir tek kelime. 'Protesto!' Sonra ders zili çaldı. Aynı adam geldi şöyle tahtaya bir baktı. Adamın işi gücü İmam -Hatip*

öğrencilerini horlamak ve hakir görmekte. Yüz ifadesi, tavırları ve sözleri hep bu yöndeydi. Kürsüye geçti; bir tahtaya, bir bize derken yine bizleri küçümseyen bir ifadeyle: 'Bunun anlamını bilen var mı?' dedi. Yine o arkadaş kalktı. **Şerafeddin**: 'Bunun anlamı, biz sizi istemiyoruz demektir!' Bunun üzerine **Matematikçi**: 'Ya, öyle mi? Ben de sizi istemiyorum' dedikten sonra o dersi kendi doğrultusunda eğrilerle kaynatı.

Sonra yine zil çaldı. Hoca gitti, biz de dışarı çıktık ama müzakereye devam ediyoruz. Bu işi sonuçlandırmamız lâzım. Ertesi gün yine üst üste iki dersi var adamın. Ne yapalım, ne edelim, daha etkili bir şey yapalım derken aklımıza yatan bir şey oldu. Ortak kararımız şöyleydi: Hiç kimse bu adam derse girdiği zaman defter kalem çıkarmayacak ve içimizden birisi dersin sonuna kadar Kur'an okuyacak!

Kur'an'ı kim okusun, kim okusun derken 'İçimizde en iyi en güzel okuyan **Tayyar Altıkulaç**' dedik. **Tayyar**'ın okumasına karar verildi. **Matematikçi** girer girmez **Tayyar**, Kur'an okumaya başlayacak, zil çalınca 'sadakallâhu'l-azîm' deyip bitirecekti. Sonra zil çaldı, hoca girdi. **Tayyar**, Eûzü Besmele'yi çekti, Kur'an okumaya başladı.

Matematikçi acaba yanlış bir sınıfa mı girdim diye şöyle bir sağına, bir soluna baktı; geçti kürsüye oturdu. Bizler de başlarımız önümüzde huşû içinde dinliyoruz. Bütün ders boyunca böyle sürdü bu, çığ bile çıkmadı.

Dersten çıkma zili çalıp da **Tayyar** 'sadakallâhu'l-azîm' deyince **Matematikçi**, kürsüden indi ve: 'Dersimiz Kur'an-ı Kerim miydi?' dedi. Bir arkadaşımız kalktı: 'Hocam, dün biz sizi istemiyoruz dedik. Siz de bizi istemediğinizi söylediniz. Onun üzerine biz bu dersi sizden boşalmış kabul ettik ve Kur'an-ı Kerim'le değerlendirdik' dedi.

Hiçbir şey söyleyemedi adam. Çıktı gitti. Mektebin idare amirliğini yapan bir zât vardı, **Said Bey**. Emekli bir memur. Gitmiş ona şikâyet etmiş, ondan bir şey çıkartamayınca müdüre gitmiş. Müdürümüz **Celaledin Ökten Hoca** rahmetli. Allah ganî ganî rahmet eylesin. **Celal Hoca**'nın yılların eskitemediği bej renkli bir pardestüsü vardı. Genellikle üzerinde olurdu o uzun pardesü. O pardesü omzunda geldi **Celal Hoca**, **Matematikçi**yle birlikte sınıfımıza. **Said Bey** de yanlarındaydı. **Celal Hoca** adı gibi celâlli bir insandı. İri yarı değildi ama kendine has bir haşmeti

vardı. Benzetmek gibi olmasın da pelerinli İspanyol krallarını andırırdı o haliyle. İşte o haşmet içinde **Celal Hoca** ve yanındakiler içeri girince hemen ayağa kalktık biz.

Celal Hoca el işaretleriyle oturun dedi. Biz de oturduk. Matematikçi -Allah'ın hikmeti- meseleyi fazla çarpıtmadan hakarete uğradığını belirtince hiç unutmuyorum **Celal Hoca**, aynı haşmet içinde şöyle bir bizlere baktı, bir Matematikçiye baktı. Sonra da sağ elini kaldırarak Matematikçiye ağır ağır, tane tane ve heceleri vurgulayarak şöyle dedi:

'Haketmişsindir, benim çocuklarım terbiyesizlik yapmaz, yanlış tenezzül etmez!' Sonra da elini kürsüye vurarak Matematikçiye: Yarından itibaren seni bu mektepte görmeyeceğim 'diye ilâve ederek meseleyi bitirdi."

Celal Hoca'nın Kelâm, Fıkıh, Ahlâk, Tefsir, İslâm Tarihi ve Siyere Dair Fikirleri

Hocamızın hayatında Arapça'dan sonra ikinci sırada mühim bir yer tutan ilim, İlm-i Kelâm ve Felsefe'dir. Muhterem **Ali Fuad Başgil** hocamızın da dediği gibi "**Celal Hoca**, bu memlekette hakikaten heder olan kıymetlerden biridir." Dâru'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi'ni bitirdiği zaman devrin Maârif Nazırı **Emrullah Efendi**, Hoca'yı Felsefe tahsili yapmak için Avrupa'ya göndermeye karar verir. Fakat bu kararını gerçekleştiremeden Maârif Vekâleti'nden uzaklaştırılır. Vekil gidince Hoca'nın Avrupa'ya gitme işi de yarıda kalır. Arapça muallimi olunca Felsefe ve Kelâm ile iştigali bırakır. Bu ayrılış, Arapça'nın liselerden kaldırılmasına kadar devam eder. Arapça dersleri kaldırılıp da Felsefe hocası olunca yeniden felsefeyle daha yakından ve büyük bir dikkatle meşgul olmaya başlar. Bildiği Fransızca'sıyla garb felsefesinin ana kitaplarını o kendine has derin tetkik ve tahkik metoduyla okuyor ve oradan aldığı bilgileri talebesine naklediyordu. Felsefe hocalığında o kadar üstün başarı gösteriyordu ki çekirdekten yetişme Felsefe muallimleri, onun bu muvaffakiyeti karşısında hayretlerini gizleyemiyorlardı. Ona, "**Hoca**, sen bunları bu kadarcık kısa bir zamanda nasıl elde ettin?" diyerek gıpta ve hayranlıklarını belirtiyorlardı. Felsefe okuttuğu talebe de diğerlerinden daima bilgiye temayüz eder ve imtihanlarda büyük başarı gösterirdi. Onun, yeni Felsefe terimlerinin çıktığı zamana ait bir hatırası vardır:

O meşhur uydurma terimlerin resmen okutulması emredilince herkes Hoca'yı merak eder. Acaba Hoca ne yapacak? Alıştığı

lisanı terkedebilecek mi? Fakat Hoca'nın o yenilmek bilmeyen sağlam iradesi burada da kendini gösterir. Sonunda yeni terimleri en iyi belleyen ve talebesine de en iyi belleten o olur. Rahmetli bu olayı anlatırken başındaki takkesini gösterip şöyle derdi: *"Bu benden çok şeyler öğrenmiştir. Gece sabahlara kadar bunu bir talebe gibi karşıma alır, masamın üzerine kor, dersi ve yeni terimleri hem ona öğretir, hem ben öğrenirdim."*

Yeni garb felsefesine ve İlm-i Kelâm'a hakkıyla vâkıf olan üstadımızın Kelâm hakkındaki görüşlerini kısaca verelim:

"a) Zamanımızda yeni İlm-i Kelâm'a pek büyük ihtiyaç vardır. Çünkü imanı koruyacak ve kuvvetlendirecek ilim budur.

b) Yeni İlm-i Kelâm'a zamanımızdaki fikir cereyanları alınarak İslâm akidesi ile uyuşanlar ve bu akideyi ispata yarayanlar kabul edilmeli, muzır, yıkıcı, aleyhteki fikir ve cereyanlar getirilecek delillerle çürütülmelidir.

c) Bugün memleketimizde çok zararlı bir fikir cereyanı vardır. O da pozitivistizmdir. Allahsız kâinat, ruhsuz insan, cevhersiz madde olarak tarif ettiği pozitivistizm, garbda geçen asırda yıkıldığı halde bugün bizde moda. Çiçeği burnunda taze bir cereyan halinde genç nesillere aşılanmakta ve onların iman ve mânevîyâtı çürütülmektedir. Bunun yıkılması, durdurulması mutlaka lâzımdır.

d) Bu yolda yazılan ilk eser, İzmirli İsmail Hakkı'nın Yeni İlm-i Kelâm'ıdır. Bu eser, yeni ve bu mevzuda ilk eser olduğu için tamam değildir. Nübüvvet bahsini ihtiva edecek olan üçüncü cildi maalesef yazılmamıştır."

Kendisi bütün gayretiyle bu eseri ikmal ve tamamlamak arzusunda idi. Bunun üzerine çalışmaktaydı. Bütün plan ve hazırlıklarını yapmış, döküman ve malzemesini toplamıştı. Ama gerçekleşmedi. Hep şöyle tekrarlardı: *"Bu memlekette üç eserin yazılmasına şiddetle ihtiyaç vardır. Birincisi, Yeni İlm-i Kelâm, ikincisi Yeni Usûl-ü Fıkıh, üçüncüsü Yeni Ahlâk."*

Usûl-ü Fıkıh'a ait düşünceleri şunlardır:

"Yeni bir Usûl-ü Fıkıh yazılmalı. Bu eserde bugün cemiyetimizin karşılaştığı güçlükler, ihtiyaçlar, problemler halledilmeli. İhtiyaçlara cevaplar ve çareler aranmalıdır." Celal Hoca, yeni çarelerin bulunmasında telfiki kabul etmenin taraftarıydı. O, fikhî meseleyi bilmekle onu bir hadiseye tatbik etmek hususu üzerinde

çok durur ve yanlış tatbikat yüzünden tarihimizde vahim neticeler doğuran örnekleri de sebepleriyle birlikte izah ederdi.

Usûl-ü Fıkıh alanında yazılan eserler içinde bilhassa *Keşf-i Pezdevî*' yi ve yeni bir muvafakatla yazılan *el-Muvafakât*' ı çok takdir eder ve en iyi ana kaynaklar arasında zikrederdi.

Ahlâka Dair Fikirleri

Bizde şahsî ve ferdî ahlâk çok mükemmel bir tarzda ve en küçük teferruat dahi ihmal edilmeden mufassal olarak yazılmıştır. Meselâ *Gazâlî*'nin *İhyâ*' sı, *Birgivi*'nin *Tarikat-ı Muhammediyye*' si, *Müzekki'n-Nüfûs* gibi eserler en mükemmel ahlâk kitabıdır.

Saydığımız eserler, delillerine göre yazıldığından bunlarda bugünün sosyal yapısına uygun ve sosyal problemleri halledecek ahlâk mevzularına yer verilmemiştir. Fakat bu eksiklik, mevzuyla ilgili âyet ve hadislerle giderilebilir.

Bu mevzuda *La Morale Du Koran* adlı, Ezher ulemâsından *Abdullah Dıraz*'ın Fransızca olarak yazdığı ve Paris'te basılan eserini çok beğenir, takdir ederdi. Bunu Türkçe'ye tercüme etmek niyetindeydi.

Ahlâk hakkında Kur'ân-ı Kerîm'den Araf Sûresi'nin 33. âyeti olan "*Kul innemâ harrame rabbiye'l-fevâhişe*" âyetini okur ve ilâve ederdi:

"Allah Teâlâ bir âyette bütün ahlâkı cem' etmiştir." Kur'ân'ın vahy-i ilâhî olduğunu inkâr edenlere hitaben "*Muhammed (a.s.) hangi Dâru'l-Funûn'da tahsil ederek bu hakikati meydana koydu?*" derdi. Ve *Ziya Paşa*'nın:

*Bir mektebe oldu ki müdavim
Allah idi zatına muallim*

beytini ilâve ederdi. Rahmetli hocamız bu üç eserin (Yeni İlm-i Kalam, Yeni Usûl-ü Fıkıh, Yeni Ahlâk) birer komisyon teşkil edilerek yazdırılması fikrini izhar eder ve hemen "*Ah zengin olsaydım da bu eserleri yazdırsaydım*" temennisinde bulunurdu.

Tefsire Ait Fikirleri

"Kur'ân-ı Kerîm âyetleri tefsir edilirken gözönünde tutulacak

en mühim nokta, rivayet tefsirlerine müracaat olmalıdır. Âyetler hakkında Peygamber Efendimiz'in ve sahabenin tefsir ve izahlarını öğrenmek suretiyle Kur'an-ı Kerim'e mânâ verilmelidir. Bunların dışında mücerred rey ile tefsir yapılmamalı" derdi. Kendisi tefsire bakmadan en iyi bildiği âyetlere bile mânâ vermekten çekinir, "Biri ayete diğeri hadise, tefsir ve şerhlere bakmadan mânâ vermekten çekinirim. Bu iki şeyden çok korkarım" derdi.

İslam Tarihine Ait Fikirleri

"İslâm'da üç fırka tarih yazmıştır. Bunlardan biri, üdebânın yazdıklarıdır. Bu tarihlere itimad fazla caiz değildir. Çünkü bunlarda zayıf, uydurma ve çürük rivayetlerle kuvvetli rivayetler birbirine karışmıştır. Bu yüzden insan hakikate vâsıl olamaz. İkinci olarak muhaddisler tarih yazmıştır. Bu tarihler, hakikaten çok mevsuk ve itimada şayan eserlerdir. Fakat Türkçe'ye tercüme edilmiş olanları yok gibidir. Üçüncüsü de fukahânın yazdığı eserlerdir. Bunlar muhaddislerinki kadar mevsuk değilse de yine de itimada şayan, üdebâninkinden daha sağlamdırlar.

Siyer Hakkındaki Fikirleri

"Bu ilim, tarih metodundan ayrı olarak okutulmalıdır. Bunda daha çok Peygamber Efendimiz'in ahlâkını tam mânâsıyla ortaya koymaya, şahsiyyet-i Peygamberîyi belirtmeye ve Peygamberimizin nübüvvetini isbat eden vâkıaları zikre ehemmiyet verilmelidir. Bunun için siyeri okutan zâtın, hadis ve tefsiri çok iyi bilen bir zât olması gerekir."

Mânevî Değeri Çok Yüksek Biriydi

İlmiyye hazerâtı, sofîyye hazerâtının yoluna ve yöntemine soğuk bakar nedense. Şeriat zabıtası olmanın neticesi bu herhalde. Sofîyye hazerâtı, meslekleri ve meşrepleri icabı biraz, hatta çoğu zaman hakîmhane ve hekimhane hareket ettikleri için yumuşak olurlar. Kavî-ı leyyin ve tavr-ı leyyin sahibidirler. İlmiyye ise genellikle hadid ve şediddirler, serttirler. Celal Hoca bu sertlerden ama sofîyye ile ilişkilerini dengelemesini bilen sertlerden. Çok önemli bir farktır bu. İlmiyyeden bazıları, sözünü ettiğimiz o soğuk bakışla yetinir, aleyhte bulunmaz. Fakat bir kısmı ölçüyü kaçıır ve aleyhte konuşur. Bu da en çok kendi zararlarına olur. Böyle çığ davranışlar hoş görülmez. Celal Hoca, daima bu işi dengeye götürebilmiş bir ilim adamıdır.

Bu araştırmaya başlayınca en çok onun bu yönünü merak et-

miştim. Önceleri bu tarafı çok zayıf gözükiyordu ama sonraları çok güçlü bağlantılar ortaya çıktı.

Abdülhakim Arvâsî, Kenan Rifâî ve Fahreddin Cerrâhî hazerâtıyla sürdürdüğü seyrini hayatının son demlerinde **Mehmed Zahid Kotku** hazretleri ile mühürlemiş **Celal Hoca**.

Ruhuna Fatiha.

KAYNAKLAR: Mustafa Özdamar, *Celal Hoca*, (Belgesel, Yüzyüze sohbetlerle elde edilmiş bilgilerden müteşekkil), İst. 1995.

MUSTAFA ÖZDAMAR

YAMAN DEDE (R.H) (ö.1382 /1962)

Asıl adı **Diyamandi** olan, sonradan **Abdülkâdir Keçeoğlu** adını alan **Yaman Dede**, aslen Kayserili bir Rum'dur. 1887'de Tavas'ta dünyaya gelmiştir. Babası Kayseri Rumlarından iplik tüccarı **Yuvan**, anasının adı **Aforani** idi. **Diyamandi** henüz 10 aylık bebekken ailesi **Kastamonu**'ya göç etmiştir. İlk tahsilini Rum Ortodoks Mektebi'nde yapan **Diyamandi**, 1901'de **Kastamonu İdadisi**'ne girmiş ve 7 yıllık **İdadi**'yi birincilikle bitirmiştir. **İdadi**'de okuduğu yıllarda "*Yamandi Molla*" diye anılırmış **Diyamandi**.

1909'da İstanbul Hukuk Fakültesi'ne başlayan **Yamandi Molla**, 1913'te Hukuk'u bitirdikten sonra hem çalışmış, hem de bir taraftan **Galata Mevlevihanesi**'nde **Ahmed Celâleddin** ve **Ahmed Remzi** dedelerden *Mesnevî* dersleri almıştır. İşte o yıllarda **Ahmed Remzi Dede**, **Yamandi Molla**'nın vicdanında parlayan henüz açığa çıkmamış gizli müslümanlığına bakarak ona "*Yaman Dede*" lakabını vermiştir. 20-25 sene avukatlık yapan **Yaman Dede**, daha sonraları avukatlığı bırakarak öğretmenliğe başlamıştır. 1931'den itibaren 1961 yılına kadar İstanbul'un muhtelif okullarında Türkçe, Edebiyat, Din dersi ve Farsça okutan **Yaman Dede**, özünde varolan ve gizli gizli yaşanan müslümanlığını 1942'lerde resmen açıkladıktan sonra **Mehmed Abdülkâdir Keçeoğlu** adını almıştır. 1962 yılında **Hakka yürüyen Yaman Dede**, **Karacaahmed Mezarlığı**'nda medfundur.

20. yüzyılın en büyük ve en samimi Mevlevîleri arasında yer alan **Yaman Dede**'nin çok enfes şiirleri vardır. Öğrencilerine yazdığı mektupların edebî değeri pek yüksektir. Nasıl ve niçin müslü-

man olduğunu anlatan hatıraları ise ayrı bir kültür hazinesidir.

Öğrenci ve Dostlarından Bazı Hatıralar

Şimdi Yaman Dede'yi, öğrenci ve dostlarının ağzından dinleyelim:

Yaman Dede'yi Selçuk Eraydın şöyle anlatıyor:

"İmam-Hatip Mektebi'ndeyken bize Farsça dersine geldi bu zât-ı muhterem. Sonra Yüksek İslâm Enstitüsü'nde de tekrar dersimize geldi. Yaşlı olmasından dolayı fazla bir istifadede bulunamadık. Yüksek İslâm Enstitüsü'nde de çok az bulundu. Ömrü vefa etmedi. Çabuk aramızdan ayrıldı. Bazan kendisine sorardık: 'Hocam, sizi hidâyete sevkeden sâik neydi?' Kendisini, ortaokul yıllarında, Mevlânâ'nın ve Mesnevî'nin İslâm'a çektiğini söyler ve özellikle de: 'Sine hâhem şerha şerha ez firâk / Tâ bigüyem şerhi derdi iştîyâk.' beytinin gönlünde çok derin yankılar uyandırdığını ifade ederdi. Bu tür suâller vâki olunca söylediği bir şey daha vardı: 'Evlâdım, ben kırk senedir Mevlânâ'nın fırınında yanıyorum.'"

Bir gün bir derste, 'Hocam müsaade ederseniz bir arkadaşımız Kur'an-ı Kerîm okusun' dedik. Mahviyyet içinde 'tabî' dedi. Sonra arkadaşımız Kur'an-ı Kerîm okudu. Çok mütehassıs oldu ve ağlamaya başladı. Şöyle mırıldanmıştı:

Dede de hal mi kaldı
Söze mecal mi kaldı
İhya ettiniz bu fakiri
Allah sizden razı olsun.'

Böyle ağlamış, memnuniyetini ifade eden bir tarzda konuşmuştu. Çok samimiydi, mûnisti, mütevaziydi. Sözelimi, yazmış olduğu manzûmeler kendisinin de bulunduğu bir yerde okununca âdeta gizlenecek bir yer arardı. Bir gün Hüseyn Top, camide Yaman Dede'nin:

'Gönül hân oldu şevkinden boyandım yâ Rasûlallah!
Nasıl bilmem bu nîrana dayandım yâ Rasûlallah!'

diye başlayan;

Neden gönlün murad eylerse taltif ile kûtmîri
Cemâlinle ferahnâk et ki, yandım yâ Rasûlallah!'

diye biten Dahilek manzûmesini okuyordu; Yaman Dede de oradaydı o anda. Baktım, Dede caminin fil ayaklarından birisinin

arkasına saklanmış, boynunu bükmüş, sessiz ve içten içe kimseye belli etmeden ağlıyordu. O, hiç kimseye külfeti olmayan, sessiz ve zarif bir insandı. Ölümünde de çok yalnızdı. Kadıköy Osmanağa Camii'nde kılındı cenaze namazı. Bendeniz, tabutunu sağ baş tarafındaki kolunu omzumda Kadıköy Osmanağa'dan Üsküdar Karacaahmed'e kadar götürdüm yürüyerek. Çok seviyordum rahmetliyi. Ondaki samimiyet çok hoşuma gidiyordu. Herhangi bir vasiyaya konulmadı **Yaman Dede'nin** tabutu. Osmanağa'dan Karacaahmed'e omuzlarda yaya olarak taşındı.

Tıpkı hayatında olduğu gibi memâtında da bir külfeti yoktu. Hatta o gün o anda Kadıköy Osmanağa'dan Üsküdar Karacaahmed'e götürürken rampalı bir yol olmasına rağmen bize külfeti olmadı **Dede'nin**. Çok iyi hatırlıyorum, o anda tabutunun ön sağ kolunun altında:

'Hocam, çok hafıfsiniz, hiç külfetiniz yok. Çok sessiz yaşadınız. Yalnızdınız, hayatınız boyunca hiç kimseye külfet olmadınız. Cenazeniz de külfet olmadı' dedim içimden."

Hepsi de Allah Vergisi

Emin Işık Hoca anlatıyor:

"**Yaman Dede** çok ağlardı. **Mevlânâ** deseniz ağlar, **Mesnevî** deseniz ağlar, **Konya** deseniz yine ağlar, çağlardı. Bir gün kendisi şöyle bir şey anlattı:

'Evlâdım, **Mevlânâ'yı** çok seviyorum diye beni kınıyorlar. Tân ediyorlar bana. Aşırı buluyorlar benim bu sevgimi. Halbuki o kapıdan girdim ben İslâm'a. **Mevlânâ** ve **Mesnevî** benim elimden, gönlümden tuttu; Hz. Peygamber'e götürdü beni. Ben İslâm'ı, **Mevlânâ** ve **Mesnevî'** de tanıdım. Hiç insan kendisini hidâyete götüren büyüğü sevmeyi mi? Ben hayatımı borçluyum ona. Bunun kınanacak, yadırganacak neşi var?'

Yaman Dede'ye bazan 'Ne mutlu size hocam, sizin imanınız vehbî, bizim imanımız kesbîdir (ana baba ve çevre tevarüstü). Sizinki daha makbul' derdik de: 'Sizinki de vehbî, bizimki de vehbî evlâdım, aralarında hiçbir fark yok! Hepsi de aynı!' cevabını verirdi."

Gönlünden Rahmet Yağan Adam

Mehmed Doğru anlatıyor:

"Biz arkadaşlarla muziplik edip, **Yaman Dede'yi** sınıfa sok-

mazdık bazan! **Hüseyin Top, Mustafa Göl** gibi sesi güzel olan arkadaşlar hocanın derse gireceği anı kollayarak hazır beklerler. **Yaman Dede** kapıya yaklaşır yaklaşmaz, onun o enfes na't veya gazellerinden birini okumaya başarlardı. Sesleri de çok güzeldi. Onlar:

'Gönül hûn oldu şevkinden boyandım yâ Rasûlallah!
Nasıl bilmem bu nîrâna dayandım yâ Rasûlallah!'

diye başlayınca **Yaman Dede**, içeriye giremez ve kapıda öyle beklerdi. Bu kastedeler de bir hayli uzundur. Hoca kapıda öyle bekler, dururdu. Biz de bundan zevk alırdık o zamanlar. Manzûme bittikten sonra içeri girer, iki gözü iki çeşme, içten içe büngüldenmiş olarak derse başlardı. Bir gün yine epey ağlamıştı derste. Ders bittikten sonra sınıftan çıkınca 'Hocam 'dedim, bir şiirinizde 'Ağlatma da yak, hâl-i perişanıma bakma! diyorsunuz fakat yine de hem yanıyor, hem ağlıyorsunuz! Nedir bunun sebebi?' diye sordum. Hocanın cevabı yine ağlamak oldu. Hep ağlayan bir insandı."

Mektupları

Yaman Dede'nin ardında bıraktıkları arasında öğrencilerine yazdığı mektuplar çok önemli bir yer tutar. **Dede**'nin asıl dünyası, bu mektuplarda ortaya çıkıyor. Onlardan bir nebze sunalım.

Kurb-ü Bu'de Iraktır Gönlüm

Neriman!

Hayata, istikbalin enginlerine endişeli nazarlarla bakıyor gibisin. Ömrümüzde fırtınalar olmaz mı? diyeceksin. Olur yavrum, fırtınalar, kasırgalar, sarsıntılar olur elbette... Bir an kâinat pembeleşir, bir bakarsın her taraf kararır. Sen ruhundaki endişeyi at!

İki gözüm evlâdım! Biliyor musun, bir-iki asır yaşamış gibiyim. Yarım asırlık hayatım belki bir asır hayatıdır. Bu böyledir, zamanın akışı değişiyor. Elli senede beş günlük yol alıyoruz veya nâmütenâhî yılların mesafesi şimşek hızıyla akıp gidiyor, biz de gidiyoruz. Sana yazacağım şeyler, yaşadığım hakikatlerdir. Bunların içinde okuduklarım ve okumadıklarım vardır. Yani bir yerde okumayıp sadece yaşadıklarım vardır. Okuduklarım da okumakla değil, aynı zamanda kadeh kadeh içilmek suretiyle ruhuma sindirilmiştir. Belki bunların tamamını şimdiden kavrayamayacağsınız. Şimdiden hepsini kavramanızı da arzu etmem. Yudum yudum almanız daha iyi. Ömrüm oldukça uzaktan, yakından size

söyleyebileceklerim daima bulunabilir ve bulunacaktır. Rabıtamız hiçbir zaman kesilmeyecektir. Bu rabıta, peder ve validenizle olan rabıtadan geri kalmaz ve kalmaması lâzımdır. Sizlerin mânevî hüviyetinize onlar ve bizler müştereken şekil veriyoruz. Bu iştirak, benim inanışına göre akrabalıktan üstündür. Bu hakikati de biz-zat yaşadım. İşte imtihan günlerimiz. Bu günler, ruhumdan hızlı bir silindir gibi geçiyor. Ayrı ayrı mekteplerdeki çocuklarıma ait ayrı ayrı dertler. Bu dertlerle birlikte o hakikati de yaşamış oluyorum.

Saâdetin öyle ölmez çiçekleri vardır ki gözyaşı ile hatta kalpten damlayan kanlarla sulanmıştır. Bu ızdıraplar, bana saadetin yeni ufuklarını açar. Başkası için duyulan ızdırap, ızdırap olmaktan çıkıyor, saadeti de geride bırakıyor.

'Mahlûk-u Hüdâya Hizmet', cânânın hoşuna gidiyor. Galiba bundan dolayı da bu yolda çekilen dertlerde dayanılmaz bir haz var. Demek istiyorum ki bu ızdıraptan bahsedişim, aradaki bağın ne kadar derinden olduğunu anlatmak içindir. Yoksa bunu hatırlatmak için değil. 'Biliniz ki ben sizler için ızdırap çektim.' demek için değil, asla değil. Bu ızdırabı çekmek, bir bahçeye gül fidanı dikmekten farklı değil. Bir fidan ki kanlı yaşlarla sulanır, ebedî bir saadetin gülleri toplanır. Her damlası bir umman getirir.

Bir yerde şöyle demiştim: 'Dünyanın en bahtiyar mahlûku ben, en muzdarip fânisi yine ben, saâdet ve ızdırabı aynı kadehten içiyorum.' Mûtû Kable en temûtû'yü tattım. Her şeyden ve candan geçtim. Bir damla su, bir damla gözyaşı idim; denize intikal ettim, Fatiha istiyorum, hüvelbâkî! Hadîs-i şerifte işaret buyurulan 'ölmeden evvel ölmek' ne demektir? Bunu başka bir zamana bırakalım.

Çocuklarım! Bu aziz yavrular, bana saadet ve ızdırabı aynı zamanda tattıran kadehe başka enginlerden başka ummanlar getiriyorlar. Saadet ve ızdırabın ummanları bu kadehe, bu kadehten de ruhuma boşalıyor. Saadet ve ızdırabın birleşmesinden doğan nedir? Buna tek bir isim vermek için yakıcı bir saadet veya tasavvura sığmayan hazları taşıyan ulvî bir ızdırap diyebiliriz. En ulvî ve rûhânî hakları veren mukaddes bir ızdırap. Hakikatte buna isim bulunmaz. Bunu hissetmeye başladığınız zaman kelimelerin hududu pek gerilerde kalmıştır. Arzdan uzaklaşınca zaman ve mekân mefhumu kalmadığı gibi. Bunları, bu sahifeleri niçin yazıyorum? Bu sahifeler, ruhumun aks-i sedasını toplamak için bana

verilmiş değildir. Bana bu satırları yazdıran da böyle bir emel değildir. Hayatta size her zaman candan arkadaş olabilecek fikirleri sıralamak, duyguları aşlamak istiyorum.

Tamam! İşte bu satırlar da bu emelle yanıyor. Demek istiyorum ki **Neriman**, aziz çocuğum, saadet ve ızdırıp mefhumundan pek uzaklarda bulunuyorum. Bunun ne demek olduğunu zaman ile daha iyi anlar ve **Şeyh Galib**'in:

Kurb-u bu'de ırakdır gönlüm!

mısraına lâyıkıyla nüfûz edersin (**Galib**'in bu tek mısraını cihan edebiyatına değişmem). Bazı satırlarda ruhumun dile gelmesi, bulunduğum âlemi size anlatmak içindir. Bunu anlattıktan sonra da geçtiğim yolları söylemek isterim. İnsanlar bazan hazinenin içinde bulunurlar da farkına varmazlar, o hazineyi atarlar. Bakınız, Diyarbakirli **Said Paşa** ne güzel söyler:

Kendim yanarım aşk ile gayre zararım yok!

Sertâbe kadar ateşim amma şerefim yok!

Yâri ararım devrederek hâne bahane,

Yâr ise benim haneme gelmiş haberim yok!

Her hissin en güzeli, en mükemmeli **Hız. Mevlânâ**'nın mısralarındadır:

Câmi-i huftê hıret ez cûy-i âb

Huftê ender hâb cûya-yı serâb.

Hız. Cânân buyuruyor ki: Uyumakta olan bir kimsenin elbisesini ırmak ıslatıyor. Halbuki o rüyasında serap yerindedir. Anladın değil mi çocuğum? Uyurken harareten cayır cayır yanan, kızgın kızgın çöllerde susuz kalan, kavrulmakta olan bir yolcu bilmiyor ki bir ırmak kenarındadır. Hatta elbisesi ıslanıyor, gözlerini açsa anlayacak ki ilâhî kaynakların ilâhî hediyesi yanından geçiyor. Zavallı, uykuda olduğu için yanından geçen nimet ve devletten habersizdir. Uzaklarda serap görüyor. İşte **Hız. Cânân** feryad ediyor:

'Ey dil demî bîdar şev'

(Ey gönlül, bir an için olsun uyan)

Sen de büyük bir hazinenin içindesin. İki cihanın en büyük hazinesi... **Habib-i Kibriyâ**'nın mübeşşer ümmetinden bir ferd olmak ne büyük mazhariyettir. Bu hazineye iki elinle sıkı yapış ve hiçbir şeyden korkma. Şu hakikate kuvvet ve iman etmiş bulun-

yorum. Yükselmek için iki kanat lâzım: Aşk ve ibadet. İbadetsiz aşk ve aşksız ibadet tek kanattır. Tek kanatla yükselemeyiz. Bu hakikati öğrenmek, hayatımın en büyük mazhariyeti oldu. Farkına varmadan dalâlete düşmüş ilim ve fikir adamlarından pek ziyade korkmak ve onlardan kaçmak lâzımdır. Arkalarından gidenler de aynı uçuruma yuvarlanmaya mahkûmdurlar.

Dalâlete düşenlerden bazıları kemâlâta ermiş kimselere pek çok benzedikleri için insan kolayca aldanır. Meselâ ibadet hususunda lâubâli fikirleri vardır. Kendi fikirlerini dinin esasları gibi anlatırlar. Halbuki o fikirler, Kitab'a, Peygamberimizin söylediklerine, hadîs-i şeriflere ve yaptıklarına tamamiyle aykırıdır. Namazlarımızı muntazaman kılmaya başladığımız zaman kanadın birisini elde etmiş oluruz. Böylece kendinizde büyük bir değişme göreceksiniz. Bu gelişme, hızlı bir seyir takib eder. Namaza durduğunuz zaman kalbinizi tamamıyla Allah'a vermekte ve mâsivâyı atmakta ne kadar muvaffak olursanız, değişme o kadar çabuk olur. Yakınlarınız ve arkadaşlarınız, yüzünüzde bir nur sezmeye başlarlar. Tabi siz farkına varmazsınız, siz iç âleminizdeki değişimleri seversiniz.

Ah yavrum! Bu bahis o kadar derindir ki kalemim parça parça olacak sanıyorum. İnsan, meleklerden daha yüksek bir hâle gelebiliyor. Nasıl ki aynı insan, düşmekte de şeytanı geçebiliyor. Melekleri geçiyor, çünkü meleklerde fenalığa kabiliyet yok. Halbuki insanın içinde korkunç bir canavar var. Bu canavar ki onu her türlü fenalığa sürükleyebilir. Son derece hilekârdır. Hatır ve hayale gelmeyen hilelerle bizi aldattır. Bizi doğrudan doğruya fenalığa sürükleyemezse aldatarak sürükler. Meselâ tevâzu gösteriyorsunuz zannederken, tevâzuun son derecesinde bulunduğunuzu ümid ederken, kibrin, gururun en kaba derecesinde bulunuruz da farkına varmayız. Aldatıcı sıhhat, hastalıktan daha korkunçtur! Mütevâzi görünen bazı kimseler vardır ki kendilerini herkesten üstün görürler de tevâzuu bir sadaka ve ihsan gibi etrafa saçarlar. Allah cümlemizi muhafaza buyursun. Daima Allah'a sığınmak lâzım! Peygamber Efendimiz de Cenâb-ı Hakk'a şu yolda niyaz ederlerdi: 'Yâ Rabbi! Beni bir an nefsimle başbaşa bırakma!' İşte bu yaman canavarı sermigün etmeye Allah'ın inayetiyle muvaffak olan insan, melekleri de geçiyor. Hak yolu ne muazzam nimetlerle dolu. Elverir ki onun yolunda yürüyelim.

İbadetinize muntazam bir surette devam edince içinizde Allah'a karşı bir aşk uyanacak. Zaten varsa gitgide büyüyecek ve

âşık olacaksınız. İşte ikinci kanadı da buldunuz. Artık yükselmenizin hududu yok. O zaman Allah'tan gelen her şeye razı olur, onu severek sineye çekersiniz. Şairle birlikte:

'Kahrın da hoş lütfün da hoş!' dersiniz.

Bu fakir, bir yazımda gözümlü gönlümü bağırğa çevirerek şöyle demiştim:

Sende tek bir şey var! Lütf. Bizlere kahr gibi görünen, lütfünün başka bir şekilde tecellisidir. Senin iltifatın başka türlü, gazabın başka türlü güzel ve tatlıdır. Habâbetini bazan gazab şeklinde gösteriyorsun. Buna da, ona da canlılar dayanmıyor.

Başka bir yerde kendime şu yolda hitap etmiştim:

Cennete iştiyakın, cehennemden pervan yok. Her zerren cennet ve cehennemlerle dolu. Cennetin bütün ezvâk ve huzûzâtı senin içinde. Cehennemin bütün ateşleri de senin içinde... Cehennem senin ateşinden titriyor...

Mevlânâ'yı, Fuzûlî'yi ve Şeyh Galib'i okuyunuz, tanıyınız. Mevlânâ'yı okuduğunuz zaman Allah'ın aşkıyla yanan bir aleve inkılâb edersiniz. O zaman Hz. Cânân ile birlikte canların canına şöyle hitap edersiniz:

*Ne ben benim, ne sen sensin, ne sen bensin
Hem ben benim, hem sen sensin, hem sen bensin.'*

Ben seninle o haldeyim ki ey sevgilim, sen ben misin, ben sen miyim farkedemiyorum.

Mevlânâ'yı okumak istediğiniz zaman size bütün ruhumla yardıma hazırım. Mânevî evlâdımsınız. Aziz bir çocuğumsunuz. Elimden gelen hizmete beni daima hazır bulacaksınız. Yalnız bu büyük iş için değil, herhangi bir husus için çocuklarımla müracaatını büyük bir memnuniyetle karşılayacağım. Mektepteki işimiz sona erdi. Bunun için bu satırlar, daha geniş bir çerçeve içindedir. Kalbim, sustuktan sonra da bu satırların arasında sizlere ait en samimi, en hararetili emellerle çarpacaktır. Ruhum da asil heyecanların ulvî hislerini, kaynaklarından alıp ruhlarınıza boşaltmaya devam edecektir. Kürsüde başladığı işe, haşre kadar devam edecektir.

Nûr ol, iki cihanda aziz ol canım evlâdım.

12.5.1943

Yaman Dede'den Na'tlar ve Gazeller

Gelin şimdi, Dede'nin gönül bahçesinden birlikte terennüm edelim:

Sema

*Yücelerden yağıyor gönlüme sahbâ-yı semâ,
Kanıyor didelerimle yine minâ-yı semâ.*

*Yakıyor mestediyor bağrımı sadçâk ediyor,
Bilemem mey mi, alev mi bu hedâyâ-yı semâ.*

*Ezelin cânına düşmüş mey-i giryân ben idim,
Ben idim bezm-i elestin nefesi, nây-ı semâ.*

*Eritir, fıkır-i hayâli o cemalin şereri,
Yanıyor şevk ile herdem koca sahrâ-yı semâ.*

*Yayılır savtı, bütün zerrelerin zikri ile,
Saçıyor hüsnünü âfâka merâyâ-yı semâ.*

Na't-ı Şerif

*Ey Rabbimizin ma'kesi envâr-ı Muhammed!
Allah'ımızın vâkifi esrâr-ı Muhammed!
Mürsellerinin kâfilesâlârı Muhammed!
Her iki cihânın ulu Serdarı Muhammed!*

*Levlâk ile taltif olunan şâh-ı Resulsün,
Biz ümmetinin yâr-u halâşkârı Muhammed!
Sen aşk-ı Hüdâ, hüsn-i Hüdâ, lütf-ü Hüdâsın
Hallâk-ı Cemâl'in gülü, gülzârı Muhammed*

*Rahmeyledi âlemlere gönderdi seni Hak,
Nûr etti nigâhın gazab-ı nârı Muhammed!
Ümmî iken ümmetleri hayretlere saldın,
İlmin ebedî kutb-i şerefârı Muhammed!*

*Sen havf-u recânın ne büyük rehberi oldun,
Kalbin en ulu vâkif-ı huşyârı Muhammed!
Aşıkların âh eyleyerek sine döverler,
Hân oldu güneş gördü de ruhsârı Muhammed!*

*Gül yüzlü, güneş gözlü Muhammed meh-i tâbân
Çâk oldu görüp pertev-i didar-ı Muhammed!
Derdinle senin hadenümâ derde bu gönlim,
Aşkın ile yak, Sen dil-i bîmarı Muhammed!*

*Aşkınla yanan, âteş-i nîran ile yanmaz,
Dûzeh çekemez âşık-ı serşârı Muhammed!
Ümmetleri hüsrân-u mezellette bırakma,
En sonra da bu kâdir-i nâcâr-ı Muhammed!*

Dahîlek Yâ Rasûlallah

*Gönül hûn oldu şevkinden boyandım yâ Rasûlallah!
Nasıl bilmem bu nîrâna dayandım yâ Rasûlallah!
Ezel bezminde bir dinmez figândım yâ Rasûlallah!
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah!*

*Yanan kalbe devâsın sen, bulunmaz bir şifâsın sen,
Muazzam bir sehâsın sen, diler sen rûnümâsın sen,
Habîb-i Kibriyâsın sen, Muhammed Mustafa'sın sen,
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah.*

*Gül açmaz, çağlayan akamaz ilahî nûrun olmazsa,
Söner âlem, nefes kalmaz felek manzûrun olmazsa,
Firâk ağlar, visâl ağlar ezel mesrûrun olmazsa,
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah.*

*Erir canlar o gülbüy-i revanbâhşın hevâsından;
Güneş titrer, yanar didarının, bak, ihtirâsından;
Perişan bir niyâz inler hayâtın müntehâsından;
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah.*

*Susuz kalsam yanan çöllerde can versem elem duymam;
Yanardağlar yanar bağrım da ummanlarda nem duymam;
Alevler yağsa göklerden ve ben masseyleşem duymam;
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah.*

*Ne devlettir yumup aşkınla göz, râhında cân vermek;
Nasib olmaz mı Sultânım Haremğâhında cân vermek;
Sönerken gözlerim âsân olur âhında cân vermek;
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah.*

*Boyun büktüm, perişanım, bu derdin sende tedbiri;
Lebim kavruldu ataşından, döner pâyında tezkîri;
Ne dem gönlün murad eylerse taltîf eyle Kutmîri;
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah.*

Canânımın Harîminde (Mevlânâ'nın Huzurunda)

*Geldim sana kan ağlayarak, sızlayarak bak!
Aşkınla yanan benliğime durma hemen ak;
Ak, sönmesin ateş, alevin dinmesin ancak;
Ağlat beni, inlet beni, tâ haşre kadar yak.*

*Artır, ne olur, ateşini bağrımı dağla;
Yansın bu vücûdum fakat eksilmesin asla;
Hicran ile yak, vasl ile yak, aşkına bağla,
Ağlat beni, inlet beni, tâ haşre kadar yak.*

*Bir katreyim ammâ yine ummanlara doymam;
Topraklara, yapraklara, insanlara doymam;
Hem ateşe, hem nûra ve zindanlara doymam;
Ağlat beni, inlet beni, tâ haşre kadar yak.*

*Ben sende yitirdim tenimi, cânımı ey Şah!
Buldum yine her zerrem içinde Seni billâh!
Şellâle-i esrârını dök ruhumu her gâh;
Ağlat beni, inlet beni, tâ haşre kadar yak.*

Ney

*İçi boş, benzi sararmış, ona âşıktır mâye,
Derd-i hicrân ile inler eder âh leylâye.
Arzeder hıçırarak aşkını hep mevlâye,
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlânâye!*

*Bu cihanın ötesinden geliyor nağmeleri,
Kanatır stneyi kalbi, deler elbet ciğeri.
Erişir mi buna kudret, buna insan hüneri,
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlânâye!*

*Bu ne aşkın, bu ne derdin, bu ne mestin sesidir,
Bu ne tizin, bu ne evcin, bu ne pestin sesidir.
Bu ezelden geliyor, bezm-i elestin sesidir,
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlânâye!*

*Arşa çıktıkça bu ses, sanki felekler tutuşur,
Melekûtun tabakâtında melekler tutuşur.
Yayılır nefhası âfâka yürekler tutuşur,
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlânâye!*

*Alalı sırrı ezelden tutuşur bağı yanar,
Ayrılıklarda yananlar acaba ne ile kanar?
"Erini" derken o cânâna hep eczası kanar,
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlânâye!*

*Bu kesik nevha nedir, ah meâlin senin?
Nefesin mi, ya sesin mi, ya cemalin mi senin?
İnleten nâyi firakın mı, visalin mi senin?
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlânâye!*

*Onu almaz ne semalar, ne bu dünya ve o nûr,
Neyin esrarına sinmiş bu ne hikmet konuşur.
Yine hicran ile inler, bu ne matem, bu ne sûr?
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlânâye!*

*Alevin gözyaşıdır bu, susuyor şimdi sesi,
Ağlıyor aşk ile âlem, budur aşkın hevesi.
Sanırım can veriyor ney, sönüyor son nefesi,
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlânâye!*

*Sönüyor, tâkati bitmiş dayanılmaz bu deme,
"Len terâni" ile mecrûh ve doymaz eleme.
Her ne söyler o, haktır onu artık dileme,
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlânâye!*

ABDÜLKERİM EL-HATTABİ (R.H) (ö. 1882/1963)

Asıl adı **Muhammed b. Abdülkerim**'dir. Fas'ın Rif bölgesindeki Ecdır şehrinde doğdu. Babası, Uriyagel kabilesinin şeyhiydi. İlk ve orta öğrenimini Melfle'de, yüksek öğrenimini Kayravan Üniversitesi'nde yaptı. İspanyolca ve Fransızca öğrendi.

İslamî ilimler yanında Batı kültüründe de kendisini yetiştiren **Abdülkerim**, 1906'da Melile'de *Telegrama del Rif* gazetesinde editör olarak çalışmaya başladı. Bir müddet kadılık yaptıktan sonra, 1914'te Kâdî'l-Kudât makamına getirildi. İspanya'nın himayesi altında bulunan ülkesinde bağımsızlığı ve halifeliği savunduğu için tutuklanarak Divân-ı Harb'de yargılandı. Bir müddet hapis yattı.

Babası, Birinci Dünya Savaşı yıllarında İspanyollar'a karşı mücadele etti. 1920'de babasının ölümüyle kabilenin başına geçen **Abdülkerim**, Rif bölgesinde diğer kabilelerin de katılmasıyla bağımsız bir yönetim kurmaya çalıştı. Bu gayeyle İspanyollar'a karşı savaş açtı. 22 Haziran 1921'de Annonol'de İspanyol ordusunu yenilgiye uğratması, onun halk arasındaki etki ve şöhretini artırdı. Bir süre sonra Rif Cumhuriyeti'ni ilân etti (19 Eylül 1921). Bu devletin başkanı oldu.

Bölgede hâkimiyetini güçlendirmek için çeşitli mücadelelere girişti. İslâmî esaslarla o devir için gerekli olan kurumları bağdaştırmak suretiyle idarî, malf ve hukukî alanlarda ülkesini teşkilâtlandırmaya çalıştı. Kabile temsilcilerinden oluşan bir meclis kurdu ve meclise karşı sorumlu olacak bakanlar tayin etti.

Rif Cumhuriyeti'nin gücü ve nüfuzu artınca dışarıda tanınması için teşebbüse geçtiyse de başarılı olamadı. Devletin giderek güçlenmesi ve bölgeye hâkim olması, Fransa'nın sömürgesi durumundaki Fas Sultanlığı ve İspanyollar'ın geleceğini tehdit etmeye başladı.

Fransa, Kuzey Afrika'da kendisine karşı gelişecek ayaklanmalara cesaret vermesinden ve onlara destek olmasından korktuğu için **Abdülkerim**'i etkisiz hale getirmeye çalıştı. Rif bölgesinde yaygın olan tarikatların toplum yapısında etkileri büyüktü.

İslâmî özden saptıkları gerekçesiyle bazı tarikatlara sempati

ile bakmayan **Abdülkerim**, onlarla açık bir sürtüşmeye girmemekle birlikte halk arasındaki tesirlerini sınırlandırmaya çalışıyordu. Onun bu tavrını fırsat bilen Fransızlar, tarikat mensuplarını silahlandırarak ayaklandırmaya çalıştılar. Diğer taraftan İspanya ve Fransa, **Abdülkerim**'e karşı girecekleri savaş hususunda anlaşarak, güneyden ve kuzeyden harekete geçip kalabalık ordularıyla onun kuvvetlerini bozguna uğrattılar; kendisini de esir aldılar. Böylece Rif Cumhuriyeti son bulmuş oldu. (1926)

Fransa'nın Hint Okyanusu'ndaki Reunion adasına sürgün edilen **Abdülkerim**, orada 21 yıl kaldı. Nihayet 1947'de Fransa'ya nakline izin verilmesi üzerine, bindiği gemi Süveyş Kanalı'ndan geçerken kaçıp Mısır'a sığındı. Burada daha sonra görüş ayrılığına düşeceği **Allâl el-Fosî** gibilerle beraber Mağrib Kurtuluş Komitesi'ni kurdu (Lecnetu't-Tahrîr'l-Mağribî). Tarih, 9 Aralık 1947.

Abdülkerim, hiçbir zaman istiklâl davasında tavize yanaşmamıştır. Nitekim Fas'ın istiklâlini kazanmasından sonra **Sultan IV. Muhammed**'in 1958'de yaptığı vatana dönüş davetini, Kuzey Afrika'nın henüz bütünüyle düşman istilâsından kurtulmadığı gerekçesiyle reddetti. 6 Şubat 1963'te Kahire'de vefat etti.

Faşlılar'ın millî kahramanı olarak tanınan **Abdülkerim**, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Asya ve Afrika ülkelerinde Batı sömürgeciliğine karşı gelişen silahlı kurtuluş hareketlerinin ilk uygulayıcılarından biridir. Rif savaşında Fransız ve İspanyollar'a karşı verdiği silahlı mücadele, sömürge altında bulunan diğer milletlere de örnek teşkil etmiştir.

Abdülkerim'in Cesareti ve Mücadelesi

1915'te İspanyollar, **Abdülkerim**'i Osmanlılar'a meylettiği, hilâfeti müdafaa ettiği ve hıristiyanlığa karşı İslâmî şuuru yaydığı için tutuklayarak askeri mahkemeye sevk etmişlerdi. Mahkemede verdiği ifadelerle ve takındığı tavırla **Emir Abdülkerim Hattabî**'nin cesareti ve İslâm'a olan samimi inancı açığa çıkıyordu.

Mahkeme reisi **Osbar**'la aralarında şu konuşma geçmiştir:

"Senin itilaf devletleri aleyhine çalıştığın doğru mu?"

"Evet!"

"Bunu neden yapıyorsun?"

"Çünkü Osmanlı Devleti, itilaf devletlerine savaş açmıştır."

Osmanlı Devleti, İslâm devletidir. Halife, itilaf devletlerine karşı müslümanlara cihad çağrısı yapmıştır. Ben de Cezayir'li bir müslüman olarak Fransa ve İspanya'nın istilâ ettiği vatanımızı kurtarmak için halifenin emrine uyarak itilaf devletlerine karşı savaş ilân ettim."

"Senin hilâfetle ne alâkan var?"

"O hilâfet yeryüzünde bütün müslümanlarındır. Onun için ben hilâfetle beraber itilaf devletlerine karşı savaşıyorum."

Bunun üzerine reis gülerek:

"Ben senin asil bir kişi olduğunu, şerefli bir aileden geldiğini biliyorum. Fakat sen bilmiyor musun ki, İspanya tarafsız bir ülke-dir ve sen de himaye bölgesinde bir kadısın!" der. Fakat Emir Abdülkerim'in cevabı pervasızdır:

"Bu, beni ilgilendirmez! Beni görevimi yerine getirmekten alıkoyamaz. Benim vazifem: Osmanlı hilâfetinin safında olanlarla beraber olmak ve elimden geldiği kadar hilâfet merkezine yardımcı olmaktır. Eğer benim hâkimlik yapmam, bu görevime engel teşkil ediyorsa derhal hâkimlik görevimi terk ederek asıl görevime döntüyorum."

Bunun üzerine hapsedilen Emir Abdülkerim, daha sonra hapisten kaçmaya teşebbüs eder. Fakat kullandığı ipin kısırlığından dolayı bir müddet havada kahr, sonra da şiddetli rüzgârın tesiriyle yere düşerek bacağı kırılır, başından da derin bir yara alır.

Bu haliyle kaçamadığından dolayı yakalanarak tekrar hapse konulur. Bu defa hem hapis hem de yaraların acısı, Emir Abdülkerim'i iyice perişan etmiştir.

İspanyollar'a karşı mücahidlerin düzenlediği büyük bir hücum sırasında Emir Abdülkerim'in babası, İspanyol komutana şu mektubu yazmıştır:

"Oğlumun tutuklu olarak sizin elinizde olması, zannetmeyin ki benim size karşı yapacağım mücadeleleri engelleyecektir. Tam tersine ben, oğlum ve tüm müslümanlar, zalimlere lâıyk oldukları dersi vermek için devamlı hazır beklemekteyiz."

Bir gün İspanyol subay, hapishanede Emir Abdülkerim'i ziyaret ederek ondan babasını İspanyollar'a karşı mücadelesinden vazgeçirmesini, aksi halde bulunduğu hapishaneden âdi suçlula-

rın yattığı "Melkete" hapishanesine nakledileceğini bildirerek Emir'i tehdit etmeyi denedi.

Fakat Abdülkerim, bu tehdide aldırmayarak şu cevabı vermiştir:

"Ben babama değil, o bana emreder ve ben de onun emrine itaat ederim. Ben şu andan itibaren Melkete hapishanesine gitmeye hazırım. Bu, benim için hiç de mühim değildir. Siz bana istediğinizi yapın. Şunu da bilin ki, siz her durum ve şartta zalimsiniz! Benden bu cevaptan başka bir şey de beklemeyin."

Babası vefat ettikten sonra komutayı eline alan Emir Abdülkerim, Bedir'deki Peygamber askerlerini mücahidlere hatırlatarak Efendimiz'in (s.a.v.) sancığını temsilen bir bayrak çekip hücum emrini verir. Böylece 1931 yılında bin mücahid, 25 bin İspanyol askerine karşı beş gün kahramanca savaştıktan sonra pek çok esir ve ganimetle birlikte bölgeyi İspanyollar'dan temizleyerek zafer elde ederler.

KAYNAKLAR: T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, c.1, s.252; Fethi Yeker, *Çağdaş Davet Önderleri*, Ziya Eryılmaz, İst. s.232-337; Arnold Toynbee, *Survey of International Affairs*, 1925 London 12927, 1, s.151-156; Enver el-Cünci, *Terâcümü'l-A'lâmü'l-Muâsırîn fi'l-Âlemi'l-İslâmî*, Kahire 1970, s.282-289; Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1975, s.174-176; Sabh el-Akkâd, *el-Mağribü'l-Arabî*, Kahire 1980, s.269-270; Fethi Yeker, *el-Mevsûatü'l-Harekiyye*, Amanon 1983, c.1, s.169-175; Ebûbekir el-Kadiri, *Ricâlu'n Arafûhüm fi'l-Mağrib*, Dâr-ı Beyzâ 1983, s.39-57; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm*, Beyrut 1984, c.6, s.216.

SAİD AYKUT

HASAN BASRÎ ÇANTAY (R.H)

(ö. 1384/1964)

1887 yılında Balıkesir'de doğan Hasan Basri Çantay, kendi kendini yetiştirmiş bir din âlimimizdir. Ailesinin biricik erkek evlâdı olarak, ihtimamla yetiştirildiği çocukluk günleri çabuk bitmiş, İdadi Mektebi'nin dördüncü sınıfında iken babasını kaybetmiştir. Balıkesir büyük zelzelesi sebebiyle işleri bozulmuş olan babası, ona maddî hiçbir şey bırakamamıştı. Böylece, annesini ve üç kızkardeşini geçindirmenin yükü, daha 16 yaşında onun gencecik omuzlarına binmiştir.

Çok sevdiği tahsil hayatına ağlayarak son verdiyse de şiir ve edebiyatla ilgisini kesmemiştir. Nitekim, zelzelede yıkılan Zağanos Paşa Camii'nin yeniden inşası münasebetiyle yazdığı uzun bir şiirini, Mutasarrıf Ömer Ali Bey'e yollamıştı. Bu sebeple Ömer Ali Bey'in takdirini kazandı ve 80 kuruş maaşla Nafia Dairesi'nde bir memuriyete getirildi. Mutasarrıf Ömer Ali Bey, onun kabiliyetlerini yakından görünce, kitap okumaya ve şiir yazmaya teşvik etti. Bu teşvikler tesirini gösterdi. Devrin tanınmış ilim adamları olan Müftü Osman Nuri Efendi'den ve Müstecabizade Âdil Efendi'den Farsça öğrendi. Balıkesir Mevlevihane Medresesi'nde Arapça okudu. Burada, baba dostu Ragıpzade Ahmed Naci Efendi, ona hem hocalık hem de mânevî babalık yaparak, onu her bakımdan yetiştirmeye çalıştı. Gerçekten de bu emek boşa gitmemiş; Hasan Basri Çantay, ders arkadaşlarını geçmiş, bir süre sonra da onlara ders okutmaya başlamıştır.

Basın Hayatı

Şair Halil Edip Bey'in bir şiirine nazire olarak yazdığı,

*Bahar vaktini ahd-i şebâba benzetirim
Dem-i şebâb-ı güzâr-ı sehâba benzetirim*

beytiyle başlayan manzumesi o zamanki Balıkesir Mutasarrıfı Mehmed Ali Avni Bey'in takdirini kazandı. Bu sebeple de Hasan Basri Çantay'ı, terfi ettirerek maiyetine tahrikat kalemi olarak aldı. Hasan Basri Bey, maiyetinde çalıştığı mutasarrıfların himayesi ve ilgileri sayesinde, bir yandan tahsile devam ediyor; edebiyat, hukuk ve felsefe ile meşgul oluyor, Arapça ve Farsça'sını ilerletiyor; bir yandan da Balıkesir basın hayatının içinde bulunuyor, tercümeler yapıyor, yazılar yazıyordu.

1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilânı, Hasan Basri Çantay'ın hayatında önemli bir dönüm noktası oldu. O tarihe kadar kapalı olan Cemil Matbaası'nın açılması üzerine yayına başlayan "Nasihât" ve "Balıkesir" gazetelerinde beğenilen yazılar yazdı. Mutasarrıf Mümtaz Bey'den hukuk, iktisat ve maliye dersleri aldı. Daha sonraki Mutasarrıf Samih Rifat Bey ise, çıkmasına emir verdiği "Yıldırım" gazetesinin bütün sorumluluğunu ona verdi. Özel İdarenin ilk teşkilatlanması sırasında (1913), Balıkesir Daimi Encümeni'nde Başkâtiplik yaptı. Yine aynı dönem, yarı resmî "Karesi" gazetesini kâr ve zararı kendisine ait olmak üzere çıkardı. Bu

gazetede yazdığı ilmi, içtimai, edebî yazılar çok beğenildi; bu suretle gazete bir hayli kâr etti. **Hasan Basri Çantay**, bu paraları kuruluşuna dokunmadan Mutasarrıf'a takdim etti. Bu suretle Balıkesir Vilayet Matbaası kuruldu. Lise muadili olan Daru'l-Hilâfe medreselerinde Edebiyat ve Arapça okuttu, birçok talebe yetiştirdi.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, Balıkesir'de "Ses" gazetesini çıkarmaya başladı. O günleri kendisi şöyle anlatır:

"Memleketin her yanında büyük bir ümitsizlik vardı. İstanbul ve birçok şehrimiz, ecnebilerin boyunduruğu altında idi ve bu hal gitgide diğer şehirlerimizi de sarmak üzere idi. Gazeteler sansür altındaydı... İstanbul'daki Mebuslar Meclisi'nde bulunan **Amanoloidi** gibi Rum mebuslar ve diğer Rum ve Ermeni vatandaşlar açıktan açığa Türk'e hakaret ediyorlardı. İftiralar sayısızdı. Memleketin ileri gelen adamları, hayatlarından emin değildi. Türkiye'de, hele Balıkesir'de eşkıyalık o kadar ilerlemişti ki, bağlarımızı, tarlalarımıza bile gidemiyorduk. Köyler, kasabalar basılıyor, Türk ağaları en feci işkencelerle öldürülüyordu.

Herkes ümitsizlikle susmuş, (vık) diyemiyordu. Ben, o kara günlerde Balıkesir'de Ses adında bir gazete çıkaracaktım. Türk milletinin çığnänen haklarını müdafaa edecektim. Birçok arkadaşımın:

'Canım senin gazeten mi bu dünyayı düzelterek? Başına felâket açacaksın; vazgeç, yapma, etme!' demelerine rağmen, 17 Ekim 1918 Perşembe günü ilk nüshasını çıkardım ve memleketin her yanına gönderdim.

Ses'in başında, merhum **Mehmed Âkif Bey**'in hususi surette yazıp gönderdiği şu selis küt'ası vardı:

Düşman sesi duymak istemezsen,
Kardeş sesidir uyan bu sestem!
Kalkınca görür ki, akşam olmuş
Vaktiyle uyanmayan bu sestem.

Zaman oldu, Türk milletine hakaret eden istilâcıların aleyhinde mecburî müdafaa yazıları yazdım. Vakit oldu, Rum ve Ermeni vatandaşlarla karşılıklı kavgalar ettim. Hele eşkıya hakkındaki yazılarım çok şiddetli idi. Halk tamamen ümitsizdi. Onlara ümit vermek lâzımdı. İstanbul Mektupları adıyla yazılar neşrediyordum. **Eğref Edib Bey** tarafından yazılan bu mektuplar, muhitte çok güzel tesirler yapıyordu. Bu millet ölmeyecekti.

Kara günlerimizde de hâlâ ihtikârlarla, hâlâ yağmalarla

meşgul adamlar vardı. Onları, fırsat buldukça hırpalamaktan ayırılmadım. Herkesi, İttifak-ı Mukaddes'e, Milli Hareket'e çağırıyordum."

Gerçekten de Ses, Mütareke yıllarının en hür ve en yürekli yazılarının yayınlandığı, gerektiğinde işgalci İngilizlere bile çatabilen cesur bir gazete olmuştu. Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki fahri muhabirleri aracılığıyla birçok zorbalık, baskı ve terör haberleri ilk defa orada yer alıyor, böylece millet silahlı mücadeleden başka çare olmadığı fikrine getiriliyordu. İç ve dış düşmanların bazı gizli tertipleri de ilk defa Ses sütunlarında açıklanıyordu. Mesela bunlardan biri, *"Muhtelif yerlerdeki Ermenilerin Adana ve civarına toplanarak bir Ermenistan kurmak üzere, cebren tehcir vazifesiyle mükellef bir komitenin"* varlığı ilk defa Ses'te açıklanmıştı.

1919 Mart'ında *"İzmir bölgesindeki kumandan Nureddin Paşa, bir beyanname yayımlayarak; millî amaçları bir noktada toplamak, halkın mâneviyatını yükseltmek için İzmir, Manisa, Denizli, Balıkesir livalarının delegelerinin birleşerek, İzmir'de Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye adı altında bir kongrenin toplanmasını teklif etti. Bu haber, Balıkesir'de büyük yankılar uyandırdı. Hemmen bütün aydınlar biraraya gelerek şehrin ileri gelenlerinden temsilciler seçtiler."*

Aralarında Hasan Basri Bey'in de bulunduğu bu seçkin hey'et, 15 Mart 1919'da İzmir'e gittiler. Ne var ki, İzmir'e gidenler, davet sahibi olan Nureddin Paşa'nın azledilmiş olması sebebiyle toplanamadan dağılmak zorunda kaldılar. Hasan Basri Bey için ise, Ses gazetesi sebebiyle, İngilizlerin isteği üzerine tevkif emri çıkarıldı. Tevkif emrini öğrenen Hasan Basri Bey, firak etmeye karar verdi. Dokuz ay on gün, Burhaniye, Kepsut, Dursunbey ve köylerinde büyük çileler, yokluklar ve acılar içinde geçen bir kaçaklık devresi yaşadı. Bu süre içinde dolaştığı yerlerde, Milli Mücadele'nin başlaması ve halkın silahlanması konusunda çok mühim faaliyetler yaptı.

O zamanki şartlara göre, kendini yakalamak isteyen düşmanlarını şöyle anlatır: *"Bir tarafta gayr-i müslim vatandaşlar, diğer tarafta kozmopolitler, aleyhlerinde yazı yazdığı azılı şakiler, İngiliz Muhipleri Cemiyeti mensupları, takip memurları ve nihayet İngiliz Mümessili ve saire... Bütün bunlar, teşkilâtlarıyla beni arıyorlardı."*

Bütün bunlara bir de, baskılar karşısında âciz kalan dostlarının tutumu eklenince iyice bunalmış, hatta bir ara, kendi öz vatanında böyle kaçak yaşamaya dayanamayarak intihar etmeyi bile düşünmüştü. Böyle bir ânını şöyle anlatır: *"Kafamın içi ateş gibi yanıyordu. Üzerimde bir rovelver de vardı. Böyle dostlara yük olmak ne büyük azap idi! İşi âdeta kökünden halletme fikri içimde depreşiyordu. Hatta, vasiyetnamem de hazırlanmıştı. Hayat arkadaşım bir anda karşıma dikildi:*

'Bana acımıyor musun?' dedi, kayboldu. Bu rüya değildi, hayal değildi, hakikatti. Elimde olmaksızın ağladım, ağladım... Beni bu âkıbetten asıl kurtaran dindarlığımı, Allah'ın koruması idi..."

Hasan Basri Bey, gittiği her yerde konuşmasını şu cümle ile bitiriyordu: *"Vatan ve din ayrılmaz bir bütündür. Vatan giderse din gider, din giderse vatan gider."*

Nihayet, İngiliz Mümessili'nin durumunu dikkate almanızın, bir gün üzeri silahlarla dolu olarak çete kıyafetinde etrafındaki adamlarıyla birlikte Balıkesir'e çıkıp geldi. Böylece şehirden kaçma sırası İngiliz Mümessili'ne gelmişti. **Hasan Basri Bey**, yazılarıyla bir ümit ve iman âbidesi halinde müslüman Türk milleti-ne heyecan ve gayret aşlamış, düşmanlara ve bozgunculara ise korku ve yeis vermiştir. Bir yazısında şu satırlara yer verir:

"...Fakat ey gafiller, bu millet, tek başına küfür ve ilhâda (dinsizliğe) meydan okuyan Hazret-i Muhammed'in (s.a.v) 1300 küsur senelik mübârek ve sâdık ümmeti, asırlarca Avrupa'ya hâkim olmuş, birçok vartalardan, felâketlerden kurtulmuş olan bu Osman Gazi evlâdı, elbette bir gün olup kurtulacak, sizin hesabınızı görmeye başlayacak, bol tükürüklerle yüzünüze tükürecek, belki de sizi -kendi öz kardeşlerinden saymayarak- mütecerrid, yapayalnız bir halde bırakacaktır. O vakit, ey gafiller, ne yapacaksınız?"

*Bir gün gelecek sen de perişan olacaksın,
Ey gonca bu cem'iyeti herdem mi sanırsın?
Zâlim yine bir zulme giriftâr olur âhir,
Elbette olur ev yikanın hânesi virân.*

Hasan Basri Bey, bazı yazılarında da geleneğinden, inancından sapan, ahlâkî zaaflara düşen müslüman Türk milletini suçlar ve uyandırmaya çalışır:

"Fakat biz peşin söyleyelim ki, felâketimizi doğuran sebab,

ahlâksızlığımızdır. Bizi can evimizden vuran düşman, ne İngiliz, ne Fransız, Ne Moskof, ne de Almandır. Kendimiz, kendimiz, kendi ahlâksızlığımızdır.

Hep çekdiceğim kendi ceza-yı amelimdir.

Evet, Umumi Savaşın en kızgın zamanlarında, daha 1330 Temmuz'unda başlayan, millî fedakârlıkları bırakarak, güzel ahlâkımızı bozarak hep kendi ihtirac ve menfaatlerimizin peşinde koşmaya başladık. Gözlerimizi memlekette kalan bir avuç servete dikket. Kursaklarımızı haram lokmalarla, kasalarımızı sarı ve kağıt paralarla doldurduk. Kocası hudut boyunca canla, başla cenk eden ailenin namusunu, malını, hayatını alçakça mahvettik. Bu ailenin yiğit kocası harbedemez, vatan borcunu ödeyemez, ölmek isteyemezdi.

İşte bu gibi ahlâksızlıklarımızladır ki, İmam-ı A'zam'ın merkadini, Peygamber-i Zîşân'ın (s.a.v) mukaddes memleketlerini, hamasetperver ecdâdımızın pırlanta yadigârlarını tamamen düşmanın ayağı altında çiğnettirdi, birçok nurları, zekâları, mütefekir dimağları da ebedî söndürdü.

Felâketlerden ibret almayan milletler batır. Bundan sonra aklımızı başımıza alarak saydığımız yanlış yollardan ayrılmazsak, Allah göstermesin bizim de batmamız haktır ve gerçektir.

Ben maddî düşmandan ziyade mânevî düşmandan korkarım. Mânevî düşmanımız ahlâksızlığımızdır. Binaenaleyh adam olmak istiyorsak herşeyden evvel ahlâkımıza bir salah vermeliyiz.

Bütün dindaşlarımızı bugünün en mühim ve ahlâkî bir vazifesine davet ediyorum: Milli muavenet! (dayanışma!) İssiz ve perişan kalan kulübeler, virâneler bizden merhamet ve imdat bekliyor. Daha doğrusu bir itiraf-ı zünûb (günahları itiraf) istiyor, bir keffaret-i cürm-ü günah (günah ve suç bir keffaret) istiyor."

Milletvekilliği

Hasan Basri Çantay, Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Balıkesir milletvekili olarak katıldı. Meclis'te hiçbir gruba katılmayıp sonuna kadar müstakil kaldı. Bu görevini bir gün bile devamsızlık göstermeksizin büyük bir ciddiyetle yerine getirdi. Aynı dönemde Burdur milletvekili olarak bulunan Milli Şairimiz **Mehmed Âkif Bey**'le çok yakın bir dostluk kurdu. **Mehmed Âkif**, Yunanlıların Bursa ve Balıkesir civarındaki zulümleri üzerine yazdı-

ğı meşhur "*Bülbül*" şiirini "*Hasan Bey oğlumuz*" diyerek ona ithaf etmiştir. Gerçi, **Hasan Basri Bey**, **Âkif**le, daha 1908 yılında *Sırat-ı Müstakim* mecmuasının idare yerinde tanışmış ve hemen de kaynaşmıştı. İzmir'in Yunan işgaline uğraması üzerine Balıkesir'de meydana gelen milli direniş hareketlerini işiten **Âkif**, hemen oraya koşmuştu. Zağanos Paşa Camii'nde çok heyecanlı bir hitabede bulunmuş: "*Balıkesirliler, güzel yurdumuzu çiğnetmeyiniz, müdafaanız meşrudur, sebat ediniz, yürüyünüz...*" demişti.

Âkif, bu hitabesi yüzünden Daru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'deki vazifesinden azledilmişti. İşte, bütün bu faaliyetlerinde **Âkif**le aynı heyecanı paylaşan ve ona gönülden bağlanan en önde gelen dostu **Hasan Basri Bey**, mebus olarak Ankara'ya gidince, mütevazî bir evde birlikte kaldılar. **Âkif**, **Hasan Basri Bey**'in memleketini de çok sevmiş, hatta son hastalığından kurtulabilseydi orada yerleşmeyi bile samimi olarak düşünmüştü.

Balıkesir'in Yunan işgaline uğrayışının yıldönümü dolayısıyla bir yazı yazmakla meşgul olan **Hasan Basri Bey**'e, **Âkif** de şu şiirini gönderir:

*O yeşil toprağın ey yüzler ağartan Karesi,
Şimdi binlerce şehidin kanayan makberesi,
Sana hasret kalan evlâdın için dünyada
Varsa kahrolmadan ârâm edecek yer neresi?*

*Hani gökkubbenin altında görülmüş mü eşin?
Dağların bağ, hele vadilerin altın deresi!
Ey benim her taşı bir mabed-i iman yurdum,
Seni ergeç bana mutlak verecek Ma'budum!*

Mehmed Âkif'le Olan Yakın Dostluğu

Hasan Basri Bey, **Mehmed Âkif**den Arap edebiyatı dersleri de almış, onu Ankara'da hiç yalnız bırakmamıştır. Aynı evde kalmışlar, Meclis'te aynı sıraya oturmuşlar, aynı fikirleri savunmuşlardır. **Eşref Edib Bey**, bu yakınlığı şöyle anlatır:

"Üstad, şiirini yazmak için çok zaman sarfederdi. O sehl-i mümtenî dediğimiz şiirler, öyle kolay kolay olmuyordu. Şiir tamam olup da son şeklini aldığı zaman çaylar demlenir, bütün arkadaşlar toplanır, bilhassa pek sevdiği **Basri**'ye haber gönderilir, o sallana sallana gelir, Üstad'ın yanına oturur. Üstad da tamam

olan şiirini kendisine has olan âhenkle okurdu.

Âkif'in vefatı üzerine, "Âkifnâme" adıyla değerli bir eser yazan Hasan Basri Çantay ile şairimiz arasındaki ilgi ve sevgiyi, yine merhum Eşref Edib'den dinleyelim:

"Üstad Burdur mebusu, Basri de Balıkesir mebusu olarak İstiklâl Harbî müddetince, B.M.M.'de yanyana oturdular. Fazilet ve salâbet itibariyle bunlar bir vücut gibiydiler. İstiklâl Savaşı'nın binbir heyecanlı günlerini bu iki fazilet ve mücadele arkadaşı, böylece aynı sırada yanyana geçirdiler.

Ne sevgi idi o Yarabbil.. Basri geliyor denildiği zaman Üstad'ın neş'esi gözlerinden taşardı. Onunla birlikte acı, tatlı nice günler, nice geceler geçirdiler. Siz, Üstad'ın fazilet ve şehâmet menkıbelerini dinlemek isterseniz Basri'yi söyletiniz. O, size Üstad'ın ruhunu, kalbinin derinliklerini şerhetsin. Bütün ufukları fütür kapladığı zamanlarda, Üstad'ın sarsılmaz imanını en yakından gören odur. Tehlikeli günlerde, kalbler haşyet içinde titrediği dakikalarda Üstad'ın gösterdiği celâdeti, yine en yakın dakikalarda gören odur. Bütün o dalgalı ve heyecanlı günlere ait Âkif'in hatıratını, onun kadar selâhiyetle, onun kadar belâgatle hiç kimse nakledemez.

Âkif'ten Hatıralar

Hasan Basri Bey'le Âkif dostluğunun birçok güzel hatırası vardır. Bu hatıralardan bazıları, Âkif'in ona ne kadar yakın ve samimi davrandığının belgeleri sayılacak kadar mânâlıdır. Zira Âkif, aynı davranışı hayatında pek az kimseye göstermiştir. Meselâ, bir davranışının doğru olmadığını, hatta ayıp olduğunu yüzüne söyleyebilen bir dosttur Basri Bey... Böyle bir hatırasını Âkifnâme'den okuyoruz: "Hiç unutmam: Samih Rifat Bey, Üstad'ın sevmediği bir adamı koluna takarak -güya Âkif'le barıştırmak için- onun bulunduğu yere getirmişti. Üstad o zâtı karşısında görür görmez yayından boşanmış ok gibi dışarı fırladı. Bir daha dönmedi. Ben, bu yaptığının iyi olmadığını söylediğim zaman, şöyle cevap vermişti:

-Evet, ayıp ettim. Samih, buna meydan vermeyecekti. Benim o adamla bir zorum yok. Fakat mukaddesatıma sövdü o. Basri, Basri, o benim evlâdımı öldürseydi belki affedebilirdim. Hanümânımı söndürseydi, yine affedebilirdim. Daha ileri gideyim. İnsanların ortasında benim yüzüme tükürseydi yine vazgeçebilir-

dim; madem ki bana gelmiştir ve onu aziz bir dostum getirmiştir. Fakat o, benim mukaddesatıma sövdü, mukaddesatıma sövdü!"

Yine, **Hasan Basri Bey**'in o günlerde unutamadığı bir **Âkif** hatırası da çok ibretlidir ve Milli Şairimizin yaşadığı fakir ve fakat müstağni hayatı, çok asil bir biçimde göstermektedir:

"Bir akşam, bizi Ankara'da evine çay içmeye çağırmişti. Biz tam gitmek üzere iken o, koşa koşa bize geldi, dedi ki:

'Bu akşam çayı sizde içeceğiz.'

Tabii ben memnun oldum. Fakat, bunun sebebini de anlamak istedim. Sordum, gülerek dedi ki:

'Bizim odanın kilimini bir fakire vermişler...'

O oda ki, bütün mefruşatı zaten o tek kilimden ibaretti ve o tek kilimi de bir fakire veren, kendisinden başkası değildi..."

İstiklâl Marşı'nı Yazmaya Âkif'i, Çantay Hoca İkna Etmişti

Ancak **Hasan Basri Bey**'in **Âkif**le dostluğunun en güzel ve mübarek neticesi, **İstiklâl Marşımızdır**. Zira bugün ortaya çıkan hatıralardan artık iyice anlaşıldığına göre, **Âkif**'in çekindiği sebepleri ortadan kaldırarak, bu marşın yazılmasında önemli bir âmil olmuştur. Aksi halde, içinde para mükâfatı olan marş yarışmasına **Âkif**i razı edecek başka birini bulmak âdeta imkânsızdı... "**İstiklâl Marşı'mızın Tarihi**"nde **Hasan Basri Bey**, bu durumu şöyle açıklamaktadır:

*"İstiklâl Marşı için müsabaka açılmış ve bu kararın memleketin her tarafına ilân edilmiş olmasına rağmen, marşı esas yazacak olan, işin içinde para olduğu için buna katılmıyordu. Maarif Vekâleti'ne her taraftan şiirler yağmaya başladığı günlerde idi. Meclis salonlarında Bakan **Hamdullah Suphi (Tanrıöver)** ile karşılaştım. Yanıma gelerek, beni bir tarafa çekti. **Basri Bey** dedi, 'Biliyorsunuz ki, bir **İstiklâl Marşı** yazılabilmesi için açmış olduğumuz müsabakaya, 700 bu kadar şiir geldi. Fakat bunların içinde marş olabilecek kudrette bir şiir bulamadık. Böyle bir şiiri ancak **Âkif Bey** yazabilir. Sizin de yakın arkadaşınız olması hasebiyle, kendisine rica ederseniz, müsbet bir tesir hasıl olur, zannedirim...' mütalaasında bulunarak fikrimi sorması üzerine, ben de*

cevaben:

'**Âkif Bey**, bilirsiniz ki, para meselesinden çekinen bir adamdır. Binaenaleyh, marşı yazmamasına sebep de bazılarının hatırına para gelebilir endişesindendir' dedim.

'Pekâla; o halde siz de müسابakanın haricinde bir şiir yazmalarını temin ediniz!'

'Madem ki öyle düşünüyorsunuz. **Âkif Bey**'e hitaben Vekâlet (Bakanlık) eliyle bir tezkere yazınız, ben de kendileri nezdinde teşebbüse geçeyim!'

Yanımdan ayrıldı. Bir müddet sonra elinde istediğim tezkeyi havi bir zarf olduğu halde geri geldi. Böylece bu işe karışmışım. Fakat, aynı zamanda da böyle bir teklif için müsait olmayan bir vaziyette idim. Çünkü, **Âkif Bey** ve **Hamdullah Suphi** pek anlaşıyorlardı. Zamanın Maarif Vekili olması dolayısıyla, elimdeki tezkerede onun imzası vardı. İşte bu müşkil vaziyetten bir an evvel sıyrılmak için derin derin düşünürken şöyle bir çare bulmuştum: **Âkif Bey**'e Vekâlet'in mektubundan da **Hamdullah Suphi** ile konuştuklarımızdan da hiçbir suretle bahsetmeyecektim. Fakat aynı zamanda, marşın onun kudretli ve belâgatli kaleminden çıkmasını da can ü gönülden istiyordum. Nihayet, **Âkif Bey**'in yanımda olduğu bir zamanda, elime bir kağıt parçası alarak, onun dikkatini çekecek tarzda yazmaya başladım. Merakla yanıma yaklaştı:

'Ne yazıyorsunuz?'

'Marş!... İstiklâl Marşı yazıyorum...'

'Yahu sen ne adamsın? Seçilecek şiire para mükâfatı verileceğini bilmiyor musun? İçinde ikramiye olan bir işe nasıl katılabiliyorsun?'

Böyle bir serzenişle hareketimi (!) tel'in etmesi de onun bu mevzuda ne derece hassas olduğunu göstermektedir. Fakat, tasarladığım planımda muvaffak olabilmem için, onu böylece razı etmek çaresini bulmuştum. Devam ettim:

'Müsabaka kaldırıldı... Seçilecek şiire ne para verilecek ne de herhangi bir maddî mükâfat! Anladın mı?'

'Ya!..' dedi. 'O halde yazalım!'

'Gayet tabii, yazmalısın... Memleketi bu müessir telkin ve

tehyiç vasıtasından mahrum bırakmamalısın. Fakat, marşın yazılması için 48 saatlik bir müddet kaldı...

İşte böylece **Âkif Bey**, marşı yazarak *Vekâlet'e* vermişti. Onun marşı yazmasını daha kuvvetle temin ederim düşüncesiyle ifademe kattığım bu (48 saat müddet kaldı) sözüyle marşın yazılmasını bu kadar dar bir zaman çerçevesine sıkıştırdığım için, o anları hatırladıkça hâlâ azab çekerim."

İstiklâl Marşı konusunun Meclis'te müzakeresi sırasında **Mehmed Âkif**in şiirini seçmeyi teklif eden birçok isim arasından, **Hasan Basri Bey**'in takriri reye konulup oylanmıştır. Böylece, **Âkif**le dostluğunu bu marşın milletimize kazandırılması yönünde kullanan **H. Basri Bey**'e de bir iltifatta bulunulmuştur. **Hasan Basri Bey**'in Meclis'te oylanarak, büyük bir çoğunluk tarafından kabul edilen takriri şöyleydi:

Riyaset-i Celile'ye

Bütün Meclis'in ve halkın takdiratını celbeden Mehmed Âkif Beyefendi'nin şiirinin tercihan kabulünü teklif ederim.

12 Mart 1337 (1921)

Karesi Mebusu **H. Basri**

İstiklâl Marşımız için yapılan ilk beste de **Hasan Basri Bey** tarafından yapılmıştır.

Örnek Bir Okul

Meclis'teki 1. Dönem çalışmaları sona erince, Bahkesir'e dönmüş ve edebiyat öğretmenliğine başlamıştı. Bu arada 132 şehid çocuğunu bir araya getiren "*Şehid Çocukları Yuvası*"nı açtı. "*İlk zamanlar halkın yardımlarıyla yaşayan bu örnek okul, bilâhare kendi içinde geliştirdiği san'at ve meslek kollarının hizmet ve imalatı ile kendi ihtiyaçlarını karşılar duruma girmiş ve uzun seneler kıymetli gençler ve san'at bölümlerinde de gayretli ve imanlı kabiliyetler yetiştirmiştir.*" Bu bilgileri veren **Selahaddin Kaptanağası**, ayrıca bu okulun muntazam çalışan bir doktoru ile sağlık kolu, her vakitte cemaatle namaz kıldırان bir din görevlisi, bandosu, matbaası, çeşitli örgü tezgâhları ve san'at kolları ile öğretim yaptığını anlatıyor. **Hasan Basri Bey**, müdürlüğünü yaptığı bu okuldan yetişen değerli talebeleriyle iftihar ederdi. Yine o günlerde "*Zafer-i Milli*" gazetesini çıkarıyor ve seviyeli yazılar yazıyordu.

Türkçe'de Hazırlanmış En Güzel Kur'an Meâli

Genç yaşından itibaren içine girdiği yoğun çalışmalar sebebiyle, doktorlar, *"zihin yorgunluğu"* teşhisi koyarak mutlak istirahat tavsiye ettiler. Böylece 1928 yılından itibaren emekli oldu. Birkaç yıl zihin yorucu işlerden uzak kalmak maksadiyle Balıkesir'de ziraat ve ticaret işleriyle uğraştı; fakat başarılı olamadı, borçlandı, ağır sıkıntılara katlanmak zorunda kaldı. Daha sonraki yıllarda kışları İstanbul'da, yazları ise Balıkesir'de kalmaya başladı. Özellikle de bütün zamanını dinî ve ilmî çalışmalara ayırdı. Bilhassa ilk baskısı 1953'te yayınlanan 3 ciltlik Kur'an Tercümesi *"Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm"*, sahasında bir çığır açtı. 17. baskıya ulaşan bu değerli eser, büyük ve dikkatli emeklerin mahsulü olduğu için, *"en güvenilir ve en kullanışlı"* Kur'an meâlidir. Kur'an'ın aslına sadık kalma endişesiyle, tercümesini birçok açıklayıcı parantez ve dipnotlarıyla zenginleştirmiş ve bir yanlış anlamaya yol açmamak için büyük bir titizlik göstermiştir. Bu şekilde yapılan *"harfî tercüme"* konusunda çok sevdiği üstadı Mehmed Âkîf'i izlediği kabul edilmiştir. Çünkü, Hasan Basri Bey'in eserini hazırladığı dönemlerde de hâlâ Türkçe Kur'an yapma çalışmaları resmî makamlarca yürütölmeye çalışılıyordu.

Bu bakımdan meâlinin önsözünde Kur'an'ın hakkıyla tercümesinin imkânsız olduğunu; bu iddia ile ortaya atılanları Kur'an'ın daima mağlup ettiğini söylemiştir: *"Yapılan tercümeleer hiçbir zaman o olmamış, ancak bir yelteniş, bir özeniş ve taklitten ileriye gidememiştir."*

"Kur'an-ı Kerîm, anlaşölmak için gönderilmedi mi?" sorusuna da şu cevabı verir:

"Biz, bunu iddia etmedik. Hakkıyla tercümesi kabil değildir, dedik. Bugün, insan sözünü bile bir dilden başka bir dile çevrilmesinde asla, aslın bütün hususiliklerine ve o hususiliklerdeki kuvvete tıpkı tıpkısına uyarlık sağlanabiliyor mu? Gönüller bunlara asılları gibi kayıtsız, şartsız incizab ve itimad ile bağlanabiliyor mu?"

"...Halbuki, Arap dilinin en belîğ, en eşsiz ve ilahî bir şahikası olan Kur'an-ı Kerîm'in tercümesi meselesinde, bu teknik yönden başka daha nice müstesna hususiyetler vardır:

Kur'an'ın bir tek lafzında, baha biçilmez, atlanıp geçilmez nadide cevherlerden üstün ve gömülü öyle muhtelif mânâlar var

ki, bütün onlar dinimizin pırlantadan daha kıymetli temel taşlarıdır. Bunlardan hepsini tercümenin metninde sıralarsak, o tercüme olmaz, izah veya tefsir olur; ihmal edersek taksir (noksanlık) olur.

Nihayet Allah kelâmı ile beşer kelâmı arasındaki fark, tıpkı Yaratan'la yaratılan arasındaki farktır. Bu farkı gidermeye insan ve cin şöyle dursun, melekler ve peygamberler bile muktedir değildir. Çünkü o ezeli, bu fani bir dildir. İşte sözün özü."

"Madem ki, iş bu kadar çetin, sizin bu alanda cevelâna kalışmanız niçin?"

"Arzedeyim: Gördüm ki, Tıbyan gibi, Mevakib tercümesi gibi eski Türkçe eserler hem bugünün dilinden ve tercüme tekniğinden uzak, hem onlarda asılsız veya faydasız katmalar kucak kucaktır. Bugünün nesli bunları anlamaz, anlayanlar bulunsa bile, onlar zamanımızın ruhi ve hakiki ihtiyaçlarını doyurmaya asla yaramaz.

Şu son yılların, imzalı, imzasız Kur'an tercümelerine (!) gelince: Bunlar da ya Hak dinimizin temellerine bomba yerleştirmekten zevk alan garazkâr müsteşriklerin şeytani tercümelerini ve mahut meslek ve mektebini, yahut dünyanın herhangi bir bucağındaki bazı zümrelerin bize ve gerçeğe uymayan batıl ve menfi mezhebini dile getiren propaganda eserleridir. Onları ilmin ve hakikatin sınırları dışında tanısak elhak yeridir. Onların vatanımızda uluorta yayılması mü'minlerin pek haklı bais-i inkisarı olmuştur.

...Şunu tekrar arzedeyim ki, Kur'an-ı Kerim'in meâllerinde ne kadar olgunluk hâsıl olursa olsun, Allah kelâmının tam hakkını verebilmek hiçbir zaman ve hiçbir vechile kabul olmayacaktır:

Bikr-i fikri kâinatın çak çak oldu, fakat
Perde-i ismette kaldı ma'ni-i Kur'an henüz."

Türkçe Kur'an'la İbadet Münakaşası

Daha sonraki yıllarda (1958), bir kısım basın organınca yenden alevlendirilen Türkçe Kur'an'la ibadet konusunda, o zamanki Diyanet İşleri Başkanı Eyüp Sabri Hayırlıoğlu'na ağır hücumlarda bulunmalarına karşı çıkmış ve cevaplar yazmıştır. Bu yazılarından birinde şöyle, demektedir:

"Türk harfleri, bugün dilimizde ve yazımızda yaşayan Arapça ve Farsçaların telâffuzuna ve imlâsına bile müsait değilken, Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği kelimelerin tam yazılışını ve okunuşunu nasıl temin edebilir? Haydi dilimizde yaşayanları, az çok munis olduğu için müsâmahe ile karşılayalım; fakat Kur'an kelimeleri öyle midir? Üstelik bir de kendisine mahsus okunuş tarzı ve ilmi vardır ki, çok mühimdir.

Müsteşriklerin, İslâmî metinleri güya doğru okutmak için kabul ettikleri işaretleri gördük. Kayıtsız şartsız garbî taklit gayreti güdenler de bunları benimsemişler.

Meselâ, Hazret-i Ebubekir'i, 'Abubakır', Abdülkerim'i 'Abdalkerim' yapmışlardır. Bugün Kur'an'ı yeni harflerle yazmayı uygun ve mümkün gören bir kısım bilgiçler, işte o taklitçilerdir. Bu hususta onlara salâhiyet vermek en büyük cinayettir.

...Kur'an'ın metnini herhangi bir istihâleye uğratmak, hiçbir fayda sağlamaz. Bilakis onun tahrifine yol açtıkları için mânen ve tarihen mes'ul olurlar. Kur'an'ın hakikatlerini anlamak istiyorlarsa, bunun ancak tefsir ve meâlleriyle mümkün olabileceğini bilmelidirler. İslâm dinini kabul eden yabancı bilginler de Kur'an'ın orijinalini, yani Arapça metinlerini okumakla değil, tercümelerini tetkik ve mütalâa ile o hidâyete ermişlerdir.

Meselenin diğer mühim bir cephesi daha vardır. Bugün nüfusu yüz milyonlara ulaşan bütün İslâm âlemi, Kur'an'ımızı aynı harflerle okuyorlar. İslâm beynelmileliyetinin ana vahdet merkezi Kur'an'dır. O âlemlerle münasebetlerimizi takviye ve tesis etmeye çalışırken, yok yere şüphe ve endişe uyandırabilecek hareketlerde bulunmak doğru değildir. Bugün her zamandan ziyade birliğe muhtacız, içerde de dışarda da...

Muhterem kardeşlerim, evlâtlarım, bu işi daha fazla uzatmaktan artık vazgeçelim. En yüksek bir dinî makama (Diyanet İşleri Başkanlığı'na) uluorta dil uzatmamız da çok çirkin ve ayıp oluyor. Sövmekle hiçbir dava hallolunamaz, fikre fikirle cevap verilir."

Meâl Geliriyle Yaptırılan Cami

Hasan Basri Bey, ömrünün son yıllarını verdiği Kur'an ve hadis tercümeleri yayınına paralel olarak, o ilahî kaynakların mânâlarını yaşamaya gayret eden bir din âlimiydi. O da Üstad bildiği Âkif gibi, paradan puldan uzak insandı. Özellikle yazılardan dolayı hiçbir zaman telif ücreti almamış, gönderilenleri ise

iade etmiştir. Üç ciltlik Kur'an Meali'nin gelirini ise, çok sevdiği Balıkesir'de kendi adına yaptırılan camiye harcamıştır.

Balıkesir'e olan sevgisinin bir gerekçesini şu sözleriyle açıklardı: Uzak-yakın tarihe bakınız: *"Balıkesir'den devlet, millet haini çıkmamıştır."*

Memleketinin okuma istidadı taşıyan fakir gençlerini bulup buluşturur ve tahsile sevkederdi. Bu hususta, kendi mütevazı bütçesini zorladığı dahi olurdu. Hatta 3 Aralık 1964 günü İstanbul'da vefat ettiği zaman, cenaze masraflarını karşılayacak parası bile çıkmamıştı. Vefakâr eşinin bir tarafta bu maksatla biriktirdiği mütevazı para ile cenazesi kaldırılabilmişti. Çünkü orada yatan **Mehmed Âkif Bey'e** yakın olmak istiyordu. Ne var ki, vefatından yedi yıl sonra, oradan geçen çevre yolu sebebiyle mezarının yerini değiştirmek gerekmişti. **Selahaddin Kaptanağası**, bu olayla ilgili olarak şunları anlatıyor:

*"Şiddetli ve karlı bir kış günü, mübarek naaşını hayru'l-halefi **Mürşid Bey**, ben ve mezarıcı olduğu halde üç kişi, yeni makamına nakil ve tevdi ettik. Kefeni çamurlu, fakat mübarek vücudu konduğu gibi tertemiz ve sapasağlamdı..."*

Çantay Hoca'dan Hatıralar

Hasan Basri Bey'in en belirgin vasıflarından biri de engin tevazuu idi. Bu sebeple Milli Mücadele sırasında yanlış kanaat besleyen dostlarını ve onlarla yaptığı münakaşaları bir övünme payı çıkabilir endişesiyle açıklamamıştır. **Cemal Kutay'ın** *"Milli Mücadele'de nasıl böyle ilk devleşen belde olabildiniz?"* sorusunu da *"tefahüre vesile aramadık, vazifemizi yapmaya çalıştık"* diyerek cevapsız bırakmıştır.

Yine aynı tevazuu ile kendisine dinî bazı meseleleri anlatırken heyecanla ağlayan **Ömer Kirazoğlu Bey'e** şöyle der:

"Oğlum, keşke benim bu kadar ilmim olacağına, senin kadar imanım olsaydı..."

İnanmış bir din âlimi olması, onun bu vasıflara uzak ve yabancı olanları hakir görmesini gerektirmemiştir.

Türkiye'de Sosyalist Partisi'nin ilk kurucularından olan **Müstecabizade Esad Adil Bey**, **Hasan Basri Bey'in** hocalarından birinin oğludur. Bu yakınlık sebebiyle, zaman zaman onu ziyarete gelir. **Esad Adil Bey'e**, her görüşmelerinde, *"aradıkları"*

adaletin bütün zararlarından arınmış olarak en faydalı yönleriyle İslâm'da bulunduğunu misâl ve detaylarıyla anlatır. İslâm'ı tetkik etmesini tavsiye eder" miş... Esad Adil Bey'in önceleri kafası allak bullak olur, fakat sonunda ikna edilmiş olarak Hoca'nın yanından ayrılmış. Son nefesini "Allah" diyerek verdiğini Yeşilay Genel Başkanı Selahaddin Kaptanağası anlatmaktadır.

Her türlü hayırlı faaliyetin yanında ve içinde yer alan Hoca, Balıkesir'deki Yeşilay çalışmalarına destek olmuş, Verem Savaş Derneği'ni, Çocuk Esirgeme ve Hava kurumlarını bizzat kurmuştur.

Ömrünün son yıllarında, Kur'ân'la ve hadislerle başbaşa yaşayan Çantay Hoca'nın mânevî âlemlerde de derinleştiğini tahmin etmek zor değildir. Onun tasavvufi cephesine ışık tutan bir hatırayı da Mevlüt Karaca'dan naklederek, sözü noktalamak isteriz:

Bir güzel gönül sahibi hacca gitmiştir. Medine'de abdest almaktadır. Yanına yaklaşan tanımadığı biri, nereden geldiğini sorar. O da İstanbul'dan geldiğini söyleyince, tanımadığı bu adam:

"Hasan Basri Hoca'yı tanır mısın?" der.

"Evet" cevabını alınca da şöyle devam eder:

"Döndüğünde selâm söyle ve ona benim için sarıl ve öp..." Başka birşey konuşulmasına vakit bırakmaksızın da ortadan kaybolur. İstanbullu zât, bir müddet sonra döner. Bir gün Fatih Camii şadırvanında abdest almakta iken kapıdan Hoca görünür. Kolları sıvalı vaziyette Hoca'ya doğru yönelir, fakat öylece kalakalır. Çünkü emanet edilen selâm içinde sarılıp öpmek de vardır. Hoca ile gözgöze gelir. O da durup beklemeye başlar. Bir süre böyle durduktan sonra da mütebessim bir eda ile eliyle yaklaşmasını işaret eder.

Yanına yaklaşınca da, *"Hadi bakalım, ne duruyorsun, sarıl da öp"* der. Adamcağız şaşkın vaziyette emre uyar ve selâmı da böylece tebliğ eder.

KAYNAKLAR: A. Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete İslâm Âlimleri*, s. 29-49, İstanbul 1994.

A. VEHBİ VAKKASOĞLU

ALASONYALI HACI CEMAL ÖĞÜT (R.H) (ö. 1386/1966)

Cemal Öğüt Hoca, 1887 yılında Mora Yenişehir'e bağlı Alasonya'da doğdu. Müderris ve müftü **Ömer Hulûsi Efendi**'den Arapça ve Arap Edebiyatı okumuş, hafızlığını tamamlamıştır. Orta ve liseyi memleketinde okuduktan sonra, 1903'te İstanbul'a gelmiş ve Darülfünun Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. Ayrıca, Ders Vekili **Hacı Ali Efendi**'den feyizlenmiş, Fatih dersîâmlarından İzmirli **Halil Efendi** ve Düzceli meşhur âlim **Zâhid Kevserî**'den icâzet almıştır. **Cemal Hoca**, bunlara ilaveten, Medresetü'l-Mütehassısın'den de mezun olmuştur.

Ona göre *"ilmin sonu yoktur"* ve insan, bütün hayatı boyunca öğrenmeli ve öğretmeliydi. Gerçekten de şimdi vasiyeti icabı İstanbul İlahiyat Fakültesi'ne verilmiş bulunan 6000 ciltlik kütüphanesine, bir ömür boyu onun göznuru dökülmüştür.

Konuşmalarında Halkın Seviyesine Tam İnerdi

Müezzin olarak başladığı dinî hizmetleri, büyük bir aşkla ve-fatına kadar sürdürmüş, hatırası hâlâ canlı bir İstanbul merkez vaizi olarak yaşamıştır. Fakat Hoca, yapısı, karakteri ve hizmet anlayışı gereği olarak tek başına bir müessese gibi faaliyet göstermiştir. O, hitap ettiği cemaatin seviyesine inerek halkla bütünleşmeyi ve gönüllere girmeyi başarmıştır. Bir camiden çıkan cemaate bakıldığında, bunların **Cemal Hoca**'yı dinledikleri tebessümlerinden belli olurmuş. Cemaati uyutmamak için yerine göre kendi hayatından canlı hatıralar anıtar, yerine göre şive taklitleri yapar, şaka ve nükteleri birbirini kovalarmış... Onun bu özelliklerini, bir başka hocadan, **Ahmed Şahin**'den dinleyelim:

Fatih Camii'ndeki nükteli vaazlarıyla cemaatinin kalbini fetheden rahmetli **Cemal Efendi**, *"İyi komşu aileden, kötü komşu gailedendir"* derdi. Senelerce İstanbul müslümanlarının irşadiyle uğraşmış olan bu muhterem vaizimiz, kendine has bir ifade ve üslûp tarzıyla, dinini diyanetini unutmuşları bile, öylesine tathırpalardı ki, sadece övülenler değil, ignelenenler bile memnun olur, gülüşürlerdi.

Meselâ, gaileden sayılan bir komşusunu, vaazında şöyle hır-

paladığını hatırlatahım:

"Bizim hanım var ya, çok saf bir kadındır. Böylesine saf bir kadınla **Hacı Cemal** nasıl idare etsin? Neden mi saf diyeceksiniz. Bakın anlatayım da siz hak verin. Dikkat edin, hanımların içinde sakın bizimki de olmasın ha!.." diyerek şöyle devam ederdi:

"Geçen gün abdestimi alıp buraya vaaza gelmek için perde-sümü giydiğim sırada, bizim hanım âniden bir çığlık attı.

'Hayrola hatun, ne var ki, yangın alarmı gibi bağıırıyorsun' dedim.

'Ne olacak, görmüyor musun, kedi iftarlık pideleri yiyor' dedi.

'Yahu, insan bir pide için bu kadar telâşlanır mı? İşte gidiyorum, vaazdan sonra istediğin kadar pide alır, gelirim iftara, merak etme...'

Fakat baktım. Hanım büsbütün hiddetlendi:

'Ayol ben pidelere acımıyorum. Evde pidemiz var. Benim hayret ettiğim şey, bu kedinin böyle mübarek Ramazan'da oruç tutmayışındır. Baksana, hayvancağız şıpır şıpır durmadan ekme yiyor...'

Bu sefer de ben hiddetlendim:

'İlahi hatun, sen ne kadar da safsın! Bilmiyor musun ki: Hayvanlar oruç tutmaz! Hayvanlar namaz kılmaz! Hayvanlar açık yerlerini örtmez! Hayvanlar komşu hakkı diye bir şey bilmez! Nasıl, iyi demiş miyim?'

Cemaatte kahkahaya yaklaşan bir tebessüm ve birbirlerine bakışmalar olur. **Cemal Hoca**, gaileden saydığı komşusuna dersini vermiştir.

Çok Yönlü Bir Hayat

Çok yönlü bir insan olan **Cemal Hoca**, gençliğinde güreşmiş, ney üflemiş. Hat sanatıyla meşgul olmuş, astronomiye merak salmış ve dinî konularda değerli, istifadeli eserler yazmıştır. Allah ve Resûlü'nün aşkıyla dolu yüreği, onu dört defa mukaddes beldelelere yollamıştır. Sağlığında yayınladığı onbeş eserinden başka henüz neşredilmemiş olanları da vardır. Devrinin birçok dergisinde de yazıları yayınlanmış olan **Cemal Hoca'yı**, **Necip Fazıl**, **Büyük**

Doğu'da şöyle takdim etmişti:

"Dini ve şer'i ilimlerde asrımızın en mümtaz örneklerinden, Fatih Camii vaizi, 77 yaşında, 27 yaşındaki delikanlıdan daha genç Hacı Cemal Öğüt..."

Gerçekten de Hoca, çok hareketli bir hayat geçirmiş, bir yandan İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda Siyer ve Ahlâk okutmuş, bir yandan da çok çeşitli yerlerde, radyolarda konuşmalar yapmıştır. Bir ara İmrâlı açık cezaevinde görevlendirilmiş, o dönemde *"İmrâlı bir islahhane oldu"* denilmiştir.

Hoca'nın Kurduğu Milli Müdafaa Teşkilâtı

Ancak, Hoca'nın engin vatan sevgisi, asıl önemli etkisini İstanbul'un işgali sırasında göstermiştir. Daha işgalin ilk günlerinden itibaren İstanbul'da kurulan M.M. Grubu'nun (Milli Müdafaa) Beşiktaş semtindeki çalışmalarına katılır. Bu teşkilât, Kurtuluş Savaşı'nın gizli örgütlerinden biridir. Hoca Efendi, Beşiktaş ve civarındaki yakın arkadaşlarını toplayarak müstakil bir faaliyet yapar. Merkezi Anadolu'da olan *"Müdafaa-i Milliye"*de görev alır. Teşkilâtın Beşiktaş şubesinde çalışanlar bile, birbirlerini ancak belli seviyelerde tanıyabilirler. Müthiş bir gizlilik içinde yapılan çalışmalar, gizli tüzüğünün müsveddesi **Cemal Öğüt Hoca'nın** el yazısıyla kaleme alınan Milli Müdafaa Teşkilâtı'nın esaslarına göre yürütülür. 44 maddeden meydana gelen bu tüzük, *"Teşkilâtın maksat ve mesleği"*ni açıklayarak başlıyor.

Ne var ki, merhum **Cemal Hoca'nın** bütün hizmeti, sadece teşkilâta adam kazandırıp teşkilâtı genişletmekle sınırlı kalmıyordu. Anadolu'daki Kuva-yı Milliye'ye silah ve cephane temin etmek hususunda da çok mühim çabaları ve başarıları olmuştur.

Türk Milleti Her Zaman Müslümandır ve Müslüman Kalacaktır

Zafer kazanıldıktan sonra **Cemal Hoca'ya**, İstanbul mebusluğu teklif edilir. Fakat Hoca, bunu kabul etmez ve *"ben vatanım için çalıştım, vazife istemem"* der. Ancak teşkilâtı birlikte yürüttüğü diğer arkadaşları, çeşitli vazifelere getirilirler. Meselâ bunlardan biri olan komiser **Rifat Bey**, Emniyet Genel Müdürü olur. Hoca Efendi'nin **Rifat Bey**'le olan dostlukları, daha sonraları da devam eder. Hatta bir ara, Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan inkılâpları İslâm âleminin nasıl karşıladığını öğrenmekle vazifeli olarak, uzun bir seyahata çıkar. Bu seyahat sırasında Mısır'a da

uğrar. Orada bulunan son Osmanlı Şeyhülislâmlarından olan **Mustafa Sabri Efendi**'yi de ziyaret eder. **Mustafa Sabri Efendi**, Hoca'yı oradaki dostlarına takdim eder. Kendisine, "*diyar-ı küfrün vaizi mi olur?*" diyen bir Mısırlı hocaya, **Cemal Hoca**, "*her zaman olduğu gibi, Türk milletinin yine Müslüman olduğunu ve Müslüman olmaya devam edeceğini*" söyleyerek karşılık verir.

Kâbuslu Günler

Bir gün, eski dostu **Rifat Bey**, Hoca'yı Ankara'ya çağırır. Çok önemli bir mesele olmasa böyle bir davet o günkü şartlar altında yapılmayacağı düşüncesiyle, **Cemal Hoca** Ankara'ya gider. Görüşmeleri sırasında **Rifat Bey**, Hoca'ya şöyle der:

"Artık, **Esad Efendi**'yi ziyarete gitme. Çünkü, onu istemiyorlar. 70 bin müridi var, diye korkuyorlar. Bu adamın mutlaka ortadan kalkması lâzım diyorlar. Ben, 'niçin?' diyorum, 'kabahati nedir?' diye soruyorum.

*Ve bu makamda kaldığım sürece de böyle bir işe âlet olmayacağım. Ancak beni buradan alıp vali yapacaklar ve bu makama da bir adamlarını getirip bu işi halledecekler. Sakın sakın, **Esad Efendi**'yi ziyaret etme... Hatta birkaç ay, evinden dışarı çıkma!"*

Cemal Hoca, kendisine yapılan bütün sıkı tembihata rağmen, Ankara'dan dönerken Pendik'te trenden iner ve Erenköyü'nde oturan **Esad Efendi**'ye gider. Öğrendiği bilgileri aktararak aktarmama kararsızlığı içinde iken **Esad Efendi**, gayet sakin bir tevekkülle, âdeta başına gelecekleri haber verir. Hatta içinde şöyle mısralar geçen bir de şiir okur:

*Esad unuttu Erbil'i, Kâbe'yi,
Canımı cananuma vermişim artık...*

Cemal Hoca, bu durum karşısında öğrendiklerini söylemeye gerek duymaz ve Şeyh'in elini öperek veda eder. Gerçekten de bu son görüşmeleri olur. Çünkü çok kısa bir zaman sonra meydana gelen Menemen hadisesi ile ilgili görülen **Esad Efendi**, idam edilmiştir.

Bu bilgileri kendisinden öğrendiğimiz değerli kızları **Hikmet Öğüt Hanımefendi**, **Cemal Hoca**'nın o sıralar epey bir müddet evden çıkmadığını ve âdeta inzivâ hayatı yaşadığını da söylemektedir. Ne var ki, Hoca Efendi'nin bütün tedbiri onun da zulme uğramasına mâni olamamıştır. Mısır'da yaşayan **Mustafa Sabri**

Efendi'nin oğlu İbrahim Sabri Bey'in kendisine yazdığı birkaç mektup bahane edilerek, evi üç defa basılıp aranmış, mühürlenmiş ve kendisine "hilâfeti isteme" ithamı yapılmıştır. Fakat kendisini suçlayacak bir delil de ele geçirilememiştir. Hoca Efendi, kendisine yapılan bütün bu kötü muamelelere karşı, sabırla karşı koymuş ve "ne yapalım zulüm her devirde olmuştur" diyerek teselli bulmuştur.

Tabutta Yatan Talebe

Ancak onun bütün gayreti ilme, irfana hizmet istikametinde daima canlılığını korumuştur. Kur'an öğretiminin bile suç sayıldığı bir dönemde, **Cemal Hoca**, o zamanki şartlar icabı kendini geçindirmekten âciz bulunan müezzinin ne imkânlar temin edebildiğini merak eder:

"Evlâdım, yorganın döşeğin var mı?"

"Efendim, döşeğim yok ama yorganım kâfi geliyor"

"Yavrum, döşeksiz yorganla yatılır mı?"

"Hocam, yorgan bana kâfi geliyor. Çünkü bir ucunu altına alıyorum, diğer tarafını da üstüme çekip camideki bir tabutun içine giriyorum. Kapağını da üzerime çektim mi, sıcacık oluveriyor..."

Bu sözler üzerine gözyaşlarını tutamayan **Cemal Hoca**, bu genci himayesine alır ve iyi bir tahsil yapmasına önayak olur. Böylece, daha sonraları birçok yerde müftülükler yapacak olan bir değerli insan kazanılmış olur.

Yetiştirdiği Talebeler

Bütün dinî eğitim ve öğretim müesseselerinin kapalı olduğu o dönemlerde **Cemal Hoca**, meydana getirilen boşluğu kendi özel gayretleriyle bir tarafından doldurmaya çalıştı. Evini bir mektep haline getirdi. Ders verdiği kapının arkasına kalın direkler koyup kapatarak herhangi bir baskına karşı tedbir alır, talebelerini öylece okuturdu. Dinî ilimlerde yetiştirip icâzet verdiği zatlar arasında, Adalar Müftüsü **Fahri Dinçkol**, **Tayfur Efendi** ve Kıbrıslı **Şeyh Nazım Efendi** gibi değerli insanlar vardır.

Mareşal'in Cenaze Töreninde Gençliğin Galeyanı

Mareşal Fevzi Çakmak, Hoca Efendi'nin yakın dostu idi. Zaman zaman evine gelerek, onun sohbetlerini dinlemekten derin

bir zevk alırdı. Bu bakımdan Mareşal'in, hadiseli geçen cenaze törenine iştirak eden Hoca, bir ara gençler tarafından omuzlara alınarak taşınır. Hükümet erkânının cenazeye karşı ilgisizliğini protesto mahiyetine de döñüşen bu olaylar sırasında, gençliği teskin edici konuşmalar yaparsa da akşam evine paramparça olmuş üst-başıyla döner. Kendisini gayet yorgun ve paralanmış elbisesiyle gören ev halkını, "müsbet tezahürattan oldu" diyerek yatıştırır.

Radyodan İlk Mevrit Yayını

Cemal Hoca, Kore'de şehid düşen Mehmetçikler için ilk defa radyodan yayınlanan mevrit programına katılarak konuşma yapar. Böylece Süleymaniye Camii'nden naklen verilen ilk mevrit yayınında dinî konuşma yapmak şerefini kazanır. (10 Aralık 1950)

Hoca Efendi, çok hareketli ve içtimai münasebetleri çok çeşitli ve zengin bir hayat sürmüştür. Bu bakımdan da mevcut evrakı arasında, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Hayvanları Koruma Derneği vs. gibi çok sayıda teşkilâtın kendisine gönderdiği tebrik ve teşekkür yazıları vardır.

Unesco Temsilcisini Hayran Eden Kitap

Hoca Efendi, özellikle sağlık konularına büyük ilgi duymuş ve bütün konularda sadece vaazlarıyla değil, yazdığı eserlerle de halkı aydınlatmaya uğraşmıştır. Unesco'nun katkısıyla Verem Sağaş Derneği'nin yaptığı bir toplantıda, "İçtimai ve Ahlakî Temizlik: Yerlere ve Yollara Tükürenlerin Suçları" isimli eserini dağıtır. Bir gün sonraki toplantıda, Unesco temsilcisi olan doktor, bu kitabı göstererek, "Bunu bana kim verdi" diye sorar. Hoca Efendi de, "Ben verdim" der. Fransız doktor, "Kitabın yazarını tanımak istediğini" söyleyince de Hoca, kendisini, "Ben, yobaz" diye takdim eder. Toplantıda bulunan Tevfik Sağlam Paşa, hemen söze girerek:

"Hocam, yobaz olsan seni bu toplantıya çağırır mıydık?" deyince Hoca, taşı gediğine koyar:

"Paşam, maalesef, yıllarca sizin durumunuzdakiler bizlere 'yobaz', bizim durumumuzdakiler de buna tepki olarak sizlere 'gâvur' dediler. İşte şimdilerde ancak birbirimize yaklaşmaya, birbirimizi anlamaya çalışıyoruz. Sizlerin ve bizim bir ve beraber oluşumuzla ancak bu suretledir ki, vatanımızın kalkınması yolunda ciddi adımlar atılabilir. Elbirliğiyle aramızdaki sun'i uçurumları kapatmak bugünümüzün ve yarınımızın en hayati faaliyetidir ka-

naatindeyim.”

Hoca'nın sözlerini hararetle tebrik eden Unesco temsilcisi Doktor Etienne Berthet ise şu dikkate değer açıklamayı yapar:

“Hoca Efendi, ben sağlık ve temizlik konusunda Unesco bünyesinde bazı çalışmalar yapmak istedim. Bu maksatla da Fransa'daki en yetkili Kardinallere ve Hahambaşı'na müracaat ederek, dinimizin bu konulara dair görüşlerini sordum.

Fakat hiçbirinden sağlık ve temizlik konusunda ciddi bir bilgi alamadım. Sonradan anladım ki Hristiyanlığın bu konuda getirdiği kayda değer bir fikri yoktur. Fakat şimdi sizin kitabınızdan öğreniyorum ki İslâmiyet, temizlik ve sağlık konusunda incelemeye değer bir hazine gibidir. Bunu anlamama vesile olduğunuz için size çok teşekkür ederim.”

Necip Fazıl ve Cemal Hoca

27 Mayıs İhtilali'nden sonra, Diyanet İşleri Başkanı olması yolundaki ısrarlı talepleri kabul etmedi. Araya giren dostlarını da “hastayım yapamam” diye ikna etti. Aslında o, 27 Mayıs'ın mağdurlarına daha çok yakınlık duymaktaydı. Meselâ, bunlardan biri olan dostu **Necip Fazıl Kısakürek**, ihtilalcilerce Balmumcu'da gözetim altına alınmış ve çileli günler yaşamıştı. Kendisine yazı yazması için kağıt bile verilmeyen Şairler Sultanı, ailesinin fırsat bulabildikçe içeriye sokabildiği gazetelerin kenarlarına, boş kısımlarına, hatta satır aralarına yazılar yazmış... Sonra da bu gazetelere kirli çamaşırlarını sararak dışarı yollamış... Bu suretle biriken gazetelerden bir kitap hazırlamış ve bunları tahliye edildikten sonra bir bavul dolusu **Cemal Hoca**'ya getirerek:

“Hocam, şunlara bir bakınız, âyet ve hadise aykırı bir şey varsa, işaret ediniz” demiş...

Kızları **Hikmet Hanımefendi**'nin ifadesine göre, birkaç husus hariç hepsinin isabetli olduğunu tesbit eden Hoca Efendi, **Necip Fazıl**'ı tebrik ve takdir etmiş...

29 Mart 1966'da İstanbul'da vefat eden **Cemal Ögüt Hoca**, arkasında, hâlâ zevkle okunan değerli eserler bırakmıştır. Meselâ bunlardan biri olan *Kadın İlmihali* 16. baskısını, *Fatımatü'z-Zehra* ise 6. baskısını yapmıştır. Bir de *Benim Fatımam* dediği muhterem kızları **Hikmet Ögüt Hanımefendi**... Vefatına yakın günlerde Amerika'da bulunan Detroit'li müslümanlar tarafından

dini tedrisat için çağrıldıysa da bu hizmet için ömrü vefa etmedi.

Cemal Hoca Çocukları Çok Severdi

Cemal Hoca'nın neşeli vaazları, kahramanlığı, hâlâ istifade edilen ilmi kitapları yanında önemli bir özelliği de kalbindekiengin sevginin insanları, özellikle de çocukları sımsıcak sarmasıydı. Meselâ evinde çalışırken, sokakta ağlayan bir çocuk sesi duydu mu, mutlaka ilgilenir, odasında bulundurduğu meyveleri bir sepetle pencereden sarkıtır ve onları avutuncaya kadar meşgul olurdu.

Bazı ay sonlarında, maaşından artan parayla kızını, Beşiktaş pazarına gönderip çocuk ayakkabıları aldırır, kenar mahallelerin çamurlu sokaklarında oynayan yavrulara bunları kendi eliyle vermekten büyük bir haz duyardı. Üstü başı perişan çocukcağızların bu beklenmeyen hediye alıp evlerine koşmalarını zevkle seyreder, hemen *"Hadi kızım, kimse görmeden kaçalım"* derdi.

İhtiyaç Sahiplerine Yardım Etmek En Büyük Zevkiydi

Yine kızlarının anlattığına göre, bir gün Hacı Osman Bayırından aşağı doğru inmektedirler. Yokuşu ağır ağır çıkan bir at arabası üstünde uyuyan ihtiyar bir adama rastlarlar. *"Kızım duruver"* diyerek arabayı kenara aldırır ve cebinden 10 kûsur lirayı bu ihtiyar arabacıya gönderir. Adamcağız, daldığı uykudan silkinerek uyanır ve eline sıkıştırılan paraya, *"ahhhh!.."* diye bir hayret çığlığı ile karşılık verebilir. Yine Hoca Efendi'nin tatlı telâşı vardır: *"Haydi kızım, hemen kaçalım buradan..."* der.

Bir başka gün de sokaktan geçen yoğurtçunun sesini duyar ve kızından yoğurt almasını ister. O da, *"Babacığım yeteri kadar yoğurdumuz var"* deyince Hoca, sesine tatlı bir sitem karıştırarak konuşur:

"Kızım, zararı yok, fazla olsun. Sen harcayacak yer bulursun. Hiç satabilse, adamcağız, bu soğukta sokağımızdan üçüncü defa geçer mi?" der.

Nezaket ve Efendiliği

Hoca Efendi'nin gerçek bir İstanbul efendisi olduğunu gösteren bir davranışını, kızları **Hikmet Öğüt Hanımefendi**, o günleri âdeta yeniden yaşayarak şöyle anlatıyor:

"Beşiktaş'taki evimizin bahçesinde eski bir bina vardı. Onları biraz düzene sokup, bölümlere ayırdık ve kiraya verdik. Orada

oturan kiracılarımız sık sık evimize gelir, misafirimiz olurlardı. Yine bir gün bizde oturlurken, başka bir tanıdığımız da geldi ve onların kim olduğunu sordu. Ben de, 'Bunlar bizim kiracılarımızdır' dedim. Babam, bunu duyunca beni çağırarak dedi ki:

Yavrum, hiç öyle denir mi? Misafirlerimiz demeliydin. Kiracılarımız sözünde bir gurur ve enaniyet havası var. Sen bu sözünle onları mahcup etmiş olabilirsin. Halbuki Allah bu nimeti bize, başkalarına üstünlük taslamak için vermedi. Olsa olsa nimete şükretmek gerekir.'

Ben de onlara daha yakın davrandım ve katiiyen kiracılarımız lafını etmedim."

Kimsenin Yanlışını Yüzüne Vurmazdı

Soğuk kış yatsılarında camiye ateş dolu bir mangal götürecek, cemaatin gönüllerini değil, vücutlarını da ısıtmaya çalışan **Cemal Hoca**, meslektaşlarıyla da azami bir yakınlık içindeydi. Biri gelip, "*Filan hoca böyle dedi, filan da şöyle dedi, hangisi doğrudur?*" diye bir mesele sorduğu zaman, kesinlikle yanlış, o kimsenin gıyabında da olsa açıklamazdı. Sadece, "*Ben bilmem, getir bakalım şu raftaki kitabı, bakalım nasıl açıklıyor?*" der ve işi kaynağından hallederdi.

Maneviyat Büyüklerine Saygı

Devrin maneviyat büyükleriyle hep iyi ilişkiler içinde olduğu için de hepsi onu çok sever, sayardı. Meselâ, **Tâhirü'l-Mevlevî**, "*Sen bizdensin, Mevlevîsin*" der... **Şeyh Esad Efendi**, "*Oğlum Cemal Efendi*" diye hitap eder. **Said Nursî** hazretleri, hasta yatağından doğrulur, tebessümle karşılar; **Ken'an Rifâî** ise, "*Siz tarikat mensubusunuz*" diyerek eline eğilince, "*Siz de şeriat ilmini haizsiniz*" diyerek mukabele eder, birbirlerinin elini öpmek gayretiyle âdeta yuvarlanacak kadar eğilirlerdi.

Aktüel Konularda Görüşleri

Cemal Öğüt Hoca, gayet ileri görüşlü ve kültürlü bir zattı. Zaman zaman gazete ve dergilerde kendisiyle aktüel ve dinî konular üzerine mülâkatlar yapılmıştır. **Ahmet Emin Yalman**'ın çıkardığı **Hür Vatan** gazetesinde kendisine sorulan bazı soru ve cevaplar, şöyle yer almıştır:

"İctihad kapısı kapalı mıdır?"

"İctihad kapısı kapanmaz. Kapanırsa, İslâm âlemine cehâlet

hakim olur, ahlâksızlıklar başgösterir. Bütün cemiyet, kötü bir gi-dişe yönelmiş olur. Ve dolayısıyla da İslâm hedeften ayrılmış olur."

"Öyleyse neden içtihad kapısının kapalı olduğu söylenir?"

"Her mevzuun mütehasısları vardır. Bu mevzuda da mut-lak mütehasıslar var idi. Fakat bunlar zamanla eksildi. Ve bazı yerlerde hiç kalmadı. Binaenaleyh, 'İçtihad kapısı kapandı' de-mek, 'ehli kalmadı' mânâsına gelir. İctihadın birçok şartları var-dır. Meselâ ben bir hocayım diye, apandist ameliyatına çağırılır-sam, yapacağım iş, bunu mütehasısına göndermek olmalıdır. Herşey böyledir. Ehil olmayan kimseler içtihad yapmaya kalkar-larsa, yanlış hükümler verirler.

İki türlü içtihad yapılır. Birincisi, İmam-ı A'zam'ın içtiha-dıdır (Dinden müctehid). İmam-ı A'zam, doğrudan doğruya Kur'ân'dan ve Hadis'ten içtihad yapmıştır. İkincisi ise (Mezheb-den müctehid)tir. İmam-ı A'zam'ın mezhebinden içtihad yapıl-mıştır. Bunlar da gösteriyor ki, içtihad kapısı kapanmaz. Ehli bu-lunduğu sürece içtihad kapısı açıktır."

"Günümüzde içtihad yapacak din adamları var mıdır?"

"Günümüzde mezhebdan içtihad yapabilecek ulemâ buluna-bilir."

Cemal Hoca, Batı medeniyetiyle ilgili fikrini de şöyle açıklı-yor:

"Şark âlemi, Batı medeniyetini hazmetmek mecburiyetinde-dir. Bizim dinimize, mukaddesatımıza, ahlâkımıza mâni olmayan her şey, bizim için mübahtır. Türk milletinin, medeniyetlere eriş-mesi için, müsbet ilim yolunda gece gündüz çalışması gerekir.

Ancak, kanunlar Batı'dan ithal yoluyla alınmamalı; onları biz kendi örf, âdet ve kültürümüze uyacak biçimde hazırlamalıyız. Bizim ithal ettiğimiz kanunlar hazır elbise gibi oluyor; üzerimize tam olarak uymuyor. Nasıl ki çarşıdan elma alırken bile önümüze geleni hemen kapmayız, çürüğünü çarığını seçerek, güzelini alırız. Dışarıdan aldığımız şeylerin de iyisini, güzelini, kendimize uyanı-nı alalım; çürüğünü, bozuğunu değil..."

KAYNAKLAR: A. Vehbi Vakkasoglu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete İslâm Âlimleri*, s. 51-71, İstanbul 1994.

A.VEHBİ VAKKASOĞLU

MUHAMMED ŞEMSEDDİN YEŞİL (R.H)

(ö. 1388/1968)

Muhammed Şemseddin Yeşil hazretleri, Rûmî 1322 yılında İstanbul'da doğdu. Babası âlim ve fazıl bir zât olan **Hüseyin Efendi**, annesi de **Hanife Hanım**'dır. Annesi doğumunu şu cümlelerle anlatır: *"Hamileliğim müddetince arkamda sağ tarafımdan tertemiz beyaz elbiseli bir zâtın devamlı kontrolünde idim. Başımı çevirdiğimde omuzunu ve beyaz elbisesinin bir kısmını görüyordum. Rûmî 1322'de Muharrem'in onuncu günü sabah saat on sıralarında oğlum Muhammed Şemseddin, dünyaya geldi. Daha sonraki günlerde, ne zaman oğlumun salıncağını sallamak üzere yanına dönsem salıncağı sallanır durumda buluyordum; halbuki evde yalnız idim. Bir gün zevcimle beraber, yer sofrasında yemek yerken odamızın kapısında bir zât görüldü. Elbisesinden, hamileliğim müddetince arkamda olan zât olduğunu anladım. Zevcemle ben donup kaldık. O zât salıncağa doğru yürüdü, uzun müddet oğlumuzun yüzüne baktı ve dönüp kapıdan çıktı. Daha sonra mâneviyata âgâh olan zevcim, gördüğümüz zâtın **Abdülkâdir Geylânî** hazretleri olduğunu söyledi."*

Muhterem pederleri **Hüseyin Efendi**, Samatya yakınında Ağahamam mevkiinde Hatuniye Camii imamıydı. Oğlu **Muhammed Şemseddin** oniki ve kızı **Emine Makbûle Nüzhet** yedi yaşındayken vefat etti. İstiklâl Harbine rastlayan bu yıllar ve yoksulluğun insanların üzerine çöktüğü bu dönemlerde, babası hasta yatağındayken okul çantasına kuruyemiş külâhları doldurup maddî imkânları daha iyi olan subay çocuklarına, onları birer dilim ekmek karşılığında verip hergün eve bir çanta ekmek getirirdi.

Sekiz-on yaşlarında ailesinin maddî yükünü ve hayatı boyunca insanların mânevî yükünü yüklenen bu zât, babasının vefatından sonra onüç yaşında Hatuniye Camii'ne imam oldu. Yetmiş-seksen yaşındaki hocalar, bu yaştaki çocuğun arkasında namaz kılınır mı, kılınmaz mı, diye münakaşa etmişler ve neticede yetkili makamlarca *"ilmi yeteneği varsa kılınır"* diye karar alınmıştır. İşte onüç yaşındayken kürsî-i Muhammedîye çıkan bu zât, yarım asır İstanbul'un meşhur camilerinde vazifesini sürdürmüş, Os-

manlı geleneğine göre dört yaşında ve dört aylık iken Besmele merasimi ile Kur'an-ı Kerim'e başlayıp beş yaşında hatmettikten sonra Kocamustafapaşa ve Davutpaşa'da ilk ve orta tahsilini tamamlayıp zamanının İlahiyat Fakültesi, İslâm hukuku ve mimari tahsilini de yapmıştır.

Hiçbir siyasî partiye mensup olmamakla birlikte dine karşı daha hoşgörülü olan partileri desteklerdi. 1946 yılında Milli Kalkınma Partisi'nden, 1950 seçimlerinde de Demokrat Parti'den müstakil olarak adaylığını koymuşsa da maksadı, bilfiil siyasete iştirak değil, seçim propagandaları sırasında radyodan birkaç cümle ile de olsa millete Hakk'ın sesini duyurmaktır. Siyaset adamlarımızın, tarihi ve özellikle Türk tarihini çok iyi bilmeleri gerektiğini sık sık tekrarlar, siyasilerimizin muvaffakiyetlerinden gurur duyar, hatalarını da endişeyle izlerdi. **Adnan Menderes'i**, *"Türkiye bir Müslüman devletidir ve Müslüman kalacaktır ve Müslümanlığın bütün icabları yerine getirilecektir"* sözünden dolayı çok sevmiş ve hazin âkıbetine de çok üzülmüştür.

İslâm'a olan düşmanlıkları ve tecavüzleri her an takip eder, yapılması gerekenleri hemen yerine getirirdi. Meselâ, **Yakovas'ın Nurlu Ufuklar** adlı eserinde, Müslümanlığa, **Fatih Sultan Mehmed'e** ve Türklüğe yönelttiği hayâsızca hezeyanlara *İslâmiyet Gazetesi'nde*, *"Metropolid'e Cevap"* adı altındaki yazılarında (daha sonra kitap olarak çıkmıştır) öyle perişan eder ki günün birinde İstanbul piyasasının sayılı tüccarlarından **Yorgo Çilingiroğlu** gelir ve kendisine şu ricada bulunur: *"Efendim, zât-ı âlinize sonsuz saygım vardır bilirsiniz, bu yüzden Hristiyan ekalliyet beni size elçi olarak gönderdiler. İslâmiyet Gazetesi'ndeki 'Papaz'a Cevap' adlı yazınızı artık kesmenizi rica ediyorlar... 'Çocuklarımız dinlerini terk ediyorlar' diyorlar."* **Muhammed Şemseddin Yeşil** cevap olarak *"Sayın Çilingiroğlu, bu isteğiniz şahsıma ait bir istek olsaydı derhal kabul ederdim. Ama bu iş Allah'ın ve O'nun Resûlünün hukukunun müdafaasıdır, bunu yapamam"* der. Aynı gün Yüksek Ahlâk Derneği'nde o zâtın konferansını ağılayarak dinleyen **Yorgo Çilingiroğlu**, giderken elini öper ve *"Efendi hazretleri, şimdiye kadar Çilingiroğlu'nu kimse ağlatamadı, siz ağlattınız"* der.

Yine 1951 yılında, *Vatan Gazetesi* sahibi **Ahmet Emin Yalman'ın**, neşrettiği bir yazısında, *"İslâmiyet Gazetesi zehir saçıyor"* diye bir cümle geçmektedir. **Şemseddin Yeşil**, 2 Nisan 1951 tarihinde *İslâmiyet'in* 155'inci sayfasında çıkan cevap niteliğindeki

yazısının ufak bir bölümünde şunları söylemektedir:

*"Tarihin en eski efendisi olan necib Türk'ün kanı ile sulanan o mübârek toprakları; bir zamanlar Ermeni Cumhuriyeti'ne peşkeş çeken ve **Ahmet Emin Yalman** ismine bürünen yaman, bizim yazılarımıza zehir demiş. Ne kadar doğru, hayatında hiçbir zaman bu kadar doğru konuşmamıştır desek hata etmiş olmayız. Bizim yazılarımız arza hayat veren Nisan yağmuruna benzer, o rahmet, arz ile izdivac ettiği vakit sahne-i şühûd'da bambaşka bir tecelli olur. İşte o yağmur, sedefin ağzına düşerse inci, yılan'ın ağzına düşerse zehir olur. Evet, bizim yazılarımız Hz. insanın kulağına düşer onun kulağının zemzemi olur, arâzi-i kalbiyyesini sularsa, o kalb aslını bulmak aşkıyla çırpınır, mahlûk-ı Hudâ'ya karşı da rahmetle atar. Keza yazı ve sözlerimiz, güneşin nûruna düşman, yarasa kuşu tabiatlı, Şems-i Hakikatı Muhammediyye'ye cephe almış kara ruhlu kimselerin kulağına aktığı vakit küfrünü arttırır, nitekim zavallı **Yalman'a** da bu yazılar zehir gelmiştir..."*

Bu hadiseden sonra **Ahmet Emin Yalman**'ın: "Gazetecilik hayatımda tek bir kimse sırtımı yere getirdi, o da maalesef bir din adamı" dediği söylenir.

*"İnsanın ahmak dostu olacağına akıllı düşmanı olsun" derler. **Ahmet Emin Yalman**, Batı'dan Müslüman olmak veya Müslümanlık hakkında bilgi edinmek isteyen bir kimseye tesadüf ederse "Bu hususta tek merci vardır o da **Şemseddin Yeşil Hoca'dır**, ona gidiniz" dermiş. Evet, **Şemseddin Yeşil Efendi**'nin huzurunda 49 gayr-i müslim İslâm'ı seçmiştir.*

O mübarek hayatın, en önemli olaylarından biri de şudur: Boğaziçi camilerinden birinde, bir va'zı esnasında kendini dinleyen müstesrik bir papaz konuşma bitince ellerine sarılarak: *"Efendim, zât-ı âlinizden 15 dakikalık bir görüşme rica ediyorum"* der ve bu buluşmalarında; kendisinin Arapça'yı çok iyi bildiğini, Kur'ân-ı Kerîm'i tedkik ettiğini, bütün İslâm âlemini gezip en meşhur ulemâ ile görüştüğünü, Kur'ân-ı Kerîm'de bir mevzû hakkında kimseden doyurucu cevap alamadığını ifade ettikten sonra *"Zât-ı âlinizi dinlerken içimden bir ses, bu müşkilimi ancak sizin halledebileceğinizi söyledi"* der. O zât, *"Buyurun sorun"* deyince, *"Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak bir âyette, 'Emaneti ehlinin gayrına vermeyiniz' diye emrediyor ve İslâm'ın Peygamberi de 'Emaneti ehlinin gayrına verirsiniz kıyâmeti bekleyiniz' buyuruyor. Sonra başka bir âyette Cenâb-ı Hak; 'Allah emanetini bütün mevcûdata*

arzetti, hukukunu yerine getiremeyiz diye onu yüklenmekten çekindiler ve onu insan yükledi; çünkü o, çok zalim ve çok cahil idi' diyor. Allah, Allah olduğu halde nasıl olur da emanetini çok zalim ve çok cahil olana teslim eder?"

Şimdi, bu suâle o zâtın verdiği cevabı yine kendi eserinden nakledeyim: "Buradaki zulm-ü memduhtur, adl'in mukabili olan zulüm değildir, cehil de makbul cehildir, ilmin mukabili olan cehil değildir. O insan ki nefsinin kuvvetli zâlimi oldu, Hak ve hakikatin gayrısının da câhili oldu, emaneti almak hakkına hâiz oldu. Demek oluyor ki emanet-i ilâhiyye; nefislerinin hayrını ayağının altına alan, Hak ve hakikatten mâadâsına câhil olan insanda bulunuyor. Onun için emaneti kalb taşır, zira kalb mevzi-i nazar-ı Haktır. Sahib-i kalb olan da ancak Hz. insandır."

Bunun üzerine o müsteşrik papaz, aldığı cevaptan çok memnun: "Efendim, evlâdınız yok mu?" deyince, "Henüz evli değilim" diyorlar. "Hayır, onu demek istemedim, sizin gibi zâtların çocuğu etten, kandan olmaz, eseriniz yok mu; demek istedim. Bu ilmi beraber mi götüreceksiniz, beşeriyetin istifadesine sunmayacak mısınız?" diyor ve eserlerin yazılmasına sebep oluyor.

Muhammed Şemseddin Yeşil hazretleri, yarım asır tatilsiz, mazeretsiz **Hazret-i Muhammed** (s.a.v.)'in muhabbetini gönlüllere aşlamış, O'nun getirdiği Kitab'ı, eşsiz bir belâgatla beyan etmiştir. Bu uğurda ne cefâlara, ne eziyetlere katlanmıştır. Âlem-i Cemâl'e teşrif edeceği son aylarda şeker ve kalb hastalığının en kritik döneminde sendeleyerek, ayakları titreyerek mânevî vazifesine devam ederken, yakın dostu olan doktorların "İntihar mı etmek istiyorsunuz efendim!" diyen bakışlarına, o, mübarek kürsüsünden tebessüm ederek: "Anlıyorum, içinizden, sizin vaziyetinizde olan bir hasta, değil kürsüye çıkmak, yatağında bile kıpırdamaması gerekir diyorsunuz, ama ben hesabını bilen adamım, Hakk'ı beyan etmeden senelerce yaşamaktansa, Hak ve hakikati beyan ederek bir saat yaşamayı tercih ederim" diyerek geliş sebebin, vazifesinin azametini bildirmiştir.

Yine aynı doktorların, kendisi için çok daha faydalı ve iyi olacağı inancıyla, hastaneye yatması gerektiği ısrarlarını kırma-
yıp, "Pek âlâ, bir ay da hastanede yatalım bakalım" deyip, bir ayın sonunda Cenâb-ı Hakk'a kavuşmuştur.

Onüç yaşında kürsî-i Muhammedî'ye çıkıp elli sene nefes-i kudsi ve eşi bulunmaz eserleriyle, insanlığı aydınlatmıştır. 1947

senesinin 20 Şubat'ında çıkarmaya başladığı *Hakikat Yolu* mecmuasında, daha sonra da 1948'in 22 Mart'ında neşrine başladığı *İslâmiyet Gazetesi*'nde uzun seneler İslâm dininin azametini sergiledi ve yüzün üzerinde eşsiz eser bırakarak **Hz. Muhammed** (s.a.v.)'in kaldığı kadar (63 sene) bu âlemde kalıp 1322'de İstanbul ufkundan doğan o hakikat güneşi, 12 Rebiülâhîr 1389, (8 Temmuz 1968) Pazartesi günü arkasında binlerce mahzun gönül bırakıp, yine İstanbul ufkunda gurûb etti. Vefatından sonra ardında muhterem hanımı **Fikrât Hanımefendi**'yi ve **Hüseyin Ezan** isminde bir oğlunu bıraktı. Türbesi İstanbul, Silivrikapı kabristanında Peygamberimizin mübarek torunu **Seyyid Nizam** hazretlerinin cami ve türbesine giden yolun solundadır.

KAYNAKLAR: Şemseddin Yeşil, *Füyûzât*; a.mlf., *Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı*; a.mlf., *Dinsizlere Cevap*; *İslâmiyet Gazetesi*, 2 Nisan 1951, sayı 155.

UMRAN SELMAN

İMAM ABDULLAH HARUN (R.H) (ö. 1389/1969)

Bugün müslümanlardan çoğunun habersiz oldukları hakikatlerden biri de Güney Afrika'da siyah Hintli ve sarı ırktan olan bir milyona yakın müslümanın ülkedeki ırkçı rejimin baskılarına karşı şiddetli bir savaş verdikleridir.

İrk Ayrımı Politikası

Güney Afrika Hükûmeti'nin güttüğü ırk ayrımı siyaseti sadece sayıları 20 milyonu bulan ve ülkenin yerli halkı olan siyahlara karşı değildir. Bilakis üçte biri müslüman olan ve sayıları 3 milyona varan Hintliler ile Malay asıllılar da orada ezilenler arasındadır.

Bugün ırkçı rejimin yıkılmasıyla müslümanlara yapılan zulümler biraz azalmış gözüküyor. Bu dönemden önce orada ırk ayrımına karşı mücadele eden önderlerden biri de **İmam Abdullah Harun**'dur.

Abdullah Harun'un İmam Seçilişi

İmam Abdullah Harun'un hikâyesinin başlangıcı, 1956 senesinde Peygamberimiz'in doğum gününü anmak üzere Cape Town şehri yakınlarındaki Clereman mahallesi müslümanlarının

cemiyet mescidi olarak bilinen mahalle mescidinde toplanmaları olayına kadar uzanır. Toplantının gündeminde, müslümanların namazlarını kıldırarak, muhtelif toplumsal işlerini görecektir yeni bir imam seçimi konusu da vardı.

Herkes 32 yaşındaki **Hacı Abdullah Harun**'un imam olmasını istedi. Çünkü o, Arap dilini çok iyi biliyordu. Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, muhtelif yönleriyle İslâm'ı kavrayabilmişti. Aynı zamanda genç ve hareketli birisiydi. Böylece **Abdullah Harun**, bölgedeki müslümanların imamı olarak göreve başladı. Fakat onun değişik bir üslubu ve öncekilerden farklı bir çabası vardı.

Camide çocuklar ve kadınlar için ders halkaları düzenlenmeye başladı. Fakirlere dağıtılmak üzere zenginlerden yardımlar toplama işine başkanlık ediyor, daha başka hayır işlerini de o tertipliyordu. Yaptığı çalışmaların en önemlisi de minberden müslümanlara, içinde bulundukları durumun kötülüğünden bahsederken ırk ayrımı siyasetinin korkunçluğundan söz edebilmesiydi. Dolayısıyla onları bu zulüm siyasetine karşı durmaya çağırıyordu. Onun çalışmaları sonucu müslümanlar, bu konudaki görevlerini yerine getirebilmek aşkıyla siyasetle daha çok ilgilenir oldular.

Abdullah Harun, yayıncılık faaliyetlerinde de bulundu. Yayındaki arkadaşlarıyla birlikte Güney Afrika'da müslümanların ilk yayın organını çıkardılar. *Muslim News* adındaki bu yayın organı, müslümanları ve diğer halk kesimlerini yönlendirmede ve ırkçı hükûmetin zulümlerini gözönüne sermede etkin bir rol oynamıştır.

Mücadele Büyüyor

60'lı yıllarda Güney Afrika Hükûmeti'ne karşı halkın direnişi gittikçe kuvvetlendi ve bu direnişte müslümanların etkinliği de arttı. Böyle olması, **Abdullah Harun** ve onunla ortak çalışan **Ahmed Kasım** gibi önderlerin yürüttüğü faaliyetlerin bir sonucuydu. **Ahmed Kasım**, ırkçı yönetime karşı silahlı mücadeleyi düzenleyenlerden biriydi. Ancak o, sonradan tutuklandı ve on yıl hapse mahkûm edildi. Serbest bırakıldığı zaman da mecburî ikamet cezasına çarptırıldı. Bu önderlerden biri de önceleri **Abdullah Harun**'un öğrencisi olan ve kendisinden sonra imam seçilecek olan **İbrahim**'dir.

Güney Afrika müslümanları, çeşitli kitap ve gazete yayınları faaliyetlerinin yanı sıra ırk ayrımı siyasetini kırmak için yürüyüş,

miting düzenleme gibi faaliyetlerden de geri durmadılar. Bu arada birtakım İslâmî teşkilâtlar kurmaya başladılar. Camilerin, vakıfların işlerini yürütmek, müslümanlara problemleriyle ilgili fetvalar vermek üzere kurulan ve önde gelen ilim adamlarının yönettiği İslâm Adalet Divanı bunlardandır. Yine Müslüman Gençlik Hareketi teşkilâtı da o dönemde ortaya çıktı. Bu hareket, İslâm'ı bütünüyle hakim kılmanın ve ırk ayrımı siyasetine karşı mücadele etmenin zorunluluğuna inanan bir teşkilâttır. Sonraları "*el-Kible*" adında bir başka teşkilât daha ortaya çıktı ki bu teşkilât, daha aktif bir mücadele tarafıdır ve genel bir silahlı cihadın gerekliliğini savunur.

Ülkedeki müslümanlar, bütün bu faaliyetlerin yanısıra siyaset alanında tanınmış olan Afrika Milli Kongresi, Birleşik Demokratik Cephe gibi daha başka teşkilâtların gelişmelerine de yardımcı oldular.

Güney Afrika Hükûmeti için **Abdullah Harun**'un en tehlikeli çalışmalarından biri, belki de gizlice Afrika Milli Kongresi ile ilişki kurması, onunla ortak çalışmalar yürütmesi idi. Çünkü bu ortak çalışmalara bağlı olarak gençlerin bir kısmını yurt dışına gönderiyor, ülkelerine döndüklerinde hükûmete karşı daha profesyonel bir savaş ve mücadele yürütebilmek için onların dışarıda gerilla eğitimi görmelerini sağlıyordu.

İmam Harun, birtakım yardımlar toplamak ve siyasî bağlantılar kurmak maksadıyla arasına kendisi de ülke dışına çıkmak istiyordu. Özellikle Londra'ya, orada tahsil gören kızı **Şamile**'yi görmek amacıyla sık sık giderdi.

Abdullah Harun'un çalışmaları arasında Güney Afrika Hükûmeti'ni kızdıran bir diğer husus da onun, Cape Town'a komşu bölgelerde ve özellikle siyahlar arasında İslâm'ı yayma gayretleri idi. Nitekim onun yürüttüğü tebliğ faaliyetleri neticesinde pek çok siyah İslâm'a girmiştir.

İmam Abdullah'ın Şehâdeti

Hükûmetin, 60'lı yılların sonuna doğru **İmam Harun**'un çalışmaları dolayısıyla olan sıkıntısı iyice arttı ve imam seçilmesinden tam 13 sene sonra, 1969 senesinde Peygamber'in doğum gününün kutlamasından sonraki sabah, müslümanlara namaz kıldırarak, namazın peşinden de o mübarek gün dolayısıyla yapılacak toplantıya katılmak üzere camiye gitmeye hazırlandığı sırada

evine gelen güvenlik güçleri tarafından tutuklandı.

Tutuklanma haberi, Cape Town ve çevresindeki müslümanlar üzerinde şok tesiri yaptı. **İmam Harun**'un tutuklanmasıyla beraber doğrudan tahkikat da başladı. Bu tahkikat, yaklaşık dört ay kadar sürdü. Bu süre içerisinde kendisine en ağır işkenceler uygulandığı gibi ailesinden veya diğer müslümanlardan herhangi birinin onu ziyaret etmesi de engellendi.

Sonunda 27 Eylül 1969 tarihinde yapılan vahşice işkencelerin etkisiyle şehid oldu.

Onun şehadet haberi, bütün Güney Afrika müslümanları ile kendisini tanıyan, ırk ayrımına karşı mücadelesini bilen diğer Hintliler ve siyahlar arasında kısa zamanda yayıldı. Cenaze merasimi, Cape Town şehrinde o zamana kadar görülmemiş bir kalabalığın toplanmasına vesile oldu.

Onun şehadeti, ülkedeki müslümanların, ırk ayrımı politikasına karşı kinlerini ve cihadın devam ettirilmesi konusundaki cesaretlerini artırdı. Bunun doğal bir sonucu olarak 70'li yıllarda ve 80'li yılların başında **Şeyh Salih Din**, **Şeyh İbrahim Rasul**, **Şeyh Hamid Hobin**, **Hasan Süleyman** gibi yeni önderler ortaya çıktı.

Güney Afrikalı müslümanlar, sayıları bir milyonu aşmazken ırkçı rejime karşı verdikleri savaşı, Allah yolunda cihad olarak görmekte, bu savaşta şehid olanların Allah'ın cennetine kavuşacaklarına inanmaktaydılar.

KAYNAKLAR: Ahmed Varol, *Abdullah Harun ve Cihadı* İslam Dergisi, 1986 Mart; *İmanın Öldürülüşü*, Akabe Yayınları, İstanbul.

SAİD AYKUT

LADİKLİ AHMED AĞA (R.H) (ö. 1389/1969)

1888 yılında Konya'nın Sarayönü ilçesine bağlı Ladik kasabasında dünyaya gelen **Ahmed Ağa**, bütün hayatı boyunca tarım ve hayvancılıkla uğraşmış ümmî bir insandır.

Balkan savaşları, Birinci Cihan Harbi ve Millî Mücadele Harekâtı'nın gazilerinden olan **Ahmed Ağa**, Birinci Cihan Harbi'nde, İngilizlerin ağır bastığı Kanal Harekâtı'nda çok ağır yara-

lanarak geri çekilmek zorunda kalan ordu tarafından öldü zannedilerek şehitler arasında bırakılır. **Ahmed Ağa**, ıssız Sina Çölü'nün amansız şartlarından ölümle burun buruna geldiği halde Hakk'a teslimiyet ve tevekkülü elden bırakmadığı için gayb ricâlinden işlerine, güçlerine akıl sır ermeyen erenlerden biri, imdadına yetişerek ona destansı anlar yaşatmıştır. Boyu uzayıp kısalan, şimşek hızıyla koşan, esrarengiz bir atlı gelmiş ve onu Kudüs'teki hastaneye taşımış. Bu olaydan sonra **Ahmed Ağa** da gayb ricâlîne karışmıştır. Kırkından sonraki bütün hayatı akıl almaz işlerle dolu olan **Ahmed Ağa**'ya, birgün elle tutulur gözle görülür şeylerin üstünde yer alan değerlere fazla imanı bulunmayan bir çeyrek akıllı şöyle demiş:

"Varsa göster, gözümle göreyim!"

Ahmed Ağa da ona:

"Olur oğlum" demiş. "Olur da bir şartım var!"

"Nedir o?"

"Bak, dışarıda püfür püfür rüzgâr esiyor. Sen dışarıdan bir avuç rüzgar getir, ben de sana gözünle görmek, elinle tutmak istediğini göstereyim!" Adam afallamış kalmış, gık bile diyememiş ondan sonra!

Türkiye'de ve başka ülkelerde pek çok muhibbi bulunan ve kendi durumunu:

"Kalb evimde bir melek var durmaz aşkı söyletir

Yandı sadrımın binası, gözlerimi ağlatır."

mısralarıyla azıcık ele veren ilm-i ledünn pınarı **Ahmed Ağa**'nın, sevenleri tarafından zaptedilmiş, bir kısmı kitaplaşmış, bir kısmı henüz tasnif edilmemiş pek çok şiiri vardır.

8 Haziran 1969'da vefat eden **Ahmed Ağa**, Ladik Mezarlığı'nda medfundur.

Şiirlerinden Örnekler

*Bir üstaddan okumadım yol nedir, erkân nedir!
İlm-i zâhir okumadım kalbdeki bürhân nedir!
Ey beni yaradan Hüdâ'm cümle bilgi sendedir,
Dertliler geldi kapına hep dermânı sendedir.
Aşk-ı Resûl düştü kalbe hem yangınlık bendedir!*

* * *

*Kimse kâdir olamaz vasfın etmeye,
Uzaklardan geldim görüp gitmeye,
Bülbüller başladı feryâd etmeye,
Gecelerde doğar Nûr-u Muhammed.*

*Defterimi alıp okuyup durma,
Gizli surlarımı âyâna vurma,
Bu fânî dünyada eğlenip durma,
Gecelerde doğar Nûr-u Muhammed.*

*Okurum hikmeti, dokurum tebdîl-i mekân,
İbret nazarıyla benimdir bakan,
Geceler âhımdır eflâka çıkan,
Meded yâ Rabbenâ kullara meded.*

* * *

*Ol Nûrun ziyâsı vurdu cihâna,
Zî-ruh melek geldi geçti kıyâma,
Arz-u haller sundum ulu Rahmân'a,
Mevlâ mevlâ der de yanar bu gönül.*

*Hakikat bağının açmış gülleri,
Hakkı tevhid eder hep bülbülleri,
Ol Muhammed evliyâlar serveri,
Mevlâm mevlâm der de yanar bu gönül.*

*Eser bâd-ı sabâ yüzünde senin,
Misk-i amberlerle yoğrulur tenin,
Kapında bekleyen ümmetin için,
Yâ Muhammed der de yanar bu gönül.*

*Tecelli eyleyen Nûru ararım,
Bâb-ı maksûdudur ol arz-u hâlim,
Dağlar mecnûnuyum neye yararım,
Mevlâm mevlâm der de yanar bu gönül.*

*Bir nazar eyledin sahrâyı tize,
Hidâyet mevlâdan gelirse bize,
Aşık yâ Muhammed bu Ahmed size,
Meded meded der de yanar bu gönül.*

* * *

Ateşler yanıyor dumanı nerde,
 Aşkının ateşi kaynıyor serde,
 Kalkmayınca görmez gözdeki perde,
 Açın bu ravzayı habîbi de var,
 Cümle dertlilerin tabîbi de var.

Kimler yaptı bu ravzanın yapısın,
 Melekler açtılar tavaf kapısın,
 Haceru'l-Esved'in güzel kokusun,
 Açın bu ravzayı habîbi de var,
 Cümle dertlilerin tabîbi de var.

Ravzaya bakmaya insan mı kanar?
 Aşkından içenler böyle mi yanar?
 Ebû Bekir, Ömer hem Osman da var,
 Açın bu ravzayı habîbi de var,
 Cümle dertlilerin tabîbi de var.

Bu ravzada vardır yeşil direkler,
 Saçaklara dolmuş bütün melekler,
 Burda kabul olur dua dilekler,
 Açın bu ravzayı habîbi de var,
 Cümle dertlilerin tabîbi de var.

Halkı saf bağlayıp na't okurlar,
 Sokaklarda kokar türlü kokular,
 Enbiyâ evliyâ burda yatırlar,
 Açın bu ravzayı habîbi de var,
 Cümle dertlilerin tabîbi de var.

Gecelerde eser senin yellerin,
 Hakikatten açmış senin güllerin,
 Ümmetine şifa senin dillerin,
 Açın bu ravzayı habîbi de var,
 Cümle dertlilerin tabîbi de var.

Ben senin ışıkına genç iken içtim,
 Şimdi mecnûn olup dağlara düştüm,
 Nice evliyâlar kapısını açtım,
 Açın bu ravzayı habîbi de var,
 Cümle dertlilerin tabîbi de var.

KAYNAKLAR: Mustafa Özdamar, *Ladikli Ahmed Ağa*, 1st. 1994; Osman Karabulut, *Üveysi Vali Ladikli Hacı Ahmed Ağa*, Konya 1994.

MUSTAFA ÖZDAMAR

ÖMER NASUHI BİLMEN (R.H) (ö. 1391/1971)

1884'te Erzurum'un Salahor köyünde doğdu. Babası o devrin tanınmış âlimlerinden **Hacı Ahmed Efendi**'dir. Dört yaşından itibaren Kur'ân-ı Kerim'le haşır neşir olmaya başladı. Hayatı boyunca, her gün daima bir cüz Kur'ân okur, âyetlerin mânâsına göre, bazan heyecanla titrer, gözyaşı dökerdi. Onu yakından tanıyanlar, Kur'ân'a âşık olduğunu ve onunla ilgili her meselede heyecanların en büyüğünü yaşadığını hemen anlarılardı.

Babası üçüncü haccını yaparken vefat edince, amcası müderris **Abdürrezzak İlmî Efendi**'nin himayesinde tahsiline devam etti. Amcasının arkadaşı olan Erzurum Müftüsü **Narmanlızâde Hüseyin Hâki Efendi**'den ders aldı. Bu iki âlim zât ona bütün ilim ve feyzlerini cömertçe açtılar. Onlardan aldığı eserleri bir gecede el yazısıyla yazar ve sonra da ciltleyerek kütüphanesine koyardı. Genç yaşında başlayan bu kitap sevgisi, ömrünün sonuna kadar devam etti. Bu sebeple de arkasında çok zengin bir kütüphane ve bunlardan yararlanarak yazdığı 30 cilde yakın değerli eser bıraktı.

Yakın ilgisini gördüğü bu iki âlim, peşpeşe vefat edince, İstanbul'a gelerek **Fatih Medresesi**'ne yerleşti. İki yıl sonra da **Müderris Tokatlı Şakir Efendi**'den icâzet aldı. Aynı yıl hukuk tahsiline başladı ve birincilikle mezun oldu. Henüz 28 yaşındayken de gerekli bütün imtihanları vererek "*dersiâm*" (profesör) sıfatını kazandı.

Anadolu'nun Allah Diyen İnsana İhtiyacı Var

Ömer Nasuhi Efendi'nin en bâriz vasfı, öğrenmek ve öğretmek oldu. 1912 yılında Daru'l-Hilâfeti'l-Âliye Medresesi yüksek kısmının fıkıh hocalığı ile başlayan öğretim görevini, vefatına kadar sürdürdü. Aslında o, tıraş üç milyonu aşan ciltlerle eser vererek bütün Türk milletinin hocası oldu. 60 yıl süren hocalığı süresince, öğrencilerine çok müsamahalı davranmış; bu sebeple de çalıştığı mekteplerde adı "*Şeker Muallim*"e çıkmıştı. Bu satırların

yazarı da, kendisinin öğrencisi olmuş ve bir ara, öğrencilerine çok bol not vermesinden şikâyet edince de *"Evlâdım, Anadolu'nun Allah diyen insana ihtiyacı vardır"* cevabını almıştı.

Öğretmenlikteki başarısını, *"talebelerini öz evlâtları kadar sevmesine ve konuları onların seviyesine indirerek kısa ve özlü anlatmasına"* bağlardı. Seviyeye indirme ve dinleyenleri sıkımsama konusuna hutbelerde de dikkat edilmesini isterdi. Bilhassa Cuma ve Bayram hutbelerinin, *"sonunu, başını unutturmayacak uzunlukta"* hazırlanmasını tavsiye ederdi. Öğrenmenin yaşı ve sınırı olmadığını söyleyerek Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Fransızca'ya da ilgi duymuş, hatta tercümeler yapacak kadar da öğrenmişti.

Nasuhi Hoca, Medresetü'l-Vâizin'de, fıkıh ve usûl-u fıkıh; Sahn Medresesi'nin yüksek kısmında kelâm; Daruşşafaka'da da on beş yıl kelâm, siyer, felsefi ahlâk okutmuştur. Ayrıca İstanbul İmam-Hatib Okulu'nda ve Yüksek İslâm Enstitüsü'nde de hocalık yapmıştır.

Memuriyet Hayatı

İlim hayatının yanı sıra, memuriyeti de yürütmüş; ilk görevi Fetvâhane-i Âliye'de almıştır. Bu ilk göreviyle birlikte de yıllarca ilim sevdasıyla ayrı kaldığı annesini ve kardeşini İstanbul'a getirtmiş; aynı yıl evlenmiştir. O günlerde başlayan Birinci Dünya Harbi'nin facialarını, Çanakkale Savaşları'nın heyecanını nasıl yaşadığını, her sabah askerlik şubesinin önünde meydana gelen kuyrukta bekleyerek, izdiham yüzünden nasıl üzgün olarak evine döndüğünü sonraları acıyla hatırlayacaktır. İkinci görevi, Fetvâhane bünyesindeki Telif Hey'eti Âzâlığı'dır. Daha sonra da Temyiz Mahkemesi Şer'iyye Dairesi mümeyyizliğine getirilmiştir. 1922 yılında Şer'i Tetkikler Meclisi âzâlığına getirilmiş, bu dairenin Büyük Millet Meclisi tarafından iptaline kadar da görevini sürdürmüştür. Daha sonra müderrislik vazifesine devam etmiş, medreselerin kapatılması üzerine bir süre boşta kalmıştır. 1926'da İstanbul Müftü Muavinliği'ne, 1943'te de İstanbul Müftülüğü'ne getirilmiştir. 1960 yılında beşinci Diyanet İşleri Başkanı olarak göreve başlamış, 5 Nisan 1961'de de bu vazifesinden emekliye ayrılmıştır. Uzun memuriyet hayatı süresince, iki aylık hac izni dışında bir gün bile vazifesine gitmediği görülmemiştir. 13 Ekim 1971'de vefat ettiği zaman, Fatih Camii emsali az görülen bir cenaze merasimine şahid olmuştur.

Cenazesinin başında çok mânâlı ve duygulu bir konuşma ya-

pan değerli din âlimi, vaiz **Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı**, cemaatin yükselen hıçkırıklarına gözyaşlarıyla mukabele ederek konuşmasını tamamlayamamıştı. Omuzlarda götürülmesini vasiyet ettiği halde, mezarına kadar eller üzerinde taşınmıştı.

Hayatı Boyunca Siyasetten Uzak Kaldı

Ömer Nasuhi Hoca'nın İstanbul Müftü Muavinliği, dine ağır ve alışılmamış baskıların yapıldığı, tek parti hegemonyasının bütün şiddetiyle hüküm sürdüğü yıllara isabet etmişti. Hoca, o günlerin üzerinde bıraktığı tesirlerle hayat boyu siyasetten çok uzak bulunmuş, aktüalitenin dışında kalarak kendini, tamamen ilmi çalışmalara vermişti.

Din adamının işi, *"vatan ve milletin hayrına dua etmek ve siyasetten uzak kalmaktır"* derdi. Çocuklarına tek vasiyeti de bu husus olmuştu:

*"Etme sakın siyasetle iştigal
Berk-i siyasetle yanar perr-ü bal"*

mısralarıyla başlayan şiirinde de, *"herkesin siyaset adamı olamayacağını, işi ehline terketmek gerektiğini, aksi halde ümmetin birliğine halel geleceğini"* ifade etmiştir.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin Bastığı Âbide Eser

Ancak **Ömer Nasuhi Hoca**, bu derin suskunluk dönemini boş geçirmemiş; değerli ilmi eserlerini hazırlayarak değerlendirmiştir. Özellikle, Şeyhülislâmlık bünyesinde kurulan Te'lif Hey'eti Âzâlığı zamanında, bu teşkilât içinde başlanan çok önemli bir çalışmayı tek başına devam ettirmiş, ortaya 6 ciltlik *Hukuk-u İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu* çıkmıştır. İlk defa 1949 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından yayınlanan bu eser, sahasında hâlâ aşılammış bir ilim âbidesidir. Bu gerçeğin bir tezahürü de esere devrin en ünlü hukuk profesörlerinin takdim ve tanıtma yazılarıdır.

Diğer Eserleri

1954 yılında ilk baskısını yayınladığı *Büyük İslâm İlmihali*, sahasında ilk ve önemli bir kaynak olmasının yanı sıra, satış rekoru kıran bir eser de olmuştur. Şimdiye kadar 2.5 milyondan fazla satan bu eserin, Türk dinî hayatındaki aydınlatıcı yeri oldukça

önemlidir. **Fatih Sultan Mehmed'e** olan büyük muhabbeti sebebiyle *Fetih Süresi Tefsiri*'ni yazmış ve bu esere **Fatih**'le ilgili bir bölüm de eklemiştir. İstanbul'un 500. fetih yıldönümü münasebetiyle yazdığı bu eser, aynı zamanda ilk tefsir çalışmasıdır. "*Hazret-i Fatih'e Hitap*" başlığıyla yazdığı şiir şu mısralarla başlar:

"Seni tanzir ediyor çehresi parlak güneşin
Ne kadar parlasa da olmayacaktır bir eşin..."

İslâm Âleminin Geri Kalma Sebepleri

Eserinin bir bölümü de "*İslâmiyet'in yüksek mahiyeti ve yükselişi*" başlığını taşır. Bu bölümde müslümanların gerilemesine sebep olan yanlış hareketleri sıralar:

"Bugün dünyanın çeşitli parçaları üzerinde yaşayan birçok müslüman cemiyetlerinin istenen derecede ilerlemelerine engel olmakta bulunan başlıca yanlış hareketler, kanaatimize nazaran şunlardır:

1- İslâm Dini, bu âlemde değiştirilmesi kabil olmayan bir İlâhî âdetin cereyan edip durduğunu göstermektedir. Buna rağmen, bir kısım İslâm cemiyetleri bu İlâhî âdetlerin cereyan tarzına muhâlif hareketlerde bulunmuşlar ve bu cihetle de ilerlemeden mahrum kalmışlardır. Halbuki, bu hususta da Peygamber Efendimiz'in nezih, azimkâr hayatını örnek tutmaları icab ederdi... Resûl-i Ekrem Efendimiz'in, bu âdet-i İlâhiyye'ye ne kadar riayetkâr olduğu açıktır. Evet, Fahr-ı Âlem Efendimiz'in icraatı, bizleri bir İlâhî hikmetten pek güzel haberdar etmektedir. O hikmet ise, bu dünyada Hak Teâlâ Hazretleri'nin bir âdet-i sübhâniyesi olan birtakım sebebler ve sebeblerle meydana getirilmiş olanlar (sebeb-müsebbeb) zincirini teşkil eden hayat şartlarına uymanın lüzumudur.

Nebiy-yi Zîşân Efendimiz, İlâhî vahye mazhar idi. Kendisinden birçok mucizeler, harikalar zuhûr edip duruyordu. Bu hale nazaran, düşmanlarının bütün ahvâl ve harekâtından vahiy ile haberdar olabiliirdi.

Özellikle Hudeybiye Seferi'nde düşmanlarını harikulâde bir tarzda mağlup ve perişan edebilirdi. Fakat bu, böyle olmadı. Alelâde hayat şartları neyi icab ediyorsa, o şekilde hareket olundu. Çünkü böyle hareket olunması, arzettığımız veçhiyle 'âdet-i sübhâ-

niye' (sünnetullah) icabâtından idi.

Bununla beraber, Resûl-i Ekrem Hazretleri'nin hayat tarzı, faaliyet şekli ümmeti için her hususta bir imtisal nümunesi (örnek) olacaktı. Eğer Fahr-i Âlem Efendimiz'in bütün icraatı, harikalara dayanmış olsaydı, ümmeti için bir nümune teşkil etmiş olamazdı. Çünkü, bütün ümmetinin öyle harikalarla iş görmesi düşünülemezdi.

Şu da var ki, eğer Hz. Peygamber'in bütün icraatı, harikalar sayesinde husûle gelecek olsa idi, akıl ve fikrin kullanılmasına, mücâhede (cihad etme) şerefine nâil olmaya meydan kalmazdı. Halkın iman ve taati de ihtiyarî değil, ıztırarî (mecburi) olmuş olurdu. Böyle bir hâl ise, beşeriyetin bir imtihan yeri olan bu dünyaya getirilmesindeki hikmete aykırıdır.

...Dolayısıyla, bizlere de lâzımdır ki, herhangi bir maksadımızın meydana gelmesini sadece harikalardan beklemeyelim. Belki bu husustaki İlâhî âdet ne ise, ona riâyet edelim, zahiri olan (görülmürdeki) sebeblere ve şartlara sarılalım. Malumdur ki, sebeblere tevessül (başvurmak) tevekküle mâni değildir. Biz sebeblere ve şartlara sarılmakla beraber, muvaffakiyeti yine Hak Teâlâ Hazretleri'nden bekleyelim. Çünkü sebepleri ve şartları yaratan, tesirli kılan da yine O'dur.

2- Müslümanlık, daima çalışıp çabalamayı emir ve tavsiye eder. Bu böyle iken, birçok müslüman tembellik içinde yaşamaya başlamış, tevekkül ve kanaat mefhumlarını yanlış anlamış, başka milletlerin ne kadar çalışıp durduklarından habersiz bulunmuş, daha zinde bir haldeyken, rahat döşeginde uzanıp yatmayı istemiş, dolayısıyla başka milletler ile hayat mücadelesine devam edemeyerek, meydanı düşmanlarına açık bırakmışlardır.

3- Müslümanlık, şiddetli bir riyâzeti (dünya nimetlerinden perhizi) tahammülsüz bir zühhd (her türlü hazdan kaçınıp ibadet etmek) ve feragati değil, ancak sefahattan sayılacak hareketlerden, gayr-i meşru yaşayışlardan kaçınılmasını emir ve tavsiye buyurmaktadır. Halbuki müslümanların birtakımı, zühhd ve takvadan sayıldığını sanarak, tembelcesine yaşamak yolunu tutmuştur. Diğer bir büyük takımı da bütün zevk ve sefaya dalmış, gizli düşmanların yanlış telkinlerine kapılmış, sefihçesine bir hayatın esiri olmuşlar. Milletin hayrına sarfedilmesi lâzım gelen servet ve zamanını, hep sefahet (eğlence) uğruna elden çıkarmış, maneviyata veda etmiş, bunun neticesinde de cemiyetin faaliyeti felce uğramış,

ahlâkı, iktisadiyatı iflâsa yüz tutmuş, başka milletlerin inkişâfına meydan açmıştır.

4- Müslümanlık kuvvet hazırlanmasını, bir vecibe kılmıştır. Kuvvet hazırlanması ise ticarî, sinâî, ilmî bir nice olup, müesseselerin varlığına bağlıdır. Dolayısıyla bu müesseseleri vücuda getirmek de bir vecibedir. Çünkü, İslâm Dini nazarında bir şey bir vecibe olunca, onun dayandığı şeyler de birer vecibe olmuş olur.

Halbuki birçok müslüman, bu vecibeleri güzelce takdir edememiş, zamanlarının icablarına göre, kuvvet hazırlanmasına çalışmamış, başka milletler ise, bu hususta pek büyük bir faaliyet göstererek kendilerine pek kuvvetli bir mevki temin etmişlerdir.

5- İslâm Dini, ilim ve fenlere büyük bir kıymet vermiş, bağlularının ilim ve irfan ile bihakkın mücehhez olmalarını emir ve tavsiye etmiştir. Yazık ki, birçok müslüman, zamanlarının ihtiyaçlarıyla mütenasip bir halde ilim ve marifet tahsil etmemiş; ilim ve fen bir gaye değil, bir geçim vesilesi yapılmıştır. Geçim ise, cüz'î bilgi ile temin edildikten sonra, artık bunun genişletilmesine ve mükemmelleşmesine, maddî ve mânevî meyveler husûle getirebilmesine ehemmiyet verilmemiş, mâziye ait olan ilmî mefâhir bile muhafaza edilememiştir.

...Velhâsıl müslümanların ilim ve fen sahasındaki durgunlukları da asrî ilerlemeleri takip edebilmelerine engel olmuştur.

6- Müslümanlık, hakka ve ahlâka riâyeti, bilhassa hodgâmlıktan (kendini düşünmek, bencillik) ziyade diğergâmlığa riâyeti emir ve tavsiye etmiştir. Karşılıklı bir halde vuku bulacak diğergâmlık (başkasını düşünmek) neticesinde, hodgâmlıktan beklenen faydaların da husûle geleceğini göstermiştir.

Bu böyle iken, birçok müslüman, bu hususta da kusur etmişler, yalnız hodgâmlığın (şahsî menfaatlerin) esiri olmuşlar, kendi menfaatleri uğrunda din kardeşlerinin menfaatlerini haksız yere ihlâlden çekinmemişler, bu uğurda bir nice kudsî vazifelerini, bir nice ulvî kanaatleri feda etmişler, bunun neticesinde de müslümanların içtimaî hayatında rahneler (gedikler) açılmış, ayrılıklar yüz göstermiş, rekabetler vücuda gelmiş, mücadeleler devam etmiş, bu pek acınılacak hallerden de rakip milletler pek çok faydalanmışlardır."

Bütün bu izahlardan anlaşılacağı üzere, Ömer Nasuhi Efendi, müslümanların geri kalışını, başlıca iki noktada toplar.

maktadır:

1- Cenâb-ı Hak tarafından, bu dünyanın güzel ve düzenli bir biçimde devamı için konulan İlâhî kanunlara, âdetlere uygun hareket etmemek.

2- İslâmiyet'in her biri birçok hikmet ve faydayı beraberinde getiren yüksek talimatlarına, emirlerine ve kurallarına tâbi olmak...

80 Yaşından Sonra Yazılan Tefsir

Ömer Nasuhi Efendi'nin 80 yaşından sonra, 5 yıl çalışarak yazdığı son eseri ise, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*'dir. Şimdiye kadar 200.000 takımdan fazla basılan 8 ciltlik bu eserin önsözünde şöyle der:

"Kur'an-ı Mübin, bütün insanlığın bir mukaddes, İlâhî kitabıdır. Bu mübârek kitabın bütün lâfızları da, mânâları da ilâhîdir, vahye dayanır. Bütün insanları bir vahdet (birlik), bir uhuvvet (kardeşlik) dairesine davet etmektedir. Dolayısıyla, Kur'an-ı Kerim'in ayniyetini, hikmet dolu hükümlerini olduğu gibi muhafazaya çalışmak, bütün muhteviyatına tamamen riâyet etmek, bütün insanlık için en kutsal, en faydalı bir vazifedir... Onun yüksek mânâlarını, bütün hikmetlerini ve işaretlerini başka lisanlarla tamamen ifade edebilmek kabil değildir.

Kur'an-ı Azîm'in bütün hükümlerini, beyanatını güzelce anlayabilmek, bütün müslümanlar için kabil değildir. Araplar dahi Kur'an lisanına vâkıf oldukları halde her biri onun bütün hükümlerini layıkıyla anlamak kudretini haiz değildirler. Bu, bir ihtisas meselesidir. Bu hususta, mütehassıs zatların, din âlimlerinin bildirmelerine, irşadlarına ihtiyaç vardır."

Dinî Sorulara Cevap Vermekte Titizliği

Ömer Nasuhi Hoca, kendisini yetersiz görerek ve hata etmekten çekinerek, uzun süre tefsir yazmamış, ancak yakınlarının ve dostlarının ısrarı üzerine bu işe başlamıştır. Arapça'yı ana dili gibi bilmesine, dinî ilimlerde gerçekten mütehassıs olmasına rağmen, *"Her kim Kur'an-ı Mübin'i kendi re'yi (fikri) ile tefsir ederse ateşten oturacağı yeri hazırlasın"* hadisini okur ve âdeti yanlış yapmaktan titirirdi. Aslında Hoca, en basit meselelerdeki sorulara bile, kitaba bakmadan cevap vermez, soru sahibine kaynağı olan kitaptan konunun yerini de gösterir. Fetvalarında hata etmemek

için her an Allah'a yalvarır, mektupla sorularına da önce müsvade hazır, sonra da onu temize geçirerek cevap yollar.

Bu titizliği sebebiyle de yazdığı eserler ilim adamlarınca daima kabul görmüş, sadece, "Türkiye arazisinin öşre tâbi olmadığı" hakkındaki kanaati tenkit edilmiştir. Bu hususta Diyanet İşleri Başkanlığı da Hoca Efendi'nin kanaatine katılmamış ve Türkiye arazilerinden öşür (toprak ürünlerine ait zekât) verilmesi gerektiğini açıklamıştır.

Eşsiz Bir Nakilciydi

Ömer Nasuhi Hoca'nın nakilciliğini ve çok klasik olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak bu konuda, Ergün Göze gibi düşünmek gerektiği kanaatindeyiz: "Belki sadece nâkildi, ama bir sarayı, restore edilecek bir âbideyi kılına hâlel gelmeden nakledecek eşi bulunmaz çapta bir 'Ceraskal' gibi nâkil... Şu kadarını söyleyeyim ki, onların üzerinde kafa yordukları konuları, değil nakledebilmek için, biraz olsun anlayabilmek için dahi bugünün standartlarından üstün anlayış ve cehd gereklidir."

Ömer Nasuhi Bilmen Hoca'dan Hatıralar

Ömer Nasuhi Hoca'nın İstanbul'da Müftü Muavini olarak bulunduğu yıllarda (1939), Elmalılı Mehmed Hamdi Efendi'nin meşhur tefsiri, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanır. Bu eser için gazetelere verilen ilânda, Kur'an'ı yüzünden okuyabilen üniversite öğrencilerine tam takım olarak hediye edileceği duyurulur. Bu ilânı görüp Müftülüğe müracaat eden gençlerden biri de o sırada İstanbul Teknik Üniversitesi öğrencisi olan Faruk Özerengin Bey'dir.

Şimdi, Yıldız Üniversitesi profesörlerinden olan ve Kâzım Karabekir Paşa'nın da damadı bulunan Özerengin'in anlattığına göre, Süleymaniye'deki tarihî Müftülük binasına gider ve binanın sakin ve تنها bir köşesinde gördüğü ihtiyara geliş sebebiyi söyler. O da hemen karşıdaki odaya giderek, durumu haber verir. Birkaç dakika sonra genç üniversiteli, bu odadaki sevimli ihtiyarın karşısındadır. Bulunduğu değişik ortam sebebiyle, değişik ve karmaşık duygular içinde olan genç adam, önüne açılan Kur'an-ı Kerim'le birlikte büsbütün heyecanlanır. Bu sebeple de annesinden öğrendiği Kur'an-ı Kerim'i, düşündüğü kadar iyi okuyamaz. Fakat, o da nesi? Bu nur yüzlü ihtiyar, makamında sessizce ağlamaktadır. Bu gözyaşlarına ilkin bir mânâ veremeyen üniversiteli

genç, iyi okuyamadığı için özür dileyecek olur. Ama nur yüzlü ihtiyar, onun sözlerini dinlemez bile:

"Aferin evlâdım, aferin... Biraz daha çalışıp geliştirirsin. Hadi karşıdaki odadan tefsirini versinler de al, git... Hayırlı olsun evlâdım..."

Bu gözleri yaşlı insan, Ömer Nasuhi Hoca'dır ve o günkü şartlar içinde bir üniversiteli gencin Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okuyabilmesinin heyecam ile âdeta kendinden geçmiştir...

1946 seçimlerinden sonra, Halk Partisi iktidarının uğradığı paniği düzeltebilmek için açılan "Kur'an-ı Kerim Kursları Hakkında" düşündüklerini Diyanet İşleri Başkanlığı'na bildirmiştir. 17 maddeden meydana gelen tekliflerine ayrı maddeler halinde gerekçeler de ekleyen Hoca Efendi, orada devrine göre çok dikkate değer fikirler beyan eder:

"Yüksek başkanlıklarınca da malum olduğu üzere, Tevhid-i Tedrisat Kanunu mucibince din derslerine ait bütün tedris müesseseleri Eğitim Bakanlığı'na devredilmiş, İstanbul Üniversitesi'nde bir İlahiyat Şubesi de açılmış idi. Bilâhare bu müesseselerin devamı temin edilmemiş, İlahiyat Şubesi de kapanmış olduğundan dinî bilgiler ile yeter derecede mücehhez kimseler yetiştirilmesine imkân kalmamıştır.

Vaktiyle memleketimizde bir hayli din âlim yetişmiş olduğu cihetle bu zatlar şimdiye kadar imamlık, hatiplik, vaizlik, müftülük gibi dinî hizmetleri deruhte edeceklerinden bu hususta büyük bir açıklık göze çarpmaz gibi bulunmaktaydı. Sonraları bu zatlardan bir kısmı Allah'ın rahmetine kavuşmuş, bir kısmı da pek ihtiyar bir hâle gelmiş olduğundan, şimdi bu gibi dinî hizmetlere tayin edilecek ehliyetli zatlar pek nadir bulunmaktadır. Biz bu noksanlığı her gün hissetmekteyiz. İstanbul'un çeşitli camilerinde, vakit vakit açılan imamlığa, vaizliğe değil, müezzinliğe bile kâfi derecede ehliyetli kimseler bulunmadığı, vakıflar encümenince yapılan ilânlar ve imtihanlar neticesinde meydana çıkmaktadır. İmamlık, hatiplik, vaizlik, müftülük gibi dinî bakımdan ehemmiyetli olan hizmetlere ehil olmayan kimselerin tayin edilmesi, pek büyük mânevî mesuliyeti celbedeceği gibi müslümanların bu husustaki dinî ihtiyaçlarının ihmal edilmesi, müslüman kalblerin kırılmasını netice vereceği şüphesizdir.

Bu konuda yüz gösteren ihtiyaç, yüksek başkanlıklarının

yüksek nazarını celbetmiş olmakla, Kur'an-ı Kerim Kursları açılması ciheti temin edilmiş ise de bunlar, elverişli bir teşkilâta tâbi, lüzumlu bilgileri verecek durumu haiz olmadığı ve öğrencilerin çoğunluğu fahri ve muayyen dershaneden mahrum bulunduğu cihetle, ihtiyacı karşılayacak şart ve vasıflardan pek uzak bulunmaktadırlar.

Yüksek başkanlığımızın bu konudaki emir ve talimatnamesine dayanarak Müftülüğümüz tarafından yapılan kontroller neticesinde bu kanaate varılmıştır. Gerçekten, Kur'an-ı Kerim Kursları'nda yalnız Kur'an talim edilmekte, mahdud birkaç hafız yetiştirilmektedir. Bu ise, dinî hizmetleri deruhte edebilmek için sahibine asla selâhiyet verecek bir halde değildir. Vakit vakit yaptığımız imtihanlar neticesinde anlaşıyor ki, bazı zatlar hafız olsalar da kurslarda din dersleri mevcut olmadığı cihetle, dinî malumattan haberleri bulunmuyor, ifa edecekleri dinî vazifenin sıhhatini, bozulmasını icab eden şeylere dair en basit bilgilerden bile mahrum bulunuyorlar. Bu cihetle birçok dinî hizmet, uzun bir müddet açıkta kalıyor. Bunlara tayin edilecek ehliyetli kimseler bulunamıyor.

Bu vaziyet birçok müslüman tarafından teessür ve teessüfle de görölüp duruyor.

...İşte bu husustaki ihtiyaçlar nazara alınarak bu layihanın yüksek başkanlıklarına takdimine cesaret edilmiş, bu kurslardan bir kısmını münasip yerlerde birer İmam-Hatip=Din Dersleri Okulları haline getirilmesi ricasiyle layihamızın birinci maddesi kaleme alınmıştır.”

Ömer Nasuhi Efendi, çok uzun süren bu düşüncelerini şu şekilde noktıyor:

“Bugün memleketimizde dinî öğretime her zamandan ziyade ihtiyaç vardır. Allah'a hamdolsun, yurdumuzun çeşitli sahalarında birer ilerleme eseri görülmektedir. Artık, dinî bilgiler sahasında bu gerileme ve durgunluk vukuuna elbette necib milletimiz, hayırhâh hükümetimiz bir müsâmaha nazarı ile bakamaz.

Asil Türk milletinin asırlardan beri ilim ve irfâna ne kadar hizmet etmiş olduğuna tarih şahiddir. İslâm âleminin her tarafında ve bilhassa Bağdat, Nişabur, Semerkant, Buhara, Konya, Bursa, İstanbul gibi en büyük İslâm merkezlerinde en muntazam ilim müesseselerini ilk evvel vücuda getiren necib Türk milleti olmuş-

tur. **Alparslan**'ların, **Nizamülmülk**'lerin, **Orhan Gazi**'lerin **Fatih**'lerin vücuda getirmiş oldukları pek mükemmel medreseler, dâru't-ta'limler, bu iddiamızın en parlak şahidleridir. Bu yüksek din müesseselerinden yetişmiş olan birçok Türk meşhurları, ilim tarihinin sayfalarını tercüme-i halleriyle süslemiş, ebedî birer nâm bırakmışlardır.

O pek asil zatların bugünkü torunları da şüphe yok ki, her türlü ilim ve irfâna, bilhassa dinî, ahlâkî bilgilere karşı aynı yüce hissiyat ile mütehasşis bulunmaktadır.

Dolayısıyla, bir müddetten beri, bazı hadiselerin tesiriyle fazla ilgi gösterilmeyen dinî bilgiler tedrisatı hakkında, gerek milletimizin her vechile terakkisini gaye bilen hükümetimiz tarafından ve gerek muhterem ahâlimiz tarafından yeniden pek âlî cenabâne bir surette bezlü atıfette bulunulacağı şüphesizdir."

27.5.1947

İstanbul Müftüsü

Ömer Nasuhi Bilmen

Ömer Nasuhi Hoca'nın en sevinçli zamanlarından biri de Türkçe ezanın, 17 Haziran 1950 tarihli kararla Demokrat Parti hükümeti tarafından kaldırıldığı gündür. O günü, oğlu **Ahmed Selim Bilmen**'den dinleyelim:

"Kendisi *İstanbul Müftüsü* idi. *Fatih*'te bahçe içindeki evimizde oturuyorduk. Bir gün sabaha karşı kapı çalındı. Ailece uyandık. Kapıda motosiklete binmiş bir polis memuru vardı. Elindeki resmî evrakı imza karşılığı teslim aldıktan sonra memur gitti. Bu evrak, uzun yıllar sonra tekrar *Ezan-ı Muhammedî*'nin Arapça okunacağı kararının Meclis'te kabul edildiğini bildiriyordu. Babam, o sabah çok mutluydu. Erken saatte beraberce *Fatih Camii*'ne gittik. Yakın camii ve mescidlere de haber yollandı. O sabah ilk defa *Fatih Camii* minarelerinden *Ezan-ı Muhammedî* 'Allahü Ekber, Allahü Ekber' diye okunurken, uzaklardan son defa 'Tanrı Uludur, Tanrı Uludur' sesleri geliyordu.

Yazar **Hekimoğlu İsmail** anlatıyor: "1955'de idi. Gençtim ve şiddetle dinimi öğrenmek istiyordum. Ancak, biraz çekingenlik ve biraz da gurur sebebiyle kimseye birşey soramıyordum. Büyük İslâm ilmi hali elime geçince çok sevindim. Okumaya başladım. Ama ne okuyuş... Eve kapanıyorum, bir elimde lûgat, İngilizce ça-

lışır gibi okuyorum. Dili ayrı, muhtevası ayrı bir eser. Okulda gördüğümüze benzemiyor.

Çalıştığım yerde sabah ve öğle namazlarını kılmaya başladım. Fakat ikindi namazını nasıl kılacaktım? Harıl harıl çalışan makinalar arasındayım ve o saatte ayrılmam imkânsız... Bir yığın insanın arasında kılsam, ne derler, nasıl karşılırlar? Ne var ki, ben meselemi Büyük İslâm İlmihali'nden halletmiştim. Çünkü orada ima ile namaz diye bir bahis var. Orayı iyice okudum ve başladım ikindi namazlarını ima ile kılmaya... Bir sürü insan, gürültü, hareket ve meşguliyet içinde ben namaza niyet edip, elimi şöyle hafifçe kaldırır gibi yaparak 'Allahü Ekber' dedim. Namaza başlamıştım. Yine içimden okuyarak, göz kapaklarımı oynatarak rüku yapıyorum, hafifçe eğilir gibi yaparak secde ediyorum... Böylece hem işimi yapmış, hem de namazımı kılmış oluyorum.

Birkaç hafta böyle namaz kıldım. Bir yandan da ilimle herşey halloluyor diye seviniyordum. Fakat bir süre sonra aklıma takıldı: 'Neden hiç ima ile namaz kılan yok? Herhalde ilmihal okumuyorlar' diye düşündüysem de İstanbul'a iner inmez soluğu Müftülükte aldım. Konuyu eserin yazarına sorarak öğrenecektim. Büyük bir merak ve heyecanla Ömer Nasuhi Hoca'nın makamına vardım ve ima ile kıldığım namazı anlatıyorum. Ama daha lafımın başındayken, o mübarek insan, birden sarsıla sarsıla hıçkırarak ağlamaya başladı.

Çok şaşırdım ve ne yapacağımı bilemez halde bekliyorum. Mübalâğasız 15 dakika kadar ağladıktan sonra sakinleşti, mendilini çıkarıp yüzünü silerek, 'Ya rab, ne günlere kaldık' dedi. Kısa bir düşünce ânından sonra da 'Oğlum, ima ile namaz sadece savâşlarda kılınır. Sen, kılamadığın ikindi namazlarını akşamdan sonra kaza et!' dedi..."

1958 yılından itibaren yeniden alevlendirilmek istenen Türkçe Kur'an ve ezan konularına karşı ilmî ve muknî cevaplar veren Ömer Nasuhi Hoca, "Kur'an-ı Kerim'in latin harfleriyle yazılması câiz değildir... Büyük bir tarihi kıymeti haiz olan bu İlâhî Kitab'ın lafzını da, mânâsını da, resm-i hattını da olduğu gibi muhafaza etmek, müslümanlar için en kat'î bir vecibedir" der. Diğer müfessirlerde de olduğu gibi, Ömer Nasuhi Hoca'da da hakim olan düşünce, yazısını ve mânâsını değiştirerek Kur'an'ın tahrif edileceği endişesidir. Bu bakımdan da her fırsatta

yapılan tefsirlerin, "Kur'ân-ı Kerîm'in aynını muadil olamayacağını ve ebedî bir mucize olan Kur'ân-ı Azimüşşan'ın hükmünü haz bulunamayacağını, bu tercümelerle de namaz gibi ibadetleri ifa etmenin meşru görülemeyeceğini" vurgulardı.

Ömer Nasuhi Hoca'nın son memuriyeti, Diyanet İşleri Başkanlığı olmuştur. 27 Mayıs 1960 İhtilali'nden sonra, çeşitli zamanlarda olduğu gibi yine Diyanet Başkanlığı teklif edilmişti. Devrin Başbakanı olan **Cemal Gürsel**, Hoca'nın hemşehrisi olmaktan da gelen bir ısrarla onu çağırmış ve Diyanet'in başına geçmesini istemişti. Bazı dostları, Hoca'nın: "Beni gargaraya getirip Reis yaptılar. Dirensem partizanlık yaptığımı sanacaklardı. Mecburen kabul ettim" dediğini naklediyorlar. Ancak oğlu **Selim Bilmen**, o güne kadar devamlı reddettiği bu makamı, 27 Mayıs İhtilali'nden sonra kabullenmesini çok mânâlı bularak şu açıklamayı yapıyor:

"O günün havası içerisinde eğer zayıf mizaçlı bir kimse bu göreve getirilseydi, Türkiye'de çok şeyler değişirdi. Ezanın Türkçe okunmasından, Kur'ân'ın Türkçe harflerden okunmasına kadar değişik cereyanlar, o günlerin yaygın sloganları idi. Evet, o günün şartlarında bu görevi kabul etmekle Türkiye'de birçok değişikliği önlemeyi başardı."

Gerçekten de 27 Mayıs İhtilali'ni takip eden günlerde yeniden, ibadet dilinin Türkçe olması konusu, basın tarafından da kö-rüklenerek gündeme getirildi. Hatta Ankara'nın Dikmen semtinde biri, Türkçe ezan okumaya başladı. İbadetlerde Türkçe Kur'ân fur-yası da estirilmeye çalışılıyordu. Kendisini ziyaret edip, durumdan şikâyet edenleri teselli eden **Ömer Nasuhi Hoca**, "Allah, bana o günleri göstermesin! Müsterih olun, bunlara müsaade etmeyeceğiz" diyordu.

Ömer Nasuhi Hoca'nın 27 Mayısçılara karşı direndiği konulardan biri de onların "Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, *Nur Risaleleri aleyhinde yayın yapılması*" isteği idi. Hoca Efendi, samimi kanaatlerine zıt ve ters olan böyle bir yayını kabul etmedi. Bu da kendisinin gözden çıkarılmasında önemli bir etken oldu. Fakat kendisinin yerine getirilen değerli âlim **Hasan Hüsnü Erdem** de aynı isteğe karşı çıkmış, Diyanet'i böyle bir olayın içine atmamıştır. Daha sonra ise bu konuda yazdırılmak istenen **Nurculuk aleyhindeki eser**, Ankara İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden birine yazdırılarak yayınlanmıştır.

Ömer Nasuhi Hoca'nın *Nur Risaleleri* ve müellifi **Bediüzz-**

zaman Said Nursî hazretleri hakkındaki kanaatleri, çok olumlu bir yönde idi. Hatta bir defasında, **Bediüzzaman**'ın eserlerinin kendi yazdıklarından daha fazla insanlara tesir ettiğini söyleyen bir talebesine şöyle demişti:

*"Elbette evlâdım, ona yukarıdan fısıldayan var. Biz ise, çalı-
şıp çabalayıp kendi topladıklarımızı yazıyoruz."*

KAYNAKLAR: A. Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete İslâm Âlimleri*, s. 73-101, İstanbul 1994.

A.VEHBİ VAKKASOĞLU

ABDÜLHAKİM EL-HÜSEYNÎ (R.H)

(ö. 1392/1972)

Seyyid Abdülhakîm el-Hüseyinî, hicrî 1322, milâdî 1904 yılında Bitlis'e bağlı Baykan ilçesinin Kermete köyünde dünyaya geldi. **H.z. Hüseyin**'in (r.a) soyundan olduğu için "**Hüseyinî**" nisbe-siyle meşhur olmuştur. Ecdâdî Bilvanis'li olduğu için "**Gavs-ı Bilvanis**" veya sadece "**Gavs hazretleri**" diye anılır.

İlim tahsiline babasından başladı. Babası **Seyyid Muhammed** vefat edince bakım ve yetişmesini dedesi üstlendi ve okut-mak için **Nurşin**'e, **Muhammed Dıyâüddîn Nurşinî** hazretleri-nin ders halkasına gönderdi. Bu sırada sekiz yaşında olan **Abdülhakîm Hüseyinî**, 14 yaşına kadar bu zâttan ilim ve feyz al-dı. **Nurşin** medreselerinde yedi yıl değişik hoca ve üstadlardan okudu. Daha sonra **Şeyh Fethullah**'ın Verkanis köyüne giderek iki sene de orada okudu. Ardından Suriye'ye giderek **Hazne**'de, **Ahmed el-Haznevî**'nin yanında ilme devam etti. **Şeyh Ahmed Haznevî**, daha ilk günden itibaren kendisine "**Molla Abdülhakîm**" diye hitab ederek, onun ilim ve irfanını takdir etti-ğini gösterirdi.

Hocalarından bazıları şunlardır: **Molla Muhammed Emin**, **Şeyh Muhammed Argovî**, **Molla Zâhir**, **Muhammed Selim-i Hizânî**, **Ahmed el-Haznevî**.

Suriye'de ikâmet eden **Ahmed el-Haznevî**'ye intisâb ederek

ondan 34 yaşında iken ilmî icâzet, 36 yaşındayken de manevî hilâfet aldı.

Nurşin medreselerinde başlayan ilmî hayatı, Suriye'de devam edip Adıyaman'da noktalanmış ve orada "Menzil" mektebini kurmuştur. Bu mektepte, oğlu Seyyid Muhammed Râşid gibi muhterem bir zâtı yetiştirdi. Hicrî 1392, milâdî 1972 yılında tedavi için geldiği Ankara'da vefat etti. Adıyaman Kâhtâ kazası, Menzil köyünde defnedildi. Kabri, hâlâ ziyaret edilen mekânlardandır.

İrşadı

Gavs hazretleri, mürşidinden icâzet ve hilâfet aldıktan sonra, memleketine dönüp bütün ilim ve irfanını, talebe yetiştirmeye ve müslümanların irşadına hasretti. Ahmed el-Haznevî'nin vefatından sonra, onun sohbetlerine büyük bir rağbet oldu. Bu teveccühü civar beldelerdeki bazı şeyhler gıpta ile seyrederken, bazıları da mürid ve talebelerinin ona yönelmesinden dolayı kıskanmaya başladılar. Hatta bu şeyhlerden birisi, gönderdiği bir mektupta şöyle diyordu:

"Mâlûmdur ki; yanyana otlayan iki sürüden birisinden diğer sürüye kaçan koyunlar, kendi sürüsüne iâde edilir. O halde sen de bizim sürümüzden kaçanları bize geri iâde et!" Bu sözleri okuyan Gavs, tebessüm ederek:

"Biz, cedd-i pâkimizin (Hz. Peygamber'in) ümmetine hizmeti gaye edinmişiz ve bunun için çabalıyoruz. Baş olmak ve çok taraf-tar toplamak gayretinde değiliz. Ceddimiz, bize ilim miras bırakmıştır. Bu ilme kim sahipse vâris odur. Biz, inşaallah, miras gerçek vârislerin eline geçer diye duâ ediyoruz" buyurdu.

Hazret, hep aynı yerde kalmayıp, ikametini devamlı değiştirdi. Tarunî ve Bilvânîs köylerinden sonra, Bitlis'in Narlıdere nahiyesine, oradan da Siirt'in Kozluk kazasına bağli Gadiri köyüne bilâhère Şehri'ye ve ömrünün son bir yılında Adıyaman Kâhtâ kazası, Menzil köyüne yerleşti.

Gavs'ın en bâriz vasfı, çok halim (yumuşak) ve hoş sohbet olmasıydı. Sohbetlerinde aşk ve cezbe hâli, sözlerinde letâfet ve hikmet hâkimdi.

İki Temel Esas

Bir gün talebelerinden birisi kendisine: "Canım, Gavs'a kurban olsun! Bize öyle bir nasihatta bulununuz ki dünya ve

âhirette kurtuluşumuza vesile olsun" diye söyleyince:

"Kurtuluş için hürriyet ve iffete dikkat edin" buyurdu. "Hürriyet ve iffet nedir?" diye sorulunca, şu açıklamalarda bulundu: "Hürriyet, Allah Teâlâ'dan başka bir sebebe bağlanmamaktadır. Umum işlerde sebeplere değil, sebepleri yaratana dayanmak, kulun ilk kurtuluş kapısıdır. İffet ise kendi nefsi ve başkasının hesabına değil, söz, hareket, amel, niyet ve özde yalnız Allah hesabına göre olmaktır."

Gavs-ı Bilvanîsî, Abdurrahmân-ı Tâgî'den rivayetle şöyle buyurdular:

"Yedi müslüman, samimiyet ve kemâl-i edeble oturup sohbet etse, o an kalbleri birleşir. Bir velî, bir pîr kadar feyiz alırlar. İçlerinden birisi kuvvetli bir râbîta ile mürşide bağlansa, mürşidden aldığı ilâhî feyiz, kalblerden mâsivâyı temizler. Bereket, birinden diğerlerine sirâyet eder. Ama ne fayda ki asrımızda gaflet çok ilerlemiştir. Fakat şunu bilin ki, râbîtaya muvaffak olan, çok feyiz alır."

Mürşidin huzurunda kuvvetli râbîta, onu ciddi olarak dinlemekten ibarettir. Gıyâbında ise şeyhi kendi yerine koyup, ondan dinler gibi dinlemek veyahut da şeyhini konuşanın yerine koyup samimiyetle dinlemek gerekir."

Yine Abdülhakîm Hüseynî'nin kemalât, ihlâs, Allah'a teveccüh, edeb, nefis ve hileleri, ruh, tarîkat hakkındaki hikmetli ve ince sözlerini dinleyelim:

"İnsanın bedeninde bulunan letâîfler, asıllarına yükselip birleşmeden evvel nefse hizmet ederler. Nefiste ise riyâset, şöhret gibi hastalıklar vardır. Nefis, kendi hâkimiyetinde bulunan letâîflere hükmeder. Letâîfler, bu durumda mecbûren nefse uyarlar."

Zikir ve râbîta ile letâîfler aslî güzelliğine döndükten sonra, nefis yalnız kalır. Nefsin bu yalnızlığı, nefsin tabiatına ters düşer. İster istemez letâîflerin peşine düşer, onlara kavuşur. O zaman nefsin sıfatı değişir, hayra hükmeder. Letâîflerin başına geçer. Nefis, saflaştığı için hayır üzere olur. Râbîta ne kadar müstakim ise nefis o kadar muhabbet üzere olur."

"İhlâs, hiçbir sebep ve gaye olmaksızın, Allah'ın emir ve hükümlerini yalnız Allah rızası için yapmaktır. Yani bütün gücünü, Allah yoluna sarfetmektir. Bu hâl üzerine sebâtın zâhirine takvâ,

özüne de ihlâs denir. Bir örnek verelim: Kimin gayret ve düşüncesi midesine olursa kıymeti de ondan çıkan kadar olur. Mâlûmdur ki hayatını şöhrat ve şehvete harcayanın sonu hüsrandır.”

“Teveccüh, insanın kalben Allah’a yönelmesidir. Mâlûm, insanın vücudunda Allah’ı bilmek için sultânî bir kalb vardır. Bu kalb, yönünü çevirdiği taraftaki olup bitenlere vâkıftır. Kalben vâkıf olduğu bilgiler, böylece kalbde tecelli eder, görünür. Öyleyse kalbimizi Allah’a döndürmeliyiz. Bu vesile ile kalbde zikir, fikir hâsıl olsun. Hâsıl olan bu zikir ve fikir sayesinde insan, kalbini hayâlden, vehimden, vesveseden, her türlü şek ve şüpheden temizlesin. Biliniz ki halka yönelen kalb, Allah’tan uzaklaşır. Hakk’a yönelen kalbde ise ilâhî bir pencere açılır ve o pencereden ilâhî feyzin güneşi kalbe akseder. Kalbinde böyle bir pencere açılan kişi, şarkta ve garbda nerede olursa olsun, izn-i ilâhî ile bütün âlemi müşâhede edebilir.”

“Bakınız, bu milletin başına ne geldiyse gafletten geldi. **Şah-ı Haznevi**: ‘Gaflet kadar hiçbir kötü illet yoktur’ derdi. Kimin başına ne geldiyse nefsinin hilelerinden gafil kaldığı için gelmiştir. Bir kişi, kendi kuvveti ile gafleti terk edemiyorsa edebe riâyet etsin. Şöyle ki, ‘Rabbim her an, her yerde beni görüyor’ diye, nefsinı zorlamalıdır. Cünûb dahi olsanız, kalben ‘Allah Allah’ diye zikrediniz. Böylece gaflet yok olur.

Bir kişi, **Şeyh Şihâbüddîn Sühreverdî**’ye: ‘Ey benim efendim, başımda iki belâ var. Birisi, amelimi terketsem tembellik bende galebe çalıyor. Diğeri de amel ettiğim zaman bende riâyâ ve kibir oluyor. Bu dertlerden kurtulamıyorum. Ne yapacağım?’ diye sordu. **Şeyh Şihâbüddîn**: ‘Amele devam et; riâyâ ve ucb için de istiğfâra sarıl!’ dedi. Şu bir gerçektir ki, şeyhsiz riâyâdan kurtuluş zordur.

Açık ve gizli edeblere dikkat ediniz. Abdestli olunuz. Günah işlediğiniz an tevbeyi terketmeyiniz. Selef-i sâlihinin eserlerini okuyunuz. Öğrendiğiniz şeriâtı tatbik ediniz. Bilgili kişilerin sohbet ve nasihatını kabul ediniz. Böylece Allah’ın emirlerini yerine getirmeye gayret etmiş olursunuz. Bu saydıklarımız zâhîrî edebdir.

Bâtınî edeb ise kalbi mâsivâdan temizlemektir. Bu zamanda kalbi mâsivâdan kurtarmak çok zordur. **Hâfız-ı Şîrâzî**: ‘Ey kişi! Seni dostundan geri bırakan neyse, onu kalbinle terket.’ diyor.”

"Nefs, hayvânî bir kuvvettir. Bu hayvânî kuvveti idare eden his ve hareket ise kâmil bir lâtifedir. Bütün fenalıklar nefse nisbet edilir. Kalb meleklemeye, nefis ise hayvanlaşmaya meyleder. İnsanın esas vazifesi şer'i şer'î tahlil etmektir. Nefsin vazifesi, hayvânî ve fena ahlâkı terk ederek, mücâhede ile terbiye olup, güzel ahlâkla ahlâklanmaktır.

Ruh dâima mârifet-i ilâhiyyeye meyyaldir. Görevi ise kemâliyettir. Sır lâtifесinin görevi, mâsivâyı terketmektir. Sır lâtifesi, Hâlık'ın kahrından rahmetine sığınır.

Haftı ise Cenâb-ı Hakk'tan feyzi celb ve kabul eder. Celb ettiği feyzi ruha ifâze eder. Ehfâ, sırrın da sırrıdır. Onda kulun hiçbir müdahalesi yoktur.

Nefsin zâtı ve maddesi değişmez, lâkin sıfatı terbiye olup değişir. Meselâ, Hz. Ömer (r.a.) İslâm'dan önce cehâlet döneminde kızlarını diri diri toprağa gömerdi. İslâm'ı kabul ettikten sonra aynı Ömer, halife olmasına rağmen, sırtına çuval yükleyerek, fakirlerin evlerine kadar ihtiyaç maddelerini taşımıştır. Her iki Ömer de aynıdır, sıfatları değişmiştir, zâtı ise aynıdır.

Nefs, zikir ve riyâzetle terbiye olur. Râdiye ve Merdiye makâmına çıkar. Sonra her hayrın menbaı ve menşei olur."

"Sıddıkiye ve Nakşibendiye tarikatı demek, sünneti ihyâ edip bid'atları terk ederek temizlenmek ve metânetli bir şekilde zikretmektir. Şöyle de tarif edilir:

Günahları terk edip ihlâs üzere emir ve hükümleri yaparak, Allah Teâlâ'ya mütevccih olmaktır. İşin başı, ehl-i sünnet ve'l-cemaat'ın itikadına, usûl ve kâidesine göre itikad edip, yine ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebiyle amel etmektir. Bunlar olmadan seyr u sülûk olmaz. Olan da Allah'a ulaşmaz."

Kendisinden sonra irşâdı, halifesi ve oğlu Seyyid Muhammed Râşid devam ettirmiş ve bereketli ellerinde niceleri tevbe ve islâh-ı hâl etmiştir. Allah Teâlâ onlardan razı olsun.

KAYNAKLAR: Abdülhakım el-Hüseyinî, *Sohbetler*, Umran Yayınları, İst. 1987; İsmail Çetin, *Edeble Varış Lûtufla Dönüş*, s. 4-21; Mehmed İldırar, Ahmed Çağır, Seyyid Abdülhakım el-Hüseyinî ve Nakşibendî Tarikatı, İst. 1986; Heyet, *Kur'an ve Sünnet Işığında Rabıta ve Tevessül*, s. 307-31, Umran Yayınları, İst. 1994; *Evlîyalar Ansiklopedisi*, 1/335-41.

Dr. DİLAVER SELVİ

İSMAİL HAKKI TOPRAK (R.H) (ö. 1393/1973)

İsmail Hakkı Toprak hazretleri, 1296/1880 tarihinde Sivas'ta dünyaya gelmiştir. Ecdadı, Kâbe'nin örtüsünün değişimi ve bakımı ile meşgul olması bakımından "*Ehramcılar*" diye anılır. Babası **Hüseyin Hüsnü**, Sivas'ın kolağasıdır. Annesi **Aişe Hanım**, Medine'lidir. Halk arasında "*Nilli Hatun*" diye meşhurdur. Nesebi **Hız. Hüseyin** (r.a.)'e dayanır. Annesi ile babası evlendikten sonra uzun süre çocukları olmamış, daha sonra, **İsmail Hakkı Toprak** dünyaya gelmiştir.

İlk tahsilini ve Rüşdiye'yi tamamladıktan sonra, Sivas Şifa-iyye Medresesi'ne kaydoldu ve devrinin geçerli ilmi olgunluğunu burada elde etti.

Ordu, Koyulhisar, Suşehri arasında posta memurluğu yaptı. Bu görevi sebebiyle kendisine "*Emanetçi Baba*" denirdi. Daha sonra Tekel'e bağlı İnhisar memurluğu, Zara'nın Çarhı Tuzlası'nda müdürlük yapmış ve buradan emekli olmuştur. Cumhuriyet öncesi dönemde dört evlilik caiz olduğu için önce **Ümmühan Toprak** (ö.1369/1949) sonra **Zeynep Toprak** ile evlenmiş (1949'da boşanmış)tir. Daha sonra, 1950'de **Zeliha Toprak** ile evlenmiştir (ö.1392/1972). **Ümmühan Toprak Hanım**'dan, **Hayriye Gündüzoğlu**, **Mehmed Sabit Kemal Toprak**, **Mevlûde Palak**, **Halis Turgut Toprak**, **Ahmed Salih Toprak**, **Mehmed Kâzım Toprak** adlı çocukları doğmuştur.

Annesi **Aişe Hanımefendi**'nin ifadesine göre **İsmail Hakkı Toprak**, altı yaşında ibadete başlamış, çocukluk ve yetişmesi döneminde, sıkı bir terbiyeden geçirilmiştir. Annesi ona sık sık "*Oğlum, sana abdestsiz süt vermedim; sen de abdestsiz su içme*" diye tenbihte bulunurmuş.

Rüşdiye'de okurken, Sivas'ta ikamet eden **Arap Şeyh** ve **Mor Ali Baba** adlı iki Halvetî şeyhine oniki yıl hizmet etmiş, sonunda **Arap Şeyh**, ona izin vererek daha da ilerlemesi için başka şeyhlere gitme imkânı sağlamıştır. O da Tokat'da bulunan annesinin şeyhi **Mustafa Hâkî Efendi**'ye intisâb etmiştir. O vefat edince **Mustafa Tâkî Doğruyol**'a bağlanmış, o da ölünce, 18 Ağustos 1925 tarihinde fiilen irşâd makamına oturmuştur. **İsmail Hakkı Toprak** hazretlerinin önce çok az ihvânı olmasına karşın zaman

içinde Cezayir'e kadar ulaşan geniş bir coğrafyada çok sayıda bağısları ile dikkat çekmiştir. Şeyhlik görevi tam kırksekiz yıl sürmüştür. Onun, **Çorumlu Pîr**'den icâzetli **Hacı Ahmed Niksarî** hazretlerinden de mücâz olduğu kaydedilir.

İsmail Hakkı Toprak hazretlerinin dervişliğe başladığı demlerde eser vermek istediği, yazdığı bazı nüshaları **Mustafa Tâkî Doğruyol**'a gösterdiği, onun ise bir hikmetê binaen yazmasını tavsiye ettiği rivâyet edilir. 1925 senesinde irşâd makamına oturan **İsmail Hakkı Toprak** hazretleri, 1973 senesinde Siivas'da vefat etmiştir. **Cencinli İbrahim Başar, Ömer Başar, Berber Bekir, Hacı Hasan Akyol, Hayyat Mehmed Gündüzoğlu, Hafız Hakkı Ürgüp, Hulûsi Ateş** onun yetiştirdiği talebeler arasında zikronulur. Toplam halife sayısı 98'dir. Irşâd makamına **Hulûsi Ateş Efendî**'ye bırakmıştır.

Bazı Güzel Sözleri

"İnsan ne ararsa zannında bulur."

"Bir gönlim var, onu da Dostuma verdim."

"Muhabbeti olan hata görmez, görse de göz yumar."

"Siz birbirinizi Allah için severseniz gayretullah zuhûr eder, Allah hepinizi sever."

"Neyi seversen onunla kalırsın, ne ile meşgul isen, o olursun!"

"Hatm-i hâcegânda ve sohbetle, dünya ile âhiret işlerinizi Allah halleder."

"Eden, eyleyen Hz. Allah, velâ havle velâ kuvvete illâ billah!"

"Şeriâtı gözetiniz, şeriâtı olmayanın tarikatı olmaz."

"Yok olunursa, var olunur."

"Sulbümüzden gelen değil, yolumuzdan giden evlâdımızdır."

"Ne yaparsak şeyhimizin eli ile yaparız."

"Birbirinizde mahvolun."

"Allah, isteyene her şeyi verir. Allah'tan kendini (yani Allah'tı) isteyiniz. Allah kendini de verir."

"Bakıyoruz, bazıları kendiliğinden şeyhliğe soyunmuşlar. Tevbe etmeyen fahişe kadınlar, Kıyâmet günü, ellerinde bıçaklar,

kendilerini doğrayacaklardır. Kendiliğinden şeyhlik edenlerin hali, onlardan daha feci olacaktır.”

“Öl ama söz verme. Eğer vermiş isen o sözden de asla dönme.”

“Siyaseti olmayan bir cemiyet çökmeye mahkûmdur. Bizim de siyasetimiz vardır. Siyasete karışmamak da bir siyasettir.”

“Bir gün bize, iki kişi geldi. İsmail Efendi, sen bu şeyhliği buldun mu, çaldın mı, aldın mı dediler. Ben de onlara, ne buldum, ne çaldım, ne de aldım. Çocukluğumdan beri, kendimi yokluk içinde bilirim, yok bilirim, dedim. Onlar, haydi İsmail Efendi imtihanı kazandın dediler.”

“İhvanlık, bir dağı delmek kadar zor, iğneyle sigara kağıdını delmek kadar kolaydır.”

“Oğlum, Allah’ın rızasını kazan, gönlünü yap, işini O’na görür.”

“Himmetin bir zamanı vardır.”

“İhvân bizsiz olmaz, biz de ihvânsız...”

“Susmamızdan anlamayan, konuşmamızı anlamaz.”

“Vakitler, nakitleri alır da nakitler vakitleri alamaz.”

“İdare ilmini öğrenin, insan kızınca şeytanın malı olur.”

“Bir insanı yüzüne övmek, onu bıçakla kesmek gibidir.”

“Sohbette vuslat vardır, vuslatsız sohbet olmaz.”

“Biz ihvanın ismini geç öğrenir, geç unuturuz.”

“İlmin başı, sabırdır. Sabrın başı, yokluktur. Yok olana taş değmez.”

“Ervah, ezelde beraber olduğu için burada beraberiz.”

“Hakkınızda mürâi deninceye kadar, dilinizi Allah zikrine devam ettirmede sebatlı olunuz.”

“Biz, burayı Mekke, Medine yaptık.”

İlmiyye sınıfına mensup Hamid Hoca’yı kastederek şöyle demişti: “Hacılar, hocalar, mânevîyât yoluna kolayca teslim olmazlar, olunca da bir daha bırakmazlar.”

"Madem ki Âdem, her biri bir âlem."

İcâzet aldığında, başına sarık sarmaya başlayan **İsmail Hakkı Toprak**'a, bir gün babası, *"Oğlum İsmail, sen sarık ol"* diye telkinde bulununca, ışın özünü kavrar ve bir daha sarık sarmaz.

İsmail Hakkı Toprak, *"Eğri ayağa göre eğri ayakkabı yaparız"* demesine rağmen 38 günlük bir hapis hayatı yaşamıştır (1938).

Oğlu **Kâzım Toprak**'ın bir çocuğu olmuş, adını şeyhinin adı olarak tesbit ederek **Mustafa Hâkî** koymuştu. **İsmail Hakkı Toprak**, şeyhine duyduğu vefa hissiyle, bu torunu ne zaman yanına gelse ayağa kalkardı.

İsraf konusunda çok duyarlı idi. Sigara içen ihvanına, *"Ya bizi, ya da sigarayı terkedersiniz"* derdi.

Ehl-i Beyt'e âşık idi, onlara saygı gösterirdi. Sünnete son derece bağlıydı. Sevenlerinin anlattığına göre devlete karşı değil, kötü yönetime (düzene) karşıydı. Devleti savunur, rejimin ıslahı için dua ederdi.

Bir şiiri:

*Katramızdan hisse al bî garî deryâ olmuşuz,
Cümle halka bir bakışla çeşm-i binâ olmuşuz.
Gerçi zâhirde lisân-ı nas ile güftârımız,
Ma'nâ yüzünden soyunub hep muarrâ olmuşuz.*

*Validem merhûme açmıştı bize kutlu fâl,
Ravzâ-i Pâki ziyaretle demişti ey Kerimli'l-Müteâl.
Bu Habibin hürmetine ver bana bir ferzend-i bî melâl,
Andan aldığı libası bunda iksâ olmuşuz.*

KAYNAKLAR: İsmail Hakkı Altıntaş, *Nakşibendî Şeyhi İsmail Hakkı Toprak'ın Hayat ve Menkıbeleri*, A.Ü.İ.F. Lisans Tezi, Tezi veren: Doç. Dr. Ethem Cebecioğlu, Ankara 1992, (Gayri matbu).

Doç. Dr. ETHEM CEBECİOĞLU

DEDE PAŞA (R.H) (ö. 1394/1974)

Bayburt'un Aşağı Lori (Yazıbaşı) köyünde dünyaya geldi. Asıl adı **Mûsâ**'dır. Büyük dedesine nisbetle "**Dede Paşa**" adıyla tanındı. Babası **Hacı Hüseyin Efendi**, annesi **Gülhanım**'dır.

Küçük yaşta yetim kaldı. Dayısı onu himayesi altına aldı. Sıbyan mektebini sonra da rüşdiyeyi bitirdi. Bu arada dinî ilimleri tahsil ettikten sonra Nakşibendî Tarikatı'nın Hâlidîyye koluna mensup **Erzincanlı Şeyh Beşir Efendi**'ye intisâb etti. **Beşir Efendi**, Doğu Anadolu'da tanınmış olan **Muhammed Sâmî Efendi**'nin halifesidir.

Dede Paşa, **Beşir Efendi**'ye intisâb ettikten sonra, onun hizmetinde bulundu. Ruslar'ın Erzincan'ı işgal etmesi üzerine kısa bir süre Tokat'ın Zile ilçesine gitti. 1351/1932 yılında **Beşir Efendi** vefat edince kırk yılı aşkın bir süreyle şeyhlik yaptı. Yetim kaldığında geniş bir arazinin vârisi olan **Dede Paşa**, bu arazilerden elde ettiği yıllık gelirin büyük bir kısmını Erzincan'daki Kırtıloğlu Tekkesi'ne bırakırdı. Kışın Bayburt'un merkezindeki "**Sarı Konak**" adıyla bilinen evinde mürid, misafir ve ihtiyaç sahiplerine kapılarını açar, yaz aylarında da Bayburt'un Aşağı Lori köyündeki arazisiyle ilgilenirken irşad faaliyetlerini de devam ettirirdi. 1950 yılından sonra Türkiye'nin bütün yörelerini gezerek çok sayıda müntesip edindi. Başta Erzincan, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane olmak üzere İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa gibi büyük merkezlerde halifeleri ve müntesipleriyle irşad faaliyetini yaygınlaştırdı. Kabri, Erzincan Terzi Baba Mezarlığı'nda bulunan **Dede Paşa**'nın silsilesi, ölümünden sonra halifesi **Abdürrahim Reyhan** tarafından sürdürülmektedir.

Dede Paşa, tevazu sahibi, şeriata bağlı biriydi. Ziyaretine gelenlere ve müridlerine, "*Sizler bizim büyüğümüzünüz, biz size hizmet etmekle şeref kazanırız*" derdi. Onun bu alçak gönüllülüğü, etrafındakileri kendisine hayran bırakmasına sebep olurdu. Ona göre tasavvuf, Allah'ı bilmek, Allah'ı bulmaktır. "*Allah nasıl bulunursa O'nu öylece aramak icab eder.*" sözünü **Dede Paşa**, sohbetlerinde sık sık tekrar ederdi. Kemâl ve velâyetiyle hemen herkesi etkilerdi.

Şeyhi Beşir Efendi'ye çok bağlı olan **Dede Paşa**, şeyhinin

Erzincan'ın Kaleriç köyündeki bağını hayvanların tahribatından korumak üzere bekler, bu bağdan kesinlikle üzüm yemezdi. Komşu bağlardan para karşılığında üzüm alıp yerdii.

KAYNAKLAR: Fehmi Kuyumcu, *Salih Baba Divanı*, Ankara 1979, s. 23-29; a. mlf., *Evlîyanın Dilinden*, Ankara 1983, s. 38-47; Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi*, Erzincan 1987, II, 287, 292; Mehmed Kadioğlu, *Tasavvuf Sohbetleri*, (basım yeri ve yılı yok), s. 10-18; Nurettin Albayrak, "Dede Paşa", *DİA*, c. IX, s. 83.

NURETTİN ALBAYRAK

MAHİR İZ (R.H) (ö. 1394/1974)

Din ve Cemiyet adlı eserde Mahir Hoca'nın hayatını ve eserlerini şöyle özetliyor M.Ertuğrul Düzdağ:

"*es-Seyyid Abdullah Mahir İz*, 28 Ocak 1895 tarihinde İstanbul'da doğdu. Babası Medine'de Ankara kadılıklarında bulunan *es-Seyyid İsmail Abdülhalim Efendi* ve büyükbabası Sadreyin müsteşarı ve Haremeyn mollası olan *Külâhîzade es-Seyyid Servet Efendi*'dir. Külâhîzâdeler hakkında Mehmed Süreyya Bey'in Sicill-i Osmânî'sinde bilgi vardır (c.1, s.415, Matbaa-i Amire, 1308).

Baba tarafından seyyid ve âlimler ocağı bir aileden olan Mahir İz, anası tarafından da yine bir ilmiyye sınıfından bir aileye mensuptur. Dedesi kadılardan Bağdat mollası Erzurumlu Çelebizade İbrahim Rüşdü Efendi ve dayısı Şeyhülislâm Hüseyin Hüsnü Efendi'dir. Bu zât hakkında ilmiyye salnâmesinde etraflıca malumat vardır.

Mahir İz Bey, babasının kadılıkları sırasında Midilli, Balıkesir, Isparta, Medine ve Ankara'da ilk ve orta tahsilini yaparak Ankara Sultansî'nden mezun oldu. 1916'da Birinci Dünya Harbi içinde aynı okulun ilk kısmında Türkçe öğretmenliği ile muallimlik hayatına başladı. Birinci Büyük Millet Meclisi'nin açılması üzerine diğer öğretmenlerle beraber meclisin zabıt kalemini teşkil etti. Burada ikinci grup şefi ve zabıt mümeyyizi oldu.

1924 yılı ortalarında İstanbul'a geldi ve İmam-Hatip Mektebi muallimliğine tayin olundu. (Aralık 1924) Felsefe merakı sebe-

biyle sırayla Kimya, Hukuk ve nihayet Edebiyat fakültelerine birkaç yıl devam etti. Sonuncusunu bitirdi. Tanınmış şairlerden İngilizce muallimi **Muhyiddin Raif Bey**'in kerimesi **Mihrinur Hanım**'la evlendi, bir kızı oldu."

Hocalığı

Ankara'da Sultanî'deki vazifesinden başka Sanayi Mektebi'nde Tarih, Dârü'l-Hilâfe Medresesi'nde Türkçe dersleri okutmuştu. İstanbul'da ise Halıcıoğlu ve Kuleli Askerî liseleri ile Paşakapısı ve Davutpaşa ortaokullarında vazife yaptıktan sonra Edremit Ortaokulu'na müdür tayin edildi.

Üç yıl sonra İstanbul'a nakledilerek Beykoz Ortaokulu'na geçti. 1938'de Nişantaşı Ortaokulu müdürü oldu, burada on sene kaldı. Yedi yıl müddetle de Haydarpasa Lisesi (1949-56), arkasından Çamlıca Kız Lisesi Edebiyat öğretmenliğinde bulundu. Bu sırada bir yıl İstanbul İmam-Hatip Okulu müdürlüğü yaptı ve Çamlıca'dan emekliye ayrıldı.

Aynı yıl Taksim'de Yeni Kolej müdürlüğü ile yeniden maarif hayatına döndü. Altı ay sonra ise yeni açılan İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Edebiyat, iki yıl sonra da Tasavvuf Tarihi, Hitabet ve İrşad derslerinin hocalıklarına tayin edildi. On yıllık yeni bir maarif hizmeti devresinden sonra ikinci defa emekli oldu.

Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki hocalığı sırasında Bilimlere Yardım Cemiyeti'nin daveti üzerine Özel Fatih Erkek Koleji'nin iki yıl müddetle müdürlüğünü üzerine alarak bu okulun kuruluşunu da yapmıştı.

Muhiti ve Çalışmaları

Mahir İz Bey, aile muhiti, içinde yaşadığı olaylar ve elli yıl süren hocalık hayatı sebebiyle devrin ileri gelen din, siyaset ve edebiyat sahasındaki önemli şahsiyetleriyle yakın münasebetlerde bulunmuş, bunların kendi iman anlayışına yakın olanlarıyla dostluklar kurmuştur. Meşhur İslâm şairi **Mehmed Âkif Bey** de bunların arasındadır. Hayatını, şahidi olduğu hadiseleri ve tanıdığı şahsiyetleri anlatan hatıraları *Yılların İzi* adıyla yayınlanmıştır.

Sönmez Neşriyat Şirketi'nin kuruluş yıllarında idare heyeti başkanlığında, İlim Yayma Cemiyeti'nin müşavere ve ilim heyetinde çalışmış, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı ile Türk Kültürü Vakfı'nın kurucuları arasında bulunmuştur.

Sohbetleri

Merhum **Mahir İz Bey**'in hayatı boyunca büyük bir aşk ve azim ile devam ettiği asıl hizmet yolu, kendisine has bir ihlâs ve kemâl ile idare ettiği unutulmaz sohbetleriydi. Her yaş ve tabakadan insanla derin bir tevazu ve samimiyet içinde konuşur, incitmeden ve hissettirmeden onları iman ve hayat yolunda irşâd ederdi. İslâmî hayatın yurdumuzda baskılar altında tutulup en sönük olduğu yıllardan son günlere kadar, bu satırların yazarının da dahil olduğu yüzlerce gencin hidayetine vesile olmuştur.

Vefatı

Merhum, İslâmî çizginin içinde bulunan, Allah'a ve Resûlü'ne bağlanan herkesi kardeş sayarak kollarını açan bir iman ve gönül eriydi. 9 Temmuz 1974 tarihinde vefat ederek Erenköy Sahra-i Cedid Mezarlığı'na defnolundu. Allah rahmet eylesin.

Eserleri

Gençliğinde "*Maksûd Kâmurân*" adıyla *Sâi Mecmuası*'nda bazı şiirleri çıkmıştı. Sonraları memuriyeti sırasında içtimâî ve edebî yazılarını "*Namık Yaz*", ilmi yazılarını ise "*Abdullah Söğüt*" imzalarıyla, emekli olduktan sonra ise kendi adıyla yazdı. *Sebilü'r-Reşâd*, *Yeni İstiklâl*, *İslâm Düşüncesi*, *Diyanet Dergisi*, *Bugün* ve *Yeni Asya* gibi dergi ve gazetelerde yazıları çıkmıştı.

Kitap haline gelen çalışma ve yazıları şunlardır:

1. *Adanalı Hayrettin Hayatı ve Şiirleri*: Edebiyat Fakültesi'nden mezuniyet tezidir, basılmamıştır.

2. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*: Ankara 1961. **Mahir İz Bey**, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlattırılan ve yayınlanan bu meâlin kontrol heyetinin başkanlığını yapmıştır.

3. *Tasavvuf*: Rahle Yayınevi 1969, Med Yayınevi 1981, Türdav Yayınevi 1983, Kitabevi 1990.

4. *Kısas-ı Enbiya*: **Ahmed Cevdet Paşa**, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, 1972, **Mahir İz Bey** tarafından sadeleştirilmiştir.

5. *Peygamber Efendimiz*: *Kısas-ı Enbiya* neşrinin Hz. Peygamber'in hayatına dair olan ilk kısmıdır. Med Yayınevi 1982, Gonca Yayınevi 1986.

6. *Din ve Cemiyet*: İrfan Yaynevi 1973, Med Yaynevi 1981-82, Kitabevi 1990.

7. *Yılların İzi*: İrfan Yaynevi 1975, Kitabevi 1990.

8. *Hocanın Seçtikleri*: **Mahir İz Bey**'in hayatı boyunca seçerek derlediği şiirler, henüz basılmamıştır.

Hocanın Hayatından Silinmeyen İzler, Güzel Nüktele-ri ve Deyişleri

Mahir Hoca geniş kültürü, tasavvuf zevki ve İslâmî mücadelesiyle numûne-i imtisal bir insandır. Onun hayatından bazı ıktibaslar yapalım:

Merzifon Eşekleri

"Mahir Bey, ilk mecliste kâtipti ve görevi icabı o yıllarda ilk mecliste olan biten pek çok şeye vâkıftı. Cumhuriyetin o ilk yıllarını anlatırken rahmetli;

'Ne yazık ki 10 milyon adamdan mefâhiri için tetik çekecek bir adam çıkmadı! Millî mefâhir celse celse, ceste ceste -azar azar, parça parça- güme giderken Merzifon eşekleri gibi birbirine baktı-tı herkes, hepimiz!' derdi."

Tavır Ölçüsü

"Mahir Hoca, sosyal bir insandı. Cemiyet adamıydı. Emekli olduktan sonra bile daima insan yetiştirme gayretinde oldu. Davranışları ölçülüydü. Ne ifrat, ne tefrit, orta yolu takip ederdi hep.

Çok sevdiği bir şiir vardı onun tavır ölçülerini ortaya koyan:

Ne senden rûkû ne benden kıyâm

Selâmun aleykum aleykum selâm"

Bilgi, Görgü ve Nezaket Pınarı Nezih Bir İnsan

Mustafa Uzun anlatıyor:

"Yıl 1966 veya 67 idi. İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda öğrenciyiz. Ahmed Muhtar Büyükçınar Hoca'dan Arapça dersleri alıyoruz. Özel olarak ders alıyorduk. Çınar Hoca, Osmanlıca'yı da öğrenmemiz gerektiğini söyledi ve bizi Mahir Hoca'ya gönderdi.

Mahir Hoca, o günlerde Fatih Koleji'nin müdürüydü. On

onbeş arkadaş gittik, elini öptük, niyetimizi söyledik. Hiç nazlanmadı **Mahir Hoca**. Hemen birer defter alıp gelmemizi söyledi. Biz zaten tedarikli gelmiştik. Defterlerimiz hazır, açtık ve ilk dersimizi aldık.

"Neydi bu ilk ders hocam?"

"Önce bir *Besmele* ve ardından *İstiklâl Marşı*'nın ilk kütasını yazdırdı. Sonra da; 'Siz, *İstiklâl Marşı*'nın tamamını evinizde yazın; doğruları, yanlışları haftaya kontrol ederiz' dedi.

Biz ilk dersimizi alıp tam ayrılacağımız sırada; 'Hocam, biz ders almaya geldik, aldık ve daha da alacağız inşaallah, ama sizin bir şartınız var mı?' dedik.

'Bir şartım var' dedi. 'Her biriniz burada öğrendiklerinizi en az on kişiye öğreteceksiniz. Şartım budur!' Biz bu şartı o tarihten beri hiç unutmadık. Ne zaman bir Osmanlıca talebi gelse aynı şekilde en ufak bir ücret talep etmeden 'evet' diyorduk."

"Efendim, **Mahir Hoca**'nın size verdiği ilk ders, *İstiklâl Marşı* idi. *İstiklâl Marşı* üzerinde çok duruyor. Elbette önemli, çok önemli bu marş... Fakat bu önemin ötesinde bir anlam daha çıkarmaya çalışıyorum ben. **Mahir Hoca**'nın *İstiklâl Marşı*'nın üzerinde fazla duruşunun sebebi nedir, bir mesaj veriyor gibime geliyor?"

"Elbette! **Hoca**'nın *İstiklâl Marşı*'nın üzerinde fazla duruşunun sebebinin yıllar sonra anladım. **Mahir Hoca**, **Haydarpaşa Lisesi**'ndeki öğretmenliği yıllarındaydı. Zor yıllar, **İsmet** ve **Ba-yar**'ın yılları... Evet, işte o yıllarda **Hoca**, *İstiklâl Marşı*'nı tahtaya yazar, uzun uzun anlatırmış. **Mahir Hoca**, o yılları anlatırken şunu söylerdi bize: 'Ben *İstiklâl Marşı*'nı anlatırken o devrin dine, diyanete, millete, milliyete, ahlâka, âdâba aykırı düşen durumlarını ve dolayısıyla çocuklara verilmesi gereken terbiyeyi *İstiklâl Marşı* içinde işleyerek verirdim. Oysa o devrin müfredatı bu değerleri vermeye müsait değildi!"

"Demek ki **Mahir Hoca** için *İstiklâl Marşı*, bir mânâda bütün kültürümüzün ortaya dökülmesine fırsat veren değişmez bir metindi. Onun için her yerde, herşeye *İstiklâl Marşı* ile başlar, onun kardeşi olan **Çanakkale Şehitleri**'ni okurdu. Her ikisini de pek güzel okur ve çok hoş şerh ederdi. Dolayısıyla **Hoca**, *İstiklâl Marşı* ile **Çanakkale**'yi ömrünün sonuna kadar her yerde, her vesi-

leyle okumuş, açıklamış ve anlatmıştır. Bu iki şiir hürriyetin, istiklâlin kıymetini verdiği kadar, bütün dîni ve millî duyguların anlatılmasına vesile olan manzûmelerdir. Allah demenin bile yasa-
sak olduğu o dönemlerde **Mahir Hoca**, bu manzûmelerin içerisinde usûlüne, kitabına uygun şekilde Allah demiş, Allah'ı anlatmış ve Allah dedirtmiştir."

"Devrin yasaklarını, kitabına uydurup delmiş mi yani?"

"Evet, evet aynen öyle!"

"Peki sonra?"

"Benim Hoca'yla asıl yakınlığım, 'Tasavvuf' kitabının yazımı ve yayını sırasında oldu. 1968-69 yılları arasındaydı. Bu kitabın hazırlandığı günlerde ben, Hoca'nın Feneryolu'ndaki evine çok gittim, geldim. Hem Yüksek İslâm'dan öğrencisi, hem de kitabın yayıncısı sıfatıyla... O sıralarda dikkatimi çeken şeylerden biri şuydu: Her gelişimde bana dolmuş ücreti üzerinden gidiş dönüş parası verirdi. Tabii biz böyle şeylere alışkın değiliz. Ben kaç sefer almak istemedimse de Hoca, ısrarla:

'Hayır', dedi. 'Sen buraya benim için gelip gidiyorsun. Bu parayı alacaksın!'

'Hocam, geliyorum ama ben sizden istifade ediyorum. Ayrıca yemeğinizi yıyorum, çay içiyorum. Eğer hesaba vurulursa ben size borçlu çıkarım!' dedimse de **Mahir Hoca**, aynı ısrarla şöyle dedi:

'Hayır, sen buraya benim için geliyorsun. Tarikat-ı Furkâ-niyye'de esas, insanın kendi nefsi için uygun gördüğünü kardeşi için de uygun görmesidir.'

Sonra kitabı bastırdık, satışa sunduk. Kitaptan elde edilen ilk parayı kendisine götürdüğüm zaman **Mahir Hoca**, beni Kadıköy'de bir tatlıcıya götürdü. Osman Ağa Camii civarında o zamanki adıyla Çömce olan bir yere gittik. Herkes tanıyor Hoca'yı orada. 'Buyurun efendim, buyurun! Hoş geldiniz, ne arzu edersiniz?' diyorlar. 'Biz künefe yiyeceğiz' dedi Hoca. İlk defa o gün, orada yedim künefeyi."

Allah'ın Rızası ve Dinin Cemiyete Ait Temeli

Mahir Hoca'nın Din ve Cemiyet adlı eserinde zekât bahsinde şu güzel bölümler vardı:

"Şimdi dilimize virdettiğimiz Allah rızasının nerede olduğu-

nu iyi bilmek gerekir. Biz bir hayrı, başkasından Allah rızası için talep ederiz. Halbuki Allah rızası başkasından talep edilmez. Allah rızasını istihsale mü'min, teşvik edilir. Tergib edilir ve hangi cinsten bir hayır yapılması istenirse onu isteyen, önce kendisi fiilen o hayrın icrasında örnek olmalıdır. Kendisinin yapmadığını veya yapamadığını başkasından istemek, hayra delâlet etmek değil, ne yapacağını bilmemektir.

Meselâ biz para topladık, cami yaptırıyoruz. Sen de mimarsın, Allah rızası için sen de planını yap denemez. Onda kulun rızası yoktur. Hakkın rızası nasıl olur? Düşünmeden hayır teklif edilen mimar, o bilgiyi elde etmek için yıllar sarfetmiştir. Binbir müşkilât içinde okumuştur. Bugün hayatını o sayede kazanacaktır. Hayır teklif eden kimsenin, mimara şöyle demesi lâzımdır ki, Allah rızası tahakkuk etsin:

'Sen iyi bir mimarsın ve doğru bir adamsın, onun için sana geldik. Piyasada emsâlin ne alıyorsa biz de onu verelim. Senin hayır işini canla başla kollaman, esasen imanının gereğidir. Haydi şu camiye yapalım.'

Şayet o mimar cami yaptıracak olan erbâb-ı yesâr yani zenginler kadar veya onlardan daha çok zengin olsa da hüküm ve muamele değişmez. Mimar, sanatının değerini, emeğinin karşılığını alır ve sonra isterse o parayı veya birkaç mislini hibe ve teberrû edebilir. Bugün içtimâat ve ferdi müesseselerde Allah rızası bu esasa irca edilmelidir. Bunun aksini düşünmek ve hareket etmek, dini anlamamak demektir.

Zekât bahsinde şu âyet-i kerîmeyi zikretmeliyiz: Cenâb-ı Hak, 'Sizin mallarınızda ihtiyacınızı arzedenin ve yoksulun hakkı vardır' (51. sûre, 19. âyet) buyurarak darda kalan insanların, hali vakti yerinde olanlara halini arzettesinin ve onlardan hacetini giderecek miktarda yardım istemesinin tabii bir hak olduğunu beyan buyuruyor. Keza herhangi bir sebeple bunu yapmayan yoksulun da yardım imkânına sahip olanları araştırması, onlara düşen bir vazifedir. Bu hak, Kur'ân ile sabittir. Bunu yapan iki kat sevaba girer. Hak sahibini aramakla ve borcunu eda etmekle muzaaf ecre nail olur.

Hergün namazda okuduğumuz Mâûn Sûresi'ne dikkat edecek olursak; 'Yetimi horlayıp bakmayan ve fakiri doyurmayan kimselerin imanı tehlikeye girer. Namaza aldırış etmeyenlerin,

mürâtilerin ve zekâtı vermeyenlerin vay haline! buyuruluyor.

Peygamber Efendimiz'in, 'Kendisi için arzu ettiği şeyi mü'min kardeşi için istemeyen tam iman etmiş sayılmaz!' buyurması, bu âyet-i kerimenin tefsiri mahiyetindedir.

Muhterem vaizlerimizin, hatiplerimizin, muharrirlerimizin zekât, sadaka, insan, hülâsa her türlü yardımlaşma hususundaki âyetleri ve hadisleri öncelikle takdimen sık sık mevzu olarak almaları, her zaman için mukaddes bir zarûrettir.

Bugün bütün dünyada hareket ve ihtilâl mebdei olarak ele alınan sosyal adalet, yani içtimai adalet mefhumunun İslâm dininde nasıl sâlim ve metin esaslara bağlanmış olduğunu, yine bütün dünyaya kürsülerden ve matbûat sahifelerinden ilân etmek, dinî, millî ve vatanî bir vazifedir.

Hülâsa, Kur'an-ı Kerim, önce açın doyurulmasını ancak ondan sonra cemiyetçe huzura kavuşulabileceğini yer yer beyan buyurmaktadır."

Gönlü Zengin Bir İnsan

Mahir Hoca'yı herkes zengin zannederdi. Zira Hoca, maaşını alır almaz % 2.5'unu derhal bir fakire ulaştırırdı. Bu olayı, Selçuk Eraydın anlatıyor: Sordum:

"Her ay zekât veriyordu, maaşından başka bir geliri olmadığı halde, öyle mi?"

"Evet! 'Bu, bereket getiriyor bana' derdi. Maaşından başka geliri olmadığı halde zenginden ziyade zengin davranır ve sohbe gittiği yerlere duruma göre ya bir paket çay, bir kilo şeker götürür ya da masrafı kendisi öderdi. Adam kullanmayı ve beleşçiliği hiç sevmezdi. Bazan beni bir yerlere gönderirdi. Falan yerlerden şunu al gel, filan diye. Meselâ; al şu harcırahını der, elime ayrıca bir para tutuştururdu oraya gidip gelme ücreti olarak! Hocam, ben zaten oradan geçiyorum, yolumun üzeri falan diye itiraz etmeye çalışırdım ama hayır, **Mahir Hoca** bu. Hemen şöyle derdi: 'Evlâdım, al şu harcırahını. Tarikat-ı Furkâniyye'nin -Kur'an yolunun- esası budur oğlum. Ben bu iş için oraya gitmek zorunda mıyım? Zorundayım tabii! Oraya kadar bu masrafı edecek miyim? Edeceğim tabii! Ee, senin yolunun üzeri de olsa beni oraya gidip gelme zahmetinden kurtarıyorsun oğlum! Al şu parayı.' Bir de teşekkür derdi. Mümkün değil, belli bir harçlık vermeden hiçbir kimseyi, hiçbir ye-

re göndermezdi.

Mahir Hoca'yı anlatmak epey zordur. Kelime bulamıyor insan. Hakka, hukuka riayette o kadar hassastı ki o güzel hasleti aynen nakletmek zordur. Onun sınıf kürsüsünde ayakta, sağ elini havaya kaldırmış bir durumda pür heyecan şu cümleleri söylediğini her an duyar gibi oluyorum:

'Din, cemiyet dinidir. Müslüman, başkasının elinden tutan insan demektir. Hakk'ın rızası, kulun rızasına bağlıdır. Allah'ı memnun etmek için kullarını memnun etmek lâzımdır.'

Mahir Hoca, ders ve sohbetlerinde umumiyetle İslâm'ın içtimâî cihetini izah eder, bütün meselelerin bu prensip çerçevesinde değerlendirilmesini söylerdi.

Sık sık tekrarladığı, herkesin bilmesini istediği hususlardan birisi de Kur'an-ı Kerim'de imandan sonra zikredilen amel-i sâlihtir. **Mahir Hoca**, bu kelime üzerinde ehemmiyetle durur, ders ve sohbetlerinin büyük bir kısmını bu mevzuyla hasrederdi. 'Amel-i sâlih zamana, zemine, insanların kabiliyetine göre değişir' derdi. Kuvvetlinin amel-i sâlihi, zayıfın elinden tutmak; zengininki fakire infak etmek, sıhhatlininki hastaları ziyaret etmek ve onlara yardımda bulunmak olduğunu söylerdi. Cemiyete faydalı olacak bir kimsenin, bir köşede tesbih çekmekle kendini mes'uliyetten kurtaramayacağını hatırlatırdı. Sohbet toplantılarının zaruretine inanır, fırsat düştükçe bu hususta şöyle derdi:

'Herkes bildiğini başkasına öğretmekle mükelleftir. Bu, bir şükran borcudur; zira kul, Hakk'ın lütfu sayesinde bilgi nimetine kavuşmuştur. Her nimetin şükürü, kendi cinsiyle eda edilmelidir. Bir kimse kudreti oldukça bu vecibeyi şahsen yerine getirmeli, parası varsa başkasına yaptırmalıdır.'

O sık sık nakkâlu'l-ulûm, bakkâlu'l-ulûm terkibini tekrarları. Nakkâl olmaktan ziyade İslâmî ilimlere vâkıf olup yeni yeni meselelere cevap verecek duruma gelmeyi arzuları. İhtisasa son derece hürmet eder, her hususta erbâbına danışmayı tercih ederdi. Ömrünün son demlerinde neşrettiği 'Din ve Cemiyet' adlı eserinin başına, 'Müdekkikîn-i ulemânın nazarı intikâdına arz olunur' cümlesini yazmıştı. Yani araştırmacı âlimlerin eleştirel bakışlarına sunulur demektir bu.

Son zamanlarda tefsir ilmiyle kimsenin meşgul olmadığını,

Merhum Elmalılı Hamdi Yazır'ın fakih olduğu halde tefsir ilmiyle de ilgilenmek mecburiyetinde kaldığını söylerdi. Ona göre tefsir okutmak, tefsir ilmiyle meşgul olmak değildi.

Tasavvuf derslerinde bir hafta **Nakşibendi Tarikatı**'nda 'hulefâ-i meşâyihin kabul ettiği hal ve der encümen fikrine' iştirak eder, halvet ve uzletin bu kadar veciz bir tarzda izah edilmediğini söylerdi.

Muhterem hocamın bu vesile ile söylediklerini ehemmiyetine binaen arz etmek isterim:

'Halvet, bu haliyle insanı cemiyete karşı olan vazifesinden alıkoyar. Halbuki din, cemiyet dinidir. Yani yardımlaşma dinidir; cemaat, vacibe yakın bir emirdir. Bu dînt emirler, toplumun kuvveti ve saadeti içindir. Fert onun içinde erir; kendini düşünmeyip cemiyeti düşünmek, tarikat prensibidir. Kendini öne alan adam, dünyada da âhirette de yalnız kalır. Halvetten maksat, halktan alâkayı kesip Hak'la beraber bulunmaktır. Bu, insanlardan uzaklaşıp Hakk'ı zikir ve tefekkürle meşgul olmak mânâsına gelmez.

Halvette kalacağım diye halktan uzaklaşıp bir kenara çekilmek, mesuliyeti gerektirir. Zira kulun sorumluluğu sadece kendi nefsinden değil, en yakınlarından başlamak üzere bütün cemiyet fertlerinedir.

Vaizlerin, camilerimizde halkı sadece ferdi ibadet, namaz ve oruca sevkmesi, bunun faziletleri üzerinde durması, insanları cemiyet mefhumundan ve vazifelerinden uzaklaştırıyor. Cemiyeti ve halkı bir tarafa bırakarak yalnız kendini düşünmek, Hz. Peygamber Efendimiz'in sünnetiyle asla bağdaşamaz.'

Mahir hocamız, tefâhurdan hoşlanmaz, şahsına karşı yapılan menfi davranışlardan kırılmaz ve kimseyi kırmazdı. Yakınlarına nadiren ettiği sitemlerinde bile bir incelik, bir letâfet bulunurdu. **Mahir Hoca**, mekteplerdeki vazifesinin yanısıra çeşitli cemiyet ve vakıflarda yılmadan çalışmış, birçok dergâhta, camide sohbet toplantıları yapmıştır.

Bu sohbetlerin birinde cemaattan bir zât, mevzu ile alâkalı olarak kaba sofular hakkında bir darb-ı mesel söyledi: 'Bu gibi kimselerin düsturu kıl beşi kurtar başıdır!' dedi. Bu tekerleme, Hoca'ya çok dokunmuştu. Bir gün sonra formülünü bulmuş ve bu hususta bir makale yazmıştı. Hocaya göre başı kurtarmak için sa-

dece beşi kılmak kâfi değildir. Darb-ı mesel, şu ilâvelerle tamamlanmış oldu: 'Kıl beşi, tut kardeşi, ye helâl aş, yap doğru işi, bil sorumlu her kişi, ol hayır eşi, kurtar başı!'

Mahir Hoca, âlim adamdı, meselelere vukûfu tamdı. Edebi alanda müşârun ileyh bi'l-benân yani parmakla gösterilen biriydi. Türkçe, Farsça ve Arapça bütün beyitleri, rahatlıkla hallediverirdi."

Veciz Sözlerinden Bir Demet

Onun 12 Ağustos 1971 Pazartesi sabahı vâki sünûhâtını, **Selçuk Eraydın Hoca** şöyle anlatıyor: "O gün bana şunları yazdırmıştı:

'Tarîk-i Furkân ferdîdir. Tarîkat-ı Furkâniyye cemîdir.'

'Tarîk-i Furkân, imâmete; Tarîkat-ı Furkân, cemaate götürür.'

'Her medrese eneye, hakiki dergâh nahnüye muntehîdir.'

'İmâmet, sıfat-ı zâiledir; cemaat, keyfiyyet-i bâkiyyedir.'

'İmâmet, gülün sâkıdır; cemaat, bizzat güldür, evrâk-ı müte-dahilesidir.'

'Herkes imam olmaz, her fert cemaate dahildir.'

'İmam azledilebilir, ama cemaat lâ taayyündür.'

'İlim cesettir, irfan ruhtur.'

'Sükût, alâmet-i cemaat; sohbât, eser-i hayattır.'

'Taallüm, bir kişinin içtiği sudur; ta'lim, nehr-i câridir.'

'İnnî ene tabiri, ma'bûd-u bi'l-hakk'ın sıfatıdır. Nahnü ise maâş-u ubûdiyyetin vasfıdır.'

'Medrese talim, dergâh tehzib eder.'

'Medresede tefekkür, dergâhta tedebbür esastır.'

Ömrünün son demlerinde kendisini ziyarete gittiğimde artık konuşacak tâkati kalmamıştı. Zaman zaman dalıyordu. Gözünü açtığı zaman tatlı bir tebessümle yüzüme baktı, 'Anlat bakalım, ne havadis var?' diyebilmişti. O halinde dahi talebelerinin ve dostlarının durumunu öğrenmek, memleketin muhtelif yerlerinden ulaşan haberleri duymak isterdi. Son ziyaretimde bir ara muzdarip

ve bitkin vaziyette yüzüme bakarak şunları söyledi:

‘Oğlum, Cenâb-ı Hakk’a dua günde beş vakit ama şükür her zamandır.’

Onun sıhhat fışkıran hayat dolu günlerinden çok şeyler söylemek isterdim. Fakat şu an düşüncelerimde düğümlenen hafızamı meşgul eden ve gözlerimin önünden gitmeyen, hasta halidir.”

Kötümser Değildi, Kimseyi Kötülemeyi de Sevmezdi

Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu anlatıyor:

“Onunla tanışmam, lisenin edebiyat kolunca hazırlanan bir **Mehmed Âkif**i anma günü hazırlığı dolayısıyladır. Hatırladığıma göre, o gün için hazırladığım konuşmanın başlığı **Mehmed Âkif’in İçtimâî Cephesi**’ idi. Günü düzenleyen arkadaşlar, şiirleri **Mahir Bey**’in seçtiğini, konuşmaları da gözden geçirdiğini söyleyerek hazırladığım metni Hoca’ya göstermemi istediler. Hoca, metni çok beğenmiş, hatta neşretmemi, bana bunu temin edeceğini söylemişti. Bense haddimi bildiğimi zannederek münasip bir üslupla reddettim. O sıralarda aruz vezniyle gazeller yazıyor, Hoca’nın tenkidine sunuyordum. Kendisini çok seven birkaç arkadaşla beraber bir-iki hafta sonu onun evine de gittik.

1953 yazında bir kalp krizi geçirmişti. Bunu, tatilden dönüşümde kendisini ziyaret ettiğimde öğrenmiştim. O gün orada kayınpederi, son divan şairi **Muhyiddin Raif Bey** de vardı. Hoca hastalığına seviniyordu. Ondaki bu bitmez iyimserliği, herkese ve herşeye ümitle bağlanışı, o tarihten son demine kadar görecektim. Geçirdiği rahatsızlık, benim için çok güzel fırsat hazırlamıştı: Hoca kendisini yormamalıydı. Talebelerinin kompozisyonlarını ve yazılı kağıtlarını ona birisinin okuması lâzımdı. Bu birisi, ben oldum ve hemen hemen her hafta, bazan haftada iki defa Hoca’ya devamla başladım. Kağıtların okunması bitince Hoca’ya gazete ve dergilerden ilgilendiği haber ve makaleleri okuyor, görüşlerini dinliyordum. Bu sırada siyaset ve edebî hatıralarını bol bol dinleme lütfuna erişiyor, Hoca’nın müstesna hafızasının kuvveti karşısında şaşırıp kalıyordum. Yine böyle bir yaz tatili dönüşümde kayınpederinin vefatını haber veriyordu. Onun aynı zamanda çok büyük bir şair olduğunu söylemişti.

Katresinde eşkimin derya-yı ateş-zâr yatar

Zerresinde mihrimin hurşid-i evc-ârâ yatar

matla'lı gazelini okumuş, ısrarım üzerine de yazdırmıştı. O gün, benim hayatımda dönüm noktasıdır. O günden sonra kendimi klasik Türk şiirini okumaya, anlamaya veriyor, Hoca'nın çok zengin hafızasından aldıklarımla bir küçücük antoloji meydana getiriyordum. Müstesna bir kabiliyete, derin ve köklü bir bilgiye sahip olduğu halde Üstad **Fuad Köprülü**'nün diğer kabiliyetli pek çok insana yaptığı muameleden kurtulamamış, üniversite dışında kalmıştı. Eski edebiyatımızı çok seviyor, âdeta yaşıyordu. Elbetteki bir lise öğretmenliği onu tatmin etmiyordu. Benim üstümde bu kadar durması, önce eski harflerle okuyup yazmayı öğretmesi, sonra divanlar açtırıp bazı beyitler okutup açıklaması, bu tatminsizliğin bir reaksiyonudur sanıyorum.

İnsanları zemmetmekten, kötölemekten çok çekiniyordu. Edebiyat Fakültesi bitirme tezimin konusu 'Yenişehirli Azmî Bey'in Divanı'ydı. Tezimi yönetecek olan **Prof. Dr. Ali Nihat Bey** yurtdışında bulunduğu için okumakta ve anlamakta güçlük çektiğim kısımları sormak için hocama sık sık gitmek zorunda kalıyordum. Şairin hayatı hakkında yazdıklarını okurken içkiye tehlikeli bir şekilde müptela olduğuna işaret etmiştim. Fevkalâde kızdı ve **Azmî Bey**'in bu zaafını bilmenin, gençliğe ne faydası olacağını sordu. Cevap veremedim. Bu yüzden **İbnu'l-Emin Mahmud Kemal**'in 'Son Asır Türk Şairleri' adlı eserini tenkid ediyor, meselâ 'Ne lüzumu var efendim, **Ali Emîrî Efendi**'nin ishale müptela olduğunu yazıp bunu bir nükte mevzûu yapmaya?' diyordu. Kendisine **Ahmed Hamdi Tanpınar**'ın, **İbnu'l-Emin** merhumu 'cihar kaynanası' diye adlandırdığını söylediğimde gözlerinden yaşlar gelerek gülmüş ve ikisinin ruhuna da Fatiha okumuştuk.

Dünyaya hareket etmek, birşeyler yapmak, kısacası varolduğunu duymak ve duyurmak için gelmiş olan bu aziz insan, **İmam-Hatip Okulu Müdürlüğü**, **Fatih Koleji Müdürlüğü**, bilmem ne cemiyeti üyeliği gibi sosyal ve meslekî faaliyetlerde bulundu. Fakat her defasında istediğini başaramamanın acısını duydu. Onu en mes'ud eden işi, Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki öğretim görevliliğidir. 'Tasavvuf', 'Din ve Cemiyet' adlı eserleri de bu görevinin mahsulleridir. Bu iki eserin önsözlerini okuyanlar, **Mahir Bey**'in hayatının gayesini ve onu nasıl değerlendirmek istediğini görürler. Onlar, önsöz olsun diye yazılmış önsözler değildir. Kitabın muhtevası kadar, hatta belki de daha kıymetli yazılar, usûl ve istikamet gösteren kaidelerdir. Hayatının bu devresinde sohbet adamlığı

vasfı kendisine tamamen hakim olmuştu. Artık camide, mescidde, pastanede, evinde veya davetlerde etrafını saran ve sayısı gitgide artan dinleyicilerine bıkmadan, yorulmadan bildiği her şeyi vermeye, anlatmaya çalışıyordu. 1953'ten beri hanımı ve yakın çevresi, onu kalp krizine karşı ikaz etmek için daima uğraşmışlardır. Sanıyorum ki en az dört-beş hafif kriz daha geçirdi. Fakat hiçbirine aldırmadı. Konuştukça, öğrettikçe, attığı mayanın tuttuğunu gördükçe sıhhati daha da düzeliyordu. Sesindeki canlılıkla, içindeki heyecanla, hatta fiziki bünyesiyle 1951 yılında ilk defa gördüğüm **Mahir Hoca** neyse 1971 yılındaki **Mahir Hoca** da oydu. Arada hiç fark yoktu. Bunu bilen birkaç eski talebesi, nazar değer diye birimize söylemeye dahi çekiniyor, Hoca'nın sıhhatini gördükçe sevinip şükrediyorduk. Kanseri hiç kimsenin aklına gelmemişti, hesapta yoktu!

Vefatının ertesi günü yazdığım bir yazıda belirttiğim gibi talebeleri iki bölüktü. Biri mektepte onun sınıfında bulunmuş olanlar, diğeri kendisini şu veya bu münasebetle tanımış ve sohbetlerine iştirak etmiş bulunanlar. Onun talebelerine ve kendisini tanıyanlara telkin ettiği ilk şey, derin ve gitgide artan bir hayranlık duygusuydu. Çok güzel konuşurdu. Bilgisinin ve uzun yılların kendisine sağladığı hatıraların, müşahedelerinin mahsullerini, müthiş hafızasının ve hocalığın kendisine verdiği müstesna bir terkip kabiliyetinin yardımıyla etrafına dağıtmasını çok iyi biliyordu. Harikulâde güzel Türkçesinin yanında, heybetli bünyesi, dinleyici halkasının genişlemesine yardımcı oluyordu. Bunların dışında talebeleriyle ve yakınlarıyla insanı hayrete düşürecek bir vefakârlık duygusuyla ilgileniyordu. İnsanlara yardım etmek için bir yığın usûlleri vardı. Herkesle yaşına başına ve içtimâî seviyesine göre -fakat daima o saygı çizgisini muhafaza ederek- konuşabiliyordu. Onunla tanışmış olan fakat onu anlamamış olan birisi, bana Hoca'nın bu kabiliyetinden hayrete düştüğünü söylemiştir.

Eski edebiyatın inceliklerine hakkıyla vâkıf bulunan Hoca, gençliğinde de bazı şiirler yazmıştı. Bunlardan mizahî mahiyette olanların üç-dört tanesini bin türlü ısrarla kopye etmiştim. Bunun dışında muhtelif vesilelerle küçük kıtalar söyleyip yazdığını da biliyorum. Kendisine niçin şiir yazmadığını sorduğum zaman, **Muhyiddin Raif Bey**'i tanıdıktan sonra böyle bir şeye cesaret edemeyeceğini anladığını söylemişti. Filhakika onun, kayınpederine karşı hudutsuz bir saygısı vardı. Öyle ki Kabataş Lisesi Edebiyat öğretmenliğinden emekli **Halis Erginer Beyefendi**, bir man-

zûmesinde Hoca'nın bu tarafına temas etmişti:

Başka şair tanımaz kaynatasından gayrı

Onu tercih ediyor hatta Heredy'e bile

Bir mecliste sayın Ahmed Armutlu, Mahir Bey'in halini benden sorup bu beyti okumuştı da ben de irticâlen şöyle cevap vermiştim:

O ne şair ki ser-âmed diye söyler herkes

Cevher-i tab'ı cilâ vermede Sinâ'ya bile

Onda iki vasıf tam bir beraberlik halinde devam ediyordu; Kelimenin her mânâsıyla hocalık ve edebiyat adamlığı.

Mahir Bey Hoca ile, Mehmed Âkif'in, 'Âsım'ın Nesli' dediği neslin son temsilcisi gitmiştir. Onu tanımış olanlar, Müslüman-Türk ahlâkının, terbiyesinin ne olduğunu, fedakârlığın, feragatin, karşılıksız, sadece hizmet için ve Allah rızası için hizmet etmenin nasıl olduğunu gördüler. Kafasına, gözüne vurula vurula şahsiyeti allak bullak edilmiş bir deli haline getirilen millî kültürün sıhhatli halini, o kültürle yetişen insanın en mükemmel bir örneğini onun şahsında gördüler. Bütün bunlar, onun konuşma tarzına ilâve edilerek uzun zaman anlatılacaktır. Hepimiz böyle bir insanı tanımış olmakla övüneceğiz. Övünmekle kalmayıp kendisine o karakterde pay ayıranlar, yeni Mahir Bey'ler olacaktır.

Güzel Bir İnsandı

İstanbul İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Necla Pekolcay'a göre herkesi sevmek veya hoş görebilmek ve herkesçe sevmek, her kula nasib olmaz ama kime nasib olmuşsa onu mutlu kılar.

Bu, kısmen yaratılışa, kısmen de kendi gayretimize bağlıdır. Şüphesiz ki olgunluk, bir gayretin evvelâ kendi nefsini yenme gayretinin mahsulüdür. İşte Mahir Hoca, bu mertebeye ulaşmış bir şahsiyetti. Ciddi fakat müsamahalı hali, herkese karşı nazik davranışları onu sevilen bir kişi, sevilen hoca durumuna getirmişti.

Kendisinden istenilen her türlü yardımı elinden geldiğince gerçekleştirirdi. Dâima mütevazı idi, sükûneti elden bırakmazdı. Lâkin başkalarının iyi davranışı, kendisine dönük olmasa da onu alabildiğine coştururdu. O anda Mahir Hoca'daki heyecan, birinci unsur durumuna gelirdi. Halinde büyük bir hareketlilik belirir-

di (*Tohum Dergisi*, Mart 1975).

Ahmed Kabaklı'ya göre **Mahir Hoca**'nın düşmanı yoktu denilebilir. Şöyle diyor: "Kimseyi kinadığını, kin ve öfke ile konuş-tuğunu hatırlamıyorum. Sanki öfkelerini bile gökkuşağı altından geçirir, muhabbetle değiştirirdi. Olmazları konuşarak içini sık-mazdı. Olurları, iyileri ve ümitleri konuşurdu." (*Tercüman Gazetesi*, 14 Temmuz 1974).

Meslektaş **Kemal Edib Kürkçüoğlu**'na göre ise şu manzûme ile anlatılmaktadır **Mahir Hoca**:

*Var telâkî ahd-i cânânın ezelden cân ile
Cân sefâ bulmaz mülakî olmadan cânân ile*

*Bir muvahhid merd-i âlî kadrımız mevcud idi
Kıldı dâru'l-advi me'vâ safvet-i vicdân ile*

*Eğdi baş takdire, halinden şikâyet etmedi,
Göçtü dünyadan bugün bir derd-i bi-dermân ile*

*Kaydı külfetten münezzeh mün'im-i vehhâb onu
Mutlaka taltîf eder ihsân-ı bi-pâyân ile*

*Mü'min-i kâmil, in'âmın erip kувâsına
Bigümân hem bezm olur Peygamber-i zîşân ile*

*Karşılar rûhu'l-emîn elbette rûh-u pâkini
Zarf-u mazrûf olduğundan cevher-i Kur'ân ile*

*Bir melek sîret, velî haslet mübârek zât idi,
Zümre-i ta'lim övünsün böyle bir insan ile*

*Ah edip yârân âzâ kulsın öğünsün rûz-u şeb,
Çünkü gözlerden nihândır perde-i hicrân ile*

*Verdi mâ dâme'l-umr şubbâna iman dersi o,
Derd-i Şubban kurtulur ancak sahîh iman ile!*

*Müjde-i gufrân gelir üst üste ikrâr ehline
Hükm-ü sübhandır ki münkirler gider hüsrân ile*

*Zikreder tâ haşre dek tâlîhi irfân ismini
Mahir İz üstad yahu gitti itmi'nân ile*

Onu rahmetle yâdederken **Mahir İz Hoca'nın** daima zulme ve haksızlığa karşı gayret-i diniyye ve salâbet-i diniyyesi sebebiyle çoşan 18 yaşında genç bir mü'min heyecanıyla kükremiş bir örnek şahsiyet olarak hatırlıyoruz.

Yenikapı civarında tertiplenmiş bir toplantıdaki konuşmasında *"İslâm, hakkı ikame ve zulmu izâle için Cenâb-ı Hakk'ın indirdiği emsalsiz bir nizamdır"* cümlesiyle o, hem toplantıyı tertip edenleri hem de zulüm düzeninden kurtulup adaletin hakim olduğu bir nizamı özleyenleri irşad etmiştir ki, bu ifadeleri unutulmaz.

KAYNAKLAR: Mustafa Özdamar, *Mahir İz Hoca*, İst. 1994, s. 7-170; Mahir İz, *Tasavvuf*, Rahle Yayınevi 1969, s. 10-26; Mahir İz, *Din ve Cemiyet*, Kitabevi 1990, s.3-26; Mahir İz, *Yılların İz*, Kitabevi 1990, s.20-56.

MUSTAFA ÖZDAMAR

MUHAMMED MUHYİDDİN-İ HÂKÎ (R.H)

(ö. 1396/1976)

Muhammed Muhyiddîn Efendi hazretleri, Rûmî 1297, Milâdî 1881'de Bolu'da dünyaya geldi. Çocukluğu, Rûfâilîğin yaygın olduğu bir ortamda geçti. Babasının adı **Muharrem Efendi**, annesinin adı ise **Ayşe Hanım**'dır.

Tarîkâta ilk intisâbı, 1871 yılında Bolu-Mudurnu'da doğup, 1925 yılında Bolu-Akçakoca'da vefat eden **Muhammed Hâkî** hazretlerinedir. Bu zât, Seydişehirli **Hacı Abdullah Efendi** hazretlerinin halifesidir.

Râbitasında, **Abdullah Efendi** kendisini **Erbilli Muhammed Es'ad Efendi** hazretlerine teslim etmiş, daha sonra da şeyhi ile birlikte **Muhammed Es'ad Efendi** hazretlerinin ziyaretine giderek kendisine birlikte teslim olup inâbe almışlardır.

Muhammed Muhyiddîn Efendi hazretleri, sülûk seyrini

Erbili Muhammed Es'ad Efendi hazretlerinden tamamlamıştır. Kendileri, Adanalı **Şeyh Sâmi Efendi** hazretlerinin meftûnu olduklarını ve ondaki halleri çok beğendiklerini ifade ederlerdi. **Şeyh Sâmi Efendi (Ramazanoğlu)** hazretleri de **Muhammed Es'ad Erbili** hazretlerinin yetiştirdiği halifelerdendir.

Muhammed Hâkî Efendi ile Muhyiddin Efendi hazretleri, birlikte **Es'ad Efendi** hazretlerine yaptıkları bir ziyaret sırasında Menemen olayı patlak vermiş, **Es'ad Efendi** hazretleri ile birlikte derdest edilerek İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilmişler, **Muhyiddin Efendi** hazretleri önce idama mahkûm edilmiş ise de daha sonra bu hüküm, on senelik ağır hapis cezasına indirilmiştir.

Muhammed Muhyiddin Efendi hazretleri, mahkûmiyetini tamamlamak üzere bir müddet sonra Ankara Cezaevi'ne gönderilmiş, burada romatizmaya yakalanarak bu hastalıktan çok muzdarip hale gelmiştir. Bir müddet sonra da cezasının kalanını tamamlamak üzere Bolu Cezaevi'ne nakledilmiş, Cumhuriyetin onuncu yılında çıkarılan umûmî aftan yararlanarak tahliye edilmiştir.

Muhyiddin Efendi hazretleri, talebeleri ile birlikte katıldığı Balkan Savaşı'nda bacağından yaralanmış, yaralı olarak trenle Selanik'e gönderilmiş, oradan da İzmir'e gelmiştir. Bu sırada yakalandığı bâsur hastalığı, hayatının sonuna kadar onu çok muzdarip etmiştir.

1976 yılında yüce Allah'ın geniş rahmetine, Rasûlullah Efendimiz (s.a.v.) başta olmak üzere bütün saygı duyduklarına ve sevgi beslediklerine kavuşmuştur.

Mevlânâ Hâlid Bağdâdî hazretlerine ulaşan tarikat silsilesi şöyledir:

Rasûlullah Efendimiz'den itibaren, gönülden gönüle düğüm lenerek devam eden altın zincirin 30. halkası **Mevlânâ Hâlid Bağdâdî** hazretleridir. Bu zât, Musul-Şehrîzor'da h. 1192, m. 1789 yılında doğmuş; h. 1255, m. 1852 yılında 63 yaşında, Şam'da âhirete yürümüştür.

31. **Seyyid Tâhâ el-Hakkârî** hazretleri. Vefat tarihi, h. 1269, m. 1866'dır. **Seyyid Abdülkâdir Geylânî** hazretlerinin soyundandır.

32. **Tâhâ el-Harîrî** hazretleri. Vefatı: Musul-Harir, h. 1292,

m. 1875'tir.

33. Muhammed Es'ad Erbilî hazretleri. Doğumu: Musul-Erbil, h. 1264, m. 1847. Vefatı: İzmir-Menemen, h. 1352, m. 1933'tür. Künyesi "*Şeyh Hidâyetullah en-Nakşibendî el-Hâlidî*"dir. O devirde bilinmesi âdet haline gelen zâhirî ilimleri yirmi-üç yaşında, yani h. 1287, m. 1870 tarihinde tamamlayıp Tarikat-ı Aliyye-i Nakşibendiyye'ye intisâb etmiştir.

Çalışmalarının sonucu olarak h. 1292, m. 1875 tarihinde irşadla görevlendirilmiştir. Ayrıca **Seyyid Abdülhamid er-Rifkânî** hazretlerine hizmeti sonucu, h. 1303, m. 1883 yılında Kadiri Tarikatı'nın irşadı ile de görevlendirilmiştir.

34. Muhammed Muhyiddîn-i Hâkî hazretleri. Doğumu: Bolu, Rûmî 1297, m. 1881, Vefatı: Bolu, h. 20 Safer 1396, Rûmî, 27 Ocak 1391, m. 21 Şubat 1976 yılına rastlamaktadır.

Muhammed Muhyiddîn-i Hâkî hazretlerinin ilk önce intisabda bulunduğu silsile, **Mevlânâ Hâlid Bağdâdî** hazretlerinden itibaren şöyledir:

31. Muhammed Kudsi (Memiş Efendi) hazretleri. Doğumu: Konya-Bozkır-Hocaköy, h. 1198, m. 1783. Vefatı: Konya-Seydişehir-Çavuş nahiyesi, h. 1269, m. 1853.

32. Hacı Abdullah Efendi hazretleri. Doğumu: Konya-Bozkır-Karacahisar köyü, h. 1222, m. 1807. Vefatı: Konya-Seydişehir, h. 1285, m. 1869.

33. Muhammed Hâkî hazretleri. Doğumu: Bolu-Mudurnu, Rûmî 1287, m. 1871. Vefatı: Bolu-Akçakoca, Rûmî 1341, m. 1925.

34. Muhammed Muhyiddîn-i Hâkî hazretleri.

Muhyiddîn Efendi hazretlerinin yetiştirdiği halifeler de tesbit edilebildiği kadarı ile şunlardır:

1. Mudurnu'da **Gülenzâde** hazretleri.

2. Geyve'de emekli Posta Müdürü beyefendi hazretleri.

3. Bursa-Çekirge'de, **Ali Cânib Efendi** hazretleri.

4. Bolu'da merhum **Muhyiddîn Efendi** hazretlerinin oğlu **Ahmed Efendi** hazretleri.

5. Bolu'da emekli Matematik öğretmeni muhterem **Mehmed**

Özdemiralp hazretleri.

6. Ankara'da Dr. Emin Acar beyefendi hazretleri.

KAYNAKLAR: M. Muhyiddin Efendi hazretleri hakkındaki biyografik bilgiler, halen yaşayan halifelerinden Muhterem Mehmed Özdemiralp ile muhterem Dr. Emin Acar beyefendilerden şifâhen alınmıştır; Mehmed Özdemiralp, *İrşâd*, Ankara 1995.

RAHMİ SERİN

AHMED HUSREV ALTINBAŞAK (R.H)

(ö. 1398/1977)

Husrev Efendi, 1315/1899 yılında Isparta'da dünyaya geldi. Babasının adı **Mehmed**, annesinin adı **Ayşe** idi. Oldukça zengin olan altı çocuklu bir ailenin üçüncü çocuğu olarak dünyaya geldi. Seçkin bir aileye mensup olan **Husrev Efendi**'nin annesi, babası ve dayısı hafızdı. Gayet zeki bir insan olmasının yanında gençliğinde dürüstlüğü, yardımseverliği ve ibadete düşkünlüğü sebebiyle çevresindekiler ona "**Hızır**" derlermiş.

Otuz yaşlarına geldiğinde, o sıralarda Isparta'nın Barla nahiyesine ikamete mecbur edilen **Bediüzzaman Said Nursî** ile tanışmış, onun hem talebesi, hem hizmet arkadaşı, hem de yardımcısı olmuştur. **Husrev Efendi**, *Risale-i Nur*'un bu asırdaki iman ve Kur'an mücâhededesinde gerek üstadı **Said Nursî**'nin gerekse hayatının lisân-ı şehâdetiyle dünyadaki vazife-i uhreviyesinin kuvvetli bir medârı, *Risale-i Nur* eczalarının emin bir sahibi ve muhafızı olarak temâyüz etmiştir.

Üstad **Bediüzzaman**'ın 1926 yılında Barla'ya sürgün olarak gelmesinden sonra **Husrev Efendi**, ona bir mektup yazarak üç fikhî mesele sormuş. Üstad da: "**Husrev Bey Kardeşim! Senin sorduğun mes'elelerin cevapları fıkıh kitaplarında mevcuttur. Bu bilgilere ulaşmak da kolaydır. Ancak bugün İslâm âlemi büyük bir sarsıntı geçiriyor. İmân kal'ası tehlikededir. Gel, beraber Kur'an'a ve bu azîz milletin imânına hizmet edelim!**" meâlinde cevap veriyor. **Husrev Efendi**, bu mektubu alınca Üstad'ın yanında

bu ehemmiyetli hizmete iştirak etmek üzere kararını verip, "*Ehl-i kemâlin huzuruna yürüyerek gidilir*" diyerek, yola çıkar. 40 km.lik yolu yürüyerek kat'edip, Barla'ya varır. Üstad Bediüzzaman hazretleri, Barla dışında Karaca Ahmed Türbesi civarında kendisini karşılar. Artık **Husrev Efendi**, *Risale-i Nur* hizmetinin daha ilk zamanlarında "*Binler safâlarla geldin!*" tebrikleriyle üstadının yanında yerini alır.

Üstad Bediüzzaman ve Ahmed Husrev Efendi

Husrev Efendi'yi bize en iyi tanıtabilecek kişi, onun üstadı olan **Bediüzzaman** hazretleridir. Onu bizlere şöyle tanıtıyor: "*Şimdi Husrev gibi Nur kahramanı size ihsân edildi.*"

"Ben da'vâ ve isbât ederim ki: Bu soğukta soğuk muamele gören, millete ve vatana zararlı tevehhüm edilen ve vücudca hastalıklı bulunan **Husrev**; Türk milletinin ma'nevî büyük bir kahramanı ve bu vatanın bir halaskârıdır ve Türk milleti onunla iftihâr edecek bir hâlis fedâkârıdır. Ve sır-ı ihlâsa tam mazhar olduğundan benlik ve riyâkârlık ve şöhratperestlik bulunmaması cihetiyle, çok hizmet-i vataniye ve milliyesinden bir ikisini beyân etmek zamanı geldi.

Bu zât müstesnâ ve şirin kalemiyle Nur'lardan altıyüz risâleye yakın yazmış ve bu vatanın her tarafına neşrederek komünist perdesi altında dehşetli ifsâda çalışan anarşistliğin belini kırıdı ve tecâvüzünü durdurdu ve mübârek vatani ve bu kahraman milleti, o zehirden kurtarmak için te'sirli tiryâkları her tarafa yetiştirdi. Türk gençlerini ve nesl-i âtiyi büyük bir tehlikeden kurtarmaya vesile oldu."

"Gizli düşmanlarımız iki plânı takip ediyorlar: Birisi beni ihânetlerle çürütmek, ikincisi mâbeynimize bir soğukluk vermektir. Başta **Husrev** aleyhinde bir tenkîd ve i'tirâz ve gücenmek ile bizi birbirimizden ayırmaktır. Ben size i'lân ederim ki: **Husrev**'in bin kusuru olsa, ben onun aleyhinde bulunmaktan korkarım. Çünkü şimdi onun aleyhinde bulunmak; doğrudan doğruya *Risale-i Nur*'un aleyhinde ve benim aleyhimde ve bizi perişan edenlerin lehinde bir azım hıyânettir."

Kısaca, Üstad **Bediüzzaman** hazretlerinin **Husrev Efendi** hakkında Nur talebelerine tavsiyesi şudur: "*Husrev gibi bir Nur kahramanından; benim yerimde ve Nur'un şahs-ı ma'nevîsinin en ehemmiyetli bir mümessili olmasından hiçbir cihetle gücenmemek*

elzemdir."

Kalemle Hizmet

Matbaa imkânının pek olmadığı ve *Nur Risaleleri*'nin hem neşir, hem hatt-ı Kur'ânîyi muhafaza etmek gayesiyle Osmanlıca olarak el yazısıyla çoğaltıldığı bir hizmet anlayışı içinde kurduğu sistem ile *Nur*'ların yazılmasını ve neşrini, hem Hz. Üstad'ın "*Husrev münâsib görmediği kısmı ta'dîl, tebdîl, ıslâh edebilir*" salâhiyetiyle tashihini bir sisteme bağlamış, onun mühim bir yükünü hafifletmiştir.

Bu sistem de şudur: Üstad hazretlerinin yazdığı bir mektup veya telif ettiği her risâle, önce **Husrev Efendi**'ye geliyor ve tarafından tashih ediliyor. Sonra o eseri, Isparta'dan kendi çevresindeki on-onbeş kişilik *Nur* talebelerinden oluşan bir heyetle birer, ikişer nüsha yazıyorlar. Daha sonra içinden seçtiği on nüshayı Sav, Kuleönü ve diğer köylere göndererek oralardaki *Nur* talebelerinden yüz nüsha olarak geriye alıyor. Bunları *Nur*'un özel postaları vasıtasıyla Türkiye'nin birçok merkezine ve ihtiyaca göre **Bediüzzaman** hazretlerine ulaştırıyor. Bütün bu faaliyet, bir haftaya sığdırılıyor. Diğer bir hafta yeni bir risâle veya bir mektup üzerinde çalışıyorlar. **Husrev Efendi**, daha sonraları da *Risale-i Nur* külliyyatının muhtelif parçalarının makine ile teksirinde esas alınan asıl nüshaları yazıyor. Bu sistemli çalışmaları sebebiyle Üstad **Bediüzzaman**, **Husrev Efendi**'ye "*Gül fabrikası*", **Hafız Ali**'ye de "*Nur fabrikası*" adını vermiştir. Zira **Bediüzzaman** hazretleri, umum âlem-i İslâm'ın hattı ve yazısı olan hurûf-u Kur'âniyeyi (Kur'ân harflerini) muhafaza etmeyi, talebelerinin en mühim aslı vazifelerinden biri olarak gördüğünü çok mektuplarında beyan etmektedir. Mânidâr olan diğer husus da şudur: O günlerde hizmete birkaç teksir makinesinin nasip olmasına ve bunu "*Ey bin kalemli kâtip hoş geldin*" diyerek tebrik etmesine rağmen, kalemle hizmetin duraklamasını asla tasvip etmemiştir.

Böylelikle, hem maslahata muvafık olarak, hem hizmet-i Nuriye'nin gereği olan bütün çalışmaların yanı sıra Kur'ân hattını muhafaza gibi ehemmiyetli bir vazifeyi de yerine getiren *Nur* talebelerinin ve **Husrev Efendi**'nin cansiperâne ve hayatlarının en mühim vazifesi olduğunu düşünerek iman ve Kur'ân yolunda yaptıkları bu harika hizmeti, **Bediüzzaman** hazretleri şu ifadelerle takdir etmektedir: "*Cenâb-ı Erhamürrâhim'in sizlere, yazanlara ve yardım edenlere; her bir harfine mukabil, bin rahmet eylesin ve*

binler meyve-i cennet ihsân etsin ve yüzer hasenât defter-i a'mâlinizde yazdırsın. Âmin, âmin, âmin! Ben onlara baktım, kalbime geldi ki: Bu kahramanların şimdi de bir mükâfâtları yok mu? Birden ihtâr edildi ki: Onlar bu mecmuayı yazmakla feylesofları susturan, imâna getiren kuvvetli bir ders-i imânîyi en evvel kendi kendine tam okuyorlar, ma'nevî bir hazine kazanıyorlar. Hem onların nüshaları, pek çokların imanlarını kurtaracaklar veya imâna gelecekler. Bir hadîste vardır ki: 'Bir tek adam seninle imâna gelse, sahra dolusu kırmızı koyundan daha hayırlıdır.' Hem onlar bu mübârek kalemleriyle eski zamanda İslâmiyet'in büyük mücâhid kahramanlarının kılınçlarının kudsî hizmetlerini görüyorlar. Elbette istikbâl onları ve Nurcuları çok alkışlayacak."

İnzivâ ve Hizmet Hayatı

Husrev Efendi, 47 yıl gerek kendi evinde gerekse hapishanelerde inzivâ hayatı yaşamıştır. Onun inzivâ hayatı âsûde ⁽¹⁾ bir hayat değildir. Eskiden tasavvufta bir usûl olan çile çıkarmak, yani Nakşîlerde kırk gün veya Mevlevîlerde iki yıl inzivâda kalmak, **Husrev Efendi'nin** çile üstüne çileli, mücadele içinde geçen inzivâ hayatı yanında bir istirahat gibi kahr. Nasıl Üstad Bediüzzaman hazretleri sürgünlerde, hapishanelerde, Barla dağlarında polis ve jandarma baskıları altında yaşayıp defalarca zehirlenerek dünya zevki namına bir şey bilmiyorsa, **Husrev Efendi** de üstadının hemen yanbaşıda onun bu çileli hayatını paylaşmış, bir kez olsun dünyaya dönüp bakmamıştır. *Risale-i Nur'un* Eskişehir, Denizli, Afyon gibi bütün mahkemelerinde Üstad'la birlikte muhakeme edilmiş, onun vefatından sonra da defalarca Isparta ve daha sonra Eskişehir Örfî İdare, Bursa, Bergama ve Buca cezaevleri; ağır ceza duruşmalarından sonra onun yeni çilehâneleri olmuştur.

Halbuki İslâm dışı güç odaklarıyla hayatı boyunca asla barışık ve uyum içinde olmayan **Husrev Efendi**, dünya cihetiyle zengin ve çok geniş arazilere sahip, asil ve nüfuzlu bir aileye mensup-tu. Cedlerinden Isparta beyleri vardı. Onu farklı kılan en önemli özellik, tüm servetini hizmetine feda etmesidir. O, bir kögede kendi halinde ibadetle meşgul olup gayet rahat yaşayabileceği bir dünyaya bedel, Kur'an'a hizmet uğruna çileli bir hayatı tercih etmiştir.

Mahkemelerde bir iman âbidesi ve ihlâs timsali olan **Husrev Efendi'nin**, dinsizlere karşı şedid, heybetli, eğilip bükülme-

(1) Âsûde; rahat, sakin, huzur içinde olmak demektir.

yen, vakûr, izzetli halleri talebelerinin mâneviyâtlarını kuvvetlendirir, onlara cesaret verirdi. Talebeler, mahkemede ne diyeceklerini ondan öğrenirlerdi. Müdafaalarını tek tek o hazırlardı. 1965'de hapisanede ki arkadaşları ortalama 25-30, **Husrev Efendi** ise 65 yaşında idi. 1971 muhtırasından sonra, 72 yaşındaki **Husrev Efendi**, 96 talebesi ile birlikte mahkemeye verilmiş, o günkü sıkı-yönetim mahkemelerince 7 yıl hüküm giymeye mahkûm edilmiştir.

Evrâd-ü Ezkârı

Ablasına ait bir evde tek başına yaşayan **Husrev Efendi**, bir yandan tasavvuf erbâbının mânevî hayatı gibi sabah, akşam ve geceler boyu süren *Risale-i Nur* talebelerine has evrâd-ü ezkâr ile meşgul olmak, gündüzleri de *Nur Risaleleri*'ni yazmak, onları neşretmek ve hemen her gün yanına gelenleri irşad etmek gibi hizmetlerde bulunurdu.

Bir kitap çapındaki *Hizb-i Envâr-ı Hakâik-i Nuriye* gibi günlük evrâdını hiç terk etmeden, her gün saatlerce ezberden okurdu. Kibleye karşı dizüstü oturarak, zaman zaman ağlamaklı, yalvaran bir sesle, zaman zaman iki büküm, kıvrım kıvrım kıvrınarak âdetâ cehrî lisanı terketmiş, kalbinin diliyle konuşuyor gibi sessiz dua eder, bu hali saatlerce sürerdi. Onun Rabbi ile sağlam irtibatını, Allah'a tam teveccühünü görme şansına sahip olabilenler, yakînî, halî bir iman dersi alırlardı. Hele onu namaz ve niyaz halinde görmek; insanlığın, kulluğun, Allah ile konuşmanın ne olduğunu müşâhede etmektir.

Sohbetleri ve Tavsiyeleri

Üstad **Bediüzzaman**'ın vefatından sonra hergün uzak, yakın değişik yerlerden insanlar, onun dersini dinlemek, meselelerini sormak için Isparta'ya, onun yanına gelirlerdi. Nur talebeleri; hakaik-i imaniye (iman hakikatları) ve şeâr-i İslâmiyeyi (İslâm esaslarını) muhafaza ve ilan uğruna, yasa dışı cemiyetçilikle, tarikatçılıkla, devletin temel yapısını değiştirmeye yönelik faaliyetlerle suçlanıyor, hatta sarıkla namaz kılmak yüzünden hapis yatıyor, çıktıktan sonra hizmetlerindeki bu kararlılıklarını *Risale-i Nur*'dan aldıkları feyz ile devam ettiriyorlardı. Devletin ve inançsız memurların sıkı takipleri, mahkemelere düşmek, hapis olmak korkusu, *Nur*'a pervane olmuş gönüllerin ışığa doğru uçmalarına

engel alamıyordu.

Husrev Efendi'nin 20 kişiyi bile zor alan küçük odasında, bazen çok daha fazla kalabalık bir cemaat diz dize, gönül gönüle sohbet edip ders dinledikten sonra huzurundan ayrılrken, Nur talebeleri bütün dertlerinden, yüklerinden kurtulmuş; sevinç ve sürür ile dolmuş, her belâya, her musibete dayanabilecek kadar güç, kuvvet kazanmış, aylarca hizmet etmeye yetecek bir şevk de po etmiş olarak ayrırlardı. Bir gün ziyaretine gelen bir grup, **Husrev Efendi'ye:** *"Biz burada kendimizi başka bir dünyada gibi hissediyoruz"* deyince o, bunun sebebini *"Benim yanımda dünya yoktur"* cümlesiyle açıklamıştı. Talebelerine şöyle derdi: *"Sizleri yanıma kabul etmekle, sizlerle görüşmekle; ben öyle ma'nevi zevklerimden vazgeçiyorum ki, bunun nasıl bir fedâkârlık olduğunu siz bilemezsiniz!"*

"Hizmet, ciddiyet ister. Hizmet, kendini unutmakla yapılır. Başka türlü olmaz. Kendini düşünen hizmet edemez. Risale-i Nur'un hepsini ezber gibi bilmelisiniz. Hizmetinizi hiç bilmeyen insanlara tanıttığınızda Risale-i Nur'ları yeni yazıdan okuyabilir ve onlara da verebilirsiniz. Fakat kendini Nur talebesi sayan her insan, Kur'an yazısını öğrenmelidir. Çünkü, Risale-i Nur'un bizlere dediği gibi ona intisâb eden zâtın en ehemmiyetli vazifelerinden biri de onu yazmak ve yazdırmak ve intişârına hizmet etmek, hurûf-u Kur'âniyeyi muhâfaza etmektir. Hatt-ı Kur'ânîyi unutturmaya çalışanların, niyetlerini onlara unutturmaktır." şeklindeki ifadeleriyle talebelerine Sünnet-i Seniyye'ye son derece bağlı kalmalarını, Kur'an yazısını muhafaza etmelerini, özellikle gençler ve çocuklarla ilgilenmelerini, çevrelerindeki insanları iman noktasında yetiştirmelerini tavsiye ederdi.

Husrev Efendi'nin yakınında bulunan insanların, onunla irtibatlı geçen hayatları hep bereketli, hep faydalı olmuştur. Kendisi bir dakikasını boşa geçirmediği gibi başkasının da lüzumsuz, faydasız şeylerle ömrünü israf etmesine hiç razı olmazdı; ya okur, ya okutur, ya Nur'ları yazar veya anlatır, kimse yoksa evrâd-ü ezkârıyla meşgul olurdu. Prensipli, disiplinli ve verimli biriydi. Cezaevlerinde bulunduğu zamanlarda dahi yanındaki Nur talebelerini, belki bir o kadar da mahkûmlardan onun mâneviyâtının cazibesine kapılan dostlarını hep bir şeyler ile meşgul eder, miskinliğe izin vermezdi. Salavâtlar, dualar okuttururdu. Haftada bir-iki defa diğer koğuşlarda kalanları yanında toplar, umûmî sohbet yapardı. Onun sayesinde hapishane, dostları için bir medrese-i Yu-

sufiye'ye dönmüştü.

Tevâfuklu Kur'ân

Üstad Bediüzzaman hazretleri, daha önceleri Kur'ân okurken aynı sayfada geçen "Allah" ve "Rab" isimlerinin ve aynı mânâh kelimelerin alt alta geldiğini farketmiş, bunu biraz araştırınca hemen her sayfada benzer tevâfukları görmüş ve çevresindeki insanlara da göstermişti. Kur'ân harfleriyle yazılan risâlelerde de zaman zaman buna benzer tevâfuklara rastlanıyor, bu da Nur talebelerinin şevkini artırıyor, onlara mânevî bir kuvvet veriyordu. Üstad hazretleri; Kur'ân-ı Kerîm'in çok cihetlerle mucize olduğunu ilmî, aklî ve hissî delillerle isbat ettiği bir zamanda, onun kimseyi mahrum bırakmadığını, hatta yalnız gözü bulunan kulaksız, kalpsiz, ilimsiz tabakasına karşı da Kur'ân'ın bir nevi alâmet-i i'câzı (mucize alâmeti) bulunduğunu beyan eder. Bu tabakanın imanlarını takviye etmek ve onlara yeterli bir kanaat verebilmek için Kur'ân-ı Kerîm'in hattında görünen bu harika güzelliği, tevâfuk namıyla göstermek istedi.

Bu mânâda *"Hurûf-u Kur'âniyeyi tercüme ile tahrîf, tebdîl, tağyîr etmek gibi mülhidlerin dehşetli cinâyatlarına mukabil cihâd eden Said'in ifratkârâne ve müsrifâne tevâfukla çok tedkikâtı lüzûmsuz değil ve ma'nâsız olmaz!"*⁽¹⁾ diyerek *"Kur'ân-ı Hakîm'in meânî ve hakaikinde, esrâr ve işârâtında olduğu gibi, elfâz ve hurûfâtında dahi çok esrâr ve mezâyâ bulunduğuna bir zemin ihzâr etmek için Lâfzullâh'ın binde bir sırrına işâret edecek bir tarzı yazmak ve bizden sonra gelenler inşaallâh daha büyük esrârları o anahtarla açacak temennisi..."*⁽²⁾, *"Ve nazar-ı dikkati Kur'ân'ın hattına çevirmek ve hakaikine ehemmiyetle baktırmak niyeti..."*⁽³⁾ ile talebelerinden birer cüz Kur'ân yazmalarını ister. Hz. Üstad'ın, *"Yalnız mushaf üç renkli mürekkeple; Lâfzullâh kırmızı, sair tevâfukat başka renkli, (mütebaki) âyetleri siyah yazdırmak emelindeyim..."*⁽⁴⁾ arzusunu yerine getirmek üzere çoğu hafız, hoca ya da hatt-ı Arabî muallimi olan on kadar Nur talebesi yazmaya başladılarsa da bir-iki cüzden fazla yazamadılar. **Bediüzzaman**'ın *"Asıl müsveddede tevâfuk Husrev'in tarzındadır."*⁽⁵⁾ *"Ve hatt-ı Arabî'de en mümtaz kardeşlerimizden on derece geç-*

(1) Kastamonu Lâhikası, s. 38.

(2) Rumûzât-ı Semâniye, s. 8.

(3) a.g.e., aynı yer.

(4) a.g.e., s. 9.

(5) Barla Lâhikası, s. 31.

ti... 'biz ona yetişemiyoruz' dediler. Demek **Husrev'in** kalemi, *Kur'an-ı Mu'ciz'ül Beyân'ın ve Risale-i Nur'un mu'cizevârî kerâmetleri ve hârikalardır*" (1) işâretleriyle **Husrev Efendi**, bütün *Kur'an'ı* yazmaya muvaffak oldu.

Bediüzzaman hazretleri, böylece İslâm tarihinde ilk kez **Husrev Efendi** tarafından yazılan bu nüsha hakkında şunları söylemektedir: *"Mâşâallah! Bârekâllah! Kur'an'ın altın bir anahtarı olan kalem-i Husrevî, değil yalnız bizleri, belki rûhanîleri ve melekleri de sevindiriyorlar."* (2) *"Cenâb-ı Hak o kalem sâhibine yazdığı her harf-i Kur'an'a mukabil ley-le-i Kadir'deki gibi otuzbin sevâb ve rahmet ve hasene versin... Âmin, âmin, âmin..."* (3) *"Ey Husrev! senin yazdığın Kur'an-ı Azîmüşşân'ın sana kazandırdıkları sevâbları ve tahsîn ve tebrikleri, inşâallâh yakında tab'a girmesiyle âlem-i İslâm'dan senin rûhuna yağacak rahmet duâlarını düşün, Allah'a şükret!"* (4) *"Yeni yazdığımız Kur'an-ı Azîmüşşân'da bütün Lâfza-i Celâl ve Lâfz-ı Rab gayet istisnâ ile ma'nîdâr bir tevâfukla, muntazam sıra ile birbirine bakmaktadır. Hatta müteaddid yerlerde ehl-i kalb ve ehl-i hakikat demişler: 'Bu tarz yazı, Levh-i mahfûz'un yazısına benziyor,' diye hükmetmişler"* (5)

O zamanlar bu *Kur'an'ın* cüzleri, elden ele gezerek herkese gösterildi. Sonra **Husrev Efendi**, daha mükemmeli arayarak seviz *Kur'an* daha yazdı. Bugün piyasada görülen bütün tevâfuklu *Kur'an* nüshalarının tevâfuk düzeni, **Husrev Efendi'nin** yanlış anlamalara ve şahsî menfaatlara alet olunacağı endişesi ile asla rıza göstermemesine rağmen, yazdığı üçüncü *Kur'an'ın* birer kopyalarıdır.

1974 yılında, hayatlarından sonra da hayırlı hizmetlere vesile olmak ve bu mübarek hizmeti devam ettirmek gayesiyle talebeleri ile birlikte Hayrât Vakfı'nı kuran **Ahmed Husrev Altınbaşak**, yazmış olduğu *Kur'an-ı Kerim'in* telif haklarını sonsuza dek ve karşılıksız olarak kurmuş olduğu vakfına bağışladı. 1977 yılı Ramazan-ı Şerifinde İstanbul'da Hakk'ın rahmetine kavuştu ve Isparta'da daha önceden hazırladığı kabrine defnedildi. Talebeleri, son yazdığı *Kur'an-ı Kerim'i* ciddi bir tashihten geçirerek onun ve-

(1) Kastamonu Lâhikası, s. 109.

(2) a.g.e., s. 3.

(3) a.g.e., s. 58.

(4) a.g.e., s. 153.

(5) Rumûzat-ı Semâniye, s. 59.

fatından sonra Üstad Bediüzzaman hazretlerinin de istediği gibi üç renkli olarak basmaya muvaffak oldular.

KAYNAKLAR: Bediüzzaman Said Nursî, *Şua'lar*, s. 515, 527, 540, 547, 596; a. mlf., *Emir-dağ Lâhikası*, s. 140; a. mlf., *Kastamonu Lâhikası*, s. 3, 19, 38, 58, 109, 163; a. mlf., *Barla Lâhikası*, s. 31; a. mlf., *Rumûzât-ı Semâniye*, s. 8, 9, 59.

Yrd. Doç. Dr. MUZAFFER ECEVİT

ABDÜLHALİM MAHMUD (R.H) (ö. 1398/1978)

Abdülhalim Mahmud, son yüzyılın Mısır ve Arap dünyasının en büyük simalarından biridir. Yediden yetmişe bütün Mısırlıların sevgisini, saygısını kazanan ve hizmetleriyle adını ebedileştiren bu kıymetli ilim ve irfan adamı, her nedense memleketimizde gereği gibi tanınmamaktadır. Halbuki o, sayıları altmışa varan ve ekserisi tasavvufi muhtevalı eserleri ve özellikle **Enver Sedat** döneminde Ezher Şeyhi olarak yaptığı hizmetleriyle Arap dünyasında haklı bir şöhrete kavuşmuştur.

Tarihçe-i Hayatı

Abdülhalim Mahmud, son derece dindar bir aile muhiti içinde 1910 yılında Mısır'ın Şarkıyye vilayetinin Bilbils kasabasına bağlı Ebu Hamd köyünde doğdu. Babası, Ezher'in lise kısmından mezun ve **Muhammed Abduh**'un talebelerinden, son derece dindar bir insandı. Kendi hayatını anlattığı *el-Hamdu lillâh Hazihi Hayâtî* (Kahire, 1985) adlı eserinde **Abdülhalim Mahmud**, babasından son derece tazimle bahseder; kendisinin ilme ve tasavvufa yönelmesinde babasının tesirlerini anlatır.

Hafızlığını ve ilk tahsilini, köylerindeki mahalle mektebinde tamamladı. 1923 yılında Kahire'ye giderek Ezher'in orta kısmına girdi. Babasının teşvikiyle ortaokulun birinci sınıfında ondört yaşındayken evlendi. 1925 yılında Ezher'in Zekazik'te o yıl açılan lisesine girdi. Üç yıllık liseyi bir yılda bitirdi. 1928'de Ezher'de yüksek tahsile başladı ve tasavvufa meyletti. Talebelik yıllarında Cem'iyetü's-Şübbânî'l-Müslimîn'de **Ahmed Muhammed el-Gamrâvî**'nin konferanslarına devam ederdi. **Muhammed Ferid Vecdî** de onun Ezher'de iken en çok istifade ettiği hocalarındandır.

Ezher'den mezun olduğu sene Fransa'ya gitti. Sorbonne Üniversitesi'ne girdi. Orada felsefe, sosyoloji ve psikoloji tahsil etti. Ünlü müsteşrik Massingnon'un yanında ilk devir sûfîlerinden el-Hâris b. Esed el-Muhasibî hakkında doktora yaptı. 7 Temmuz 1940'da doktor ünvanını aldı. Aynı yıl memleketine döndü ve Ezher Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi'ne (Külliyetü'l-luga'l-Arabiyye) psikoloji hocası olarak tayin edildi.

Mısır'a geldiğinde o zamanlar Kahire'de ikamet etmekte olan Fransız Müslüman Abdülvâhid Yahyâ ile tanıştı ve muhtelif zamanlarda görüşerek onun hakkında *el-Feylesûfû'l-Müslim* adlı bir eser yazdı. Bu eser, son olarak müellifin *el-Medresetü's-Şâziliyye* adlı eseri içinde neşredilmiştir (Kahire, 1967).

1951 yılında aynı üniversitenin İlahiyat Fakültesi'ne (Külliyetu Usûlî'd-din) önce felsefe hocası, sonra dekan oldu (1964). Daha sonra bünyesinde kurulan İslâm Araştırmaları Kurumu'na (Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye) önce üye, sonra genel sekreter oldu. 1970 yılında Ezher şeyhi yardımcılığına, hemen arkasından Vakıflar ve Ezher Bakanlığı'na, 1973'te de Ezher Şeyhliğine getirildi. 17 Ekim 1978'de vefat edinceye kadar bu hizmete devam etti.

Hizmetleri

Abdülhalim Mahmud, ilim adamı, idareci ve Şâzili Tarikatı'na mensup bir sûfî olarak ömrünü İslâm'a hizmete vakfetmiştir. Kur'an ve Sünnet hizmeti, onun en yüce ideali olmuş, Kur'an eğitimini yaygınlaştırmaya büyük önem vermiştir. Nitekim Usûlû'd-din Fakültesi dekanı iken bu fakülte'deki bütün yerli öğrencilere (Mısırlılara) hafızlık mecburiyeti getirerek her yıl 7,5 cüz ezberlemelerini şart koşturmuş. Bu karar yürürlüğe girince **Abdülhalim Mahmud**, mezuniyet imtihanlarındaki Kur'an jürilerinde bizzat görev alarak bu konuyu yakından takip etmiş ve an'anenin yerleşmesini sağlamıştır. Daha sonra bu karar, dinî eğitim veren diğer fakültelerdeki Mısırlı öğrencilere de teşmil edilmiştir. Yabancılar için böyle bir mecburiyet konulmamıştır. Ancak son senelerde bir-iki fakültede yabancılar için de bu şartın getirildiği görülmektedir. İslâm Araştırmaları Kurumu'nda görev yaptığı esnada eski tefsirlerin görüşlerini özetleyen ve yeni keşiflerle ortaya çıkan bilgilerle kevnî âyetlerin tefsirini hedef alan geniş çaplı bir tefsir çalışması başlattı ve sağlığında ancak üçte biri neşredilebilen bu tefsirin yayını hâlâ devam etmektedir. Vakıflar Ba-

kanı iken yurt çapında, hafız yetiştirmek üzere binden fazla müessesese açtı. Ezher şeyhi iken bir *"Ezher Mushafı"* neşrederek yanlış ve hatalı Kur'an baskılarına mâni olmaya çalıştı. Özellikle Beyrut'ta basılan ve bazı hatalar bulunan mushafların yaygınlaşmasını önlemeye gayret sarfetti. Kur'an ilimleri veren bir fakülte kurmak, onun en büyük ideali ve arzusuydu. Bu konuda hayli hazırlıklar yapmasına rağmen bu fakültenin açıldığını göremeden öldü. Böyle bir fakülte, vefatından sonra da açılmadı. Ancak Ezher'e bağlı Kur'an okunan ve dinî yayınlar yapan bir radyo istasyonunun kurulmasını sağladı.

İslâm Araştırmaları Kurumu'nda görev yaptığı sırada kuruma zengin bir kütüphane kazandırarak İslâmî ilimlerde ana kaynakların neşredilmesi çığırını açtı ve ondan sonra Ezher'in bu müessesesi, kıymetli eserler neşretti. Meselâ, **İmam Süyûtî'nin el-Câmiu'l-Kebîr'i** ile **İmam Begavî'nin Mesâbihu's-Sünne'sinin** tahkik ve neşrini sağlamak onun başlattığı hizmetlerdendir.

Ezher ve Vakıflar Bakanı iken Afrika'nın en eski camii sayılan Füstât Mescidi'ni tamir ettirerek ihyâ etmiş, 1500 kadar yeni cami yapımını gerçekleştirmiştir.

Onun adından çokça bahsedilmesini sağlayan değerli hizmetleri, Ezher şeyhliği dönemine rastlar. Ezher şeyhi olduktan sonra Mısır'da yeniden İslâmî hükümlerin tatbik edilmesi meselesiyle çok uğraşmış, kalemiyle, kelâmıyla ve işgal ettiği mevkiin itibar ve imkânlarıyla bu konuda büyük mücadele vermiş, fakat belli bir neticeye ulaşamamıştır. Ancak onun bu faaliyetleri *"ahvâl-i şahsiye"* de de Avrupa kanunlarının uygulanmasını isteyen **Enver Sedat**'ın eşi **Cihan Sedat**'ın faaliyetine engel olmuş ve onun sağlığında ahvâl-i şahsiyyede mer'î bulunan İslâm kanunları, yürürlükten kaldırılamamıştır. Ancak onun vefatından sonra durum değişmiş ve **Cihan Sedat** emeline nâil olmuştur.

Bir ara Arap harflerinin yerine Latin harflerinin kullanılması şeklinde ortaya çıkan münakaşalarda, halkı yazılı ve sözlü açıklamalarla uyarak bu fikrin taraftar bulmasına mâni olmuştur. 1930'lu yıllardan beri sürüp gelen bu münakaşalar, onun bu çalışmaları sayesinde sona ermiştir.

Abdülhalim Mahmud, İslâm memleketlerinin problemleriyle de meşgul olmuş, aralarındaki birtakım kırgınlıkların giderilmesinde arabuluculuk yapmıştır. Nitekim Fas ile Cezayir ara-

sında, onun Ezher şeyhliği zamanında ortaya çıkan gerginlikte büyük hizmet ifâ ettiği ve tarafları yatıştırmaya çalıştığı bilinmektedir.

Komünizm tehlikesine karşı kesin bir tavır ortaya koymuş ve yazdığı *Komünizm ve İslâm*, *Ebû Zerr el-Gıfari ve Komünizm* ile *Komünizm'e Dair Fetvâlar* adlı üç eserinde Komünizmi halka tanıtmış ve Mısır'ın Komünizm ve Sosyalizm belasından kurtulmasında aktif rol oynamıştır.

İlk, orta, lise ve yüksek tahsili kapsayan Ezher müesseseleri, en çok onun zamanında imkân ve sayı bakımından zenginleşti. Ezher vakıflarını devletin tasallutundan kurtarmak için büyük çaba sarfetti. O, bu konuda şunları söylüyordu: "*Vaktiyle Ezher'in sayısız vakıf malı vardı. Ezher bu sayede başı dik duruyor, hiç kimseye boyun eğmiyor, maddî ve mâlî sıkıntı görmüyordu. Mehmed Ali Paşa devrinden itibaren idareciler, muhtelif yollarla Ezher'in mallarını müsâdere etmeye başladılar. Ezher'e, vakıf mallarından senelik bir pay ayırmak sûretiyle el koydular. Böylece Ezher, her geçen gün artan mâlî muzayakaya düştü. Halbuki bu mallar, Ezher'in tapulu, tescilli mallarıdır. Bu yüzden tekrar Ezher'e iadeleri gerekir.*" (1)

Abdülhalim Mahmud, devlet idarecileri ve halktan pek çok kimseyi Ezher'e ve diğer İslâmî müesseselere yardıma yönlendirdi. Mesalâ **Enver Sedat**'ın hanımı **Cihan Sedat'a**, Ezher'de okuyan kız öğrencilerin barınacağı 2000 kişilik kapasitede üç blok halinde yurt yaptırdı. Yine ehl-i hayırdan bir zengine, **İbn Ataullah el-İskenderî**'nin kabrinin bulunduğu mevkiye bir cami yaptırttı ve kendisi de orada uzun yıllar halka *Hikem-i Atayî* okuttu.

Abdulhalim Mahmud, ilmin ve Ezher'in itibarını artırmak maksadıyla çok yönlü hizmetlerde bulundu. Ezher Şeyhliğinin, Osmanlılardaki "*Şeyhülislâmlık*" gibi olmasını sağlamak maksadıyla faaliyet gösterdi ve onun hazırlattığı kanun teklifi, vefatından sonra kanunlaşarak Şeyhül-Ezher, Başbakanla protokolde ve maaşta aynı seviyeye getirildi.

Onun bu başarılı hizmetlerinin temelinde iyi bir teşkilâtçı olması, halkla çok iyi münasebet kurması ve sağlam bir müşâvere kadrosunun bulunması vardı. O, haftanın bir gününü halkla görüşmeye ayırır, halkın şikâyet ve taleplerini dinler, sempatik dav-

(1) Ali Abdülazim, *Meşihatü'l-Ezher*, II, 320, Kahire 1979.

ranışları ve zekice münasebetleri, halkın sevgi ve desteğini kazanmaya yeterdi. Onun sûfi-meşrep tabiatı, yumuşak tavırları, mûsâmaha ve olgunluğu, etrafındakilerin hayranlığını celbederdi. Arap-İslâm dünyasında geniş bir nüfûz ve şöhrete sahip olan **Abdülhalim Mahmud**, Türkiye ve İran hariç, Endonezya'dan Fas'a kadar bütün İslâm memleketlerini, Avrupa ve Amerika ülkelerini muhtelif maksatlarla ve değişik zamanlarda ziyaret etmiştir.

Eserleri

Abdülhalim Mahmud, velûd bir yazardır. Telif, terceme ve tahkik (neşre hazırlama) olmak üzere altmıştan fazla eser kazanmıştır ilim dünyamıza. Bunların tamamına yakın kısmı tasavvufi eserlerdir. Yerimizin darlığı sebebiyle bunların hepsini tek tek tanıtmaya imkânına sahip değiliz. Ancak en önemli eserlerini tanıtmakla yetineceğiz.

1) *Üstâzu's-Sairin el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî*: Fransa'da hazırladığı doktora çalışmasıdır. Biri Fransızca (Paris, 1940), diğeri Arapça (Kahire, 1973) olmak üzere iki ayrı dille neşredilmiştir. Eserin Arapçası büyük boy olup 336 sayfa ve dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde *Muhâsibî*'nin hayatı ve eserleri, ikinci bölümde akîde, ahlâk, zühd ve tasavvuf konusundaki görüşleri anlatılmaktadır. Bu eseri, onun tasavvufi sahadaki çalışmalarına ışık tutmuş, yol açmıştır.

2) *et-Tevhîdû'l-Hâlis evi'l-İslâm ve'l-Akl*: İslâm metodolojisi-ne dair olan bu eser, müellifin en beğendiği eseridir. İslâm davetinin esasının ittibâ (örneğe tâbi olma) olduğunu belirten eser, iki bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde felsefe-İslâm, ikinci bölümde ilm-i kelâm-İslâm münasebetleri anlatılmaktadır. Eser, büyük boy, 256 sayfadır (Kahire, 1973).

3) *et-Tefkîru'l-Felsefî fi'l-İslâm*: Eser, İslâm'daki felsefî düşüncüyü anlatmakta, iki ana ve onüç ara bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, İslâm'ın başlangıç dönemindeki genel durum ve Kur'an tebligatının özellikleri verilmekte, İslâm döneminde ortaya çıkan siyasi fırka ve hizibler ile selef yolu, ashâbın inanç ve düşünce yapısı, imâmet meselesindeki ihtilâflar ve farklı görüşler dile getirilmektedir. İkinci bölümde ise felsefe, felsefe-tasavvuf ve felsefe-usûl-i fıkıh münasebeti anlatılarak ilk İslâm filozofları **Kindî**, **Farâbî** ve **İbn Sinâ**'nın felsefî görüşleri hakkında bilgi verilmektedir. Eser, büyük boy, 312 sayfadır (Kahire, 1984).

4) *Delâilu'n-Nübüvve ve Mu'cizâtu'r-Rasûl*: Ansiklopedik mahiyette peygamberlik delil ve mucizelerini biraraya getiren büyük boy, 552 sayfalık bir eserdir (Kahire, 1973).

5) *el-Medresetu's-Şâziliyye el-Hadise ve İmamuha Ebu'l-Hasan eş-Şâzili*: Müellifin bağlı bulunduğu Şâzili Tarikatı'nı anlattığı eseri. Bu eserde hem tarikatın mühim simaları anlatılmakta hem de tarikat hakkında geniş bilgi verilmektedir. Eser, büyük boy, 432 sayfadır (Kahire, ts.).

Bunlardan başka bir *Âl-i İmrân Sûresi Tefsiri* (2 cüz, Kahire 1978), Peygamberimiz ve Sünnet-i Seniyye ile ilgili iki eseri, onbeş kadar muhtelif ibadet ve muâmelat konularına ve onlardaki esrar ve hikmetlere dair eseri, *İmamu't-Tabitn* adlı *Said b. Müseyyeb*'den başlayarak *Ebu'l-Berekât Ahmed ed-Derdir*'e kadar yirmi sûfiye dair biyografik çalışması, ondan fazla tahkik edip neşrettiği, bir o kadar da Fransızca'dan terceme ettiği eseri vardır. Şeyhü'l-Ezher iken muhtelif konularda verdiği fetvaları da iki büyük cilt halinde neşredilmiştir.

Tasavvuf Anlayışı

Abdülhalim Mahmud'a göre tasavvuf, ilmî bir araştırma, felsefî bir tefekkür ve hisfî bir tecrübe değil, halvet, riyâzat, zikir, nefis ile mücâhede ve nefsi ıslahtır. Bunun yolu da Hakk'ı zikir ve nâfilelere devamdan geçür.

Tasavvufun kaynağı, ne Yunan Felsefesi ne Brahmanizm ve Hinduizm ve ne de Hristiyan mistisizmidir. Onun dayanağı ve kaynağı, İslâm şeriati; Kur'ân ve Sünnet'tir. Sûfilerin ilhâm ve keşfinin ölçüsü de Kitab ve Sünnet'tir. Kitab ve Sünnet'le çatışan keşf ve kerâmet kabule şâyân değildir. Yine ona göre tasavvuf, temiz ve helâllerden yüz çevirmek, ameli terketmek veya yalancı bir tevekküle sapanmak demek değildir. Aksine tasavvuf, kulun, midesinin kölesi, şehvetinin esiri olmaması, dünya meşguliyetinin ona Allah'ı unutturmamasıdır.

Müridler için kendilerini doğru yola itecek bir örnek şahsiyete mutlaka ihtiyaç vardır. Nasıl ki çocuk anne-babasına, talebe hocasına uyuyor, onun yoluna giriyorsa mürid de kendisini doğru yola sevkedecek şeyhinin yoluna girmelidir. Allah'ın insanlara peygamberler göndermesinin sebebi de insanların örnek şahsiyete olan ihtiyaçlarıdır.

Onun tasavvuf anlayışında hulûl, ittihad ve vahdet-i mevcûd (panteizm) gibi sapık düşüncelere yer yoktur. O, vahdet-i mevcûd ile vahdet-i vücûdun, ayrı ayrı şeyler olduğunu; vahdet-i vücûdun vahdet-i mevcûd demek olmadığını söyler. Çünkü vahdet-i mevcûd, "*Hâlik ile mahlûkun aynı şey*" olduğunu kabul eden görüştür. Bu görüş küfürdür ve mü'minin böyle bir düşünceye bağlanması düşünülemez. Çünkü bu görüş, Hinduların, Brahmanların, Yeni Eflâtuncuların ve Yeniçağ'da Spinoza'nın görüşüdür. Vahdet-i vücûd ise "*Vücûdu kendi zâtıyla kaim, gerçek bir tek vücûd vardır; o da Hakk'ın vücûdudur. Mahlûkata vücûd veren de bu gerçek vücûddur. Diğer varlıkların vücûdu ona göre yok me-sabesindedir*" şeklinde ifade edilir.

Abdülhalim Mahmud'un düşüncesine göre tasavvuf klasikleri, tahkikli olarak neşredilmeli ve sûfilerin eserleri arasına katılıp olarak sonradan sokulan bazı ilâveler ayıklanmalıdır. Nitekim İmam Şârânî, *el-Yevâkit ve'l-Cevâhir* adlı eserinde İbn Arabî'nin düşmanlarının onun eserlerine bazı ilâveler yaptığını öne sürmektedir. Bu yüzden **Abdülhalim Mahmud**, bizzat sûfi klasiklerini neşretmeye büyük itina göstermiştir.

KAYNAKLAR: Abdülhalim Mahmud, *Hâzihi Hayâtî*, Kahire 1985, *el-Medresetü'ş-Şâziliyye*, Kahire, ts., *et-Tefkîru'l-Felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1984, *Kadıyyetü't-Tasavvuf el-Munkız Mine'd-Dalâil*, Kahire 1985 ve diğer eserleri; Ali Abdülazim, *Meğhatü'l-Ezher*, Kahire 1979, II, 279-460 ve Dr. İbrahim el-Batâvî'den (Emekli Ezher Hocası) alınan şifâhî bilgiler.

Prof. Dr. H. KAMİL YILMAZ

HACI MUSTAFA HAYRİ ÖĞÜT (R.H)

(ö. 1400/1979)

Mürşidi **Hacı Muhammed Baba**'ya hizmet ettiği henüz ilk yıllarda her özel duasında: "*Ya Rabbi! Sevip seçtiğin bir kuluna hizmet etmeyi nasib ettin. Hizmet için yürüdüğümde ayağımın değdiği tozlar, dikenler sayısınca ümmet-i Muhammed'i affeyle*" diyecek kadar Allah'ın Sevgilisi'ne ve O'nun ümmetine râm olmuş, ümmet içinden, ümmet için seçilmiş, bu uğurda çile çekmiş, bu uğurda hizmet etmiş, insan yetiştirmiş büyük velî.

Doğumu

Mustafa Hayri Öğüt hazretleri, 1313/1895 yılında Malatya'da dünyaya geldi. Babası yüzbaşı **Mustafa Hayri**, Malatya'nın Akçadağ ilçesinde görevliken şehid düştü. Şehid oluşundan üç ay sonra dünyaya gelen çocuğuna da **Mustafa Hayri** ismi verildi. Altı yaşına kadar annesi **Zahide Hanım**'ın yanında yetişti. Altı yaşında da annesini yitirdi. Böylelikle hem yetim hem de öksüz kalan **Mustafa Hayri**'yi, ninesi **Zeyneb Hanım** yanına aldı. **Mustafa Hayri**'nin en güzel çocukluk günleri, Adana'da postahane müdürü olan amcasının yanında geçmiştir.

Hacı Mustafa Hayri Öğüt'ün dedelerinden **Koca Vâiz** herkeşçe büyük bir velî olarak bilinmektedir. Türbesi Eski Malatya'da olup halen ziyarete açıktır. **Koca Vâiz**, Eskişehir'in Seyitgazi ilçesinde türbesi bulunan **Battal Gazi**'nin torunudur.

Mustafa Hayri Efendi, **Koca Vâiz**'le **Sultan IV. Murad** arasında geçen şu hadiseyi bazı sohbetlerinde konu ederdi:

"Sultan IV. Murad, Bağdat'a giderken yolu Fırat nehrinden geçer. Nehire atını sürerken: 'Sen Fırat, ben Murad!' der. Bu iddia ile at sürerken birdenbire nehir Sultan'ı sürüklemeye başlar. Bu esnada yaşlı bir zât yetişerek Sultan'ın atını sudan çekip çıkarır ve hemen oradan uzaklaşır.

*Sultan Murad, Malatya'ya girer girmez halkın ileri gelenlerinin toplanmasını ister. Kendisini kurtaran yaşlı zâtı gözü arar. Bir yandan da: 'Beni karşılamaya gelmeyen var mı?' diye sormayı da ihmal etmez. Mecliste tek hazır bulunmayan **Koca Vâiz**'dir. Sultan hemen onu çağırır ve sorar: 'Beni karşılamaya niye gelmediniz?' **Koca Vâiz**: 'İlk önce biz geldik ya!' der."*

Hem güzel bir ders alan hem de **Koca Vâiz**'in mânevî şahsiyetine hayran kalan **Sultan IV. Murad**, armağan olarak civardaki birkaç büyük araziyi **Koca Vâiz**'e verir. Bu yerler, **Hayri Öğüt** hazretlerinin vefatının ardından çocukları tarafından satılmıştır.

Gençliği ve Öğrenimi

Mustafa Hayri Efendi ilk tahsilini Adana'da tamamladıktan sonra, eniştesi **Hafız Nazif Efendi** tarafından İstanbul'a getirilerek Fransız Mektebi'ne kaydolunur. Rüşdiye'yi böylelikle bitirdikten sonra Harbiye'ye devam eder; fakat subay olmasına az bir süre kala I. Cihan Harbi patlak verir. Bu savaşta kendisine harita

memurluğu görevi verilir.

Savaş'ın ilk senesi harple ilgili birtakım evrâkın, Medine-i Münevvere'ye ulaştırılması gerekir. Son derece tehlikeli olan bu vazifeyi, Rasûlullah'ı ziyaret etme arzusuyla **Mustafa Hayri Efendi** gönüllü olarak üzerine alır. Bir Arap kabilesinin eline esir düştüğü ve iki defa ölüm tehlikesi atlattığı halde sağ salım Medine-i Münevvere'ye ulaşan **Hayri Efendi**, burada birçok kez Allah Rasûlü'nü ziyaret etmiş ve bu ziyaretlerinde yaşamış olduğu mânevî iklimi, Rasûlullah Efendimiz için söylediği şu sözleriyle ifade etmişlerdir: "*Güneşin ziyâsı O'nun yanında çok sönük kalırdı.*"

1920 yılında tekrar askere çağrılan **Hayri Efendi**, 26 Eylül 1920'de başladığı askerlik vazifesini 22 Ağustos 1922 tarihinde bitirerek Malatya'ya döner.

Evlilikleri

Mustafa Hayri Efendi ilk evliliğini, halasının kızı **Ümmühan Hanım**'la yaptı. Bu evlilikten **Bahâeddîn** isminde bir oğlu dünyaya geldi. İkinci doğumunda eşini yitiren **Hayri Efendi**, ikinci evliliğini **Bedriye Hanım**'la yaptı. Bu evlilikten **Abdülkâdir**, **Hacı Ömer**, **Ali Haydar**, **Hacı Muhammed**, **Hatice**, **Fâtıma** ve **Emine** isminde çocukları oldu. 1949 yılında **Bedriye Hanım**'ı da kaybeden **Hayri Efendi**, üç yıl kadar sonra **Şaziye Hanım**'la evlendi. Bu evlilikten de **Zahide**, **Ali Rıza** ve **Mustafa Hayri** isminde üç çocuğu dünyaya geldi.

Tarıkata Girişi

Mustafa Hayri hazretleri henüz rüşdiyeli iken eniştesi **Hafız Nazif**, onu **Gümüşhânevi Tekkesi**'ne götürmektedir. **Hayri Efendi**, ilk olarak burada Postnişin olan **Safranbolu**'lu **İsmail Necati** hazretlerinden ders alarak **Nakşibendiyye**'nin **Hâlidîyye** koluna intisâb etmiştir. Altı ay kadar bu tarıkata hizmeti dokunan **Hayri Efendi**, o günleri şöyle yâd etmişlerdir: "*Hatm-i Hâcegân yapmak üzere toplanırdık. Bu toplantıya paşalardan da katılan olurdu. Ortalığı bir püförtü alır; sohbet çok feyizli ve huzurlu geçirdi.*"

Hayri Efendi, **Kadirî** yoluna geçişini şöyle anlatır: "*Bir gece rüyamda kendimi büyük bir dağın üzerinde gördüm. Bir paşa; omuzunda apoletleri var. Halk başına toplanmış. Karşısında bir teğmen. Halkın bazıları bu zâtı tasdik ediyor, bazıları da inkâr edi-*

yor. Ben silahlı bir askerim ve sükûtta bulunuyorum.

Sabah kalkıp bizim Malatya'da herkesin iyi tanıdığı bir zâta bu rüyamı anlattım. O zât: 'Hayri Bey! O zâtın üzerindeki siyah giyim teze işaret. Yüksek paşa rütbesinde bir evliyâ gelip sana himmet edecek' dedi. Aradan tahminen onbeş gün kadar bir zaman geçti. Bizim Malatya'da Söğütlü Camii'nde namaz kılarken bir de baktım, rüyamda gördüğüm zât, imamın ardında namaz kılıyor. Rüyada gördüğümünden farklı olarak sadece omzunda apoletleri yok; fakat onun dışında herşey aynı. Namaz bitince cemaatin hacca gidenleri, o zâtın yanına toplandılar. **Hacı Muhammed Baba** gelmiş; hoşgeldin, diye kendisini hoşluyorlar ve hal hatır soruyorlar. Ben de yanına yaklaştım. Aramızda sanki ezelden tanışıyormuşuz gibi mânevî, samimi bir hava var. Kendisine yakınlık duyuyorum. Konuşma esnasında bir ara: 'Efendim, bu akşam çorbasını biz de içebilir miyiz?' diye bir teklifte bulundum. 'Hay-hay, yalnız falanca hacının misafiriyim. Onun müsaadesini al' dedi. Malatyalılar, beni genç yaşta ibadet yaptığım için severdi. Akşam olup Malatya'nın şeyhleri, dervişleri, hacıları evimde toplandılar. Çok muazzam bir toplantı ve zikrullah oldu. Sohbet bitince halk dağıldı. **Hacı Muhammed Baba** hazretleri ile yalnız kaldık. Konuşma sırasında, sözü, döndürüp dolaştırıp kendisine intisâb etmeme getiriyor. Ben de: 'Efendim, benim intisâbım var; siz dua ve himmet buyurun' diyorum. O yine sözü, kendisine intisâb etmeme getiriyor. Vakit çok ilerledi. Şöyle bir gözümü yumup kalbine bakıyorum. Görüyorum ki, bu zâtın kalbinden bir yol açılıp uzanıyor, tâ Ravza-i Mutahhara'ya kadar gidiyor. Gözümlü açıyorum ki sohbete devam ediyoruz. Sonra bana: 'Kalk, gece namazı kılalım' dedi. Namaza kalktık. Birinci rekâtta bana bir ruhâniyet dokundu; az kalsın yıkılacaktım. Kendimi toparlayıp namaza devam ettim. İkinci rekâtta bir daha dokundular; fakat birincisi kadar şiddetli olmadı. Namaz bitince bana: 'Geç karşıma, sana tesbih tarif edeceğim' dedi. Artık kendimi müdafaadan âciz kaldım ve çaresiz teslim oldum. Bana: 'On iki tarikatın mezuniyetini var. Hangisini istersen ondan veririm' dedi. Ben de: 'Efendim, çocukluktan beri Abdülkâdir Geylânî hazretlerine ezelt bir sevgim var. Onun tarikatından ver' dedim. 'Peki' dedi. Tesbih tarifini yapıp bitirince: 'Oğlum, zaten ben Medine'den Abdülkâdir Geylânî'nin rüyamda vâki olan bir işaretiyle sana Kâdiri Tarikatı'nın dersini tarif etmeye geldim' dedi. Ben de 'Efendim, ben Medine'ye geldim; niçin o zaman kendinizi tanıtmadı-

nız?" dedim. "O zaman vakit gelmemiști" dedi."

Daha ilk sohbetlerinde **Muhammed Baba** hazretleri, çok derin konulara temas etmiş; aynı zamanda hem kendisinin yüksek ahlâklı bir zât olduğunu hem de tasavvufun ne büyük bir mektep olduğunu **Hayri Efendi**'ye göstermiş oluyordu. Hakikaten de "Yol mu insanı seçer; insan mı yolu seçer" sorusu, tasavvufla meşgul olanların cevap arayageldiği zor bir sorudur. Tasavvuf büyükleri, bu soruya tereddüt etmeden: "*Hakiki yol erini, yol seçer*" cevabını vermişlerdir. İşte yaş ve tecrübeleri farklı olsa da geleceği mertebe aynı olan iki büyük gönül için bu sohbet ağır değil, hikmet ve zevk dolu idi. **Muhammed Baba** ile **Hayri Efendi**'nin tanışmaları böyle oldu; aralarındaki hukuk böyle doğdu ve gelişti. Mürşidi ile arasındaki muhabbet ilâhî sevgiye dayanıyordu. Kırgınlık, zorluk ve imtihanların gerisinde dahi o muhabbeti ve nazı müşahede etmek mümkündü.

Hayri Efendi anlatıyor: "*Hacı Muhammed Baba* hazretleri ile tanışmamızdan sonra hem Malatyalılar hem de ihvanlar bana çok sevgi ve saygı göstermeye başladılar. Bir gün **Hacı Muhammed Baba** hazretleri ile sohbet ederken istemeden de olsa onu incittim. Bizim evde bir dolaştı; hatta bana verdiği takkeyi de geri alıp gitti. Ondan sonra durumum bozuldu; aşkım, feyzim kalmadı. Arkadaşlarım eskisi gibi bana itibar etmez oldu. Çok bunaldım, altı ay çok sıkıntılı günler yaşadım. Nihayet ona bir mektup yazarak halimi arzettikten sonra: 'Efendim! Ben, sizi **Muhyiddin Arabî** hazretleri gibi bir evliyâ tanıyorum. **Muhyiddin Arabî** hazretleri, ölmeden önce idamına hükmeden kadı ile idam sandalyesini çekecek cellâdı affettiğini beyan ederek, Ya Rabbi, onları sen de affetmezsen bana cennetin haram olsun, buyurmuştun... Sen de beni affet artık...' dedim."

Bu sitem ve naz karşısında eriyen hocası, bir mektup yollayarak gönlünü aldı. Bundan sonra eski muhabbetli haline de kavuştu. Böylelikle **Mustafa Hayri**, hem seçilmiş insanların gönlünü kırmak ve yapmanın neticesini, hem de seçilmiş insanların insan gönlüne verdikleri değeri öğrenmiş oldu.

Hacı Muhammed Baba hazretleri, Malatya'dan ayrılırken **Hayri Efendi**'ye: "Üç etek entari giyeceksin; elinde de bastonla dolaşacaksın" demişti. Ayrıca kendisine, sırtından çıkarmamak üzere eski bir hırka da vermişti.

Yeni evlenmiş olan **Hayri Efendi**'ye bu kıyafetinden ötürü

ilk tepkiyi hayat arkadaşı **Ümmühan Hanım** göstermiş; "*O halde eve gelmesin*" diye de haber yollamıştı. Bir yandan da yöre halkı: "*Bu ne biçim kıyafet, yoksa bu yaşta Hayri Efendi şeyh mi olmuş*" diye söylenmişler.

Bu durumdan canı sıkılan **Hayri Efendi**: "*Ben de bu memleketi bırakır; Pîr Efendimiz'in yanına, Bağdat'a giderim*" düşüncesi ile terk-i diyâr etmeye karar vermiş. Neyse ki iş tatlıya bağlanmış, **Hayri Efendi** de evine dönmüş.

Bu olayda gerek hanımı, gerekse komşuları **Hayri Efendi**'yi incitmiş olmanın ezikliğini yaşamışlar. Diğer yandan **Hayri Efendi**, içinde Hakk'ın rızası bulunan her ameli, kınayıcıların kınamasına aldırmadan yerine getirecek istidad ve kabiliyette olduğunu da göstermiş oluyordu. Nitekim onun bu kararlılığı, o kınayıcıları sonunda utandırmıştı.

İşin ilginç, halk ile ilk mücadelesini veren **Hayri Efendi**'yi, o gece başka bir mücadele beklemekteydi. Akşam vakti Malatya'da ne kadar âlim varsa **Hayri Efendi**'nin evine toplanmışlar. Biraz sohbet ettikten sonra misafirlerden birkaç tanesi **Muhammed Baba**'nın hediye edip "*üzerinden çıkarma*" dediği hırkayı çekistirerek kendisinden istemeye başlamışlar. Bilindiği üzere mürşid-i kâmiller, belli olgunluğa erişen müridâna çoğu zaman merasimle hırka giydirirlerdi. Bu hırka, müridin olgunluğunu ve irşad ehliyetini sembolize ederdi. İşte bunu sezmiş olacaklar ki şehrin büyükleri, hırkaya göz koymuşlardı. Sonunda hırkayı sırtından alıvermişler.

Bu duruma içerlenen **Hayri Efendi**, gözlerini yumarak mürşidi **Muhammed Baba**'ya naz etmeye başlamış; "*İyi ki bir hırka verdin. Herkes başıma üşüştü. Tekrar bana gelirse gelir. Daha fazla direnemeyeceğim.*" Az sonra avlunun dışına çıkamadan geri dönen misafirler: "*Bu hırka hepimizden çok sana lâayık*" diyerek hırkayı teslim etmişler.

Hayri Efendi böylelikle hem kendisine verilen görevin ağırlığını, hem de Allah'ın verdiğini kulların alamayacağını o gün çok güzel anlamıştı. O gün **Hayri Efendi** için çok istifadeli bir gün olmuştu.

Genç **Hayri**, kendisine gelen feyzi çevresine saçarak neşv-ü nemâ buluyordu. Bir gün şeyhi **Hacı Muhammed Baba** hazretleri, kendisine: "*Oğlum Hayri, sen Fırat'ın ortasında ark tarafı kı-*

rılmış bir küpe benziyorsun; gelen himmet ve feyz-i ilâhî akıp gidiyor” demişti.

Hayri Baba anlatıyor: “Malatya’ya, Van tarafından **Şeyh Seyid Enver Efendi** isminde bir zât geldi. Herkes o zâta hizmet edip bir duasını, himmetini almak istiyordu. Ben de rızâ-i Bârî için elimden gelen hizmeti yapıyordum. Bir akşam zikrullah sonunda **Şeyh Enver Efendi** hazretleri, beni göstererek: ‘Bu genci çok seviyorum’ dedi ve ilâve etti: ‘Siz diyeceksiniz ki, seviyorsan seviyorsun; açıklamanın sebebi nedir?’ Bir hadîs-i şerif okudu: ‘Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz, sevginizi izhar ediniz buyurmuştur. İşte ben de bunun için açıklıyorum’ dedi. Sonra devam etti: ‘Bu sohbe yüz feyiz geliyorsa doksanı bu gence geliyor; kalan onu da aranızda paylaşıyor’ dedi. Ben meclisten ayrılınca: ‘Efendim, bu genç çok asil ve çok kabiliyetli, fakat şeyhi kâmil değil’ diye arkamdan lâf etmişler. Bir akşam **Şeyh Efendi**’ye yemek götürdüm. Bu görüşmemizde bana: ‘Senin mürşidin kâmil değilmiş, sen bana intisâb et’ diye imâ etti. Ben de: ‘Efendim, her şeyh, her şeyhi tanır mı?’ diye sordum. ‘Şeyh var tanır, şeyh var tanımaz’ dedi. Örnek verdi: ‘Meselâ, minare kırk merdiven olsa, yirminci merdivende olan bir evliyâ şerefîyede olan evliyâyı tanımaz; kendinden aşağıda olan evliyâları tanır’ dedi. O zaman ben de yüzüne karşı: ‘Öyleyse benim şeyhim şerefîyede; sen nereden tanıyacaksın?’ dedim. Bunu fazla sesli söylemedim ama o anladı. Bir daha da bu hususta bana bir şey söylemedi.”

Allah Öyle Tecelli Etti

Hayri Baba hazretleri, daha ilk günlerden itibaren mürşidine ve yoluna olan bağlılığını her haliyle ortaya koymaktaydı. Bir gece rüyasında, mürşidinin hocası olan **Hacı Ömer Hüdâî** hazretlerini görür. Bu zât, kendisinden Diyarbakır’a gidip şeyhini getirmesini söyler. Ayrıca yaya olarak yolculuk yapmasını ister. **Hayri Baba** hazretleri de bu rüya üzerine, evine yakın olan bahçesini satarak cebine harçlık yapar ve yola koyulur. **Şeyh Said** ayaklanmasının olduğu dönemlermiş. Durumun ehemmiyetini bildiği için Diyarbakır’a güya ticaret için gidiyormuş gibi yapar. Buna delil olsun diye de bir ticaret belgesi çıkarır. Bir gün yaya gider, ömründe yaya yürümediği için ayakları şişer, yolda kahr. O vaziyette gitme imkânı olmadığı için başka çareler arar. O tarîhte o yörenin yolunu yapan bir Alman firmasının üstü açık kamyonu-na biner ve Diyarbakır’a varır.

Bundan sonraki durumu **Hayri Baba** şöyle anlatıyor: "Diyarbakır'a vardım. Darağacı meydanda duruyor. Bir de baktım şeyhim **Hacı Muhammed Baba**, bir polis sağında, bir polis solunda geliyor. Ben de vardım elini öptüm. Polisler: 'Bu kimdir?' diye sordular. **Hacı Muhammed Baba** da, 'Ben Kadiri meşâyihyim, bu da benim müridim ve halifem **Hayri**'dir' dedi. Polisler bana: 'Öyle mi?' diye sordular. Ben de: 'Ben ticaret için geldim. İşte ticaret belgem' diye belgemi gösterdim.

Onlar önde ben arkada gidiyoruz. Bir eve girdiler, ben de girdim. Polisler bu ev sahipleri tarafından ağırlandı, sofra kuruldu. **Hacı Muhammed Baba** namaza kalktı, çok acele bir namaz kıldı; namaz bitince polisler, **Hacı Muhammed Baba**'ya: 'Efendim, bize müsaade' deyip gittiler. Meğer polisler de **Muhammed Baba**'nın ihvânıymış. Biz de evden çıktık. **Hacı Muhammed Baba** önde ben arkada gidiyoruz. İçimden: 'Bu ne bitmez imtihanmış' diye söyleniyorum. **Hacı Muhammed Baba** geriye döndü: '**Hayri Hayri!** Senin üzerindeki Cenâb-ı Hakk'ın o andaki tecellisi öyle idi' dedi."

Hayri Efendi, yaşadığı bu imtihanda hayli ter döktü. Öte yandan kâmil insanların, eşyanın tabiatını ne kadar güzel temâşâ ettiklerini, herbirinin arkasında binlerce hikmet bulunan mevcut oluşa, suya düşen yağmur damlaları misali ne kadar tabîî iştirak ettiklerini hayretle müşâhede etmiş oldu.

Bundan sonra **Hayri Efendi** mürşidi ile beraber Diyarbakır'a üç kilometre uzakta, daha önce İsa (a.s.)'nın havârileriyle kaldığı bir mağarada inzivâya çekildiler. Ayaklanma dönemini burada atlattılar. **Hayri Efendi**, bu süre zarfında hem mürşidine hizmet etti, hem de yakınlaşıp feyzinden istifade etti.

Hacı Muhammed hazretlerinin, genç yaşta halifesi yaptığı **Hayri Efendi**'ye olan sevgisinin farklılığı, çok kolay gözleniyordu. **Hacı Muhammed Baba**'nın yaşlı ve ileri derecede müridleri vardı. Birgün **Hacı Muhammed Baba**'nın genç **Hayri** ile neden bu kadar ilgilendiğini öğrenmek istemişler. Bunun sebebini **Hacı Muhammed Baba** hazretlerine sormuşlar. **Hacı Muhammed Baba** da: "Genç **Hayri** ile neden bu kadar ilgilendiğimi, gelince yaptığı duadan öğrenelim" demiş.

Hayri Baba şöyle anlatıyor: "Ben yolda Cenâb-ı Hakk'a şöyle dua ederdim: 'Senin rızânı tahsil için bu sevgili kuluna ve

evliyâna hizmet ediyorum. Bu hizmetim esnasında ayağıma batan kumların, dikenlerin ve taşların sayısınca ümmet-i Muhammedi affet.' Ben mağaraya gelince şeyhim **Hacı Muhammed Baba** bana: '**Hayri**, buraya gelirken ne diye dua ettin?' diye sordu. Ben de duamı aynen söyledim. Onların yüzüne baktı ve şöyle dedi: '**Ben Hayri**'yi niçin seviyormuşum anladınız mı?' Bu mağarada kaldığımız zaman şeyhim **Hacı Muhammed Baba** hazretlerinin büyük teveccühüne ve nazarına mazhar oldum. Hatta bana bir ara: '**Oğlum**, bana hizmetin çok oldu. **Cenâb-ı Hak** bir elini şarka, bir elini de garba ulaştırsın' diye dua etti. Ardından da kendisine şeyhi **Hacı Ömer Hüdâî** tarafından verilmiş olan 33'lük iri taneli tesbihi de bana verdi."

Böylelikle **Muhammed Baba**, hâlini ve mânevî görevini devretmiştir. **Hacı Mustafa Hayri Efendi**, mürşidi hayatta iken son dört yıl irşadda kendisine ortak olmuştur. **Hacı Muhammed Baba**, 1926 yılında vefat etti. **Hayri Efendi**, Malatya'da irşad vazifesini görmeye devam etti. 1930'da ilk memuriyetini yapmaya başladı.

Devrin Malatya Valisi **Nevzat Tandoğan**, **Hayri Efendi**'nin gördüğü teveccühten rahatsız olmuş; işi, evini gözetlemeye kadar götürmüştü. Ne var ki, gecesiyile gündüzüyle insanın ıslahına kendisini adanmış bir insandan hayırdan başka ne vâki olabilir di ki?..Hırsını yenemeyen Vali, birgün **Hayri Baba**'yı yanına çağırarak tahsilli olduğu halde niçin memuriyet yapmadığını sorar. **Hayri Efendi**, "**Birkaç kez müracaat ettiysem de cevap çıkmadı**" şeklinde karşılık verir. Vali, **Hayri Efendi**'nin öncelikle sakalını kestirir. Karşı koysa da köylüler, **Hayri Efendi**'yi, "**Şimdilik kes de başına bir kötülük gelsin; sonra yine bırakırsın**" diye ikna ederler. Vali, **Hayri Efendi**'yi o zamanlar Malatya'ya bağlı olan **Kemaliye** ilçesinde boş olan Tahsil Memurluğu'na atar ve hemen gitmesi emrini verir. **Hayri Baba**'nın ev eşyalarını bir katıra yüklerler; çocukları başka bir katırın heybesine koyarlar ve yanlarına o havaleyi bilen bir kılavuz verirler. Mevsim kış, hava çok soğuk, yollar karlarla kaplı. Bu vaziyette yola çıkarlar. Komşular, "**Vali, bunları bu soğukta ölsünler diye mi gönderiyor; hiç bu zamanda Kemaliye'ye gidilir mi?**" diye söylenirler. **Cenâb-ı Hak** tarafından hava açılır ve **Hayri Baba**, sağ salım **Kemaliye**'ye varır.

Kemaliye'de bir ev bulup yerleştiler. **Hayri Baba**'ya, hanımı **Bedriye Hanım**: '**Hayri Bey**, burada sakın şeyhlikten falan

bahsetme; sen dairede işini gör, ben de ev işlerini görürüm, burada rahatça geçinir gideriz" der.

Bir gün Hayri Baba'nın kapısı çalınır. Tanımadıkları bir adam, Hayri Baba'ya: "*Ben istihâre ettim, sen şeyhmişsin, bana tesbih tarif et*" der. Hayri Baba, o gelen adama: "*Kardeşim, benim şeyhe benzer bir tarafım var mı? Ben bir devlet memuruyum*" diyerek geri çevirir. Aradan bir müddet zaman geçer, aynı adam tekrar Hayri Baba'nın kapısını çalar. Ona yine şöyle der: "*Efendim, ben istihâre yapıp şeyh arıyorum. Bana şeyh olarak seni gösteriyorlar. Sen şeyhmişsin.*" Hayri Baba, o gelen adamı ikinci defa geri çevirir. Bir müddet sonra aynı adam, üçüncü defa Hayri Baba'nın kapısını çalar ve şöyle der: "*Efendim, ben hocayım, istihâremde yanılmam. Ben istihâre ile şeyh arıyorum, hep seni gösteriyorlar.*" Hayri Baba, hanımı Bedriye'ye: "*Bedriye, bu adamı geri çevirmeyelim. Sonra Allah ve Rasûlü ne der?*" diyerek, gelen Hoca Osman Efendi'ye tesbih tarifinde bulunur. Osman Efendi bir yakınına, o da bir dostuna, o da bir akrabasına derken Kemaliye Hayri Baba'ya gönül açar. Hayri Baba, Kemaliye'de on bir yıl kalmış, orada ileri derecede ihvân yetiştirmiştir. Hayri Baba'nın daha sonradan tayini Malatya Özel İdare Tahsil Memurluğu'na çıkmış ve tekrar Malatya'ya yerleşmiştir.

1941'den itibaren emekli olana kadar Malatya'da kalmıştır. 1944-45 yıllarından itibaren, yıllık izinlerinde kayısı pazarlamak için Kars ve ilçelerine gitti. Halk tarafından çok sevildi. Hatta birkaç köyde devam eden kan davasının son bulmasına vesile oldu.

Onun her gittiği yerde kabul görüp sevilmesi, takibe alınmasına sebep oldu. Yaptığı her hayır işte, kötü niyetli insanlarca bir bit yeniği aranıyordu. Hatta Malatya'da görevini sürdürürken şeyhlik yaptığı konusunda şikâyet edildiği için görevinden bir süre uzaklaştırıldı ve maaşının üçte birini almaya başladı. Çok sıkıntılar çekti. Vali, onu mahkemeye verdi. Uzunca süren mahkemenin neticesinde hakimın son kararı şöyle oldu: "*Allah demek, suç değildir. Askerlerimiz bile savaşta düşmana saldırırken, 'Allah Allah!' diyerek saldırmaktadır!*" Böylece eski maaşı kendisine iade edilmek üzere görevine döndü.

1960 yılında emekli olan Hayri Efendi, daha geniş kesimlere hizmet verebilmek amacıyla 1962 yılında Ankara'ya taşındı. Altı yıla yakın bir süre Ankara'da kaldıktan sonra 1968'de İstanbul'a yerleşti. İstanbul, Türkiye'nin her tarafına merkez olduğu

için yurdun dört bir köşesine buradan hizmet götürdü.

Vefatı

Her ânı kutsal, çile dolu, Allah yolunda insanlara hizmet dolu, hidâyet dolu, ibadet dolu, sevgi dolu, seksendört yıllık ömür sona erdi. 17 Eylül 1979 Pazartesi günü saat 10.30'da Suadiye'deki evinde, "Refiki Âlâ" kelimeleriyle bu dünyadan göçtü. Bütün ömrü, Allah yolunda çile ve sıkıntıyla geçmişti ve yine Allah yolunda ölmüştü.

"Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin! Aksine onlar diridirler! Ama siz onu anlayamazsınız!" (Bakara, 154)

"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın! Aksine onlar diridirler! Allah'ın lütûf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir halde, Rableri yanında rızıklanmaktadırlar!" (Âl-i İmrân, 169)

Hacı Muhammed Kürkî hazretleri, Hacı Mustafa Hayri Öğüt hazretlerini on iki tarikatın mezun etmiş; vefatından önce de ikaz ve irşâd vazifesini Hayri Efendi'ye devretmiştir.

"Battı güneşi evvelkilerin, güneşimiz;

Ebedidir, ufuklar üzeredir sesimiz..."()*

Hayri Efendi, vefatından bir müddet önce kendisi için mezar yeri alınmasını istedi. Mezar yerinin özelliği, çevresine hakim yüksekçe bir tepe ve suyu bulunan bir yer olmasıydı. Kayseri, Malatya, İstanbul, Ankara ve Trabzon'da uygun yerler bulundu. Mustafa Hayri Öğüt hazretleri, Trabzon'da yer alınmasını istediler. Trabzon'daki ihvanları ile Prof. Dr. Haydar Baş hocaefendi on dönüm yer aldılar. Hayri Efendi, Haydar Baş hocaefendi ile görüşerek ısrarla: *"Evlâdım! Defnedileceğim yerin ikimiz adına ortak tapulu olmasını istiyorum"* buyurdular. Bunun üzerine Haydar Baş hocaefendi, alınan arsanın yanından üç dönüm daha yer satın alarak Hayri Baba'yla kendisi üzerine ortak tapu yaptılar. Hayri Efendi'nin türbesi, şu anda bu üç dönümlük yer üzerine inşa edilmiştir. Yer, Akçaabat'ın en yüksek mahallesi olan Şehitlik Tepesi'ydi. İstenilen tüm özelliklere sahipti. Akçaabat ve Trabzon'un her tarafını görebilecek kadar yüksek ve çevreye hakim bu tepenin, denize bakan çok mükemmel bir manzarası vardı. Biraz yukarıdan getirilen mükemmel lezzette bir suya da sahipti.

(*) İmâm-ı Rabbânî; Mektubât-ı Rabbânî, Ter : Abdülkâdir Akçipek, c.2, s. 763.

Mustafa Hayri Efendi, ölümünden sonra Trabzon'a gideceğini söylüyor ve herkesin gelmesini istiyordu; herkesi Trabzon'a davet ediyordu.

Pazartesi günü ruhunu teslim eden **Hayri Baba**, Salı günü yıkanıp kefenlenerek tabuta konuldu ve Suadiye Camii'nde cenaze namazı kılındı. Daha sonra cenaze, Akçaabat'a getirildi. Oradan da Sarıtaş mahallesi, Şehitlik Tepesi'nde kazılan mezarına defnedildi. Çok kısa zamanda, **Hayri Baba** hazretleri adına bir türbe, bir misafirhane, bir kütüphane ve mükemmel bir cami yapıldı.

Hayri Efendi, taşıdığı mukaddes emaneti teslim alacak, irşâd görevini her şart ve ahvâlde deruhte edecek bir insanı aradığını sık sık beyan ederdi. Bir defasında: *"Bunca yıldır yaptığım çalışmalarla ben neyi arıyorum biliyor musunuz? Vazifemi devre-deceğim insanı."* Bu söz, o meclistekilerin haklı olarak şu soruyu sormasına vesile oldu: *"Peki Hocam, biz bu kadar insan, senin yoluna hizmet ediyoruz; bizim durumumuz nicedir?"* deyince *"Siz de, ben o insanı ararken irşâd olunuyorsunuz"* dedi.

"Bir ömür boyu insanla meşgul oluyorsunuz; yüzlerce, binlerce insanın güzel ahlâkına vesile oluyorsunuz. Hepsi güzel, ama bütün mücadele daha güzeli için. Bütün âleme bedel bir mürşid-i kâmil'in ortaya çıkarılması için." İşte **Hayri Efendi**, bu sözünü Peygamber Efendimiz'in: *"Âlimin ölümü, âlemin ölümü gibidir"* hadisini açıklıyor; bir âlimin doğumunun, başka bir âlimin hayatına denk olduğunu ifade ediyordu. Dinimizin örnek insanlara verdiği değer, böylelikle tebârüz ediyordu.

Hayri Efendi'nin en hassas olduğu meselelerden birisi de kerâmet meselesiydi. **Abdülkâdir Geylânî** hazretlerinin: *"Bu yolda bin tane menzil vardır. Daha birincisi kerâmet göstermektir"* sözünü sohbetlerinde sık sık beyan ederdi.

Hayri Baba hazretleri anlatıyor: *"Mürşidim Muhammed Baba, dostları ile yolda giderken başından tâcı düşmüş. Düşen tâcı almak için eğildiğinde, tâc kendiliğinden yukarı kalkmış. Tâcı yere vuran Muhammed Baba, 'Ben böyle bir şey istemiyorum; kendim eğilir alırım' diye söylenmiş. Zaten o, bazı sohbetlerinde kerâmete, kiremit der: 'Eğer kiremitlerim olsa itlere verirdim' derdi."*

Bir gün **Hayri Efendi'ye**, Trabzon'dan üç kişi ziyaret için gelirler. Yolda oldukça eziyet çekerler. Hatta arabalarının tekeri

patlar; dondurucu soğukta zar zor tekeri değiştirip tekrar yola koyulurlar. Sabah üzeri **Hayri Efendi**'nin yanına varırlar. Misafirlerden bir tanesi ilk defa ziyarete gelmiştir ve içinden ısrarla: "*Bir kerâmet gösterse ne olurdu*" diye geçirmektedir. Kahvaltıda söz dönüp dolaşıp kerâmet meselesine gelir. **Hayri Efendi**: "*Kerâmet haktır. Ancak pazarda leblebi satılır gibi satılmaz. Şimdi ben sizin meşakkatli bir yolculuk yaptığınızı, hatta şehrin girişinde tekerinizin patladığını, değiştirmekte zorlandığınızı söylesem ve bu söylediklerim birbir doğru olsa elimize ne geçer?*" **Hayri Efendi**'nin yolda başlarından geçenleri birbir söylemesi neticesinde kerâmet meraklısı misafirin yüzü kıpkırmızı olur. **Hayri Efendi** devamla: "*Halbuki bir doğruluk, bin kerâmetten daha iyidir. Çünkü kerâmet insanın defterine bir sevab yazdırmaz veya bir kazanç sağlamaz. Ama bir doğruluk, insana çok şey kazandırır.*"

Sesli olarak yaptırdığı zikrullahlarda ölçüyü en güzel şekilde ortaya koyar; aşırılık ve yanlışlığa fırsat vermezdi. **Hayri Efendi**, ihvanlarına bu hususta şöyle derdi: "*Zikir yaptığınız bir meclise dışarıdan gelenler olsa, bunların ne okudukları belirsiz diye sizi tenkid ederler. Allah'ın isimlerini açık ve düzgün; yazıldığı gibi okumaya çalışın. Esmalar bozulunca iyi olmaz. Bir insan olarak sizin birer isminiz var. Size birisi isminizi bozuk bir şekilde söylese hemen onu düzeltirsiniz. İnsan insan iken böyle yaparsa, Cenâb-ı Hak ne yapar?*"

Bu tarzdaki örneklemelerle konunun daha iyi anlaşılmasını sağlardı. Bir defasında da zikri sesli mi yoksa sessiz mi yapalım denilince: "*Ne çok yüksek, ne de alçak zikrederim. Düşünün ki düşmanla harp halindesiniz. Düşmana kılıcınızı okşar gibi mi vurursunuz; yoksa onu öldürecek şekilde sert mi vurursunuz? Elbette sert vurursunuz. İşte bunun gibi nefis düşmanına zikrullah kılıcıyla sert, kuvvetli vurulmalıdır.*"

Hayri Baba anlatıyor: "*Birgün şeyhim **Hacı Muhammed Baba** ile bir yere gidiyorduk. Ötümde bir hayvan vardı. O hayvana ağızından yaramaz bir söz çıktı. Şeyhim **Hacı Muhammed Baba**, bana: '**Hayri**, ne söylüyorsun?' dedi. Ben de: '**Efendim**, hayvana söylüyorum' dedim. **Hacı Muhammed Baba**: '**Bugün** hayvana söylersin, yarın insana' dedi. Bunun üzerine bu sözü bir daha söylemedim.*"

Mustafa Hayri Öğüt hazretleri, seyyid idi. Bununla birlikte o, insanın üstünlüğünün, soyu ile olmayıp yaşantısının Kitab ve

Sünnet'e uygunluğuyla olduğunu sık sık vurgulardı. *"Toprağın toprağa üstünlüğü olmaz. İnsanlar birbirinden toprak olarak değil, iman ve yaşıantı bakımından üstündürler"* derdi.

İnsan ruhuna ve tercihinine çok saygısı vardı. Fikirlerin insandan insana akıl ve hisle geçmesini ister; dayatma yapılmasından hoşlanmazdı. Bu noktada kendisine fikir danışan insanın önce kendi fikrini öğrenirdi. Karşı tarafın yanlış bir yöne saplantısı olduğunu sezerse direk olarak o işten veya fikirden vazgeçmesini söylemez, imâ eder, dolaylı ve misalli bir anlatımda bulunur veya tavır takınır; neticede mutlaka kararı karşı tarafa verdirmeye çalışırdı.

Hayri Efendi, tevâzu ehli bir insandı. Evine gelen misafirlere yaşlılık döneminde dahi kendisi hizmet ederdi.

Hayri Baba, çok bilgili olmasına rağmen çok mütevâzi idi. Herhangi bir konuyu anlatacağı zaman iyi bilse de kafasından konuşmaz, kitaplardan nakiller yapardı. Kitaplarının kenarlarına şerhler düşerdi. Oldukça geniş bir kütüphanesi vardı. Bilgiye ve bilgilenmeye çok önem verirdi.

Uzaktan sert gözükten bir mizacı vardı. Ancak onu yakından tanıma fırsatı bulanlar, çok yumuşak bir insan olduğunu anlarırdı. Kendi işlerini kendisi görmekten hoşlanırdı.

İnsanların dış yapısına bakılarak hüküm verilmesini sevmez; karşı tarafın her zaman üstün görülmesini tavsiye ederdi. *"Mânevî rütbe elbisede saklı değil ki hüküm veresiniz"* derdi.

Mevcut hali iyi olmayan nice insanın cevherine önem verir; o insanların kirlerinden temizlenerek cevherlerinin açığa çıkmasına yardımcı olurdu.

Bir gün sohbet ederken meclise kaba saba bir adam gelir. En öne kadar sokulur. **Hayri Baba** hazretleri, onunla özel olarak ilgilenir ve iltifat eder. Biraz sonra da günlük vird tarif eder. Mecliste birkaç kişi, *"Bu iş iyice ayağa düştü. Her gelene bu ders tarif edilmez ki"* diye tavır koyarlar. Durumu hissetmiş olacak ki **Hayri Efendi**, meclistekilere dönüp: *"Bu mânevî bir tohumdur. Bize düşen, bu tohumu serpmektir. Tohumun tutması, çiçek açıp meyve vermesi ise Allah'ın kudretiyledir"* der.

Uzaktan yakından birçok ihvânından mektuplar gelirdi. Bu mektuplara titizlikle eğilir; cevap yazılması gerekenlere en kısa

zamanda cevap yazdırırdı. Samimi ihvanlarını, kendi aile ve çocuklarından daha çok sever ve gözetirdi.

Allah'ı ve Allah'ın zikrini çok severdi. Namazları vaktinde kılar; dili ve kalbiyle her an Allah'ı zikrederdi. Bazı namazlardan sonra bir saat secdede kalıp ağladığı olurdu. *"Senin duan ve ibadetin niçin bitmiyor?"* denildiğinde: *"Allah'ın bahşettiği nimetleri ve işlediğimiz günahları gözönünde bulundurursak; bizim yaptığımız ibadetlerin hiç mesabesinde olduğunu görürüz. Bu kadar ibadetimizin maksadı, Allah rahmet etsin de rahmetiyle bizi affetsin dıyedir"* şeklinde cevap verirdi.

Bir sohbetinden sonra yanına gelen bir şahıs: *"Hocam, dua et de adam olalım"* dedi. Hayri Efendi, celâlli bir şekilde: *"Biz neyiz ki evlâdım; bir hiçiz. İsteyeceksen Allah'tan iste"* diye karşılık verdi. Yani her şeyi Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinde gören bir nazarı vardı. O rahmete sığınmayı da öylece vazife edinmişti. Ubudiyeti, o rahmete sığınmada vesile olarak telakki ediyordu.

Her şartta ve zeminde bir işi bozma değil, yapma yönünü arardı. Yapıcı bir karaktere sahipti. Hatta bazen sohbetlerine kendisini ölçmek, ya kafa tutmak ya da ortamı bulandırmak üzere gelenler olsa da onların çıkışlarını önce yumuşatır sonra diyeceğini kırmadan söyler, o meclisten barışık ayrılmalarını sağlardı.

Dünyayı kalbe koymaksızın, dünyalık için çahşmanın ibadet olduğunu sık sık telkin ederdi. *"Hiçbir insan dünyayı arkasına atamaz. Düşünün parasızlık sebebiyle sülbünüzden gelen biri kötü yola düşerse Allah'a hesap verebilir misiniz? O sebeple eliniz kârda gönlünüz yârda olsun"* derdi.

Çok cömert ve fakirleri himaye eden bir insandı. Sadece çevresindekilere ve misafirlere cömertlik yapmaz; her gittiği yerde dilencilere bir miktar para verir, verirken de hiçbirini ayırdetmezdi.

Tasavvufî Görüşü

Kadirî Tarikatı'nın mürşidi olan Mustafa Hayri Öğüt hazretleri, on iki yoldan da icâzeti olup insan yetiştirmiş olmakla beraber kendi ana yolunun tüm karakteristik özelliklerini taşımakta idi. Tarikatlerde 3 ayrı ekol sözkonusudur:

1) İbn-i Arabî hazretlerinin öncülük ettiği vahdet-i vücûd ekolü.

2) **İmam Rabbânî** hazretlerinin öncülük ettiği vahdet-i şühûd ekolü.

3) **Abdülkâdir Geylânî** hazretlerinin öncülük ettiği tecelli ve ezkâr ekolü.

Hayri Efendi, bağlı olduğu bu üçüncü ekolü şöyle izah etmişlerdi: *"Müridân, kalb âleminde birçok tecelli yaşamakta ve mânên ilerlemektedir. Ne var ki mürşid-i kâmil, insanların içerisinde umumdandaki farklı câzibeli halleri ve tavırları olmasın diye, sanki bir fanusla müridânını korumakta, yani tecellileri yaşayan ve gelişen müridân, yaşadıklarını umumiyetle seyredememektedir. Bunun en büyük faydası, ferdi planda sâlikin kendi yaşadıklarına takılıp kibirlenmesini önlemiş olmasıdır. Sosyal planda faydası ise tasavvufu hep ütöpik ve mistik nazariyeler olarak gören insanların mistik karakterli bir insandan ziyâde, halkın ve hayatın içinde, herkesten farkı olmayan sâliklerde aradığını bulup daha kolay ısınmasını temin etmesidir."* Nitekim **Abdülkâdir Geylânî** hazretlerinin eserleri tetkik edildiğinde, insanı doğrudan karşısına alıp sevecen bir tavırla ona kendisinden bahsedip Allah'a sevkettiği görülür. Eserlerinde tevil etmeye sebebiyet verecek, tartışmalara yol açacak beyanlara rastlanmaz. Nitekim tasavvuf erbâbı hakkında en çok söz söyleyenlerden biri olan **İbn-i Teymiyye**, **Abdülkâdir Geylânî** hazretlerini bu yönüyle methetmiştir. Yüce Pîr, sosyal alanda da aynı metotla insanları takvaya çağırmış, pek çok insanın İslâm dairesine girmesine vesile olmuştur. Bu yönüyle onun ekolü, *"Halk içinde Hakk'la oluşun"* en muhkem göstergesi olmuştur. Tarikatler meşreb olarak üç kısma ayrılmaktadır: Havf (korku) yolunun büyüğü **Hasan-ı Basrî** hazretleri; muhabbet yolunun büyüğü de **Râbiatü'l-Adeviyye** hazretleridir. Ümit ve korku yolunda ise **Hasan-ı Basrî**, **H. Hasan** ve **H. Hüseyin** efendilerimiz, zirve isimlerdir. **Abdülkâdir Geylânî** hazretleri, meşreb itibarıyla son yolu benimsemiş ve yaşatmıştır.

Haliyle Mustafa Hayri Ögüt hazretleri, korku ve ümit yoluna mensup idi. Tasavvuf erbâbı, en muhkem meşreb olarak bu meşrebi tercih etmişlerdir. Zira korku ile ümit arasında olmak, imanın kemâlini gösteren bir hâl olmaktadır.

Hülâsa; Hayri Efendi, ekol ve meşreb itibarıyla halktan ve halkın içerisinde insanlar yetiştirmiş, böylelikle farklı telâkki edilen tasavvufî hayatın kitlelerce benimsenip yaşanmasında çok büyük emeği olmuştur.

KAYNAKLAR: Prof. Dr. Haydar Baş'tan alınan şifahi bilgiler ve Celal Mısır Hoca'nın notlarından istifade edilerek hazırlanmıştır.

ALİ HAYDAR BOSTANCI

MEHMED ZÂHİD KOTKU (R.H) (ö. 1401/1980)

Kendi Dilinden Terceme-i Halleri

"1315 Hicrî, 1313 Rûmî senesinde Bursa'nın Türkmenzâde mahallesi, Çıkmaz aralığında 10 numaralı evde dünyaya gelmişim. Peder ve validem Kafkas muhâcirlerinden olup 1297/1879 tarihinde Bursa'ya gelmişler. Pederim, Hamza Bey Medresesi'nde tahsilini ikmâl eylemiş ve validem ile evlenmiş. Bizler dünyaya gelmişiz.

Bir ağabeyim vardı... Harb-i Umûmî'de Kafkas müdafaasında altı yerinden yara ile bir ayağını kaybetmiş, 1336/1917 senesinde de âhirete irtihal etmiş.

Ben de ilk tahsilimi, Bursa'da Oruçbey Mahalle Mektebi'nde ikmâl ederek Bursa Sanayi Mekteb-i İdâdîsi'nde iken İstanbul'a gelip Ömer Ziyâuddin Dağıstanî hazretlerinden Nakşibendî tarikatına intisâb ettim. Bilahare Tekirdağlı Mustafa Fevzi Efendi'nin delâleti ile iki defa halvet-i erbain'e girerek feyz aldım. Ardından bendenize 'hilafet-nâme' verdiler. Râmûzu'l-Ehâdîs-i Şerîf, Kastide-i Bürde, Delâil-i Hayrât icâzetlerini de aldıktan sonra Hacı Hasib Efendi'den Kur'ân ilmi ve fıkıh derslerinden icâzet aldım. Dergâhların kapatılması üzerine tekrar Bursa'ya gittim. Önce Veled Veziri Camii'nde fahrî hatiplik, sonra Hz. Üftâde Camii'nde imam-hatiplik yaptım. Oradan da kardeşimiz Abdülaziz Efendi'nin irtihâli üzerine arkadaşlarımla davetleriyle 1952 yılında İstanbul'da Zeyrek'teki Çinilîzâde Camii'ne naklen geldim ve oradan da istimlâk sebebiyle İskender Paşa Camii'ne gelerek vazîfeye başladım. Burada vazîfe görmekte olan kara yüzlü, eli boş ve birçok günahları ile defteri dolu olan âciz köle, Kutmîr, Gümüşhânevî Dergâhı'ndaki görevine başladı. Şimdiye kadar (1975 yılına kadar) yirmi kere (daha sonra beş defa daha) hac yaptım. Sülâlemizin Hz. Ali'ye bağlandığını babam rahmetli İbrahim Efendi'den işittim."

İrtihallerine Dair Tarih ve Beyitler

Hüve'l-bâki

Eden vechinden tecelli, nûr-ı vech-i Muhammed'di.

Hazîn bir fasl-ı hazânî, nehâr-ı beş Muharrem'di.

Erişdi "irci'i" remziyle Zâhid, Dâr-ı ukbâya

Yazık kalan bu dünyâda yetim-i devlet-efzâya.

Yanıp pervâne-veş düştüm vefât-ı Şeyh'e târihin.

"Natmi cennet olsun makberi, Seyyid Mehmed Zâhid'in."

Huve'l-hayyü'l-bâki

Seftne-i Nûh iken Zâhid semt-i Fâtih'te âh

Hitab-ı "İrci'i" erip gitti âşk-ı Yezdân gitti

Pervâne gibi şem'i rûh-i mürşide yandı mürîdin,

Izdirâb-ı hecr ile irtihâl-i şeyhine düştü İrfân târihin

Naîm-i cennet olsun makberi

Seyyid Mehmed Zâhid'in (H.1401)

Eserlerinden Seçmeler

Mehmed Zâhid Kotku'nun Türkiye sahinında yürüttüğü hatta dünyanın bazı bölgelerine kadar yaydığı irşâd faaliyetlerinin değerini ve önemini anlamada bize yardımcı olacak en iyi kaynaklar, onun eserleri ve onu tanıma şansına ermiş sevenleridir. Önce onun güzide eserlerinden bazı iktibaslar yapalım:

Sadâkat

"Yâ eyyühe'llezine âmenü'ttekullâh ve kûnû mea's-sâdikîn."

Bu fermân-ı ilâhî karşısında başka bir söz söylemeye hakkımız yoktur. Yalnız ikaz sadedinde bazı hadis-i şeriflerle, büyüklere sözlerini nakletmeyi uygun bulduk. Sıdka devam eden ve sıdkı arayan insan Allah indinde sıddık olarak yazılır. Sıdk, her işin temeli ve direğidir. Sadâkat, nübüvvet derecesinden sonra gelir. Sıdkın en azı, iç ve dış birliğidir. Sâdik, söylediğini doğru söyleyen, sıddık da bütün akvâl, ef'âl ve harekâtında sadâkatten ayrılmayandır. Sıdk, tehlikeli yerlerde hakkı söylemekten kaçınmamak olduğu gibi haramların yenilmesini de men etmektir. Nefsinin esiri olan, sıdkın kokusunu koklayamaz. Başkalarına müdâhene (yağçılık) eden de böyledir.

Bir zâtın annesi ölmüş, elli dinar miras kalmış. Bununla hacca gitmeye niyet etmiş. Giderken yolda eşkıyalarla karşılaşmış. "Neyin var?" diye sormuşlar. O zât der ki, "Nefsimde biraz düşündüm, doğruyu söylemenin hayırlı olacağına inanarak 'elli dinarım var' dedim." 'Ver' dediler. Verdim, adamlar saydılar, baktılar ki para tamam. Geri verdiler ve dediler ki: 'Senin doğruluğun bizi böyle yapmaya sevketti.' Sonra reisleri atından inerek zorla beni atına bindirdi. Gideceğim yere kadar arkamdan yürüyerek geldi. Ertesi sene bizim meclisimize katılarak ölünceye kadar dergâhımızdan ayrılmadı."

Cüneyd (k.s.), şöyle buyuruyor:

"Asıl sadâkat, yalandan başka bir şey ile kurtulmak olmadığı yerde doğruyu söyleyebilmektir."

Zünnûn-u Mısırî hazretleri şöyle buyuruyor:

"Sadâkat Allah'ın kılıcıdır, nereye konsa onu keser."

Feth el-Mevsılî (k.s.)'den sıldık sormuşlar. Elini demircinin ateşine sokarak, "İşte sadâkat budur" demiştir.

Sâdık kimseden üç hal hiç ayrılmaz: Sözlerinde halâvet, hal ve tavırla herkesin hürmetini celbetmek ve nurlu bir yüz. Demişler ki, farz-ı dâimiyi eda etmeyen vakitli farzları kabul olunmaz. Farz-ı dâimiyi sormuşlar, sıdktır diye cevap verilmiş. Yine demişler ki, Allah'ı sıdk ile istediğinde sana bir ayna verir ki onunla dünyanın ve âhiretin acayip şeylerini görürsün. Sana zarar vereceğinden korktuğun yerde sıdkta sebat et, muhakkak fayda bulursun. Fayda bulacağını ümid ettiğin yalanı da terket. Bunlardan anlaşıldığına göre "Cenâb-ı Hak cümlemizi içi ve dışı daimî surette doğru olan kullarından eylesin" diye dua etmemiz gerekir.

Âmin, ve sallallâhu alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ecmaîn.

Ebû Ali ed-Dakkâk hazretleri de "Sadâkat, ya göründüğün gibi olmak veya olduğun gibi görünmektir" buyuruyor. Sâdıklarda halkın gönlünde yer alma hevesi kat'iyen bulunmaz ve insanların iyi amellerine muttali olmalarını istemedikleri gibi kötü hallerine muttali olmalarını da kerîh görmezler. Çünkü kötü amellerinin bilinmemesini istemek, onların yanlarındaki kıymetlerinin ziyâdeliğini istemek demektir. Bu, hiç de sıdıklara yakışmayan bir ahlâktır.

İlâhî Kitabımızda bütün peygamberler övülürken siddîkiyyet sıfatlarıyla övülmüşlerdir. İbn Abbas, buyurur ki:

"Dört şey her kimde bulunursa muhakkak en büyük kazancı elde etmiş olur. Bunlar sıdk, hayâ, şükür ve güzel ahlâktır. Allah Teâlâ Hazretleri ile muâmelesinde sadâkat üzere hareket edenler insanlardan tabiatıyla tevahhuş ederler. Onun için senin bineğin sadâkat olsun. Hak da kılının, Allah celle ve âlâ da gayen ve talebin olsun."

Bir adam hakîm bir zâta, *"Ben, senin dediğin gibi sâdık bir kimse göremedim"* demiş. Bu hakîm zât da *"Eğer sen sâdıklar-dan olsaydın sâdıkları bilir ve tanırdın"* demiş.

Allah Teâlâ'nın dinî üç rûkûn üzerine kurulmuştur: Hak, sıdk, adalet. Hak olan, âzâ-yı cevârih üzerinde görülür, adâlet ise kalblerde. Sıdk da akıllar üzerinde tezâhür eder. Bir kişi ki *"Allah Teâlâ'yı severim"* iddiasında bulunur da bu iddiasında sâdık olmazsa Kıyâmet gününde yüzleri kapkara olacağı bildirilmiştir. Bütün ulemâ ve fukahânın ittîfakıyla bir kimsede üç haslet sahîh olursa onun kurtuluşu mümkündür. Fakat bunlar birbirinden ayrılmazlar;

Birincisi, bid'at ve hevâdan uzak hâlis bir İslâmiyet.

İkincisi, amellerinde Allah Teâlâ'ya sıdkını göstermesi.

Üçüncüsü de, yiyip içmesinde helâl ve güzel olanı aramasıdır.

Her ne zaman ki, yaptığı iş ve amellere nefsinin hazlarından bir şey karıştırıyorsa, o zaman bu amel sıdktan ârîdir. Malûmdur ki, sıdkın olmadığı yerde ihlâs da olmaz. Sıdk ve ihlâsın bulunmadığı iş, amel ve harekâtta da hayır ve bereket olmaz, vesselâm!

Pek aziz ve muhterem kardeşim! Şu okuyagelmış olduğun sıdk bahsi hakkında herhalde gönlünde birtakım belirtiler hâsıl olmuştur. Mahlukların en mükemmel ve efdali olan insana daima her yerde ve her zaman sadâkatin yakışacağına kanaatim mevcuttur. Bugünkü insan câmiası herhangi bir kavim ve milletten veya dinden olursa olsun doğruluğun, sadâkatin lüzûmunu hiç kimse inkâr edemez. Doğruluğun lüzûmuna herkes kâil; fakat doğru olmak ve doğru olabilmek kolay bir mesele değildir. Herkesin sevdiği ve istediği bu doğruluk, oldukça zor bir iştir. Zira her kıymetli şey gibi o da pahalıdır. Herkes alamaz; ancak büyük zenginler alabilir. Meselâ yakut ve platin cevherleri olsa da çok değil, birazcık-

tır.

Halbuki doğruluk, hiçbir cevherle ölçülemeyecek kadar üstün ve kıymetlidir. Onu elde edebilmek için çok kuvvetli, üstün, sağlam bir imana sahip olunmalıdır. Sâdık, doğru, düzgün, tam, kâmil bir müslüman olmak kolay bir şey değildir. Bunun için Hz. Allah bizlere daima sâdıklarla yani tam, kâmil, olgun müslümanlarla beraber olmamızı tavsiye etmiştir ki, onların güzel ahlâkları, kemâlleri tedricî bir sûrette temas ettiği insanlara, müslümanlara da sirayet eder. Ve bir gün bakarsınız ki o da güzel, kâmil, olgun bir müslüman olmuştur.

Kötü ve yaramaz kimselerin kötülükleri nasıl kendileriyle temas eden kimselere geçerse iyilik de böyledir. Hatta bu kaide, nebatlarda da böyle câridir. Meselâ beyaz kabağın yanına ekilen bir karpuz, bir müddet sonra kırmızı rengini kaybeder. O da kabağın rengine boyanır. Bu haberi çiftçilerden dinlemiştim. Bizde de şu atasözü meşhur değil midir: Üzüm, üzüme baka baka kararır.

Yerin güzelinden güzel mahsul alındığı doğrudur. Çorak ve çöl arazide ise ne kadar uğraşsanız güzel mahsul alamazsınız. Çiftçiye güzel yeri aramak nasıl lâzımsa müslümanlara da güzel müslümanları aramak ve onlarla hemdem, hemahenk olmak mutlak sûrette lâzımdır. Zira dünya ve dünyanın her çeşit nimeti ne kadar güzel ve kıymetli de olsa sonu yoktur, bekâsı yoktur, fânidir. İman ve İslamiyet'te kemâl ise hiç de böyle değildir. Onlar, hep ebediyet yolunun meyveleridir. Ne biter, ne tükenir. Her lokmasının tadı ayrıdır. Birbirinden üstün lezzetleri vardır. Sert bir demiri hemen şöyle bir kızdırmakla onu istenilen bir şekle sokmak mümkün olamaz. Belki ateş gibi kıpkırmızı olacak ki istenilen şekle sokulabilsin. İnsan da tıpkı böyledir. İyileri görmek, onlarla sohbet etmek veya onlara biraz hizmet etmekle onların hallerini tam mânâsıyla almak mümkün olmaz. Demirin tam mânâsıyla kızarması nasıl lâzımsa kâmil, olgun müslümanların arasında uzun zaman bulunup onların hallerini tam almadıkça insanda kemâl tezahür etmez ve edemez. Bu hususta ne kadar büyük ve devamlı mücâhedenin lâzım olduğuna inanmak gerekir. Küçük muharebeden büyük muharebeye dönüşün ne demek olduğunu herkes pekâlâ bilir. Binaenaleyh, böyle mücâhedelere hazırlanmış ve alışmamış kimseler için imanda kemâl, ahlâkta kemâl, insanlıkta kemâl, İslâmlıkta kemâli ummak âdeta muhaldir, derse-niz pek hata etmiş olmazsınız sanırım.

Büyüklerin atasözleri de buna delildir.

Kötü huyu tenesir temizler derler ya. Evet, yerleşen ve kökleşen kötü huyların terki çok zordur. Onun için *"Dağı yerinden söküüp kaldırmışlar derlerse inan; fakat alışılan kötü huyların bırakıldığını söylerlerse inanma"* dedikleri de meşhurdur. Fakat ne yazık ki, henüz küçük yaşlarda ve kanların kaynadığı çağlarda bunları seçip ayıklamak, iyisini alıp kötüsünü bırakmak hele bu devirde ne kadar müşkildir! Sinemalar, tiyatrolar, televizyonlar, radyolar, gazete ve mecmualar, deniz ve kara banyoları artık kimde can bırakır bilmem. Böyle sefahatlara, israflara, haramlara alışan insanlarda artık ne insanlık, ne de İslâmlık aranabilir. O gibiler, âhireti çoktan unutmuş, tam bir dünya adamı gibi olmuşlardır. Ama ecel şerbetini içip de âhiret âlemine intikal edince nasıl yanlış yolda olduğunu anlayacaklar; fakat iş işten geçmiş, her şey bitmiş olacaktır. Nedâmet kimseye fayda vermez.

Onun için ey aziz kardeşim, sen bu fakîr-i pür taksîr günahkâr kardeşinin sözlerine iyi kulak ver ve onu kabul et de bir an evvel tevbe ve nedâmet edip İslâm'ın yoluna dön. Namazı kıl, cemaate devam et. Vaaz ve nasihat dinle. *"Ben ondan daha iyisini bilirim"* deme. Zekâtını fazlasıyla ver, yardımlardan ve sadakalardan sakın kaçma. Elinden gelirse her sene hacca git. Orada akümülatörünü doldur. Sonra memleketine faydalı olarak dön, Medine-i Münevvere'yi de ziyaret etmeyi ihmal etme. Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in huzurunda gözyaşlarını dökerek çok çok salât-ü selâm getir. Sakın kimseyi hakir ve hor görme. Herkesi her bakımdan kendinden iyi ve üstün görmeye bak. Servete, bilgiye, varlığa, sağlığa sakın güvenme! Kimseyi incitme ve kimseden yardım bekleme! Elinden geldiği kadar herkese yardımcı olmaya çalış. Kat'iyyen sert konuşma, çok konuşma, yüksek sesle hele hiç konuşma! Gayet yumuşak ve tatlı konuşmaya dikkat et. Bâhusus zuafâ ve fukarâya karşı gayet mülâyim ol. Kimsenin gönlünü kırma, kat'iyyen bilgilik taslama, makamlara göz dikme. Onların parlaklığına hiç aldanma. Mümkün olduğu kadar devlet kapılarından uzak ol; oradan hiçbir şey bekleme. İhtiyar dahi olsan sakın genç kadınlarla hatta yaşlı kadınlarla dahi sohbeet alışma. Yazık diye deniz kıyılarında ev tutma. Günah yerlerinden kaç. Çocuklarını da öyle yerlere bırakma ve onları günahlara alışmaktan koru. Dünya için zinhar dinini zâyi etme!

Ölümü unutma, gözünün önünden ayırma. Daim Hakk'ın rı-

zasını kazanabileceğin hayırlı ibadetler ve amellerle meşgul ol! Bid'atlerden sakın, hevâ ve nefsinin arzularına uyma. İyi, salih, sâdık, âbid, zâhid kişileri ara bul. Onlardan ayrılma, hizmetlerine devam et. Kat'iyyen kimsede kabahat ve kusur görme ve arama. Kendi kusur ve kabahatlerini ara ve onları gidermeye sa'y ü gayret eyle. Komşularınla son derece güzel geçinmeye bak. Onları mümkün oldukça hediyelerle taltif et. Çocuklarına da hediye vermekten geri kalma. Onların kusurları olursa örtmeye çalış! Kimsesiz ve yardıma muhtaç olanları ara bul. Hizmetlerinde kusur etme, güleryüz ve tatlı dilden ayrılma. Boş vakitlerinde Kur'ân-ı Kerim oku ve zikrullah ile meşgul ol. Boş ve faydasız dedikodulardan son derece uzak ol.

Hakkı unutma ve haktan zerre kadar ayrılma. Lokmalarına son derece dikkat et. Onların daima helâlinden olmasına çalış. Şüphelerden sakın; faize kat'iyyen karışma! Hırs ve tamah hiçbir zaman iyi bir şey değildir. Dünya zînet ve süslerine iltifat etme. Fuzulî masraflardan sakın! Haramlardan milyonları kazanacağını bilsen kat'iyyen tenezzül etme!

Ahde Vefa

"Ahdi yerine getirin! Çünkü verdiği sözden cayan sorumludur." (İsra, 34)

İslâm ahlâkının en mühim yönlerinden biri de ahde vefâdır. Ahde vefâ konusundaki âyet-i kerîmeler, ondan fazladır. Sözünde duran kimseleri hem Allah, hem de insanlar sever. Sözlerinde durmayanları Allah sevmediği gibi kulları da sevmez.

Emânete riâyet etmeyenin imanı olmadığı gibi ahde riâyet etmeyenin de kâmil bir dini olmadığı Hz. Enes'den rivâyet edilmiştir.

Müslim'in rivâyet ettiği bir hadisin sonunda:

"Bir müslümanın kıymetini bilmeyen ve ahdini nakzedenlere, Allah'ın meleklerinin ve bütün insanların laneti üzerine olsun." diye çok açık bir tehdit gelmiştir. Bu tehdit, şüphesiz ki ahde vefânın çok mühim olduğunu güzelce bildirmektedir. Esasen münâfıklığın başlıca üç alâmetinden biri de ahdini bozmaktır. İsmail (a.s.)'in ahdinde sebâtı, Kur'ân-ı Azîmü's-şân'da övülmüştür. Efendimiz Hazretleri, peygamberliğinden önce birisine vermiş olduğu sözden ötürü üç gün orada beklemişti.

Allah'tan Korku ve Reca

"Hikmetin başı Allah korkusudur."

Hâif, şeytandan daha ziyade nefsinden korkandır. Davud (a.s.)'ı, insanlar hasta diye ziyaret ederlerdi. Halbuki Allah korkusundan ve O'ndan hayâsından dolayı hast- gibi olur, herkes de onu hasta zannederdi. Ağlayıp gözlerinin yaşını silene hâif denmez. Asıl hâif, azap olunmak korkusundan ötürü kötülükleri terkedendir. Hâif ancak Allah'tan korkana denir. Havf ile recâ, erkek ile kadın gibidir. Hakikat-i iman bundan doğar. Korkudan rahmet, ilim ve rıza hâsıl olur. İmanın kemâli ilimle, ilmin kemâli ise Allah korkusuyladır. İlim, imanı kazandırır. Korku da ma'rifet-i ilâhiyyeyi. Muhabbet şerbetini ancak Allah'tan korkanlar içebilir. *"Allah'tan korkar mısın?"* suâline susmak lâzımdır. Çünkü *"hayır"* dersen günaha girersin. *"Evet"* dersen yalan söylemiş olursun. Zira sıfatlarımız, Allah'tan korkanların sıfatlarına benzemektedir.

Allah'tan korkanların ulemâ-i billah olduklarını ve bu korkunun kalpteki bütün kötü ahlâkları yakıp beden ve cevâhire sirâyet ettiğini ve bu sûrette de bütün maâsîlerden uzaklaşıp taât-ı ilâhiyye ile meşgul oldukları bir gerçektir. Çünkü bir şeyden korkanın ondan kaçtığı gibi Allah'tan korkanların da günahlardan kaçması tabii bir şeydir. Zira bütün kötülüklerin bir zehir olduğunu bilirse onlardan uzak kalır. Bütün âzâ-i cevârih, hudû ve huşû içerisinde evâmir-i ilâhiyyeye teslim olurlar. Murâkabe, muhâsebe, mücâhede hep Allah korkusundaki kuvvete bağlıdır.

Korkunun en küçük derecesi, mahzûrattan kendisini men etmektir. Hatta işlenmesinde mahzur olmayan şeyleri terketmesi dahi kendisinin korkusundaki sıdkına delildir. Onun için bu gibi zevât, dünyanın hiçbir şeyine iltifat etmezler; ellerindeki mal, mülkü hatta nefeslerinden hiçbir nefesi bile Allah Teâlâ'nın razı olmayacağı bir yere harcamazlar. Bu korkudaki sıdkları sebebiyle sahib-i iffet olup, şehvetlerinin arzularına tâbi olmazlar. Bu korku, âhirette insanın saâdet-i uzmâsıdır. Kul için en büyük saâdet de Mevlâsına mülâkî oluşudur. Halbuki bu saâdete ulaşmak ancak Hakk'ın muhabbetini kazanmakla olur. Bu muhabbet de ma'rifet-i ilâhiyye ile hâsıl olur. Ma'rifet-i ilâhiyye ise ancak devamlı bir tefekkür ve zikrullah ile hâsıl olur. Buna nâiliyyet ise ancak dünya muhabbetinin kalpten çıkmasıyla olur. Bu da ancak dünya lezzet ve şehvetlerini terk ile mümkündür. Bunun için de

ancak şehvetleri itici hakiki bir korku lâzımdır. Bu korku öyle çok faziletleri câmidir ki iffeti, takvayı, verân, mücâhedeyi ve Allah Teâlâ'ya sevgili olan amelleri yapmasına ve Cenâb-ı Hakk'a takarube vesile olur.

Recâ, sâlikin makamlarından biridir. Makam demek, sabit olan şey demektir. Sabit olmayana ise hâl denir. Bunu anlatmak için şu misâl sanırım kâfidir. Meselâ, korkudan ve hastalıktan neş'et eden benzin sararmasına hâl denir ki, korku veya hastalık gidince eski haline avdet eder. Bir de altın sarısı gibi bir sarılık vardır ki, hiçbir zaman evsâfını kaybetmez. İşte recânın da böyleci lâzımdır.

Erbâb-ı kulûb bilirler ki dünya, âhiretin tarlasıdır. Kalp arz misâli, iman da tohum misâlidir. İtaatler, arzın sürülüp ıslah edilmesi ve suların kanallarla sevki mesabesindedir. Dünya nimet ve meşakkatleriyle dolmuş bir kalb, çorak tarlaya benzer. Ona atılan tohumlar boşa gider ve âhirette biçecek mahsul bulamaz. Halbuki insan ne ektiye onu biçecektir. Binaenaleyh ahlâk-ı mezmûmelerle dolu olan gönül, tıpkı bir şey bitmeyen çorak arazi gibidir. İşte böyle bir yerden mahsul ummak, aptallık ve ahmaklıktır. Bu nasıl ahmaklıksa temiz kalblilerin ibadet ve ameli de verimli ve bakımlı bir araziden umulan mahsuldür ki, buna da recâ derler.

Kul, iman tohumunu toprağa serper, onu itaat sularıyla sular ve kalbini ahlâk-ı mezmûme dikenlerinden temizlerse, Allah Teâlâ'nın fazlını beklemesine hakikî recâ denir. Eğer iman tohumlarını taat sularıyla sulamaz ve kalbi ahlâk-ı rezilelerle dolu olduğu halde dünyanın lezzetlerine kendini kaptırır, sonra da mağfîret beklerse işte buna da ahmaklık derler.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, ahmağı tarif ederken *"Nefs ve hevâsına tâbi olup Allah'tan kurtuluş umanlardır"* buyurmuşlardır. İbadet ve taatte çalışanlar ve mâsilerden sakınanların, Allah Teâlâ'nın fazlını beklemeleri ve nimetlerin tamamına ulaşmalarını istemeleri yerinde bir haktır. Nimet de ancak cennete girmekle kemâle erer.

Yahyâ b. Muaz hazretleri: *"Benim indimde en büyük gurur ve aldanma, günâhların devamıyla beraber nedâmetsiz olarak Allah Teâlâ'dan af ummaktır"* diyor.

Korku hiçbir zaman recânın zıddı değil, bilakis onun arkadaşıdır. Kişiye hayatında her ne kadar korkulu olmak yakışır da

âhirete göçüş sırasında recâsının, (ümidinin) galip gelmesi yerindedir.

Hız. Ali bir günahkâra, *"Senin Allah Teâlâ'nın rahmetinden ümitsizliğe düşmekliğin, günahından daha büyüktür"* buyurmuşlardır.

Bir adam, insanlara ödünç para verir. Sonra vakti gelince veremeyen zenginlere müsamaha gösterir, fakirlere de alacağını bağışlamış. Bu yüzden Allah Teâlâ'ya mülâkı olduğu zaman bu hali, onun affına sebep olmuştur. Böylece insanları ümitlere sevk etmek, korkutmaktan daha evlâ olduğu bildirilmiştir.

Cenâb-ı Hak, Davud (a.s.)'a *"Beni sev, beni seveni de sev ve beni mahlûklarına sevdire"* buyurmuştur. O da *"Yâ Rab! Seni kullarına nasıl sevdireyim?"* deyince *"Beni hüsn-ü cemil ile zikret. Nimetlerimi ve ihsanlarımı onlara sayarak hatırlat"* buyurulmuştur. Hayat, ilim, görme, işitme ve daha sayılamayacak kadar çok olan bu nimetleri tefekkür, elbette insanı, bu nimetleri verene karşı şükran borcunu yapmaya mecbur eder.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri bile çok namaz kılmaktan mübarek ayakları şişince ashâb-ı kirâmın şefkatlerine ve onların *"Bütün günahlarınız mağfîret edilmiş olduğu halde bu kadar kendinize zahmet vermeseniz?"* yollu ricada bulunmalarına mukabeleten, *"Cenâb-ı Hak'ın bu kadar nimetlerine karşı şükreâici bir kul olmayayım mı?"* buyurmuşlardır.

İbadet ve taatten mahrum ve isyanlara boğulan bir kimsenin Allah Teâlâ'nın geniş ve nâmütenâhi rahmet deryalarından merhamet ve af ümid etmesi, kuru ve ahmaklık alâmetidir. Zira bahrın şifa olduğu herkesçe ma'lûmdur. Fakat kendisine hararet galip olanlar için bir öldürücü zehirdir. Bunun gibi haktan irâz eden kimselerin merhamet-i ilâhiyyeye ilticalarıyla birlikte onun azâmet ve heybetinden ve Kahrâr sıfatından korkarak ümitleriyle korkularını müsâvi bir hale getirmeleri lâzımdır. Çünkü matlûb olan, bütün ahlâk ve maksatlarında adaletle riâyet ederek *"Hayru'l-umûri evsatuhâ: Amellerin hayırlısı orta olanıdır"* demektir. Bu kaideden dışarıya çıkmamak lâzımdır. Zira korku ile recâ, bir kuşun iki kanadı gibidir. Her ne zaman denk olursa kuş rahat rahat uçar.

Bazı haberlerde bildirildiğine göre kulun günahları göklere kadar ulaşsa dahi mağfîret dilediği müddetçe ve tevbesinin kabul

edileceğini umdukça mağfiret-i ilâhiyyeye mazhar olacağına dair birçok tebsîrat vardır. Şu da muhakkak ki, günah işleyince kulun defterine derhal yazılmaz. Altı saat kendisine tevbe etmesi için mühlet verilir. Bu mühlet içinde tevbe ederse hiç yazılmaz, tevbe etmediği takdirde ancak bir günah yazılır. Halbuki kulun işlediği bir haseneye karşılık derhal on sevap yazılır. Sağdaki melek, soldaki günahları yazan meleğe der ki: *"Sen o bir günahı sil, ben de hasenâtından bir eksik yazayım."*

Peki Velî Kimdir?

Bir bedevî, Efendimiz (s.a.v.)'e gelip dedi ki:

"Allah'ın velîleri kimlerdir?" Efendimiz Hazretleri de şöyle buyurdular:

"Bütün mü'minler, Allah'ın velîleridirler!" Ve Efendimiz, şu âyet-i celîleyi okudular:

"Allah iman edenlerin yardımcısıdır, velîsidir. Onları dalâlet karanlıklarından kurtarıp hidâyet yoluna çıkarır." (Bakara, 227)

İsâr

Sehâ derecelerinin en yükseğine isâr denir ki, kendisi muhtaç olduğu halde mahyla, canıyla başkasına cömertlik etmek demektir. Sehâ ise muhtaç olana ve olmayana ihsan etmektir. Kendisinin ihtiyacı olduğu halde başkalarını tercih etmek elbette daha âlâ ve daha zordur. Bahîl, ihtiyacı olduğu halde yemeyen, hasta olduğu zaman tedavi olmayan, arzularını cimriliği sebebiyle yerine getirmeyen ve bedava bulduğu zaman da yemekte tereddüt etmeyendir. Buna mukabil kendi ihtiyacı varken, başkalarını kendi nefesine tercih edip onların hacetlerini görmek, onları doyurmak, giydirmek vesair ihtiyaclarına bakmak ne büyük fazilettir. İkisi arasındaki fark apaçık meydandadır.

Cenâb-ı Vâcibu'l-Vücûd Hazretleri, ashâb-ı kirâmı bu yüksek vasıflarından dolayı Kur'an-ı Azîmü's-şân'da övmüştür. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri de her kim ki arzularından herhangi birini reddeder de başkasını nefesine tercih ederse mağfiret-i ilâhiyyeye mazhar olacağını beyan buyurmuşlardır. Hz. Aîşe (r.a.) validemiz, Resûlullah Efendimiz (s.a.v.)'in üç gün birbiri üzerine karınlarını doydurmadıklarını, bunun dünyadan ayrılıncaya kadar böyle olduğunu bildirmiş ve *"Eğer isteseydik Cenâb-ı Hak herşeyi emir-*

lerimize âmâde kılarđı, öyle olduğu halde biz yine başka ihtiyaç sahiplerini nefsimize tercih ederdik" buyurmuşlardır.

Bir gün Efendimiz Hazretleri'ne bir misafir gelmişti. Aileleri yanında misafire ikram edilecek bir şey olmadığını öğrenince ensârdan bir zât evine götürmüş (Talhâ olduğunu sanırım), onun da evinde ancak kendilerine yetecek kadar yiyecekleri olduğundan onu misafire ikram etmişler ve sofrada bir şey yemediklerini misafire göstermemek için ışık yakmamışlardır. Ellerini boş olarak yemeğe uzatıp çekmişlerdir. Sanki yiyorlarmış gibi yaparak misafiri doyurmuşlardır. Sabahleyin Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz, bu hareketlerinden Cenâb-ı Hakk'ın razı olduğunu kendilerine tebşir etmişlerdir. Şu âyet-i kerîmenin de bu sebeple nâzil olduğu bildirilmiştir:

"Muhâcirlerden önce Medine'yi yurt ve iman evi edinenler, kendilerine hicret edip gelenlere sevgi beslerler. Onlara verilen şeylerden dolayı nefislerinde bir kaygı duymazlar. Kendilerinde ihtiyaç bile olsa onları, nefisleri üzerine tercih ederler. Kim de nefsinin cimriliğinden korunursa işte bunlar felâha kavuşanların tâ kendileridir." (Haşr, 9).

Cömertlik, ahlâk-ı ilâhiyyeden bir ahlâktır. İsrâ ise cömertliğin en yüksek derecesidir. Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in edeb ve usûlleri de böyleydi. Onun için Cenâb-ı Hak: *"Muhakkak sen pek büyük bir ahlâk üzerindesin"* diye onu övmüşlerdir. (Kalem, 4)

Ucûb

Yedinci mezmûm huy ise ucûbdur. Ucûb, çok fena bir huydur. Mânâsı, kendini çok fazla beğenmektir. Güzelliği, bilgisi, hünerleri, kuvveti, kudreti, şecaati, cömertliği, zühdü, takvası, âbidliği, sofuluğu, dervişliği, şeyhliği vesair ne kadar meziyet varsa hepsini kendine mâl edip başkalarını câhillikle itham veya küçük görmesi, beğenmemesi ne kadar kötü şeydir. Bu gibi insanlar, hayatlarında muvaffak olmazlar. Ucubları sebebiyle onları kimse sevmez. Kimseyle dostluk edemezler. Dost gibi görünseler dahi arkalarından onları zemmedenler çok olur. Bu zemleri de onlara duryanlar olacaktır. Tabiatıyla o zaman o da kendini zemmedenleri zemmedecektir. Bu sûretle de aradaki dostluklar kaybolacak, belki de adâvet, dostluğun yerini alacaktır. Onun için ucûb, insanların tevfiakat-ı sübhâniyyeye nâil olmalarına mânidir, diye buyurulmuştur. Cenâb-ı Hakk'ın tevfiğine erişemeyen kimse hangi işinde

muvaffak olabilir dersiniz? Ucûbdan daima kibir doğar. Kibirin belâsı hemen herkesçe ma'lûmdur. Ucûb sahibi, kendini çok beğendiği için başkasının iyi, doğru ve güzel taraflarını görse de beğenmez. İlle de kendi dediği olsun ister. Ucûb sahibi, verdiği sadakayı çok görüp daima başa kakar ve amellerini beğenir durur. Geçmiş günahlarını unuttur, mekr-i ilâhîden ve azaptan kendini emin sayar. Daima kendini senâ edip her noksanlıktan tenzih eder. İlim meclislerine gidip oturmaktan, kendinden küçük fakat ilmen üstün insanların nasihatlerini dinlemekten kaçır, büyüklendir. Başkalarıyla istişare etmez. Bilmediğini bilenlerden sormaz. Nâsihin nasihatını, vâizin vaazını dinlemek istemez, hemen kaçar; dedikodu edip ortahği bulandırır.

İnsanın kendi kuvvetine, kudretine, bilgisine, ameline güvenmesi de hep ucûbdan ileri gelir. Hele çalım seven erkek veya kadınların elbiseleriyle ve servetleriyle övünmeleri, hep ucûb halleridir.

Efendimiz Hazretleri'nin bir devesi vardı. Bu deve, yürüyüşte bütün develeri geçerdi. Bir gün bir Arap bedevinin ufak ve zayıf bir devesi, Peygamber Efendimiz'in devesini nasılsa geçiverdi. Ashâb-ı kiâam galeyana geldiler. Efendimiz Hazretleri, onları teskin edip buyurdular ki:

"Dünyada hiçbir şey yoktur ki büyüklük taslasın ve kendini çok beğensin de, onu Allah Teâlâ Hazretleri düşürmesin." Bunda işaret vardır ki büyükleme yerine tevâzu edilmesi ve alçakgönüllü olmaya alışmanın lüzumu bildirilmektedir.

Tevâzuda din ve dünya maslahatının pek büyük faydaları vardır. Hele dünyada insanlar tevazu ile amel etseler hiçbir zaman aralarında dargınlık ve kavga gürültü olmaz. Tevâzu ile amel eden ve dünya işlerini gören insanlar, Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz nimetlerine mazhar olurlar ve çok da rahat ederler. İşte bu nimetlere mâni olan ucûbdur. Bu huy, insana ya hilkaten verilmiştir veya insan bunu kendi kazanmıştır. Alışılan âdetler insanda bir tabiat-ı sâniye halinde yerleşir ve kökleşir. Gerek hilkaten ve gerekse sonradan ârız olanların çıkarılması, yalnız bilgilerle olmaz. Muhakkak devamlı olarak büyük mücâhede ve mücâdeleyle zikr-i ilâhîde yüksek mertebelere ulaşıp hakiki müslümanlığa nâil olduktan sonra kurtulabiliriz. Onun için tasavvuf ilmi herkese lâzımdır. Nasıl necasetli elbiselerle namaz sahih olmazsa, ahlâk bozukluğu denilen mânevî necasetlerle de Hakk'a yaklaşmak

mümkün değildir. Dünyada rahat yüzü görmeden âhirete geçer. Artık oradaki hâli kim bilir ne olur? İnsan, her yıl biraz dinleneyim diye şuraya veya buraya gider ama hem günah kazanır, hem de birçok masraflara dûçar olur. Halbuki bu müddet içerisinde biraz riyâzet ile meşgul olup biraz nefsini kırsa ve zikrullah ile meşgul olsa görmediği veya bilmediği birçok hakikatlere nâil olmakla beraber bu gibi kötü ve mezmûm olan huyları birer birer terkeder. Bakarsınız ki bir gün Allah'ın sevdiği ve razı olduğu güzel bir kul olmuş ve evliyâ arasına karışmış. Hem dünyası, hem de âhireti aliyü'l-a'lâ olmuş olur.

Dünya paralarını kazanmak için insan ne kadar yoruluyor ma'lûm. Âhiret için de biraz yorulsa olmaz mı? Dünyayı ne kadar ele geçirirse geçirsün, dünyanın bütün servetleri isterse onun olsun, bir gün hepsini bırakıp gözlerini yumacak ve mezar denilen toprağın altında ma'lûm olduğu vech ile çürüyüp mahvolacaktır. Halbuki âhireti kazananların hâli hiç de böyle değildir. Onlar, dünyaya gözlerini yumar yummaz hakiki gözlerinin açıldığını ve mezarı da âdeta bir cennet bahçesi gibi envâ-i çeşit nimetlere garbolmuş olduğu halde görürler. Dünyadan âhirete geçiş bile bir devlet-i uzmadır ki meleklerin istikbaliyle başlayan bu saltanatta Cemâl-i İlâhiyye'yi müşâhade edinceye kadar her gün ve hatta her saat, her dakikada ayrı ayrı tecellilere müstağrak olur.

Şimdi bu hayat-ı daimî, fâni olan dünya hayatına değişilir mi? Bunlar hakkında müteaddid tafsîlat verilse azdır. Fakat herhalde anlayana bu kadar kâfidir.

Zâlimlere Meyil Etmemek ve Zulme Karşı Direnmeye Dair

Bağy; azgınlık etmek, zulmetmek ve hadde tecavüz etmek mânâlarını taşımaktadır. Serkeşlik de buna dâhildir.

Hadde tecavüz, hudûd-u ilâhiyye dediğimiz kânûn-u ilâhiyyeye, ahkâm-ı Kur'ân'a yani Kur'ân-ı Azîmü's-Şân'ın hükümlerine uymamaktır. Bu sûrette yapılan her günah, buna dâhil olmaktadır. Zulmün mukabili adalettir. Şu halde, adaletin dışına çıkmak zulümdür. Adaletin ölçüsü, Kur'ân-ı Kerim'dir, sünnet-i nebeviyedir. Zulmün kendisi başlıbaşına büyük bir günahdır. Bununla beraber herhangi bir zâlime yardımda bulunmak ve yardım için onunla işbirliği yapmak, onunla beraber bir zulme yardımcı olmak da bu günahların içine girer. Yani insan kendisi zâlim olmasa bile

zâlimlere yardımcı oluşu ona kâfidir. Bu gibi zâlimlere yardımcı, destekçi, himayeci olan kimselerin çoğu câhilce dünyaya tapan, para diye can veren zavallı kişilerdir. Elinin emeğiyle geçinen kimselerden zâlimlere yardımcı olanlar ekseriyetle ne yaptıklarını bilemeyen câhillerdir.

Aklı başında olan insanın, ekmeğini de çalışarak kazandığı takdirde, zâlîme yardımcı olması nâdirattandır. Zâlîme yardımcı olmayı bırak, bir zâlimin bir mazlumu döverken ve gücü de yeterken, o mazluma yardım etmeden geçip giden kimsenin bile azabı çok vahimdir! Şöyle naklolunur ki, sağlığında namazlı niyazlı bir müslümanı, kabrinde melekler döverlerken, *"Beni niçin dövüyorsunuz? Ben namazımı kılar, orucumu da tutardım. Günahlardan da kaçır bir kişiydim"* deyince melekler de cevaben *"Evet, senin o tarafın iyi ama filan vakitte dövülen bir mazluma yardım etmeden, onu o zâlimin elinden kurtarmadan geçip gittin"* diyerek kabahatini açıklamışlardır. Şu halde zâlimin hâli kimbilir nasıl olacaktır? Zâlim ne kadar zâlim olursa olsun onun zulmünü artıran ancak o zâlimin yardımcılarıdır. Eğer o zâlimin yardımcıları olmasa zulmünü ne devam ettirebilir ne de artırabilir. Maalesef zâlimler, kendi zulümlerine yardımcı birçok kimseler bulabilmekte hiç müşkilât çekmezler. Hatta parasız, pulsuz pek çok yardımcıları ve fedaîleri çıkmakta oldukları görülmektedir. Tarih, bunların yegâne şahididir. Bununla beraber hak yolun yardımcıları ise pek nâdirdir. İşte bütün peygamberlerin hayatları meydandadır. Hele Nuh (a.s.)'ın 900 senelik peygamberliği esnasında iman ile müşerref olan pek az kimse olmuştur. Zâlimlerin en büyük hünerleri de müslüman olmak isteyen kimselere karşı *"Ecdâdınız deli mi idiler, yoksa akılsız, bilgisiz kişiler mi idiler? Onların dinini bırakıp da yeni din mi arıyorsunuz?"* gibi laflarla onları tehdit ederek İslâmiyet'ten uzaklaştırmaya çalışırlar ve muvaffak da olurlardı. Halbuki bugünkü müslüman neslinden gelen müslüman yavrusu, babasından anasından gördüğü dini bile ki bulunmaz emsâlsiz bir dindir- bilmez ve ona da âdeta düşman kesilmiştir. Ayrıca müslümanlarla alay ve istihzâ ederek onların dinî inançlarına engel olmayı da vazife edinen zâlimler türemiştir. Artık bunlara ne demek olduğunun takdiri sizlere kahyor. Zulüm, zulümâtta, karanlıktan ibarettir. Yani kendisinde ne selâmet ne de saâdet vardır. Ancak yarasa kuşu gibi karanlıktan hoşlanır. Zira onun gözleri, güneşin ve gündüzün ışığına tahammül edemez. Onun için bütün hareketleri gecenin karanlığındadır. Gündüzleri

de yuvasına çekilip istirahat eder. Zâlimler de tıpkı böyledir. Dün-yada hüsranda, âhirette elim bir azap içerisindeyler. Şairin dedi-ği gibi *"Zulmün topu var, kal'ası var, güllesi varsa hakkın da bü-külmez kolu, dönmez yüzü"* vardır.

Zulmün nevlere sayılamayacak kadar çoktur:

1- Hâlika karşı zulüm vardır ki pek iğrenç, pek fena bir şey-dir. Meselâ, Allah Teâlâ'nın şân-ı ulûhiyyetine sözler söylemek, şirk koşturmak, Hakk'a ortak tanımak, kızı veya oğlu, evlâdı vardır demek, heykeller yapıp onlara Allah Teâlâ'nın adını vermek, hep affolunmaz büyük günahlardan sayılır ve pek büyük bir haksızlık-tır.

Zira Allah Teâlâ Hazretleri birdir. Eşi, ortağı, yardımcısı, ve-ziri, oğlu, kızı yoktur. Bunlardan hiçbirine de muhtaç değildir.

2- Hâlik-i Zül-Celâle yalan yere iftiralarda bulunmak.

3- Bir de Hâlik-i Zül-Celâl'in Kitabıyla hak üzere nasihatler yapıldığı halde İslâm'a ve İslâmiyet'in istediği şekilde yaşamaları için kendilerine nasihat yapılmış İslâm'ı yaşamaktan yüz çeviren-lerden daha zâlim kim vardır? (bkz. Kehf, 57)

4- Bir de Allah Teâlâ'ya ibadet için yapılmış mescidlere iba-det ve zikrullah için girmekten men edip o mescidlerin harabiyeti-ne sebep olanlardan daha zâlim kim olabilir? (bkz. Bakara, 114)

Mescidlerden men etmenin birçok çeşidi olabilir. Mutlaka kapısını kapamak veya kapıya polis, jandarma, bekçi koymak şart değildir. İslâmiyet'i öğretmemek, İslâmiyet'in aleyhinde propagan-da yapmak, caminin ehli olan imamı, müezzini, nasihat edici vaizi lâıykıyla yetiştirmemek veya olanların da ehil olmamaları, İslâmî usûllere uymamaları, en sonunda müslümanların camilere gelme-lerini önlemek ve men etmek değil midir? Caminin ve mescidlerin harabiyeti de topla tüfekle yıkmak demek değildir. Zira mescidle-rin imarı, Allah'a iman eden ve âhirete inananların devamıyla olur. İmansızların ellerinde kalırsa o zaman camileri altından da yapsalar yine harap sayılırlar. Çünkü mescidler ancak ibadet için yapılmışlardır. İçlerinde ibadet edilmekten mahrum bırakılınca tabiatıyla harap sayılacaklardır. Onların harabiyetine çalışanlar, dinsiz ve imansız olan zâlimlerdir ki bunlardan daha fena ve çir-kin zâlim bulunmaz. Bunlara çok dikkat etmelidir. Allah Teâlâ Hazretleri, zâlimleri hiçbir surette sevmez olduğunu Kitabında

pek açıkça beyan buyurmaktadır. Sevmeyince de yardım etmeyeceği tabiidir. O zaman helâk ve hüsrân, azap ve felâketle karşı karşıya kalınacağı da şüphesizdir.

Bir de insanlar arasında birbirlerine karşı yaptıkları haksızlıklar vardır ki, bu da zulümdür. Bu zulmün affı, kulların birbirleriyle helâlleşmesine ve affedip bağışlamasına bağlıdır. Bu haklar üzerinde durdukça Hâlik-i Zü'l-Celâl'in o kulunu affetmesi nâdirattandır. Pek sevdiği bir kul olur da hakkı olan alacaklıya hazine-i ilâhîsinden lütfedeceği ihsanlar mukabilinde alacaklı kul, hakkından vazgeçer ve bu suretle o da borcundan kurtulmuş olur. Arkadan yapılan dedikodular ve gıybetler de bu muâmeleye tâbidir.

Bir de insanın kendi nefesine karşı zulmü vardır ki, bu da çok acıklıdır. Meselâ müslümanlığa riâyet etmemesi, müslüman olduğu halde müslümanlığın istemediği şekilde yaşaması, günahları irtikab etmesi ve Peygamberimiz'in gösterdiği yoldan ayrılması hep zulümdür. Yalan, gıybet, nemîme (laf taşımak), iftira, fakirleri hor ve hakir görüp hakta riâyet etmemek, hatta hayvanâtın da hakkına riâyet etmeyip haddinden fazla yük vurmak veya fazla çalıştırmak, yemini ve tımarını hakkıyla vermemek, kedisine ve köpeğine bile hakta riayetsizlik etmek zulümdür. Böyle olunca kendi hakkının ne kadar mühim olduğunu anlamak mümkündür. Mizan, Allah'ın emrine itaat, mahlûkuna şefkattir. Hangisi eksik olursa adaletsizlik olur, zulüm meydana gelir. Binaenaleyh kul, evvelâ Hâlikının emirlerini tutmakla ve onu bilmekle mükelleftir. İkinci olarak, bu vazifeleri yapabilmek için sağlık ve sıhhat muhtaçtır. Sağlık ve sıhhatin muhafazası için lâzım olan her şeyi yerli yerinde yapmakla mükelleftir.

Bir bedevi, devesini uzun müddet kullanmış, sonra da deve işe yaramaz hale gelmiş, ihtiyarlamış. Bu sefer de kesmeye kalkmış. Her nasılsa, Efendimiz oradan geçiyormuş veya deve kaçıp Efendimiz'e gelmiş, lisân-ı hal ile sahibinin kendisini kesmeye karar verdiğini şikâyet etmiş. Bunun üzerine Efendimiz Hazretleri, deveyi satın alıp serbest bırakmıştır. Binaenaleyh Cenâb-ı Hak, vücudlarımızın istirahat ve dinlenmesi için geceleri yaratmıştır. Onu uykusundan alıkoymak, haksızlık ve zulümdür. Vücudumuzun bizim üzerimizde hakkı olduğu gibi çocuklarımızın, ailemizin fertlerinin, ebeveynimizin ve komşularımızın üzerimizde hakları vardır. Unutmamak lâzımdır. Hatta komşu hakkının pek mühim

olduğunu daha önce belirtmiştik. Kur'ân-ı Azîmü's-Şân'da şöyle buyuruluyor:

"Kur'ân, Rabbinizden gelen bir haktır. Artık dileyen iman etsin, dileyen kâfir olsun. Çünkü biz zâlimler için öyle bir ateş hazırladık ki onun kalın duvarları kendilerini kuşatmaktadır. Onlar susuzluktan imdat istedikçe erimiş maden tortusu gibi kaynar su ile imdatlarına koşulur ki o, yüzleri kavurur. O ne fena içkidir ve o ateş de ne kadar kötü konaklama yeridir." (Kehf, 29)

Mâide sûresinin 44-45-47. âyetlerinin sonunda *"Kim Allah Teâlâ'nın indirdiği hükümlerle hüküm vermezse işte bunlar kâfirlerdir, zâlimlerdir, fâsıklardır"* diye beyan edilmekte ve İnsan sûresinin son âyetinde şöyle buyurulmaktadır: *"Dilediği insanı rahmetin içine koyar. Zâlimlere ise acıklı bir azap hazırlanmıştır."* Hatta Cenâb-ı Hak, zâlimlere meyil ve muhabbet etmemek yolunda bir âyet-i kerîmede şöyle buyuruyor: *"Bir de zâlimlere meyletmeyin."* (Hûd, 113) Zâlimlere meyletmek; sevgi beslemek, yağcılık yapmak veya zâlimlerin yaptığı işlere rıza göstermek demektir.

Böylece Rabbimiz kat'î sûrette zâlimlere meyil ve muhabbeti yasaklamıştır. Cenâb-ı Hak, cümlemizi zulümden ve zulme yardımcı olmaktan muhafaza buyursun. Âmin.

Mehmed Zâhid Efendi'nin Hakkında Yazılanlardan Bir Demet

Mehmed Zâhid Kotku hazretleri vefat ettiğinde hakkında pek çok şey yazılıp çizilmiştir. Onlardan bir demet sunalım istedik.

Gök Kubbemizden Bir Yıldız Kaydı

Bundan kısa bir süre önce gök kubbemizden kayan bir yıldız gibi aramızdan ayrılan mürşidimiz, hocaefendimiz **Bursevî Mehmed Zahid** hazretleri zamanında irşad hizmetlerini yıllarca bir minber, bir mihrab demeden ifâ ettikleri imam-hatiplik görevleriyle birlikte yürütmüş ve kendilerine tâbi olan cemaat, her geçen gün saf saf büyüyerek değil Türkiye'nin her yanı, bütün İslâm âleminin ücrâ köşelerine kadar muhib ve müridleriyle dolup taşmıştır.

Kendilerine iktidâ ile edâ edilen feyz dolu namaz ve zikirlerinden nûrânî çehreleriyle karşı karşıya kalındığında *"İnsanı bir*

coğrafyadan bir coğrafyaya intikal ettiren" bakış ve sohbetlerinden dinleyenleri vahdet denizine getirerek, "*Şah damarımızdan bize daha yakın olan Cenâb-ı Hakk'ın bizleri kaftan gibi bürüten varlığını yanbaşımızda hissettiğimiz va'z-ı nasihatlarından ve onların doyumsuz lezzetlerinden*" irtihalleri ile mahrum ve mahzun kalmış bulunuyoruz. Öyle ki çevremizi kuşatan karanlık, loş ve kirli bir hayatın bulanıklığından bir bakışıyla damıtılarak kurtulur, amansız bir fırtına sonrasında sessizliğine eren engin denizler gibi olurduk. Huzur-ı âhîlerinde daralan ruhumuzun kâinatı kuşatacak kadar genişlediği bir saadet ve sukûnet ülkesinde kaybolurduk.

Günleri, haftaları, ayları hatta seneleri bataklıkta karararak zaafa uğramış gönüllerin bir anda serin nefesleriyle dirildiği istihale ve ilticâgâh olan İskender Paşa Camii ve cemaati, karar vermede güçlük çekilen yüce meselelerde hayırlı olabilecek tercihlerin işaretleriyle alındığı istişare kutbu, hocaefendimizin rahmet-i Rahmân'a irtihalleriyle öksüz ve yetim kalmıştır.

Görünürde ölüm, tenden ayrılan ruh ile cansız kalan kadavra kalıbının yığılıp kalmasıdır. Bu sayededir ki kendisine ayak bağı olan bedenden kurtulan ruh, meleklerle muhatap olmaya ve ruhanî âlemle yüzyüze gelme imkânına kavuşur. Ancak tasavvufi terminolojide "*Ölmeden evvel ölünüz*" şeklinde ölümün tatlı bir ifadesi daha vardır. Bu ise bedenî ve beşerî tavrın yoluna koymuş olduğu karanlıklar halindeki cesedi, "*mezara bırakır gibi*" terkederek, ruhu kendi haliyle başbaşa bırakabilme kabiliyetidir. Ancak o şekilde insan henüz hayatta iken mezardan itibaren başlayan mânâ âleminin dipsiz derinliklerine nüfûz edebilir. Ruhanî âlemin akıl almaz hazlarıyla karşı karşıya gelebilir. Bu da Hz. Peygamber'in diliyle "*kurb-ı nevâfil*"liğe bağlı bir keyfiyettir.

Ölümün, çevresine ezâ ve cefâsı ile mutazarrır kimselere gelip geride kalanlarına huzur bahşeden şeklini, "*çevresini rahata erdiren ölüm*" hayra hizmette herkese yetişmek için durup dinlenmeden çalışanlara gelen şeklini ise "*sahibini rahata erdiren ölüm*" olarak tarif ve tasnif eden Peygamberimizin ifadelerindeki hakikat, "*kendilerini ebedî istirahatgâhlarında huzura ve geride bıraktıklarını ise onulmaz ve onarılmaz yalnızlıklara dâcâr eden ölüm*"leri ile Hoca Efendi'de müşahhas misâlini göstermiştir.

En ağır hastalıklarında bile elinden tesbihini düşürmeyen mürşidimize bağlısı olmayı en büyük şeref bilmiş ve tedavisiyle

müserref olmuş bir doktor ağabeyimiz, "bu durumun sağlıkları açısından pek doğru olmadığını, mümkünse feragat etmeleri gerektiğini" ıstirham edince o muhterem insan, 40 derece ateşin hararetiyle kavrulurken şöyle cevap lütfediyorlardı:

"Ne yazık, zamâne müridleri seyr-i sülûklarında yapmakla mükellef bulundukları günlük evrâd ve ezkârını tembellik veya gafletle terkederek, fetretlerinin yükünü şeyhlerine bırakıyorlar" diyerek intisâb merâsimi ile emâneti teslim alınan müridânın mânevî hatta maddî ihtiyaçlarının giderilmesinin teslim alan üzerine vâcib olduğu edebine nasıl sımsıkı bağlı olduklarını sadâkatle te'kid ederlerken, gönül hakketme için bağlıları adına nasıl çırpındıklarını da göstermektedir. Bize gelince, laftan öteye gitmeyen dervişlik iddialarımızdan utanıyor, sıkılıyor. Eşkıya olmamak için velâyet eteğinden tutduğumuz ve kapısında Kitmîr olmayı en büyük şeref bildiğimiz Efendimizin himmet, teveccüh ve şefaatterinden yüzü kara bizleri mahrum etmemesi en büyük dileğimizdir. (Millî Gazete, 30 Aralık 1980 Çarşamba)

Soluğu Komor Adalarına Ulaştı

1976 tarihinde İstanbul'da akdedilen İslâm Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı'na Komor Adaları'nı temsilen katılan Komor Dışişleri Bakanı, toplantının bitimini müteakip İskenderpaşa Camii'ne gelerek Efendi hazretlerini ziyaret ederler.

Bu ziyarette tercüman olan sayın **Mustafa Sabri Erdoğdu**'nun ifade ettiklerine göre Bakan, 1885'lerde **Sultan Abdülhamid Han** tarafından hilâfetin İslâm ülkelerindeki müessiriyetini artırmak, Devlet-i Âliyye'ye olan bağlılığı takviye etmek için gönderdiği sûfî ve dervişlerin faydalı faaliyetlerinden sitâyîşle bahsederken şu tarihî gerçeği de açıklamış olurlar: Komor Adaları'na müslümanlığın **Gümüşhânevî**'nin halifeleri vasıtasıyla geldiğini, o gün için azınlıkta bulunan nüfusun bugün çoğunluğu teşkil ettiğini şükürle söylerken kendilerinin de **Gümüşhânevî** silsilesine mensub olmanın şuru ile meşbu olmanın sevinci ve şerefini taşıdıklarını ifade ederler.

13 Kasım 1980/5 Muharrem 1401 Perşembe günü saat 11.50'de gönlümüzü aydınlatan bu gür seda, "ircîl" emr-i ilâhîsine imtisalen rûh-i pürfütuhlarını rahmet-i Rahmân'a teslim ettiler. Na'ş-ı mübârekleri, 14 Kasım Cuma günü bağlılarının elleri üzerinde Süleymaniye Camii seng-i musallâsına taşındı. Mukaddes

Cuma günü, namazı müteakib seven ve bağlarının ıstırahah ettiği elli bin kişilik kalabalık bir cemaatle **Mahmud Efendi**'nin imâmetinde cenaze namazları edâ edildi. Bunu takiben göz ve gönül yaşlarının birbirine karıştığı hıçkırıklar ve âmin sedaları arasında mânâ âleminde devamlı bir ve beraber olduğu **Gümüşhânevi**, **Kastamonulu**, **Dağistanlı**, **Safranbolulu** ve **Katip Mustafa** efendilerimizin makber-i şeriflerinin tam ortasında madde planında da yakın olmak için daha sağlığında alınmış olan Bakanlar Kurulu Kararı ile medfen-i mübârekelerine hâk-i ıtrnâk kıldılar. Mevlâ-yi Mûteâl Hazretleri rahmet eyleye.

İrtihâl Haberinin Basında Akisleri

"Ulemâdan Mehmed Zâhid Efendi, Hakk'ın rahmetine kavuştu."

14 Kasım 1980 tarihli *Millî Gazete*'nin iri puntolu baş haberi böyleydi. Aynı gün *Yeni Devir*, yine baş haber olarak, *"Büyük âlim Mehmed Zâhid Kotku vefat etti"* cümlesini yazdı.

Bunun dışında *Tercüman*, *Milliyet*, *Günaydın* ve *Hürriyet* gazetelerinde de buna benzer başlıklarla fakat ara haber olarak verildi.

Sadık Albayrak, 15 Kasım 1980 tarihli *Millî Gazete*'nin *"Mizan"* adlı köşesinde *"Âlimin Ölümü"* adlı makalesinde şöyle yazıyordu:

"Zâhiri ve bâtını ilimlerde son devrin en büyük âlimlerinden Bursa'lı Mehmed Zâhid Kotku Efendi'yi de kaybettik. Onun için üzüliyoruz. Merhumun yetiştirdiği pek çok talebe ile büyük bir tesir sahası vardı. Yârânı cenazesinde saf saf son vazifelerini de ifa ettiler. Göz açıp kapayıncaya kadar bir zaman içinde bu âlemden ufûl edip giden Mehmed Zâhid Efendi'nin dostları, sevgili talebeleri yıllardır peşinden gitmişlerdir. Ona cemaat olmaktan bıkmayıp asla fariğ olmayanların seng-i musallâsında bulunmamaları belki acıların, kederlerin en büyüğüdür. Ona rahmet, dostlarına ve cemaatine sabr-ı cemil niyaz ediyoruz."

Almed Farsaköđlü, 15 Kasım 1980 tarihli *Millî Gazete*'nin notlar başlığı altındaki köşesinde *"Bir âlim daha göçtü, bir âlem daha öldü"* diye başlayarak şunları yazıyordu:

"Acı haberi, vukuundan bir iki saat sonra gazetede öğrendim. Teferruatlı haber getirmek üzere hemen İskenderpaşa'ya gittim. Herkesin kalbindeki hüüzün yüzüne vurmuştu. Ama herkesten

daha fazla üzülen, için için yanan biri vardı ki orada değildi. Takdir-i ilâhî, kaderin cilvesi cenazeye de iştirak edemedi. Süleymaniye Camii inşa edildiği tarihten bu yana en müstesna günlerinden birini yaşıyordu. Mahşeri bir kalabalık, muhteşem bir cemaat, caminin içi dışı insan dolu. Âlimler, zâhidler, okumuşlar, okumamışlar, her yaştan, her meslekten onbinlerce kişi âlimlerini ebedî hayata birlikte uğurladılar. Bir âlim daha göçtü. Dünya bir yıldız daha kaybetti ve bir âlem daha öldü.”

Aydın Kesimin Yoğurucusu İdi

Ankara'da yayınlanmakta olan aylık *Mavera* dergisinin Aralık 1980-49. sayısında **Ersin Gürdoğan** imzasıyla yayınlanan ve *Yeni Devir Gazetesi*'nde de 9-12 Aralık tarihleri arasında aynen iktibas edilerek yayınlanan "**Mehmed Zâhid Efendi** veya **Görünmeyen Üniversite**" başlıklı yazıda şöyle deniyordu:

"Ben Hocaefendi'yi böyle bir ortamda müslümanların kişiliklerini koruma yolunda büyük rüyalar gören bir aydın kesimin yoğurulmasında baş çekici ve yönlendirici olarak 1968 yılının yaz aylarında tanıdım, sevdim ve bağlandım.

*Peygamberlerin mirasçısı olan, ilim ve tasavvuf yolunun bütünü, yükleri, yeryüzünün bütün köşelerine dağılmışlardır. Sayılarını ancak Allah bilir. Onlar, dağların doruklarının birbirlerini gördüğü gibi birbirlerini tanır ve karşılıklı bilgi alış-verişi içerisindedirler. Bu yüzden etkileri dünyayı kuşatacak güçte ve yoğunlukta olur. Bir bakışları, insanların bir coğrafyadan bir coğrafyaya geçmeleri için yeterlidir. Güçleri, yaslandıkları kaynağın büyüklüğünden ve eşsizliğinden gelmektedir. Görünmeyen üniversitenin ülkemizde yaşayan bir temsilcisi, İstanbul'un hocaefendisi **Mehmed Zâhid Kotku** hazretleri bu dünyadan göçtü.*

*Hocaefendi, Pazar günleri ikindi namazından sonra bir-iki saat hadis okur ve açıklardı. Son yıllarda sağlık durumu elvermediği için gelemeyiz, yerine çoğu kez **Es'ad Hoca** sohbet ederdi.*

***Mehmed Zâhid Kotku Efendi**'nin ilgiyle dinlenen diğer bir sohbeti de Cuma namazından sonra yaptığı nasihatlarıdır. Her Cuma namazından sonra çok kısa olarak konuşur ve dua ederdi. Bu konuşmalarda genellikle her türlü maddî ve zihnî sıkıntıların, hastalıkların ana sebebi olan ihtirasların dizginlenmesini konu edinirdi.*

Hocaefendi, konuşurken öz ve kısa konuşurdu. Aşk ve coşku saçan yumuşak sesi, her tarafı doldururdu. Sözlerindeki parıltı, içten ve coşkuyla yaptığı dualar, acılarıyla, çirkinliklerle dolu acımasız bir benlik yarışı içinde doymak bilmez dudaklarla karartılan dünyamızın umut ışığı olurlardı.

Bugün, bütün insanlığa sunulan ve bir ölçüde kabul edilen yaşama biçiminde kaçınılmaz olarak ölüm gizlenmekte, görmezlikten gelinmekte, herkes âdetâ ölüm yokmuş gibi davranmaktadır. Söz ve sohbetlerden ölüm kelimesi atılmıştır. Hiçbir bilim ve düşünce artık ölümü kendisine konu edinmiyor. Oysa bizler, hayatı güzelleştirmek istiyorsak ölümü de güzelleştirmek zorundayız. Çünkü hepimiz O'na aitiz ve O'na döneceğiz. Bunun için bu yolda Hocaefendi'nin talim ettirdiği gibi her gece başka bir çeşit ölüm olan uykuya varmadan önce bıkmadan, usanmadan, kendi iç dünyalarımızda kendi ölümümüzü yaşamamız gerekir. Yani ölmekten önce ölmek, sanki ölmüş gibi davranmak, ölümün bir nevi tecrübesini yapmakla görevliyiz ki, buna râbîta-i mevt denir.

Ölüm, hayatın inkârı mümkün olmayan, herkesin sonunda başını vuracağı bir gerçektir. Bunca değişen ve belki de ölümü unutturmak için değiştirilen çevremizde kesinlikle değişmeyen gerçektir.

Hepimiz Hocaefendi'nin çok sık tekrar ettiği gibi 'ölüme hazırlıklı olunuz' emrine uymaya, ölümü hayatımızın dışına atmış gibi görünmekten kaçınmaya mecburuz. Bir taraftan aramızdan ayrılışının, fizik olarak aramızdan çekilişinin acısını yüreğimizin derinliklerinde duyarken, diğer taraftan onun emir ve öğütleri, ölüm bir gün bizi de gelip buluncaya kadar hep yolumuzu aydınlatacak.

Hocaefendi, görünmeyen üniversitenin en büyüğü, en etkili öğretim üyelerinden biriydi. Ömrü boyunca o görünmeyen üniversitenin ölümstüz doğrularını açıklamaya, o doğruları kavrama ve Hakk'a ulaşma için gerekli eylemleri talim ettirmeye devam etti."

Hocaefendi'nin Eserleri

Hocaefendi, büyük gayesine hizmet etmek üzere bize şu eserleri hediye etmiştir:

Mü'minlere Vaazlar (İstanbul, 1977)

• *Cennet Yolları*

Faydalı Dualar ve 32 Farz Mecmuası

Necâtü'l-Melhûf

Hadisler ve Dualar

Bu eserlerin hepsi de matbu bulunmaktadır.

Ayrıca kendilerinden istifâza ve istifâde edilen milyonlarca sevenleri ve bağluları çevresinde her biri birer fikri minber oluşturan müridânı da, sadaka-i câriye hükmündeki yadigârlarıdır. Bu meyanda ihvânın evlerinde gözbebekleri gibi sakladığı nasihat ve ezkârından oluşan kasetleri de sayılabilir. Gönül ister ki bu kasetler, tekrar iade edilmek şartıyla, Türkiye'nin neresinde olursa olsun biraraya getirilse de sohbetler derlenip toplanarak kitap haline getirilse ve umurun istifadesine arzedilse. Kendilerine de en büyük saygı ve ihtiramı arzetmiş olurlar.

KAYNAKLAR: İrfan Gündüz, *Tefrika*, Millî Gazete, 1980, 25-31 Aralık; Mehmed Zâhid Kotku, *Tasavvufî Ahlâk*, Bahar Yayınevi, İst. 1976, 5. Kitap; *Tasavvufî Ahlâk*, 3. Kitap; Mehmed Zâhid Kotku, *Hadislerle Müslümanlık*, Seha Yay., s.3-36.

Prof.Dr. İRFAN GÜNDÜZ

MUSTAFA ÖZEREN EFENDİ (R.H)

(ö. 1304/1982)

Mucur'un Hamidiye mahallesinde dünyaya geldi. Annesi **Hanife Hanım**, babası "**Hacı Hoca**" lakabıyla bilinen müderris **Eyüp Efendi**'dir (1854/1940). **Hacı Eyüp Efendi**, aslen Keskin'in Gavlak köyünden **Mehmed Ağa**'nın oğludur. Tahsilini, kardeşi **Ali Efendi** ile birlikte Keskin, Kilis ve Şam'da yaptı. Dönüşlerinde kardeşi Kilis'te, kendisi de Mucur'da müderris olarak kalıp yerleşti. **Hanife Hanım** ile evlendi (1874/1947). Dört çocukları oldu. **Mustafa Özeren Efendi**, bu dört çocuğun ikincisiydi.

Mustafa Özeren Efendi, babasının bir mescid, bir dersha-

ne, bir yataktaneden başka onbeş odası olan bir medresesi bulunduğunu, yarısı yatılı yüzelli talebesinin mevcut olduğunu, gelen gidenin hiç eksik olmadığını ve rahmetli annesinin sofranın birisini kaldırırken diğerini serdiğini anlatırdı.

Çocukluk yılları ile ilk tahsil devresi Mucur'da geçti. 30 Eylül 1330/1911 yılında İstanbul'a geldi. Türbedar **Ahmed Âmiş Efendi** hazretlerinin halifesi **Kayserili Mehmed Tevfik Efendi**'yi ikamet ettiği Kozluca hanında buldu. İhvanı Ankara'da hakimlik yapan **Hüseyin Avni Bey**'in kendisine yazdığı mektubu verdi ve yanına yerleşti.

Vakıflar Umum Müdürlüğü'nde kâtip olarak göreve başladı. Sırasıyla mümeyyiz ve müdür oldu. 1926-1928 yılları arasında Tekirdağ Akarât-ı Vakfiye Dairesi müdürü olan **Mustafa Özeren Efendi**, 1932 yılında **Fatma Şükran Hanım** ile evlendi. Üç çocukları oldu. Ali (merhum) 1934'de Muğla'da, **Mehmed Nur** 1935'te Manisa'da ve **Eyüp Tevfik** ise 1940'da Kütahya'da doğdular. 1932 yılının ilk yarısında Bolu'da, ikinci yarısında ise Tokat'ta bulundu. Daha sonra sırasıyla Muğla (1933-1934), Manisa (1934-1935), İzmit-Kocaeli (1936-1940), Kütahya (1940-1945), Balıkesir (1945-1947), ikinci defa Muğla (1947-1948) ve Aydın (1949-1953) şehirlerinde Evkaf müdürlüğü yaptı. 1 Ocak 1953 yılında emekli oldu. Dürüst icraatı ve vakıfların menfaatini korumaktaki hassasiyeti, vakıf arazi ve akarâtının yağmalanmasını önlemekte gösterdiği dirayet ve muvaffakiyet sebebiyle takdîr-nâmeler aldı. Emekliliğinden sonra ise 1953-1968 yılları arasında Vakıflar İstanbul Tasnif Heyeti başkanı olarak görev yaptı. Başında bulunduğu kurula 19.950 adet dosya, tedkik için verildi. Bunlardan Üsküdar, Kadıköy ve Eminönü'ne ait on bin dosyanın incelenmesi mümkün oldu. Altı bini iptal, dört bini de tescil edildi. Beyoğlu tarafı kaldı.

1968'den sonraki hayatını ise sohbet yolu ile irşad faaliyetinde bulunarak devam ettirdi. 20.1.1982 Çarşamba günü bekâ âlemine göçtü. 23.1.1982 Cumartesi günü Sahrayıcedid Kabristanı'nda, efendisi **Kayserili Mehmed Efendi** hazretlerinin yanında toprağa verildi.

Memuriyet hayatı boyunca Türkiye'nin pek çok bölgesini tanıdı, özelliklerine vakıf oldu. Bürokrasinin işleyişi, devlet çarkının dönüşü, âmir-memur münasebetleriyle ilgili çok zengin bir bilgi ve tecrübeye sahipti. Osmanlı'nın son döneminde İstanbul'da bulun-

ması, Cumhuriyet devrinde ise bizzat bir bürokrat olarak vazife alması ve bu arada pek çok mülkî, askerî ve siyasî şahsı tanıması sebebiyle her iki devrin gün yüzüne çıkmamış pek çok idarî ve siyasî olaylarına şahid ve vâkıf oldu. Yıkılış, kurtuluş ve kuruluş yıllarına ait saklı nice müşahede ve bilgi, ne yazık ki kendisi ile birlikte gitti.

Vilâyetten Velâyete

Dinî hayatın tam yaşandığı bir Orta Anadolu kasabasında, ilim neşreden mazbut bir aile ocağında doğup büyüyen **Mustafa Özeren Efendi**, İstanbul'a geldiğinde onaltı yaşındaydı.

Kayserili Mehmed Tevfik Efendi'nin himayesine girdi. Halvetiyyü'ş-Şabâniyye'nin mürşid-i ekmeli olan **Fatih Türbedâr Ahmed Âmiş Efendi**'nin (1807/1920) elini öptü. 1920 yılında bekâyâ göçen Türbedâr hazretlerinin yerine **Kayserili Mehmed Tevfik Efendi** kaim oldu. 26.6.1927 tarihinde o da vefat edince, **Hoca Ahmed Tahir Memiş Efendi**'ye bağlandı. İrşad halkalarına dahil olduğu üç azizine hizmet imkânını buldu, teveccühlerini kazandı, iltifatlarına mazhar oldu. Tam bir teslimiyetle "getir" dediklerini getirdi, "götür" dediklerini götürdü. İkrar ve ihlâsında sadık kaldı. Onların irşad, telkin ve terbiyeleri ile yetişti, kemâle erdi. Efendisi **Hoca Ahmed Tahir Efendi** (ö. 11.7.1954) tarafından irşada mezun kılındı.

O, 87 yıllık idrak ve şuurla yaşanmış bir hayatın, bereketli ve feyizli bir ömrün sergilendiği bir seyrangâh idi. İstikamet, doğruluk ve Hakk'a riâyetin sembolü idi. Halka hizmette ibadet neşvesi bulmanın, âmme hukukunu korumanın en güzel örneği, rehber bir şahsiyetti.

Bağlılarına, irşad ve telkin yoluyla bir düstûr-i amel olarak sunduğu hakikatler şöyle özetlenebilir:

- 1- Allah'a, Rasûl'üne ve Rasûl'ünün Ehl-i Beyt'ine muhabbet etmek,
- 2- İmanında sabit, ahdinde kavi olmak,
- 3- Hasbî ve fahrî olarak hiçbir karşılık beklemeden halka hizmet etmek,
- 4- Cömertliğin sıfat-ı enbiyâ olduğunu idrak ile başkalarına yardım elini uzatmak,

5- Makam, mevki, servet ve taâtinden dolayı gururlanmamak,

6- Yüzünü yere koymak, toprak gibi olmak, tevâzudan ayrılmamak.

Mustafa Özeren Efendi, *"Ben bu kapıya 1330'da geldim, 27 senelik memuriyet hayatım var. 67 senedir bu kapıdayım. Üç azize hizmet ettim. Gördüğümü, duyduğumu söylesem ne kitaba gelir, ne kaleme... Ehlullah, bazı hakikatleri rumuzla söylemişler. Kolay kolay anlaşılmıyor"* buyururlardı.

Sohbetleri esnasında tespit edilebilen güzel sözlerinden bazı-
larını yazalım:

"Okuduğum Kur'an'ın mânâsına uygun yaşamayı nasip et. Kullarını onunla âmil kıl Allahım, diye dua etmeli."

"Abdiyyet-i Muhammediyyenin zerresini idrak eden başını yerden kaldırmaz."

"Ehl-i Beyt'e çok muhabbet etmeli, çok sevmeli. Necat yolu Ehl-i Beyt'in yoludur."

"Sahâbe-i Kirâm efendilerimizin derecelendirilmeleri, Ehl-i Beyt'den sonra gelir. Ehl-i Beyt'i seven, Peygamberini; Peygamberini seven, Allah'ını sevmiş olur."

"Kişi sevdiği ile haşır olur."

"Muhabbet hilkatı değiştirir."

"Muhabbette fânî olan, vuslatta bâkî olur."

"Bizim yolumuz muhabbet yoludur."

"İman ve İslâm, ihlâs ve ikrârdan ibârettir."

"Daire-i tevhidde gelene sevinmek, gidene yerinmek noksanlık alâmetidir."

"İnsan böbürlenmemeli, ibadetine mağrur olmamalı. Tâatin işlenişine değil; kabûliyetine bakılır."

"Âmâ diye, gözü görmeyene denmez; didâr-ı Hakk'ı görmekten mahrûm olana denir."

"İnsanların bazıları, kendilerini kurtarmadan başkalarını kurtarmaya kalkışıyor."

"Vücuduna sözü geçmeyen başkasına sözü geçmez."

"Maddeden geçmeyen mânâyı bulamaz."

"Anadolu'nun evlâd-ı erbaası (dört direği) **Hacı Bektaş-ı Velî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bayram-ı Velî, Şabân-ı Velî** (r.a.) efendilerimizdir."

"Dâhilde muhtar, hâricde müttehid; hükûmât-i müttehide-i İslâmiye tahakkuk edecektir."

"İşbaşında olanlarda mes'ûliyet-i mâneviye olmalı. Sonra kanunu, nizamı bilmeli ve sonra da istikamet üzere olmalı."

"Âmmenin hukukundan sakınmalı. Şahsa ait olsa helâllaşılır. Vakıf veya âmmeye ait hakları kiminle helâllaşacak-sınız? Ona çok dikkat etmeli."

"İnsanın rızkı da eceli gibi takdir olunmuştur. Eceli, insanı nasıl gelir bulursa, rızkı da öyle gelir bulur."

"Hediyeleşin; istihkak kesb edersiniz."

"Parayı kazanırken dikkat etmeli. O, nasıl olsa gideceği yeri bulur."

"Parayı kazanın; sevgisi gönlünüze girmesin."

"Para kazanma sevdası adamı perişan eder; şöhrat de."

"Câhil, bilmeyen değil, bilmediğini bilmeyendir."

"Kimsenin eksigi ile uğraşmayınız; rahat edersiniz."

"Gittiğiniz yerde gönül safâsı bulabiliyorsanız oraya devam ediniz. Gittiğiniz yer burası dahi olsa gönül safâsı bulamıyorsanız sizin için buraya gelmenin bir faydası yoktur."

KAYNAKLAR: Mustafa Özeren Efendi'nin ailesinden intikal eden vesaik ve kendisinin sohbet notları; Mühendis Ahmet Erdem Bey'in notları ve anıları; Dr. Hamdi Bey'in sohbetlerinden notlar; Dr. Vahi Şenel, *Buldum Bilemedim*.

ABDULLAH KUCUR

RAMAZANOĞLU MAHMÛD SÂMÎ EFENDÎ (R.H) (ö.1404/1984)

Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu, nüfus kayıtlarına göre 1892 yılında Adana'da dünyaya geldi. Babası tarihte "*Ramazanoğulları*" diye bilinen aileden **Müctebâ Bey**, annesi ise **Ümmügülsüm Hanım**'dır. **Sâmi Efendi**'nin büyük dedesi **Abdülhâdi Bey**'in tesbit ettiği aile şeceresine göre, Ramazanoğulları'nın aslen Türklerin Oğuz boyunun Üçoklar kabilesinden olduğu ve **H.z. Hâlid b. Velid** (r.a.) nesliyle münasebeti olduğu anlaşılmaktadır.

İlk, orta ve lise tahsilini Adana'da tamamlayan **Sâmi Efendi**, yüksek tahsil için İstanbul'a geldi. Darü'l-fünûn Mektebi'ne girdi. Hukuk Fakültesi'ni birincilikle bitirdikten sonra askerlik hizmetini zabıt vekili (yedek subay) olarak yine İstanbul'da yaptı.

Zâhir ilimlerini devrin ulemâ ve müderrislerinden tamamlayan **Sâmi Efendi** için sıra mânevî ilimlere ve bâtın imârına gelmişti. Fıtrat-ı necibesinin şiddet-i meyli sebebiyle tasavvuf yoluna sülûk etti. Devrin meşhur Nakşî tekkesi Gümüşhaneli Dergâhı'nda bir müddet erbaîn ve riyâzatla meşgul olduktan sonra arkadaşları eski Beşiktaş Müftüsü **Fuad Efendi**'nin babası **Rüşdü Efendi**'nin delâletiyle Kelâmî Dergâhı şeyhi ve meclis-i meşâyih reisi **Erbili Es'ad Efendi**'ye intisâb etti. Kısa zamanda kesb-i kemâlât eyleyip seyr u sülûkunu ikmâlden sonra hilâfetle irşâda mezun oldu. Bir müddet daha mürşidinin yanında kaldı ve bilâhare memleketi Adana'ya irşâda muvazzaf olarak gönderildi.

Mahmûd Sâmi Efendi hazretleri, tekkelerin kapatılmasından sonra memleketi Adana'da bir yandan Câmî-i Kebir'de vaaz ve husûsî sohbetleriyle irşâd hizmetini yürütürken bir yandan da maişetini temin için bir kereste ticarethanesinin muhasebesini tutuyordu. O, babasından ve ailesinden kendisine intikal eden büyük serveti almamış ve "*Hiçbir kimse kendi kazancından daha hayırlı bir yiyecek asla yememiştir*" hadîs-i şerîfi gereğince kendi el emeğiyle geçinmeyi tercih etmiştir. Sûfler içinde baba mirasını almayanlar arasında ilk olarak **Hâris Muhâsibî**'yi görüyoruz. O da Kaderiye mezhebine bağlı bulunan babasının mirasını almamıştı.

Adana'da uzun yıllar müştak gönüllere, aşk-ı ilâhî şerbetini sunarak hizmet etti. Yazları, Adana'nın Namrun ve Kızıldağ yay-

lası ile Kayseri'nin Talas'ında geçirirdi. Hac yolunun açıldığı 1946 yılında ilk defa hacca gitti.

1951 yılında İstanbul'a geldi. İki yıl kadar İstanbul'da kaldıktan sonra 1953 yılında hac mevsiminden önce hacca, dönüşte de arkadaşı Konyalı **Saraç Mehmed Efendi**'yle Şam'a geldi ve oraya yerleşti. Bilâhere ailesi, damadı ile birlikte yanına gitti. Ancak bu Şam hicreti dokuz ay kadar sürdü. Dokuz ay sonra tekrar İstanbul'a geldi. İstanbul'a bu gelişlerinde önce Bayezid-Laleli'ye, sonra da Erenköyü'ne yerleşti. Şam'dan İstanbul'a bu gelişlerinde zevceleri **Râbia Hanım**'a: *"İstanbul'a tekrar geldik. Bizim gönlümüz Medine'de atıyor. Âhir ömrümüzde oraya hicret etmeyi arzu ederiz"* buyurmuşlar.

İstanbul'da bulunduğu yıllarda da Adana'daki gibi bir yandan Erenköy Zihnipaşa Camii'ndeki vaazları ve husûsî sohbetleriyle irşâd hizmetini yürütürken diğer yandan da Tahtakale'de bir ticarethanenin muhasebesini tedvirle maişetini temin etmekteydi. Onun bu vaaz, irşâd ve sohbetlerinden cemiyetin her sınıfından; fakir-zengin, okumuş-okumamış, esnaf-işçi, memur-tüccar ve fabrikatör binlerce insan istifade ederek feyz almış, istikamet bulmuş ve böylece etrafında yepyeni bir nesil teşekkül etmiştir. İhvânını mânevî himaye kanatları altında toplayarak onları cemiyetin her türlü kötü cereyanından korumaya çalışmıştır.

Ömrünün son yıllarında şöhretinin artması ve dışarıda kendisine iltifatın nazar-ı dikkati celbedecek seviyeye ulaşması sebebiyle küşe-i uzlete çekildi. İhvânı ile gerek devlethânesinde ve gerekse Ramazan'da hatimle kılınan teravih namazlarında ve diğer husûsî sohbetlerinde görüşüyordu. Bu vesile ile onlara İslâmî düsturları, Muhammedî hakikatları ve Nebvî ahlâkı anlatarak hâliyle ve kâliyle irşâd ediyordu.

1979 yılında gönlündeki muhabbet-i Resûlullah ateşi, onu, belde-i tâhireye hicrete mecbur etti. Çünkü onun son arzusu Peygamber şehrinde Hakk'a varmaktı. Nitekim 1957 yılında yakınları kendilerine Eyüp Sultan'dan kabir yeri almayı teklif ettiklerinde: *"Herkesi arzusuna bıraksalar biz, Cennetü'l-Bâki'yi arzu ederiz"* buyurmuşlardı. Cenab-ı Hak, sevdiği kulunun arzusunu kabul buyurdu. Nitekim İstanbul'da bulunduğu yıllarda mübtelâ olduğu hastalık, orada da yakasını bırakmadı. Fakat en acılı, ağrılı zamanlarında bile o, hiçbir şikâyetle bulunmamış, yüzünden te-bessümü eksik olmamıştır. Vefatı 10 Cemâziyelevvel 1404/12 Şu-

bat 1984 Pazar günü vâki olmuş ve Cennetü'l-Bakîa defnolunmuştur.

Vefatına şu ifadelerle tarih düşürülmüştür:

*Kutb-i vâsîlin ü gavs-ı şuyûh-ı ızâmî
Nûr-i hüddâ mürşid-i merdüm-i ihtirâmî
Belde-i Tâhire'de tevhidle deyüp Allah
Vasl-ı cinân eyledi Şeyh Mahmûd Sâmi (1404 h.)*

Sâmi Efendi, çok az yer, içerdi. Sohbetlerinde sıkça az yemenin faziletinden, çok yemenin zararlarından bahseder; bunu âyet, hadis ve hikmetli sözlerle anlatırdı. Kendisi Sünnet üzere günde iki öğünden fazla yemezdi. Yediği zaman da yarım dilim ekmek ve birkaç lokma katıkla kifâf-ı nefis ederdi. İhvanla birlikte yenildiğinde *"İhvanla yenilende bereket vardır ve bundan suâl olunmayacaktır"* buyurarak fazlaca yenilmesine müsaade, hatta teşvik ederlerdi.

Az uyurlardı. Seher vaktini ihyâ etmek, en büyük zevkleri idi. Evinde misafir kalanlar veya kendileriyle bir yolculuğa çıkanlar, gecenin hangi saatinde kalksalar onu ayakta bulurlardı. Hatta onun anlayışına göre yatıp uyumanın adı bile istirahatı. Nitekim bir defasında bağlılarından birinin evinde misafir bulunduklarında gecenin ilerleyen saatlerinde hâne sahibi kendilerine:

"Efendim, artık yatarsanız yatak hazırlayalım" der.

"Yatmanın adı istirahatıdır" buyururlar. Bir müddet sonra ev sahibi tekrar:

"Yatar mısınız?" deyince o, yine:

"Yatmanın adı istirahatıdır. Fakir istirahat edeyim, siz de ek-sik kalan dersinizi tamamlayın" buyurur. Hadiseyi anlatan zât diyor ki: *"Gerçekten o sabah dersim yarıda kalmış ve akşama kadar da tamamlamaya fırsat bulamamıştım."*

Az konuşurlardı. Konuştukları zaman ya hikmet söyler veya nasihat ederlerdi. Değilse sükûtu ihtiyar ederlerdi. Nitekim merhum **Ali Yektâ Efendi** şöyle diyor: *"Evliyâullah'ın tasarrufları ya kavlen ya da hâl ile olur. Sâmi Efendi'nin tasarrufu hâl ile-dir. Kelâmî Dergâhı'nın en feyizli günlerinde oraya devam eden*

pek çok ulemâ ve fuzalâ vardı. Fakat Sâmî Efendi o zaman pek genç olmasına rağmen bugünkü gibi kâmil ve hâl sahibi idi."

Ali Yektâ Efendi, müftülüğünün yanı sıra Kelâmî Dergâh'ında seyr u sülûkunu **Es'ad Efendi**'den tamamlayarak hilâfet icâzetnâmesi almış bir zâttır. O, bu icâzetnâmesini ömrü boyunca saklamış ve bir gün tesadüfen o icâzetnâmeye muttali olan yakınlarına *"Onu sakın kimseye söylemeyin. O vazifenin ehli ve salâhiyetlisi Sâmî Efendi'dir"* demişti.

Edeb

Sâmî Efendi'nin bütün hayatı edeb çizgisi içinde geçmiş, her an hadis-i şerifte ifade buyurulan: *"Allah'ı görüyormuşçasına kulluk ve O'nun müşâhedesi altında bulunduğu duygusuna sahip olmak"* mânâsına gelen ihsan duygusu içinde yaşamıştır. En ciddi insanların, en otoriter simaların bile bir zaaf ve hafiflikleri bulunabilir. Fakat onun hayatında böyle bir zaaf ve hafiflik hiçbir zaman görülmemiştir. İstikamet ve edebi her yerde ve her an muhafaza edebilmek, keskin kılıcın üzerinde yürümeye benzer. Bu ancak kemâl ehli, tevfik-i ilâhiye mazhar kimselerin kârıdır. Allah Rasûlü (s.a.v.) Efendimiz'in: *"Emrolunduğun gibi istikamet üzere ol!"*⁽¹⁾ âyeti, beni ihtiyarlattı" buyurması, bu işin güçlüğüne en güzel delildir.

Onun sohbetlerine devam edenler bilirler ki, o hiçbir zaman ayak ayak üstüne atarak, ayak uzatarak veya bağdaş kurarak oturmamıştır. Daima dizüstü oturmayı tercih etmiştir. Sohbetlerinde sık sık:

*Edeb bir tâc imiş nûr-i Hüdâ'dan
Giy o tâcı emîn ol her belâdan*

beytini okuyarak edebden bahsederlerdi. Sohbetlerde, Kur'ân tilâveti esnasında, kendileri koltuk veya kanepede bile olsa hemen dizüstü oturur; Kur'ân okuyacak kimse yerde ise hemen koltuk ve sandalyeye oturtulurdu.

Bir gün Halep meşâyihından **Muhammed en-Nebhânî** İstanbul'a gelir. **Sâmî Efendi** hazretleri bazı ihvânıyla kendilerini ziyarete giderler. **Nebhânî** ve arkadaşları gayet rahat ve serbest otururken **Sâmî Efendi** ve ihvânı dizüstü otururlar. Onların bu halini gören **Muhammed Nebhânî**:

(1) Hüd, 112; Şuara, 15.

"*Rahat oturun*" der. Efendi hazretleri ve ihvânı, oturuşlarını değiştirmeden:

"*Biz böyle rahatız*" derler.

Kalb-i Selim

Sohbetlerinde sık sık "*O gün kalb-i selim'den başka ne evlâd, ne mal; hiçbir şey fayda vermez.*" ⁽¹⁾ âyetini okuyarak kalb-i selimi izah ederlerdi. Onun tefsirine göre kalb-i selim, ne incinen, ne de inciten kalpti. "*İncinmemek, incitmemekten daha zordur. Çünkü incitmemek eldedir ama incinmemek elde değildir*" derlerdi ve ilâve ederlerdi: "*Fakir hiç kimseden incinmem ve kimseyi incitmemeye çalışırım.*" Gerçekten de bir asra yaklaşan ömrü boyunca hiç kimseyi incittiği görülmemiştir.

Kapısına gelen herkesi kabul edip onlarla görüşmek, onlara iltifat ve ikramlarda bulunmak âdetleriydi. Bir defasında ziyaretine gelenlere, bir yakınının: "*Efendi'nin istirahatı ihtiyacı var*" diye geri çevirmesine muttali olunca: "*Burası Hak kapısıdır. Kimse geri çevrilmez. Hem de ihvânın kötüsü olmaz*" buyururlar. Bu tavır, onun insana ve müslümâna verdiği değer en güzel ifadesidir. Torunu yaşındakilere bile hitab ederken isimlerinin sonuna "*Efendi*", "*Bey*" sıfatlarını ekleyerek konuşması, aynı anlayıştan kaynaklanmaktadır.

Sâmi Efendi, kendini Allah'a ve Allah'ın kullarına hizmete adanmış bir Hak dostu idi. Daha sülûkunun ilk yıllarında "*Yaratılanı Yaradan'ından ötürü sevmek*" esasına bağlı kalarak hizmeti sohbete, gayreti de himmete vesile bilerek şevkle çalışırdı. Nitekim Kelâmî Dergâhı bağhlarından Cide müftüsü **Hüseyin Efendi**'ye yaptığı hizmetler, her türlü takdirin üstündedir. Kelâmî Dergâhı'nda bulunan **Hüseyin Efendi**, son zamanlarında hastalanır. Hastalığının şiddeti, her geçen gün artar ve Müftü Efendi, yatağından kalkamaz olur. Müridân birer hafta nöbetleşe bakmaya başlarlar. Hastalığın şiddeti daha da artınca acele ailesine bir telgraf çekilmesi kararlaştırılır. Bu haberi duyan o zamanlar dergâhın en genç müridi bulunan **Sâmi Efendi**, mürşidi **Es'ad Efendi**'ye:

"*Efendim, müsaade buyursanız da Müftü Efendi'ye ben bak-sam ve ailesine telgraf çekilmese*" der. **Es'ad Efendi** de bu teklifi memnuniyetle kabul eder. **Sâmi Efendi**, bundan sonra tam onse-

(1) Şuara, 89.

kız ay Müftü Efendi'ye en güzel şekilde hizmet ederler. Görenler, onun bu hizmetine imrenirler. Müftü Efendi de yaşlı gözlerle:

"Allah'ım! Bana ne ihsanda bulunmuşsan hepsini Sâmi Efendi'ye bağışlıyorum" diye münâcâtta bulunur ve Es'ad Efendi ile görüştüklerinde de:

"Sâmi Efendi evlâdımız, bize hizmette inşaallah Hakk'ın rızasına erdi" diye tebşiratta bulunurdu.

Ashında hayli zamandan beri dergâhtaki hizmetlerin ekserisi bu genç ilmiyeli derviş tarafından görülmekteymiş. Gece herkes yatağına yattığında o, gizlice kalkar, yapılacak hizmetleri ifâ eder, her tarafı temizler, suları ısıtır ve öyle yatağına yatarmış. Nitekim Cide müftüsü Hüseyin Efendi, sağlıklı zamanlarında erken kalkmaya çalışıp bu hizmetlerin kimin tarafından yapıldığını öğrenmek istemiş. Fakat ne mümkün! Bir sefer akşamdan yatmamaya karar vererek bir kenara gizlenmiş. Yatağından kalkıp bu hizmetleri gören Sâmi Efendi tam çöp tenekesini alacağı sırada Hüseyin Efendi tenekeyi kapar ve:

"Evlâdım, bu hizmeti de fakire müsaade buyur" der.

Sâmi Efendi nezaketle almak isterse de **Hüseyin Efendi**:

"Allah aşkına bırak" deyince, Sâmi Efendi de bu hizmeti ona bırakır.

İrşâd vazifesiyle memleketi Adana'ya gönderildiğinde oradan İstanbul'a mürşidine hediyeler göndermek âdetiydi. Fakat o, hediyelerinin bizzat kendi elinin emeği olmasına büyük itina gösterirdi. Rivayete göre ekinler biçildikten, hasad toplandıktan sonra tarlalara gider, yerlere dökülen başakları toplar, onları güzelce bulgur yapar ve İstanbul'a gönderirdi. Onun bu haline muttali olan babası:

"Oğlum, benim anbarlarım buğday dolu. Niçin Efendi'ne onlardan göndermiyorsun?" dedi. O da:

"O kapıya lâayık olan el emeği, göz nûrudur" buyururlardı.

Sâmi Efendi hazretleri, kendisini sevenleri ve bağlılarını eski kültürümüze ve özellikle eski harflerle okuyup yazmayı öğrenmeye sevkederlerdi. Hatta bu yüzden son yıllara kadar eserlerini yeni harflerle neşre müsaade etmemişlerdi.

Sohbetlerinde bir ara *Rûhü'l-Beyan* tefsirinden naklen köpe-

ğin on hasletinden ısrarla bahsetmişlerdi de (bkz. *Musâhabe* VI) hal sahibi bir ihvân: “*Biz henüz köpeğin mertebesine gelemedik*” demekten kendini alamamıştı. Sohbetlerinde nefis düşmanının insana kurduğu tuzaklardan bahseder ve insana nefislerinin tehlikesinden korunabilmek için şunları tavsiye buyururlardı:

- 1- Açlık ve az yemek, oruca devam etmek,
- 2- Az uyumak ve teheccüde devam etmek,
- 3- Huşû ile ibadet etmek, mânâsını düşünerek Kur’ân okumak,
- 4- Zikr-i daim içinde bulunmak,
- 5- Sâlih ve sâdıklarla beraber olmak.

Sâmi Efendi, daima huzûr-i ilâhîde bulunduğu ve her nefesinin son nefesi olabileceği düşüncesiyle abdestli bulunmaya ve abdest üstüne abdest almaya büyük itina gösterirdi. Nitekim onun muhasebesini tuttuğu bir zâtın tesbitine göre, defterleri abdestli yazardı. Yazma işi bitince defterleri kaldırır, abdest alır, biraz Kur’ân okurdu. Az sonra ezan okununca, bu sefer namaz için tekrar abdest alırlardı.

Onun irşâddaki usûlü, Nebvî üslûpta idi. İnsanların kusurlarını yüzlerine vurmaz, hatalarından dolayı onları azarlamaz ve hele nefsi için kızmazdı. Onlara örnek olmak sûretiyle irşâd etmeyi tercih ederdi. İrşâdda en geçerli yol da budur. Çünkü irşâd halkaları, merkezden muhite doğru yayılır. “*Önce nefsinden başlamak*” esastır. Hiç kimseye açıkça “*şunu yap, şunu yapma*” demez, dolayısıyla bunu ihsas ettirmeye çalışırdı. Hiç kimseye “*bizden ders al, bizim sohbetimize katıl, sakal bırak, sarık sar, cübbe ve şalvar giy*” gibi emirler vermezdi. Hatta kendileri dikkat çekecek, fitne uyandıracak ve riyaya davetiye çıkaracak böyle şekle ait şeylerden özellikle sakınırdı.

Ancak yakınlarını helâl kazanca, faize bulaşmamaya teşvik ederler, bazan bunu samimi bulduklarına açıkça söylerlerdi. Değilse dolaylı olarak ifade buyururlardı.

Şöhretten ve aşırı hürmetten çok rahatsız olurlardı. Nitekim İstanbul Tahtakale’de çalıştığı yıllarda, önceleri öğle ve ikinci namazlarında Rüstempaşa ve Marpuççular camilerine cemaata devam ederlerdi. Camide kendisini tanıyanların aşırı tâzim ve hürmeti onu rahatsız etmiş, bilâhare bu namazları yazıhanede kılmaya

ya başlamışlardır. Yalnız, ihvâna: "Siz cemaata devam edin, o şeref ve faziletten mahrum kalmayın" buyurmuşlardır.

"Reisü'l-kurrâ" ve "hâdimu'l-Kur'an" Gönenli Mehmed Efendi onun hakkında: "Sâmi Efendi, bu ümmetin en büyüğü idi. Başka ne söylene boştur" demiştir.

Ali Yakub Hoca Efendi de: "Takvâ bâbında bütün evsâfıyla selef-i sâlihîn zâhid ve âbidlerini andıran bu zâtın kemâlât-ı mânevîyesi hakkında söz söylemek, bizim gibi nâciz bir abd-i âcizin kârı değildir" der.

Mahir İz Hoca Efendi, gördüğü bir rüya üzerine muhib ve bağluları arasında katıldığı Sâmi Efendi hazretleri hakkında: "O, Hazret-i Sâmi'dir. Biz devr-i pâdişâhiden beri neler gördük, fakat böylesine tesâdüf etmedik" diyordu.

Bekir Hâki Efendi de Sâmi Efendi'yi sevip takdir edenlerdendi ve Sâmi Efendi'nin bir sohbetinden dönerken şunları söylüyordu: "Bu zenginleri saatlerce dizüstü sessizce oturtmak, Boğaz'dan gelen bir gemiyi Sarayburnu'nda bağlamaktan daha zordur. Bizler bu işi yapamayız. Bunu ancak Sâmi Efendi yapabilir."

Bekir Hâki Efendi belki bunları söylerken Es'ad Efendi'nin Sâmi Efendi'ye verdiği icâzetnâmede çizdiği irşâd stratejisinden habersizdi. Es'ad Efendi şöyle diyordu icâzetnâmede: "Ne ticaret, ne de alışverişin Allah'ın zikrinden alıkoymadığı kimseler vardır." (Nûr, 37) âyet-i celîlesinin ilâhî hükümlerine vâkıf olan muhterem ihvânımıza arzede bilirim ki, bâtınını tasfiye ve nefsini tezkiyeye tâlib olanların... Sâmi Efendi'nin sohbetlerine devam ve açıklayacağı usûl ve âdâba gösterecekleri gayret ve ihtimam sayesinde bu isteklerine kavuşacaklarında şüphe yoktur." (Mektûbat, 134. Mektup sh. 361).

Helâl Lokma Titizliği

Allah dostları "helâl lokma"yı kulluğun temel vasfı, mânevî terakkînin ilk şartı gördüklerinden ağızlarına girene çok dikkat ederlerdi. Sâmi Efendi'nin helâl lokma konusundaki titizliği, dikkat çekici boyutlardaydı. Nitekim daha gençlik yıllarında aileden gelen mirası reddeden bu Allah adamı, maişetini defter tutarak temine çalışmıştı. İstanbul'a geldiği yıllarda da kendisine defter tutturmak isteyen müessese sahibi bir ihvânından önce defterlerini istemiş, inceledikten ve faiz, ihtikâr vs. gibi karışık işleri olma-

dığını gördükten sonra muhasebesini tutmayı kabul etmiştir.

Sâmi Efendi, Hukuk Fakültesi mezunu olduğu halde hâkimlik ve savcılık gibi resmî bir vazifeyi kendisinin irşâd hizmetine muvâfık görmemiş, avukathî ise hiç düşünmemiştir. Bunların yerine "*kâtiplik*" dediği defter tutma işini tercih etmiştir.

Sâmi Efendi, kendisine gerek intisâb, gerekse ziyaret kasdıyla gelenlere önce mesleklerini sorar, helâle müdâvim, harama dikkatli olmalarını tavsiye ederdi. Ona göre kişilerin ittikâsı nâfile ibadetle değil, muamelâtta titizlik ve kazançlarına dikkatle belli olurdu. Onun gözünde istikamet, "*farz-ı dâim*"di. Çünkü diğer bütün ibadetlerin bir muayyen zamanı olurdu ama, istikamet, dâimi olması gereken bir vazifeydi. Zira bir lâhza bile istikametten ayrılmak, kişiyi hüsrana düçâr ederdi.

Cömertliği

Sâmi Efendi hazretleri, çok zengin ve varlıklı biri değildi. Ama bununla birlikte son derece cömertti. İhtiyaç sahiplerine, elinde avucunda ne varsa vermekten çekinmezdi. Kendisi maaşla geçindiği halde bazan maaşının tamamını infak ettiği olurdu. Nitekim Adana'da muhasebecilik yaptığı yıllarda çalıştığı müessese sahibi, maaşını zarf içinde kendisine takdim etmişti. Bu sırada bir fakir, kendisinden Allah için bir talepte bulununca zarfı daha açmadan o ihtiyacı sahibine vermişti.

Çevresinde ve hizmetinde bulunanların anlattıklarına göre bir günde üç-beş defa gelen fakirleri bile boş çevirmezdi. Hatta kendisinden sigara parası isteyen bir fakire bile "*Madem ki istiyor, vermek lâzım*" diyerek bir şeyler vermişti ki fakir, bu parayı alınca sevinmiş ve: "*Ben bununla ekmek alacağım*" diyerek uzaklaşmıştı.

Kendisinden sık sık para isteyen bir genç bir gün yine yanına gelmiş, nasibini almış gidiyordu ki, bunu görenler: "*Efendim, siz buna biraz nasihat etseniz. Sizden aldığı parayı gidip lüks lokantalarda yiyor*" dediler. Efendi hazretleri: "*Öyleyse çağırın onu bana!*" dedi. Etrafındakilerden biri koşup genci huzuruna getirdi. Genç gelince Efendi, tekrar elini cebine atıp biraz daha para çıkararak: "*Evlâdım, o verdiğim size yetmez, şunu da alın*" dedi. Yanındakiler, gence nasihat edeceğini umarken Efendi'nin gösterdiği büyüklük onları şaşırttı.

Sâmi Efendi, vermekten büyük bir haz duyardı. Kendisine

hediye edilen en kıymetli halı, seccade, tesbih, kalem, kumaş ve bunun gibi değerli eşyayı, günü gününe ehlini bulup hediye ederdi. Kendisine bir taleple gelip de boş dönen hemen hiç olmazdı. Evinde misafir ağırlamaktan, yemek yedirmekten büyük mutluluk duyardı. Kendisi pek az yerdi. Misafirlerinden artan yemekleri komşularına dağıtırdı. Kendisinden bir sıkıntısı için dua talebinde bulunanlara sadaka vermelerini tavsiye ederdi. Bununla birlikte kendisi de dua ederdi.

İrşâd maksadıyla Anadolu'nun muhtelif yörelerine bazan arabayla, bazan hayvan sırtında yol alarak gidiyordu. Gecelediği yerlerde ihvânın evinde kalmayı, otele kalmaya tercih ederdi. Nitekim bir halifesiyle birlikte 60'lı yıllarda Trakya'ya gitmişler ve otele kalmak istemediklerinden camide kalmayı denemişler, cami imamı buna izin vermeyince cami avlusunda, çimlerin üzerinde sabahlamışlardı. Yanındaki halifesi çok varlıklı bir insan olmasına rağmen o da üstadıyla birlikte cami avlusunda gecelemeden haz duymuştu.

İrşâd Hizmetleri

Mahmûd Sâmî Efendi'nin seyr u sülûküyle meşgul olduğu dervişlik yılları, Osmanlı devletinin son yılları yani **Sultan Reşâd** ve **Vahîdeddîn** dönemidir. Seyr u sülûkünü tamamlayıp icâzet aldığı ve memleketi Adana'ya yerleştiği yıllar ise Cumhuriyet'in ilk yıllarıdır. Cumhuriyet'in ilk yılları, tekke ve zâviyelerin kapandığı, Türkiye'de bütün tarikat mensuplarının baskı ve zulme uğradığı bir dönemdir. 1930 yılında meydana gelen Menemen vak'ası, hükûmet tarafından özellikle sevenleri ve taraftarları çok olan bazı tarikat şeyhlerinin göz altına alınıp idam edildiği yıllardır. Bu takibâtın ve baskılardan nasibini alanlardan biri de **M. Es'ad Erbilî** ve oğlu **M. Ali Efendi'dir**. **Ali Efendi** idam edilmiş, **Es'ad Efendi** yaşlılığı sebebiyle idam edilemediği için müebbed hapse mahkûm olduğu sırada Menemen Askerî Hatanesi'nde bazı iddialara göre zehirlenerek öldürülmüştür. **Abdülhakim Arvâsi**, **Yalova Şeyh Şerafeddîn** ve daha niceleri Menemen çilesini çekenler arasındadır.

Bu yıllarda genç bir ilmiyeli ve irşâda mezun mâneviyat eri olan **Sâmî Efendi**, Menemen çilesinden kılpayı kurtulmuştur. Ama irşâd hizmetini devrin baskıcı sistemine rağmen sürdürmüş, ihvânına yolda beraber yürürken mânevî derslerini tarif ederek sürdürmüştür. Resmî zevâtın ve politikadan azamî derecede u-

zak durmaya çalışmış ve siyaseti irşâd hizmetine engel görmüş-tür. Damadı Ömer Kirazoğlu Bey'in kardeşi İbrahim Kirazoğlu'nun politikaya girişine pek sıcak bakmadığı gibi damadının bu tür taleplerine de hep: "*Kardeşini gördün. Girdi de ne oldu?*" şeklinde karşılık vermiştir. O kendisini daima, Allah'ın kullarını Allah'a çağırmaya memur konumda görmüş, Türkiye dışına taşan irşâd halkası Pakistan, Arabistan, Suriye ve Güney Afrika'ya kadar uzanmıştır. İtalya, Amerika gibi Batı ülkelerinden de kendisinden feyz alanlar vardı.

Merhamet ve Tevâzuu

M. Sâmi Efendi, Cenâb-ı Hakk'ın Rahmân sıfatının üzerindeki tecellisinin tesiriyle bütün yaratıklara karşı merhametliydi. En küçük haşerenin bile itlâf edilmesine gönlü razı olmazdı. Hele kedi köpek gibi insanlara sokulan evcil hayvanlara karşı âdeta bir insana yapılan muâmele gibi muâmele edilmesini isterdi. Nitekim Sadık Dâna'nın eserinde naklettiği bir olay buna delildir: Bir hac mevsiminde ihvânıyla Mekke-i Mükerrreme'ye giden Sâmi Efendi, Beytullah'a yakın Türkistanlı Abdüssettâr Efendi'nin evinde misafir kalır. Sâmi Efendi'nin odası cadde tarafında, ihvânının odası ise iç taraftadır. Bir öğle vakti Sâmi Efendi, kendi odasından çıkıp ihvânın odasının kapısını çalar ve onlara: "*Dışarıda birisi var, galiba karnı aç, ilgileneniz*" der. İhvândan birisi, hemen hazırda bulunan yemeklerden bir kap hazırlayıp dışarı çıkar, sağa sola bakar; fakat kimseyi göremeyince "*Herhalde gitmiş*" diyerek tekrar içeri girer. Aradan sekiz-on dakika geçmeden Efendi hazretleri tekrar ihvânının odasının kapısına gelip: "*Bakın o tekrar geldi, karnını doyurun*" deyince daha önce yemekleri götüren zât yeniden kapıya koşar, bir de ne görsün?.. Dili bir karış dışarıda bir köpek kapıdan içeri bakmaktadır. Hemen yemek kabını önüne boşaltır. Hayvancağız büyük bir iştahla karnını doyurur. Bu arada "*Dışarıda karnı aç olan birisinin*" bu köpek olduğu anlaşılır.

Sâmi Efendi, tevâzu sahibi bir insandı. İnsanlara daima saygı gösterir, hiç kimseyi küçümsemezdi. Herkesin horladığı diyânet-perver âcizlerin ve miskinlerin ziyaretine gider, kendilerinden dua talebinde bulunurdu. Herkese "*Allah kulu*" diye bakar, dindarlığına göre de itibar ve alâka gösterirdi.

Hâne halkını, çoluk-çocuğunu çok severdi. Ancak mâneviyatını üstün gördüklerini onlardan ayırmaz, hatta yerine göre onlara daha fazla ikram ve itibar ederdi. İlim ehli olanları, hâfızları bil-

hassa edeb ehli kişileri çok severdi. Fakir-zengin, genç-ihtiyar, bilgili-bilgisiz, rütbeli-rütbesiz bütün insanlara karşı son derece şefkatli ve alçak gönüllüydü. Bilhassa hac vazifesini yerine getirdiği sırada Mescid-i Nebvî civarında vazife yapan ümmî agavât ve kapıcıların bile ellerini öpmeye çalışırdı. Elbette Efendi'nin onlara olan saygı ve hürmeti, bulundukları ve hizmet ettikleri büyük kapı sebebiyledir. Onlar da kimseye göstermedikleri saygı ve hürmeti, gayr-ı ihtiyarî olarak Efendi hazretlerine karşı gösterirlerdi.

Yüzünden halâvet ve beşâset eksik olmazdı. Hareket ve tavırları gayet ölçülü ve zarıftı. Şeriata aykırı olmayan hiçbir şeye ve hiçbir teklife itiraz etmezdi. Özür beyan edenlerin mazeretlerini kabul ederdi. Camide veya diğer mübarek mekânlarda kendisi için ayağa kalkılıp tâzim gösterilmesinden son derece rahatsızlık duyardı. *"Biz Cenâb-ı Hakk'ın âciz bir kuluyuz"* derdi. *"Yıllardır bir türlü olmadık, olmadık Efendim"* diye dert yanan bir müridini *"Olan var mı ki?"* diyerek teselli etmişti.

Yine bir gün şiddetli bir kabz halinde olduğunu ve içinde bir huzursuzluk bulunduğunu söyleyerek kendisinden bu halin izâlesi için himmet ve dua talep eden bir müridine: *"Evlâdım, biz de Cenâb-ı Hakk'ın âciz bir kuluyuz. Cenâb-ı Hakk'a istiğfar et! Peygamber Efendimiz'in rûhaniyetine sığınarak şu duaya devam et"* diyerek ona bir dua öğretmişti.

M. Sâmi Efendi, övülmekten ve yüzüne karşı medh u senâ edilmekten hoşlanmadığı gibi insanları da yüzlerine karşı övmezdi. İnsanların hallerine göre iltifatlarda bulunurdu. Yalnız bazı kimselerin halleri bilinsin diye gıyâbında aşırıhğa kaçmayan ifadelerle medhettiği olurdu. Yermeye ve zemmetme konusunda ise son derece duyarhıydılar. Hiç kimseyi ne yüzüne karşı ne de gıyâbında yerip zemmettiği görülmemişti. Mürşid-i kâmillerin bütün gayret ve himmetleri, sâliklerini şımartmadan ucub ve kibre düşürmeden eğitmekti.

Günlük Hayatı

Gerek Adana'da bulunduğu yıllarda ve gerekse İstanbul'da bulunduğu ve maiyet için çalıştığı yıllarda günün mesâi saatlerinde iş yerinde olurdu. Kalan zamanını ise ailesine, ihvâna ve ibadetine ayırırdı. İstanbul'da kaldığı son on yıl ile Medine'deki beş yıl tamamen ibadet ve ihvân sohbetleri ile geçti. En sıkı zamanlarda bile belli sayıdaki ihvânla gerek kendi devlethânelerinde, gerekse

başka müntesiblerinin evinde sohbet ederdi.

Sâmi Efendi hazretleri, genelde az konuşurdu. Sohbetlerinde de bazan uzunca bir süre hiç konuşulmadan sükût ile kalbî bir iletişim kurulurdu. Terbiyesi ile meşgul olduğu ihvânının da çok konuşmamalarını, sözden çok eyleme önem vermelerini isterdi. Nitekim bağlılarından birinin anlattığına göre kendisi, intisâbının ilk günlerinde Efendi hazretlerine sık sık suâller sormak sûretiyle noksanlarını tamamlamak istemiş. Peşpeşe gelen bu suâllerden memnun olmadığını yüz hattında meydana gelen ifadelerden anlayan bağlısı, bir daha suâl sormamaya karar vermiş. Nihayet aylar yılları kovalar ve aradan 20-22 yıllık bir süre geçer. Bu süre zarfında müşdidinden hemen hiçbir konuda suâl sormamaya özen gösteren bu zât, bir gün der ki: *"Efendim, hayli zamandan beri huzurlarınızda bulunuyorum. Herhangi bir konuda suâl sormamaya özen gösteriyorum. Fakat başkaları sizinle uzun uzun suâlli-cevaplı görüşmeler yapıyorlar. Biz, bundan mahrûmuz. Acaba hâlimiz ne olacak?"* Bu sözler üzerine **Sâmi Efendi**: *"Teslimiyet ehli olanlar için sorgu-suâle lüzûm yoktur. Gavs-ı A'zam Abdülkâdir Geylânî hazretleri böyle buyurmuştur"* diye karşılık vermiş.

Medine'de pek sevdikleri Kadirî meşâyihından Zıyâeddîn Efendi'yi ziyaret ederler, kalbî mülâkatta bulunurlar, aralarında hemen hiç kelâm sarfedilmezdi. Sadece giriş ve çıkışta selâm lâfızları kullanırlardı. Hepsi bu kadar...

Sohbetlerinde, başta **Bursalı İsmail Hakkı** hazretlerinin *Rûhu'l-Beyân* tefsirinden derlenmiş sûre tefsirleri olmak üzere **Adülkâdir Geylânî**'nin *Fethu'r-Rabbânî*, *Fütûhu'l-Gayb*, **İmam Gazâlî**'nin *İhyâ u Ulûmi'd-Din*, *Mükâşefetü'l-Kulûb*, *Minhâcü'l-Âbidîn*, **Ahmed Rifâî**'nin *Hâletü Ehli'l-Hakika* Maallah, **İmam Şa'rânî**'nin *Tenbîhu'l-Muğterrîn*, **Muhammed el-Hânî**'nin *Âdâb* adlı eserlerinden okurlardı.

Muhyiddîn b. Arabî'yi çok takdir ettikleri halde sohbetlerinde onun eserlerinden okumazdı. Çünkü onun derin ifadelerinden herkesin anlayamayacağını, ehliyetsiz insanların kafalarında bazı problemlerin doğabileceğini söylerdi. Vahdet-i vücûd konusu ince bir konu olduğundan bunun halkın ağzına düşmesini istemezdi. Nitekim ihvânından birisinde *"ene'l-Hakk"* sırrı zuhûr ettiğinde o, müridine: *"Hayır, ene'l-Hakk değil, ente'l-Hakk diyeceksin"* buyurmuştu. Yani *"Hak ben değilim, sensin Ya Rabbi"* demek ge-

rektiğini buyurmuştu. Kısa bir süre sonra ihvânın gönlünden bu hâl zâil olmuştur.

Sâmi Efendi hazretlerinin zevk aldığı şeyler, Allah Teâlâ'nın razı olacağı ve Rasûlü'nün tâlim buyurduğu İslâmî, içtimai, ruhanî neş'elerdi. Cenaze teşyînde, ölüm taziyesinde bulunur; yetimlerin, dulların, kimsesizlerin, darda kalmışların, has-taların ziyaretine koşar, onların göntüllerine sürûr verirlerdi.

Sâmi Efendi hazretleri, sûflerin işâretle konuşma özelliğinin bir tezâhürü olarak da çok işâret ve imâ ile ifâde-i merâm ederdi. Kendisine sorulan suâllere genellikle ya âyet-i kerime ya hadis-i şerif ya da "*mecelle*" kâideleriyle cevap verirdi. Hâfız değildi ama âyetlerin yerlerini ve bir konuya ait âyeti hemen hatırlardı. Kur'ân'a çok sık başvurduğu ve sıkça okuduğu için Kur'ân der-yasında pek harita ve pusula aramazdı. Ezberinde pek çok hadis vardı. Mecelle ise daha Hukuk Fakültesi'nden beri pekçok madde-siyle ezberindeydi. Nitekim: "*Def-i mefsedet celb-i maslahattan akdemdir.*" "*Bir iş diyk (darlık, sıkıntı) olduktan müttese olur.*" "*Zaruretler mahzurları mubah kılar*" gibi ifadeler, onun sohbetle-rinden zihnimizde kalan mecelle kâidelerinden sadece birkaçı.

Sâmi Efendi, kendisine daima iyi, faydalı, iç açıcı, ruha inşirâh verici haberler ulaştırılmasını arzu ederdi. Kendisine kötü ve çirkin havadis ve haberlerin ulaştırılmasından hoşnut olmaz-lardı. Onun huzurunda hiç kimse diğerinin aleyhinde konuşmaya, dil uzatmaya cesaret edemezdi. Böyle bir cüretkâr çıkarsa ya ce-vapsız bırakılır ya da söyledikleri hayra ve iyiye yorulurdu. Nite-kim bir defasında çok zengin birinin, bir hayır işinde beklenenden pek az miktarda yardımda bulunduğu kendilerine söylendi. Efendi hazretleri üzülerek: "*Hayır, o bildiğiniz gibi değil, sehâvetlidir*" demişti. Yanındakiler itiraz edecek gibi olunca da "*Şöyle bir hayır işinde, şu miktar bir yardımda bulunmuştu*" diye teyidde buluna-rak zihinlerdeki istifhamları izâle etmişti.

İyilik dostuydu. İyilik ve güzellikleri konuşup anlatmaktan hoşlanırdı. Güzel insanların güzel hallerini naklederdi. "*Tyilerle ve sadıklarla bulunun!*" derdi. Çünkü kötülükten bahsetmek ve kötülerini anlatmak, onlara karşı ilgi uyandırabileceğinden böyle menfi insanları asla sohbetlerine konuk etmezdi.

Eserleri

Sâmi Efendi, irşâda başladığı ilk yıllarından itibaren soh-

betlerini yazılı metin haline getirir ve oradan tahrir ederdi. Eski kültürümüze olan bağlılığı sebebiyle sohbetlerini eski harflerle yaz-
zar ve ihvânın o yazıyı öğrenmesini isterdi. Bu yüzden ilk eseri
olan Hz. *Ebû Bekir Sıddık* Osmanlıca bastırılmıştır. *el-Hânî'nin*
el-Behcetü's-Seniyye tercemesi olan *Âdâb* da Osmanlı harfleriyle
tab edilmiştir. Ancak ihvânın, eski harflerle okumaya istenen se-
viyede alışamamış olması, eserlerden istifâdeyi zorlaştırdığı için
eserlerinin yeni harflerle neşrine de izin verdi. Yeni harflerle ya-
yınlanan ilk eseri **Mahmûd Hakkı** imzasıyla *Hâlid bin Velid'*dir.
Onu diğerleri izlemiştir. **İhsan Babalı'nın** sahibi olduğu Çağaloğ-
lu Yayınevi'nce yayınlanan bu eserden sonra bir ara eserlerin bas-
sım işiyle Fatih Gençlik Matbaa ve İşletmesi, ardından İzmir'de
Dr. Dursun Aksoy meşgul olmuş ve nihayet 1980 Temmuz'unda
Erkam Yayınları'nın kuruluşuyla birlikte yayın işleri, bu yayınevi
tarafından yürütölmeye başlanmıştır. **Sâmi Efendi'nin** yayınlan-
mış bulunan başlıca eserleri şunlardır:

I. Hulefâ-i Râşidîn Serisi

1. Hz. *Ebû Bekir Sıddık* : **Sâmi Efendi** hazretlerinin eski
harflerle yayınlanmış ilk eseridir. Nakşebendiyye Tarikatı'nda sil-
sile Hz. *Ebû Bekir* kanalıyla devam ettiği için Hz. *Sıddık*'ın
tarıkatta önemli bir yeri vardır. Bu yüzden **Sâmi Efendi**, ilk ese-
rini böyle bir ulu zâtın hayatına, düşünce ve nasihatlerine ayır-
mıştır. Eser, bir biyografiden çok, nasihat ve irşâd amacıyla yazıl-
dığı için menkıbe ve kıssalara genişçe yer verilmiştir.

2. Hz. *Ömerü'l-Fâruk* : Hulefâ-i râşidîn'in ikincisi olan Hz.
Ömerü'l-Fâruk kitabı da birincisi gibi aynı amaç ve aynı üslûpla
kaleme alınmıştır. Hz. *Ömer*'in İslâm öncesi ve İslâm dönemi far-
kını ifade ederek onun eşsiz adaletini anlatmaktadır. Hz. Peygam-
ber'e yakınlık ve hizmetlerinden başka Hz. *Ebû Bekir* devrindeki
kadılık vazifesi ve halifeliliği dönemindeki üstün hizmetleri anlatıl-
maktadır.

3. Hz. *Osman Zinnûreyn* : Hz. Peygamber'e iki defa damad
olan Hz. *Osman*'ın İslâm'ın yayılması ve yücelmesindeki hizmet-
lerini konu alan eser, müellif tarafından kaleme alındıktan sonra
tab edilmiş, ikinci ve daha sonraki baskılarında müellifin işareti
üzerine eser, Erkam Yayınları'nca bazı ilaveler yapılarak yayın-
lanmıştır.

4. Hz. *Ali Murtazâ* : İlim şehrinin kapısı olan Hz. *Ali*'yi an-
latan bu eser de muteber kaynaklardan derlenmiş bir çalışmadır.

Hz. Osman kitabında olduğu gibi bu eserin de bazı tevsiler isteyen müellifin bu işareti, Erkam Yayınları'nca yerine getirilmiştir.

Hulefâ-i Râşidîn Serisi, küçük boy, ortalama 160-170 sayfa-
dan oluşan dört kitaptır. Dili, kendi devrinin Türkçe'sidir.

II. Ashâb-ı Kirâm Dizisi

1. *Ashâb-ı Kirâm I* : Hz. Peygamber'e ev sahipliği yapan ve İstanbul'un mânevî fatihi sayılan **Hâlid b. Zeyd Eyyûb el-Ensârî**'den başlayarak **Abdullah b. Abbâs**, **Selmân Fârisî**, **Enes b. Mâlik**, **Sa'd b. Ebî Vakkas**, **Talha b. Ubeydullah**, **Zübeyr b. Avvâm**, **Ebû Ubeyde b. Cerrâh**, **Said b. Zeyd** ve **Abdurrahman b. Avf**'ın hayat hikâyeleri ve nasihatlarını ihtiva eder. Eserin yarıya yakın kısmı, **Ebû Eyyûb Ensârî**'ye ayrılmıştır. Kalan yarısı da diğer sahabilere aittir.

2. *Ashâb-ı Kirâm II* : **Ebû Talha Zeyd b. Sehl**'den başlayarak **Ebû Zerr Gıfârî**'ye kadar 41 sahabinin kısa hayat hikâyelerini ve menkıbelerini ihtiva eder. Sahabilerin özellikle irşâd değeri ağır olan menkıbe ve nasihatlarına genişçe yer verilmiştir.

3. *Hâlid b. Velid* : "*Seyfullah (Allah'ın kılıcı)*" ünvanının sahibi **Hâlid b. Velid**'in hayat hikâyesini ve kahramanlıklarını konu alan müstakil bir eserdir. Özellikle kahramanlık boyutu önde bir menkıbe kitabıdır.

III. Hz. Peygamber'in Gazaları

1. *Bedir Gazvesi ve Enfâl Sûresi Tefsiri* : Erkam Yayınları'nın yayınladığı ilk eseridir. Tarihi vak'a olarak Bedir ve ardından nâzil olan *Enfâl Sûresi*'nin tefsirini ihtiva eder. Tefsir'de **Konyalı M. Vehbî**'nin eseri ile *Rûhü'l-Beyân*'dan yararlanılmıştır.

2. *Uhud Gazvesi* : Hz. Peygamber ve ashâbının en sıkıntılı günler yaşadığı bir savaştır Uhud. Teslimiyetin öneminin en bâriz bir biçimde ortaya çıktığı Uhud gazvesi, ayrıntılarıyla bu eserde anlatılmaktadır.

3. *Tebûk Seferi* : İslâm Tarihinde "*Ceyşü'l-usre*" diye anılan ve ümmetin sınıandığı *Tebûk seferi*, ilginç bir seferdir. Müellif, eserinde bu seferin sıkıntılarını anlatmaktadır.

IV. Sûre Tefsirleri Serisi

1. *Fatiha Sûresi Tefsiri* : Müellifin *Rûhü'l-Beyân*, *Hak Dîni*

Kur'ân Dili gibi tefsirlerden yararlanarak hazırladığı Türkçe bir Fatiha tefsiridir.

2. *Bakara Sûresi Tefsiri* : *Rûhü'l-Beyân* tefsirinden seçmelerle müellifin sohbet meclislerinde yaptığı tefsirdir. Küçük boy 400 sayfa büyüklüğündeki eser, tasavvufî tefsir niteliğindedir.

3. *Yûnus ve Hûd Sûreleri Tefsiri* : *Rûhü'l-Beyân* tefsirinden yararlanılarak hazırlanmış bir tefsir çalışmasıdır. Müellifin büyük bir vukûf ve vuzûhla kaleme aldığı diğer tefsirleri gibi iş'ârî ağırlıklıdır. Eserde, *Hûlâsatü'l-Beyân*'dan alıntılara da rastlamak mümkündür.

4. *Hız. Yûsuf Aleyhisselâm* : Eserin adı her ne kadar *Hız. Yûsuf Aleyhisselâm* şeklinde ise de eserin muhtevası bir Yûsuf Sûresi tefsiridir. Ancak zaman zaman bazı biyografik bilgilere de yer verildiğinden esere "*Hız. Yûsuf*" adı verilmiştir.

5. *Hız. İbrahim Aleyhisselâm* : Kur'ân âyetleri çerçevesinde bir İbrahim kıssası niteliğindedir. Bakara Sûresi'nden başlayarak Kur'ân'da *Hız. İbrahim* ile ilgili âyetleri cem eden ve onların tefsirini yapan konulu bir tefsir çalışmasıdır.

V. Musâhabe Serisi

1. *Musâhabe I* : Kardeşlik, ilim, kazâ ve kader gibi konularda kaleme alınmış sohbetlerden oluşan bir risâledir.

2. *Musâhabe II* : Kur'ân, takva ve sabır ana başlıkları altında toplanabilecek konulara ait bir sohbet kitabıdır.

3. *Musâhabe III* : Namaz, zekât, cihad ve hicret gibi konularda İslâm esaslarını Kur'ân ve Sünnet çizgisinde menkıbe ve nasihatlarla anlatan bir eserdir.

4. *Musâhabe IV* : İman, oruç, tesettür ve şükür konularından oluşan bir sohbetnâmedir.

5. *Musâhabe V* : Müellifin Ramazan sohbetlerinde okuduğu beşyüz hadisın metin, terceme ve kısa şerhlerinden oluşan bir eserdir.

6. *Musâhabe VI* : İki bölümden meydana gelen bu eserin birinci bölümünde müellifin kendi sohbetlerinden bazı örnekler, ikinci bölümünde ise şeyhi *Es'ad Efendi*'nin sohbetlerinde tuttuğu notlardan oluşan bir bölüm yer alır.

VI. *Mükerrerrem İnsan* : İnsanın yaratılış gayesi ve insan-ı kâmilin yetişmesi gibi tasavvufi konuları anlatan küçük bir risâledir. Eser, müellifin damadı **Ömer Kirazoğlu** tarafından neşre hazırlanmıştır. Müellifin sohbetlerine en çok konu ettiği şey, bu eserin muhtevasıydı.

VII. *Dualar ve Zikirler* : Dua ve zikrin önemine dair bilgiler veren, Kur'ân ve hadis ile mürşidler tarafından düzenlenmiş bazı dua ve evrâd ihtiva eden, küçük boy saman kağıda basılmış ciltli bir eserdir.

Müellifin bunlardan başka yayınlanmamış ve notlar halinde az da olsa bazı çalışmalarının bulunduğu ailesi tarafından ifade edilmekteyse de dağınık bir halde bulunan bu notların bir tasnifi gerekmektedir.

Son olarak sizi, **Sâmi Efendi**'yi tanıyıp onu "*Dâsitân-ı Hazret*" adlı şiiriyle anlatan son devir dîvân şiirinin büyük ustası hocamız **Kemâl Edib Kürkçüoğlu**'nun sözleriyle başbaşa bırakmak istiyorum:

Dâsitân-ı Hazret

*Eyyâm-ı şeb-efrûzda bir merd-i sıyâmî
Mîhrâb-ı ubûdiyyet-i ulyâda kıyâmî
Yoksullara imdâd eli düşkünlere hâmî
Tevhid-i Hudâ rehberi bir zât-ı kirâmî*

*Hayru'l-halef-i Es'ad-i dergâh-ı Kelâmî
Fahru'l-urefâ bedr-i hafâ Hazret-i Sâmi*

*Düstûr-i zaman mefhar-i âl-i Ramazan'dır
Didâr-ı Muhammed ruh-ı pâkinde ayândır
Simâsı bir âyine-i envâr-ı nihândır.
Ey can kulak aç, onda beyân özge beyândır.*

*Hayru'l-halef-i Es'ad-i dergâh-ı Kelâmî
Fahru'l-urefâ bedr-i hafâ Hazret-i Sâmi
Devletlü Velî Hazret-i Hâlid'den el almış
İrşâdını mânend-i zıyâ her yana salmış
Efrâd-ı vatan berzah-ı fetrette bunalmış
Ümmîd-i rehâ bir nazar-ı feyzine kalmış*

*Hayru'l-halef-i Es'ad-i dergâh-ı Kelâmî
Fahru'l-urefâ bedr-i hafâ Hazret-i Sâmî*

*Hem hâlet-i Peygamber-i Zîşân harekâtı
Vermekte tarîk ehline tahkik berâtı
Geçmektedir Allah'a ibâdetle hayâtı
Bezminde tadar gam-zedeler azb ü Fûrâtı*

*Hayru'l-halef-i Es'ad-i dergâh-ı Kelâmî
Fahru'l-urefâ bedr-i hafâ Hazret-i Sâmî*

*Elbet bırakır öyle bir er, böyle halife
Ashab kadar hâdim olur şer'-i şerife
Her sohbeti bir zübde-i ahkâm-ı münîfe
Sorsan kime mazhardır O, der ism-i Lâtife*

*Hayru'l-halef-i Es'ad-i dergâh-ı Kelâmî
Fahru'l-urefâ bedr-i hafâ Hazret-i Sâmî*

*Etmîş ona Hakk pâye-i irfânı emânet
Sermâye-i pür kıymet imânı emânet
Ahmed Ağa etmiş ona yârânı emânet
Kılmaz mı erenler güher-kânı emânet*

*Hayru'l-halef-i Es'ad-i dergâh-ı Kelâmî
Fahru'l-urefâ bedr-i hafâ Hazret-i Sâmî*

*Teminine millî zaferin Es'ad Efendi
Hak aşkına Allah deyüb himmet edendi
Zulmün O'na bir halka-i nûr oldu kemendi
Cennetti deriz menzili, şeklen Menemen'di*

*Hayru'l-halef-i Es'ad-i dergâh-ı Kelâmî
Fahru'l-urefâ bedr-i hafâ Hazret-i Sâmî*

KAYNAKLAR: H. Kamil Yılmaz, *Altın Silsile*, İstanbul 1994; Sâdık Dâna, *Sultânü'l-Ârifîn Mahmûd Sâmî Ramazanoğlu*, İstanbul 1991.

Prof. Dr. KAMİL YILMAZ

ŞÂHİDE ANNE (ŞÂHİDE YÜKSEL) (R.H)

(ö. 1404/1984)

Şâhîde Yüksel ya da onu tanıyanların ifadesiyle "**Şâhîde Anne**", 1921 yılında Afyon'un Selimiye köyünde dünyaya geldi. Babası halk şairi **Posoflu Âşık Zülâlî**, annesi **Bedriye Hanım**'dır. **Şâhîde Anne**'nin kişiliğine daha derin nüfuz edebilmek için babası **Yusuf Zülâlî** ile annesi **Bedriye Hanım**'ın hayat ve şahsiyetinden biraz söz etmek yararlı olacaktır:

1873 yılında Kars'ın Posof ilçesine bağlı Suskap köyünde ⁽¹⁾ doğan **Zülâlî**, oniki yaşında şiir yazmaya başlamış, birkaç sene içerisinde küçük yaşına rağmen **Âşık Şenlik** ve **Âşık Sümânî**'yle beraber yörenin üç büyük şairinden biri olmuştur. Önce Digor'da, sonra İstanbul'da ağabeyi **Müderriş Hasan Efendi**'nin yanında medrese eğitimi alan **Zülâlî**, Arapça ve Farsça'yı öğrenmiş, 1893'de Bursa'ya giderek üç senelik Hamidiye Ziraat Mektebi'nden mezun olmuştur.

Zülâlî'nin hayatına baktığımız zaman şairliğin yanı sıra gazetecilik, öğretmenlik ve imamlık yaptığını da görüyoruz. **Gaspıralı İsmail Bey**'in çıkardığı *Tercüman Gazetesi* ve **Âzeriler**'in çıkardığı *Molla Nasreddin*'de ateşli yazılar yazmış, **Âzerbaycan**'daki millî hareketi desteklemek için Tiflis ve Şeki gibi muhtelif illerde muallimlik yapmıştı. **Zülâlî**, bu yıllarda **Türkistan**'a da gitmiş, **Semer kand**'ta bir camide verdiği ateşli bir hutbeden sonra, Rus ajanları tarafından hırpalanmış, bir fırıncının himayesiyle unlu elbiselerle **Bakü**'ye kadar getirilmiştir.

Günün birinde memleketini terk etmeye mecbur kalan **Zülâlî**, Bursa'lara, Afyon'lara, Eskişehir'lere uzanmış, sonunda 93 harbi muhacirlerinden dokuz ailenin kurmuş olduğu Afyon'un Selimiye köyüne yerleşmiştir.

Şâhîde Yüksel'in annesi **Bedriye Hanım**'a gelince; o da kocası gibi gözünü daldan budaktan esirgemeyen yiğit ve güçlü bir kadındır. Yabani atların üzerine atlayıp, saatlerce nadas tarlada koşturduğu ve çeşitli yöntemlerle onları terbiye ettiği söylenir. Düğününde atın üzerinde giderken yerdeki koçu, boynuzundan

(1) Burası Posof'un en büyük köyü olup 1961'de adı "**Âşık Zülâlî Köyü**" olarak değiştirilmiştir.

tutup kaldırdığı için yöre âdetlerince bu koç kendisine armağan edilmiştir. Şâhîde Yüksel'in babasının ve annesinin ortak özellikleri ise son derece dindar, cömert, iyiliksever ve hoş sohbet oluşlarıdır.

Şâhîde Anne, işte böyle bir ana-babanın çocuğuydu. Henüz 16 yaşındayken, öğretmen **Abdurrahman Yüksel Bey** ile evlendi. Bu evlilikten **Ülker**, **Tuncer** ve **Said** adlı üç çocuğu oldu. 26-27 yaşlarındayken Emirdağ'da **Bediüzzaman Said Nursî'yi** tanıdı. **Bediüzzaman** tarafından kendisine "*hanımları irşad ve rehberlik*" görevi verildi. İyilik, sabır, tevazu, sevgi, misafirperverlik ve ibadet dolu bir hayat sürdü. Afyon, Bolvadin, Emirdağ, Şuhut, Eskişehir, Çifteler, Isparta ve İstanbul gibi ikamet ettiği veya ikamet ettiği yerlere yakın olan il ve ilçelerde hanımlara rehberlik yaptı, onlara hem dünya işlerinde, hem âhirete hazırlıkta yardımcı olmaya çalıştı. 1984'de İstanbul'da vefat etti. Kabri Karacaahmet mezarlığındadır.

Bediüzzaman'la Tanışması

Şâhîde Anne'nin eşi **Abdurrahman Yüksel Bey** Afyon'un Bolvadin kazasında öğretmenlik yapıyordu. Bir ara Emirdağ kazasına tayini çıkmış, oraya taşınmışlardı. O sıralar **Bediüzzaman Said Nursî** de Emirdağ'da ikamet ediyordu. Şâhîde Anne, o vakitler 26-27 yaşlarındaydı. İçinden bir ses ismini duyduğu bu büyük zâtı görmesini fısıldıyordu. Acaba görür müyüm diye, faytonunun geçtiği yollarda saatlerce bekler, onu görmek bir türlü kismet olmazdı. Bu durum, aylarca böyle sürdü. Sonunda eşi **Abdurrahman Bey**, çocukları ihmal edip yollarda vakit geçiriyorsun, diye hanımına çıkıştı ve onu ailesinin yanına, Çifteler'e gönderdi. Ancak birkaç gün sonra **Abdurrahman Bey**'in öğretmenlik yaptığı ilkokula **Bediüzzaman** hazretlerinin talebelerinden biri gelerek **Abdurrahman Bey**'e üstadın Şâhîde Hanım ve kendisiyle görüşmek istediğini bildirdi. **Abdurrahman Bey** de Üstad'a muhabbet duyuyordu. Şaşkınlık içinde Çifteler'den hanımını getirmek üzere garaja gitti. Garajda bir kez daha şaşırdı; elinde çantasıyla karşısında hanımını buldu. Şâhîde Anne kendiliğinden Emirdağ'a dönmüştü.

Üstad'ın haber göndermesi üzerine belirlenen günde **Abdurrahman Bey**, eşi Şâhîde Hanım'la birlikte Eskişehir Yolu'nda **Bediüzzaman**'ın faytonunun gelmesini beklediler. Fayton geldi. **Bediüzzaman** faytondan inmeden: "*Sen Şâhîde misin?*"

diye sordu. "Evet" cevabını alınca: "Birkaç yıl önce bana ihtar edildin. Haberini aldım. Seni kızkardeşim **Âlime Hanım**'ın yerine kabul ediyorum. Senin sülâleni kendi sülâlem kabul ediyorum ve sana hanımlar arasında yapacağın bir vazife veriyorum" dedi. Ayrıca isminden dolayı "Sen Allah'ın şahidisin" diye iltifatta bulundu. **Şâhide Anne** Kur'ân okumayı bilmediğini söyleyince Üstad, "Bilirsin, öğrenirsin" diyerek onu teşvik etti. **Şâhide Anne**, elini öpmek istediye de buna müsaade etmedi. Son olarak: "Benimle görüşmek isteyen hanımlarla sen benim yerime görüşürsün" dedi. (1)

Şâhide Anne, bu vazifenin sorumluluğunu nasıl taşıyacağını düşünüyor, kendisini yetersiz gördüğü için üzülüyordu. O günlerde şu mısraları yazmıştır:

"İnce ince ezilirim
Bir sıraya dizilirim
Yazı bilmem nur üstadım
Gayet ona üzülürüm

Gaflet ile çalışmadım
Haksız yere konuşmadım
Okumak bir büyük devlet
Bu devlete kavuşmadım

Arş-ı âlâda gezeyim
Verin nefsimi ezeyim
Bana dua et üstadım
Ben de okuyup yazayım."

Şâhide Anne, zeki bir hanımdı. İlkokul mezunu olmasına rağmen kısa sürede kendini yetiştirdi. Eşi **Abdurrahman Bey**'den Kur'ân ve Osmanlıca öğrendi. *Risale-i Nur*'ları okuyor ve üzerinde düşünüyordu. Kısa bir süre sonra evini bir okul haline getirmişti. **Abdurrahman Bey**, okula gider gitmez Emirdağ ve Bolvadin'in kadınları yaşlıyla genciyle evi dolduruyor; kimi Kur'ân öğreniyor, kimi dünyevî sıkıntılarından söz ediyordu. **Şâhide Anne**, her birinin derdine derman olmaya çabılıyor, onlara dualar, ilâhiler öğretiyor, dargınları barıştırıyor, yardıma muhtaç olanla-

(1) Bu bilgileri, **Şâhide Anne**'nin "Mânevi kızım" dediği Hatice Orhan Hanımefendi'den aldık. Hatice Hanım, olayı bizzat **Şâhide Anne**'den dinlediğini nakletti.

ra yardım etmeye çalışıyordu. Bu ev, Üstadı'nın tabiriyle "Medrese-i Nuriyye" yani "Nur Okulu" olmuştı. Hanım cemaatlara *Risale-i Nur*'ları okuyup açıklıyordu. O kadar mutlu oluyorlardı ki "Haydi artık evlerinize gidin, dünya işleri de lâzım" demese oradan ayrılmak istemiyorlardı. Şâhîde Anne'nin yazdığı şiirler, ilâhî haline getirilip dilden dile geziyordu. İşte bu coşkulu ilâhilerden biri:

*"Allah diyerek bizler
Yürüyelim Allah'a
Kara olmasın yüzler
Yürüyelim Allah'a*

*Uçalım kuşlar gibi
Şu dağlar, taşlar gibi
Hicrete başlar gibi
Yürüyelim Allah'a*

*Kur'ân'ı alıp ele
Katılıp coşkun sele
Kanat açarak yele
Yürüyelim Allah'a*

*Allah demek farz bize
Allah demek haz bize
Şu yollar ki az bize
Yürüyelim Allah'a*

*İkrara gelsin diller
Tasdik etsin gönüller
Gençler, kızlar, gelinler
Yürüyelim Allah'a*

*Allah diyelim her an
Canan isterse bu can
Kurtuluş budur inan
Yürüyelim Allah'a"*

Bir süre sonra Abdurrahman Bey'in tayini yeniden Bolva-din'e çıkmış, "Emirdağı değil, ömür dağıdır, *Said-i Nursî'nin mesken bağıdır*" dediği Emirdağı'ndan ayrılmak, Şâhîde Anne'ye çok zor gelmişti. Böylece medrese-i nuriyye Bolvadin'e taşındı. Bediüzzaman hazretleri, zaman zaman Emirdağı'ndan İspar-

ta'ya gidiyordu. Bu yolculukları sırasında mutlaka Bolvadin'e uğrar, arabasından inmeden yolda Şâhide Anne'yle görüşür, ona vazifelerini bildirirdi. Şâhide Anne'nin sadece şöyle dediği duyulurdu: "Evet, evet, evet"

Örnek Bir Müslüman Hanım

"Aile" kelimesini bir laboratuvarıda tahlil ettirsek; sevgi, saygı, arkadaşlık, itaat, fedakârlık, sadakat, çocuk terbiyesi, misafirperverlik, sabır, hoşgörü, dayanışma, paylaşma gibi pek çok öğeden oluştuğunu görürüz. Bu vasıfların hemen hepsinin Şâhide Anne'nin hayatında önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Çocukları, onu şöyle anlatıyor:

"Şâhide Anne'nin aile içerisindeki en önemli vasfı, birleştirici oluşuydu. Yalnız eşi ve çocukları arasında değil, tüm akrabaları arasında birliği ve dayanışmayı sağlayan mânevî bir etkiye sahipti. Çok zeki ve fikir üreten bir insandı. Ancak zekâsını ve düşüncelerini ailesinin yararına kullanırken eşinin psikolojisini de dikkate alır, hiçbir şekilde onu rahatsız etmeyecek şekilde dolaylı olarak konuya yaklaşır, sanki kendi fikri değil de eşinin düşüncesiymiş gibi bir tavır takınırdı.

Eşine saygıda kusur etmezdi. Kırılma bile karşılık vermezdi. Hatta bir keresinde yakın dostlarından Asiye Anne: 'A yavrum, sen de ona bir şey söyle ki dengelensin, adam mânevî tokat yemesin' demişti.

Çocukları çok sever, onları sevindirmekten hoşlanırdı. En yorgun ve hasta olduğu zamanlarda bile çocuklarla ilgilenmeyi ihmal etmez, onları neşelendirmekten, eğlendirmekten ve küçük hediyelerle sevindirmekten büyük mutluluk duyar, onlara dinî hikâyeler anlatmaya bayılırdı.

Misafire ikram ve hizmette çabuk ve kusursuz olmaya dikkat ederdi. En iyi yiyecekleri misafir için ayırır, gelmelerini beklerdi. Ölüm döşeginde bile (konuşamayacak kadar ağır hastayken) kendisini ziyarete gelen misafirlere ikram için yakınlarını işaretleyerek uyarmaya çalışmıştı. Fedakârdı, başkalarını kendisinden daha çok düşünürdü. Çok sabırlıydı. Hangi durumda olursa olsun şikâyet etmez, 'of çekerek sıklığını belli eden aile efradına, 'of deme! Allah del' tavsiyesinde bulunurdu. Mütevaziydi; hep kendini kusurlu görür, başkalarından dua isterdi."

Evet, Şâhîde Anne nefsinden şikâyetçiydi yalnız. Allah aşkı ona sürekli yazdırıyor, yazdırıyordu. İşte "Bilmedim Gitti" adlı şiiri:

*"Ne dostum farkettim ne de düşmanım
Bilmedim, bilmedim gitti
Ettiğim cürüme ben de pişmanım
Olmadım olmadım gitti.*

*Olanca ömrümü verdim cezaya
Müstehak amelim yoktur rızaya
Nice bin namazım kaldı kazaya
Kılmadım, kılmadım gitti.*

*Nefs imiş yere çalan yiğidi
Gurur ilen riya ilen büyüdü
Kimya⁽¹⁾ imiş ataların öğüdü
Almadım, almadım gitti.*

*Nefs elinden âciz kalmışam, yâdım
Arşa çıkar, arş elinden feryâdım
Dolandım derdime tabib aradım
Bulmadım, bulmadım gitti.*

*Önden geçenlerden ibret almadım
Sonra gelenlere örnek olmadım
Ömrüm boşa geçti kadrin bilmedim
Bilmedim, bilmedim gitti."*

Tebliğ ve İrşad Çalışmalarındaki Metodu

O, her şeyden önce örnek olmak ister, hareketleri ve sözlerinin birbirini tamamlamasına dikkat ederdi. Sözleriyle kimseyi incitmez, kimsenin kusurunu ve günahını yüzüne vurmazdı. Vermek istediği mesajı, başka olaylar üzerinde durarak iletirdi. Meselâ bir kimse, kendisine, "Çok günahkârım, namazımı kılamıyorum" veya "başımı örtemiyorum" diyecek olsa, "Yapar-sın, yaparsın. Bir gün senin kendi içinden gelecek" derdi. Hoşgörü

(1) İlaç

ve kolaylıktan yanaydı. Dinde "ruhsat" adı verilen bazı kolaylıkların uygulanmasının insanları İslâm'a daha çok yakınlaştıracaklarını düşünürdü. Her kültür düzeyindeki kadınlarla diyalogu kusursuzdu. Hitap ederken herkesin seviyesine göre konuşurdu. Bilgili ve iyi bir hatipti. Ancak gururu hiç sevmey, kendini diğer insanlardan daha günahkâr gördü. İkna etme kabiliyeti çok yüksekti; kırgınları barıştırır, sinirli olanları sakinleştirirdi. **Şâhîde Anne**'yi tebliğde başarılı kılan, insan sevgisiydi. O, gündüzünü insanlara ayırarak onlara bir şeyler vermeye çalışır, nafîle ibadetlerini gece yapardı.

Şâhîde Anne'nin İrşad Çalışmalarına Parlak Bir Örnek: Şûle Yüksel Şenler Hanımefendi

Şûle Yüksel Şenler Hanımefendi anlatıyor:

"İslâmî hakikatlerden mahrum bulunan ailelerden biri de bizim ailemiz. Ben asrın icaplarına uygun bir hayat süren böyle bir ailenin ortamında yetiştim. Ailemizin içinde, tahkiki iman dersleriyle imanını kurtararak namaz kılan tek fert, lise çağındaki ağabeyimdi. Ne var ki düzenin devamlı bozuk telkinleriyle -ben de dahil- annem, babam, hepimiz onu kara bir yobaz olarak görmekteydik. O bıkmadan, usanmadan bize okuduğu nurlu eserlerden bahsetmek istedikçe daima karşı çıkar, kendisini dinlemek dahi istemezdik..."

Rahmetli **Şâhîde Anne**'den bizzat dinlediğime göre **Şûle Hanım**'ın imanlı kardeşi **Özer Şenler Bey**, *Risale-i Nur* lardan ötürü hapse atılmıştı. **Şâhîde Anne**, hapishaneye ziyarete gittiğinde orada **Şûle Hanım** ve annesi ile karşılaşmış, *"Ne mutlu size, böyle bir çocuğunuz, kardeşiniz var"* diyerek onlara sarılmış, sıcak sözleri ve samimiyetiyle onları etkilemişti. **Şâhîde Anne**, bu tanışma esnasında **Şûle Hanım** ve annesini toplantılarına çağırmaı da ihmal etmemişti.

Şâhîde Anne, toplantıya gelmeleri halinde **Şûle Hanım** ve annesine nasıl davranılması gerektiği konusunda diğer hanımları uyarmış, sevgiyle kucaklanmalarını, kıyafetleriyle ilgili herhangi bir eleştiride bulunmamalarını, kendilerine değer vermelerini tavsiye etmişti. Bundan sonrasını **Şûle Yüksel Hanımefendi**'nin ağzından dinleyelim:⁽¹⁾

(1) Cuma Dergisi'nin 237. sayısında Hüseyin Öztürk'ün **Şûle Yüksel Şenler Hanımefendi** ile yapmış olduğu röportajdan alınmıştır.

"Ağabeyimin arkadaşlarından birinin annesi, beni bir gün hanımlar arası dinî bir toplantıya götürdü. Eski, ahşap bir evin büyücek bir odasında onbeş-yirmi civarında müslüman hanım toplanmıştı. Geleneksel biçimde başlarını örtmüş Doğulu iki genç kız ile orta yaşlı bir hanımın dışında diğerlerinin hepsi yaşlıydı. Hepsinin de başında sakız gibi bembeyaz namaz örtüleri vardı. Bu hal, onlara melekî bir görüntü vermekteydi. Nûrânî simaları, ıslıl ıslıl, pırıl pırıl ve alabildiğine huzurluydu. Görmüş olduğum bu tablo karşısında âdeta büyülenmişim.

Onlarsa bana bir yandan sevgi, bir yandan da hayret ve taaccüple bakıyorlardı. Kılık-kıyafetimden dolayı hayatımda o günkü kadar utanç duyduğum ve ezildiğimi hatırlamıyorum. İçlerinde orta yaşlı olanı, iman esaslarını anlatan bir kitap okuyor, diğerleri dinliyordu. Fakat kitaptaki ifadelerin ekseriyeti Arabî-Fârisî ağırlıklı olduğundan, dinleyenlerin çoğu uyuklamaktaydı. Bir ara kitabı okumam için bana verdiler. Arabî-Fârist tâbirlere vukûfiyetim sebebiyle kitabı hem okuyor, hem de açıklamalarda bulunuyordum. Böylece uyuklayanların hepsinin gözleri açılmış, can kulağıyla ve zevkle dinlemeye başlamışlardı.

Ben ise, bambaşka bir âlemde hissetmekteydim kendimi.

Hüriler misali, bembeyaz örtülü bu küçücük hanım cemaati içinde, nurlu iman hakikatlerinin dile gelişi ile ruhum, kalbim, gönlüm, beynim, aklım, fikrim, damarlarım hâsılı içim ve dışımla bedenimin her zerresi âdeta yavaş yavaş nurlanıyor, yıllardır sinsice, bir ahtapot gibi benliğimi saran inkâr, isyan, fışk, şirk ve tuğyan duyguları bu nûrânî pınarda yıkanıp paklanıyordu.

Daha sonra bu toplantılara annemle birlikte devam ettim. Artık ailemizin ufkunda hidayet kapıları açılmıştı. Hepimiz birer birer, ama oldukça çekingen ve ezik bir haletle bu kapılardan geçiyor, Kevser Şarabı lezzetindeki hidâyet şerbetini yudum yudum içiyorduk."

İşte Şûle Hanım'ın bahsettiği orta yaşlı hanım Şâhîde Anne'ydi. Okuduğu kitap *Risale-i Nur Külliyyatı*'ndandı. Rahmetliden dinlediğime göre kalbini dinî eserlere ısıdırmak amacıyla "Kızım sen tahsillisin. Biz câhiliz. Sen okuyup, anlatırsan daha iyi anlarız" diyerek kitabı Şûle Hanım'a vermişti.

Şâhîde Anne'nin Şairliği

Şâhîde Anne, çocukluğunda babasından kendisine şiir yazmayı öğretmesini istemiş, Âşık Zülâlî, kızının bu isteğini şöyle cevaplamıştı: "Kızım, şiir öğrenilmez, o içten gelir." Ve şiir geldi. Şâhîde Anne, pek çok şiir yazdı. Şiirleri Allah aşkı ile doludur, âhireti hatırlatan, kulluğa çağıran samimi mısralardır.

*"Âşıklar çift gezer işi ah olur
Âşıkın maksudu bir Allah olur
Âşıkların kalpleri nurla doludur
Allah!*

*Biz tüccar değiliz, alıp satmayız
İman efkârındayız yoldan sapmayız
Kalbimiz geniştir, hiç kin tutmayız
Allah!*

*Bozuktur cihanın feyili bozuk
Geçiyor ömrümüz oluyor yazık
Tükendi dâneler, kalmadı azık
Allah!*

*Yeşiller giyinmiş, siyah türbeli
Varıp eşiğine yüzler sürmeli
Bu canı yoluna kurban vermeli
Allah!*

Şâhîde Anne'nin şiirlerinin çoğu ikamet ettiği yörelerde kadınların dillerinde ilâhî olarak dolaşmaktadır. Bediüzzaman Said Nursî de Şâhîde Anne'nin bir şiirini "İmâna fedâkârâne hizmet eden bir hanımın manzûmesidir" ifadesiyle takdim ederek, "Hanımlar Rehberi" adlı kitabına koymuştur.

Seher Vaktinde Rabbe "Tenha Bir Kavuşma"

Artık bir bir arkadaşları Rablerine kavuşmaktadır. O, her mânevî kardeşinin ölümüyle Rabbe kavuşma sırasının yaklaştığını hissetmektedir. Gelini Şerife Yüksel anlatıyor:

"Bir gün salonda otururken âniden pencerenin etrafına çok

sayıda güvercin doldu. Bu alışılmadık bir olaydı. Birdenbire mahsunlaştı, fısıltı halinde 'Urfalı Teyze'yi kaybettik. Allah rahmet eylesin' dedi. Ertesi gün dostlarından Urfalı Teyze'nin (Hatice Yıldız Hanımefendi) vefat haberi geldi."

Şâhîde Anne, bir seher vakti 5 Şubat 1984'de Suadiye'deki evinde Rabbine kavuştu. Sabah saat 5.05'de İstanbul'da, Afyon'da, Eskişehir'de onu sevenlerin zilleri, kapıları telefonları bilinmez bir şekilde çaldı. Kapılar, telefonlar açıldı fakat ne kimse vardı dışarıda, ne de bir ses. Şiirinde söylediği gibi Rabbine تنها kavuşmuştu.

Seher Vakti

Allah deyip sular akar,
Âşık olan ona bakar...
Yakar yıkar fıgan eder
Sabahın seher vaktinde

Melekler ziyaret eder,
Kimi gelir, kimi gider;
Hak bizi tecrübe eder
Sabahın seher vaktinde.

Gecelerde kalkmaz mısın?
Sen Allah'tan korkmaz mısın?
Vird, Kur'ân okumaz mısın?
Sabahın seher vaktinde.

Sana derim be hey kardeş!
Uykuyla sen eyle savaş,
Perde kalkar yavaş yavaş
Sabahın seher vaktinde.

Bahçe kapısını açtım,
Sandım ki cennete göçtüm,
Rabbime تنها kavuştum
Sabahın seher vaktinde.

Şâhîde Anne, sabah namazlarından sonra uyumaz, evinin küçük balkonunda güneş doğana kadar Kur'ân okur ve zikir ya-

pardı. Balkonun baktığı bahçede biri kavak diğeri ceviz iki büyük ağaç vardı. Kuşlarla dolu bu ağaçlar da âdeta cıvı cıvı bu zikre katılırlardı. **Şâhîde Anne**'nin vefatından kısa bir süre sonra ağaçlar kurudu. Kavak ağacı kible istikâmetine ceviz ağacı ise **Şâhîde Anne**'nin oturduğu apartman dairesinin üzerine devrildi.

KAYNAKLAR: Yunus Zeyrek, *Posoflu Aşık Zulâli*, İstanbul 1990; Bediüzzaman Said Nursî, *Hanımın Rehberi*, s. 141; Necmettin Şahiner, *Son Şahitler*; *Cuma Dergisi*, sayı: 237, s.24-27, Çocukları ve mânevî kızı Hatice Orhan'dan alınan şifâhî bilgiler.

A. ALİ URAL

MUZAFFER OZAK (R.H) (ö. 1406/1985)

"Sahhaflar Şeyhi" diye de bilinen **Muzaffer Ozak**, 1916 yılında İstanbul'un Karagömrük semtinde dünyaya geldi. Babası, **Sultan Abdülhamid** zamanında Huzur Hocalığı yapmış olan **Hacı Mehmed Efendi** olup, **Muzaffer Ozak Hoca** altı aylıkken vefat etmiştir. İki amcası, Plevne kahramanı **Gazi Osman Paşa**'nın sancaktarbaşı idi. Annesi **Ayşe Hanım**, Halvetî Şeyhi **Seyyid Hüseyin Efendi**'nin büyük torunudur.

Tahsili

Henüz 6 yaşındayken babası vefat edince babasının okul arkadaşları **Şeyh Seyyid Abdurrahman Sâmî Sarûhânî** hazretleri'nin himayesine girmiştir. Bu muhterem insan da **Muzaffer 2.** sınıf talebesiyken vefât etmiştir.

Bu esnada o durmamış, Fatih Camii baş imamı **Mehmed Rasim Efendi**'nin derslerine devam ederek Kur'ân-ı Kerim'in büyük bir kısmını ezberlemiştir. 8 yıl süreyle **Hüsnü Efendi**'den hadis ve fıkıh dersleri alan **Muzaffer Efendi**, geçim zorluğu sebebiyle çalışmak zorunda kalınca, akşamları *"Ayaklı Kütüphane"* lakâbıyla tanınan **Gümölcineli Mustafa Efendi**'den ders okudu. Gençlik yıllarında **Ahmed Tâhir Marâşî**'den *Futûhât-ı Mekkiyye* ve *Fusûsu'l-Hikem* okudu. Nevşehirli **Hacı Hayrullah Hoca** ve **Âtîf Hoca**'dan tefsir dersleri aldı. **Abdülkerim Arvâsî** ve **Şeyh Şefik Efendi**'nin de derslerine devam etti.

Vazifeleri

Önce müezzinlik ehliyeti alarak sırasıyla Ali Yazıcı, Soğanağa, Karagömrük Kefeli Camii ve Bayezid Camii'nde müezzinlik

yaptı. Bu arada **İmam Şakir Efendi**'den sahaflığı öğrendi. Daha sonra Vezneciler Camii'ne imam olarak tayin edildi. 23 yıl boyunca Ramazan aylarında Süleymaniye Camii'nde fahri imamlık yaptı. Vezneciler Camii'nin yıkılmasından sonra Kapalıçarşı'daki Camili Han Mescidi'ne tayin olundu. Bu camiyi kendi çabalarıyla restore ettirdi, genişletti, oradan emekli oldu. Ancak rahmet-i Rahmân'a kavuşuncaya kadar Camili Han Mescidi'nde Cuma namazları kıldırды ve vaaz verdi.

Muzaffer Ozak Efendi'nin Bayezid Sahaflar Çarşısı'ndaki kitapçı dükkanı, ilim ve kitap heveslilerinin toplandığı bir mektep gibiydi. O, hat ve tezhib bilirdi.

Muzaffer Ozak, gördüğü bir rüya üzerine Cerrâhî Dergâhı Şeyhi **Fahri Efendi**'ye intisâb etmiş, 7 yıl kadar dergâha hizmet etmiştir. Şeyhi **Fahri Efendi** âhirete irtihal eyledikten sonra Cerrahî Tarikatı'nın 9. halifesi ve 10. şeyhi olmuştur.

Muzaffer Efendi'nin üslûbu hakikaten pek güzeldir. O, bu güzel üslûbuyla Alman, Fransız, Amerikan ve İngiliz milletlerine mensup pek çok kişinin hidayetine vesile olmuştur. 13 kere Amerika'ya, 6 kere Almanya'ya, 4 kere Fransa'ya, 2 kere İngiltere'ye, Hollanda ve Belçika'ya, bir kere de Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan'a gitmiştir.

Vefatı

el-Hacc Muzaffer Ozak Efendi vefât edinceye kadar Hakk âşıklarının rehberi olmaya devam etmiş, Şubat 1985'te rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur. Kabri, Karagümrük'te Can Fedâ (Kethudâ) Camii Tevhidhanesi'ndedir. Allah rahmet eylesin.

Eserleri

1. *Envâr-u'l-Kulûb*, 3 cilttir.
2. *İrşad*, 3 cilt olup ilk kitap gibi vaaz mevzularını ihtiva eder.
3. *Zîynetü'l-Kulûb*
4. *Gülizâr-ı Ârifîn*
5. *Aşk Yolu, Vuslat Tarîkı*
6. *The Unvillina of Love - Sufism and The Rememberance of*

*God**7- Sofiye Sohbetleri**8- Halvetiler ve Halvetilik**9- Hz. Meryem***Güzel Öğütleri ve İlâhileri**

Muzaffer Ozak Efendi'nin birçok mevzuda etkili vaazları olmuştur. O aynı zamanda akılda kalan etkili ilâhilerin de sahibidir. Ondan bir nebze alalım:

Ölüme Dair

Ölümünden ibret almayan, hiçbir şeyden ibret almaz. Böyle olanlar da kendilerini çekip çeviremezler ve Allah'a kulluk edemezler. Âkil olan, ölümünden ibret alır. Bir gün kendisinin de öleceğini düşünür. O korkunç gün için hazırlık yapar. Yaşadığı her günü Allah'a ibadet ve itaatle geçirir. Kıldığı her namazın belki de son namazı olduğunu hatırına getirir de Rabbine öylece ibadet eder. Bu şekilde ibadet edenlerden hiç kimseye kötülük gelmez. Çünkü onlar, Allah'ın emirlerinden dışarı çıkmazlar. Allah'ın men ettiği şeylere el uzatmazlar.

Bir düşünelim! Hani babalarımız? Hani dedelerimiz? Hani Firavunlar, hani Nemrudlar? Hani dünyaya sığmayanlar? Hani o Allahlıklarını ilân edenler, hiç ölmeyeceklerini zannedenler? Nereye gittiler, nice oldular?

Şimdi onların hiç yıkılmayacak sandıkları sarayları, kâşâneleri örtümceklere, yılanlara, akreplere mesken oldu. Binbir ihtimamla baktıkları vücutlarından, dünyanın en kıymetli mücevherleriyle süslü taşlar taktıkları başlarından eser bile kalmadı. Dünyaya hükmettikleri orduları, askerleri, kumandanları nerede? Sanki dünyaya hiç gelmemiş, bu fâni âlemde hiç yaşamamış gibi oldular değil mi? Her biri bilinmeyen bir başka çukurda, amelleri ile başbaşa kalmadılar mı? Evet, onlardan iman edenler, imanlarının ve sâlih amellerinin mükâfaatını; kâfir olanlar da küfürlerinin cezasını çekmiyorlar mı sanırsınız?

Bizler de yakın bir gelecekte, bizden önce gelip geçenler gibi ölümü tadacağız, amellerimizle başbaşa kalacağız. Ölüm öyle bir nehirdir ki her canlı mahlûk, onun suyundan içecektir. Kefen öyle bir elbisedir ki herkes, er geç bu libası giyecektir. Tabut öyle bir

binektir ki her insan, eninde sonunda o bineğe bindirilecektir. Kabir, âhiretin kapısıdır. Herkes, o kapıdan girecektir.

Aklı başında olana bu sözlerimiz kâfidir.

Hul

*Semalar yarılıp açılıverir,
Gök kubbe bir anda düşer derine,
Yıldızlar savrulup saçılıverir,
Sürerler beşeri mahşer yerine.
Denizler kaynayıp karışır birden
Kabirler deşilir, sıyrılıp perden
Mahcup ve perişan kalktığın yerden
Sürerler beşeri mahşer yerine*

*Her nefis öğrenir amâli nedir?
Taati nelerdir, ihmali nedir?
İyilik, kötülük, vebali nedir?
Sürerler beşeri mahşer yerine...*

*Ey insan! Ne diye gururlanırsın?
Bu gençlik, güzellik bâkî sanırsın.
Nefsine uyma ki çok aldanırsın,
Sürerler beşeri mahşer yerine*

*Sen hesap gününü etme ki inkâr
Mağfired eylesin ol yüce Hünkâr
İsyanın zarardır iman ise kâr,
Sürerler beşeri mahşer yerine*

*Kirâmen kâtibin korurlar seni
Ne yana dönersen görürler seni
Sen seni bilmezsen bilirler seni
Sürerler beşeri mahşer yerine*

*Mü'mine vâdoldu Cennâtü'n-Natm
Kâfirin makamı Cahtımdır, Cahtım
Astıye merhamet eyler mi Rahîm
Sürerler beşeri mahşer yerine*

Bir hesap günü var bildin mi gafil
Sûrunu üfürür o gün İsrâfil
Taatin olacak azaba kefil
Sürerler beşeri mahşer yerine

Kaybolmaz zerrece ne hayır ne şer
Hepsini önünde bulacak beşer
Adalet günüdür, bilmiş ol mahşer
Sürerler beşeri mahşer yerine

Yanına kâr kalmaz ettiğin zulüm
Zalimden hakkını alacak mazlum
Kâfirler edemez Hakk'a tazallum
Sürerler beşeri mahşer yerine

Cehennem şiddetli alevler saçar
Analar, babalar evlattan kaçır
Sarılar gül yüzler benizler uçar
Sürerler beşeri mahşer yerine

Kimisi Sırât'ı süratle geçer
Kiminin ayağı takılır, sürçer
Kimisi Kevser-i Rasûl'den geçer
Sürerler beşeri mahşer yerine

Enbiya, evliya dizüstü çöker
Titreşir korkudan dudaklar şişer
Kafalar içinde beyinler pişer
Sürerler beşeri mahşer yerine

Adem'den, İdris'ten, imdat umulmaz
Musa'dan, İsa'dan çare sorulmaz
Kimseden kimseye şefaât olmaz
Sürerler beşeri mahşer yerine

* * *

Açıldı bu gece rahmet kapısı
Bu bezme Mevlâ'dan ikramlar geldi
Zikredip dilimiz andık Mevlâ'yı
Hem Rasûl-i Kibriyâ'dan selâmlar geldi

*Aşk odu düşerek kalbimize
Tesbihin aldık çün dilimize
Gayret kemerin sardık belimize
Dostumuz Mevlâ'dan ihsanlar geldi*

*Aşka gelip Hak dedi dağ ile taşlar
Dost aşkıyla döküldü kan ile yaşlar
Kıyamda rukûda, secdede başlar,
Affına lütfuna sâiller geldi*

*Kulunuz biz senin ey Kerîm Allah
Rahmeyle bizlere ey Rahîm Allah
Kerem kıl bizlere ey Ganî Allah
Bu âsî kulların lütfuna geldi*

*Kovarsan kapından kime gideriz
Yakarsan nârında biz ne ederiz
Senden gayrı ilâh yok kande gideriz
Dergâhına kulların tevbeyle geldi*

*Muhammed aşkına affet bizleri
Karartma mahşerde bu ak yüzleri
Mahzun etme Ya Rab! Şâd et bizleri
Kulların mahzûnen kapına geldi*

*Aşkî'nin günahı dağlardan yüce
İsyan ile meşguldür gündüz ve gece
Habîbin elinden Kevser'den içe
Huzuruna aşk ile uryana geldi.*

*Aşkî-i Cerrâhî-i Halvetî
el-Hâcc Muzaffer Ozak*

Görüldüğü gibi Aşkî mahlâsıyla son derece nefis şiirler yazan **Muzaffer Ozak** hazretleri, şeyhliği döneminde Amerika'da büyük bir kilisenin papazından müsaade alırlar ve orada bir Cerrâhî âyini icrâ ederler. Bu zikir ve Kur'ân ziyafeti sona erince kilisenin sorumlusu bulunan Papaz, **Şeyh Muzaffer Ozak'a** şöyle der:

"Şeyh Efendi, siz buraya geldiniz, bizden izin istediniz; biz

de sizin talebinizi reddetmedik ve siz, bizim kilisemizde kendi dininizin icâbâtını icrâ ettiniz!"

"Evet! Teşekkür ederiz."

"Peki, biz de sizin ülkenizde, sizin camilerinizde kendi dinimizin icâbâtını icrâ için sizden izin istesek bize izin verir misiniz?"

Bu soruya **Şeyh Muzaffer Ozak**, şu cevabı verir:

"Hayır." Papaz:

"Niye peki?" deyince **Şeyh Muzaffer Ozak** devam eder:

"Niyesi şu: Biz, hiçbir hak dinin münkiri değiliz. Bizim imanımızın şartları içinde, Hâtemu'l-Enbiyâ Efendimiz'den önceki peygamberlere ve onların kitaplarına iman da mevcuttur. Bu sebeple bizim sizin mâbedlerinizde âyin icrâ etme hakkımız tabîi olarak vardır. Ama siz, bizim Peygamberimizi, bizim dinimizi münkir olduğunuz için sizin böyle bir hakkınız yoktur..." Papaz, artık hiçbir şey diyemez!

Şeyh Muzaffer Ozak hazretleri'nden bir ilâhi daha alarak bu bahse son verelim:

Tevhîde Gel Tevhîde

*Ey Hakk'a talip olan
Tevhîde gel tevhîde
Rızaya râgıb olan
Tevhîde gel tevhîde*

*Tevhiddir ruha gıda
Bundadır rah-ı Hudâ
Bulmak dilersen rıza
Tevhîde gel tevhîde*

*Hakkı bâtıldan seçen
Baş-ı canından geçen
Âb-ı hayattan içen
Tevhîde gel tevhîde*

*Kim değildir nâr ehli
Oldur ol tevhîd ehli
Ey gâfil inkâr ehli
Tevhîde gel tevhîde*

*Bundadır âb-ı hayat
Söyleyen görmez memât
Ganîdir Mevlâ Samed
Tevhîde gel tevhîde*

*Hakka olur seyrânın
Derdin bulur dermânın
Kalbden gider gümânın
Tevhîde gel tevhîde*

*Gafletle ömür sürme
Haktan gayrını görme
Başın ver sırrın verme
Tevhîde gel tevhîde*

*Sür gönülden ağyârı
Zikreyle gel Gaffârı
Ey Aşkî'nin kuş cânı
Tevhîde gel tevhîde*

KAYNAKLAR: Mustafa Özdamar, *Gönül Cerrahî Nureddin Cerrahî*, İst. 1995; M. Özak, *Aşk Yolu Vuslat Tarihi*; M. Özak, *İrşad*, İst. 1981, s. 230-238.

MUSTAFA ÖZDAMAR

HULÛSÎ YAHYAGİL (R.H) (ö. 1407/1986)

Risale-i Nur'un birinci talebesi **Hulûsî Bey'in** hayatına kendi ifadesiyle başlayalım: " *Arabî 1313, Rumî 1312 ve Miladî 1896 senesi Ramazan-ı şerifin birinci gecesi teravihten çıktığı sırada Elaziz'in (Elazığ) Kesrik köyündeki evimizde dünyaya geldiğim, merhum validemin ifadeleriyledir. İlk tahsilimi Elaziz Çarşı*

Camii İmamı Sarı Hafız'dan ve husûsî suretle yaptım. Rüşdiye-i Askeriye'yi Elaziz'de, İdadî tahsilimi iki sene Erzincan'da, bir sene İstanbul Çengelköyü Kuleli Askerî İdadisi'nde ikmal ile Harbiye mektebine geçmiş iken Harb-i Umumi'nin patlaması üzerine bir müddet ihzârî talim ve terbiye gördükten sonra Rûmî 8 Teşrin-i evvel 1330'da (12 Nisan 1915) Çanakkale'deki 3. Kolordu 9. Fırka 25. Piyade Alayına verildim. Bu alayın muhtelif bölüklerinde çalıştım. 1 Temmuz 1331'de (23 Temmuz 1915) zabıt vekili oldum. 26 Temmuz 1331'de Anafartalar Conk Bayırı Muharebesi'nde 25. Alayın 10. bölüğünde yüzümden, göğsümden ve sol kolumdan yaralandım. Biga ve İstanbul Harbiye hastanelerinde tedavi edildim. Kanun-u evvel 1331'de Anafartalar'daki kıtama avdet ettim. Kanun-u sani 1331'de (1 Ocak 1916) Kırklareli bölgesine intikal için Çanakkale muntahasından ayrıldık. Nisan'a kadar Kırklareli'de kaldık. Sonra Tekirdağ üzerinden vapurla Haydarpaşa'ya geldik. Kuşdili Çayırında ordugâh kurduk. Odunla işleyen tren-i mahsusla yola çıktık, Konya Ereğlisi, Niğde, Kayseri ve Sivas'a uğrayarak Karadeniz'e geldik. Ruslar'ı, sahile kadar kovaladık. 1916 senesinde Kafkas Cephesindeki muharebemiz, Erzincan'ın batısında mevzilenerek beklemek suretinde oldu. 1917'de Ruslar çekiliyordu. Ermeniler de silahlarını bırakarak çekiliyordu. Kelkit, Şiran- Erzurum İlcası, Tortum'dan Sarıkamış'a geçtik. O sırada Kâzım Karabekir, Sarıkamış'taydı. Kars'a yürüdük. 1918'de Kars'ı birinci olarak ele geçirdik.

1. Cihan Harbi dolayısıyla tahsilim yarıda kalmıştı. Harb-den sonra 1925'de tekrar mektebe başladım. Nihayet Harbiye'den mezun oldum. Babam Yahyazâdeler'den **Mehmed Efendi**, alaylı bir zabıt ⁽¹⁾ idi.

24 Teşrin-i sani 1331'de Mülâzım-ı sani oldum. Nisan 1332'de Kafkas cephesine hareket ettik. Eylül 1332'de Kafkas teşkilât planlaması yapıldı. 1333 senesi sonunda ileri harekâtta Ermeni ve Bolşeviklerle yapılan muharebelere iştirak, Gence ve Bakü'nün zaptı için yapılan muharebe ve Karabağ'ın temizlenmesi harekâtında bulundum. Hiçbir mağlubiyet acısı görmeden mütareke üzerine evvelâ Batum'a, bilahare Trabzon'a dönüldü. Bu arada Niksar, Erbaa, Tokat ve Sivas'a kadar gelmiş iken izintili olarak Elaziz'e geldim. Daha sonra 15. Alay 3. Tabur 10. Bölüğüne nakledildim. İstiklâl Harbi'nin Antep ve Sakarya muharebelerine iştirak ettim. Mülâzım-ı evvel oldum.

(1) Mektep görmeden ordu içinde yetişen subaylar.

15. Fırka 86. Alay 4. ve 8. Bölük komutanlıklarında bulundum. 1338 Ağustos'unda 45. Alay'ın 8. Bölüğüne iştirak ettim. 21 Ağustos 1338'de yüzbaşı oldum. Teşrin-i sani 1339'da Elaziz'deki 15. Alay 4. Bölüğüne bilahare 8. Bölüğüne tayin edildim. 1927 Ocak ayında Midyat'taki eşkiya takibâtında bulundum.

1927 Eylül'ünde garba mübâdele oldum. Manisa'daki 16. Fırka 44. Alay 1. Taburunda iken 10 Kanun-u sani 1928'de (17 Ocak 1928) Eğridir dağ talimgâh muallimliğine nakledildim."

Hulûsî Bey'in hakikatle bütünleşmesi, işte bu tarihten sonradır. Yıllarca sadakat, ihlâs ve ferâgatla sürececek ve ötelerde de devam edecek beraberliğin vuslatına Barla'da edilir. İlk kavuşma ve bakışmanın destanını ve **Hulûsî Bey**'in saf ve berrak ihlâsıyla asrın muzdaribi o "Âbide" karşısındaki vuslat anını yine kendisinden dinleyelim:

"Daha önceleri yani 1925 yıllarında **Bediüzzaman Said Nursî**, hazretlerini iştîmiştîm. Fakat bir şeyh olarak duymuş ve o şekilde tanıyordum. Bu bir şeyhtir, intisâb ederim, diye düşünüyordum. O zaman ben, kıdemli yüzbaşıydım. Bu düşünce saikiyle 14 Nisan 1929'da Eğridir'deki dağ talimgâhından üç tane at temin ettik. **Müderriş Mustafa, Sarı Bıçak Mustafa, Vecelle Hüseyin** bir de askerî memurla yola çıktık. Barla'ya, **H.z. Ömer (r.a.)** 'in Kudüs'e girişi gibi girecektik. İne bine Karaca Ahmed Sultan'a kadar geldik. Orada abdest aldık, çok heyecanlıydık. Ya derse: 'Ben sizi kabul etmiyorum.' Ben ne bileyim, bu kadar âlicenablık gösterecek. 'Döñün' diyebilirdi. Kabul etmeyebilirdi. Elhamdülillah, bizi kabul etti. Çok âlicenablık gösterdi. Hiçbir şey söylemeden, içeri girer girmez kolumdan tutarak şöyle dedi: 'Kardeşim, ben şeyh değilim, imamım. **İmam-ı Gazâlî, İmam-ı Rabbânî** gibi imamım!'

Daha sonra Barla'lılar: 'Üstad buraya geleli dört sene oldu. Dört senedir kendisini bu kadar şen ve sürurlu görmemiştik' dediler. İşte Risale-i Nur'un parlaması da o tarihte başlamıştı. Beni Hazret-i Üstad'a götüren **Mustafa**'ya: 'Buraya geleli ilk talebem işte budur' diyerek onu latife ile tokatlıyordu. O da: 'Efendim, size **Hulûsî Bey**'i ben getirdim' derdi.

Yine ilk ziyaretine gittiğim zaman yanımda **Muhammed Küfrevî** hazretlerinin Arapça bir kasidesi vardı. Onu da gelmişken tercüme ettireyim dedim. Üstad hazretlerinin de ilmiyede aldı-

ğı son dersi **Küfrevî**'den olmuştu. İptikle,bağlı bir gözlüğü vardı. Onu gözlerine takarak şöyle bir baktı! 'Sen nereden buldun bunu kardeşim? Bu, **Muhammed Küfrevî**'nin kasidesidir. Bunda vefatına işaret ediyor ' dedi. Tercüme etmesini istirham edince ' Kardeşim, şimdi benim nazarım başka taraftadır' dedi. Ben de 'Öyleyse bunu size hediye ediyorum' dedim. 'Alerre'si ve'l-Ayn (Baş göz üstüne)' diyerek kabul etmek lütfunda bulundu.

İlk ziyaretlerimden birisindeydi. Kalktım gidiyorum. Bana hitaben: 'Uzaklığın alâmeti olan mektuplaşmak âdetim değildir. Fakat sen yaz.' İşte o mektuplaşmalar, Mektûbat'ın tulûuna vesile oldu.

Risaleleri telif zamanında 'Bakarım, bir mes'ele-i imâniye kalbe geldiği vakit, iki yüz âyât-ı Kur'âniye birden imdada geliyor' diyordu. Şahsın ehemmiyeti yok. Üstad'dan, büyük bir kerâmet bekleyenler yanılıyorlar. Onun en büyük kerâmeti, eserleridir. Ders başladığı zaman konuşması değişiyordu. Böyle bir zamanda böyle eserler harikadır. Talebem dediklerinden hiçbir zaman alâkasını kesmemiştir. Ben, ondan hiç ayrılık hissetmemiştim. Bazen içimden 'Acaba Üstad bizi unuttu mu?' derdim. Bakardım, Emirdağ'dan biri ya selâmını getirir yahut mektup getirirdi. O zaman Nur derslerinde, harika bir hal hissediyordum. Velhâsıl, beni benliğimden alan var. İnsanın başı, dişi ağrısa hiçbir şey yapamaz. Kendisine gönderdiğim mektupları, 'Kardeşim, bu mektupları Mektûbat adıyla biraraya getirmek istiyorum. Ne dersin?' diye sordu bir gün. Ben de 'Mektûbatü'n-Nur olsa nasıl olur?' dedim. 'Belig' diye mukabele etti. Sonra 'Yirmiyedinci Mektubun fıkraları içine koymak istiyorum' dedi. Ben de: 'Güneşin yanında mum olmaz mı efendim?' dedim. Daha sonra Yirmiyedinci Mektubun Barla Lâhikaları'na koydu."

Şiddetli Bir Tokat

Hizmet-i Kur'âniye'nin pek mühim bir âzası olan **Hulûsî Bey**, Eğridir'den memlekete gittiği vakit saadet-i dünyeviyeyi tam zevk ettirecek ve te'min edecek esbab bulunduğundan bir derece sırf uhrevî olan hizmet-i Kur'âniye'de fütûra yüz göstermeye dair esbab hazırlandı. Çünkü hem çoktan görmediği peder ve validesine kavuştu, hem vatanını gördü, hem şerefli, rütbeli bir surette gittiği için dünya ona güldü, güzel göründü. Halbuki hizmet-i Kur'âniye'de bulunan; ya dünya ona küsmeli veya o dünyaya küsmeli, ta ihlâs ve ciddiyet ile hizmet-i Kur'âniye'de bulunsun.

İşte **Hulûsî'nin** kalbi çendan layetezel idi; fakat bu vaziyet onu fütûra sevkettiğinden şiddetli tokat yedi. Tam bir iki sene bazı münafıklar ona musallat oldular. Dünyanın lezzetini de kaçırdılar. Hem dünyayı ondan, hem onu dünyadan küstürdüler. O vakit vazife-i maneviyesindeki ciddiyete tam mânâsıyla sarıldı.

1340'da (1924) Elazığ Divan-ı Harb Âzalığı'nda, 1341'de (1925) 17. Fırka 3. Şube Müdürlüğü'nde, 1934'te 17. Tümen Erat Askeri Mahkemesi Başkanlığı'nda bulunur. 1937-1940'ta Tunceli'de yer yer eşkiya takibinde bulunarak 27. Dağ Alayı 3. Taburu bilahare 57. Dağ Alayı 3. Taburu en son 67. Dağ Alayı 1. Taburlarıyla 1940 Ağustosunda Yarbay olarak Hekimhan Askerlik Şubesi'ne, 1941 Aralık ayında Elazığ Askerlik Şubesi'ne, 1943 Karapınar Askerlik Şubesi, 1943 Ağustos'unda 41. Tümen 19. Piyade Alayı 1. Muavinliğine iltihak eder.

14 Ağustos 1944'te, 19. Alay Komutanlık vekâleti tasdik edilir. Daha sonra Albaylığa terfi eder. 10 Aralık 1945'de Kars Askerlik Şubesi'nde, 1946 Ağustos'unda Sarıkamış Askerlik Daire Başkanlığı'nda görev alır. 3 Ocak 1950'de emekliye ayrılmak üzere 7. Kolordu Komutanlığına dilekçesini takdim eder. 3 Mayıs 1950'de Denizli Askerlik Dairesinden emekliye ayrılır.

Bediüzzaman ile **Hulûsî Bey'in** ilk görüşmeleri, 14 Nisan 1929 yılında olmuştu. 6 Ekim 1930'dan tam 20 yıl sonra, 4 Mart 1950'de, **Bediüzzaman'ı** Emirdağı'nda ziyaret eder. Bu yirmi yıldan sonraki ilk görüşmeleri yirmi dakika sürer. Üstad'ı son olarak Kasım 1957'de Emirdağı'nda ziyaret eder. Fânî hayat kıstasları içinde bu son görüşmeleri olur.

"Hulûsî Bey'e hitaptır" başlığı altında **Bediüzzaman** tarafından yazılan bir Barla mektubunda şunları okuyoruz: *"Ben Sözler'i yazarken, ihtiyarsız olarak ekser temsilât, şûûnât-ı askeriye nev'inden zuhûr ediyordu. Ben hayret ediyorum. Neden böyle yazıyorum sebebini bilmiyorum. Sonra hatırıma geldi ki: Belki istikbalde şu Sözler'i hakkıyla anlayacak, kabul edip hırz-ı can edecek en büyük talebeler askeriye den yetiyecek. Onun için böyle yazmaya mecbur oluyorum, diye düşünüp o kahraman askerleri bekliyorum. İşte mağrur olma, şükret; sen o askerlerden bahtiyar birisin ki evvel yetiştin."*

Hulûsî Bey, Bediüzzaman'ın derslerinde bulunduğu bir sı-

rada, Üstad'ın kendilerine şöyle hitab ettiğini söyler: *"Ben Türk ordusu aleyhinde bulunmam! Çünkü bu Türk ordusu, Birinci Cihan Harbinde Allah ve vatan yolunda bir milyon şehid vermiştir."*

Üstad hazretlerinin sürgün, hapishane, işkence günleri, yıllarca bitmez. Bir mahkeme bırakır, öbürü yakasına yapışır. Bütün bu çetin günlerde **Hulûsi Bey**, bir ikrâm-ı ilâhî eseri olarak kurtulur. Üstad hazretlerinin her sorgulanmasında ona **Hulûsi Bey'i** sorarlar. Üstad bu durumu, **Hulûsi Bey'e** şöyle anlatır: *"Kardışım, her meselede senden bahsedilir. Her meselede senin adın geçer. Bana sorarlar, bu kimdir? Benim o kadar talebem var ki, yalnız adını duymuştum. O da onlardan biridir, diye cevap veriyorum."*

Hulûsi Bey, kendi ifadesiyle: *"Risale-i Nur şakirdlerinin şahsiyet-i maneviyelerinden en âciz, en zayıf, en menfaatsiz bir uzuv"* olmakla tevazuun zirvesini ihlâsla temsil eder.

"Hâlis sürûr, nihayetsiz mânevî duygularımıza tercüman ve lisân-ı acz ve hissiyatı izhârâ vasıta" bildiği mektuplarıyla fânî hayatta bekaya hak kazanır. Dua borcumuzu ıblâğ etmek amel ve niyetini hiçbir an ihmal etmez ve varlığının esas şartı sayar. O, işlerin tesadüfle alâkası olmadığını gösterecek küçük delillere bile işaret eder.

"Envâ-i kerâmet ve gaybî i'caz, feyizli hadiseler bizi hizmete, gayrete teşvik etmekle beraber, mânevî silahlarla techiz ederek kuvve-i iman lâzım, tezyide vesile olmaktadır" der ve bu ruhanî iklimde yaşar ve bu sadakattan asla ayrılmaz.

Şu ifadelerle Üstad'a kendisini arzeder:

"Hadisât-ı dünyeviye meşgaleleri şimdiye kadar kimsenin başından geçmemiş bir tarzda beni yormuş, koca bir dairenin maddî ve mânelî ağır yükü altında tek başına kaldığımdan çok bunalmıştım." Böylesine bunaldığında ve zorlu bir müşkili olduğunda Üstad, mektupla imdadına yetişir.

O, zaten dertlerini kime arzedeceğini iyi bilir. *"Dünyevî işlerden tahlis-i nefis ile iğtinam edebildiğim vakitlerde o mübarek nurlu pencerelere koşuyorum"*. O, pencerelerde *"en güzel ahlâkı, çok hoş imanı, çok değerli nuranî"* atmosferi yakalar ve bütün benliğiyle mestolur.

En âciz, en zaif, en menfaatsiz bir uzuv olduğunu ikrar eden **Hulûsî Bey**, o kudsî hizmette her cihette birinciliğe, “*Üstad’ı temsil eden bir hâle*” mazhardır.

“Denizden ve bir katre mesabesindeki bu Kur’ânî hizmetten dolayı, bu biçareye bir kıymet atfetmeyiniz. Çünkü maalesef hiç liyakatım olmadığını ben çok iyi biliyorum. Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz, âyet-i celîlesi ümid vermemiş olsa, isyanımızın nihayetsizliği karşısında çıldırmak bile işten değil.”

Üstad’ın her lahza **Hulûsî Bey’e** iltifatına gelince, söz orada tavsiften âcizdir. Üstad diyor ki :

“Musibetin eseri olarak bende sıkıntının size in’ikas ve sirâyet etmesi mümkündür” Bu iltifat yetmez mi dersiniz ? Bu sözler, **Hulûsî Bey’in** kalbinde kimbilir ne mânâlar uyandırır? “Ben şu vazife-i kudsiyede bilmiyerek istihdam olundum. Siz bile-rek hizmet ediyorsunuz, bahtiyarsınız .”

“Hissiyat-ı âliye, hamiyet-i diniyyenin galeyanın sırrı: Velâyet-i kübra olan Verâset-i Nübüvvetteki makam-ı tebliğin envârı altına girdiğin içindir. O vakit sen, dellâl-ı Kur’ân Said’in vekili, belki mânen aynı hükmüne geçtiğin içindir.”

Hulûsî Bey, 1950’de hac farızasını yerine getirir. 1972 yılındaki hacında onunla Kâbe’de karşılaşan büyüğümüz **Kemal Erimmez**, intibalarını şöyle anlatır: “1972 senesinde **Salih Özcan Bey’le** Kâbe’yi ziyaretinde **Hulûsî Ağabey’le** karşılaşmıştım. Daha sonra Mekke’de **Emin Bey’in** evindeki iki buçuk saatlik beraberliğimizde hep Üstad’ı anlatmıştı. Ben o konuşmalardan etkilene miştim, o konuşmanın bende tesiri uzun yıllar devam etti. O sohbetten sonra Risalelere daha ciddi eğilme ihtiyacı duymuştum.”

Hulûsî Bey, ömrünün büyük kısmını doğduğu yer olan Elazığ’da geçirdi. Âdeta o bölgenin güneşi oldu. Zaman zaman yurt içi hizmetleriyle ilgili ziyaretlerde bulundu. Pek çok insanın davada pekişmesine vesile oldu.

Üstad Barla’da iken iki sene içinde altı defa ziyaret etmişti. O Üstad’sız Barla’ya gitmek istemiyor, “Üstad’sız Barla’ya gitsek de ne çıkar” diyordu. Ona göre Barla’da bülbüller susmuş, havuz

boş ve gül bahçeleri harabdi.

Fakat kader 45 yıl sonra tekrar o mübarek beldeye gitmeyi nasib etmiş, 1976 yazında Üstadlı yılların hicraniyle Barla'yı ziyaret etmişti; fakat o güneş çoktan batmıştır.

Hizmetle dolu uzun bir ömür geçirdi. Himmetin ümid ikliminde yaşadı. Acı ve çileli günler gördü, yılmadı ve asla davaya bağlılıktan bir an geri durmadı.

Ve **Hulûsi Yahyagil**, 26 Temmuz 1986 günü dostlarıyla her zamanki gibi sohbet ettiği gece saat 23.00'te âniden rahatsızlanarak ebedî âleme göçtü. Türkiye'nin âdeta kalbi durmuştu. Sevdiği vefalı dostlarının başları üstünde Elazığ İzzet Paşa Camii'nde kıldıkları namazdan sonra tekbir, gözyaşlarıyla, Harput'taki aile kabristanında toprağın bağrına kondu. Bedeni orada, ruhu ise çoktan sevdiklerine kavuşmuştu.

Hulûsi Bey'in muhtelif cephelerini yazmak ve hayatının detaylarına inmek, şimdi mümkün değil. Burada oğlu **Necmeddin Yahyagil**'in anlattıkları ile iktifa ediyoruz:

"Bütün vaktini, hizmete adanmış için bizimle dahi fazla ilgilenemedi. Biz dört kardeş, dedemizin yanında büyüdük. Gittiği hiçbir yere bizi götürmedi.

Meşakkatli bir hayat geçirmesine rağmen 13 yaşında başladığı namazı, ömrünün sonuna kadar bir kez olsun terketmemiş. Birçok muharebeye katılmış, Çanakkale harbinde emrine verilen 89 kişilik bölüğüyle başarılar kazanmış. Rus cephesinde çarpışmış. Bakü'nün alınışında bulunmuş. O yokluk günlerinde, çetin kış şartlarında hem düşmana karşı savaşmışlar, hem oruç tutmuşlar. Anlatırdı, günlük altı zeytinlik kumanyaları varmış. Bunlardan üç tanesini sahurda, üç tanesini de iftar açarken yerlirmiş. Sakarya, Çanakkale ve Rus harplerinden madalya ve beratlar kazanmıştı. İzmir'in kurtuluşunda şehre ilk giren bölüklerden birinin başında olduğunu söylerdi. Padişahım çok yaşa, diye bağırarak şehre girdik derdi. Allah'tan başka kimseden korkmazdı. Korkusuz, pervasız biriydi. Subaylar çok korkarlar, erler ise kendisini çok severlerdi. Komutan olduğu yerlerde, askere okunacak hutbeyi

kendisi yazar, verirdi. Hafız değildi ama hafızlardan iyi bilirdi Kelâmullahı. Hafızlar gelip ona danışırlardı.

Zekâsı çok kuvvetli idi. Dünya malına kıymet vermezdi. Dünya ile maddî bir bağlantısı yoktu. Hayatında bir tek hediye kabul etmemişti. Dünyada bir tek çöp almadığı gibi, ben küçükken dedemden kalan evi de sattı. Öldüğünde üzerindikilerden başka bir eşyası, malı yoktu. Maddî hiçbir miras bırakmadı bize. İşî güçlü ibadetti. Uyku nedir bilmezdi. Emekli olduktan sonra Elazığ'a geldiğinde evde aynı odada kalırdık.

Gece yarıları uyanışında da namaz kılarken ya da risale yazarken bulurdum. Delâil-i Hayrât ve Kur'ân-ı Kerim'den başka kitap yoktu odada. Abdestsiz gezmezdi katiyyen. Fotokopi makinası, teksir makinası gibi cihazlar olmadığından risaleleri elle yazarak çoğaltırlardı. Babam ve arkadaşları içerde risale yazarken ben kapıda bekçilik yapardım. Dinin baskı altında tutulduğu günlerdi o günler. Bana 'Sen bu hizmetin kapıcısının' derdi. O, beni sevindirmeye yeterdi."

KAYNAKLAR: Ahmet Özer, *Hulûsi Bey*, Kaynak Yayınları, 1996.

AHMED ERSÖZ

HACI HASAN EFENDİ (R.H) (ö. 1408/1987)

Hacı Hasan Efendi, 1339/1914 yılında Kayseri'nin Yahyalı ilçesi, Kavacık mahallesinde dünyaya geldi. Büyük dedesi seyyidlerden **Hacı Osmanzâde**, dedesi **Hacı Ahmed Efendi**, babaannesi de **Halime Hanım**'dır. Babaları, **Muhammed Esad Efendi** hazretlerinin halifesi **Mustafa Hulûsi Efendi**, anneleri de babahocalardan **Hacı Mehmed Hoca**'nın kızı **Ayşe Hanım**'dır.

Yakinen tanıyanların ifadesine göre üç yaşında başından geçenleri hatırlayacak kadar keskin bir zekâyâ, ruhunun derinliklerinde taşıdığı ulvî seciye ve yüksek karakteri aksettiren bir olgun-

luğa sahipti. Ağzından kötü söz duyulmazdı; kimseyle dövüşüp çekişmezdi. Kur'an'ı yedi yaşında öğrendi. Anne ve babasının mânevî sohbetlerinden ve zikir meclislerinden hiç ayrılmazdı.

Dinî eğitimin yasak olduğu dönemlerde oğlunun nasıl yetişeceği konusunda endişelenen **Mustafa Hulûsi Efendi'ye, Ayşe Hanım:** *"Telaş etme efendi, ben evlâdımı rüyamda Rasûlullah (s.a.v.)'ın dizinin dibinde okurken gördüm"* der.

*"On dörtte vurdular mânevî aş
Durmadan akardı gözümün yaşı."*

diye şiirlerinde belirttikleri gibi ondört yaşında babasından ders alarak fiilen tasavvuf yoluna girer.

Kılavuz Hafız isimli bir arkadaşı can dostudur. Her dem beraberler... Allah için sevmenin, onun için dost olmanın örneğini sergilerler... **Mustafa Hulûsi Efendi**, maddî anlamda bir baba olmaktan öte, mânevî bir baba, bir önderdir onlar için. Giyim, kuşam ve temizlik konusunda son derece dikkatliydiler. Dışlarında da içlerindeki gibi bir düzen ve tertip hakimdir. Zamanın âlimlerinden **Mustan Hoca Efendi'nin** fıkıh derslerine katılırlar bir süre. Bu derslerde ne kadar kabiliyetli ve zeki olduklarını gösteriyorlar.

Babaları **Şeyh Mustafa Efendi**, Adana yöresinden **Ali Hoca** isimli birisiyle Yahyalı'da, Yahya Efendi Medresesi'nde birlikte ilim tahsili yaparken **Ali Hoca**, çok saygı duyduğu **Mustafa Efendi** ile akraba olmak ister. **Şeyh Mustafa Efendi'nin** kitabının arasına bir kağıt koyar; *"Kızımı, oğlun Hasan'a vermek istiyorum"* yazılıdır kağıtta. Konu, aile meclisinde konuşulur. **Mustafa Efendi, Meryem Hanım'ı** oğluna alarak onu göçebe hayatın zor şartlarından kurtarmak niyetindedir. Anneleri de uygun görünce evlilik kararı verilir. Fakat **Ayşe Hanım**, oğlunun mürüvvetini göremeden, düğünden altı ay önce vefat eder. Edeb ve haya timsali muhterem hanım, ileride **Mahmûd Sâmî Ramazanoğlu** hazretlerinin de ziyaret edeceği Yahyalı Derebağ kasabasındaki mezarına defnedilmiştir. **Ali Hoca**, kızını eliyle Yahyalı'ya getiriyor. Birkaç ay nişanlı kaldıktan sonra düğün yapılıyor. Bu evlilikten üç erkek, dört kız evlatları oluyor.

Mânevî Emanet ve Silsile-i Şerifteki Yeri

Hacı Hasan Efendi, Nakşî silsilesinde otuzbeşinci sırada-

dır. Silsile, Şah-ı Nakşibend Muhammed Bahâeddîn Buhârî'den sonra şöyle devam etmektedir: Alâeddîn Attâr, Yâkûb-i Çerhî, Ubeydullah Ahrâr, Kadî Muhammed Zâhid, Derviş Muhammed Semerkandî, Hâcegî Muhammed Emkenegî, Muhammed Bâki Billâh, İmam-ı Rabbânî, M. Masum es-Serhendî, Nur Muhammed Bedâûnî, Mirza Mazhar-ı Cân-ı Cânân, Abdullah Dihlevî, Mevlânâ Hâlid Bağdâdî, Tâhâ'l-Hakkârî, Tâhâ'l-Harîrî, Es'ad Erbilî, Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu, Hacı Hasan Dinç.

Hacı Hasan Efendî'nin, şeyhi Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu hazretlerinden mânevî emaneti alışı ise şöyledir:

Sâmi Ramazanoğlu'nun Kayseri'nin ilçesi Yeşilhisar ve şifalı suyun bulunduğu içmeceye tegriflerinde, babaları Şeyh Mustafa Hulûsî, kayınpederleri Ali Koca Hoca Efendi ve Kılavuz Hafız'la kendilerini ziyaretine giderler. Yolda, babaları vazifelerini sorar; hepsi tek tek derslerini anlatırlar. Hacı Hasan Efendi ise: *"Ben halimi üstadımıza arzederim"* buyurur. Ziyaret esnasında yolda geçen bu hadise Sâmi Ramazanoğlu'na anlatılınca, Hacı Hasan Efendî'yle husûsî görüşür. Şeyh Mustafa'ya: *"Mustafa Efendi, Hacı Hasan Efendî'ye icâzet veriyorum, bundan sonra ihvânın derslerini sormaya, vazife vermeye kendilerini tayin ediyorum"* buyururlar. Bu icâzetin ardından Hacı Hasan Efendi çok ağlarlar. Babaları sebebini sorunca; *"Baba, bana sizin irtihaliniz ilham olunuyor"* buyururlar. Hakikaten de öyle olur. Bu hadiseden onüç gün sonra bir Cumartesi günü, Fecr Sûresi'nin 27-30. âyet-i celfilelerini okuyarak Rabbimize kavuşurlar. Hacı Hasan Efendî'nin icâzet aldığı tarih 1939'dur.

Hacı Hasan Efendi, Nakşî icâzetinin yanında Kadirî icâzetine de sahipti. Kadirî icâzetnâmelerini de yine aynı mevkide Yeşilhisar'ın şifalı sularının bulunduğu içmeceye 1965 yılında alırlar. Bununla alâkalı bir hadiseyi şöyle anlatırlar: *Hacı Hasan Efendi, bizi çadırlarına aldılar. Hasan Efendi, Abdülkâdir Geylânî'nin emriyle yazılan Kadirî icâzetnâmemiz budur, sizi de bu hususta vekil tayin ediyorum. Kadınlar (beşyüz), erkekler (bin) Tevhid okusunlar, her yüz tevhidde de bir defa 'Muhammedu'r-rasûlullah desinler' buyurdular. Üstadımız bize, "Hacı Hasan Efendî'ye inanmıyor muyduk da Kadirî icâzetlerini gösterdiler? Böyle bir emir geldi deseler, biz yine inanırdık" buyurdular. Hacı Hasan Efendi, bu hadiseyi hatırladıkça 'Acaba teslimiyetimizde*

mi bir eksiklik var?" diye üzüldülerdi."

Nakşî ve Kadîrî icâzetleri olan **Hacı Hasan Efendi**, bu vesikaların yanında iki lütfâ daha mazhardırlar. O da mahviyyet ve mahfiyyet. Mahviyyet, gönülden Allah'tan başka şeylerin silinmesidir. Mahfiyyet ise gizlilik. Evliyâdan birine, rüyasında Allah tarafından altın bir tas verilir ve bu altın tasın gizlenmesini emreder. Evliyâ ne kadar gizlese de ortaya çıkar. Sebebini sorunca Cenâb-ı Hak, *"Bu, güzel amellerdir; kişi ne kadar gizlese yine zâhir olur"* buyurur. **Hacı Hasan Efendi** de aynen öyle kendini gizler, zâhirî iltifatlardan hoşlanmazlardı. Bir defasında Medine-i Münevvere'den **Mersinli Yusuf Amca**'dan hediye gelir. Üzerinde *"Yahyalı Nakşî halifesi Hasan Efendi'ye verilecek"* yazılıydı. Bu durumu, Efendi hazretleri, *"Ne halifesi, biz Cenâb-ı Hakk'ın en âciz kuluyuz"* diye ifade etmişlerdi. **Sâmi Efendi**, *"Medine-i Münevvere'de Nakşî halifelerinden Hasan Efendi dua buyuracak"* dediklerinde ise *"Nakşî halifesi dediklerinde hayâ ve utancımından sanki belkemiğim sızladı"* buyurmuşlardı. Kendilerini hiçbir şeye lâyık görmezlerdi. *"Mânevî iltifatlara da lâyık değildik, ama Cenâb-ı Hak lutfetti"* buyurmuşlardır.

Sâmi Ramazanoğlu, 1978 yılında mümtaz bir topluluğun huzurunda üç defa *"vekilimsin"* buyuruyorlar. Medine-i Münevvere'ye hicretlerinde de yakınlarına: *"Hasan Efendi'yi her beldeden grup grup ziyaret etsinler. O bir beldeye gelirse sohbetine iştirak etsinler"* buyurur.

İrşad ve Cihad Dönemi

Askerlik dönüşü bir taraftan geçimlerini levha yazarak temin ederken bir taraftan da mânevî hizmetlerine devam ediyorlar. 1946'da yanlarında halaları olduğu halde, gemi ile hacca gidiyorlar. Bu hac yolculuğu 93 gün sürer. Dönüşlerinde de aşk ve şevkle hizmetlerine devam ediyorlar. 1955 yılında Adana Şeyhoğlu Camii'nde iki yıl üst üste vaaz ediyorlar. Daha sonra bu vaazlar, Ceyhan, Kozan, Niğde, Develi gibi çevre yerleşim merkezlerinde devam ediyor. Bir ara Yahyalı'nın Yerköy köyüne yerleşiyorlar. İrşad niyetiyle dört yıl kadar burada kalıyorlar. Köyde daha önce birkaç kişi namaz kılarken kadın, erkek, çocuk bütün köy halkı namaza başlıyor. Ayrıca kendi beldeleri Yahyalı'da 10 yıla yakın fahri vaizlik yaparken, bir taraftan da tasavvufi sohbetler devam ediyor. Vaazını dinleyen, sohbetinde bulunan nice insanlar, eşkiya gibiymen evliyâ, odun gibiymen ipek gibi oluyorlar... Çünkü

yaşayarak o insanlara örnek oluyorlar. Üstazlarından aldıkları terbiye ile hayatta kimseyi incitmiyor, herkese faydalı olmak için çırpınıyorlar.

Aile fertlerinden birisi şöyle anlatıyor: “Çocukları yatırdıktan sonra gaz lambasının ışığında gece yarısına kadar kitap okurlardı. Yatılı misafirleriyle candan ilgilenir, geç saatlere kadar sohbet, zikir, fikir, tefekkürle mânevî ziyafetler verirlerdi. Yakın akrabalarına çok ilgi gösterir, imkân nisbetinde ihtiyaçlarını giderirlerdi. Fakat fukarâyı gözetir, evde pişen yemeklerden tabak tabak komşularına gönderirlerdi. ‘Bir mahallede zengin varsa fakir yok, fakir varsa zengin yoktur’ buyururlardı. Nerede bir hasta var, mutlaka ziyaret eder, cenaze sahiplerine taziyede bulunmayı ihmal etmezlerdi. Son derece temiz, düzenli ve planlı bir hayatları vardı. Dışarıdan gelen misafirler, eşraftan insanlar, onda misafir kalırlardı.”

Hacı Hasan Efendi’nin etkisi, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kendini göstermiştir. Bir seveni, bunu şu şekilde ifade ediyor: “*Hacı Hasan Efendi’yi herkes sever, doğduğu yerdeki insanlar da sever. Ancak bizim Doğu insanı, onu daha çok sever. Memleketindeki insanlar aslında derya içinde olup da onun kıymetini bilmeyen insanlar gibidir. Halbuki Doğu’daki dağda yaşayan çoban, okulda okuyan genç, dairede çalışan memur bile onu tanır.*”

Vefatından sonra bu etki alanı sadece bu bölgelerle sınırlı kalmamış, başta İstanbul, Ankara, Bursa gibi büyük şehirler olmak üzere ülkenin bütün bölgelerine ulaşmıştır. Hatta Türkiye sınırlarını da aşmış Türkiyeli nüfusun olduğu Avrupa ülkelerinde de çok sayıda seveni ve takipçisi olmuştur.

Şairliği

Birçok mutasavvıf gibi onun da şairlik yönü kuvvetliydi. Şiirlerinde onun tasavvuf anlayışını da görmek mümkün. Tüm mutasavvıflarda olduğu gibi onun da hayatının mihverinde hep Allah (c.c.) vardır. O, hep Allah (c.c.) sevgisiyle yanmış; bu yangın, insan ruhunun en esaslı yönelişi olarak özünde büyümüş, dayanılmaz bir aşk olarak ifadesini bulmuştur. Okyanus derinliklerinden gelen ve coşkun bir çağılıya dönüşen ondaki Allah (c.c.) ve Muhammed (s.a.v.) aşkı, derin çizgilerle şiirlerine de yansır. Allah sevgisinin kalıcı olması, fena ahlâkın bırakılması, nefsin dizginlenmesi

gereğini şöyle ifade eder:

*Kalbini arşa tam açmalı
Arşu'r-Ramazan'ı (var) gören
Efendimin gözü başka...*

Şiirleri muhteva bakımından duygu, düşünce, anlam, mecaz yüklüdür. Âhenge önem vermemekle birlikte duygularını güzel bir üslûpla yansıtır. Şahsiyetindeki tevazu, şiirlerindeki mânâya da yansımıştı; kötü huyları yererken kendine, iyi huyları överken de başkalarına seslenir:

*Kalemdar ahlâkın fena
Bu fülle gitme sin'e
Tutar bunu akıldâne
Ahlâk güzel olmak gerek*

Şeyh şair, şiirlerinde bol redifli, yarım kafiyeli halk şiir geleneğini sürdürür. Çoğunlukla 4+4=8'li ve 6+5=11'li hece ölçülerini kullanır. Türkçe'de çok tutulan ölçüleri kullanması, onun halk zevkine önem vermesinden kaynaklanmaktadır. Yine şiirlerini çoğunlukla dörtlüklerle kurar. Parça güzelliğinden ziyade konu bütünlüğüne bağlıdır.

Hastalığı ve İrtihali

Cenâb-ı Hak sevdiklerine derdi çok veriyor. Efendi hazretlerinin de birçok rahatsızlıkları olduğu halde hizmetlerini ihmal etmemeye çalışırlardı. Doktora ve ilaca başvurmakla beraber tabii tedavi metodlarını uygularlardı. Romatizma için Ilgın, Haymana ve Bursa kaphıcalarına giderlerdi.

1976'da şeker hastalığından ciddi şekilde rahatsızlandılar. 15 gün Ankara Numune Hastanesi'nde tedavi görür. 1982'de Ankara'da gözlerinden katarakt ameliyatı olur ve 1984'den itibaren artık sık sık şeker ve kalp tedavisi görmeye, zaman zaman da hastanede yatmaya başlar.

Kayseri Tıp Fakültesi Hastanesi'nde kalbinden rahatsız olarak yatarken, başına toplanan tıp öğrencilerine, ziyaretçilere ve hizmet eden personeline sohbet etmeyi, dinî öğütler vermeyi de ihmal etmezler.

Hastanede ziyaret edip de onu serumlar, iğneler takılı bir vaziyette gören ve kendisini çok seven asker arkadaşı Dereköylü **Ömer Amca**, gözyaşları içinde Cenâb-ı Hakk'a yalvarır ve derin bir samimiyet, coşkun bir muhabbetle: "*Allah'ım; Benim ömrümü al, Efendime ver. Onu o durumdan kurtar ya Rabbi!*" diye yalvarır. Ertesi gün **Ömer Amca**, beklenmedik bir şekilde, âniden vefat eder.

1987 yılında Efendi hazretleri, Kayseri Tıp Fakültesi Hastanesi'nde yoğun bakıma alınır. Doktorlar her türlü tedavi imkânlarını kullanırlar ancak fazla bir değişiklik olmaz. Durumları kritik olduğu halde ısrarla çıkmak isterler hastaneden. 27 Ocak 1987 yılı akşam saat 22.00'de yatmakta oldukları bir ihvânın evinde, ellerini açarak, dudaklarından dualar dökülerek dünya hayatına veda ederler. Acı haber derhal duyulur ve ertesi günden itibaren Türkiye'nin dört bucağından gelen insanlar, dalga dalga Yahyalı'ya akın eder. Muazzam bir kalabalığın ve birçok seçkin insanın katıldığı ve **Hasan Türkmenoğlu (İpek) Hoca'nın** kıldırıldığı cenaze namazından sonra kendilerinin yaptırdığı Yahyalı Kavacık mahallesindeki Kalender Camii'ne defnedilmişlerdir.

KAYNAKLAR: Şifâhî bilgilerden derlenerek hazırlanan, *Yahyalılı Hacı Hasan Efendi* adlı kitap, Mavi Yay., 1996 İstanbul.

EROL ERDOĞAN-MUSTAFA DEMİRCİ

MEHMED FEYZİ EFENDİ (R.H) (ö. 1410/1989)

Tam adı, **Mehmed Feyzi Şallıoğlu'dur**. Kastamonu'da bir Ramazan ayında, 28 Mart 1912 tarihinde dünyaya gelmiştir. Babası **İzzet Efendi**, annesi **Hafıza Ayşe Hanımefendi'dir**.

Mehmed Feyzi Efendi, ilk tahsilini, çok küçük yaşlarda mahalle mektebinde **Çerkez Hoca Hanımefendi'den** almıştır. Oyun çağında olmasına karşılık, akranlarıyla sokaklarda oynamaz, sürekli dersleriyle meşgul olurdu. Etrafında onun bu gayretini görenler, onun ileride büyük bir âlim ve velî olacağını söylerlerdi.

Yedi yaşında Yârabcı Medresesi'ne kaydolur; orada altı sene okuduktan sonra, mezun olur. Kur'ân-ı Kerim'i, Şeyh Es'ad Erbilî hazretlerinin müridlerinden Nasrullah Camii İmam-Hatibi Hafız Ömer Aköz Efendi de ezberlemiştir. Aynı hocadan talim dersleri almıştır. Ondan *İlm-i İrtifâ'ı*, *Muhaddeme-i Cezeriyye*'yi ve *Tecvid-i Edâiyye*'yi de okumuştur.

Kastamonu ilim muhitinde önde gelen çeşitli hocalardan kıraat, fıkıh, akaid, âdâb okumuş olan Mehmed Feyzi Efendi, vatanî görevini yapmak üzere İstanbul'a gider. 1935-1937 yılları arasında ve daha sonra yedi ay ihtiyat olmak üzere iki sene yedi ay askerlik yapar. Ruh âlemindeki ilme olan istidat, onu Cumartesi ve Pazar günleri, evci izni ile çıktığında çeşitli hocalardan dersler almaya devam ettirmiştir. İstanbul'da iken Nevşehirli Hacı Hayrullah Efendi'den *Tefsir-i Âlûsî* okumuş, Seyyid Abdülhakim Arvasî hazretlerinin *Fahr-i Razi Tefsiri* (*Tefsir-i Kebîr*) derslerini dinlemiştir. Hüsrev Hocaefendi'den *Buhârî* dersleri almış ve askerlik hayatını bu şekilde tamamlamıştır.

Mehmed Feyzi Efendi, Kastamonu'ya döndüğünde oraya daha önce gelmiş bulunan Üstad Bediüzzaman Said Nursî hazretleri ile karşılaşır. Bu muhterem zâtın hemen hizmetine girer. Mehmed Feyzi Efendi, bu muhterem hocasının yazdığı *Risale-i Nur*'larla ilgili olarak 1943'de dokuz ay Denizli'de, 1948'de on ay Afyon Cezaevi'nde kalmıştır. Hapis hayatından dönünce, evinin bir köşesini medrese haline getirir. Orada, isteyenlere dersler vermeye başlar. Okuttuğu eserlerden bazıları şunlardır: İmam-ı Gazâlî'nin *İhya'sı* (akaid ve hac), Akkirmanî ve Birgivi'nin *Hadis-i Erbaîn*'leri, Şarkavî'nin *Tecrid-i Sarîh Şerhi*, Taftazânî'nin *Akaid-i Neseft Şerhi*, Semerkandî'nin fıkha dair bir eseri, sarf ve nahiv...

Muhtemelen ilimle olan derin uğraşısı, onun evlilik hayatına başlamasını geciktirmiştir. 45 yaşında, 15.6.1957 tarihinde evlenmiştir. Üstad, bu evlilikten dört kız ve bir erkek evlâda nail olmuştur.

Mehmed Feyzi Efendi, 1966, 1970 ve 1976 senelerinde olmak üzere üç kez hacca gitmiştir. 1975'de böbrek rahatsızlığı, 1983'de kısmî felç geçirmiştir. Maddî tedavi için gittiği doktorlara müracaat etmiş olmakla birlikte, felç rahatsızlığının Hz. Resûlullah (s.a.v.)'ın şefaatiyle gerçekleştiğini söylemiştir. Ölene kadar yüksek tansiyon ve böbrek rahatsızlığı devam eden Mehmed

Feyzi Efendi hazretleri, 4 Mart 1989 senesinde bir Mi'râc Gecesi çok sevdiği Rabbisine yürümüştür. Allah rahmet eylesin.

Bazı Sözleri

"Allah sevgisini, Resûlullah (s.a.v.) sevgisini gönlümüze dolduralım; gönlümüzde sahte sevgilere yer kalmasın."

"Taharet-i kâmileye ulaşamamış kişi, Kur'an'ın hakikatlerine ulaşamaz."

"Güzel ahlâk, ancak kendisinde imanı şubeleri ikmâl etmiş, kemâl-i iman sahibi bir mü'minde tasavvur olunabilir."

"İnanmamak, mizaç bozukluğundan, tasdik ve yakîn ise mizaç dürüstlüğünden ileri gelir. Bunun için, nifak erbâbı hakkında 'Kalplerinde hastalık vardır' (Bakara / 10) buyuruldu."

"Edeb şunu gerektirir: Bir kötülük gelince bu O'nun takdiri- dir, bu benim hatamdır, bir iyilik gelince de bu O'nun takdiridir, bu O'nun lütfudur demeli, kendimizde bir fazilet ve hüner görme- meli."

"Kalbe kötü bir şey gelirse 'Allah'ım kalbimi temizle, günahı- mı bağışla, vücut organlarımı haramdan koru' deyip, kötülüğün kökünü, daha bi'l-kuvve halinde iken kazıyıp atmalıdır. İşte bu, en güzel tevbedir."

"Herhangi bir günah, kibir ve inaddan dolayı doğuyorsa, onun tevbesi yoktur."

KAYNAKLAR: Aysun Duysak, Mehmed Feyzi Efendi, AÜİF, Lisans Tezi 1996; Musa Öz- dağ, Mehmed Feyzi Efendi'den Feyizler, c. I-II, İstanbul 1992.

Doç. Dr. ETHEM CEBECİOĞLU

DÂRENDELİ SEYYİD OSMAN HULÛSÎ EFENDİ (R.H) (ö. 1411/1990)

Fikrini, zikrini, zihnini, sohbetini ve inancını yağmalanan bal kovanı gibi toplumun istifadesine sunan bahtiyarlardan biri de Dârendeli Şeyhzâdeoğullarından Nakşibendî, Hâlidî Şeyhi es-Seyyid Osman Hulûsî Ateş Efendi hazretleridir.

Birinci Cihan Harbi'nin getirdiği sancılı ve çalkantılı bir ortamda 1333 (m. 1915) yılında Dârende'de dünyaya gelen **Osman Hulûsi Efendi**'nin soyu, babası Şeyhzâdeoğlu sülâlesinden **Hasan Feyzi Efendi** vasıtasıyla **H. Hüseyin'e**, annesi **Fâtıma Hanım** kanalıyla da meşâyıhtan **Tâceddîn Velî'ye** uzanır. **Tâceddîn Velî'nin** soyu da **H. Hüseyin'e** uzanmaktadır. Böylece **Osman Hulûsi Efendi**, seyyid vasfına sahip olmaktadır.

36. kuşaktan **H. Peygamber'in** nesl-i pâkinden bir torun olan **Osman Hulûsi Efendi**, 12. kuşaktan da "**Somuncu Baba**" namıyla ma'ruf **Hamîdüddîn Velî'nin** torunudur. 1934 yılında yürürlüğe giren Soyadı kanununa kadar "**Şeyhzâdeoğlu**" lakabıyla tanınan **Osman Hulûsi Efendi'nin** bilâhare "**Ateş**" soyadını alması ve bu soyadla meşhur olması şöyle anlatılmaktadır:

Hulûsi Efendi'nin şeyhi **İhrâmizâde İsmail Hakkı Efendi'nin** "**Toprak**", aslen Gürünlü olup Sivas'ta yaşamakta olan yakın dostu **Sırrı Efendi'nin** de "**Su**" soyadını alması üzerine kendisi de anâsır-ı erbaayı tamamlamak istercesine "**Ateş**" soyadını almayı tercih etmişlerdir. Halen Dârende'nin Zâviye mahallesinde yaşamakta olan bazı akrabalarının aynı lakabı soyadı olarak kullandıkları bilinmektedir. Şiirlerinde genellikle "**Hulûsi**", bazen "**Hatipoğlu**", bazen de gerçek "**Ateş**" mahlâsını kullanmış, Dârende'de doğup büyümesi ve ömrünü burada irşadla geçirmesi dolayısıyla da "**Dârende'vi**" nisbesiyle meşhur olmuştur. İlk dinî bilgilerini Dârende Şeyh **Hamîd-i Velî Camii İmam-Hatibi Hasan Feyzi Efendi'den** öğrenmiş, yedi yaşındayken Kur'ân-ı Kerîm'i hatmedecek kadar başarı göstermiştir. Önce Dârende Dutluk Sıbyan Mektebi'ne kaydolmuş, sonra da halen mevcut olan Cumhuriyet İlkokulu'na devam ederek 1928-1929 öğretim yılında buradan mezun olmuştur. İlkokuldan sonra resmî bir öğrenim görme imkânı bulamamış ise de zekâsı, mantığı ve babasının gayretleriyle kendisini sürekli yenilemesini bilmiş, Arapça, Farsça ve Edebiyat bilgisini ilerletmiş, bunları şiirinde usta ve kıvrak bir usûl ile kullanma seviyesine yükselmiştir. İlim öğrenmeye ve kitaba olan merakı, onun gözlerini yerlerde ve çevredeki kağıt parçalarına mihlâmış. Bir defasında Dârende'deki bir leblebicinin, kıymetli bir kitabın yapraklarını satış için külâh olarak kullandığını görünce onu almak istemiş. Cebinde yeterli para olmadığını farkedince hemen evine dönmüş, kıymetli bir eşyasını satarak kitabı satın aldığı rivayet edilmiştir. Yeri ve zamanı gelince hayvanını bile satarak aldığı kitaplardan oluşan "**H. Hulûsi Ateş Seyhzâdeoğlu Özel Kitap-**

lığı", hem kendisi, hem Dârende, hem de araştırmacılar için ilmi bir merkeze dönüşmüştür.

Çocukluğu ve gençliğinde çok iyi güreşçi ve yüzücü olduğu söylenen **es-Seyyid Hulûsî Efendi**, babası tarafından geçimini temin etmek üzere bir marangozun yanına verilmiştir. Şeyh Hamîd-i Velî Camii'nin çatısını yapacak derecede ağaç işçiliği hünelerini geliştirmiştir. Özel kitaplığındaki yazma ve basma kitapları bizzat ciltleyecek kadar mahir bir ciltçi ve iyi bir şîrâze örmecisi idi. Mühür kazmak, matbaacılık, dizgi, baskı ve oymacılıkta da usta olduğu ileri sürülen **Hulûsî Efendi**'nin sanatkâr bir kişiliğe, ince bir ruh ve estetik yapısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Onun bu hünelerine Hz. Peygamber'in "*Kişinin en helâl yemeği, alın teri ve emeğidir*" hadisine bağlılığının bir tezâhürü, nesl-i necîbe mensup bir zâtın hiç kimsenin yardımına muhtaç olmadan yaşaması gerektiğinin işareti, kendilerinin toplum hayatından kopuk değil, içtimâî hayat ile içiçe bir hayat anlayışına sahip olduklarının göstergesi olarak düşünmek gerekir. "*Allah, yaptığı işi güzel yapanı sever*" hadisindeki mânâyı uygun olarak **Hulûsî Efendi**, söylediğini güzel söylemiş, yaptığı güzel yapmış, baktığına güzel nazar etmiş böylece çevresinde hâli, kâli ve nazarı ile gittikçe genişleyen bir hürmet hâlesi oluşturmıştır. Şöyle diyor:

*Sen ben deyu gezerdim ilm-i rûsûm içinde,
Bu benliğim bıraktım, geçtim o nazlı tenden.*

*Bildim ki benliğimmiş aradaki o perde,
Benliğimi yok ettim çıktım libâs-ı tenden.*

*Bir mürde idi canım işb-û nebât içinde,
Hayyım, hayatı buldum çıkınca ol kefenden.*

mısralarındaki ölümsüz ifadeler, ölümden sonra bile kâmillerin nasıl dipdiri aramızda yaşadığının ve bizlere yol gösterdiğinin açık işaretleri değil midir? Bu arada vatanî görevini ifâ ettiğini bildiğimiz **es-Seyyid Hulûsî Efendi**, üç yıl süren askerlik günlerini, bir askerlik arkadaşına hikâye ederken şöyle demektedir:

*Hakkın inâyeti yâr olup her dem,
Güç gelmedi her dem binlerce elem.*

*Üç sene birlikte bir kardeş gibi,
Cisim içre bir can ve bir kardeş gibi...*

13.01.1938'de zevce-i tâhireleri Naciye Hanım ile evlenen **Osman Hulûsi Efendi'nin**, 52 yılı bulan bu mutlu evliliklerinden beşi erkek, beşi kız on çocukları olmuş; bunlardan dördü âhirete intikal etmiş, altısı da halen hayattadır. **Muhammed Masum, Hasan Feyzi, Mahmud Kemal, Ayşe Siddıka, Hatice, Fâtıma, Münife, Şefika, Ahmed Şemseddin, Hamid Hamidüddin** adındaki çocuklarıyla nesli devam etmektedir.

es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi, 2.2.1945 senesinde Dârende'de vukû bulan tifo salgınında önce babası **Hasan Feyzi Efendi'yi**, bir gün sonra da annesi **Fâtıma Hanım'ı** kaybetmiş ve hissettiği derin acıları:

*Ey yüce pâye gel artık gel!
Atâ ve anamız göçtü bekâya.*

*Beytü'l-belâmuz bir hastahane,
Derd-ü belânın mahrâmı olma!*

şiiiriyle terennüm etmiş, Hâk'tan gelen tecellileri gönül hoşnutluğu ile karşılamasını bilmiştir. Babasının vefatı üzerine boşalan evlâd yadigarı Şeyh Hamîd-i Velî Camii İmam-Hatipliği'ne önceleleri Sivas'ın Kangal ilçesi Kalkan köyünde imamlık yapmakta olan kardeşi **Ahmed Nuri Efendi** düşündürülmüş ve vefat haberi bir telgrafla ona bildirilmiştir. Ancak arkadaşları mevsimin kış olmasını ve ulaşım şartlarının güçlüğünü dikkate alarak acı haberi ona duyurmamışlardır. Ne var ki medrese öğrenimiyle birlikte gönül ikliminde de yol aldığını tahmin ettiğimiz **es-Seyyid Ahmed Nuri Efendi**, rüyasında babasının vefat ettiğini ve bir mezara defnedildiğini görmüş ve yakınlarına, seçilen mezar yerinin yanlış yapıldığını işaret etmek üzere "Şurası boşken niçin buraya defnettiniz?" diye serzenişte bulunmuştur. Bu rüyanın tesiriyle babasının vefatının üçüncü gününde Dârende'ye gelmiştir. Burada da rüyasında, dedelerinden **Somuncu Baba'nın** kendisine "Oğlum **Ahmed! Neredesin, biz sana müştâkız**" dediğini görmüştür. Babasının vefatından kırk gün sonra âlem-i bekâya irtihal eden **Ahmed Nuri Efendi**, rüyasında gösterilen (babası için düşündüğü) boş kabre defnedilmiştir (Mart 1945).

"*Ashâb-ı belâ kibâr-ı evliyadır*", fehvasınca ana, baba ve kardeş acısıyla sarsılan **Osman Hulûsî Efendi**:

*Bizim baba, ana, kardeş gitti,
Yâran dağılıp yoldaş gitti,
Uluc ettim, Şeyh Hamîd-i Velî'nin,
Fahr-i hatibiyim nûr-u celînin.
Dârende'de medfûn Şeyh Hamîd-i Velî,
Ânın ahfâdından âciz Hulûsî,
Şeyh Hamîd-i Velî hatibi.*

diyerek hem kendini tanıtmakta, hem de duyduğu teessüre tercüman olmaktadır.

1945 yılından itibaren mezkûr ecdâd camiinin fahrî imamlığını deruhte etmeye başlamış, 8.5.1953'ten emekli oldukları 1.7.1987 tarihine kadar kadrolu olarak bu görevi sürdürmüşlerdir. Görevindeki liyâkat ve samimiyeti; camiye, hayatın ve Dârende'nin merkezi haline getiren hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından taltif edilmiştir.

*Bu fâniyi bâkî sanma,
Gafil ömür geçti gider.*

*Aldanıp vara yandığın,
Mağrur olma dayandığın,*

*Bâkî kalacak sandığın,
Gafil ömür geçti gider.*

mısralarıyla fâni dünyanın gelip geçici ve aldaticılığını dile getiren **Hulûsî Efendi**, feyz ve bereket dolu bir hayatın ardından rahat-sızlanmış, tedavi edildiği hastanede 14 Haziran 1990 Perşembe günü sabaha karşı 4.30'da dâr-ı bekâya irtihal etmiştir. Cenazesi, aynı gün saat 5 sularında özel bir uçakla İstanbul'dan Kayseri'ye oradan da Dârende'ye götürülmüştür. 15 Haziran 1995 Cuma günü, kendi yaptırdığı Dârende İmam-Hatip Lisesi'nin avlusunda cenaze namazları eda edilmiştir. Türkiye'nin hemen her yanından teşyie gelen 20.000 kişilik kalabalık bir cemaatin katıldığı cenaze

namazı, oğlu **Hamidüddin Ateş** tarafından kaldırılmıştır. Naaş-ı mübarekleri, omuzlar üstünde taşınarak göz ve gönül yaşlarının birbirine karıştığı hicrî kırklarla Şeyh **Hamid-i Veli Camii** avlusundaki ecdâd mezarlığına defnedilmiştir.

Mânevî Hayatı

Seyyid olmanın verdiği asâlet ve necâbet yanında sîreten de Muhammedî bir ahlâka sahip olan **Osman Hulûsî Efendi**'nin abdestsiz süt vermediği söylenen valide-i muhteremeleri **Fâtıma Hanım** ile;

*Hep sayende geçti bu ana değin,
Azâde hep demi devrânın baba.*

diye tavsif ettikleri babaları **Hasan Feyzi Efendi**'nin mesud yuvaları, böylesine bir hilkatın sahibine ilk neşe ve ilk mânevî telkini vermiş, daha çocuk denebilecek bir yaşta 1919-1920 senelerinde **Dârende**'ye tefrif eden Sivaslı **İhrâmizâde İsmail Hakkı Toprak Efendi**'nin: "*Para mı, yoksa himmet mi versin?*" şeklindeki sorusuna tereddütüzce: "*Himmet isterim*" cevabını verebilecek bir kıvam ve olgunluğa ermiştir. Aynı seneler **Dârende**'ye gelen **İsmail Hakkı Toprak Efendi**'ye: "*Sivaslılar bu mevsimde dutu sever*" diyerek ikram ettiği dut kurusuyla şeyhinin gönlünü fethetmiş ve ondan: "*Hulûsî, bir tutam kuru dutla bizim gönlümüzü almıştır*" cevabına mazhar olmuş ve çocuklukta başlayan tasavvufî atmosfer, kâmil bir şeyhe intisâb ile başlayan seyr ü sülûka dönüşmüştür.

*Hulûsî vash dildar ile dilersen,
Gönüle koyma ağyâra muhabbet.*

*Her biri yârin yolunda varını eyler fedâ,
Ey gönül senin dahi yârine kurbanın nedir?*

*Gönül pasını silip at, cümle pak olsun için dışın,
Hakâyık cevherine et derunundan makarr peydâ!*

*Ey yârânlar kılın dua, düşmüşem yârimden cüdâ,
Kavuştursun bizi hüddâ, vâ hasretâ, vâ firkatâ!*

*Özle Hulûsi yârini, terkeyleyip ağıyârini,
Bilmez isen dildârını vâ hasretâ, vâ sirkatâ!*

şeklindeki mısralarıyla arayışını ve çarpınışını dile getiren **Hulûsi Efendi**, "Kişinin hüsnü nesebi, hüsnü edebidir" sözü gereği **Kemal** adındaki oğullarına: "İnsanın adının **Kemal** olması kemâli arttırmaz, sen kâmil insan olup her bir tavrının kemâl üzere olmasına gayret etmelisin" şeklinde nasihatlerde bulunmuştur. Ayrıca;

*Gerek seyyid ola gerekse âmi,
Bul sâdık olup âlâ makâmı!*

diyerek büyük bir tevazu örneği sergilemiş, Seyyid de olsa bir kişinin, gönüller tabibi ehliyetli bir mürşide olan ihtiyacına dikkat çekmiştir:

*Zâhiren şeb-i cihân olsan sana yok fâidem,
Mânâ sultanına kul olmak sezadır ey gönül!
Nefsin öldüren kişinin bahtı âlidir yârin,
Kalb-i nefsetmek sana âli gazâdır ey gönül!*

*Bu hakka varmaya delil,
Görmez gözün olmuş alil,*

Zikret ki hakkı, cân u dil genci esrâr olasın,

*Bidârını görem dedikçe örttü nikâbı yâr,
Bildim ki ben ve talebim, bana hicâbı yâr!
İnsan ara bul, irfân ara bul
Dermân ara bul, bimâre gönlüm.*

Hulûsi Efendi, aradığına kavuşmuş ve nihayet Nakşibendî ve Hâlidî meşâyihinden Sivaslı İhvanizâde'nin elinden daha çocuk denilecek yaşlarda seyr ü sülûka girmiştir. **Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî**'nin halifelerinden **Erzincanlı Abdullah-ı Mekki**, **Hız Ömer** neslinden **Çorumlu Mustafa Şârânî**, **Tokath Halil Hamdi**, **Hız Hüseyin** neslinden **Tokath Seyyid Mustafa Hâkî**, **Niksarlı Şeyh Ahmed Efendi** ve **Karibullah İhrâmizâde İsmail**

Hakkı Toprak silsilesiyle gelen Hâlidîye halkasına dahil olmuştur. **Hulûsi Efendi** için **İhrâmizâde'nin**:

"Ha İhrâmi Hulûsi ha Hulûsi İhrâmi" diye iltifat ettiği nakledilmiştir.

*Ey Karibullah yoluna kim ki can eyler fedâ,
Âkibet mazhar düşüp esrâra oldu âşinâ,
Gönül evini duyana, varlığı elden kovana,
Pirine candan uyana, gâm u firâk neyler, neyler!*

şeklindeki mısralarında da bu sevgi ve bağlılığı dile getiren **Osman Hulûsi Efendi**, **İhrâmizâde'nin** Medine-i Münevvere'de ve Resûlullah'ın huzurunda iken söylediği: *"Hulûsi, ihvâna sahip ol!"* diyen emri üzerine irşad ve mânevî hilâfete vâris olmuştur. **Hulûsi Efendi** çoğu zaman *"Karibullah"*, bazen de *"Fakîrullah"* ve *"Muhyiddîn"* diye ifade ettiği şeyhi **İsmail Hakkı Toprak** hazretlerini tavsif ederken şöyle demektedir:

*Ey gönül hak idi aklın,
Sen yine hak ola gör.
Derdi hakkıyla yanûben,
Cümleden pak ola gör.
Karibullah-ı Hakkı'ya garib ol,
Ol gül-ı ruhsâr-ı zerrâta andelib.
Ey habîb-i hak, tabîb-i derd-i isyân-i usat,
Mâh-ı ihsâna Hulûsi hasta eyler arzu hâl,
Hz. Hakkı gibi râh-i hakikat şâhını,
Gülben-i bağ-ı hayatındaki gülzârı kemâl.*

Osman Hulûsi Efendi'nin mânevî hayatında, Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye'nin gösterdiği ahlâk-ı Muhammediyye'ye sıkı sıkıya bağlılığın yanında, **Somuncu Baba'nın** celveti esas alan ve kesbiyete önem veren anlayışı, **İhrâmizâde** vasıtasıyla da Nakşibendiyye ve Hâlidîyye'nin *"Halvet der encümen"* prensibi hâkim gözükmektedir. *"Dağ başında değil çarşı içinde evliyâ olmak"* usûlünü benimsediğini gördüğümüz **Hulûsi Efendi**, hayatını halka hizmetle geçirmiş, toplumla iç içe fakat Hak'la beraber olmayı hedefleyen bir irşad usûlünü benimsemiştir. Dârende'nin ihyâ ve imarına sebep olan bu anlayış, kendilerine çevrelerinden örnek bir şeyh ve tekke olma özelliğini de kazandır-

mıştır.

*Var ehli hakka hizmet et bitalep ve bigarad,
"Seyyidül kavmi hâdimuhum" emri habibi kibriyâyı tut.*

*Garazsız hem ivazsız hizmet et her canlıya,
Kimsesizin düşkünün ayağı ol, eli ol!*

*Güneş gibi şefkatli, yer gibi tevazulu,
Su gibi sehâvetli, merhametle dolu ol!*

*Hulûsi ismini yâd etmeye ihvânı yârânın,
Fenâ darında sen, kudretin gibi bir eser et peydâ.*

diyerek öncülük ettiği hizmetlerle fakir, garib, yetim, düşkün, öksüz, güçsüz, dul ve kimsesizlere kol kanat germiş, onların ihtiyaçlarına adanan bir kurum ve kuruluşlar zinciri oluşturmuştur. Yirmiye yakın vakıf veya derneğin başkanlığını bizzat deruhte ederek yürüttükleri ve gerçekleştirdikleri hizmetler, cami ve türbe yapımından yol ve köprü inşaatına, yol açılmasından sulama projelerine, imam-hatip lisesinden endüstri meslek lisesi kurulmasına, kütüphane, hastane ve gasilhaneden çeşitli fabrikaların açılmasına kadar uzanan geniş bir yelpazede kendini göstermiştir.

Çok yönlü bir kişiliğe sahip ve her kademedede hizmete talip olan **Hulûsi Efendi'nin Ömer, Hamza ve Hasan** adındaki müridlerine yazdığı bir mektupta bulunan şiirler, bu yönüyle oldukça dikkat çekicidir.

*Kim ki hayır üzere olur, hayrı sever,
Hayr işi işlemeye daim eyler.*

* * *

*Cedd-i pâkim o veliyy-i ekrem,
Yani şeyh Hamid-i Gavs azam.*

*Himmeti âleme gün gibi âyan,
Kadri menziletine yok pâyân.*

*Nice erbâbı kerem sây u belîğ,
Ederek kadrini kıldı terfî.*

*Yine bu günde vefâ ehli tamam,
Ettiler halli halince ikrâm.*

*Ne güzel her yanı tâmir oldu,
Benzeyip cennete tenvir oldu.*

*Yalnız kaldı gasilhane harâb,
Yani tamirine ister esbâb.*

*Aradık çare yüz urduk her yan,
Çaresiz dert ile kaldık her an.*

*Kırk tabak üstüne çinko lâzım,
Olmadı bu hayra kast ve azîm.*

*Böyle can ile teşebbüs kıldık,
Size yazmayı muvâfık bulduk.*

*Zâyi olmaz ebedî hizmet olur,
Bais-i devlet olur, rahmet olur.*

Onun sanatkâr ve ince ruhluluğu, Mevlânâ gibi sâfilardan de etkilenmesine sebep olmuş, aşkı, vecdi ve vahdet-i vücûdu terennüm eden coşku dolu şiirler söylemiştir. Bazen Yunus gibi sade fakat derin, bazen de Fuzûlî ve Şeyhî gibi ağır ve engin ifadeler kullanmıştır.

*Nihansın demek olmaz cümle sensin, nesne yok zâhir
Meğer cilven kimin bigâne, kimin âşinâ vermiş!
Ah minel aşkı ve halâtihi ahreka kalbî bi harâretihi.*

Müridlerine kimsenin ayıp ve kusuru ile uğraşmamayı öğütleyen ve herkesin yalnız kendi başının çaresine bakmasını isteyen Hulusî Efendi'nin, hemen herkese hüsn-ü zan beslediği ve öyle muameleye önem verdiği görülmektedir. Şöyle diyor:

*Hüsn-ü zan âşıkı yezdan eyler,
Ehlini kâmil insan eyler,*

*Hüsn-ü zan ârifi billâh eyler,
Hâss edip, vâsıl-ı dergâh eyler,
Hüsn-ü zan eyleyen erbâb-ı vefâ,
Oldular cümlesi mahbûbu hüddâ.*

Bağlılarının Cenâb-ı Hakk'ın "Settâru'l Uyub" isminin tecelîsine mazhar olmasını diler ve onlara şöyle seslenirdi: "Bir gömlek, bedeninin kusurlarını nasıl setrediyorsa güzel bir huy da Vacîb-ü'l-Vücûd'un affına bais olur. İnsan, dostlarının ayıbını araştırmakla değil, aksine kusurlarını gizlemekle mükelleftir."

"Bulut gölgesi gibi karıncayı bile incitmeden yürüyün". **Hulûsî Efendi**'nin en güzel vasıflarından biri de alçak gönüllülüğü, kırgın ve dargınları barıştırmaya düşkünlüğü idi. Geçimsizlik sebebiyle karısından ayrılmayı isteyen bir müridine şöyle nasihat ediyordu.

*Yazıktır böyle bir ma'sûm nigârî eyleme talâk,
Vukûundan bu hâlin arş-ı rahmân ihtirâz eyler!
Talâk ıtlâkına bir emr-i ruhsat olsa da gerçi,
Buna meşrû sebep yok, çünkü insan ihtirâz eyler!*

es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'nin 1986 yılında basılan divanı, özel bir kâtip tarafından muhafaza edilen, baskıya hazır olduğu bildirilen mektûbatı ve kendi elleriyle yazdıkları, görevleri esnasında irad ettikleri hutbeleri bulunmaktadır. Binlerce mürid ve bağlılarını da buna ilâve edersek, onun büyük ve ölümsüz sadaka-i câriye olan eserlerle Rabbimizin huzuruna vardığını daha iyi anlarız. Divanın eksikliğinin giderilerek ve yenileri de ilâve edilerek neşri, mektûbat ve hutbelerinin umuma arz edilmesi, geride kalanların ödemesi gereken bir vefa borcudur.

Hulûsî Efendi'nin Divanına Bakış

Bu konuda **Doç. Dr. Mustafa Uzun** şöyle diyor:

"Türk-İslâm edebiyatını meydana getiren eserlerin bir kısmı tasavvufî özellikler taşıyan, bir kısmı da doğrudan doğruya tasavvufî konuları ele alarak işleyen didaktik veya lirik eserlerdir. Bunlar genel olarak tasavvufî edebiyat, daha yaygın bir ifadeyle

tekke edebiyatı ismiyle anılan ayrı bir grup meydana getirirler.

Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî de her bakımdan bu edebiyatın mahsulleri içinde ele alınacak özelliklere sahiptir. Diğer tarikatların birçok edebî eseri olmasına rağmen Nakşîlerin edebî sahada daha az eser verdikleri bilinmektedir. Bu bakımdan *Hulûsî Efendi Divanı*, bir Nakşî şeyhinin eseri olarak ayrı bir ehemmiyet arzettiğidir.

Ekserisinin aruzla yazılmış gazellerden ibaret şiirlerin meydana getirdiği *Divân-ı Hulûsî*'de, heceyle yazılmış altmış kadar manzûmeyle on kadar müstezâdın yer aldığı görülmektedir. Bunlar arasında aruzla yazılmış ve aşktan bahseden gazellerde *Fuzûlî* ve *Niyazî-i Mısrî* ifadesi, hece ile yazılmış olanlarda ise *Yunus Emre* tesiri açıkça görülmektedir. Bu bakımdan *Seyyid Hulûsî Efendi*'yi günümüzde bir *Yunus* takipçisi saymak mümkündür. Hatta bu vâdide daha çok eser verseydi daha başarılı manzûmeler ortaya koyar, bilhassa günümüz nesillerinin karşı karşıya olduğu eski kültürümüzle aramıza yerleştirilmiş olan dil engelini aşması yolunda diğer kıymetli faaliyetleri gibi pek semereli himmetleri olurdu."

Prof. Dr. Mustafa Tahralı da **Osman Hulûsî Efendi**'nin divanında "yâr" sembolüne dair olarak şunları anlatıyor:

"Tasavvuf edebiyatımızda sûfî-şairler yâr ve eş anlamlı diğer kelimeleri bir sembol olarak kullanmış ve bunlarla herkese anlayış ölçüsünde hitab etmesini bilmişlerdir. Yâr kelimesiyle eş anlamlı mâşuk, habîb, mahbûb, dildâr, cânân, nigâr, leylâ, dilber, mâh, mehlika, gülizar, şeh, padişah, şeh-i huban, şehin şah, dost, sultan, efendi ve benzeri kelimelerle, hem edebiyat ehline hem de tasavvuf ehline söz söyleme imkânını bulmuşlardır. Asırlardır işlenegelmiş bu edebiyat dil ve kültürü, maalesef Türkçemizin ve irfan hayatımızın geçirdiği değişim ve buhranlardan dolayı öğretim ve eğitim hayatından uzaklaştırılmıştır. Dilden kelimelerin atılması, bu kelimelerle ifade edilen mânevî kavram ve irfanı da unutturmuştur. **Osman Hulûsî Efendi**'nin divanında gerek dil ve gerekse irfan geleneğinin devam ettiğini görüyoruz."

Şimdi **Osman Hulûsî Efendi**'nin divanında bir sembol olarak kullanılan "yâr" kelimesi ve yukarıda verdiğimiz eş anlamlı kelimelerle anlatılan mânâ üzerinde durmak istiyoruz:

*Maksad o yardır yârin unutma,
Gayri zümrandır yârin unutma!
Hayrın kusûrun hüznün sürûrun,
Olsun huzûrun yârin unutma!
Bil ân-ı hazır, hâline nâzır,
Et vird-i hatır, yârin unutma!
Fâsık desinler, fâcir desinler,
Sen sâdık olup yârin unutma!
Hulûsi her bâr yâdın olup yâr,
Kur gizli pazar yârin unutma!*

beyitlerinde ilk hatıra gelen mânâ, "Sevgili olan Allah'ın unutulmamasıdır." Fakat o yâri unutmayan kimseye niçin fâsık ve fâcir desinler? **Hulûsi Efendi**, bu mısırada yârin unutmayan kimsenin fâsık ve fâcir gibi ithamlara maruz kalabileceğine işaret etmektedir. Gerçekten de tarih boyunca yâre gönlünü vermiş âşıkların başına türlü türlü taşlar atılmıştır. **Osman Hulûsi Efendi**:

*Yâr-i ezeli oldur yârin güzeli oldur,
Envâr-ı tecelli oldur, dîdar-ı karîbullah.*

beytinde yârin ve ezeli yârin mürşid-i karîbullah olduğunu açıkça söylemektedir. **Hulûsi Efendi**'nin divanına Kur'ân ve Sünnet açısından yaklaşan **Prof. Dr. Yakup Çiçek** şöyle diyor:

"Hulûsi Efendi, Divânı'nın hemen başında, nefsin tezkiye-sine ve onun isteklerine boyun eğmeyip ona hâkim olmaya değiniyor. Bilindiği gibi kemal yolculuğunda önce kötü alışkanlık ve davranışlardan kurtulmak, sonra da iyi huyları kazanmak gelir."

*Gönül nefsine hâkim oluben eyle zafer peydâ,
Ziyası, kalbi rûşen kılmağa et bir kamer peydâ.*

*Bu göz ile görülmez rû'yet-i dildâre ey gönlüm,
Ede gör, bir bakışta dostu görmeğe basar peydâ.*

*Gönül tasın silip at, cümle pâk olsun için dışın,
Hakâyık cevherine et derûnunda makarr peydâ.*

*Figân-u zâr edip tâ subha dek akıt gözünden yaş,
Derûnunda ede gör aşk ile âhu şerer peydâ.*

* * *

*Yumup göz gayriden, var dal hayatın aynına, hızır ol!
O her cân-ı zülâli içmeyen hayy ü kadîm olmaz.*

*Koyup mâl-ü menâli âr-u ırzından ümidin kes,
Hüdâdan gayri bir şuglı olan kalbi selim olmaz.*

*Bugünkü cenneti irfânı bulmazsa kişi yarın,
Nider şol cenneti bulsa ana dârı nâim olmaz.*

*Gönül bir bahr-ı ummandır ana haddi payan olmaz!
Derûnu dürrü cevherdir pîrhandır âyan olmaz.*

*O dürrü cevheri bilip heman sarrafına tapşur!
Bu cevher, cevher-i haktır gayrilere beyân olmaz!*

* * *

*Âlemi, sen kendinin kölesi kulu sanma,
Sen hak için âlemin kölesi ol, kulu ol!*

*Nefsin hevasıyla mağrur olup aldanma,
Yüzüne basan kadem her ayağın yolu ol!*

*Garazsız hem ivazsız hizmet et her canlıya ,
Kimsesizin, düşkünün ayağı ol, eli ol!*

Namaza dair şöyle diyor:

*Nefsin başı hoş olur, gerçi bînamaz ile,
Sen namazı bırakma mi'râc et namaz ile!*

*Dört elinle sarılsan yine savdıramazsın,
Dünya dedikleri bu acep hokkabaz ile.*

*Ehiller ile konuş tâ ki ehil olasın,
Seni yoldan çıkarır dolaşma yobaz ile!*

*Baykuş ile bekleme vîrane bucağını,
Çık şikare nefsini yoldaş ol şehbâz ile!*

*Yâ Rab hidâyet eyle, lütf-u inâyet eyle,
Çıkamaz yollarda kaldık bir sürü haylaz ile*

*Hergiz merhaba etme ömrünü hebâ etme,
Hak ve hukuk tanımaz haktan utanmaz ile!*

*Ezel mazhariyetin, bunda temâsülüdür,
Ördek ördekler ile derilir kaz kaz ile!*

*Hulûsî hoş görür özün, hakka tapşurur,
Hakikatte bir görür, mahmûd-u ayaz ile!*

Sabra dair şöyle diyor:

*Dervişin yastığı katı taş gerek,
Yediği eleksiz arpa aş gerek,
Yolda yalın ayak açık baş gerek,
Menzil-i maksûda erem der ise!*

*Yoklukla yürüyüp yüzü hâk ola,
Su gibi eriyip özü pâk ola,
Dert ile sinesi çâk-ı çâk ola,
Cemali dilberi görem der ise!*

*Boyun vere her zahmete katlana,
Sabır ede her acıya katlana,
Mihnet çeke yaya iken katlana,
Hakikat güllerin derem der ise!*

Tefekküre dair şöyle diyor:

*Birlik yoludur bendeye esbâb-ı tevekkül,
Maksûda yeter bendeyle erbâb-ı tevekkül,
Tedbir ile bitmez işi, takdir hüdânın,
Takdire rıza vermedir âdâbı tevekkül.*

*Mufaddal evzâkına bakıp da âlemin
Beyhûde gafletle geçirme bir demi
Bağ-ı behişt ise de aşka değiş vârinı
Ger hakiki evlâdı isen Âdem'in*

Tevazuya dair şöyle diyor:

*Ey sevgili Allah'ım,
Ruhum seni özler,
Ariyetten kafese ak,
Toprak olup kalacak.*

*Bir paçavra gibi,
Mezellette günahta,
Senden başka kimim var,
Yüz vurup yalvaracak.*

*Senin lütf-u keremin,
Anı yıkar tertemiz,
Senden geldiği gibi,
Yine sana varacak.*

*Dergâhın kapısında
Bir nâtlüvan hastayım
Bu onulmaz yarımı
Yârim kimler saracak*

*"Lâ taknatû" sırrında
Kesmez ümit Hulûsi,
Âsiler gürûhunu
Rahmetin kurtaracak.*

*Ölüme dair şöyle diyor:
Birgün gelir bu hayat-ı âlem, hayal olur,
Dehrin nesi varsa cümle târ ü mâr olur,*

*Her demi zevk ile geçen eyyâmın,
Âkıbet encâmı firkat, melâldir.*

*Sermaye ne ise adet bilip saadete er,
İkbal-i idbar dönüp izmihlâl olur.*

*Bir kâmilin eteğin tutup da murada yet,
Kâmil eteğin tutan, ehl-i kemâl olur.*

*Devlet o ki olmaya zevâl ona,
Devlet sanma ânı ki anda zevâl olur!*

*Ey gönül hâke eriş hâk ile yeksan olagör,
Tutuşup derd-i ilâhî ile sûzan olagör,*

*Ne gerek fâni cihânın varına şâd olmağın,
Dost visâline yetüp sıdk ile handan olagör.*

*Bu libas ile gidilmez ol cânân ellerine,
Soyunup varlığını aşk ile uryân olagör.*

*Yerden bir göz aç ki görsün sevdiğini,
Bakıp ol saf cemâle mest-ü hayrân olagör.*

Tevbeye dair şöyle diyor:

*Ey gönül gel edelim tevbeler isyânımıza,
Dahî bel bağlayalım sıdk ile sultânımıza.*

*Başımız uğruna koyup sürelim yüz yoluna,
Ola ki lütf ile rahmeyleye efgânımıza.*

*Ağlayalım gece gündüz akıtıp gözyaşını,
Erişe bir nazarı dtdi-i diryânımıza.*

*Edelim terk-i hevâyı hevesi cümle ne varsa,
Nice dil uzatalım sevgili ihvânımıza.*

*Dil u dildârımız ol yârimiz atar okun,
Derd ile çâk ettiğin sine-i uryânımıza.*

*Niçe binit ile bin neş'e hüsûle gelecek,
Bir kadem bastığı an lütf ile virânımıza.*

*Ey Hulûsî bizi ta'neylemeye kasıt kılan,
Nazar etmez mi acep aşk ile sûzanımıza.*

Doç. Dr. Hasan Aksoy da **Hulûsi Efendi**'nin ilme verdiği değeri onun bazı mısralarıyla açıklıyor:

“Osman Hulûsi Efendi hazretleri âlimlere, din adamlarına, müftülere, yerine göre saygı ve hürmette kusur etmez. Onlara yanında yer açarak gereken i'zâz ve ikramda bulunurdu. Bir murabbâsında cehâlet kaygısından dem vurmaktadır:

*Hem sohbet iken yâr ile tenhalara düştüm,
Heyhât bana kim cehd ile da'valara düştüm.*

*Asûde iken dev ile kavgalara düştüm,
Heyhât yazıklar men-i avâreye heyhât.”*

Hakiki ilim, hak mektebinden okunmalıdır. Buradan okuyan da fenâfillah mertebesine yükselir. Bir gazelinde:

*Okuyan ilmi hak mektebinde,
Olup ârif fenâfillah söyler.*

demek suretiyle bu noktaya dikkat çekmektedir. Mü'min geri kalmamalı, ilim ve irfanı arayıp bulmalıdır. Bunu da :

*Durma yürü sen, kalma geri sen,
Var gil serîsen dildâre gönlüm.*

*İnsan ara bul, irfân ara bul,
Derman ara bul bîmare gönlüm.*

mısralarıyla dile getirmektedir. Cehâlet, genel mânâda insanı intihara kadar götüren bir hastalıktır. Şu mısralarında da bu hususa işaret eder:

*Ademin ebrûsuna kıl secdeyi hakkı gözet
Ârif ol, cehli bırak inkâra meylin bağlama.*

KAYNAKLAR: *Divân-ı Hulûsi Dârendevî*, İst. 1986; *Darendeliler Rehber Albümü*, c.1, s.11, c.2, s.9; M.Tarik Yüksel, *Âriflerin Menkıbeleri*; Ahmed Şentürk, *Malatyalı Şairler Antolojisi*, 1990; *İslâm Dergisi*, Eylül 1990; *Altınoluk*, Temmuz 1990; *Öğüt Dergisi*, Temmuz 1990; *Darendeli'nin Sesi*, Ocak, Şubat, Mart, Nisan 1989 ve 20 Haziran 1990'da Özel Sayısı; *Seyyid Osman Hulûsi Efendi, Hayatı ve Eserleri*, Osman Hulûsi Efendi Vakfı Yayınları, No.5, Hazırlayan: İhsan Özkes, İst. 1991; Doç.Dr. Mustafa Uzun, *Hulûsi Efendi Divanına Edebi Bir Bakış*, Tebliğ Metni; Doç.Dr. Hasan Aksoy, *Osman Hulûsi Efendi Hazretleri'nin İnsana Verdiği Değer ve Önem*, Tebliğ Metni; Prof.Dr. Yakup Çiçek, *Divân-ı Hulûsi'ye Kur'an ve Sünnet Açısından Bir Bakış*, Tebliğ Metni; Prof. Dr. Mustafa Tahrallı,

Osman Hult'isi Efendi'nin Divanında Yâr Sembolü, Tebliğ Metni.

Prof. Dr. İRFAN GÜNDÜZ

GÖNENLİ MEHMED EFENDİ (R.H)

(ö.1412/1991)

Nüfus kütüğünde Mehmed Öğütçü diye kayıtlı bulunan Reisül-kurrâ Gönenli Mehmed Efendi, 1901 yılında Gönen'de dünyaya geldi. Anası Fatma Hanım salih bir kadın, babası Osman Efendi dindar bir insandı. İlk tahsilini Gönen'de yapan Mehmed Öğütçü, 1920'lerde İstanbul'a gelerek Serezli Ahmed Şükrü Efendi'den ders ve icâzet aldıktan sonra 1925 yılında İstanbul İmam-Hatip Okulu'na devam etti. İmam-Hatip Mektebi'nden mezun olunca memleketine dönerek Gönen Merkez Camii'nde görev aldı.

Bu arada evlendi, askerliğini yaptı ve İstanbul'a döndü. İstanbul'da evvelâ Hacı Bayram-ı Kaftânî, Dülgerzâde, Hacı Hasan ve Üçbaş camilerinde, 1950'lerden itibaren de Sultan Ahmed Camii'nde imamlık yapan Gönenli Mehmed Efendi, bu vazifeleri ifâ ettiği yıllarda gerek görevli olduğu camilerde ve gerekse başka camilerde vaizlik ve Kur'ân hocalığı da yaptı.

Doksan yıllık ömrü boyunca kendi nefsinden ziyade hep başkalarını düşünen, başkalarının yararı için çalışan, çırpınan, didinen Gönenli Mehmed Efendi, zor yılların Kur'ân hâdimleri arasında ön planda yer alan büyük mücadele adamıydı.

Kendine azîmet yapan fakat başkalarına hep ruhsat açan bu büyük velî, "Allah yolunda cihad ediniz" âyeti doğrultusunda öyle çalıştı ki bu uğurda defalarca karakollara düştü, hapse girdi, çıktı fakat umut kapısını hiçbir zaman kimseye kapatmadı. Zorda yılmadan, kolayda gevşemeden her zaman herkese bir şeyler verdi. Şimdi Türkiye'nin her tarafına yayılan ve herbiri bir yerde önemli hizmetler yapan talebelerini okuturken onların her türlü ihtiyacını bizzat kendisi karşılıyordu.

Evli ve beş çocuk babası olan, defalarca hac ve umre yapan Gönenli Mehmed Efendi, 2 Ocak 1991 tarihinde İstanbul'da Fatih'te Çırcır'daki evinde vefat etti. 3 Ocak 1991 Perşembe günü öğle namazından sonra Fatih Camii'nden uğurlanarak Edirnekapı

Sakızağacı Şehitliği'nde toprağa verildi. Binlerce talebesi olan Gönenli'nin yazılı eseri yoktur.

Gönenli Mehmed Efendi'nin Hayatından İktibaslar ve Nükteleri

Gönenli Mehmed Efendi, hayatı çileyle geçmiş büyük bir hizmet adamıydı. Ayrıca son derece nüktedan bir insandı diyebiliriz. Şimdi bu verimli hayattan bazı bölümler sunalım:

İnsan Olması Yetmez mi?

Yerli yabancı, tanıdık tanımadık herkese el uzatan, destek olan Gönenli'ye bir gün:

"Zorda kalmış bir adamcağız var hocam! Adam müslüman ama öyle müte deyin biri değil!" demişler.

Herkesin hem bu dünyada hem de öte dünyada huzur bulması için çalışıp çırpınan Gönenli, hemen elini cebine atarak:

"İnsan olması yetmez mi oğlum?" diyerek adama epey yetecek kadar harçlık göndermiştir.

Ümit Kapısı Kapatılamaz

Gönenli'ye, bir gün yanında yöresinde cıvıldaşan çocuklara, gençlere harçlık dağıtırken:

"Ne güzel bir tablo hocam, gençler gelmişler etrafınızda cıvıl cıvıl dolaşıyor, sizden istifade ediyorlar!" demişler. Hoca gülümseyerek şöyle demiş:

"Öyledir! Bu yavrucakların çoğu sinema parası yapıyorlar bunları ama başka çaremiz de yok! Elden gelen bu! Ne yapalım, biz tohum atmaya, tohum ekmeye devam edeceğiz! Ümit kapılarını kapatmak kadar büyük haram olmaz!"

Mücadeleye Dair Bir Sözü

"Dünya mücadeleden ibaret! Bu mücadele hiç bitmeyecek! Biz üstünüz ve üstün geleceğiz ama insanlara üstün gelmek için değil bizim mücadelemiz! Hakkı müdafaa ve Hakk'tan taraf olmak için!"

Anneye Dair

"Sahip olduğun nimetlerle başkalarına yardımcı olacaksın!"

Anne gibi olacaksın insanlara, anne!"

Hakka Dair

"Her yerde, senin ekmeğinde de suyunda da herkesin hakkı vardır."

İnsana Dair

"Bir insan, insanlara acıyıp da onların dertlerine ortak olabiliyor ve onlarla beraber adım atabiliyorsa o vakit insandır, o vakit insan olur."

Neme Lâzımcılığa Hayır

"Neme lâzım yoktur müslümanlıkta! Herşey bana lâzım diyeceksin."

Tefekküre Dair

"İnsan bir iş tutarken, bir iş yaparken, bu işten ben bir kazanç temin etmek kasdıyla işe giriyorum ama benim kazanacağım menfaatime mukabil, memleketime, milletime karşı acaba ne faydalar verebileceğim, diye düşünmelidir."

Kahraman Hoca Katiller Koğuşunda

Yasak devirler cehenneminde yedi ay birlikte kalmışlar Denizli Hapishanesi'nde, üstad Said Nursî ile Reisü'l-kurrâ Gönenli Mehmed Efendi 1943'lerde. İkiisi beraber kelepçelenmişler, birlikte zincire vurulmuşlar. "*Kahraman Hoca*" tabirini kullanıyor o tarihlerde Bediüzzaman, Gönenli Mehmed Efendi için. Daha sonraları onun kahraman hocalığına bir de Şeyhül-Kurrâlık ve Şeyhül-İslâm'lık ekleyecektir: "*Bu devrin Şeyhül-İslâmı sizsiniz*" diyecektir.

İşte o tarihlerde İstanbul'dan Denizli'ye götürüldüğü zaman soruyor hapishane müdürü Gönenli Hoca'ya:

"Nasıl bir koğuşa vermemi istersiniz?"

"Size göre en kötüsü hangisiyse" diye cevap veriyor Gönenli Hoca. Paşa'nın gaddar gardiyanının istediği de o zaten. Katillerin kaldığı koğuşa koyuyorlar onu. İnsanlık taraflarıyla canavarlık taraflarının boğuşup durduğu her hallerinden belli olan bu insanların arasına girince şöyle etrafına bir bakınmış Gönenli Hoca, eli kulağa atıp da ruhlarına hitap etmekten ve gönüllerine girmekten

gayri çare yok:

"Selâmün aleyküm!" diyerek gidip kendisine gösterilen ranzaya şöyle yan gelip oturduktan sonra elini kulağına atmış, bir çekmiş:

*Kahrın da hoş, lütfun da hoş!
Kahrın da hoş, lütfun da hoş!
Senden gayri her şeyler boş!
Senden özge her şeyler boş!*

*Gelse celâlinde cefâ,
Yoksa cemâlinde sefâ,
Her ikisi bana şifâ,
Kahrın da hoş, lütfun da hoş!
Senden gayri her şeyler boş!*

*Derviş Mehmed sana kuldür,
İster ağlat, ister güldür,
İster yaşat, ister öldür,
Kahrın da hoş, lütfun da hoş!
Senden gayri her şeyler boş!*

Koğuşa girdiği zaman önce avını kollayan canavarlar gibi etrafını saran adamlar, yavaş yavaş kendilerine, fitratlarına dönmüşler.

Gönenli Hoca, ilâhisini bitirince katiller koğuşunun en bitirimi bile gelip ibik bükmüş! Koğuşun kabadayısı: "*Sen göklerden mi indin baba? Seni bize Allah gönderdi! Başımızın tâcı, gönlümüzün ilacısın gayri!*" demiş. Bu sözlerinden sonra koğuşun kabadayısı, diğerlerine dönüp "*çökün len*" diye seslenmiş. Kendisi de dahil hepsi diz çökmüşler ve o andan itibaren din, Kur'an, iman öğrenmişler **Gönenli Hoca**'dan... Denizli civarındaki pek çok caminin imamı, bu katiller koğuşunda yetmişmiş daha o zamanlar.

Al Kismetini

Gönenli Hoca, Sultan Ahmed'e ilk atandığı zaman yetmiş iki buçuk milletin uğrak yeri olan Sultan Ahmed'in fakirinden, fukarasından, meczûbundan, sarhoşundan, o civarın her şeyinden

sorumlu hissetmiş kendini. O tarihlerde Sultan Ahmed civarında bir yerde oturan âmâ bir adam varmış. Ziyaretine gittiği âmâ ile **Gönenli Hoca** arasında şöyle bir konuşma geçmiş:

"Selâmün aleyküm!"

"Aleyküm selâm, buyurun efendim ne istiyorsunuz benden?"

Gönenli Hoca:

"Ziyaretinize geldik efendim! Ben Sultan Ahmed'e imam geldim. Hem halinizi, hatırnızı suâl edeyim, hem de bize düşen bir hizmet varsa onları sorayım diye geldim efendim!"

"Allah razı olsun, hoşgeldin."

"Maaşınız falan var mı bir yerden?"

"Hayır, öyle bir şey yok!"

"Peki, başka da bir geliriniz falan?"

"Öyle birşey de yok!"

"Peki, ne ile geçiniyorsunuz siz?"

"Bundan size ne efendi, bir de imamsınız ha? Rızık ha! Rızık kimden hoca? Gidebilirsiniz!"

Âmâ adam öyle celâllenip de *"Gidebilirsiniz"* deyince, yanından çıkmak zorunda kalmış ama o gece uyku girmemiş gözüne **Gönenli Hoca**'nın...

Ertesi sabah yine gitmiş ve kapısına dayanmış âmânın **Gönenli Hoca**. Kapısını vurmuş. Âmâ adam içeriden *"Kimsin?"* deyince **Gönenli Hoca**: *"Dün kovduğun yüzszüz imam"* cevabını vermiş. Açmış kapıyı âmâ adam:

"Yine niye geldin?" diye sormuş. **Gönenli Hoca:**

"Hiç efendim, ziyaretinize geldim! Beni bin defa kovsanız yine geleceğim, yine geleceğim." Âmâ adam:

"Adın ne senin, ne derler sana?" **Gönenli Hoca:**

"Adım Mehmed Öğütçü efendim. Gönenli Hoca diye tanırırlar beni." Âmâ adam:

"Bak şimdi, iş değişti işte! Buyur gir de konuşalım" demiş. İçeri girince şunları söylemiş âmâ adam: *"Kusura bakma hoca,*

dün kalbini kırdım, hakkını helâl et!" Gönenli Hoca:

"Esağfurullah efendim, sizi dinliyorum." Âmâ adam:

"Benim sırrım şu hocam. Ben hergün kuşluk namazını kıldıktan sonra 'Ya Rabbi, kuşluk senindir, güzellik senindir, nimet ve herşey senindir! Eğer rızıkım gökte ise yere indir, yerde ise çıkar, uzakta ise yaklaştı, haram ise helâl eyle, dar ise genişlet ve elcağızıma ilet!' diye dua ederim.

Sonra elimi yüzüme çalar çalmaz biri gelir, sağ dizime vurur, 'Aç elini' der. O günkü ihtiyacımı bırakır gider. Her gün böyledir bu... Aynı zât, bugün de geldi ve sağ dizime vurarak benim kendi kısmetimi verdikten sonra sol dizime de vurarak 'Bunu da Gönenli Mehmed Efendi'ye ver' dedi, gitti. Şimdi sen al bakalım kısmetini."

Gönenli Hoca, o mübarek kısmeti aldıktan sonra bir daha darlık nedir görmemiş. Allah ona bildiği ve bilmediği her yan ve yönden nice rızıklar göndermiş. Fakir fukarayı, talebeleri gönen-dirmesi için.

Gönenli Hoca, bir bereket kapısı olmuş o tarihten sonra. Almış vermiş, almış vermiş, o hep sürekli vermiş.

Devamlı Dağıtırdı

Emekli öğretmen Talip Arışahin anlatıyor:

"Gönenli Hoca Efendi hep dağıtırdı. Bunu herkes bilir. Sözgelimi, Fatih Camii'nde sabah namazından sonra fakir fukara talebesi, millet kuyruğa girer, herkese para verirdi. O fakirlere dağıtır ama zenginler de kuyruğa girerlerdi. Maksat, Hoca'dan alacakları paranın bereketli olması.

Ben gördüm bunu ama hiçbir zaman Hoca'dan para almadım. O parayı alanlar, cüzdanlarında saklardı. Bereket parası olsun diye. Ben almadığım için bana hiçbir zaman bereket nasib olmamıştır. Bir sefer Fatih'in kenar mahallelerinden birinde vaz ediyordu. Oraya gittik. Niyetim, Hoca para dağıtırsa bereket parasından ben de alayım idi. Fakat Hoca o gün para dağıtmadı, alamadım. Benim yeğenim de aynı şeyi farketmiş. Şöyle benim gibi kenardan seyretmiş de sonra bana şöyle anlattı: 'Elinde bir deste para vardı. Dağıtıyordu, dağıtıyordu. Bakıyordum da para sanki hiç eksilmiyordu.'

Bir keresinde Kadırga'da Sokullu Mehmed Paşa Camii'ne gelmişti. Bir Kur'an kursu meselesi için orada hücrede oturuyoruz dokuz-on kişi. **Gönenli Hoca Efendi** abdest tazelemeye hazırlanıyor, elinde küçük bir çantası var. Orada birine: 'Şu sana emanet!' dedi. Hoca dışarı çıkarken, 'Ne var içinde hocam?' diye sordu birisi. Hoca da: 'Altın!' dedi. Hoca çıkınca biz, muziplik bu ya 'Açalım bir bakalım, hakikaten altın mı var?' diye şamataya başladık. Neticede açmadık ama elle şöyle bir salladık, yokladık. Hakikaten de altın vardı!"

İnzar İğnesi

"Allah'ın rahmetine sürekli açık bir insan **Gönenli**. Çok nadir olaylar dışında bu kapıyı kapamıyor hiçbir zaman. Devamlı oraya davet ediyor herkesi."

"Hiç mi inzar yapmıyor yani?"

"Yapmaz olur mu? Elbet yapıyor ama **Gönenli**'nin inzar iğnesi o kadar ince ki batmıyor sanki. Yerince ve yeterince bol miktarda deva, ilaç zerkettiği halde acıtmıyor, yakmıyor. Çok iyi bir hekim anlayacağınız **Gönenli**."

Haziran 1989 vaazlarından bir pasaj size. Cemaati, ölüm, kalm, kabir ve kıyamet ahvaliyle inzar ettikten sonra bakın ne diyor:

"Korkmayın yahu! Öleceğiz ama korkmayın! Öleceğiz fakat cennete gideceğiz! Ne korkuyorsunuz! Bazıları bilerek gidiyorlar, bazıları korkarak gidiyorlar!

İnsanları korkutanlar, insanlara hayat şevki vermeyenler... İlâhi! Cennet evine girenlerden eyle bizi!

Cennet içre cemâlini görenlerden eyle bizi!"

Gönenli'den Nükteler

Çok tath, çok mânidar nükteleri var **Gönenli Hoca**'nın. Onun hikmet ve zerafet bahçelerinden bir demet sunmak istiyorum sizlere. İşte bakın:

Karga Yemi

"Bir adam vardı tanıdığım, **Karun** gibi hırslıydı. Para, pul, mal, mülk... Topladı, topladı, topladı. Sonra efendim ne yedi, ne yedirdi, ne giydi, ne giydirdi. Hiçbir şeye zurnuk koklatmadan öbür

tarafa gitti! Nesi var, nesi yoksa herşeyi nâmerd eline kaldı da onu çar çur ediyorlar şimdi kargalar.

Karga yemi oldu, karga!"

Sen Bilen Rabbim

"Kâbe'de bir adama rastlamışlar. Adamcağız sürekli kendi yöre ağzıyla 'Sen bilen Rabbim, sen bilen Rabbim!' (Sen bilirsin Rabbim, sen bilirsin Rabbim, sen biliyorsun Rabbim, sen biliyorsun Rabbim) deyip duruyormuş. Bazıları: 'Canım, başka duan yok mu?' diye sorunca adam:

'Başka ne söyleyem, O hepsini biliyor zaten!' diye cevap vermiş."

Bana Bile

"Öyle patavatsızlıkları var ki insanların, peygamberler bile bîzar olmuşlar insanların patavatsızlığından.

Koca Mûsa Peygamber demiş ki:

'Ya Rab, şu insanların dilini tutsan; bana neler söylüyorlar, neler!' Cenâb-ı Hakk da:

'Üzülme ya Mûsa, -kullarımın kusuruna bakma! Sadece sana mı- bana bile neler söylüyorlar, neler?' buyurmuş."

KAYNAKLAR: Mustafa Özdamar, Gönenli Mehmed Efendi, 1995 İst. s. 9-100.

MUSTAFA ÖZDAMAR

MUHAMMED İHSAN OĞUZ (R.H) (ö. 1412/1991)

Büyük bir İslâm âlim ve mutasavvıfı olan **Muhammed İhsan Oğuz**, 27 Ramazan 1304/19 Haziran 1997 târihinde Kastamonu'na dünyâya gelmiştir.

İlk Mektep'ten sonra orta tahsilini Kastamonu Askeri Rüşdiyesi'nde ve yüksek tahsilini Ziyâiyye Medresesi'nde yapan **Muhammed İhsan Bey**, büyük bir âlim ve aynı zamanda Ziyâiyye Medresesi Müderrisi olan eniştesi ve hocası **Ahmed Ziyâeddin Efendi**'den de husûsî dersler almış; O'nun vefâtı üzerine tek başına ilmi çalışmalarını sürdürerek kendisini yetiştirmiştir.

Muhammed İhsan Bey'in tasavvufi hayâtı ise, çok küçük yaşlarda başlamış; daha çocukken, babasının şeyhi olan ve çevresinde "Muhammed Evliyâ" diye tanınan Nakşibendiyye Mürşidlerinden **Muhammed Hulûsi Efendi**'nin terbiyesine girerek 12 yaşında bu zâta intisâb etmiştir. **Muhammed Evliyâ Efendi**, hocası ve eniştesi **Ahmed Ziyâeddin Efendi**'nin de babasıdır. Bu zâtın hizmet ve sohbetinde bulunmuş, hatm-i şeriflerine katılarak teveccühünü kazanmıştır. Bu sırada cezbe hâli artmış; Kastamonu içinde ve dışında yatan birçok Allah dostu kendisine görünmeye, tarikat pirlerinin ve büyük velilerin rûhâniyetlerinden feyz almaya başlamıştır.

1901 yılında hacca giden **Muhammed Evliyâ Hazretleri**, Mekke-i Mükerreme'de hac vazifesini tamamlayamadan vefât etmiş ve orada defnedilmiştir.

Muhammed Evliyâ Hazretleri'nin âhirete intikalinden sonra Mürşid aramaya başlayan **Muhammed İhsan Bey**, daha sonra Tosya'da "Ganizâde" diye bilinen **Muhammed Sâdık Efendi**'ye bağlanmıştır. Allah dostlarından olan bu zât da, bağlıktan altı ay sonra âhirete göç etmiş ve tekrar araştırma dönemi başlamıştır. Yıllarca süren bu araştırma sırasında gerçek irşâd ehline rastlamayan **Muhammed İhsan Bey**, çaresizlik içinde Allah Teâlâ'ya sığınarak İnsân-ı Kâmil'in bildirilmesi için sürekli duâ ve yakarıшта bulunmuştur. Bu yakarış halı devam ederken, 1339 (1917) yılı Rebiulevvel ayının Peygamber Efendimiz'in doğum gününe rastlayan Pazartesi gecesi Hak Teâlâ'ya gözyaşlarıyla yalvararak Mürşid-i Kâmil'in ismi ve cismi bildirilmiş ve gösterilmiştir. Bu olay; "İslâm Tasavvufunda Mânevî Cihad" isimli eserinin Giriş bölümünde yer almaktadır.

Mânâ âleminde gösterilen ve ismi bildirilen bu zât, Harput'ta bulunan **Seyyid Ahmed Kürdî (Çapakçûrî) Hazretleri**'dir. Bağlanacağı Mürşid'in kim olduğu bildirildikten sonra, bu defa da nerede olduğunu araştırmaya başlamış; sonunda bir arkadaşının tavsiyesiyle mektup yazdığı Harput Ulu Câmiî İmâmı **Hacı Tevfik Efendi** vâsıtasıyla orada yaşadığından haberdar olmuş ve kendisine bağlılık talebinde bulunmuştur. Bu talebin cevabı, tam bir yıl sonra aynı tarihte gelmiş ve manevî bağlılık gerçekleşmiştir. **Muhammed İhsan Bey**, Mürşidi ile hiç görüşmemiş; **Seyyid Ahmed Hazretleri**, yazdığı 9 mektupla bu yüksek ahlâklı talebesini irşâd ederek kendisine hilâfet ve irşâd icâzesi vermiştir.

Tasavvufî hayâtı sürekli bir nefis mücâdelesî ve mânevî yük-seliş hâlinde geçen, Peygamber Efendimiz'in rûhanî terbiye ve beraberliğine de mazhar olan **Muhammed İhsan Bey**; İslâmî tasavvuf anlayışını Allâh'a Has Kulluk, Peygamber'e Has ümmetlik cümlesinde toplamıştır. Bu anlayış; "Kâmil îman, sâlih amel, fazîletli ahlâk ve tam ihlâs" ve Allâh'ın zâtî kulluk ve rızâsına, yakınlık ve ma'rifetine ermek için Habîbinin Hakikat ve Rûhaniyeti'ne içten bir sevgi ve yönelişle bağlanmayı esas alan yeni ve özgün bir tasavvuf anlayışdır.

Muhammed İhsan Bey, şöhretten ve tasavvuf ehli olarak bilinmekten kaçınır; giyiniş ve davranışlarıyla kendisini kimseden ayırmaz, toplum içinde her yönüyle örnek bir insan, bir beyefendi olarak tanınırdı. Tasavvufu, kulun Rabbine mânevî bir yönelişi ve içte cereyân eden bir nefis mücâdelesî kabûl eder ve kendisine bağlılık kuranlara, bu bağlılığı başkalarına duyurmamalarını bildirir, "Allah ile kul arasında olan şeyi başkasının bilmesine gerek yoktur" buyururdu. Mübârek yüzünü görenler ve huzûrunda bulunanlar, günlerce o huzûrun etkisi altında kalırlardı. Sohbetlerinde genellikle Allah'ın emirlerine uymanın ve O'na kullukta bulunmanın önemini, bunu yaparken O'nun rızâsından başka bir maksat karıştırmamanın gereğini anlatır; Peygamber Efendimiz'in sünnetinden ve Allah dostlarının hayatlarından örnekler vererek bu gerçekleri zihinlere ve gönüllere yerleştirirdi. Sorulan maddî ve mânevî meselelere çok veciz ve hikmetli cevaplar verirdi. Hayâtı; Allah'a has kul, Peygamber'e has ümmet olma gayret ve uğraşısı, hak ve hakikati öğrenme ve öğretme çabası içinde geçer, dinlenmeye çok az vakit ayırırdı. Bununla birlikte kendisini Allah'ın günahkâr bir kulu olarak görür, "Bir asra yakındır bu yoldayım, velev bir gün Allah'a noksansız bir ibâdetde bulunamadım. Ne kadar günâhımız varmış ki, hâlâ yaşıyoruz; günahlarımızı ödüyoruz" derdi. Talebelerinin, Allah'ın kulluğundan ve Peygamber'in ümmetliğinden başka hiçbir şeye teveccüh etmesini istemez, bunun dışındaki şeylere değer vermez, kendisine aşırı hürmet gösterilmesinden ve iltifat edilmesinden hoşlanmazdı. Alış-verişini kendisi yapar, mecbur kalmadıkça eşyâsını başkasına taşıtmazdı. Yiyip içmesi sünnet üzere olur, fazla yemekten kaçınırdı. Sağlığına çok dikkat eder, zaman zaman sağlık kontrolünden geçerdî. Doktorların tavsiyelerini titizlikle uygular, bunu Allah'ın âdet ve sünnetine uymanın bir gereği sayardı. Rahatsızlıkları sabırla karşılar; bunların günahlarına kefarete olacağı ümidi içinde Allâh'a hamd ve şü-

kürde bulunurdu.

Muhammed İhsan Oğuz'un, mektup ve sohbetlerinde geçen pek çok özlü ve irşâd edici sözleri vardır. Bunlardan bâzıları, sâdeleştirilerek aşağıya alınmıştır:

* Gerçekte Mürşid birdir. O da, her şeyden büyük ve yüce olan Allah Teâlâ'dır. Bu hususta Allah dostları için, ancak bu irşâda vâsita kılınma göreviyle seçilmiş olmak vardır. İşte bu, bir insan için ulu devlettir. Onun büyüklüğünü bilmek, hakkını vermek gerektir.

* Fena: Allah Teâlâ'nın emirlerine uymak, yasaklarından sakınmak ve bunları tatbika engel olmaya çalışan nefis ve şeytana tam muhalefet etmektir. Beka da: nefis ve şeytana galebe çalarak emre uymayı ve yasaklardan sakınmayı sürekli hale getirmektir. Bir diğer ta'rife göre de Fenâ: Kulun; bir hiçten ibâret olduğunu, kendiliğinden hiçbir şeye güç yetiremeyeceğini, tam bir âcizlik içinde bulunduğunu anlamasıdır.

* Tarikat, hükmetmek demek değildir. Şeriat-ı mutahharanın içyüzünü dışıyla berâber tatbik etmektir.

* Gerçek bir insan olmanın gerektirdiği bütün kemalleri, Kur'an âyetlerine ve Peygamber Aleyhisselam'ın hadislerine uygun olarak yeni bir deyimle "Has Kulluk, Has Ümmetlik" cümlelerinde topluyoruz. Bunları iyi anlamak gerekir. Bir kimsede has kulluk ve ümmetlik saâdetinden azıcık bir şey yoksa; suda yürüsün, havada uçsun, masuradan Mısır'ı seyretsin, kalplerdeki sırları bilsin, insanları etkisi altına alsın, yere göğe hükmetsin, hiçbir şey ifâde etmez. Hayâtı boş ve kuru şeylerle geçer, harcanıp gider. Çünkü bunlar, has kulluk sıfatının dışındadır. İnsanın yaratılış sırrına aykırıdır.

* Allah dostlarını dünya gözüyle görmek, onları ve hallerini dünyâ akhyla anlamak mümkün değildir. Onların gerçek kişilikleri ve mânevî halleri ancak gönül gözüyle görülür, mânâ akhyla bilinir.

* Allah Teâlâ, kişinin hakikatini kalbine yerleştirmiş; o hakikati nefsânî niteliklerle örtmüştür. Eğer bir kimse kalbini nefsânî niteliklerden soyutlayarak ona yönelirse, hakikatini bilir. Hakikatini bilince de Rabbini bilir. Zira, haberde: "Kendini bilen, Rabbini bilir" buyurulmuştur.

* Ben, kendi günah ve iflâsıma bakıyorum. Mevlâ'dan bir şey istemeye utanıyorum. Ben herhangi bir kimse için bir dilekte bulunmak istesem; günah ve iflâsım sebebiyle o kimsenin işinin kötü olmasından, lutfu ereceği yerde gazaba uğramasından endişe duyarak üzüntü içinde kalıyorum. Sonra bakıyorum ki, o iş olmuş. Varlığım bir zarara yol açmamış. Mevlâ'nın lutfu ve yardımına şükrediyorum. Bu husûsun Allâh'ın mekri (imtihamı) ile ilgili olmamasını, O'nun lutfu ve ihsânından dilerim.

* Allâh'ın izin ve yardımıyla nefis ve şeytanından hür olanlar, emir ve yasaklara uymayı dünya hayatının engelleri ve güçlükleri içinde yaparlar, zorluk çekerler. Çektikleri zorluklara göre kat kat ecir alırlar. Bir şey umarak ve isteyerek, bir amaç ve çıkar güderek iş yapmak kolaydır. Fakat; sırf emri yerine getirmek, borcu ödemek için iş yapmak zordur. Onun için; işi sürekli böyle yapanlar çok az olmuştur. Allah'ın rızasına ermek şerefi, nefis ve şeytaniyle mücadele ederek Hak'a böylece kullukta bulunanlara elverir. Allah'ın rızasının üstünde ise, hiçbir devlet yoktur.

* Biz, bir bakıma garibiz. Gariplerin âlem tarafından sorulmamaları, aranmamaları, belki ihmal olunmaları daha uygundur. Bu makama uyan şu dörtlüğü daima hatırlınızda tutunuz: "Dost ararsan, Allah yeter. Arkadaş ararsan, Kur'ân yeter. Devlet ararsan; kanaat yeter. Nasihat ararsan, ölüm yeter."

* Allâh'ın eşyâya verdiği özelliklerden faydalanmaya çalışmak ve koymuş olduğu değişmez sebep ve kanunlara uymak; etkiyi O'ndan bilmek şartıyla tevekkülün ta kendisidir. Buna ters bir hareket; ilâhî kanun ve sebepleri yok saymak, tevekküle aykırı davranmak demektir.

* Mâneviyatı kazanmak için bir yere saklanmak gerekmez. Bir köşeye kaçarak ibadet ve kulluk kolaydır. Fakat; toplum içinde yaşayarak cihad ve amel güçtür, ama sonucu büyüktür. Amaç, mâneviyatı maddiyât içinde başarmak ve yürütmektir.

* Tasavvuf yolunda bulunan kişi; acı ve etkili olan gerçeği, tatlı gelen ve hoş giden iltifattan daha güzel görmeli ve kabul etmelidir. Celâle ilişkin hususlar, Cemâle ilişkin hususlardan daha üstün ve faydalıdır. Ancak; kabûlü ve dayanılması daha zordur. Kendini Celâl hallerine alıştırmak, sayısız faydaları olduğuna inanmak, bundan sevinç duymak lâzımdır. Bu gibi dayanıklı yollar, bu yolda çok yükselirler.

* İnsanların en yüce özelliği, hak ve hakikati olduğu gibi anlayıp kabul etmesidir. Bu nimet herkese verilmez. Ancak Mevlâ'nın sevdiği kullarda görülür.

* Herhangi bir amacın gerçekleşmesi husûsunda bütün his ve kuvvetler bir noktaya yöneltilir, başarı için Allah Teâlâ'ya sığınılır, dostlarının yardımı istenir ve eseri fiilen görülünceye kadar bu davranış devam ettirilirse, başarı hemen hemen kesin olur. Himmetin mânâsı, işte budur. Bu hal ne kadar tam ve olgun, kuvvetli ve sürekli olursa; eser ve sonuç da o kadar kısa zamanda gerçekleşir.

* Bir insan, insan olmazsa; Kâbe'nin yakınında da bulunsa, orada bulunmuş olmaktan başka bir fazilete erişemez. Bir insan, eğer insan ise; nerede bulunursa bulunsun, gerçek insanlığa ait faziletten hiçbir şekilde mahrum kalmaz. İnsanın kalbi kendi camiidir. Orası Rahman'ın evidir. Bu mübarek evde ne kadar kalabilirse; nerede olursa olsun o derecede feyz alır. Bunun için, kalbin huzur ve selâmetini sağlamak gerekir.

* Allâh'ın emirlerine uymak ve dürtüst olmak şartıyla, maddi ihtiyaçların kazanılması hususunda çekilen güçlük ve sıkıntılar büyük bir mânevi cihaddır. Bunun sonucu da büyük olur. Çekilen güçlük ve sıkıntıları nimet biliniz. Az çalışma ile, yahut çok kolaylıkla ele geçen geliri iyi görmeyiniz.

* Mâdem ki hüküm ve kazâ Allah'ındır, onu sabır ve rızâ ile karşılamak kulluğun şânındandır. Hak Teâlâ'nın tatlı gelen hüküm ve kazâsından nasıl hoşnut oluyorsak, acı gelen hüküm ve kazâsından da öylece hoşnut olmamız zorunludur. Birinden hoşnut olup da diğerinden olmamak, kulluk sıfatıyla bağdaşmaz.

* Dünyâ, mü'minin zindanıdır. Onun içinde rahat bir hayat aramak, boş ve anlamsızdır. Dünyanın bütün refah ve mutlulukları; ebedî âhiret aleminde yaşanacak sonsuz güzellikler yanında, zindanda çekilen dert ve sıkıntılar gibidir. Bu tanımlama ise, mânevî gerçekleri maddi örneklerle anlatmak için yapılan bir benzetmeden ibarettir.

* Mânevi ilişkileri maddi ilişkilerle karıştırmamanın; "Mânevi iş başka, maddi iş başka" düşüncesini yürütmenin gerçek mânevi ilişkide yeri ve anlamı yoktur. Bu durum; şekli ve resmi olan, insanın kendi çıkarlarına dayanan ilişkilerin gereğidir. Bu yolda olanlar, birbirlerine karşı gerektiğinde can vermeyi birinci şart sa-

yarlar, kendi çıkarlarını onların mutluluğuna adarlar.

* Meydana gelen hata ve günden dolayı başkalarının onlardan yüzçevirmeleri doğru değildir. Hergün işlediğimiz günahlardan dolayı Rabbimiz bizden yüzçeviriyor mu?... Nimetlerini ke-siyor mu?.. Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak ne zor şey...

* Kul, dileyip seçerek bir fiili işlemedikçe Hak Teâlâ o fiili yaratmamakta; Allah'ın irâdesi, insanın cüz'i iradesine bağlı bulunmakta; kendine iyiliği de, kötülüğü de kul kendisi yapmaktadır. Kendisinden başka özür bulacak ve suçlayacak hiç kimse yoktur.

* İlk nesil müslümanlarının tasavvufu; dosdoğru inanmak, iyi ameller işlemek ve güzel huylar edinmekten ibarettir. Dini tasavvuf budur. Kitab ve Sünnet de bunu emreder. Mü'minlerin faziletleri de, böyle olma-taki kuvvet ve zayıflıkları ile ölçülür. Zamanımızda yaygın olan tasavvuf ile ilk nesil müslümanlarının tasavvufu arasında ne büyük fark vardır?..

* Sevginin belirtisi, sevdiğine uymaktır. Sevgi, ancak bununla gerçeklik kazanır. Bu sebeple; Allah'a muhabbet eden, emir ve yasaklarına uyar. Peygamberini seven, O'nun sünnetine sarılıp emirlerini yerine getirir. Hocalarını seven, onların öğrettiklerini iyi uygular. Muhabbetin doğruluk ve gerçekliği budur. Sözdeki muhabbetin bir değeri yoktur.

* Biz, gerçekte bir kara taşız. Görülen büyük işlemlerle, kendi kendiliğimizle bir ilgimiz yoktur. Ancak; Allah ve Rasûlü öyle bir kara taş muhabbet ederlerse, onu cevhere çevirirler ve her şey yaparlar. Bu durumda her şey Allah ve Rasûlü'ne ait olur. Bizim bizliğimizden olmaz. Bu hal, ilâhî kudretin en büyük belirtisidir.

* **Muhammed İhsan Oğuz**'un birçok ilmi ve tasavvufi eserleri vardır. İlmî bir üslupla yazılmış olan bu eserler, adına kurulan bir vakıf tarafından sâdeleştirilip orijinali ile birlikte yayımlanmaktadır. Bu eserlerden şimdiye kadar yayımlananlar şunlardır:

- 1- Dünya ve Âhiret Hayâtı
- 2- İslâm'da Mübârek Günler ve Geceler
- 3- Yûnus Emre
- 4- 21 Soruda İlmî ve Tasavvufî Gerçekler

- 5- Vesîletünnecât-İslâm İlmihâli
- 6- Tasavvufun Öncüleri 12 Büyük Veli
- 7- Tasavvuf Yolunda Mânevî Cihad
- 8- İslâm'da Kazâ ve Kader
- 9- Hazret-i Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi
- 10- İslam Düşüncesinde 7 Önemli Konu
- 11- Muhammed İhsan Oğuz'dan Mektuplar (2 Cilt)
- 12- İslâm'ın Özü
- 13- Sorular ve Cevaplar
- 14- İslâm Tasavvufunda Vahdet-i Vücut
- 15- Şeriat-Tarikat Kavramları, Zikir ve Tasavvuf Yolları
- 16- Ârifler Silsilesi (4 Cilt)

Bir asrı aşan hayatı hak ve hakikatin bilinmesi ve yaşanması uğrunda, Allâh'ın has kulluğu ve Peygamberin has ümmetliği yolunda geçen Muhammed İhsan Oğuz, 2 ağustos 1991 (21 Muharrem 1412) Cuma gününü Cumartesi'ye bağlayan gece saat 2.15'te ebedî aleme göçmüştür; hasret ve iştiafında olduğu Allah ve Rasûlü'ne kavuşmuştur.

KAYNAKLAR: Muhammed İhsan Oğuz, Tasavvuf yolunda Manevi Cihad; a. Mif. Ârifler Silsilesi, m. Mif. Mektuplar.

MUSTAFA BAYBURTLU

SEYYİD MUHAMMED RÂŞİD EROL (R.H)

(ö. 1414/1993)

Muhammed Râşid, 23. 03. 1930'da Siirt'in Baykan ilçesine bağlı Siyanüs köyünde dünyaya geldi. Babası **Gavs-ı Bilvânîs Seyyid Abdülhakîm el-Hüseynî** ve dedeleri ilim ehli olup, Peygamber (a. s.) Efendimiz'in nesebinden gelen seyyidlerdir. Hazret,

daha çok "*Seydâ*" ve "*Sultan hazretleri*" ünvanlarıyla anılmış ve tanınmıştır.

Muhammed Râşid hazretleri, ilk ilim hayatına babasının yanında başladı. Babasından sonra Güneydoğu'da meşhur olan **Molla Muhyiddin**, **Molla Nâsır**, **Molla Ramazan** ve **Molla Abdülhakî**'den sarf, nahiv, mantık, belâgat gibi âlet ilimlerinin yanında tefsir, hadis ve fıkıh dersleri aldı.

Şeyh Abdülhakîm Hüseyinî'nin oğlu olması münasebetiyle ilim öğrenip talebe yetiştirmenin yanında, tekke hizmetleriyle de meşgul oldu.

Seydâ hazretlerinin ömrü üç devreye ayrılabilir: Birinci devre, 1968 yılına kadar olan ilimle meşguliyet. İkinci devre, 1968-1972 yılları arasında devam eden tekke hizmeti. Yani babasının misafirlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için hem bedenen hem de ilmen onlarla alâkadar olma. Üçüncü devre, 1972'de şeyhi ve babası **Abdülhakîm el-Hüseyinî**'nin vefatından sonra onun vasiyeti ve işaretleriyle başlayıp, 22.10.1993'de vefatına kadar devam eden irşad faaliyeti. İrşad merkezi, Adıyaman ilinin Kâhtâ kazasının Menzil köyü olmuştur.

Tarîkat silsilesi, babası **Seyyid Abdülhakîm Hüseyinî**, **Ahmed el-Haznevî**, **Muhammed Ziyâeddin**, **Fethullah Verkânîsî**, **Abdurrahman Tâgî**, **Sıbğatullah Arvâsî**, **Seyyid Tâhâ** vassıtasıyla, **Nakşibendî-Hâlidîyye** pîri **Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî**'ye ve oradan silsile halinde Hz. Rasûlullah (a. s.)'a kadar ulaşır.

Seydâ hazretlerinin en çok hoşuna giden, tekke ve medrese faaliyetlerinin birarada yürümesi idi. Zaten bu sebeple mekteb, medrese faaliyetlerine çok önem verirdi. Birgün şöyle buyurdu: "*İlim olmazsa din tahrif olur; amel olmayınca da ilim gereken faydayı vermez. Önemli olan, ilim ve ameli beraber yürütmektir.*"

Seydâ hazretleri, Allah Teâlâ'nın Kıyamet'e kadar açık tuttuğu tevbe kapısından herkesi tevbeyle davet etti. Hazretin duası, niyâzı ve Allah indindeki kıymeti ve bereketiyle binlerce insan tevbekâr oldu, kalbi İslâm'a ısındı ve sâlih kullardan oldu. Yurt içinden ve yurt dışından ziyaretçi akınına uğraması sebebiyle 1983 yılının Mart ayında Gökçeada'da mecburî ikamete tâbi tutuldu. Onsekiz ay süren Gökçeada'daki sürgün hayatı, çok sıkıntılı ve zahmetli oldu. Bu zaman zarfında sadece akrabaları ve yakın birkaç talebesinden başka kimseyle görüştürülmedi. Merkezî idare,

Seydâ hazretlerini Gökçeada'dan sonra Ankara'ya nakledip onaltı ay orada gözetim altında tuttuktan sonra, tekrar irşad merkezi olan Menzil köyüne dönmesine müsaade etti. Üç yıl süren bu sıkıntılı dönemde dahi talebelerinin eğitim ve irşadını aksatmama-ya imkân nisbetinde gayret gösterdi.

Devlet erkânının Menzil'e dönmesine müsaade etmesinden sonra, mecburi ikametden önce olduğu gibi tebliğ ve irşad hizmetlerine devam etti. 1990 Ramazan Bayramı'nda, müridleriyle bayramlaşırken zehirli bir enjektörle kendisine suikast yapıldı, vücuduna şırınga edilen zehir sebebiyle uzun süre ızdırap çekti.

Seydâ hazretleri, şeker ve yüksek tansiyon hastalığı sebebiyle senelerce tedavi gördü. 22.10.1993 Cuma günü, 63 yaşında, Ankara'da rahmet-i Rahmân'a kavuştu. Mübarek naaşı Menzil'de toprağa verildi.

Hazret'in en büyük eseri, kalb ve gönüllerini Allah'a çevirecek ahlâkîlarını da Rasûlullah (a.s.)'a uydurmaya gayret eden onbinlerce insan olmuştur.

Seydâ hazretlerinin meşreb ve irşadı üç bölümde incelenebilir: Tevbe, ilim ve zikir.

Tevbe ve Telkini

Sâdât-ı Nakşibendî'de görülen hâller, âdetler ve sıfatlar, Seydâ hazretlerinde mevcut idi. Meselâ, Muhammed Bâkibillah hazretlerinin âdetleri şöyle idi: Her kimi kabul etseler, önce tevbeye dâvet ederdi. Eğer o, talebede kendisine karşı büyük bir aşk ve muhabbet müşâhede ederse râbitayı emrederdi. Seydâ hazretlerinin âdetleri de böyleydi. Talebeleriyle önce el ele tutup bey'at etmek sûretiyle tevbe telkin ediyordu. Fazla kalabalıktan dolayı tek tek tevbe çok zor olup, vakit yetmediği için iki elini uzatarak, sığabildiği kadar insana grup grup tevbe veriyordu. Kadınların tevbe ve intisâbı, genelde, tevbe tarifi için görevlendirilmiş kadın görevliler tarafından yaptırılıyordu. Hazret, kadınların intisâbını ancak kapı veya perde arkasından sözlü olarak kabul ediyor, mahremi olmayan kadınlara, hiçbir şekilde elini tutturmuyordu.

Seydâ hazretlerinin en belirgin özelliklerinden birisi, irşadının sessiz, sözsüz ve sohbetsiz olmasıydı. Müridlerini sükût ve nazarla terbiye eder, görünüş, hâl ve heybetiyle Allah'ı hatırlatır, ya-

şayışı ile itaatı sevdirebilir, istikâmetiyle insanları âhirete yöneltirdi. Konuşması çok azdı. Sorulan soru ve müşkillere cevap verir, lüzum hissettikçe genel ve özel uyarılarda bulunurdu.

Bütün bu teveccüh ve irşad, Allah Teâlâ'nın açtığı mânevî büyük bir fethin ve bu kâmil kulunun eliyle yaydığı geniş rahmetin tezâhürüydü. Durumu müşâhede eden ve her sınıftan insanın ıslah ve takva için akın akın koştuğunu gören ehl-i ilim, orada Nasr Sûresi'nin canlı tefsirinin yapıldığını söyleyebilirdi. Çünkü Allah'ın yardımını ve kalblerin fetih emri gelmeseydi ne bunca insan oraya koşabilir, ne de o "Cân" bu yükü taşıyabilirdi. Bu iş, bir günlük, bir haftalık, bir aylık, bir mevsimlik, bir senelik değil, bütün anları ve ömrü kaplayan ilâhî bir emanet, mânevî bir vazifeydi. Seydâ hazretlerinin bu nimet karşısında yaptığı, Yüce Rabbinî tesbih, O'na hamd ve tevbe idi.

Birgün şöyle buyurdular: *"Siz bilir misiniz, Gavs hazretleri neden böyle büyük bir zât oldu?"* Cemaat sükût etti. Seydâ hazretleri şöyle devam etti: *"Gavs hazretleri, tevbe telkin ettiğinde, kendisi de tevbe edenle birlikte kendi günahları için Allah'a tevbe ederdi."*

Ey cemaat! Bakınız! İslâm'da tevbe vardır. Kul velî de olsa kusursuz olmaz. Yalnız tevbe, kalben olmalıdır. Gafletle yapılan tevbe, sahibine fayda vermez. Bir kimse hâlis bir şekilde tevbe etse Cenâb-ı Hakk, o kişinin geçmiş günahlarını siler, hatta yerine sevab dahi yazabilir."

Tevbe hâlis olduğu zaman insan, istikâmetini düzeltir, yönünü Allah'a çevirir, hâli güzelleşir, yeni bir hayat yaşamaya başlar. Bu yeni hayatını Allah'ın rızası istikâmetinde devam ettirirse bu hâl, kulun tevbesinin kabûlüne işarettir."

Ey cemaat! Siz, küçük günahları hafife almayın. Çünkü küçük günahlar, büyük günahlara sebep olmaktadır."

"Sakın kibir üzere olmayın! Cenâb-ı Hakk, şeytana secde etmesini ve bu sûretle Hz. Âdem (a. s.)'in üstünlüğünü kabul etmesini emrettiği halde şeytan, kibrinden dolayı secde etmedi. Mâlûmunuzdur ki, şeytan çok ibâdet ve taat ehli olmasına rağmen itirazı neticesinde ilâhî huzurdan tard edildi."

Her türlü günah, nefisten ve kibirten zuhûr eder. İnsan ne zaman fakrını ve âcizliğini idrak ederse o zaman nefsin kibir ve

azâmeti kalmaz. İşte o durumda kişi, kâmil bir mü'min sıfatı ile hayatını devam ettirir."

İlme Teşviki

Seyyid Muhammed Râsîd, ilim tahsil eden ve ilim öğrenenleri çok severdi. İlim tahsili hususunda kişinin kendi cemaatından olup olmadığına bakmazdı. Bir defasında, şu uyarılarda bulunmuştur:

"Ey Allah'ın kulları! Bir talebe yetiştirmek, bin kişiyi sofi yapmaktan efaldır. Hele o talebe vârisü'l-enbiyâ olursal Siz dininizi beldenizde bulunan en büyük, en muttaki âlimlerden öğreniniz. Herkesten fetvâ sormayın. Çünkü memlekette fetvâ verecek kimse çok azdır. İlimle meşgul olan kimse, dünyada en güzel iş ile meşgul oluyor. İlim olmadığı zaman cehâlet olur. Câhilin âbidi de sofisi de hüsrandır. Siz, Osmanlıya bakınız! Ne idi, ne oldu? **Sultan Abdulhamid** ârif-i billah idi. Başa geçer geçmez, memlekette talebe yetiştirme seferberliği başlattı.

Nakşibendî Tarikatı, medrese ve tekkeyi beraber yürütür. **Hazret Muhammed Dıyâuddîn**, doğu cephesinde müridleri ve talebeleri ile savaşırken bölüklerinin başka bir yere nakledilmesi icabetti. Gittikleri yerde müridler, önce mutfak çadırını kurmaya başladı. **Hazret çalışma mahalline gelince:** 'Talebelerin seslerini duymuyorum, bu ne çadırıdır?' diye sordu. Müridleri, mutfak çadırı olduğunu haber verdiler. Bunun üzerine **Hazret**, bu durumda savaşmaya gerek kalmadığını, düşman ile savaşmanın sebebinin i'lây-ı kelîmetullah olduğunu ve bunun medreselerle ve talebe yetiştirmekle mümkün olabileceğini beyan etti. Hemen mutfak çadırının bozulup önce medrese çadırının kurulmasını, sonra diğer çadırların yerleştirilmesini emretti. **Hazret**, medrese çadırları kurulduktan sonra kalkıp savaşa devam etti."

Zikir Telkini

Seydâ, üç türlü zikir telkin ederdi:

1) **Kalb zikri:** Bunun usûlü, müridi önce beşbin kalb virdinden başlatırdı. Bu virdde zikir olarak "*Lafza-i Celâl*" yani "*Allah*" zikri çektirirdi. Kalb zikri, beş bin ile yirmibir bin arasında devam ederdi.

2) **Letâîf zikri:** Bunun usûlü, bir müridde letâîf zikrine geçiş alâmet ve istidâdını görünce, ona letâîf zikrini tarif ve telkin

ederdi. Letâif zikri, yirmibir bin ile yüzbir bin arasında çekilmektedir. İnsan vücudunda, belirli yerlerde bulunan ve âlem-i emirden olan mânevî hasseler, merkezler vardır ki bunlar; kalb, ruh, sır, hâfî, ahfâ ve nefis-i nâtıkadır. Zikir, bu merkezlerin üzerinde, mürşidin tarif ve kontrolü ile çekilir.

3) Nefy u isbât zikri: Bunun usûlü, mürid, letâif zikrinde muvaffak olup, nefy u isbat ve hatme-i tehlil zikrine istidâd gösterdiğinde, Hazret, nefy u isbat zikrini tarif ederdi ki bu zikir, zikirlerin en efdalidir. Hadîs-i şerifte: *"Zikirlerin en efdali lâ ilâhe illâallah zikridir"* buyurulmuştur.

Seydâ hazretlerinin irşad ve terbiyesi genelde üç kesime hitâb ediyordu.

Birincisi; İslâm'ı hiç bilmeyen veyahut tamamen günahlara dalmış insanlar. Hazret, bunlara tevbe telkin ederek onları İslâm ve iman dairesine çekerek, farzları yapmaya ve haramlardan kaçmaya sevk ediyordu. Bu yönüyle, Üstad Bediüzzaman gibi insanların imana çağırma hizmetleri yürütmüştür.

İkincisi; akidesi düzgün ama gafletle yaşayan mü'minleri, velâyet nuru ve zikir telkini ile amel-i sâlih işlemeye sevk edip ihlâs ve ibâdetlerini, hizmet ve cihadlarını artırıyordu.

Üçüncüsü; aşk ve muhabbet ehli, kabiliyetli müslümanlara seyr u sülûk yaptırarak ihsan derecesinde kâmil müslüman yetiştiriyordu.

Bu üç grup, Seydâ hazretlerinin İslâmî tebliğ ve cihadda genel irşad alanını oluşturunuyordu. Çoğu kez şöyle buyurmuşlardır:

"Bu devirde bizler, tarikat hizmetinden çok, iman hizmeti görüyoruz. Eskiler, bir insanı farz borçlarını kazâ ve günlük vecibelerini edâ etmeden tarikata almazlardı. Ama günümüz böyle değildir."

Râbîta ve Tevessül Hakkındaki Görüşleri

Seydâ hazretlerine birgün: *"Efendim, râbîta, tevessül ve himmet konularında bize sohbet eder misiniz?"* diye sorulduğunda, Hazret, şöyle buyurmuştur:

"Tarikat-ı Nakşibendî'de mürşid râbîtası çok önemlidir. Çünkü müride en fazla fayda veren şeyh râbîtasıdır. Bir mürid, şeyhinin rûhâniyetinin mânevî tasarruf, feyiz ve bereketinin her

an yanında olduğunu düşünmelidir. Hatta her attığı adımda şeyhinin ayak izlerine bastığını düşünerek onda (onun hâlinde) fânî olmaya bakmalıdır. Çünkü insan, şeyhine râbîta yapa yapa onun mânevî tasarrufâtı altına girer, onun hâli ile hallenir ve ondan istifâde eder.

Müridin mürşidinden istifâdesi iki şekilde olur:

Birincisi; zâhiren ondan şeriat ilmini ve edebini öğrenerek.

İkincisi; bâtinen şeyhin feyzinden istifâde ederek. Birincisinde her müslüman, müslümanca yaşaması için gerekli olan ilimleri öğrenmektedir. İkincisinde ise yine herkese farz-ı ayn olan ilâhî muhabbeti tahsil, ihlâsa ulaşma, ahlâk-ı hamideyi elde etme, kin, hased, ucub gibi çirkin sıfatlardan kurtulma gibi nimetleri elde etmektir. Bu ilimlerin öğrenimi ve uygulanması, ekseriyetle bir mânevî tedâvî neticesinde vukua gelir. Bu feyiz ve nisbet, kalblere tasarruf eden Cenâb-ı Hakk tarafından verilir. Allah (c.c.) kime rahmetini murad ederse, Sâdat-ı Kirâm da o tarafa yönelir ve o kimseye nasibini ulaştırır. Bu işte herşey, şeyhin isteği ile değildir. Öyle olsaydı Gavs-ı Hizânî, mânevî emaneti (hilâfeti) Seyda-i Tâğî'ye değil, kendi çocuklarına verirdi.

Sâdatın nisbeti, Peygamber aleyhisselâmın ümmeti için verilmiş bir rahmet, bereket ve hidâyettir.

Geçmiş meşâyih aynı usûl ve meşreb üzere olmayıp, değişik şekillerde terbiye, talim ve irşad içindeydiler. Gavs-ı Hizânî, çok az konuşurdu. Fakat müridlerinde aşırı bir muhabbet ve cezbe vardı. İrşad ve vaazda önemli olan, va'z eden kimsenin mânevî durumudur. Seyr u sülûkunu tamamlamış bir kimsenin irşadı farklı olur. Sâdatların hâli başkadır. Birgün Hazret, sevdiği bir hocaya şöyle demiştir: 'Hoca! Şu karşıdaki ağaçlara bak; içinde kalem gibi doğru olanlar da var, eğri büğrü olanlar da var. Sâdatlar, kalem gibi düzgün ağaca benzer, sen onlardan istifâde etmeye bak!'

Bir âyet-i kerîmede, 'Sâdıklarla beraber olun!' buyurulmuştur. Bu âyet-i kertmenin tefsirinde birçok ulemâ, râbîtaya bir işâret olduğunu söylemiştir.

Elimize kuvvetli bir miknâtıs alsak, etrafındaki küçük metal parçalarını kendisine çektiğini görürüz. İşte ihsânın durumu da böyledir. İlmen ve aklen kuvvetli olan kişiler, etrafındaki insanla-

rı etkilerler.

Mürşidler, kuvvetli imanlarından ve ilâhî tasarruflarından dolayı müridlerinin kalplerini dünya sevgisi ve malâyânî şeylerden temizleyip Allah'a bağlarlar. Bu da tevbe-i nasuh ile meydana gelir. Tevbe-i nasuh, insanın sıfatını değiştirir. Sıfatın değişmesi demek, haram fiilleri, çirkin sıfatları terkederek İslâm'ın meşru dairesine girmek yani sırat-ı müstakim üzere yaşamaktır.

Bazı sâdatlar demişlerdir ki: 'Bizim görevimiz çözüp bağlamaktır.' Kendilerine: 'Siz, neyi çözüp bağlarsınız?' diye sorulduğu zaman: 'Biz, bize tâbi olanların kalplerinden dünya muhabbetini çözüp Allah ve âhiret sevgisine bağlarız' demişlerdir.

Râbita mânevî bir hattır; müridi, mürşidine ve geçmiş sâdatlara bağlar. Râbitaya sınıksız sarılıp devam ettiriniz. İslâmî hizmetleri bırakmayınız! Virdlerinize devam ediniz. Sülûkünüzü ilerletiniz. Letâiflerinizin aslî makamlarına ulaşmasına gayret ediniz. O zaman Allah'ın izniyle, Peygamber Efendimiz (a. s.)'in mânen size yardım ettiğini, geçmiş sâdatların mânen tasarrufta bulunduğunu hissedecek ve göreceksiniz. Bu nimetleri dünyada iken kazanmak isterseniz, tartkat-ı âliyye'nin edeblerine uyunuz; o zaman halk içinde Hakk ile beraber olma sırrı tecelli eder, imanınız taklitten tahkike yükselir. İlme'l-yakîn ise ayne'l-yakîn, ayne'l-yakîn ise hakke'l-yakîn olur. Bunların hepsi, tartkatın temin ettiği nimetlerdir.

Allah dostları hakkında âyet-i kerîmede şöyle buyurulmuştur: 'Biliniz ki Allah'ın velîleri için hiçbir korku yoktur ve onlar mahzûn da olmazlar.' Bu nimete ermek ancak dünyada amel-i sâlih yapmakla olur. Amel-i sâlih sahipleri için âhiret âlemi, ne kadar kolay ve ne kadar güzeldir. Ameli olmayanların vay halinel! Akıllı kişiler, bir nefesini dahi gafletle geçirmeyen kimselerdir. Siz akıllı kimselerden olun!"

Birgün Seydâ hazretlerine: "Efendim! Namazda, virdde, hatmede râbita olur mu? Olursa nasıl yapılmalıdır?" diye sorulduğunda şöyle cevap vermişlerdir:

"Namazda râbita hususunda bazı sâdatlar, değişik sözler söylemişlerdir. Sonra câhiller onu ifrata götürüyor. Sizler, namaza başlamadan önce râbita yapınız. Böyle olursa namaza huşû ile başlanır. Namazda, okunan şeylerin mânâsı ve ilâhî huzurda durulduğu düşünülmesi, böylece kalbi toplamaya çalışmalıdır.

Virdde râbitaya gelince; sâdatlara okunan Fatiha bir hediyedir. Hediye karşılıksız kalmaz. Bu sayede silsiledeki meşâyih sizleri tanır. Böylece hatme ve teveccühle sâdatlarla beraber olursunuz. Hatmeleri kaçırmayın; teveccüh, ilâhî muhabbeti getirir.

Bir mürid, zikir çekerken fatihalardan sonra biraz râbita yapar, sonra zikrine başlarsa çok fayda görür. Zikir çekerken huşû ve edebinizi kontrol ediniz.

İnsana en çok fayda veren şey; ölüm râbitası, ölümü ve sonrasını düşünmektir. Ölüm râbitası tâl-i emeli yıkar, ihlâs ve yakini doğurur.

Hazret Muhammed Dıyâüddîn, her gün yakınlardan âhirete gidenlerin isimlerini zikrederek 'sıra bize geldi' derdi.

Râbita, nefse karşı en büyük ilaçtır. Râbita kuvvetlendikçe insan, nefsin hile ve azgınlıklarından kurtulur. Râbitaya devam ediniz.

İnsan, kendini mahlûkâtın en aşağısı görmelidir. Köprü gibi olmalıdır. Üzerinden herkes geçse o, görevini yapmalıdır. Nakşibendî nisbeti, nefsin terbiye eden, benliğini yok eden, ihlâs ve teslimiyet sahibi kimselerin üzerine gelir. Evrâd-ı Nakşibendî'ye'den maksad, nefsi islâhtır. Şeytanın helâkı, kendini üstün görmesindendir. Cenâb-ı Rabbü'l-âlemin, bizleri nefsin şerrinden muhâfaza eylesin. Âmin..."

Seydâ hazretleri, kendisinden sonra irşad için altı tane haliye bırakmış olup, bugün Ümmet-i Muhammed onlardan mânevî nasib ve gıdasını almaktadır. Özellikle irşad merkezi Menzil, artan bir irşad faaliyeti ile akın akın gelen her kesim ve sınıftaki insana, Muhammedî edeb ve nûru sunmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR: Abdülhakîm el-Hüseynî, *Sohbetler*, Umran Yayınları, İst. 1987; Mehmed İl-dırar, Ahmed Çağır, *Seyyid Abdülhakîm el-Hüseynî ve Nakşibendî Târîkâtı*, İst. 1986; Heyet, *Kur'ân ve Sünnet Işığında Rabita ve Teveccüh*, s. 346-54, Umran Yayınları, İst. 1994; *Cuma Dergisi*, sy. 169, s. 1-8, İst. 1993; T. D. V. *İslâm Ansiklopedisi*, XI/305.

AHMET KASIM

İNDEKS

KONU BAŞLIKLARI İNDEKSİ

Abbad b. Abbad el-Havvas 6/384

Abbas b. Abdülmuttalib 1/357

Abbas b. el-Mühtedi 3/346

Abde b. Ebî Lûbâbe 4/217

Abdullah b. Ebî Hüzeyl 3/454

Abdurrahman Câmî 7/468

Abdussamed b. Ömer 3/358

Abdulgafûr-i Lârî 8/14

Abdülhâlık Gucdüvânîh 7/82

Abdulkâdir Deştûti 8/33

Abdulkâdir el-Ayderûsi 8/218

Abdulkâdir Geylânî 7/53

Abdullah b. Ahmed 3/364

Abdullah b. Amr b. Âs 1/424

Abdullah b. Avn 5/221

Abdullah b. Cahş 1/239

Abdullah b. Ebî Zekeriyâ 6/249

Abdullah b. el-Mübarek 6/160

- Abdullah b. Ferec 3/163
Abdullah b. Gâlib 5/263
Abdullah b. Hubayk 6/406
Abdullah b. İdris 4/432
Abdullah b. Merzûk 3/162
Abdullah b. Mes'ud 1/269
Abdullah b. Ömer b. el-Hattab 1/430
Abdullah b. Revâha el-Ensârî 1/263
Abdullah b. Said el-Haneffî 5/358
Abdullah b. Süheyl b. Amr 1/251
Abdullah b. Şakîk el-Basrî 5/36
Abdullah b. Şevzeb 6/360
Abdullah b. Târik b. Amr 1/255
Abdullah b. Vehb 6/449
Abdullah b. Zeyd el-Cermî 5/86
Abdullah b. Zübeyr 1/457
Abdullah Bosnevi 8/227
Abdullah Dehlevî 9/49
Abdullah Efendi 8/286
Abdullah Salahaddîn-i Uşşâkî 8/420
Abdullah Zî'l-Bicadeyn 1/267
Abdullah-ı İlâhî 7/455
Abdullah-ı Şuttârî 7/330
Abdullatif el-Kudsî 7/365
Abdulvahab b. Hakem 3/233
Abdurrahim el-Kınâî 7/77
Abdurrahim Karahisari 7/424
Abdurrahim-i Rûmî 7/387
Abdurrahman b. Ali Sekkâf 8/28
Abdurrahman b. Avf 1/225

- Abdurrahman b. Ebî Leyla 4/61
Abdurrahman b. Ebî Nu'm 4/245
Abdurrahman b. Mehdi 5/398
Abdurrahman b. Meysere 6/350
Abdurrahman ed-Debbağ 7/195
Abdurrahman-ı Tâğî 9/214
Abdül-Âlâ et-Teymî 4/253
Abdülahad Nûrî 8/228
Abdülaziz b. Selman 5/354
Abdülaziz Bekkine 10/33
Abdülaziz ed-Dûrî 6/461
Abdülaziz Mecdi Efendi 9/406
Abdülganî Nablûsî 8/321
Abdülhakim el-Hüseynî 10/216
Abdülhalim Mahmud 10/253
Abdülhamîd Şumeyt b. Aclan 5/272
Abdülhay Efendi 10/132
Abdülkadir -i Belhî 9/341
Abdülkâdir Cezâiri (Bkz. Emir Abdülkâdir Cezâiri)
Abdülkadir Dihlevî 9/19
Abdülkâdir Yafî 9/178
Abdülkâhir Ebu'n-Necib Sühreverdi 7/66
Abdülkerim Cîlî 7/331
Abdülkerim el-Hattabî 10/163
Abdülkuddûs Kangûhî 8/64
Abdûlmecid Sivâsî 8/224
Abdûlmecid Şîrvânî 8/112
Abdûlmelik b. Said b. Ebcer 4/252
Abdûlvâhid b. Zeyd 5/245
Abdûlvâhid Yahyâ 9/474

- Abdülvehhab b. el-Mübârek 3/374
Abdülvehhâb Şârânî 8/113
Abdüsselâm el- Esmer 8/144
Acrede el-Âmiye 5/458
Açıkbaş Mahmûd Efendi 8/268
Adem Muizzüddîn Bennûri 8/225
Affan b. Müslim 5/421
Ahıskalı Ali Haydar Efendi (Bkz. Ali Haydar Efendi)
Ahî Evrân 7/150
Ahmed Amiş Efendi 9/337
Ahmed b. Alevî 8/119
Ahmed b. Âsım el-Antâkî 6/398
Ahmed b. Ebi'l-Havâri 6/392
Ahmed b. el-Hidr 6/219
Ahmed b. Hanbel (Bkz. İmam Ahmed b. Hanbel)
Ahmed b. İbrahim b. Eyyub el-Mesûhî 3/279
Ahmed b. İdris 9/84
Ahmed b. İsa el-Harrâz 3/284
Ahmed b. Muhammed b. Abdurrahman 3/365
Ahmed b. Muhammed b. Mesruk et-Tûsî 6/154
Ahmed b. Muhammed b. Atâ 3/304
Ahmed b. Nasr el-Huzâî 3/213
Ahmed Bîcân 7/381
Ahmed Câm Nâmekî 7/50
Ahmed Derdir 8/426
Ahmed el-Alevî 9/384
Ahmed el-Mûsulî 6/424
Ahmed el-Talebânî el-Kerkukî
(Bkz. Şeyh Ahmed et-Talebâni el-Kerkûkî)
Ahmed er-Rifâî (Bkz. Seyyid Ahmed er-Rifâî)

- Ahmed es-Senûsi (Bkz. Seyyid Ahmed eş-Şerîf es-Senfîsî)
Ahmed eş-Şerîf 7/131
Ahmed Gazâlî 7/45
Ahmed Gazzî 8/337
Ahmed Hamdi Akseki 10/21
Ahmed Haznevî 9/444
Ahmed Husrev Altınbaşak 10/245
Ahmed İbn Şarkâvî 9/250
Ahmed Kuddûsî 9/98
Ahmed Naîm (Bkz. Müderris Babanzâde Ahmed Naîm)
Ahmed Raûfî Efendi 8/368
Ahmed Remzi Dede 9/427
Ahmed Rûmî 7/252
Ahmed Sârbân 8/65
Ahmed Şehid Birilvi 9/64
Ahmed Şemseddîn Yiğitbaşı 8/13
Ahmed Tâhir Memiş (Bkz. Hoca Ahmed Tâhir Memiş Efendi)
Ahmed Yesevî (Bkz. Hoca Ahmed Yesevî)
Ahmed Zerrûk 7/474
Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhanevi 9/232
Ahmedu Bamba 9/362
Ahnef b. Kays 5/25
Âişe el-Mekkiyye 3/74
Akbiyyık Sultan 7/372
Akşemseddîn 7/391
Alâ b. Ziyad 5/112
Alâeddîn Ali b. Yahya es-Semerikandi 7/378
Alâeddîn-i Attâr 7/293
Alasonyalı Hacı Cemal Öğüt 10/182
Alâüddevle Semnânî 7/242

- Ali b. Ali er-Rıfâî 5/394
Ali b. Bekkâr el-Basri 6/397
Ali b. Ebî'l-Hurr 6/461
Ali b. Ebî Cümle 6/340
Ali b. Ebî Tâlib (Bkz. Hz. Ali b. Ebî Tâlib)
Ali b. el-Muvaffak 3/243
Ali b. Hicâzi el-Beyyûmî 8/397
Ali b. Ömer el-Kazvîni 3/366
Ali b. Rezîn Ebu'l-Hasan 6/223
Ali b. Sehl 6/98
Ali Behçet Efendi 9/366
Ali Dede Bosnevi 8/183
Ali Haydar Efendi 10/124
Ali Müttakî el-Hindî 8/121
Ali Râmiteni 7/218
Ali ve Hasan b. Sâlih 4/324
Alkame b. Kays Nahaf 3/420
Alvan Ali eş-Şâzelî (Bkz. Şeyh Alvân Ali eş-Şâzelî)
Alvarlı Muhammed Lutfi Efendi 10/54
Âmir b. Abdi Kays 5/30
Âmir b. Fûheyre 1/241
Âmir b. Rabîa 1/331
Âmir b. Şerâhil eş-Sa'bî 4/93
Ammar b. Yâsir 1/295
Amr b. Abdullah es-Sebîî 4/192
Amr b. Esved 6/254
Amr b. Kays 4/254
Amr b. Kays el-Kindî 6/351
Amr b. Meymun el-Evdî 4/21
Amr b. Mürre el-Cemelî 4/204

- Amr b. Osman el-Mekkâ 3/297
Amr b. Utbe 4/87
Amr b. Zerr 4/260
Amr b. Şurahbil 3/450
Amra Hatun 5/462
Ankarâvi İsmail Rusûhî 8/219
Arif Hikmet Efendi (Bkz. Şeyhülislam Ârif Hikmet Efendi)
Ârif Rivegerî 7/152
Âsım b. Sâbit 1/242
Âsım b. Süleyman el-Ahval 5/210
Atâ b. Meysera 6/167
Atâ es-Süleymi 5/253
Atvân b. Amr et-Temîmî 4/269
Avcese el-Ukaylî 5/387
Avn b. Abdullah b. Utbe 4/169
Aynu'l-Kudât Hemedânî 7/46
Aziz Mahmûd Hüdâyî 8/209
Bağistanî 7/196
Bahaeddin Buhârî (Bkz. Şâh-ı Nakşbend Bahâeddîn Buhârî)
Bahâeddîn Zekerîya 7/154
Baherzi 7/148
Bahriye el-Âbide 6/36
Bandırmalı Hâmid Efendi 8/319
Bayezid Halife 8/27
Bediüzzaman Said Nursî 10/91
Bedîl b. Meysere 5/158
Behlûl 3/384
Bekir b Amr 5/130
Bekir b. Abdullah el-Müzenî 5/105
Bekir b. Şâzân b. Bekr 3/363

Benan b. Muhammed 3/312

Berra b. Ma'rûr b. Sahr b. Hansa 1/294

Beşiktaşlı Yahyâ Efendi 8/128

Bıçakçı Ömer Dede 7/412

Bilal b. Rabah 1/302

Bilâl b. Sa'd 6/274

Birgivi (Bkz. İmam Birgivi)

Bişr b. el-Hâris el-Hâfi 3/163

Bişr b. Mansur es-Süleymî 5/350

Bişr el-Âmî 6/457

Bişr es-Seriyy 6/458

Bolulu Muhyiddin Efendi (Bkz. Muhammed Muhyiddin Hâki)

Bosnalı Mehmed Tevfik Efendi 9/152

Buhâri (Bkz. Muhammed b. İsmâil el-Buhârî)

Buhha 4/461

Burhaneddin Tirmizî

(Bkz. Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizi)

Burhâneddîn Tebrizî 7/248

Bünyamin Ayâşî 8/31

Bürde es-Sarîmiyye 5/462

Câbir b. Abdullah b. Âmir 1/407

Câbir b. Zeyd 5/80

Cafer b. Ebî Tâlib 1/258

Cafer b. Harb 3/351

Cafer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldi 3/349

Cafer ed-Dubey'î 5/380

Câhidi Ahmed Efendi 8/251

Celâleddîn Hüseyin Buhârî 7/276

Cemâl Halife 8/37

Cemâl Halveti 8/15

- Cemâleddin Mahmûd Hulvî 8/235
Cemâleddin Uşşâkî 8/366
Cemâleddîn Aksarâyî 7/283
Cemâleddîn Ezherî 7/265
Cemâleddîn Sâvî 7/102
Cendî 7/181
Cerîr b. Abdülhamid er-Râzî 6/99
Cevhere el-Berâsiye 3/389
Cezîrî 8/132
Cezûlî 7/405
Cübeyr b. Nüfeyr 6/241
Cüneyd-i Bağdâdî 3/263
Cünûnî Ahmed Dede 8/192
Çerağ-ı Dehlî 7/264
Çerkeşi Mustafa Efendi 9/13
Dağıstanlı Ömer Ziyâuddîn Efendi 9/311
Damâd el-Ezdzî 1/362
Damra b. Habîb 6/346
Dârendeli Seyyid Osman Hulûsî Efendi 10/355
Dargam b. Vâil el-Hadramî 3/141
Davud b. Ebf Hind 5/207
Davud b. Nusayr et-Tâî 4/329
Davûd el-Hüseynî 7/198
Davûd-u İskenderî 7/239
Davûd-u Halvetî 8/19
Davûd-u Kayserî 7/253
Daygam b. Mâlik 5/316
Dede Osman Avni Baba Urfevî 9/118
Dede Ömer Rûşenî 7/426
Dede Paşa 10/225

- Dırar b. Mürre 4/225
Düveyhî 9/177
Ebu Bekir b. Ayyaş 4/428
Ebu Reca el-Utâridî 5/41
Ebu'l-Meâli 3/372
Ebu Abdullah b. el-Cellâ 3/302
Ebu Abdullah el-Berâsi 3/244
Ebu Abdullah el-Harbî 5/429
Ebu Abdullah es-Sanâbîhî 6/239
Ebu Abdurrahman es-Sülemî 4/54
Ebu Ali el-Mâtuf 3/387
Ebu Ali el-Mesûhî 3/279
Ebu Ali er-Ruzbârî 3/318
Ebu Ali Farmedi 7/27
Ebu Ali Hüseyin b. Salih 3/315
Ebu Amr el-Evzâf 6/360
Ebu Amr eş-Şeybânî 6/348
Ebu Atıyye el-Mezbuh 6/252
Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-Alebi 3/372
Ebu Bekir Ahmed b. Süleyman Neccad 3/347
Ebu Bekir ed-Dineveri 3/367
Ebu Bekir el-Gassânî 6/338
Ebu Bekir en-Nisâbü'rî 6/146
Ebu Bekir er-Rekkâk 3/262
Ebu Bekir es-Sıddîk (Bkz. Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk)
Ebu Bekir eş-Şibli 3/324
Ebu Bekir Muhammed b. Müslim el-Kantârî 3/247
Ebu Bekir Muhammed b. Said el-Harbî 3/352
Ebu Bekir Muhammed el-Kinânî 3/322
Ebu Bekir Muhammed b. Hüseyin el-Acurrî 3/352

- Ebu Cafer el-Müzeyyen el-Kebîr 3/70
Ebu Cafer Ahmed b. Mehdi 6/96
Ebu Cafer b. es-Semmak 3/247
Ebu Cafer el-Meczum 3/343
Ebu Cafer el-Muhavveli 3/246
Ebu Cendel b. Süheyl b. Amr 1/412
Ebu Cüheyr Mes'ud ed-Darîr 5/260
Ebu Davud el-Haferî 4/450
Ebu Davud es-Sicistânî 6/82
Ebu Derdâ 1/366
Ebu Dücâne Simâk b. Harse 1/291
Ebu Eyyûb el-Ensârî 1/281
Ebu Habîb el-Bedevî 6/456
Ebu Hafs en-Nisâbü'rî 6/139
Ebu Hafs Sühreverdi 7/107
Ebu Hamidüddîn-i Aksarayî 7/306
Ebu Hanîfe (Bkz. İmâm-ı A'zam Ebu Hanîfe)
Ebu Hâşim ez-Zâhid 3/155
Ebu İbrahim es-Sâih 3/259
Ebu İdris el-Havlânî 6/236
Ebu İmran el-Cevnî 5/153
Ebu İmrân el-Cûnî'nin Hanımı 6/39
Ebu İshak el-Fizârî 6/375
Ebu İshak İbrahim b. Ali eş-Şirâzi 6/72
Ebu İshak İbrahim b. Hammad el-Ezdi 3/347
Ebu İshak İbrahim b. İshak el-Harbî 3/256
Ebu İyam Külsüm 1/363
Ebu Katâde el-Hâris 1/366
Ebu Medyen el-Endülûsî 7/80
Ebu Mesud el-Mûsulî 6/425

- Ebu Muaviye el-Esved 6/381
Ebu Muhammed el-Harîrî 3/309
Ebu Muhammed et-Tayyib 3/216
Ebu Musa el-Eş'ârî 1/401
Ebu Müslim el-Havlânî 6/234
Ebu Nasr el-Muhib 3/283
Ebu Nuaym el-Isfahânî 1/29
Ebu Osman en-Nehdî 5/30
Ebu Said b. Sunullah 8/133
Ebu Salih el-Hanefî Mâhân 4/92
Ebu Süleyman ed-Dârânî 6/386
Ebu Şuayb el-Berâsî 3/244
Ebu Talha Zeyd b. Sehl b. Esved 1/279
Ebu Tâlib Mekki 7/21
Ebu Tûrab en-Nahşebi 6/229
Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellâm 6/158
Ebu Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ud 4/200
Ebu Ubeyde b. el-Cerrah 1/229
Ebu Ubeydillah Muhammed b. Yusuf el-Bennâ 6/95
Ebu Ukayl Abdurrahman b. Abdullah b. Sa'lebe 1/11
Ebu Yakub ez-Zeyyat 3/262
Ebu Yeazzâ 7/69
Ebu Yezîd el-Bestâmî 6/129
Ebu Yezîd Rebî b. Haysem 4/77
Ebu Yunus el-Kavî 4/251
Ebu Zer el-Gifârî 1/311
Ebu Zeyd el-Gavsî 6/350
Ebu Zur'a Ubeydullah b. Abdülkerim 6/100
Ebu'd-Dahdâh Sâbit b. Dahdâh 1/364
Ebu'l-Helâl el-Atekî 5/54

- Ebu'l- Hasen el-Berdânî 3/371
Ebu'l- Hüseyin en-Nûrî 3/289
Ebu'l-Abbas Ahmed el-Bûnî 7/101
Ebu'l-Abbas el-Mürsî 7/179
Ebu'l-Âliye 5/33
Ebu'l-Celd Hilan b. Ferve 6/322
Ebu'l-Ebyad 5/133
Ebu'l-Hakem Seyyar 3/403
Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Zahir 3/308
Ebu'l-Hasan Ali b. Vefâ 7/299
Ebu'l-Hasan eş-Şâzili 7/142
Ebu'l-Hasen el-Basrî 5/432
Ebu'l-Hasen es-Sâîğ 6/87
Ebu'l-Hayr el-Tinatî 6/407
Ebu'l-Heysem b. et-Teyhan 1/254
Ebu'l-Kâsım Sa'd b. Ali b. Muhammed ez-Zencânî 3/70
Ebu'l-Mekarim Şemseddin Bekrî 8/171
Ebu'r-Rebî es-Sâih 6/457
Ebu's-Sevvar el-Adevî 5/56
Ebubekir b. Abdullah Ayderûs 8/20
Ebubekir b. İsmâil el-Fergânâ 6/228
Ebubekir b. Sâlim es-Sekkâf 8/170
Ebubekir el-Verrak 6/221
Ebussuûd Efendi 8/146
Ebussuûd İbn Ebi'l-Aşâir 7/139
Efdalüddîn Kaşânî 7/159
el-Erkam b. Ebi'l -Erkam b. Esed 1/251
el-Fudayl b. Zeyd er-Rakkâşî 5/37
el-Hac Ömer Tal 9/139
el-Haccac b. el-Furâfisa 5/265

- el-Haccac el-Âbid 5/314
el-Hâris b. Kays el-Cu'fi 4/91
el-Hâris b. Süveyd 4/50
el-Hasan el-Fellas 3/251
el-Hüseyn b. Yahya el-Hasenî 6/460
el-Leys b. Sa'd 6/451
el-Mâverdiye 6/44
el-Mufaddal b. Fudâle 6/447
el-Münzir b. Mâlik 5/128
el-Mürteiş 3/340
el-Müsteslim b. Said Sakafî Vâsiti 3/405
Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır 9/410
Emetü'l-Celîl 6/35
Emetü'l-Vahid 3/393
Emir Abdülkadir Cezâiri 9/195
Emir Ahmed Buhârî 8/26
Emir Hüsnüv Dihlevî 7/222
Emir Külâl 7/271
Emir Sultan 7/345
Enes b. Nadr 1/265
Enis Receb Dede 8/336
er-Rebî b. Sabîh 5/389
Erzurumlu İbrahim Hakkı 8/403
Es'ad Erbîlî 9/369
Esed el-Becelî 6/456
Eslem Ebu Râfi 1/336
Esrar Dede 8/437
Esved b. Kûlsûm 5/189
Esved b. Sâlim 3/155
Esved b. Yezid 3/415

- Esyed b. Hudayr b. Simak 1/298
Eş'as el-Huddânî 5/265
Eşrefoğlu Rûmî 7/406
Evhâdûddîn Kirmânî 7/125
Evs b. Abdullah 5/118
Eyfa b. Abd el-Kilâî 6/240
Eyyub el-Hammal 3/248
Eyyub es-Sahtiyânî 5/191
Fadl b. Bezvan 4/91
Fadl b. İsa er-Rakkâşî 5/372
Fahreddîn Râzî 7/90
Fahri Efendi 9/464
Fâtıma en-Nisabûriyye 6/147
Feridüddîn Attâr 7/103
Ferkad es-Sebehî 5/165
Feth b. Sa'd el-Mûsulî 6/426
Feth b. Şahraf b. Davud 3/255
Fuzûlî 8/87
Gâlib el-Kattan 5/359
Gandake Hatun 6/39
Gaybî 8/257
Gazvan er-Rakkâşî 5/110
Gazzîzâde Abdullâtîf Efendi 9/77
Geyikli Baba 7/250
Gönenli Mehmed Efendi 10/373
Habbab el-İrs 1/298
Habib Ömeri Karamânî 7/477
Habîb b. Adiy el-Maslub 1/244
Habîb b. Ebî Sâbit 4/208
Habîb b. Ubeyd 6/345

- Habîb el-Fârisî 5/240
Habîbe el-Adeviyye 5/459
Hacı Bayram Veli 7/332
Hacı Bektaş-ı Veli 8/106
Hacı Hasan Efendi 10/347
Hacı Muhammed Baba Kürkî 9/365
Hacı Ömer Hüdâî Baba Köğengî 9/269
Hacı Veyiszâde Mustafa Kurucu 10/81
Hafsa bt. Sîrîn 5/443
Hakem b. Ebân el-Adenî 3/141
Hakime el-Mekiyye 3/73
Halef b. Havşab 4/248
Halid b. Mîdan 6/270
Hâlid b. Velid 1/408
Hâlid-i Bağdâdî (Bkz. Mevlana Hâlid-i Bağdâdî)
Hamdun b. Ahmed 6/144
Hamîdüddîn Nagavîrî 7/138
Hammad b. Seleme 5/319
Hammad b. Zeyd 5/326
Hamza b. Abdülmuttalib 1/246
Hamza ez-Zeyyat 4/421
Hanî b. Kulsûm 6/352
Hansâ bt. Haddam 3/143
Hâris b. Esed el-Muhâsibî 3/218
Harîrîzade Mehmed Kemâleddin Efendi 9/181
Harputlu İshak Efendi 9/229
Hasan Basri Çantay 10/166
Harun b. Rabab el-Esedî 5/184
Hasan b. Ebî Cafer 5/325
Hasan b. el-Halil b. Murre 6/454

- Hasan el-Basrî 5/62
Hasan el-Bennâ 9/431
Hasan Sezâî Gülşenî 8/349
Hasene el-Âbide 6/37
Hassan b. Atıyye 6/330
Hassan b. Ebî Sinan 5/267
Hâşim Baba 8/416
Hâşimi Seyyid Emir Osman 8/172
Hâtim el-Asamm 6/213
Havşab b. Müslim 5/364
Hayr b. Abdullah en-Nessac 3/316
Hayreddin-i Tokâdî 8/52
Hayseme b. Abdurrahman 4/147
Hazrec b. Ali b. Abbas 3/346
Hemmam b. Hâris en-Nahaf 4/26
Herim b. Hayyan 5/37
Hişâm b. Hassân 5/227
Hişam ed-Düstüvâî 5/280
Hoca Ahmed Tahir Memiş Efendi 10/44
Hoca Ahmed Yesevî 7/59
Hoca Mevdûd-i Çiştî 7/49
Hocazâde Ahmed Hilmi Efendi 9/299
Hudeyr b. Kerîb 6/344
Huleyd b. Abdullah el-Asrî 5/58
Huleyfetü'l Abdi 6/427
Hulûsi Yahyagil 10/339
Humejd b. Hilal el-Adevî 5/143
Huşeym b. Beşir b. Ebî Hâzim 3/406
Huveyl b. Muhammed el-Ezdi 5/279
Huzeyfe b. el-Yeman 1/415

Huzeyfe b. Katâde el-Marâşi 6/379

Huzeyme Ebu Muhammed el-Âbid 5/388

Hücvirî 7/23

Hüsameddin-i Uşşâkî 8/134

Hüseyn b. Ali el-Cûfi 4/445

Hüsrev Efendi (Bkz. Ahmed Husrev Altınbaşak)

Hz. Ali b. Ebî Tâlib 1/184

Hz. Ebu Bekir es-Sıddik 1/138

Hz. Muhammed (sav) 1/81

Hz. Osman b. Affan 1/173

Hz. Ömer b. el-Hattab 1/151

İbn Abdullah Ayderûs (Bkz. Şeyh İbn Abdullah Ayderûs)

İbn Arabî 7/126

İbn Atâullah İskenderi 7/200

İbn Fârız 7/115

İbn Kayyım el-Cevziyye 7/257

İbn İsâ-yı Saruhânî 8/103

İbn Kemâl 8/54

İbn Abbas 1/447

İbn Berre 5/310

İbn Ebi'l-Verd 3/249

İbn Muhayriz 6/245

İbn Sem'un 3/355

İbn Sîrîn 5/95

İbnü'l-Cevzî 1/43

İbnü'l-Hatib Lisânüddin 7/274

İbnü'l-Katib Ebu Ali el-Hasan 6/455

İbnülemin Mahmud Kemal İnal 10/60

İbrahim b. Abdullah 5/395

İbrahim b. Ali el-Horasânî el-Herevi 6/159

- İbrahim b. Davud el-Kassar 6/423
İbrahim b. Ebî Abla 6/285
İbrahim b. Edhem 6/174
İbrahim b. Hânî 3/255
İbrahim b. İsa el-İsfahânî 6/94
İbrahim b. Sa'd 3/283
İbrahim b. Tahman 6/157
İbrahim b. Yezîd b. Şerîk et-Teymî 4/144
İbrahim b. Yezîd en-Nahâî 4/131
İbrahim Dessûkî 7/177
İbrahim Efendi 8/237
İbrahim el-Âcurrî 3/246
İbrahim el-Havvas 6/120
İbrahim Gülşenî 8/58
İbrahim Nazîra Efendi 8/402
İbrahim Tennûrî 7/419
İbrahim Zâhid-i Gilânî 7/198
İdris el-Havlânî 6/447
İmâdüdîn Muhammed el-İsnevî 7/266
İmam Abdullah Harun 10/196
İmam Afidüddîn Abdullah Yafî 7/269
İmam Ahmed b. Hanbel 3/184
İmam Birgivi 8/136
İmam Şâfiî 3/25
İmam Şâmil 9/156
İmâm-ı A'zam Ebu Hânîfe 4/270
İmam Gazâlî 7/37
İmâm Rabbânî 8/199
İmran el-Kasîr 5/234
İsâ b. Yunus es-Sebîî 6/396

- İshak b. İbrahim el-Hanzalî 6/136
İskilipli Atıf Hoca 9/345
İsmail b. Muhacir b. Ebi'l-Muhacir 6/335
İsmail b. Yusuf Ebu Ali 3/260
İsmail Fakirullah Tillovi 8/323
İsmail Hakkı Bursevi 8/308
İsmail Hakkı Toprak 10/221
İsmâil Mâşûkî (Bkz. Seyyid Abdülhakîm Arvâsi)
İsmail Vâlî 9/138
İsmâil-i Rûmî 8/222
İyas b. Katâde et-Temîmî 5/44
İyas b. Muâviye 5/150
İzzeddîn Kassâm 9/396
İzzeddîn Mahmûd Kâşî 7/241
Ka'b el-Ahrar 6/290
Karabaş Ali Efendi 8/269
Kasâme b. Zühre 5/131
Kasım b. Muhaymara 4/155
Kasım b. Osman el-Cûî 6/391
Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi 9/295
Katâde b. Diâme 5/135
Katâde b. Numan b. Zeyd 1/254
Kâtibe b. Âmir b. Hadide 1/293
Kays b. Müslim el-Cedeli 4/269
Kayserili Hacı Hasan Efendi (Bkz. Hacı Hasan Efendi)
Kehmes ed-Dua 5/237
Kelâbâzî 7/20
Kemâl Ümmî 7/414
Kemâli Efendi 10/36
Ken'an Rifâî 9/465

Kenzî Hasan Efendi (bkz. Şeyh Kenzî Hasan Efendi)

Kerdüveyh bt. Amr el-Basriyye 6/38

Kerîme bt. Sîrîn 5/448

Kilîsî Abdullah Efendi 9/179

Konyalı Mehmed Vehbi Efendi 9/447

Köstendilli Süleyman Şeyhî 9/21

Kuşadalı İbrahim Efendi 9/92

Kuşeyri 7/15

Kutbeddin İznîkî 7/323

Kutbeddin Mustafa Kemâleddin el-Bekrî 8/354

Kutbuddin Bahtiyar 7/118

Küllab b. Cerî 5/357

Kürdûs b. Hânî 4/90

Kürz b. Verbe el-Hârisî 4/249

Ladikî Ahmed Ağa 10/199

Lâhik b. Humeyd 5/133

Lâmî Çelebi 8/49

Maa'l-Ayneyn el-Kalkamî 9/276

Mâcîde el-Kureşîyye 6/429

Mahir İz 10/226

Mahmud Celaleddin Ökten 10/135

Mahmûd Fağnevi 7/202

Mahmûd-ı Hayrânî (Bkz. Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî)

Mahmude'z-Zengineyi't-Talabânî 8/459

Mâlik b. Dinar 5/169

Mansûr b. Ammâr 3/156

Mansur b. Mu'temir 4/220

Mansur b. Zâzân 3/399

Maruf el-Kerhî 3/178

Matar el-Varrak 5/126

- Mecdüddîn Bağdâdî 7/93
Mehmed Feyzi Efendi 10/353
Mehmed Zahid Kotku 10/275
Mekhul eş-Şâmi 6/265
Merkez Efendi 8/73
Meryem el-Basriyye 5/460
Mesruk 3/417
Mesrur b. Ebî Avâne 3/217
Mevdûd-i Çiştî (Bkz. Hoca Mevdûd-i Çiştî)
Mevlânâ Celâleddîn Rûmî 7/160
Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî 9/56
Meymun b. Ebî Şebîb 4/72
Meymun b. Mihran 6/408
Meymûn b. Siyeh 5/59
Mez'ûr 5/111
Mikdad b. Esved 1/325
Mirzâ Mazhar-ı Cân-ı Cânân 8/413
Mis'ar b. Kîdam 4/307
Miskîne et-Tavâfiye 6/39
Molla Fenârî 7/351
Mu'zad Ebu Zeyd el-İclî 4/37
Muan b. Adiy 1/256
Muâviye b. Abdulkerim 5/397
Muâviye b. Kurra 5/115
Muaz b. Afrâ 1/279
Muaz b. Cebel 1/382
Muâze bt. Abdillâh el-Adeviyye 5/438
Mudâ b. İsâ 6/390
Mugire b. Hâkim es-San'ânî 3/141
Muğire b. Habîb 5/376

- Muğis b. Semiyî 6/329
Muhalled b. Hüseyin 6/378
Muhammed (s.a) (Bkz. Hz. Muhammed)
Muhammed Abdullah Hasan 9/318
Muhammed Ahmed Mehdi 9/207
Muhammed b. Ali b. el-Hasan 6/223
Muhammed b. Ali es-Senûsî 9/132
Muhammed b. el-Fadl el-Belhî 6/221
Muhammed b. Eslem et-Tûsî 6/149
Muhammed b. İsmâil el-Buhârî 6/225
Muhammed b. Mus'ab 3/211
Muhammed b. Râfî 6/138
Muhammed b. Sabîh b. es -Semmak 4/445
Muhammed b. Sûka 4/227
Muhammed b. Vâsî 5/159
Muhammed b. Yusuf el-İsfahânî 6/90
Muhammed b. Ziyad el-İlhânî 6/351
Muhammed Baba Semmâsî 7/261
Muhammed Bâkî Billâh-i Kabulî 8/188
Muhammed Bedahşî (Bkz. Şeyh Muhammed Bedahşî)
Muhammed el-Harisî 4/423
Muhammed Emin Erbilî 9/301
Muhammed es-Semîn 3/253
Muhammed İhsan Oğuz 10/380
Muhammed Maruf el-Yeşrûti (Bkz. Şeyh Muhammed Maruf el-Yeşrûti)
Muhammed Mehdi Senûsî (Bkz. Seyyid Muhammed el-Mehdi es-Senûsî)
Muhammed Muhyiddin Hâkî 10/242
Muhammed Nûrû'l-Arabî (Bkz. Seyyid Muhammed Nûrû'l-Arabî)

- Muhammed Osman Mirgâni 9/109
Muhammed Pârsâ 7/327
Muhammed Râşid Erol (Bkz. Seyyid Muhammed Râşid Erol)
Muhammed Şemseddin el-Gamrî 7/356
Muhammed Şemseddin Yeşil 10/192
Muhammed Zâfir Efendi (Bkz. Şeyh Muhammed Zâfir Efendi)
Muhammed Zâhid Kevserî 9/469
Muînüddin-i Çiştî 7/119
Mus'ab b. Umeyr ed-Dârî 1/237
Musa b. Talha et-Teymî 4/75
Mustafa Hayri Ögüt 10/259
Mustafa Kurucu (Bkz. Hacı Veyiszâde)
Mustafa Özeren Efendi 10/298
Mutahhir es-Sa'dî 5/356
Mutarrif b. Abdullah 5/45
Muverrik el-İclî 5/108
Muzaffer Ozak 10/332
Mücemmi et-Teymî 4/213
Müderriş Babanzâde Ahmed Naîm 9/387
Mümine bt. Behlûl 3/392
Mümgâd ed-Dineverî 6/87
Müreyç b. Mesruk 6/253
Mürre b. Şerâhil 3/457
Müslim b. Yesar 5/91
Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin 8/430
Neccarzâde Şeyh Rıza 8/370
Necmeddin Dâye Râzi 7/147
Necmüddin Kübrâ 7/94
Nesîmi (Bkz. Seyyid Nesîmi)
Nevf el-Bükâlî 6/320

- Nimetullah Nahcivânî 8/23
Niyâzi-î Mısırî 8/278
Nizâmeddin Evliya 7/225
Nur Muhammed Bedâûnî 8/303
Nûreddîn Cerrâhi 8/296
Oğlan Şeyh İsmail Mâşûkî 8/206
Osman b. Affan (Hz. Osman b. Affan)
Osman b. Ebî Sevde 6/350
Osman b. İsâ el-Bakıllâvî 3/361
Osman b. Maz'ûn 1/232
Osman b. Fodyo 9/24
Osman Fazlî İlâhî 8/271
Osman Hulûsi Efendi (Bkz. Dârendeli Seyyid Osman Hulûsi Efendi)
Ömer b. el-Hattab (Bkz. Hz. Ömer b. el-Hattab)
Ömer Halvetî (Bkz. Şeyh Ömer Halvetî)
Ömer Nasuhi Bilmen 10/203
Pir Muhammed Erzincânî 7/404
Pir Muhammed Gencevi 8/72
Râbia el-Adeviyye 5/449
Rabîa el-Cüreşi 6/347
Râfi Mevlâ en-Nebiyy 1/335
Ramazan Mahfi Efendi 8/191
Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi 10/303
Râşid b. Sa'd 6/352
Rebî b. Ebî Râşid 4/215
Reca b. Ebî Seleme 6/340
Recâ b. Hayve 6/261
Reyhâne 6/49
Rib'î b. Hıraş 5/27

- Riyah b. Amr el-Kaysî 5/338
Rûşenî (Bkz. Dede Ömer Rûşenî)
Ruzbihân-ı Baklî 7/89
Rüveyr b. Ahmed 3/301
Sa'd b. Ebî Vakkas 1/217
Sa'd b. Hayseme b. el-Hâris 1/257
Sa'd b. Muaz 1/252
Sa'd b. Rabî b. Amr b. Ebî
Züheyr 1/290
Sa'd b. Ubâde 1/294
Sâbit b. Kays 1/365
Sâbit el-Bünânî 5/144
Sâdeddin Kaşgari 7/375
Sâdeddin Teftazani 7/286
Sâdeddin Cîbavî 7/246
Sâdeddin Hamûye 7/141
Sâdi Şirâzî 7/183
Sadreddin Konevi 7/173
Sâdun el-Mecnûn 3/380
Safvan b. Muhriz 5/53
Said b. Abdülazîz 6/357
Said b. Âmir 1/392
Said b. Feyruz Ebu'l-Bahterî 4/67
Said b. İsmail el-Hîrî 6/126
Said b. İyas el-Cerîrî 5/366
Said b. Sâib 3/77
Said b. Vehb 3/212
Said b. Yezid en-Nebâcî 6/403
Said b. Zeyd 1/221
Said Nursî (Bkz. Bediüzzaman Said Nursî)

- Saîd b. Cübeyr 4/108
Salih b. Abdülcelil 6/460
Salih b. Beşîr el-Mürri 5/300
Sâlih Baba 9/271
Salim el-Havvas 6/383
Sâlim Mevlâ Ebî Huzeyfe 1/330
Sami Efendi (Bkz. Ramazanoğlu Mahmud Sami Efendi)
Sarı Abdullah Efendi 8/254
Sehl b. Abdullah b. Yunus et-Tüsteri 6/53
Selam b. Ebî Mutî 5/362
Selâmi Ali Efendi 8/277
Selmân-ı Fârisi 1/337
Semnûn b. Hamza 3/280
Seriyy es-Sekatî 3/234
Serrâc: Tavusu'l-Fukarâ 7/18
Sevban 1/333
Seviyye 3/144
Sevr b. Yezîd 6/340
Seyyid Abdülhakim Arvâsî 9/415
Seyyid Ahmed er-Rifâî 7/70
Seyyid Ahmed eş-Şerîf es-Senûsî 9/382
Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî 7/134
Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî 7/157
Seyyid Muhammed Nûrûl-Arabî 9/220
Seyyid Muhammed el-Mehdî es-Senûsî 9/252
Seyyid Muhammed Râşid Erol 10/387
Seyyid Nesimî 7/324
Seyyid Nizamoğlu Seyfullah 8/184
Seyyid Şerif Cürcânî 7/319
Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî 7/402

- Sibâ el-Mûsulî 6/426
Sıla b. Eşyem el-Adevî 5/39
Sinan Ümmî 8/246
Sofyah Bâî Efendi 8/79
Suhayb b. Sinan b. Mâlik 1/306
Sunullah Gaybî (Bkz. Gaybî)
Süfyan es-Sevrî 4/345
Süleyman b. Tarhan 5/201
Süleyman el-A'meş 4/232
Süleyman el-Eşdak 6/336
Süleyman el-Havvas 6/383
Süleyman Hilmi Tunahan 10/66
Sünbül Efendi 8/41
Süreyc b. Yunus 3/214
Süveyd b. Gafle 3/413
Şa'vâne 6/47
Şâbân-ı Velî (Bkz. Şeyh Şâbân-ı Velî)
Şâfîi (Bkz. İmam Şâfîi)
Şah Abdülaziz Dihlevî 9/39
Şah Abdüllatif Bihitâî 8/396
Şah b. Şucâ el-Kirmân 6/80
Şah Refüddîn Dihlevî 9/38
Şah Velîyullah Dihlevî 8/372
Şâh-ı Nakşbend Bahâeddin Buhârî 7/277
Şâhide Anne (Şâhide Yüksel) 10/322
Şakîk b. Seleme el-Esedî 3/424
Şakîk el-Belhî 6/206
Şebil b. Avf 4/36
Şeddad b. Evs 1/412
Şeddad el-Meczum 5/326

- Şefiy b. Mâti el-Esbahi 6/261
Şehid Abdüsselâm b. Beşîş 7/98
Şehr b. Havşab 6/326
Şemseddin Sivâsi 8/175
Şemseddin Yeşil Bkz. (Muhammed Şemseddin Yeşil)
Şerif Cürcânî (Seyyid Şerif Cürcânî)
Şeyban er-Râî 6/459
Şeyh Ahmed et-Talabani el-Kerkukî 9/91
Şeyh Alvân Ali eş-Şâzeli 8/45
Şeyh Edebâlî 7/237
Şeyh Galib 8/446
Şeyh İbn Abdullah Ayderûs 8/167
Şeyh Kenzî Hasan Efendi 8/289
Şeyh Muhammed Maruf el-Yeşrûtî 9/265
Şeyh Muhammed Bedahşî 8/30
Şeyh Muhammed Nasûhî 8/291
Şeyh Muhammed Zâfir Efendi 9/263
Şeyh Ömer Halveti 7/291
Şeyh Şâbân-ı Velî 8/122
Şeyh Şâmil (Bkz. İmam Şâmil)
Şeyh Üveys Muhammed el-Baravî 9/274
Şeyh Vefâ el-Konevî 7/452
Şeyhülislam Ârif Hikmet Efendi 9/121
Şihâbuddin Ahmed ez-Zebîdî 7/449
Şu'be b. el-Haccac 5/286
Şuayb b. Harb 3/397
Şuveys b. Hayyân 5/189
Şüreyh b. Hâris el-Kindî 4/31
Tâceddin b. Zekerîyyâ 8/225
Tactî'l-Arifn Ebu'l-Vefâ 7/30

Tâha'l-Hakkârî 9/115

Tahir b. Abdullah et-Taberi 3/369

Tâhirü'l-Mevlevî 10/13

Takiyüddin Ebû Bekir eş-Şeybânî 7/290

Talha b. Musarrif 4/159

Talha b. Ubeydullah 1/210

Talk b. Habîb 5/124

Tâvus b. Keysan 3/78

Terzi Baba 9/95

Ticânî Seyyid Ahmed Efendi 8/436

Tufeyl b. Amr b. Tarîf ed-Dûsi 1/360

Ubeyde b. Muhâcir 6/256

Ubeyde bt. Ebî Küllab 5/461

Ubeydullah Ahrâr 7/444

Ubeyy b. Ka'b 1/398

Ufeyre el-Âbide 5/460

Uhtu Fudayl 4/456

Ukbe b. Abdülğâfir 5/190

Ulu Arif Çelebi 7/204

Umeyr b. el-Humam 1/291

Umeyr b. Ebî Vakkâs 1/250

Umeyr b. Hânî 6/255

Umeyr b. Said 1/394

Urve b. Ruveyym el-Lahmî 6/354

Usame b. Zeyd b. Hârise 1/359

Utbe b. Gazvan 1/323

Utbe b. Gulam 5/341

Uveys b. Âmir el-Karanî 4/38

Üftâde 8/156

Ümeyye eş-Şâmî 6/385

- Ümmü Hassan el-Kûfiyye 4/454
Ümmü Hayyan es-Sülemiyye 6/36
Ümmü İbrahim 6/36
Ümmü İsa 3/392
Ümmü Mis'ar 4/455
Ümmü Osman 6/38
Ümmü Süfyan-ı Sevri 4/455
Ümmü Talk 5/463
Ümmü'l-Esved 5/459
Ünsî Hasan Efendi 8/306
Üveys Muhammed el-Baravî (Bkz. Şeyh Üveys Muhammed el-Baravî)
Vefa el-Konevî (Bkz. Şeyh Vefa el-Konevî)
Vefâ er-Rifâî 9/95
Vehb b. Kâbus el-Müzeni 1/364
Vehb b. Münebbih 3/93
Vekî b. el-Cerrah 4/439
Veledü'r-Reşid 3/160
Verrâd el-İclî 4/426
Yahya b. Ebî Kesir 6/429
Yahya b. Eyyub Ebu Zekerîyya 3/213
Yahyâ b. Muaz 6/102
Yahya b. Müslim 5/201
Yahya b. Said el-Kattan 5/333
Yahya b. Yahya en-Nisâbü'rî 6/134
Yahya el-Cellâ 3/259
Yahyây-ı Şîrvânî (Bkz. Seyyid Şerif Cürcânî)
Yakub Yusuf b. Yahya el-Büvaytî 6/453
Yakûb-i Çerhî 7/358
Yalvaçlı Ahmed Galib Keskin Hoca 9/398

- Yaman Dede 10/151
Yâsir b. Âmir b. Mâlik 1/360
Yazıcıoğlu Mehmed 7/384
Yezid b. Harun 3/408
Yezîd b. Abdullah 5/61
Yezîd b. Abdûlmelik b. Mevhib 6/461
Yezîd b. Eban er-Rakkağî 5/185
Yezîd b. Esamm 6/420
Yezîd b. Humeyd ed-Dabbî 5/121
Yezîd b. Meysera 6/281
Yezîd b. Mürsed 6/259
Yezîd b. Zürey 5/333
Yunus b. Ubeyd 5/213
Yunus b. Meysera 6/287
Yunus Emre 7/209
Yusuf b. Ömer b. Mesrûr 3/354
Yusuf b. el-Hüseyin er-Râzî 6/125
Yusuf b. Esbat 6/371
Yusuf b. Eyyûb el-Hemedânî 6/88
Yusuf el-Uksâri 7/131
Yusuf Nebhânî 9/377
Zâzân Ebu Amr el-Kîndî 4/57
Zecle el-Âbide 6/37
Zekeriyya b. Yahyâ b. Abdûlmelik 3/261
Zenbilli Ali Cemâlî Efendi 8/33
Zeyd b. Desîne b. Muaviye 1/408
Zeyd b. Vehb 3/434
Zeynüddîn Abdurrahman Bistâmî 7/369
Zeynüddîn Abdurraûf Münâvî 8/193
Zeynüddîn İbn Receb el-Hanbelî 7/287

Zirr b. Hubeyş 3/443

Ziyad b. Abdullah en-Nümeiri 5/378

Ziyad b. Cerîr el-Eslemî 4/29

Ziyâüddin-i Abdurrahmân-ı Hâlis Talabani 9/128

Zübeyd b. Hâris el-Eyâmî 4/165

Zübeyr b. Avvam 1/214

Züheyr b. Muhammed b. Kumeyr 3/254

Züheyr b. Nuaym el-Bânî 5/423

Zünnûn el-Misrî 6/438

Zürâre b. Evfâ 5/55

